

УКРАЇНЬСЬКА АСОЦІАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Український
журнал
міжнародного
права

Ukrainian
Journal of
International
Law

4/2014

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО
СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ

INTERNATIONAL LAW
COMPARATIVE JURISPRUDENCE

Науково-практичний журнал
Заснований у 1992 році
Виходить чотири рази на рік

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно з додатком 8 до наказу
міністра Міністерства науки, молоді та спорту України «Про затвердження рішень Атестаційної
колегії Міністерства науки, освіти, молоді та спорту щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від
25 січня 2013 року» № 5 4 від 25 січня 2013 року. Галузі науки - юридичні.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
Заслужений юрист України, Голова Президентської Ради Української асоціації
міжнародного права, професор, член-кореспондент НАПрН України
О.В. ЗАДОРЖНИЙ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

заступник головного редактора, кандидат юридичних наук Л.Р. КУЗЬМЕНКО	доктор юридичних наук, професор А.Я. КАПУСТИН
доктор юридичних наук, професор В.Ф. АНТИПЕНКО	доктор юридичних наук, професор Т.С. КИВАЛОВА
доктор юридичних наук, професор М.О. БАЙМУРАТОВ	доктор юридичних наук, професор О.В. КИЇВЕЦЬ
доктор юридичних наук, професор, Іноземний член НАН України У.Е. БАТЛЕР	доктор юридичних наук, професор В.І. КИСІЛЬ
доктор права, професор І.Г. БІЛАС	кандидат юридичних наук, доцент О.В. КРЕСІН
доктор юридичних наук, професор О.М. БІРЮКОВ	доктор юридичних наук, професор Г.І. КУРДЮКОВ
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України М.В. БУРОМЕНСЬКИЙ	доктор юридичних наук, професор РЕНЕ МАТЕОТТИ
доктор юридичних наук, професор В.Г. БУТКЕВИЧ	науковий співробітник Інституту Світової Торгівлі, Університет Берна, Швейцарія СОФІЯ МАТЕОТТИ
доктор юридичних наук, доцент О.В. БУТКЕВИЧ	доктор юридичних наук, доцент М.О. МЕДВЕДЄВА
доктор юридичних наук, професор В.А. ВАСИЛЕНКО	доктор юридичних наук, професор О.О. МЕРЕЖКО
кандидат юридичних наук, доцент В.В. ГАМУРАПІ	доктор юридичних наук, професор В.В. МИЦІК
кандидат юридичних наук, доцент М.М. ГНАТОВСЬКИЙ	доктор юридичних наук, професор В.І. МУРАВІЙОВ
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України В.Н. ДЕНИСОВ	доктор юридичних наук, професор Л.Д. ТИМЧЕНКО
доктор юридичних наук, професор А.І. ДМИТРІЄВ	доктор юридичних наук, професор В.Л. ТОЛСТИХ
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України А.С. ДОВГЕРТ	доктор юридичних наук, КАТЕРИНА ХОЛЬЗЕР
	доктор юридичних наук, професор ЕНГЕЛА ШЛЕММЕР

ЗАСНОВНИКИ:

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація міжнародного права»
Юридична фірма «Проксен»
Свідоцтво про державну реєстрацію №5515 КВ від 27.09.2001 р.
Редакція: 04050, Київ-50, вул.Герцена, 7, офіс.9
Електронна пошта: jusintergentes2013@gmail.com

ЗМІСТ

Засоби міжнародної ад'юдикації як інструменти захисту Україною національних інтересів на міжнародній арені

<i>Іван Білас</i> Система внутрішніх та зовнішніх організаційно-правових контрзаходів України проти Російської Федерації як передумова ефективного міжнародно-правового захисту національних інтересів	9
<i>Ярослав Пасічник</i> Розширення засобів міжнародної ад'юдикації як характеристика сучасного міжнародного права	19
<i>Тимур Короткий, Наталія Хендель</i> Прогнозування використання засобів міжнародної ад'юдикації в якості інструментів захисту національних інтересів України	27
<i>Едуард Плешко, Тимур Короткий</i> Формування доказової бази для міжнародно-правових механізмів захисту національних інтересів при посяганнях на суверенітет і територіальну цілісність України	34
<i>Леонід Мажар</i> Перспективи вирішення питання морської делімітації між Україною та Росією в міжнародних судах після анексії Криму	42
<i>Борис Бабін</i> Застосування Україною норм морського права у протидії російській агресії та окупації	51
<i>Дмитро Коваль</i> Захист інтересів України у іноземних юрисдикціях за актом про імунітети іноземного суверена	60
<i>Олена Гончаренко</i> Переваги розгляду комерційного спору Арбітражним Інститутом Стокгольмської Торгової Палати	66

Міжнародний суд ООН та події 2014 року в Україні

<i>Мамішова Нарміна Шаіг кизи.</i> Юрисдикція МС ООН та українсько-російське протистояння	70
<i>Олексій Плотніков</i> Перспективи розгляду спору між Україною та Російською Федерацією в Міжнародному Суді ООН: у пошуках юрисдикції	73
<i>Микола Точицький, Максим Кононенко</i> Венеціанське дзеркало кримського референдуму: від висновку Венеціанської комісії до консультативного висновку Міжнародного суду ООН	82

Міжнародний кримінальний суд і Україна

<i>Микола Гнатівський, Олена Кучер, Антон Кориневич</i> Міжнародний кримінальний суд: ефективність функціонування та переваги для України	98
<i>Аліна Зотько</i> Міжнародний кримінальний суд: перспективи для України. Питання ратифікації Римського статуту	109

<i>Михайло Савчин</i> Конституційні аспекти ратифікації Римського статуту	113
<i>Олена Харитонова</i> Римський статут і Міжнародний кримінальний суд в контексті сучасних світових та українських кримінально-правових наукових тенденцій	122
<i>Віталій Гутник</i> Міжнародний кримінальний суд: питання ратифікації Статуту та перспективи розгляду справи щодо подій в Україні у 2013/14	126
<i>Антон Кориневич</i> Приєднання до Римського статуту Міжнародного кримінального суду як засіб стримування влади та боротьби з російською агресією	131
<i>Людмила Новікова</i> Україна і Римський статут Міжнародного кримінального суду: перспективи ратифікації	135
Європейський суд з прав людини: перспективи для України	
<i>Олександр Задорожній</i> Звернення України до Європейського суду з прав людини як міжнародно-правовий засіб реагування на агресію Російської Федерації	140
<i>Марьям Жафроді</i> Відповідальність за порушення Європейської Конвенції з прав людини та основних свобод в Криму: уроки зі справ Кипру проти Туреччини, розглянутих ЄСПЛ	146
Право міжнародної відповідальності: можливості для України	
<i>Олександр Мережко</i> Проблематика притягнення Росії до відповідальності у зв'язку зі знищенням малайзійського авіалайнера	151
<i>Михайло Цюрупа</i> Дотримання норм міжнародного гуманітарного права та вимога покарання його порушників в системі міжнародно-правових важелів захисту інтересів України	154
<i>Георгій Динис</i> Агресія Російської Федерації проти України та міжнародно-правові зобов'язання erga omnes Росії перед іншими державами та міжнародним співтовариством	158
<i>Катерина Бусол</i> Культурні цінності України в окупованій Автономній Республіці Крим	167
Захист економічних інтересів України методами та засобами міжнародного права	
<i>Дмитро Скринька</i> Перспективи звернення України до СОТ для захисту інтересів національних виробників у торговій війні з Росією	171
<i>Богдана Совенко</i> Захист державного суверенітету, територіальної цілісності та прав людини в Україні в умовах військової агресії Росії: міжнародно-правові механізми, гарантії та відповідальності	175
<i>Наталія Мушак</i> Застосування санкцій проти Росії як засіб захисту економічних інтересів України	184

Міжнародно-правові оцінки подій в Україні 2013-2014 років

<i>Ігор Леднік</i> Захист інтересів України в подоланні політико-правової кризи у Східному партнерстві	191
<i>Юрій Волошин, Євген Годованик</i> Перспективи реформування Ради Безпеки ООН у контексті захисту національних інтересів України	198
<i>Микола Дорошенко, Василь Ткаченко</i> Realpolitik: глобальні витоки кризи в Україні	203
<i>Валерій Семененко</i> Українська ідея в Росії в новітній час: проблеми, перспективи	218

Міжнародне публічне право

<i>Марта Келестин</i> Багатосторонні договори щодо пшениці: історичний ракурс	224
<i>Світлана Андрейченко</i> Категория «вменение» в праве международной ответственности	234
<i>Альона Маник</i> Вплив діяльності міжнародних судових установ на формування «живого» права	239
<i>Світлана Задорожна</i> Конституційна невизначеність «загальновизнаних принципів міжнародного права»: національна та зарубіжна практика	244
<i>Іван Городиський.</i> Сон – теоретик і практик міжнародного права	249
<i>Лідія Кузьменко</i> Принципи міжнародного екологічного права як юридичне підґрунтя для скорочення ризиків катастроф	256

CONTENT

Means of International Adjudication as Instruments to Protect Ukraine's Interests at International Level

<i>Ivan Bilas</i> The System of Internal and External Organizational and Legal Countermeasures of Ukraine against Russian Federation as a Precondition for Effective International and Legal Protection of National Interests	9
<i>Yaroslav Pasichnyk</i> The Proliferation of International Adjudication as a Characteristic of Modern International Law	19
<i>Tymur Korotky, Natalia Hendel</i> Forecasting the Use of International Adjudication Remedies as Instruments of Protection of Ukraine's National Interests	27
<i>Tymur Korotky, Eduard Pliashko</i> Formation of Evidentiary Base for International Legal Mechanisms for the Protection of National Interests in Cases of Offences against Sovereignty and Territorial Integrity of Ukraine	34
<i>Leonid Mazhar</i> Prospects of Maritime Delimitation Settlement Between Ukraine and Russia in International Courts Following the Annexation of the Crimea	42
<i>Boris Babin</i> Maritime Law Standards' Application by Ukraine to Counter Russian Aggression and Occupation	51
<i>Dmytro Koval</i> Protection of Ukrainian Interests in the Foreign Jurisdictions According To the Foreign Sovereign Immunities Act	60
<i>Olena Honcharenko</i> Advantages of Consideration Commercial Disputes Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce	66

International Court of Justice and 2014 Events in Ukraine

<i>Mamishova Narmina Shaig kyzy</i> The jurisdiction of the International Court of Justice and the Ukrainian-Russian confrontation	70
<i>Oleksii Plotnikov</i> The Case Between Ukraine and the Russian Federation Before the International Court of Justice: In Search of Jurisdiction	73
<i>Mykola Tochytsky, Maksym Kononenko</i> Venetian Mirror of the Crimean Referendum: From the Opinion of the Venice Commission to the Advisory Opinion of the International Court of Justice	82

International Criminal Court and Ukraine

<i>Mykola Gnatovsky, Anton Korynevych, Olena Kucher</i> International Criminal Court: Functioning Efficiency and Advantages for Ukraine	98
--	----

<i>Alina Zotko</i> International Criminal Court: Prospects for Ukraine. Ratification of the Rome Statute	109
<i>Mykhailo Savchyn</i> The Constitutional Aspects of Rome Statute Ratification	113
<i>Olena Kharytonova</i> Rome Statute And International Criminal Court In Terms Of Current International And Ukrainian Tendencies In Criminal Law	122
<i>Vitaliy Hutnyk</i> International Criminal Court: Issues Of Ratification Of The Statute And Perspectives Of Criminal Proceedings Regarding The Situation In Ukraine In 2013-2014	126
<i>Anton Korynevych</i> Accession to the Rome Statute of the International Criminal Court as a Remedy of Power Deterrence and Fighting Against Russian Aggression	131
<i>Lyudmyla Novikova</i> Ukraine and the Rome Statute of the International Criminal Court: Prospects of Ratification	135

European Court for Human Rights: Perspectives for Ukraine

<i>Oleksandr Zadorozhniy</i> Initiation of Cases to the European Court of Human Rights as an International Legal Instrument of Ukraine's Response to the Russian Federation's Aggression	140
<i>Maryam Jafroudi</i> Responsibility for the Violations of European Human Rights Convention in Crimea: Lessons Learned from the Case Cyprus v. Turkey before ECHR	146

Law of International Responsibility: Possibilities for Ukraine

<i>Oleksandr Merezhko</i> Problems Related to Russia's Responsibility for the MH-17 Crash	151
<i>Mykhailo Tsiuriupa</i> Adherence to the Rules of International Humanitarian Law and the Requirement to Punish the Violators in the System of International and Legal Means of Protection of Ukraine's Interests	154
<i>Georgiy Dynys</i> Aggression of Russian Federation against Ukraine and Erga Omnes International Legal Obligations of Russia to Other States and International	158
<i>Kateryna Busol</i> Cultural Valuables of Ukraine in the Occupied Autonomous Republic of Crimea	167

Protection of Economic Interests of Ukraine through Methods of International Law

<i>Dmytro Skrynka</i> Prospects of Ukraine's Appeal to the WTO to Protect the Interests of Domestic Producers in a Trade War with Russia	171
<i>Bohdan Sovenko</i> State Sovereignty, Territorial Integrity and Human Rights Protection in Ukraine in Terms of Russian Military Aggression – International Legal Instruments and Mechanisms, Guarantees and Responsibilities	175

Natalia Mushak
Application of Sanctions Against Russia as Protection Measure
of the Ukrainian Economic Interests 184

Igor Liednikl
Protection of Ukraine's Interests – in Overcoming Political
and Legal Crisis of Eastern Partnership 191

International Legal Assessments of Events in Ukraine in 2013-2014

Yuriy Voloshyn, Yevhen Hodovanyk
Prospects for Reform of the UN Security Council in the Context
of Protecting the National Interests of Ukraine 198

Mykola Doroshenko, Vasyl Tkachenko
Realpolitik: global sources of crisis in Ukraine 203

Valeriy Semenenko
Ukrainian Idea in Russia in Modern Times: Challenges and Prospects 218

International Public Law

Marta Kelestyn
Multilateral Agreements on Wheat: Historical Perspective 224

Svitlana Andreichenko
“Imputability” in the International Responsibility Law 234

Alyona Manyk
Influence of International Judicial Organs at Forming of “Living” Law 239

Svitlana Zadorozhna
Constitutional Uncertainty of “fundamental Principles of International Law”
National and Foreign Practice 244

Ivan Horodyskiy
Lui Shon's Research and Practice of International Law 251

Lidiia Kuzmenko
Principles of International Environmental Law as a Legal Ground for Disaster
Risk Reduction 256

Засоби міжнародної ад'юдикації як інструменти захисту Україною національних інтересів на міжнародній арені

Іван Білас

Система внутрішніх та зовнішніх організаційно-правових контрзаходів України проти Російської Федерації як передумова ефективного міжнародно-правового захисту національних інтересів

У статті розглядаються та аналізуються сучасні виклики й загрози Російської Федерації проти України та світової спільноти, пропонується система внутрішніх та зовнішніх організаційно-правових контрзаходів проти РФ, як передумови ефективного міжнародно-правового захисту національних інтересів України, модернізації сучасного міжнародного права й формування оновленої системи колективної безпеки на європейському просторі в умовах асоційованого членства Української держави з Європейським Союзом. Автор статті акцентує увагу на нагальних потребах формування сучасної держави і права в Україні, її місця в системі міжнародних координат з позицій європейської та міжнародної безпеки, шляхом запровадження дієвої й цілісної системи внутрішніх і зовнішніх заходів протидії агресії РФ, забезпеченні міжнародних правових стандартів у міждержавних відносинах сьогодення.

Ключові слова: внутрішні та зовнішні організаційно-правові контрзаходи, протидія, агресія, асоційоване членство, Європейський Союз, система колективної безпеки, модель державного розвитку, сучасні загрози, глобалізація, держава, міжнародні правові стандарти, міжнародні відносини, механізм держави, державний апарат, територіальна цілісність, суверенітет, сепаратизм, самоправні адміністративно-територіальні одиниці.

В статье рассматриваются и анализируются современные вызовы и угрозы Российской Федерации против Украины и мирового сообщества, предлагается система внутренних и внешних организационно-правовых мер противодействия РФ, как предпосылка эффективной международно-правовой защиты национальных интересов Украины, модернизации современного международного права и формирование обновленной системы коллективной безопасности на европейском пространстве в условиях ассоциированного членства Украинского государства с Европейским Союзом. Автор статьи акцентирует внимание на насущных потребностях формирования современного государства и права в Украине, его места и роли в системе международных координат с позиций европейской и международной безопасности, путем создания и внедрения целостной системы внутренних и внешних мер по противодействию агрессии РФ, обеспечению международных правовых стандартов в современных межгосударственных отношениях.

Ключевые слова: внутренние и внешние организационно-правовые контрмеры, противодействие, агрессия, ассоциированное членство, Европейский Союз, система коллективной безопасности, модель государственного развития, современные угрозы, глобализация, государство, международные правовые стандарты, международные отношения, механизм государства, государственный аппарат, территориальная целостность, суверенитет, сепаратизм, самоуправляемые административно-территориальные единицы.

The article provides the review and the analysis of current challenges and threats of Russian Federation against Ukraine and international community. A system of internal and external organizational and legal countermeasures against Russia is offered as a prerequisite for effective international legal protection of Ukraine's national interests, modernization of international law and formation of an updated system of collective security in the European region in terms of associate membership of the Ukrainian state to the European Union. The author focuses on the urgent need to establish a modern state and law in Ukraine, their place in the system of international coordinates from the standpoint of European and international security through the introduction of the effective and integrated system of internal and external measures to counter the Russian aggression, as well as on the provision of international legal standards in modern interstate relations.

Key words: internal and external organizational and legal countermeasures, resistance, aggression, associate membership, the European Union, the system of collective security, national development model, modern threats, globalization, state, international legal standards, international relations, the state mechanism, the state machine, territorial integrity, sovereignty, separatism, self-governed administrative and territorial units.

УДК: 341.29

БІЛАС Іван Григорович,

доктор права, доктор історичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

© І. Білас, 2014

В умовах асоційованого членства України у Європейському Союзі, тривалий період знадобиться для системної модернізації державного механізму, його оптимізації та децентралізації державної влади. Водночас паралельно слід формувати сучасну національну правову систему за зразками міжнародно-правових стандартів, зорієнтовану на обслуговування потреб та інтересів людини.

Формування правової держави в умовах переходу від пост тоталітаризму до вільного громадянського суспільства, проголошена плюралістична демократія зумовлюють необхідність здійснення державно-правового впливу в законних межах. Нині проблема форм здійснення державної влади є однією з гострих й актуальних. Її значення визначається вже тим, що в сучасних умовах можливе ірраціональне використання правових форми здійснення державної влади, на жаль, їй (владі) властиві приховані важелі та форми державно-владних відносин, так звані «підводні течії впливу». Між тим досконалість реалізації правових форм влади повинна існувати в будь-якій державі, не кажучи вже про державу, яка оголошує себе правовою.

Однак, говорити про правову досконалість функціонування державної влади можна тільки в тому разі, якщо вона у своїй діяльності керується правовими положеннями і принципами, а це, своєю чергою, зумовлює функціонування інституцій держави у правовій системі задля недопущення узурпації владних повноважень і зумовлених такою узурпацією зловживань владою. При цьому, в умовах глобальних світових процесів, держава набирає нового звучання, як *інституція з узгодження суспільних інтересів, обслуговування громадян, створення рівних умов для реалізації природних прав людини, захисту загальносуспільних й національних інтересів, гармонізації міжнародних відносин, взаємовигідної співпраці з іншими державами, ефективної міждержавної діяльності з підтримки миру, захисту світового правопорядку й безпеки*.

У загальному вигляді глобалізацію можна уявити як сукупність процесів становлення більш-менш єдиних загальносвітових систем в економіці, фінансах, технології, політико-правовій сфері, інформаційній сфері, а також у сфері культури та інших видах людської життєдіяльності. Як явище гіпер соціального характеру глобалізація впливає на всі сфери суспільного буття, зокрема на політичну, державно-владну та правову. Попри те, що в міжнародному та українському науковому колах є спроби виробити єдину стратегію глобального програмування правових явищ, на сьогодні не вироблено єдиної гносеологічно-правової концепції глобалізації, яка могла б стати основою розуміння загальнопланетарної трансформації устрою держави, права, влади та окремої особистості.

Державна влада окремої держави не існує ізольовано від інших держав у міжнародному просторі і повинна адекватно і миттєво реагувати на характер змін у суспільстві або на певні геополітичні коливання. У широкому розумінні – державна влада повинна ставити перед собою не тільки внутрішньодержавні цілі, але й знаходити консенсус із загальнолюдським соціумом, у тому сенсі, що вона має гуманітарний характер, покликана, передусім, служити людству. Діяльність з реалізації влади в межах форми правління постійно є об'єктом рефлексії щодо відповідності проблем розвитку суспільства та його моральним орієнтирам. Тому влада в межах форм правління має вирішувати конкретні ситуативні і магістральні стратегічні завдання розвитку суспільства. У зв'язку із зростанням негативних наслідків активної діяльності сучасної людини актуалізується питання про докорінну парадигму зміни методів, форм і способів управління природною і соціальною дійсністю [1].

Особливого звучання це набирає у нашому сьогоденні в умовах фактичної агресії Російської Федерації проти України, що проголосила та обрала власний подальший шлях національного державно-правового розвитку у співдружності з державами Європейського Союзу. Фактично нинішнє політичне керівництво РФ, знехтувавши принципами міжнародного права щодо повоєнного формування світової політики безпеки, відверто й цинічно демонструє світовій спільноті свою неоімперську зовнішню політику міліарної диктатури, анексувавши Автономну Республіку Крим та розпочавши воєнні дії на сході України, прагнучи реанімувати Російську імперію, сутність якої неприкрито проявляється у нашому сьогоденні.

Для глибинного розуміння нинішнього реваншу путінського політичного режиму з метою повернення втрачених ілюзій, доцільно навести коротку історичну довідку щодо об'єктивного краху Російської імперії на початку ХХ століття, які так співзвучні з подіями сьогодення на початку ХХІ століття. Зокрема, неоднозначні та складні процеси відбувалися в Росії. Лютнева революція 1917 р. і розпад Російської імперії поклали початок формуванню державності — як національних окраїн, так і внутрішніх, населених "іногородцями", районів. Обіцяючи автономію колоніям, які прагнули незалежності, еліта титульних націй сподівалася пережити важкий час і зберегти владу над колишнім імперським простором. І більшовики, нехай і прикриваючись "інтернаціоналізмом", і монархісти (біла гвардія) однозначно стояли за збереження Великої Росії. Одне їх розрізняло в

цьому сенсі: перші пропонували незвідане, туманне майбутнє, яке вабило солодкою невідомістю (тому записали у свої когорти так багато людей), а другі — минуле, яке остогидло практично всім. У такому розкладі оцінок більшовики здобули виграшний джокер. Жовтневий переворот став найбільш успішним засобом збереження імперії, але в новій якості та під іншими прапорами.

Для здійснення своїх планів світового масштабу більшовикам потрібні були величезні людські та матеріальні ресурси. На створеному силою і міфами щасливому майбутньому, яке звільняло індивіда від майна та всього іншого, що нібито пригнічувало людину, замишлявся проект всевітньої комуністичної держави, яка являла для людства загрозу набагато більшу, ніж аж ніяк не ліберальна імперія Романових. Кровопротитна Громадянська війна 1918–1921 рр. насправді лише частково виявилася протистоянням між більшовиками та білогвардійцями. Її другий компонент становила війна за збереження імперії, проти національних околиць, які прагнули незалежності. Створення СРСР було остаточною перемогою більшовиків у цій війні та завершенням формування комуністичної імперії. Уникнути цієї долі на час вдалося деяким колишнім імперським околицям (Латвія, Литва, Естонія, Фінляндія). Польщі, більша частина якої також була в складі Російської імперії, теж удалося відстояти свою незалежність. Утім, Варшава прихопила й ряд територій, де проживали досить компактно національні меншини (українці, білоруси, литовці, німці). Однак це інша історія...

На відміну від Австрії, повернення Німеччини та Росії до імперської моделі в найбільш спотворених людиноненависницьких формах — нацизмі та комунізмі — становило як загрозу для народів, що здобули державність, так і нездоланну перешкоду для тих, хто прагнув її. Долі імперських метрополій та їхніх колишніх колоній знову перетнулися.

Минуло сто років із початку Першої світової війни. У Відні давно вже ніхто не згадує про ліберальну Габсбурзьку монархію. Історія віддала перевагу розвитку, якому Відень абсолютно не перешкоджав. Долі обох інших могутніх імперій у загальному підсумку виявилися однаковими та жалюгідними. Боротьба за велич завершилася крахом. Третій рейх зник у 1945-му, а Радянська імперія, упершись у неминучий для комуністичного ладу тупик економічного та соціально-політичного розвитку, впала в 1991-му під тягарем власного утопічного експерименту. Для Німеччини поразка в Другій світовій війні перетворилося на торжество демократії й економічної могутності. Для Радянського Союзу перемога — у подовження утопії. Тому вихід з імперського стану обох країн виявився неоднаковим. Німеччина усім миром покаялася, відмовилася від імперської ідеї та заходила на налагоджувати економічне процвітання [2].

Іншим шляхом після 1991-го пішла Росія. Проголошені в 90-х трансформаційні цілі залишилися, швидше, декларативними, ніяк не затребуваними соціумом. Російська еліта та суспільство, які ніколи не знали реальної демократії, не сприйняли, а практично виступили проти нових можливостей, що з'явилися. Контроль до 1989 р. над Центральною та Південно-Східною Європою, ранг наддержави, формування разом із Америкою політичного клімату у світі... — і раптом таке стрімке, болісне падіння. Росія опинилася в лещатах глибокої внутрішньої і зовнішньополітичної кризи, яку відомий московський політолог С.Белковський назвав "веймарським синдромом", маючи на увазі масовий прояв з боку німців нелюбові до демократії та Веймарської республіки в 20-х — на початку 30-х років минулого століття, що досить спритно використали нацисти. До цього додалися пошуки винних поза кордонами Російської Федерації. Найбільш яскраві приклади — агресія Російської Федерації в Грузії та Україні.

З початку XXI ст. колесо часу в путінській Росії стало дедалі швидше обертатися у зворотний бік, небезуспішно створюючи в суспільстві ілюзію, що стан світу визначається не законами розвитку світового співтовариства, а розроблювальними та впроваджуваними в життя цільовими настановами й операціями спецслужб. Як наслідок, старі, що набили оскому кліше "Русский мир" та "євразійство", укотре покликані стати ідеологічним обґрунтуванням відродження імперії та відновлення втрачених позицій у Європі і світі, відкриваючи тим самим шлях до ізоляції країни з усіма наслідками епохи глобалізації, що випливають звідси. І якщо Німеччина через довгі роки покаяння та очищення демократією прийшла до торжества свободи і гуманізму, то Росія й сьогодні демонструє нездатність вирватися з імперського полону, своїми діями інспірує досить небезпечні виклики і собі, й іншим країнам. Не побоїмося сказати — усьому світу.

В цих умовах державотворчі процеси в Україні впродовж усього двадцятирічного періоду проходили під впливом зовнішньополітичного тиску РФ, що подекуди прямо проникав у внутрішньополітичні процеси, дискредитує саму сутність національної державності, керівництво якої залишалось в полоні радянсько-російських ілюзій, штампів й стереотипів комуністичного державного будівництва та людиноненависницької ідеології, зневажаючи людську гідність, викри-

вляючи та спотворюючи сутність демократії, загальнолюдських цінностей й міжнародно-правових стандартів.

Зрештою, сформований ними в Україні державний механізм та апарат держави, залишаються аналогом Російської Федерації, що функціонує за радянською схемою, породжуючи у нашому сьогоденні суспільні протиріччя, протистояння, зневіру та, створюючи максимальні умови для розвитку корупції. В таких умовах неодмінно формується політична система єдиновладдя, беззаконня, кратократії, яка повністю узурпувала владу за януковичівського режиму правління й протиставила себе сучасному українському суспільству, що у своєму розвитку випередило існуючу радянську державну модель, набираючи ознак громадянського суспільства. Тож Українська Революція Гідності стала викликом невідповідності моделі державного будівництва та суспільним потребам й очікуванням, розпочавшись внаслідок об'єктивних закономірностей.

Породжені такою політичною системою **внутрішні проблеми**, що на сьогодні продовжують існувати в Україні, набувають загрозливого характеру, зокрема це:

- гостра міжпартійна конфронтація, неспроможність поступитися політичними амбіціями, політична боротьба "на знищення" з використанням спекуляцій на питаннях безпеки, надмірного популізму, поступове зростання розриву між політичною елітою і суспільством;
- критичне розшарування суспільства за регіональними, політичними, майновими, релігійними, мовними ознаками;
- неефективність державного апарату, брак стратегічного державного менеджменту;
- слабкість демократичних інститутів, залежність судової системи від політичних впливів і як наслідок – неспроможність держави забезпечити належний рівень дотримання прав і свобод громадян;
- розбалансованість системи національної безпеки через неузгодженість реформ у різних структурах сектору безпеки, послаблення можливостей реагування на кризові явища, зростання протиріч між змістом і темпами реформування Збройних Сил, інших структур сектору безпеки, з одного боку, і процесом наближення України до членства в НАТО – з іншого;
- критичний стан озброєння та військової техніки, низький рівень забезпечення та бойової підготовки Збройних Сил.

Слід зауважити, що в короткостроковій перспективі Україна змушена протидіяти цим ризикам в умовах складної внутрішньої політичної та економічної ситуації, жорстких ресурсних обмежень і триваючого політичного протистояння. Це вимагає мобілізації внутрішніх ресурсів (фінансових, людських, політичних) на досягненні реальних змін на пріоритетних напрямках [3].

Водночас усунення існуючих проблем погіршується у нинішніх умовах ведення воєнних дій на сході України проти тероризму з боку сепаратистів, які інспіруються керівництвом РФ, що постійно й відверто на очах світової спільноти забезпечує їх сучасними засобами озброєння та військовими спеціалістами. Це вимагає з боку нинішнього керівництва Українською державою системних внутрішніх організаційно-правових заходів як по усуненню існуючих загроз, так і з протидію російській анексії та воєнній агресії. Своєчасність та ефективність узгоджених заходів, запровадження дієвого механізму їх реалізації стануть вагомим запорукою вживання низки взаємоузгоджених міжнародно-правових заходів захисту національних інтересів України й локалізації згубного впливу мілітарного тиску РФ, спрямованого на її одноосібну гегемонію у запровадженні нового світо порядку «Русского мира».

Усвідомлення зовнішньої загрози ставить цілу низку дуже важливих питань. Назріла необхідність глибокої перебудови самої парадигми безпеки. Формуючи в 1990-ті правову базу національної безпеки, український законодавець виходив з концепції людської безпеки (human security), гранично широко розтлумачуючи цю проблематику. Саме тому РНБО України останні десятиліття займалася всім: від розвитку житлово-комунального господарства до забезпечення населення якісними і доступними лікарськими засобами. Безперечно, питання важливі й актуальні. Однак при цьому зовнішня політика, оборона, протидія іноземним спецслужбам якось відійшли на другий план. Зрештою далеко не випадково. Адже весь час керівництво РФ продовжувало діяльність з дезінформації керівників нашої держави з цілеспрямованим інкорпоруванням України у свій великодержавний простір, інфільтруючи своїх агентів впливу на керівні посади у державному апараті.

В Україні необхідно відновити в правах традиційне розуміння національної безпеки як спектра проблем, якими займаються дипломати, військові й розвідники з контррозвідниками. При цьому треба відмовитися від цілком радянського поняття "державна безпека", яке вже набило оскомину і за такого підходу є абсолютно зайвим.

До речі, слід зазначити, що питання дерадянізації сьогодні справді перетворюється на вкрай актуальне завдання у сфері національної безпеки. Головне — тільки чітко розібратися, у чому ж полягає радянськість, і не випустити з уваги такі її родові риси, як надзвичайщина, невігластво й хамство. І якщо здається, що законодавчі зміни сьогодні не на часі, то слід пам'ятати, що спокійний час для України настане тепер нескоро, дуже нескоро.

Без стабільного і професійного чиновництва успішна Україна неможлива. В Україні необхідно створити справжню державну службу, причетність до якої має стати предметом гордості. Треба забезпечити повну деполітизацію і департизацію бюрократії. Нульова толерантність до корупції — завдання навіть не сьогоднішнього, а вчорашнього дня. І, звичайно, професіоналізм, який має стати принциповою умовою не тільки для кар'єрного зростання, а й для збереження досягнутих позицій.

Усе це видається благими побажаннями в країні, де за минулі роки новий міністр призначався кожні 43 дні, де глава держави призначає і звільняє чиновників аж до рівня голів районних державних адміністрацій. Нагадаємо також, що в Україні відбулося п'ять хвиль зачистки державної служби за політичними мотивами (2002, 2005, 2006, 2008, 2010 рр.).

Уже сьогодні маємо вжити низку простих, але ефективних заходів. Слід скоротити кількість призначень, здійснюваних Президентом і Кабінетом міністрів, варто відновити інститут державних секретарів, розділивши нарешті політичні й адміністративні посади. Треба набратися мужності і забезпечити повноцінне розслідування гучних ситуацій останніх років. Насамперед ідеться про події навколо Майдану, які призвели до загибелі більш як сотні людей. Винні мусять відповісти за всією суворістю закону.

Тепер до питання про корупцію. Успішна протидія їй вимагає побудови нових інститутів. Кримінальне переслідування — ключовий напрям, але всі дії в цій сфері — сізіфова праця, якщо не будуть системно задіяні антикорупційні процедури. Сьогодні для боротьби з корупцією потрібен не стільки комісар Каттані, скільки чиновник, який забезпечить побудову нового інституціонального середовища.

Необхідно уже сьогодні ініціювати процес проведення комплексного огляду сектора безпеки, причому не декоративного, яким він був у 2005–2007 рр., а реального, і забезпечити на його основі ухвалення реальних, підкріплених ресурсами, у тому числі фінансовими, Стратегії національної безпеки і Програм розвитку органів сектора безпеки. Ключовими мають стати завдання, вирішення яких буде покладено на ці органи, а не наявна ресурсна або правова база. Україні необхідно забезпечити свою безпеку в умовах, наближених до воєнних. А отже, слід знаходити кошти і будувати військові об'єкти. Робити це треба швидко — часу обмаль. Але завдання невідкладне, справді стратегічне. Не провівши аудиту, неможливо усвідомлено й упевнено провести зміни на краще.

Здійснити таку процедуру, розробити й реалізувати реформи може тільки працездатна Рада національної безпеки та оборони. Цей державний орган повинен знову стати політичною кухнею, пішовши з авансцени й обмеживши публічність до необхідного мінімуму. Справа ради і її апарату — готувати стратегічні рішення, і саме на цьому має бути сконцентрована її активність. Необхідно відтворити систему аналітичного супроводу цієї діяльності, і тут ідеться насамперед — про Національний інститут стратегічних досліджень, який повинен займатися саме стратегічними дослідженнями у прямому контакті з РНБОУ, МО, МЗС і спецслужбами у закритому режимі, а не завчасними обговореннями про перспективні стратегічні напрацювання на різноманітних телевізійних ток-шоу, що використовуються зокрема для зібрання закритої інформації.

Анексована РФ територія Автономної Республіки Крим є і продовжує залишатись складовою та невідомою частиною України. Однак до цього часу в державному механізмі не створено відповідної структури з управління тимчасово окупованою територією. На нашу думку предметом уваги саме РНБОУ й Національного інституту стратегічних досліджень має стати окремий напрям з звільнення цієї території й відновлення української державності в Криму. Перспективним напрямом вирішення цієї проблеми має стати питання щодо утворення на території Криму у складі Української держави — Кримсько-татарської автономної республіки.

Україні необхідні невеликі, але ефективні органи сектора безпеки. Вони зобов'язані чітко розуміти, до яких сценаріїв розвитку подій ми повинні бути готові. Аналіз розгортання російської агресії явно засвідчує: росіяни максимально уникатимуть прямих бойових зіткнень, акцентуючи увагу на підготовці території до вторгнення. Головна роль при цьому приділяється спецслужбам та їхній агентурі. Саме вони забезпечують дестабілізацію ситуації, подальше захоплення адміністративних будівель та інших ключових об'єктів. А збройні сили в таких сценаріях відіграють завершальну роль, вони, швидше, фіксують уже досягнуте й виступають гарантом його незворотності. Причому

діють не під своїм прапором. Операції здійснюються на межі силового протистояння, інтенсивність вторгнення залишається ніби на передпороговому рівні. Танкових колон у стилі Другої світової немає і, скоріш за все, не буде. Усе робиться гранично обмеженими силами.

Значно важливішу роль відіграє психологічна і ширше — інформаційна війна. Можна прогнозувати активізацію спецслужб РФ на кіберфронті. Нинішнє керівництво Росії — високого рівня тактики, досить непогані фахівці в оперативному мистецтві, а от зі стратегією — традиційні проблеми.

Нині Кремль так само чітко знає свою мету — увічнити нинішню російську владу, перебудувавши світовий порядок під себе. Москва чудово володіє певним набором інструментів, однак далі починається не гнучкість, як було у вождя народів, а імпровізація. На перших етапах ці два поняття практично однакові за своїми результатами, а от далі... Проте це питання завтрашнього дня, а сьогодні РФ володіє ініціативою, а Україна діє в реактивному режимі, постійно запізнюючись. І, що характерно, не намагаючись подолати цю проблему.

Ключову увагу слід приділити координації органів сектора безпеки і стратегічному плануванню. Протидію російській загрозі можливо забезпечити лише на системному рівні, з повним залученням усього арсеналу сил і засобів. І мова не тільки про РНБОУ, а й про координацію спецслужб.

Пріоритетна увага має приділятися *Силам спеціальних операцій Збройних сил України*. Процес їх створення має бути нарешті завершений. Ці сили разом зі спецслужбами повинні відіграти ключову роль у відбитті агресії.

Принципове значення має ефективність контррозвідувальних і розвідувальних органів країни. Вони повинні отримати ефективну координацію і постановку завдань, забезпечити дієве вирішення завдань протидії розвідувально-підривної активності іноземних, насамперед російських, спецслужб, забезпечити контрдиверсійний напрям, налагодити інформаційну та аналітичну роботу. Окреме місце має відводитися завданням забезпечення безпеки і надійності телекомунікацій, від яких залежить система управління.

Звичайно, інформація з відкритих джерел — річ, безперечно, важлива й необхідна, але недостатня. Україні потрібна розвідувальна інформація, і можливості отримати та опрацювати її є.

Досягти перелічених вище цілей, у принципі, можливо, головне — чітке розуміння перспектив, опрацьованість планів, рішучість і водночас — гнучкість керівництва. Ну й, звісно, ресурси. Втім, безпека — справа дорога і ключова для будь-якої держави. І Україна переконується в цьому, на жаль, на своєму досвіді.

Уже сьогодні варто думати про реформу правоохоронних органів, однак це дуже складне завдання, яке потребує надзвичайно обережного і вивіреного підходу. Втім, це не аргумент на користь зволікання, а нагадування про серйозність завдання.

Наведені пропозиції внутрішніх заходів з протидії агресії РФ — лише невелика частина того, що необхідно було робити для порятунку держави ще вчора.

Водночас в єдиній системі контрзаходів проти РФ чільне місце займають *узгоджені зовнішні організаційно-правові заходи захисту національних інтересів України*, які дозволять створити дієвий механізм узгодження інтересів з міжнародною спільнотою у поєднанні зусиль з побудови сучасної системи європейської й світової безпеки, модернізації міжнародного права та нейтралізації мілітарних гегемоністських прожектів путінського режиму, що загрожує миру і існуючому світо порядку.

За місяць до саміту НАТО в Уельсі Київ відвідав генеральний секретар альянсу Андерс Фог Расмуссен. Цей візит виразно засвідчив — у ситуації російської агресії проти нашої країни Організація Північноатлантичного договору стоїть на боці України, рішуче підтримуючи її суверенітет і територіальну цілісність, жорстко застерігаючи РФ від спроб воєнного вторгнення під виглядом миротворчих місій або гуманітарного конвою [4].

Нинішня солідаризація НАТО з Україною цілком зрозуміла, оскільки агресію РФ розглядають не як локальний конфлікт, а як виклик безпеці в Європі та у світі. Збитий пасажирський літак рейсу МН17 став трагічним підтвердженням, що конфлікт на території України переріс локальні рамки. Лише одна деталь: серед 298 загиблих людей різних національностей було 193 громадянина Нідерландів. Така кількість людських жертв для цієї країни-члена НАТО співмірна з кількістю жертв терористичної атаки 11 вересня для Сполучених Штатів. Удар по літакові став також ударом по глобальних транспортних сполученнях, безпека яких є одним з наріжних каменів сучасного світоустрою.

НАТО змушене діяти активно, бо спроможність протистояти російській агресії є перевіркою на дієвість і життєздатність альянсу в сучасних умовах. По суті для Організації, так само як для

України, питання стоїть рубка — або змусити агресора відступити, або поставити під сумнів своє подальше існування. Україна має захистити свій суверенітет, а НАТО повинно підтвердити свою надійність і здатність захистити мир у Європі. Між Україною та альянсом виникла нова сфера спільних інтересів, нові підстави для співробітництва, що мають життєво важливий характер для обох сторін.

Під час візиту до Києва Андерс Фог Расмуссен підтвердив, що "двері НАТО" для нашої країни залишаються відчиненими, згадавши про повагу до будь-якого рішення України щодо чи то збереження позаблокового статусу, чи то його відміни. Проте будь-яке вікно можливостей існує не вічно. Нагадування про відкриті двері НАТО в часи, коли Україна зіткнулася з найдраматичнішими наслідками перебування у "вакуумі безпеки", є водночас нагадуванням про потребу зрештою визначитися, скористаємося ми цими відкритими дверима до членства в альянсі чи ні.

Майбутня система європейської і трансатлантичної безпеки — за будь-яких умов і за створення будь-яких нових конфігурацій — будуватиметься на базі існуючих структур. І роль НАТО залишатиметься тут ключовою. Якщо Україна має на меті бути активною частиною системи безпеки в Європі, необхідно вже сьогодні заявити партнерам, на яке місце у цій системі вона надалі претендуватиме. Наступний саміт НАТО в Уельсі надає для цього хорошу можливість.

Головним питанням порядку денного саміту буде питання України у зв'язку з агресією Росії. Воно розглядатиметься в широкому контексті, починаючи від принципів колективної оборони для територіального захисту всіх країн-членів НАТО і закінчуючи реалізацією засад спільної безпеки в трансатлантичному просторі.

Напередодні саміту керівництво альянсу зафіксувало, що міжнародне середовище стало непередбачуваним і визначило регіони найбільшої напруженості, які фактично оточили трансатлантичну спільноту. Це "дуга нестабільності", що простягається від Близького Сходу до Північної Африки і Сахелі, вогнища напруженості та територіальні суперечки в Азії, і Східна Європа, яка перетворилася на територію нестабільності та загроз внаслідок незаконних і нелегітимних дій Росії, що підірвали систему міжнародних відносин.

НАТО опинилося перед потребою вироблення довгострокової стратегії щодо РФ, яка вже не розглядається як стратегічний партнер альянсу, а виступає в ролі супротивника. З цього випливають далекосяжні наслідки як для загального розкладу сил у регіоні та світі, так і для майбутньої діяльності військово-політичної організації.

Слід визнати, що НАТО, як і вся міжнародна спільнота, виявилось непередбачуваним до дій Росії, спрямованих проти України. Найбільш небезпечним є те, що остаточні наміри Кремля досі залишаються неясними. А без цього неможливо виробити ні тактики, ні стратегії протистояння. Представники НАТО змушені визнати, що перерозподіл сфер впливу на пострадянському просторі, якого начебто прагнула Росія, навряд чи є метою дій РФ. Наслідки підриву нею системи світового порядку значно масштабніші. Відповідно заяви РФ про незгоду з розширенням НАТО на схід, протести проти членства в альянсі України та Грузії також слід було б переосмислити — якщо Росія, спираючись на статус ядерної держави, прагне глобального реваншу, то закріплення нейтралітету України, якого вона вимагає, нічого не вирішує і аж ніяк не здатне задовольнити апетити новітнього агресора.

Дії Росії щодо України вивели на поверхню недостатню військову забезпеченість країн-членів НАТО у регіоні ЦСЄ. За винятком Естонії та Польщі (остання має одну з найбільш спроможних армій у Європі), інші країни регіону в умовах економічної кризи значно зменшили видатки на оборону (середня цифра по регіону становить 1,1% ВВП, за встановленого порогу в 2%). Таким чином, на випадок необхідності введення в дію гарантій за статтею 5 Вашингтонського договору (про колективну оборону), ці країни не забезпечені достатніми мілітарними можливостями.

Загалом, на думку командувача силами НАТО у Європі генерала Філіпа Брідлава, розміщення сил альянсу, система базування і планування бойових дій наразі не відповідають сучасним загрозам і вже не забезпечують ефекту стримування, не кажучи вже про необхідну оперативну готовність. Тому у рамках підготовки до саміту в Уельсі НАТО готує План дій щодо готовності альянсу (Alliance Readiness Action Plan) для того, щоб діяти ефективно і швидко там і коли в цьому виникне потреба.

Специфіка "гібридної війни", яку веде РФ проти України, вимагає дій у відповідь у кількох вимірах — воєнному, інформаційному, економічному тощо. Окремий напрям становить питання громадської підтримки дій альянсу. Агресія Росії проти України показала, що в країнах-членах НАТО ця підтримка є надто слабкою. Коли події Другої світової війни та холодної війни відсунулись у часі, люди в країнах Західного світу дедалі менше усвідомлюють важливість проблем націо-

нальної безпеки та оборони, надаючи пріоритет внутрішнім соціальним питанням. Однак без належної внутрішньої громадської підтримки члени НАТО не зможуть приймати необхідні політичні рішення, зокрема й рішення про ведення в дію статті про колективну оборону у разі необхідності. Тим часом реальна готовність до такого рішення для майбутньої долі Альянсу є ключовою.

Як виявилось, питання громадської (не)підтримки НАТО становить не виключно внутрішню українську проблему, яка, не будучи вчасно вирішеною, виявилася одним із ключових негативних чинників для фактичного й юридичного закріплення позаблоковості і, відповідно, створення вакууму безпеки для нашої країни.

Напередодні саміту НАТО експерти рекомендують урахувати негативний досвід України в цьому питанні, коли противник широко використовує антинаївський публічний дискурс для того, щоб проводити за його допомогою свої політичні, дипломатичні і навіть воєнні дії. Альянс потребує заходів, спрямованих на зміну цієї ситуації. На думку британських експертів, "громадська підтримка стає дедалі більш потужною зброєю в державному та інституційному арсеналі, а НАТО та його члени наразі програють цю битву".

На саміті буде розглянуто відносини НАТО з країнами-партнерами, а також питання прийняття нових членів. Однак наразі проблеми України у цьому контексті обговорювати не передбачено або передбачено обмежено. В контексті Концепції 2010 р. альянс планує подальший розвиток відносин з деякими країнами-партнерами, такими як Фінляндія, Швеція, Австралія, які "поділяють принципи трансатлантичної спільноти і вже продемонстрували свою зацікавленість та високий воєнний досвід для участі у тіснішій взаємодії в системі колективної безпеки поза членством" в НАТО. Що ж до всіх інших партнерів (до яких належить і Україна) — для них передбачатимуться заходи у розбудові оборонного потенціалу, проведення навчань і обмін розвідувальними даними, можливість цього розглядатиметься для кожного випадку окремо.

Питання прийняття нових членів залишається одним з найбільш чутливих. Загальний принцип декларується як незмінний — двері НАТО відчинені для всіх європейських демократичних країн, що поділяють цінності альянсу. Однак наголос робиться на повноцінній відповідальності й обов'язках потенційних членів, на їхній можливості зробити внесок у колективну безпеку. Усі нинішні члени альянсу мають дійти згоди щодо поширення на нові країни-члени принципу колективної оборони та виявити "відповідну волю і бажання". Зважаючи на те, що рішення в НАТО приймають консенсусом, вірогідність для цього незначна, навіть для країн, що вже мають План дій щодо членства (ПДЧ) або беруть участь у процесі роботи в Інтенсифікованому діалозі (ІД) (хоча процес роботи з ними триватиме).

Не виключено, що принцип консенсусу буде на саміті предметом обговорення, оскільки він гальмує ефективність дій в умовах потреби швидкого ухвалення рішень. У контексті інвестування країн-членів до НАТО, яке на сьогодні є нерівномірним і нерідко недостатнім, процедура прийняття рішень консенсусом може бути переосмислена як така, що вже не відповідає принципу справедливості. Це навряд чи здатне привести до зміни процедури, але може бути використано надалі як інструмент морального тиску проти країн, що спробують безвідповідально застосувати право вето.

Процес підготовки до саміту засвідчує, що українське питання, попри його надзвичайну важливість та солідарне засудження членами НАТО дій Росії, розглядається майже виключно в контексті підризу безпеки у Європі та світі. Натомість власна позиція та потреби України як суб'єкта системи міжнародної безпеки залишаються за кадром. Через це виникає необхідність за допомогою дипломатичних засобів та формальних і неформальних каналів співпраці з альянсом представити на саміті власне український погляд як безпосереднього учасника подій в європейському безпековому докльлі.

Зважаючи, що саміт фокусується на майбутньому альянсу, Україна має надати в рамках саміту чітку позицію щодо свого місця у системі регіональної безпеки включно з декларуванням позиції щодо можливості майбутнього членства. У майбутній конфігурації НАТО вже зараз має бути позначено місце України. В останні два місяці під час проведення АТО Україна довела, що має боєздатну армію і здатна до успішного воєнного протистояння агресорові. Це створює нові підстави для обговорення подальших кроків нашої держави у напрямі виходу з ситуації "вакууму безпеки". Перспектива створення нової "буферної зони", до якої підштовхують вимоги РФ щодо закріплення нейтралітету України, не відповідає ні національним інтересам України, ні завданню створення новітньої системи безпеки на континенті.

Україні необхідно використати усі без винятку можливості співпраці, передбачені для країн-партнерів та в межах існуючих форматів відносин. Особливу увагу слід приділити можливостям

секторальної співпраці з окремими членами НАТО та взаємодії з такими структурами, як "Вишеградська четвірка" і "Веймарський трикутник". Питання двосторонньої угоди з США щодо статусу для України "основного союзника поза НАТО" має пророблятися, але не за рахунок виведення питання членства в альянсі на задній план.

Опція членства в НАТО має залишитися для України відкритою, і це має бути доведено до відома партнерів. Зростання громадської підтримки НАТО в Україні є вагомим аргументом "за" перспективу членства, особливо на тлі потреби активізації пронаївського публічного дискурсу в самих країнах-членах альянсу.

Побоювання роздразнити Росію все ще існують. Проте — і це вже доведений факт — для РФ "червоною лінією" насправді виявився не можливий вступ України до НАТО чи до ЄС. Червоною лінією став сам факт існування суверенної України, яка самостійно обирає зовнішньополітичну лінію і внутрішній напрям свого розвитку.

Питання надійного забезпечення національної безпеки державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності кордонів України

набуває дедалі більшої ваги. Отримання надійних зовнішніх гарантій безпеки шляхом приєднання України до системи колективної безпеки залишається найбільш доцільним варіантом, з огляду на геополітичне розташування держави та ряд інших зовнішніх і внутрішніх факторів. Подальше перебування України в існуючому стані невизначеності стосовно свого місця в системі світової та регіональної безпеки несе загрозу перетворення України на буферну зону між потужними міжнародними гравцями.

З огляду на відсутність консолідації політичної еліти і суспільства з цих питань, залишається реальною небезпека кардинальної зміни стратегічних орієнтирів, що вже траплялося в новітній історії України.

1. Жаровська І.М. Правова природа державної влади: теоретико-правове дослідження : монографія / І.М. Жаровська - Львів: СПОЛОМ, 2013.- 536 с.

2. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2-х кн. - Київ: Либідь-Військо України, 1994.- 615 с.

3. Мельник О. Україна у структурі регіональної і глобальної безпеки / Національна безпека і оборона, №9, 2008.

4. Генеральний секретар НАТО прибув в Україну з пропозицією політичної підтримки / Сьогодні, 24/7, 2014.

5. Колесниченко О.Ю. Стратегическая концепция НАТО: европейский взгляд / Журнал "Право и безопасность", № 3 (36), Октябрь 2010 .

The System of Internal and External Organizational and Legal Countermeasures of Ukraine against Russian Federation as a Precondition for Effective International and Legal Protection of National Interests

Summary

In terms of the associate membership of Ukraine to the European Union there would be needed a long period for system modernization of state machine, its optimization and decentralization of state power. The formation of modern national legal system in conformity with the international legal standards, oriented to serve the needs and interests of each individual, should be parallel to the abovementioned processes.

State power of any state does not exist in isolation from other states in the international area and should adequately and quickly respond to changes in the society, as well as to certain geopolitical fluctuations.

In fact, the current political leadership of Russia, having disregarded the principles of international law on the formation of post-war international security policy, openly and cynically demonstrates to the international community its neo-imperial foreign policy of military dictatorship, the latest examples of which are the annexation of the Crimea and military operations in the Eastern Ukraine.

The Ukrainian Revolution of Dignity became a challenge of inconsistency of state building model to social needs and expectations.

Specific features of "hybrid war" conducted by Russia against Ukraine require responses in multiple dimensions - military, informational, economic, etc.

Russia shows the desire to prevent at any cost the existence of a sovereign Ukraine, which independently works out its internal and foreign policy.

If Ukraine stays unable to define its place in the global and regional security system, then it would be transformed into a buffer zone between powerful international actors.

Ярослав Пасічник

Розширення засобів міжнародної ад'юдикації як характеристика сучасного міжнародного права

Стаття присвячена дослідженню проблематики розширення засобів міжнародної ад'юдикації як характеристики сучасного міжнародного права. Розглядаються основні функції міжнародної ад'юдикації, поняття міжнародного суду, важливі тенденції розвитку міжнародного судочинства.

Дається коротка характеристика міжнародно-правового статусу та аспектів діяльності Міжнародного Суду ООН, Суду ЄС, Європейського Суду з прав людини, Міжнародного Трибуналу з морського права та Міжнародного кримінального суду. Автором робиться висновок щодо набуття міжнародною ад'юдикацією все більшого значення як засобу мирного вирішення міжнародних спорів, а також самостійної і продуктивної галузі міжнародного співробітництва.

Ключові слова: принцип мирного вирішення міжнародних спорів, міжнародна ад'юдикація, функції міжнародної ад'юдикації, міжнародний суд, ефективність міжнародних судів.

Статья посвящена исследованию проблематики расширения средств международной адьюдикации как характеристики современного международного права.

Рассматриваются основные функции международной адьюдикации, понятие международного суда, важные тенденции развития международной юстиции.

Дается краткая характеристика международно-правового статуса и аспектов деятельности Международного Суда ООН, Суда ЕС, Европейского Суда по правам человека, Международного Трибунала по морскому праву и Международного уголовного суда. Автором делается вывод о приобретении международной адьюдикацией все большего значения как средства мирного разрешения международных споров, а также самостоятельной и продуктивной области международного сотрудничества.

Ключевые слова: принцип мирного разрешения международных споров, международная адьюдикация, функции международной адьюдикации, международный суд, эффективность международных судов.

The article is devoted to study the problem of the proliferation of international adjudication as a characteristic of modern international law. The basic functions of the international adjudication, the concept of an international court, the important trends in the development of international justice, are examined.

A brief description of the international legal status and aspects of the International Court of Justice, the Court of Justice, the European Court of Human Rights, the International Tribunal for the Law of the Sea and the International Criminal Court. The author concludes the acquisition of international adjudication increasing importance as a means of peaceful settlement of international disputes, as well as independent and productive international cooperation.

Key words: the principle of peaceful settlement of international disputes, international adjudication, the functions of international adjudication, an international court, the effectiveness of international courts.

У процесі розвитку сучасного міжнародного права, яке діє між державами та іншими суб'єктами міжнародного життя, відбувається формування системи засобів і методів впливу та регулювання міжнародних відносин. В якості загальноновизнаного та імперативного принципу міжнародного права склався принцип мирного вирішення міжнародних спорів, відповідно до якого вони повинні розв'язуватись виключно мирними засобами. Практика вирішення міжнародних спорів згідно з положенням Статуту ООН (ч. 1 ст. 1) повинна відповідати принципам справедливості та міжнародного права.

Необхідно відмітити, що міжнародне та національне право мають свої особливі завдання, свої різні сфери застосування. Зважаючи на принцип суверенітету і незалежності держав, саме охороняти їх «покликане міжнародне право» [1, с. 8].

Міжнародний судовий розгляд з початку свого зародження по сьогоднішній день пройшов тривалу історію становлення та розвитку і в сучасному міжнародному праві виступає в якості одного із засобів мирного вирішення міжнародних спорів разом із переговорами, обстеженням, посередництвом, примиренням, зверненням до регіональних органів або угод, консультаціями, слідчими і погоджувальними комісіями та арбітражем.

Серед тенденцій, внаслідок яких актуальність дослідження та вдосконалення міжнародного судочинства не викликає сумнівів, необхідно виділити такі:

- велика кількість конфліктів політичного та економічного характеру, що виникають між державами в межах повсякденних міжнародних відносин. Одним із ефективних способів їх вирішення має бути судовий розгляд, а не застосування військової сили або загроза її застосування та інші протиправні заходи;

- чітка та однозначна міжнародно-правова позиція міжнародних універсальних та регіональних інституцій відносно протиправного характеру вирішення міжнародних конфліктів з застосуванням сили;

- процес міжнародної інтеграції, зокрема на європейському континенті, яка зумовлює, у тому числі, створення наднаціональних судових органів.

До засобів ад'юдикації (лат. *adjudicatio* – присудження) у міжнародному праві відносяться міжнародні суди і арбітражі. Вважаємо, що арбітраж і судовий розгляд міжнародних спорів є різними інститутами міжнародного права, які мають досить різне функціональне призначення і дещо інші організаційні основи діяльності. З інституційно-організаційної точки зору міжнародна судова процедура є більш складним і з історичної точки зору – наступним явищем по відношенню до арбітражного розгляду. Це підтверджується у ст. 33 Статуту ООН, де в переліку мирних засобів вирішення міжнародних спорів арбітраж і судовий розгляд виділяються окремо.

Основними функціями міжнародної ад'юдикації є:

Вирішення міжнародних спорів. Врегулювання міжнародних спорів – основне завдання, що ставиться перед міжнародними судовими установами. Деяким з них доручено також винесення консультативних висновків.

Розвиток міжнародного права. Рішення міжнародних судових установ використовуються у процесі кодифікації міжнародно-правових норм в якості підготовчих матеріалів; застосовуються у діяльності Комісії міжнародного права ООН, Інституту міжнародного права, Асоціації міжнародного права, Академії порівняльного правознавства та ін. Як зазначає Ю. Шані, оновлення і роз'яснення міжнародно-правових норм посилює їх регулятивну якість [2, с. 39]. Таким чином, діяльність міжнародних судів ефективно впливає на розвиток міжнародного права.

Тлумачення норм міжнародного права. У рішеннях і консультативних висновках міжнародних судів здійснюється тлумачення норм і принципів міжнародного права. Необхідність тлумачення визначається самою нормативною і договірною сутністю сучасного міжнародного права. Інтерпретаційне значення судових актів досить велике, вони застосовуються як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Забезпечення міжнародного правопорядку. Дієва роль міжнародної судової процедури полягає у забезпеченні панування (верховенства) права – встановлення такого єдиного правопорядку у світі, який би надавав кожній суверенній державі свободу дій у рамках загальновизнаних юридичних принципів і норм.

Розвиток міжнародного співробітництва. У процесі створення та діяльності міжнародних судових органів відбувається співпраця держав-учасниць відповідних міжнародних конвенцій, які стосується широкого кола питань міжнародного життя. Як і при використанні інших мирних засобів вирішення міжнародних спорів, застосування міжнародної судової процедури призводить до поглиблення і покращення відносин між державами, в яких існували суперечності та взаємні претензії.

Міжнародний судовий розгляд (міжнародна судова процедура) як засіб мирного вирішення міжнародних спорів включає прийняття суб'єктами міжнародного права установчого договору про створення міжнародного суду і здійснення заходів з організації його діяльності; визначення питань його юрисдикції і компетенції, а також процесуально-правової форми звернення до міжнародного суду, письмового та усного процесу розгляду справи; винесення і виконання рішень, постанов і консультативних висновків, що здійснюється на основі принципів і норм міжнародного права.

Міжнародний суд – постійний міжнародний судовий орган, який складається з незалежних суддів і вирішує міжнародні спори на основі міжнародного права відповідно до заздалегідь встановлених правил процедури і виносить обов'язкові для сторін рішення [3, с. 92-93].

Основною метою діяльності міжнародних судів є розгляд міжнародного спору і винесення по ньому справедливого і об'єктивного рішення. Місце та роль міжнародного суду в розвитку міжнародного права визначається його статусом.

Ключовими юридичними поняттями при створенні, організації та діяльності міжнародних судів є їх юрисдикція і компетенція.

За визначенням Юридичної енциклопедії, міжнародна юрисдикція – це підсудність певної категорії справ міжнародним органам [4, с. 490]. У сучасній міжнародній судовій практиці саме встановлення юрисдикції в конкретній справі є основною вимогою для міжнародних судових установ.

Компетенція міжнародного суду – це об'єм його повноважень, визначений в установчому акті – Статуті. Передумови компетенції міжнародних судів ґрунтуються на добровільній згоді суб'єктів міжнародного права, що дає їм можливість встановлювати права і обов'язки сторін у спорі, що виник між ними (принцип згоди сторін, ст. 36 Статуту Міжнародного Суду ООН і ст. 21 Статуту Трибуналу з морського права). Ч. 4 ст. 288 Конвенції ООН з морського права передбачає, що питання наявності компетенції вирішується самим судом.

Варто зазначити, що міжнародні суди у своїй діяльності застосовують і матеріальні, і процесуальні норми міжнародного права. Матеріальні – при виявленні та кваліфікації порушення права, а процесуальні – при розгляді міжнародно-правового спору. Судові рішення у справі (прецеденти) можуть підтверджувати чи заперечувати наявну міжнародно-правову норму, а також як і консультативні висновки міжнародних судів, є актами застосування матеріальних норм міжнародного права. А індивідуально-визначені акти міжнародних судів (постанови, запити, ордери, судові накази тощо) є актами застосування процесуальних норм міжнародного права.

Сучасний етап розвитку міжнародного судочинства характеризується поєднанням тенденцій проліферації (збільшення кількості), регіоналізації та спеціалізації. Спеціалізовані суди на сьогодні, незважаючи на існування суду загальної компетенції – Міжнародного суду ООН, відіграють значну роль у процесі мирного вирішення міжнародних спорів (Міжнародний трибунал з морського права, Суд Європейського Союзу тощо).

На сьогоднішній день створені та діють такі міжнародні суди: Міжнародний Суд ООН; Міжнародний Трибунал з морського права; Міжнародний кримінальний суд; Суд Європейського Союзу; Європейський Суд з прав людини; Міжамериканський Суд з прав людини; Суд Африканського Союзу; Економічний Суд Співдружності Незалежних Держав; Міжнародний трибунал по колишній Югославії; Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді; Спеціальний Суд по Сьєрра-Леоне; Спеціальний суд по Камбоджі; Африканський Суд з прав людини та народів; Суд Економічного Союзу Бенілюкс; Суд Андського співтовариства; Суд Карибського співтовариства; Центральноамериканський Суд; Суд Економічного співтовариства держав Центральної Африки; Суд Спільного ринку Східної і Південної Африки; Суд Економічного Співтовариства Держав Західної Африки; Суд Східноафриканського співтовариства; Суд Арабського Магрибського Союзу; Суд Організації з гармонізації корпоративного права в Африці; Міжнародний морський і річковий суд; Суд Європейської асоціації вільної торгівлі; Суд Євразійського економічного співтовариства та ін.

Процес організації міжнародного судочинства пройшов тривалий шлях становлення, розвитку та вдосконалення. Якісно новий період в розвитку міжнародної судової процедури настав з часу створення ООН, одним з головних органів якої є Міжнародний Суд, попередником якого була Постійна палата міжнародного правосуддя при Лізі Націй. На нього покладені зобов'язання мирного вирішення міжнародних спорів, особливо тих, які загрожують миру і безпеці людства.

Історично конституювання Міжнародного Суду ООН є нерозривно пов'язаним з процесом заснування самої ООН як універсальної міжнародної організації. Правовою основою організації, компетенції і діяльності Суду є Статут Міжнародного Суду, який є невід'ємною частиною Статуту ООН 1945 року, і Регламент Міжнародного Суду від 14 квітня 1978 року (з доповненнями).

За час діяльності Міжнародного Суду ООН до його складу входили відомі юристи-міжнародники: С.Б. Крилов, Ф.І. Кожевников, Х. Лаутерпахт, Дж. Фітцморіс, Е. Хіменес де Аречага, В.М. Корецький, С. Швებель, М. Дженнінгс.

Потрібно відмітити, що на сьогоднішній день система міжнародних договорів, якими передбачена юрисдикція Міжнародного Суду ООН, становить 393 угоди. Щодо обов'язкової юрисдикції Суду ООН, то деякі країни використовують наявність інституту застережень, який передбачений Конвенцією ООН про право міжнародних договорів 1969 року.

Відмічаючи важливість діяльності Суду Д. Власов зазначає, що Міжнародний Суд ООН міг би стати у ряді випадків (наприклад, з питання юрисдикції застосування тимчасових заходів) так званим процесуальним еталоном для інших міжнародних судів [5, с. 8].

На сучасному етапі розвитку міжнародного права спостерігається тенденція створення міжнародних судів для цілей уніфікації і забезпечення дії права інтеграційних об'єднань, яким держави передають частину своїх суверенних повноважень.

Суд Європейського Союзу (спочатку називався – Суд Європейських співтовариств, пізніше – Європейський Суд справедливості) заснований у 1952 році в рамках Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС). Цей інститут був покликаний забезпечити контроль за дотриманням положень угоди про утворення ЄОВС учасниками та вищим керівним органом ЄОВС. Пізніше, в 1957

році, були підписані договори про створення Європейського економічного співтовариства і Європейського співтовариства з атомної енергії. З метою забезпечення дотримання положень установчих договорів передбачалося, що кожне співтовариство буде мати окремий суд, однак згодом було ухвалено рішення про утворення єдиного суду європейських співтовариств. Суд ЄС став судовим органом ЄС, основним завданням якого було забезпечення однакового застосування та тлумачення європейського права. Суд ЄС є інтеграційною організацією, яка володіє достатньою кількістю механізмів для вирішення спорів, в тому числі відповідно до ст. 173 Римського договору може розглядати питання законності актів головних органів ЄС – Ради та Комісії.

На сьогодні інституційна структура Суду ЄС є такою:

- Європейський Суд (вища інстанція);
- Загальний Суд;
- Трибунал цивільної служби.

Як відзначає М. Гердеген, практика Суду ЄС є чинником інтеграції. Особливе значення діяльність Суду ЄС має для:

- тлумачення Договорів та права ЄС;
- розвитку права ЄС;
- контролю нормативно-правових актів ЄС на сумісність з правом ЄС вищого рівня;
- контролю відповідності поведінки держав-членів встановленим нормам і принципам права ЄС [6, с. 164].

Особливістю Суду є наявність у нього можливості трансформації міжнародного спору в спір на основі національного права в суді держави-члена ЄС та здійснення контролю за цим процесом [7, с. 107].

Характерною рисою Суду ЄС є інститут Генерального адвоката, функціонування якого сприяє успішному здійсненню судової процедури, єдності та розвитку європейського права. Підтримуємо впровадження інституту генерального адвоката в діяльність Міжнародного Суду ООН та інших міжнародних судів. Практика його діяльності в Суді ЄС свідчить про позитивний вплив його функціонування на здійснення судової процедури.

Найбільш відомим і активним міжнародним судовим органом у галузі захисту прав людини та основних свобод на сьогодні є Європейський суд з прав людини. Розглядаючи конститутивні та структурно-організаційні аспекти формування та функціонування даного міжнародного суду, зазначимо, що створення Європейського суду з прав людини було передбачено Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод 1950 року [8] з метою створення ефективної системи захисту прав і свобод, гарантованих Європейською конвенцією. Європейський суд з прав людини був створений і почав функціонувати у 1958 році в рамках регіональної міжнародної організації – Ради Європи.

До Європейського Суду з прав людини можуть звертатися фізичні та юридичні особи, чії права, гарантовані Конвенцією, були порушені у державі-учасниці.

Перевагою розв'язання правових спорів Європейським судом з прав людини є наявність механізму виконання рішень. Контроль за виконанням рішення Європейського суду з прав людини покладається на Комітет міністрів Ради Європи.

Необхідно відмітити, що міжнародно-правові інстанції є субсидіарними (додатковими), оскільки держава повинна мати можливість самостійно виправити порушення прав людини (чи юридичної особи) та відновити порушене право.

На американському континенті відповідно до Міжамериканської конвенції з прав людини створений і діє Міжамериканський Суд з прав людини, наділений функцією судового розгляду та консультативною функцією.

Одним з найважливіших міжнародно-правових документів, що регулюють діяльність держав, є Конвенція ООН з морського права, відповідно до якої створений і функціонує Міжнародний Трибунал з морського права. Разом з Міжнародним Судом ООН, арбітражем і спеціальним арбітражем Трибунал є одним з елементів системи засобів врегулювання морських спорів (обов'язкових процедур). Статут Трибуналу (додаток VI до Конвенції) містить загальні положення організації, компетенції і судочинства у Трибуналі як міжнародному судовому органі з врегулювання морських спорів.

Ст. 280 Конвенції надає сторонам можливість врегулювання спорів на власний вибір. А ст. 287 конкретизує елементи системи врегулювання морських спорів. Згідно з ч. 1 ст. 287 при підписанні, ратифікації Конвенції ООН з морського права або приєднанні до неї або в будь-який час після цього держава може вибрати шляхом письмової заяви один або більше із наступних засо-

бів врегулювання спорів щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції:

- Міжнародний трибунал з морського права;
- Міжнародний Суд ООН;
- арбітраж, створений згідно з Додатком VII до Конвенції;
- спеціальний арбітраж, створений згідно з Додатком VIII до Конвенції, для однієї або більше категорій спорів, зазначених у цьому Додатку.

Держава-учасниця має право обрати один або декілька з вищенаведених засобів шляхом письмової заяви, письмової декларації відповідно до ст. 287 Конвенції і передати на зберігання Генеральному Секретареві ООН. На сьогодні кількість держав-учасниць Конвенції становить 163 держави (24 вересня 2012 року приєдналися Швейцарія і Еквадор) і Європейський Союз.

Варто відзначити, що застосування обов'язкових процедур відбувається тоді, коли врегулювання спору не було досягнуто в результаті переговорів або застосування інших мирних засобів відповідно до ч. 1 ст. 283. Сторони також можуть передати спір на врегулювання у порядку погоджувальної процедури (ст. 284).

Міжнародний Трибунал з морського права – це спеціальна судова установа, яка покликана розглядати міжнародні спори у сфері дослідження і використання світового океану як в інтересах окремих держав-учасниць Статуту, так і в інтересах світового співтовариства. Переважна частина справ стосується негайного звільнення суден та екіпажів. Про авторитет Трибуналу свідчить те, що жодна із таких справ не передавалась на розгляд іншим судам. В цілому діяльність Трибуналу з вирішення морських спорів є гарантією дотримання норм Конвенції ООН з морського права і фактором прогресивного розвитку сучасного морського права.

Першими прецедентами створення міжнародних судових органів кримінально-правової юрисдикції були Трибунали у Нюрнберзі та Токію, які мали військовий характер. Як зазначає В. Буткевич, вони стали результатом першого досвіду використання договірної форми міжнародної кримінальної юрисдикції [9, с. 694], а норми і принципи, установлені Статутами трибуналів, стали «базою для утворення системи правових норм, на основі яких діють сучасні міжнародні кримінальні судові органи» [10, с. 45].

Протягом останніх десятиліть були створені такі судові органи:

- Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинених на території колишньої Югославії з 1991 року, створений 25 травня 1993 року резолюцією Ради Безпеки ООН №827 [11];

- Міжнародний кримінальний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, створений 8 листопада 1994 року резолюцією Ради Безпеки ООН №955 [12];

- 16 січня 2002 року ООН підписала угоду з урядом Сьєрра-Леоне про створення Спеціального Суду по Сьєрра-Леоне [13]. Цей Суд є договірним Судом особливого роду – зі змішаною юрисдикцією, а угоду було включено до національного законодавства. Ст. 1 Статуту цього Суду закріпила повноваження здійснювати судове переслідування осіб, які здійснили серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права і законодавства цієї країни, особливо тих лідерів, хто своїми діями «... ставив під загрозу встановлення і здійснення мирного процесу у Сьєрра-Леоне» [14];

- Спеціальний Суд по Камбоджі, створений відповідно до Угоди між ООН та Камбоджею у 2003 році і схвалений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 57/228 [15].

Умови для заснування Міжнародного кримінального суду виникли в часи закінчення надзвичайно складного періоду в історії взаємовідносин між державами, а початком здійснення цієї ідеї стала пропозиція представника Тринідаду і Тобаго в ООН у серпні 1989 року про створення міжнародного кримінального суду, який володів би юрисдикцією боротьби з розповсюдженням наркотиків [16, с. 115].

Генеральна Асамблея ООН визнала необхідність заснування Суду для судового переслідування та покарання осіб, винних у вчиненні таких злочинів як геноцид та інших особливо тяжких і небезпечних злочинів [17, с. 14].

Проект Статуту був розроблений спеціальною Робочою групою Комісії міжнародного права ООН за рішенням Генеральної Асамблеї ООН (резолюція 47/33 від 25 листопада 1992 року [18]) і неодноразово обговорювався у Шостому Комітеті Генеральної Асамблеї ООН [19; 20, с. 140-152].

17 липня 1998 року в Римі був прийнятий Статут постійного Міжнародного кримінального суду. В останній день роботи Дипломатичної конференції повноважних представників держав під егідою Організації Об'єднаних Націй був заснований Міжнародний кримінальний суд, за створен-

ня якого проголосували 120 із 160 держав. США відверто заявили про несприйняття створення МКС; це було підтверджено резолюцією Конгресу, яка передбачає можливість застосування сили для протидії арешту громадян США та їх утриманню під вартою за санкцією Міжнародного кримінального суду [21, с. 152].

Статут Міжнародного кримінального суду набув чинності з 1 липня 2002 року, після того, як його ратифікували 60 держав відповідно до умови ст. 126 Статуту. Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію №1593 від 31 березня 2005 р., якою підтвердила необхідність діяльності МКС і здійснення ним юрисдикції від імені світового співтовариства [22].

Відповідно до ст. 1 Статуту Міжнародний кримінальний суд є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію відносно осіб, відповідальних за найбільш серйозні злочини, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства, зазначені у дійсному Статуті Суду, і доповнює національні органи кримінальної юстиції.

14 березня 2012 року в Суд виніс своє перше рішення у справі Томаса Лубангу, громадянина Демократичної Республіки Конго. Він був виданий МКС в 2006 році, а в серпні 2011 року Суд закінчив розгляд справи, названої «справою дітей-солдатів», по обвинуваченню Т. Лубангу в тому, що під час громадянського конфлікту на північному сході країни він набрав у свої угруповання дітей у віці до 15 років і змушував їх брати участь у збройних сутичках. 10 липня 2012 року рішенням Суду Лубангу було засуджено до 14 років позбавлення волі [23]. Станом на червень 2014 року в Суді знаходиться 21 справа [24].

Основною метою міжнародної судової процедури, яка здійснюється Міжнародним кримінальним судом, є вирішення спору між державами-учасницями Статуту і особою, яка вчинила міжнародний злочин, а сторонами судового розгляду є обвинувачення в особі прокурора і сторона захисту – підсудний і його захисники.

Необхідно зазначити, що спільною тенденцією у діяльності різних міжнародних судових установ є посилення на свої попередні рішення. Найбільше це стосується практики Міжнародного Суду ООН і його попередника – Постійної Палати міжнародного правосуддя.

На сьогоднішній день діяльність міжнародних судових органів є однією з основних гарантій ефективності міжнародного права та важливим фактором його подальшого вдосконалення. Міжнародні відносини у сфері міжнародного судочинства обумовлюють прагнення держав дотримуватись мирного вирішення міжнародних спорів шляхом звернення до міжнародної судової процедури.

Ефективність міжнародних судів визначається, насамперед, критеріями доцільності та результативності його діяльності, на розвиток якого мають вплив як стан міжнародного співтовариства, так і окремо взятої держави, розвиток міжнародного права, вдосконалення його принципів, методів і норм, а також механізму мирного вирішення спорів між суб'єктами міжнародних відносин – і все це ні в якому разі не повинно суперечити їх інтересам.

Доступність, незалежність і самостійність у прийнятті міжнародними судами справедливих рішень залежать від стану і розвитку діючих норм міжнародного права. Кількість і різновиди міжнародних спорів збільшуються і це накладає особливу відповідальність на діяльність міжнародних судових органів. Фактична роль міжнародних судів залежить від рівня політичного, економічного і соціального розвитку держав, які їх створили та взаємовідносин між ними, а також рівня правового регулювання цих відносин.

Можливість звернення суб'єктів міжнародного права до різних міжнародних судових установ, що наділені відповідною компетенцією, посилює гнучкість усієї системи мирних засобів вирішення міжнародних спорів, а також є важливою гарантією добровільного вибору відповідними державами взаємоприйнятних процедур їх врегулювання. Таким чином, з метою безпосереднього захисту власних прав та інтересів до процедури міжнародного судового розгляду звертаються різноманітні суб'єкти: держави, міжнародні організації і їх спеціалізовані установи, фізичні та юридичні особи. Все більшого значення і авторитету набувають постійно діючі міжнародні суди, які мають всі умови та практичний досвід для висококваліфікованого розгляду і вирішення спорів на основі норм міжнародного права. Основними тенденціями в розвитку міжнародних судових органів стає проліферація, регіоналізація і спеціалізація.

Сучасне міжнародне право надає всім суверенним державам право та можливість самостійного вибору шляху та способу для вирішення конфліктних ситуацій, які можуть виникнути в силу тих чи інших обставин. Враховуючи роль міжнародної судової процедури, її вплив на стабілізацію взаємовідносин між державами, яка базується на основі принципів і норм міжнародного права, можна стверджувати, що її значення буде зростати відповідно до заходів, спрямованих на вдоско-

налення установчих документів та інших актів, які регламентують діяльність міжнародних судових установ.

Отже, міжнародна ад'юдикація з кожним роком набуває все більшого значення як засіб мирного вирішення міжнародних спорів, а також самостійна і продуктивна галузь міжнародного співробітництва. Кількість міжнародних судових установ неухильно зростає, збільшується кількість звернень до них. Тенденція збільшення кількості звернень до міжнародних судових установ для вирішення правових спорів, реформи внутрішньої організації, спрямовані на поліпшення якості їхньої роботи, все це свідчить про те, що міжнародні суди будуть відігравати усе більш позитивну роль у міжнародних відносинах. Міжнародна ад'юдикація є однією з найкращих форм мирного вирішення суперечностей між державами та дотримання ними умов міжнародних договорів, а розширення юрисдикції міжнародних судів сприяє встановленню і забезпеченню міжнародного правопорядку.

1. Корецький В.М. Общие принципы права в международном праве / В.М. Корецький. – К. : Вища школа. – 1957. – 52 с.
2. Shany Y. Assessing the Effectiveness of International Courts / Yuval Shany. – Oxford. – Oxford University Press, 2014. – 360 p.
3. Encyclopedia of Public International Law. Vol. 1. Settlement of Disputes. / R. Bernhardt. – Elsevir BV. – 1981. – 224 p.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. – 2004. – Т. 6. – 765 с.
5. Власов Д.С. Правовая позиция Международного Суда ООН: понятие, природа и варианты проявления: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Власов Денис Сергеевич. – Екатеринбург, 2006. – 222 с.
6. Див.: Гердеген М. Європейське право / М. Гердеген. – К. : «К.І.С.», 2008. – 528 с.
7. Див.: Хорольський Р.Б. Правові засоби вирішення міжнародних спорів у рамках Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Хорольський Роберт Борисович. – Х., 2001. – 204 с.
8. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 року та протоколи до неї. Український переклад. // Секретаріат Європейського Суду з прав людини. – 54 с.
9. Див.: Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основні галузі / Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. ; за ред. В.Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2004. – 816 с.
10. Дрьоміна Н.В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів / Н.В. Дрьоміна. – Одеса : Фенікс, 2006. – 223 с.
11. Security Council Resolution 827 (1993). Adopted by the Security Council at its 3217th meeting, on 25 May 1993.
12. Security Council resolution 955 (1994). Adopted by the Security Council at its 3453th meeting, on 8 November 1994.
13. Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone, 16 January 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=CLk1rMQtCHg%3d&tabid=176>
14. Statute of the Special Court for Sierra Leone. Annexed to the Agreement (16 January 2002). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=uCInd1MJeEw%3d&tabid=176>
15. Khmer Rouge trials. Resolution adopted by the General Assembly 57/228 A.
16. Див.: Дрьоміна / Там само.
17. Ebbe O.N.I. Comparative and International Criminal Justice Systems: Policing, Judiciary, and Corrections / Obi N.I. Ebbe. – CRC Press, 2013. – 324 p.
18. Resolution A/RES/47/33 adopted by the General Assembly, 25 november 1992. Report of the International Law Commission on the work of its 44th session.
19. Див.: Crawford J. The International Law Commission's Draft Statute for an International Criminal Court / J. Crawford // American Journal of International Law. – 1993. – Vol. 88. – No. 1. – P. 140-152.
20. Див.: Колодкин Р.А. Обсуждение проекта Устава Международного уголовного суда в Специальном комитете Генеральной Ассамблеи ООН / Р.А. Колодкин, И.А. Панин // Московский журнал международного права. – 1996. - №4. – С. 69-80.
21. Міжнародне судочинство / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К., 2009. – 260 с.
22. Security Council Resolution 1593 (2005). Adopted by the Security Council at its 5158th meeting, on 31 March 2005.
23. Situation in the Democratic Republic of the Congo in the Case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. Decision on Sentence pursuant to Article 76 of the Statute, 10 July 2012.
24. Матеріали офіційного сайту Міжнародного кримінального суду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/Pages/situations%20and%20cases.aspx

The Proliferation of International Adjudication as a Characteristic of Modern International Law

Summary

The practice of settling international disputes in accordance with the provisions of the UN Charter must conformity with the principles of justice and international law. Adjudication means in international law include international courts and arbitration. The main functions of the international adjudication are: the settlement of international disputes, the development of international law, interpretation of international law, ensure the international legal order, development of international cooperation. The main goal of international courts is the consideration of international dispute and making it a fair and objective decision. The place and role of the international court of international law has been its status. The key legal concepts in the creation, organization and functioning of international courts is their jurisdiction and competence.

The current stage of development of international justice is characterized by a combination of trends proliferation (increase in number), regionalization and specialization. Specialized courts today, despite the existence of a court of general jurisdiction – the International Court of Justice, play a significant role in the peaceful settlement of international disputes (the International Tribunal for the Law of the Sea, the Court of the European Union etc.).

To date, the activities of international courts is one of the main guarantees of the effectiveness of international law and an important factor in its further development. International relations in the field of international justice cause the desire of States to respect the peaceful settlement of international disputes by recourse to international judicial procedure. Consequently, international adjudication is one of the best forms of peaceful resolution of controversies between states and their compliance with the terms of international agreements, and expanding the jurisdiction of international courts contributes to the establishment and provision of international law.

Тимур Короткий

Наталія Хендель

Прогнозування використання засобів міжнародної ад'юдикації в якості інструментів захисту національних інтересів України

Розглянуто теоретичні та методологічні аспекти застосування методу прогнозування при використанні засобів міжнародної ад'юдикації в якості інструментів захисту національних інтересів України. Проаналізовано стан дослідженості проблематики прогнозування стосовно міжнародного права у вітчизняній літературі. Проведено ретроспективний аналіз використання засобів міжнародної ад'юдикації в якості інструментів захисту національних інтересів України.

Ключові слова: прогнозування, міжнародно-правове регулювання, прогностичний підхід в міжнародно-правових дослідженнях, міжнародна ад'юдикація.

Рассмотрены теоретические и методологические аспекты применения метода прогнозирования при использовании средств международной адьюдикации в качестве инструментов защиты национальных интересов Украины. Проанализировано состояние исследования проблематики прогнозирования применительно к международному праву в отечественной литературе. Проведен ретроспективный анализ использования средств международной адьюдикации в качестве инструментов защиты национальных интересов Украины.

Ключевые слова: прогнозирование, международно-правовое регулирование, прогностический подход в международно-правовых исследованиях, международная адьюдикация.

The theoretical and methodological aspects of the application of the method of forecasting using means of international adjudication as a tool to protect the national interests of Ukraine are considered. The status of research issues forecasting systems for international law in the domestic literature are analyzed. A retrospective analyze of the use of international adjudication as instruments to protect the national interests of Ukraine are performed.

Key words: forecasting, international regulation, prognostic approach in international legal researches, international adjudication.

Одна з причин складної військово-політичної ситуації України криється у втраті ініціативи. Наша держава воює на всіх фронтах – військовому, політичному, міжнародному, економічному, гуманітарному – за правилами, нав'язаними противником. За винятком Революції Гідності, де ініціатива належала народу України, в інших двох ситуаціях – окупації і анексії Криму та підтримки сепаратистів на сході України, агресивних діях Російської Федерації втрата ініціативи України. Це явно проявилось в ситуації з «гуманітарним конвоєм» РФ, протидія якому була безсумнівно важливим і необхідним, але запізнлим актом. Адже власні гуманітарні поставки були озвучені і проведені тільки в період протидії «гуманітарному конвою» РФ, а недопущення можливої провокації коштувало значних міжнародних зусиль.

УДК: 341.01

КОРОТКИЙ Тимур Робертович,

докторант Національного університету "Одеська юридична академія", доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин, к.ю.н.; Хендель Наталія Володимирівна, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, кандидат юридичних наук.

ХЕНДЕЛЬ Наталія Володимирівна,

доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, кандидат юридичних наук.

© Т Короткий, 2014
© Н Хендель, 2014

Тому, на нашу думку, до одного з пріоритетних завдань відноситься розробка таких ідей і пропозицій, які дозволили б Україні в міжнародно-правовій та політичній площині перехопити ініціативу, отримати як мінімум тактичну перевагу, і висловлюючись шаховою мовою, загнати супротивника в цугцванг.

Однак, для цього недостатньо запропонувати і проаналізувати всі можливі способи використання міжнародної ад'юдикації.

Вкрай необхідно спрогнозувати наслідки застосування тих чи інших інструментів міжнародної ад'юдикації, і задіяти в повному обсязі методологічний арсенал міжнародно-правового прогнозування, адже як вказував І. І. Лукашук, міжнародно-правова прогностика має самостійне значення, а встановлення зовнішньополітичних цілей і їх успішна реалізація неможливі без урахування майбутнього [1, с. 382]. Прогнозування в значній мірі може сприяти забезпеченню національних інтересів держави на міжнародній арені, визначати вироблення його міжнародно-правової позиції з урахуванням не тільки короткострокових, а й середньострокових і довгострокових наслідків.

Метою міжнародно-правового прогнозування є отримання інформації з високим ступенем достовірності про напрямки, форми, механізми, терміни розвитку міжнародно-правових явищ.

У ряді випадків дії, засновані на помилкових прогнозах, можуть мати серйозні наслідки для держави, як це мало місце щодо забезпечення України своїх інтересів в ході суперечки з Румунією про морську делімітацію в Чорному морі (як відомо, Міжнародний суд ООН акцентував увагу на інших обставинах, на відміну від тих, які, на думку більшості вітчизняних фахівців, є перевагою України).

Деякі загальні тенденції розвитку міжнародного права аналізувалися Г. Даниленко [2, р. 294], Л. Н. Галенською [3], І. І. Лукашуком [1], Т. Р. Коротким [4], Ю. Хабермасом [5]. Серед галузевих досліджень прогностичний характер мають роботи в галузі міжнародного морського права [6; 7; 8; 9] (А. Ф. Висоцького [10], Г. Ф. Калинкін [11], М. І. Лазарева [12; 13; 14], О. В. Овлащенко [15] та ін.), міжнародного права навколишнього середовища (М. М. Копилова [16] і О. М. Солнцева [17], А. О. Кокоріна і Г. В. Сафонова [18], К. Романо, Е. Бурлесоні [19], Л. Раджамані [20], Д. Боданського [21], Ч. Волда [22]), міжнародного кримінального права (Менлі О. Хадсона [23], М. Беджауна [24], М. В. Масаєва [25]).

Завданням даної роботи є дослідження теоретичних та методологічних аспектів застосування методу прогнозування при використанні засобів міжнародної ад'юдикації в якості інструментів захисту національних інтересів України, і проведення ретроспективного аналізу використання засобів міжнародної ад'юдикації в якості інструментів захисту національних інтересів України, оскільки запорукою успішного прогнозування є не тільки розробка відповідного методологічного інструментарію, а й проведення ретроспективного аналізу прогнозів, зроблених раніше, з метою визначення найбільш ефективних і достовірних способів і методів такого прогнозування, і їх застосування на практиці.

Методологія міжнародно-правового прогнозування знайшла відображення на пострадянському просторі тільки в окремих дослідженнях. О. В. Овлащенко відзначав значимість прогнозування на етапі вироблення позиції держави відносно участі в міжнародних організаціях, визначення доцільності укладення міжнародних договорів, вироблення позиції щодо вирішення міжнародних спорів [7]. Як справедливо зазначає Г. В. Ігнатенко, «прогнозування розвитку відносин між державами – запорука успіху формування потенційно узгоджуваних позицій держав» [26, с. 103]. І. І. Лукашук виділяє такі функції міжнародно-правового прогнозування: дати інформацію про майбутнє; визначити можливі й оптимальні шляхи, методи і засоби досягнення поставлених цілей; активно впливати на формування майбутнього [1, с. 381]. Сюди, на нашу думку, слід віднести і ретроспективний аналіз прогнозів, зроблених в минулому, з точки зору їх реалізації.

Прогнозування базується на спеціальній системі методів (моделювання, екстраполяції, аналогії тощо), прийомів і способів отримання, обробки та аналізу інформації та отримання достовірних прогностичних висновків [27]. Тому слід чітко диференціювати висловлювання вчених про особливості міжнародно-правового регулювання, не засновані на комплексному дослідженні закономірностей і тенденцій, що не володіють певною структурою (очікувані зміни, варіанти рішень, тимчасові межі, оцінки ймовірності) [28, с. 93], які не є науковим прогнозом в суворому сенсі, і власне прогностичні дослідження та висновки.

У теорії міжнародних відносин одним з прогностичних методів є метод Дельфі, який являє собою системне і контрольоване обговорення проблеми / ситуації експертами, які повинні належати до різних шкіл міжнародних відносин. Оцінки експертів постійно систематизуються та узагальнюються, після цього їх узагальнений варіант знову повертають авторам. Такий алгоритм здійснюється кілька разів, що дозволяє знайти принципові розбіжності в оцінках експертами тієї чи

іншої ситуації. Вивчення причин таких розбіжностей дозволяє з різних позицій оцінити ситуацію і визначити раніше невідомі аспекти проблеми, а також можливі наслідки розвитку аналізованої проблеми / ситуації. Саме таким чином формується оцінка проблеми / ситуації і виробляються практичні рекомендації щодо реагування на неї [29, с. 63]. На нашу думку, даний метод доцільно використовувати при визначенні засобів міжнародної ад'юдикації в якості інструментів захисту національних інтересів України.

Слід звернути увагу на прогностичний метод побудови сценаріїв, відповідно до якого будуються динамічні й ідеальні моделі можливого розвитку міжнародних подій. На підставі аналізу конкретних подій і даних пропонуються гіпотези з приводу їх подальшої еволюції, які не піддаються попередній перевірці. Використовуючи даний метод, дослідження розбивається на п'ять етапів: 1) аналіз і вибір основних факторів, що впливають на ситуацію; 2) висування гіпотез / сценаріїв з приводу можливих фаз еволюції вибраних чинників на 5, 10, 15, 20 років; 3) зіставлення певних факторів і висунення на цій підставі гіпотез / сценаріїв про можливі ситуації; 4) створення показників ймовірності тих чи інших запропонованих раніше гіпотез / сценаріїв; 5) класифікація гіпотез / сценаріїв розвитку подій за критерієм їх ймовірності [29, с. 64]. Розробка різних сценаріїв наслідків звернення до органів міжнародної ад'юдикації щодо захисту національних інтересів України повинна бути одним із завдань, що стоять перед юристами-міжнародниками.

Прогнозування використання засобів міжнародної ад'юдикації в якості інструментів захисту національних інтересів України слід здійснювати на основі дотримання таких принципів: принципу системності, принципу єдності політики і економіки, принципу адекватності (відповідності) прогнозу об'єктивним закономірностям, принципу варіантності (варіабельності) прогнозування, принципу цілеспрямованості, принципу науковості, принципу своєчасності.

Як вказують Р. А. Сафаров стосовно до загальної теорії юридичного прогнозування, а О. В. Овлащенко щодо міжнародно-правового прогнозування, використання принципу «*de lege ferenda*» не є прогнозуванням [8, с. 27; 28, с. 95-130; 31, с. 99-102]. Проте, О. В. Овлащенко вважає, що навіть ті теоретичні праці, в яких лише зачіпаються перспективи міжнародно-правових явищ або містяться пропозиції з видання міжнародно-правових актів в майбутньому, несуть прогностичне навантаження [8, с. 27]. Що стосується теми нашого дослідження, мова може йти про створення нових органів міжнародної ад'юдикації в інтересах України, зміни складу існуючих.

Важливим є постулат про те, що міжнародно-правове прогнозування має спиратися на прогноз соціального розвитку в цілому [1, с. 382]. Не менш важливим в сучасних умовах є врахування науково-технічного прогресу і окремо інформаційних технологій, а також екологічних закономірностей. Дійсно, необхідно оцінювати розвиток соціально-економічної ситуації як в РФ, так і в Криму, з метою максимально ефективного використання ситуації, як це мало місце в РФ під час окупації нею Криму.

На нашу думку, важливим є врахування тенденцій розвитку міжнародного правопорядку, зміни ролі тих чи інших міжнародних акторів на міжнародній арені. В цьому відношенні важливим постулатом може бути вислів З. Бжезинського про те, що «Новий світовий порядок буде будуватися проти Росії, на руїнах Росії і за рахунок Росії». Тому міжнародно-правові ініціативи, включаючи використання арсеналу міжнародної ад'юдикації в інтересах України повинні проводитися своєчасно, з урахуванням геополітичних та соціально-економічних, інформаційно-психологічних факторів.

При проведенні прогностичних досліджень необхідно визначити цілі і завдання дослідження, а також вид прогнозу. Слід розділяти короткострокові, середньострокові та довгострокові прогнози [32, с. 12-13]; реалістичні і утопічні; останні можна поділити на песимістичні й оптимістичні. Причому, важливе значення мають всі види прогнозів. Прикладом утопічно-оптимістичного прогнозу є дослідження – «Система міжнародно-правового регулювання. Досвід перспективного планування – Порядок денний 2035 року», проведене на кафедрі міжнародного права Інституту міжнародних відносин. Вважаємо, здійснення подібного дослідження в рамках тематики конференції було б дуже корисним і важливим.

Прогнозування має бути спрямоване на оцінку доцільності прийняття того чи іншого політичного рішення і визначення його подальших наслідків. Так, Авраам Лінкольн знаменитий своєю боротьбою за скасування рабства в США. Проте, всупереч своїм переконанням, любляючи заборону рабства він не висловлювався в дусі абсолютної заборони дискримінації, сегрегації та зрівняння рас в правах. Подібна поведінка була продиктована стратегічною важливістю використання категорій, доступних розумінню сучасників великого президента. Тільки засновуючи свою політичну позицію на своєчасній і поступовій подачі ідей, А. Лінкольну вдалося досягти кардинального

прориву в зрівнянні прав представників різних рас в США в результаті підписання 30 грудня 1862 р. «Прокламації про звільнення рабів», яка призвела до прийняття XIII поправки (1865 р.) до Конституції та, яка повністю скасувала рабство в Сполучених Штатах, а в подальшому як наслідок і до заборони дискримінації на основі раси. Іншим прикладом з американської історії може бути поведінка Бенджаміна Франкліна на Континентальному конгресі у 1774–1776 роках. Незважаючи на те, що лідери американських колоній (серед яких другий президент США Джон Адамс і третій президент США Томас Джефферсон) практично відразу після Бостонського чаювання просували ідею і риторику незалежних штатів, а не колоній, Франклін, будучи апологетом відділення від Британської імперії, послідовно голосував проти ідеї повної незалежності. Під час же вирішального голосування, голос Б. Франкліна на підтримку незалежності пролунав особливо авторитетно і переконливо.

При виборі того чи іншого способу міжнародної ад'юдикації в міждержавних суперечках слід враховувати рівень і якість доказів і аргументації при підготовці меморандумів, фінансовий кошторис підготовки процесу. Як відомо міжнародне правосуддя не найдешевший спосіб вирішення міжнародних суперечок, так Україна витратила близько 25 млн. грн. у зв'язку з розглядом справи в Міжнародному Суді ООН у справі про морську делімітацію в Чорному морі (Румунія проти України) [33, с. 191].

Важливе значення має прогнозування наслідків рішень міжнародних судових інституцій для держави, як на міжнародній арені, так і в самій державі. Крім наслідків того чи іншого рішення органу міжнародного правосуддя, слід опрацювати реалістичність позиції держави в цьому процесі. В даному контексті слід звернути увагу на досвід України при розгляді та прийнятті рішення Міжнародним Судом ООН у справі про морську делімітацію в Чорному морі (Румунія проти України). Так, лінія морського кордону, проведена МС ООН, практично збігається з останньою компромісною (максимально прийнятною) лінією, яку в 1987 р. СРСР пропонував Україні [33, с. 189]. Україна ризикнула, значно збільшивши свою запитну лінію в порівнянні з тією, на яку свого часу погодився СРСР, як результат збільшився і сам спірний морський район, і, відповідно його частина, що відійшла Румунії за рішенням Суду [33, с. 190]. На думку І. Карамана, очевидно, якби запитна лінія була ближче до реальності, тоді про поразку України взагалі не йшлося, оскільки її запитна лінія практично збіглася б з лінією, проведеною Судом [33, с. 190]. Через «амбітну», підвищеної позиції України у МС ООН у інформаційному полі України було багато провокаційної і дискредитуючої інформації про програш України у Міжнародному Суді ООН у справі про морську делімітацію в Чорному морі, що не відповідає змісту рішення МС ООН по даній справі. Дана «інформаційна» складова набуває ще більшої ваги в умовах домінування інформаційної складової у конфлікті з РФ.

Повертаючись до справи про континентальний шельф у Чорному морі, і проводячи відповідні паралелі, не можна не погодитися з думкою

Л. Тимченка, В. Кононенка, що Україні слід займати більш зважену позицію, яка б враховувала всі специфічні обставини і практику Міжнародного суду ООН [34, с. 266]. Вчені вважають, що якби було звернуто увагу на практику МС ООН по аналогічних справах, то не була б зроблена основна ставка на «острівний» статус Зміїного, а був би розширено перелік аргументів, розроблених на підставі аналізу справ Міжнародного суду ООН [34, с. 266].

При опрацюванні використання певного інструменту захисту національних інтересів України шляхом звернення до органів міжнародної ад'юдикації, вкрай важливо опрацювати, по-перше, механізми підготовки і зміст документів, на підставі яких можливе звернення в міжнародні судові інституції; і, по-друге, спрогнозувати політико-правові наслідки всіх кроків, починаючи від підготовки звернення; факту звернення; політико-правової позиції України; можливих зустрічних дій РФ (або її союзників); позицію і реакцію міжнародної спільноти; варіанти рішень органу міжнародної ад'юдикації; можливість і здійсненність цього рішення. Всі ці дії повинні по можливості розглядатися в комплексі, у взаємозв'язку один з одним, і припускати використання багатоходових комбінацій.

Безсумнівно, багато питань виходять за рамки власне правового аналізу механізмів міжнародної ад'юдикації, однак вони можуть бути корисними виключно у системному зв'язку з розробкою зазначених пропозицій, і представляють одну з форм міжнародно-правового прогнозування.

У цьому зв'язку необхідно враховувати досвід використання державами інструментів міжнародної ад'юдикації, керуючись висловлюванням Генрі Киссінжера про те, що «Історія не куховарська книга з перевіреними рецептами. Вона вчить через аналогії, а не через аксіоми. Вона може пояснити наслідки зроблених кроків в подібних ситуаціях, однак кожне покоління повинно саме

відкрити для себе, які ситуації є насправді подібними».

При цьому необхідно враховувати позицію Російської Федерації, спрямовану практично на повне заперечення, спотворення і ігнорування базових засад міжнародного правопорядку, з проведеним певних історичних аналогій часів першої половини ХХ століття, і в багатьох випадках зловживанням правом.

Особливість нинішньої ситуації полягає в тому, що багато дій важливі не тільки в дипломатичному та міжнародно-правовому контексті, а й в інформаційному. Інформаційна складова важлива сама по собі, і необхідно прогнозувати інформаційні наслідки тих чи інших міжнародно-правових ходів і можливість їх використання в інформаційній війні.

Особливе значення має позиція сторони спору під час прийняття рішення про вибір форми спору, повинні бути прогнозовані і визначено перспективи підкріплення своїх претензій тими чи іншими підставами [35, с. 25].

При проведенні прогностичного аналізу наслідків застосування того чи іншого способу міжнародної ад'юдикації в міждержавних суперечках необхідно враховувати наступні наслідки, як короткострокові так і довгострокові: міжнародно-правові; інформаційні (інформаційна війна / агресія); політичні; військово-стратегічні; економічні.

І у висновку роботи наведемо цитату з хоча і літературного твору, однак на нашу думку, який носить прогностичний характер – роману

В. Войновича «Москва 2014»: «... комунізм, побудований в межах Великої Москви, природно, викликає не тільки захоплення, а й заздрість окремих груп населення, що живе зовні. Від цього, зрозуміло, у відносинах комунян і людей, що живуть за межами Москорепа, виникають деяка напруженість і навіть ворожість, що мають, як точно помітив Геніаліссімуса, кільцеподібну структуру. В Перше Кільце ворожості входять радянські республіки, які комуняни називають синівськими, у Друге братські соціалістичні країни і в Третє – ворожі, капіталістичні».

1. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / И. И. Лукашук. – М.: БЕК, 2001. – С. 382.
2. Danilenko G. Law-making in the International Community. Dordrecht, 1993. – P. 294.
3. Галенская Л.Н. Тенденции развития правового регулирования международных отношений в XXI веке // Международные отношения и право: взгляд в XXI век. Материалы конференции в честь профессора Л. Н. Галенской. –СПб.: Издат. Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2009. – С. 28-42.
4. Короткий Т.Р. От «Jus inter gentes» к «Jus inter civilisatione» // Альманах международного права / ред. коллегия.: Кивалов С.В. (гл. ред.) и др. – О. : Фенікс, 2010. – С. 138-151.
5. Хабермас Ю. Спор о прошлом и будущем международного права. Переход от национального к постнациональному контексту // Вопросы философии. – 2004. – № 3. – С. 12-18.
6. Овлащенко А.В. Международное морское право и геополитика Мирового океана: теоретико-прикладные вопросы прогнозирования // Транспортное право. – 2006. – № 4. – С. 2-8.
7. Овлащенко А.В. О роли экспертных оценок в прогнозировании межгосударственных морских споров (к постановке вопроса) // Транспортное право. 2006. – № 1. – С. 16-20.
8. Овлащенко А. В. Прогнозирование международно-

правового регулирования межгосударственных морских отношений: проблемы теоретического обоснования // Международное публичное и частное право. – 2008. – № 2. – С. 25-30.

9. Овлащенко А.В. Международно-правовое регулирование деятельности государств в Мировом океане: методологические основы прогнозирования // Транспортное право. 2008. – № 1. – С. 42-47.
10. Высоцкий А. Ф. Свобода научных исследований в открытом море в свете некоторых современных тенденций в международном морском праве / Материалы ежегодного собрания Советской ассоциации морского права, 1970-1972. М.: Союзморнии-проект, 1973. – С. 180-182.
11. Калинин Г. Ф. Перспективы развития морского права / В кн. Режим морских пространств. М.: Юридическая литература, 1981. – С. 168-180.
12. Лазарев М. И. Международное морское право : взгляд в будущее // Советское государство и право. 1971. – № 1 – С. 108-115.
13. Лазарев М. И. Тенденции развития основных институтов международного морского права / Современное международное морское право : Режим вод и дна Мирового океана. Отв. ред. М. И. Лазарев. М. Наука, 1974. – С. 297-305.
14. Лазарев М. И. Международное право и научно-техническая революция / Советский ежегодник международного права. 1978. – М., 1980. – С. 41-71.

15. Овлащенко А.В. Правопорядок в Мировом океане: политико-правовые тенденции развития / научные труды. Российская академия юридических наук. Вып. 4. В трех томах. Т.2. М.: Юрист, 2004. – С. 333-338.
16. Копылов М. Н. Экологическая компетенция ООН: вчера, сегодня, завтра // Международное право – International Law. – 2005. – №3(23). – С. 173-195.
17. Копылов М. Н., Солнцев А. М. Международное экологическое право на пороге реформ // Московский журнал международного права. – 2010. – № 2 – С.110-130.
18. Кокорин А. О., Сафонов Г. В. Что будет после Киотского протокола? Международное соглашение об ограничении выбросов парниковых газов после 2012 г. / WWF России, GOF, 2007. – 24 с.
19. Cesare Romano, Elizabeth Burleson. The Cancún Climate Conference // ASIL Insight. – January 21, 2011. – Volume 15, Issue 41 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.asil.org/files/insight110121.pdf.pdf>
20. Lavanya Rajamani. Addressing the «post-Kyoto» stress disorder: reflections on the emerging legal architecture of the climate regime // International and Comparative Law Quarterly. – P. 803-831 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.smithschool.ox.ac.uk/wp-content/uploads/2010/02/LRajamani_-_ICLQ_-_Post-Kyoto_Stress_Disorder_-_2009.pdf
21. Daniel Bodansky. The Copenhagen Climate Change Accord // ASIL Insight. – February 16, 2010. – Volume 14, Issue 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.asil.org/insights100212.cfm>
22. Chris Wold. The Durban Package and the Goals of Pacific Small Island Developing States // ASIL Insight.. – January 6, 2012. – Volume 16, Issue 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.asil.org/pdfs/insights/insight120106.pdf>
23. Менли О. Хадсон Международные суды в прошлом и будущем / Перевод с англ. Ф. Е. Богомольной. Под ред. проф. С. Б. Крылова. Предисловие проф. Н. Н. Полянского. Москва: Государственное издательство иностранной литературы. – 1947. – 393 с.
24. Беджаун М. Международный Суд ООН: Прошлое и будущее / Пер. с англ. И.В. Анюхиной // Московский журнал международного права. – 1995. – № 2. – С. 42-46.
25. Масаев М.В. Место и роль ООН в парадигмальном образе грядущей эпохи //Международное право. 2001. – № 4. – С. 296-311.
26. Международное право: учеб. для вузов / отв. ред. Г. В. Игнатенко, О. И. Тиунов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2005. – С. 103.
27. Полевой Н. А. Прогнозирование смены парадигм исторического познания: поиск метода : монография / Н. А. Полевой. – Одесса : Фенікс, 2010. – С. 140-147.
28. Сафаров Р. А. Прогнозирование и юридическая наука // Советское государство и право. – 1969. – № 3. – С. 93.
29. Мальский М. З., Мацяк М. М. Теорія міжнародних відносин : Підручник. – 3-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – С. 63.
30. Сафаров Р. А. Юридическое прогнозирование / Право и социология / Отв. ред. Ю. А. Тихомиров и В. П. Казимирчук. М.: Наука, 1973. – С. 95-130.
31. Шаргородский М. Д. Прогноз и правовая наука // Известия ВУЗов. Правоведение. 1971. – 1. – С. 99-102.
32. Рабочая книга по прогнозированию / отв. ред. И. В. Бестужев-Лада. – М. : Мысль, 1982. – С. 12 – 13.
33. Караман И. Решение Международного Суда ООН в деле о морской делимитации в Черном море (Румыния против Украины) : перевод и комментарий / И. Караман. – Одесса : Фенікс, 2012. – С. 191.
34. Кононенко В. Проблемы делимитации морских пространств Украины / Л. Тимченко, В. Кононенко // Международное право. – № 1. – 2013. – С. 266.
35. Орлов А. С. Международные территориальные споры: соотношение договорной и судебной форм урегулирования : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 – международное право ; европейское право / А. С. Орлов. – Казань, 2009. – С. 25.

Forecasting the Use of International Adjudication Remedies as Instruments of Protection of Ukraine's National Interests

Summary

The purpose of international legal forecasting is to obtain information with a high degree of certainty about the scope, forms, mechanisms, timing of development of the international legal phenomena.

In some cases, actions based on erroneous projections, could have serious consequences for the state, as was the case concerning the Ukraine of its interests in the dispute with Romania on Maritime Delimitation in the Black Sea (as it is known, the International Court of Justice has focused on other circumstances, as opposed to those who, according to some domestic experts, is an advantage of Ukraine).

Forecasting is based on a special system techniques (modeling, extrapolation, analogies, etc.), techniques, and methods of producing, processing and analysis of information and to obtain reliable prognostic conclusions. Therefore it is necessary to clearly differentiate statements of scientists about the features of international legal regulation is not based on a comprehensive study of regularities and tendencies that do not have a specific structure (expected changes, approaches to solutions, time limits, assessment of the probability) is not a scientific forecast in the strict sense, and in fact prognostic studies and conclusions.

It is important to forecasting of the consequences of the decisions of international judicial institutions for the state, as in the international arena as well as in the state. In addition to the consequences of a decision for international justice, should work out the viability of the state's position in the process. In this context, attention should be paid to the experience of Ukraine in the consideration and decision by the International Court of Justice in the case concerning Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v Ukraine). Because of the "ambitious" inflated position of Ukraine in the ICJ in the information field of Ukraine had a lot of provocative and defamatory information about the loss of Ukraine in the International Court of Justice in the case concerning Maritime Delimitation in the Black Sea, which is not the content of the decision of the ICJ in the case.

Feature of the current situation is that many of the actions are not only important in the diplomatic and international legal context, but also in the information. Information component is important in itself, and it is necessary to predict the consequences of the information or other international legal moves and the possibility of their use in the information war.

When carrying out predictive analysis the implications of a particular method of international justice in international disputes should consider the following consequences, both short-term and long-term: international law; information (information warfare / aggression); political; military-strategic; economic.

Едуард Плешко

Тимур Короткий

против общего международного права. Предложено создание специализированных органов в Украине по сбору доказательств совершения агрессии РФ против Украины и преступлений против общего международного права в процессе проведения антитеррористической операции на Востоке Украины.

Ключевые слова: доказательства, международно-противоправные деяния, преступления против общего международного права, международные суды и трибуналы.

Формування доказової бази для міжнародно-правових механізмів захисту національних інтересів при посяганнях на суверенітет і територіальну цілісність України

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування доказової бази для міжнародно-правових механізмів захисту національних інтересів при зазісаннях на суверенітет і територіальну цілісність України. Проаналізовано історичний та сучасний досвід збору та фіксації доказів міжнародними та внутрішньодержавними інституціями вчинення міжнародно-протиправних діянь і злочинів проти загального міжнародного права. Запропоновано створення спеціалізованих органів в Україні зі збору доказів вчинення агресії РФ проти України і злочинів проти загального міжнародного права в процесі проведення антитерористичної операції на Сході України.

Ключові слова: докази, міжнародно-протиправні діяння, злочини проти загального міжнародного права, міжнародні суди та трибунали.

Рассмотрены теоретические и практические аспекты формирования доказательной базы для международно-правовых механизмов защиты национальных интересов при посягательствах на суверенитет и территориальную целостность Украины. Проанализированы исторический и современный опыт сбора и фиксации доказательств международными и внутригосударственными институтами совершения международно-противоправных деяний и преступлений

The theoretical and practical aspects of the evidence base for the formation of international legal mechanisms for the protection of national interests in violation of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine are considered. The historical and contemporary experience of collecting and recording evidence of the commission of internationally wrongful acts and crimes against the general international law of international and national institutions are analyzed. The establishment of specialized bodies in Ukraine to gather evidence of aggression of Russia against Ukraine and crimes against general international law in the course of anti-terrorist operations in Eastern Ukraine are proposed.

Key words: evidence internationally wrongful acts, crimes against general international law, international courts and tribunals.

Вироблення оптимальних інструментів для захисту національних інтересів України, в тому числі міжнародної ад'юдикації, при посяганнях на суверенітет, територіальну цілісність, втручання у внутрішні справи, інші міжнародно-протиправні діяння, які посягають на законні інтереси і права України, а з боку фізичних осіб – при скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності, конвенційних злочинів (найманство, фінансування тероризму) породжує необхідність вироблення оптимальних і прийнятних з точки зору національного та міжнародного права процедур пошу-

УДК: 341.01

ПЛЕШКО Едуард Анатолійович,
начальник відділу військової прокуратури Південного регіону України,
полковник юстиції, кандидат юридичних наук;

КОРОТКИЙ Тимур Робертович,
докторант Національного університету "Одеська юридична академія",
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин, к.ю.н.;
Хендель Наталія Володимирівна, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету,
кандидат юридичних наук.

© Е. Плешко, 2014
© Т. Короткий, 2014

ку, закріплення, консолідації та систематизації доказів, а також інституалізації цієї діяльності в цілях надання достовірних і об'єктивних доказів в міжнародні суди та трибунали.

Міжнародна практика щодо інституцій, що забезпечують збір та фіксацію такого роду доказів різноманітна і визначається характером збройного конфлікту, кінцевою метою збору доказів, органом, в який планується їх надання, наявністю доручення міжнародної інституції, складом міжнародного злочину або характером порушених міжнародно-правових зобов'язань.

Це можуть бути внутрішньодержавні інституції, як діючі в межах ординарних повноважень, так і наділені спеціальними функціями, спеціально створені органи, в тому числі недержавні, і міжнародні органи. Особливий інтерес представляє діяльність спеціальних внутрішньодержавних органів, створених для формування доказової бази по міжнародно-протиправним діянням і міжнародним злочинам, насамперед під впливом міжнародних трибуналів.

Процес збору і фіксації доказів у різних міжнародних судових інстанціях (арбітражі, міжнародні кримінальні трибунали, Міжнародний Суд ООН) істотно відрізняється.

Історичний досвід представляє нам як практику збору доказів безпосередньо до міжнародних судів і трибуналів, так і варіанти попереднього збору доказів внутрішньодержавними інституціями для подальшого надання в міжнародні суди і трибунали.

1. Тому метою даної статті є дослідження питання збору та закріплення доказів про вчинення міжнародно-протиправних діянь державами та міжнародних злочинів фізичними особами для надання в органи міжнародної ад'юдикації і пропозиція системи збору та закріплення доказів для захисту національних інтересів України.

Зазначена мета може бути досягнута шляхом дослідження наступних прикладів:

- практика збору і надання доказів в процесі роботи Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі;
- практика СРСР зі створення та діяльності Надзвичайної державної комісії по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників і заподіяної ними шкоди громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам і установам СРСР;
- процедура збору і надання доказів у міжнародних кримінальних трибуналах та Міжнародному кримінальному суді;
- характеристика окремих національних правоохоронних органів, створених під впливом діяльності міжнародних кримінальних трибуналів;
- практика діяльності неурядових організацій зі збору доказів про вчинення міжнародно-протиправних діянь;
- використання механізмів, передбачених міжнародним гуманітарним правом для збору доказів про вчинення серйозних порушень Женевських конвенцій 1949 року та Додаткового протоколу I до них;
- повноваження правоохоронних органів України зі збору доказів про вчинення злочинів проти загального міжнародного права;
- пропозиції, спрямовані на створення інституцій та розширення компетенції правоохоронних органів України по збору та закріпленню доказів про вчинення міжнародно-протиправних діянь, спрямованих проти України, і злочинів за загальним міжнародним правом на території України.

2. Відповідно до Статуту Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі, розслідування, збір та подання до або під час судового процесу всіх необхідних доказів (п. а) ст. 15 Статуту Міжнародного військового трибуналу) [1]; провадження попереднього допиту всіх необхідних свідків і підсудних (п. с) ст. 15 Статуту Міжнародного військового трибуналу) [1] покладалося на Головних обвинувачів, які мали право призначати уповноважених для виконання таких обов'язків, які будуть їм доручені (п. е) ст. 15 Статуту Міжнародного військового трибуналу) [1]. Таким чином, відповідно до Статуту Міжнародного військового трибуналу, Головним обвинувачам надавалося право збирати докази обвинувачення і до судового процесу, що рівнозначно провадженню попереднього слідства.

У складі радянської делегації на Нюрнберзькому процесі була створена слідча частина, на яку було покладено обов'язок підготовки до процесу документальних доказів, в тому числі документальних матеріалів з архівів, захоплених англо-американськими військами, допит обвинувачених та деяких гітлерівських генералів і керівників відомств, які на процесі фігурували в якості свідків [2, с. 179].

3. Важливе значення для збору і фіксації доказів, вчинених націонал-соціалістами, зіграли національні органи. Матеріали про вчинені воєнні злочини, злочини проти людяності були надані в

Міжнародний військовий трибунал урядами СРСР, Франції, Польщі, Югославії, Чехословаччини, Норвегії та Греції [2, с. 179].

В СРСР Органом зі «встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників» є Надзвичайна державна комісія з встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників і заподіяної ними шкоди громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам і установам СРСР, створена Указом Президії Верховної Ради СРСР від 2 листопада 1942 року [3], а порядок розслідування визначався Інструкцією по встановленню злочинів, прийнятої на засіданні комісії 31 травня 1943 р. До складу Комісії входили громадські діячі. Для організації роботи Комісії було створено секретаріат.

Відповідно до Положення від 16 березня 1943 року [2, с. 182] в республіках і областях СРСР також були створені місцеві комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників, які діяли в тісному співробітництві і під керівництвом Комісії. На початок 1944 року діяло 19 обласних та республіканських комісій. Інструкція по встановленню злочинів передбачала, що розслідування проводяться республіканськими, обласними і крайовими комісіями, а в районах, де ще не відновлені робота місцевих органів влади, – командним складом частин Червоної Армії за участю військові лікарів.

Факти злочинів встановлювалися актами на основі заяв громадян, опитування потерпілих, свідків, експертиз та огляду місця скоєння злочинів. При цьому на Комісію покладался обов'язок встановити винуватців злочинів. Акти повинні були містити якомога більш точний опис вчинених злочинів. До актів повинні були додаватися всі відповідні документи – протоколи опитувань, заяви громадян, висновки медичних експертів, фотознімки, листи громадян, вигнаних до Німеччини, німецькі документи та ін.

«За допомогою органів прокуратури, із залученням найширшої громадськості Надзвичайна Державна Комісія збила великий матеріал щодо вчинення воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Серед цих матеріалів були показання свідків і потерпілих, велетенська кількість документальних доказів» [2, с. 181].

Відповідно до статті 21 Статуту Міжнародного військового трибуналу¹, акти Комісії підлягали прийняттю Трибуналом без подальших доказів. Вже самі по собі ці матеріали становили велику доказову цінність і забезпечували підтримку звинувачення від імені СРСР проти головних німецьких воєнних злочинців.

Таким чином, можна констатувати, з одного боку громіздку роботу щодо виявлення доказів, яку проводили Головні обвинувачувачі, з іншого – надання матеріалів урядами, і зокрема комітетами (комісіями). Слід зазначити, що комітети (комісії) для розслідування воєнних злочинів створювалися формально поза зв'язком з Міжнародним військовим трибуналом, і носили процесуально самостійний характер. До особливостей виявлення доказів для Міжнародного військового трибуналу також відноситься те, що, по-перше, докази збиралися щодо злочинів, вчинених на власній території іноземною державою (нацистською Німеччиною); по-друге, мав доступ до архівів останнього; по-третє, пошук доказів відбувався для Трибуналу, який був створений потерпілими державою.

Відносно сучасних подій на сході України можливе використання досвіду створення Надзвичайної Державної Комісії для виявлення доказів про вчинення злочинів на сході України терористичними організаціями, найманцями і Збройними Силами РФ в результаті обстрілів території України, визначення заподіяної шкоди та надання доказів в національні та міжнародні судові органи.

4. Для Міжнародного Суду ООН докази збираються представником, уповноваженим приймати участь в суді від імені держави [4]². Цей представник подає запити до органів держави для отримання відомостей. Разом з тим, широка практика залучення недержавних структур та експертів до представництва держави. Такі структури та експерти отримують докази для складання документів від імені держави через звернення до існуючих державних структур.

Згідно ст. 57 Регламенту Міжнародного суду ООН, до відкриття усного провадження кожна сторона завчасно повідомляє Секретарю інформацію про будь-які докази, які вона має намір

¹ Ст. 21 «Трибунал не вимагатиме доказів загальновідомих фактів і вважатиме їх доведеними. Трибунал також буде приймати без доказів офіційні урядові документи і доповіді Об'єднаних Націй, включаючи акти та документи комітетів, створених в різних союзних країнах для розслідування військових злочинів, протоколи та вирoki військових або інших трибуналів кожної з Об'єднаних Націй».

² п. 1 ст. Регламенту Міжнародного Суду ООН 1978 р. «всі дії, здійснені від імені сторін після порушення справи, здійснюються представниками».

пред'явити або отримання яких вона збирається запросити у Суду. Це повідомлення містить список свідків і експертів, яких ця сторона має намір викликати, з перерахуванням їх прізвищ, імен, громадянства, занять і місця проживання і з зазначенням, в загальних рисах, аспекту (аспектів), якому будуть присвячені їх свідчення. Подається також копія цього повідомлення, призначена для перепровадження іншій стороні.

Порядку пред'явлення доказів присвячена ст. 58 Регламенту. Суд визначає, чи повинні сторони приводити свої доводи до або після пред'явлення доказів; при цьому за сторонами зберігається право висловлювати зауваження по доказах, що пред'являються (п. 1 ст. 58 Регламенту). Черговість, в якій будуть заслуховуватися боку, метод поводження з доказами і допитування будь-яких свідків і експертів, а також число повірених і адвокатів, які виступають від імені кожної сторони, визначаються Судом (п. 2 ст. 58 Регламенту). Суд може в будь-який момент запропонувати сторонам подати докази або дати пояснення, які він вважає необхідними для уточнення якогось компонента досліджуваних питань, або може сам зайнятися отриманням інших відомостей з цією метою (п. 1 ст. 62 Регламенту).

Міжнародний Суд ООН в будь-який момент може або з власної ініціативи, або за клопотанням сторони розпорядитися про виконання ним своїх функцій, що стосуються отримання доказів, в місці чи пункті, до якого відноситься справа, на умовах, що визначаються Судом після з'ясування думок сторін. Необхідні заходи вживаються відповідно до статті 44 Статуту Міжнародного Суду ООН (ст. 66 Регламенту).

5. У міжнародних кримінальних трибуналах збір доказів покладено на обвинувачів (Прокурорів). В ст. 8 Статуту Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії, сказано: «Обвинувач правомочний допитувати підозрюваних, жертви і свідків, збирати докази і проводити розслідування на місці. Для виконання цих завдань обвинувач може при необхідності звертатися за допомогою до представників влади зацікавлених держав».

У практиці Міжнародного трибуналу по Югославії цікавою є процедура збору доказів по справі Блашкіча. Проблема полягала в тому, що Трибунал не міг отримати докази без допомоги держави. Тому, використовуючи те, що він був створений на основі рішення Ради Безпеки ООН, судді прийняли рішення з вимогами до Сербії про видання доказів. З метою збору доказів для Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії, в Сербії у складі прокуратури була створена посада Прокурора по злочинах проти людяності. У 2003 р. був створений Офіс прокурора з воєнних злочинів. На нашу думку, існує певний зв'язок між стимулюванням Сербії до надання інформації, та рішенням створити спеціальний орган (на головній сторінці Прокурора з воєнних злочинів є згадка про МТБЮ) [5].

Для розслідування діяльності Визвольної армії Косово в кінці 1990-х років була створена Цільова група Євросоюзу, до якої входив Головний прокурор Спеціальної слідчої цільової групи Європейського Союзу. У доповіді про Місії ООН у справах тимчасової адміністрації в Косово Генеральний секретар високо оцінив роботу Цільової групи Євросоюзу.

На думку Головного прокурора Спеціальної слідчої цільової групи Європейського союзу Клінта Вільямсона, існують переконливі дані про те, що в краї відбувалися злочини проти людяності: «Ми вважаємо, що зібраний фактичний матеріал переконливо свідчить про те, що ці злочини не були діяннями неконтрольованих осіб, що діють з власної ініціативи, а здійснювалися організовано і були санкціоновані певними людьми з верхньої ланки керівництва ОАК. Широко поширений і систематичний характер цих злочинів в період після закінчення війни в червні 1999 року дає підставу для переслідування за злочини проти людяності». К. Вільямсон наголосив, що через давність і залякування свідків збір даних і доказів є «вкрай складним завданням». «Для судового переслідування подібних злочинів потрібен такий рівень доказів, якого ми поки ще не досягли. Як і Дік Марті в ході свого розслідування, ми зіткнулися зі значними проблемами в отриманні подібних доказів. Це не означає, що ці докази не з'являться, і ми, безумовно, продовжуємо їх енергійний збір» [6].

6. В Спеціальному суді по Сьєрра-Леоне повноваження допитувати підозрюваних, потерпілих та свідків, збирати докази та проводити розслідування на місці покладаються на канцелярію обвинувача. При виконанні цих завдань Обвинувач, по мірі необхідності, користується допомогою відповідних властей Сьєрра-Леоне (п. 2 ст. 15 Статуту Спеціального суду по Сьєрра-Леоне).

7. У Міжнародному кримінальному суді збором доказів займається Палата попереднього виробництва відповідно до ст. 56, п. 3 ст. 57 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду. Згідно

ст. 93, держави повинні надавати допомогу з питань, що стосуються встановлення місця знаходження доказів, отримання різних доказів, проведення огляду місць чи об'єктів, включаючи ексгумацію і огляд поховань, виробництва обшуків і накладення арешту, збереження різних доказів. Держави-учасниці Римського статуту повинні надавати допомогу Суду шляхом: ідентифікації і встановлення місця знаходження доказів; вручення документів, проведення огляду місць чи об'єктів, включаючи поховання, виробництва обшуків і накладення арешту, надання протоколів і документів, включаючи офіційні документи, збереження доказів.

8. Стаття 90 Додаткового протоколу I передбачає установа Міжнародної комісії з встановлення фактів, яка компетентна розслідувати будь-які факти, які, як передбачається, є серйозними порушеннями Женевських конвенцій 1949 року та Додаткового протоколу I [7]. Палата збирає будь-які докази, які вона вважатиме необхідними, отримуючи їх від сторін у конфлікті або шляхом проведення власних інспекцій. Всі докази повністю доводяться до відома зацікавлених сторін, які мають право подавати Комісії зауваження щодо цих доказів.

9. Збором доказів можуть займатися і так звані *amicus curiae*, тобто друзі суду. Це неурядові організації, метою яких є залучення винних до відповідальності та захист жертв.

Виступ третьої сторони в якості *amicus curiae* в різних судових процесах у внутрішньодержавних і міжнародних судах – поширена практика. Важливу роль резюме *amicus curiae* грають в справах, які розглядаються в Європейському суді з прав людини. Інститут *amicus curiae* використовувався і в Міжнародному трибуналі для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії та Міжнародному кримінальному трибуналі для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, і громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав, в період з 1 січня 1994 року по 31 грудня 1994 року.

Неурядові організації відіграють важливу роль у встановленні фактів і збиранні доказів – наприклад, швейцарська організація «Женевський заклик» («Appel de Genève»), яка була створена в 2004 р. з метою сприяння застосуванню міжнародного гуманітарного права недержавними утвореннями. Філіппінський уряд та Ісламський фронт звільнення Моро, підписавши «Женевський заклик», погодилися на відправку на Філіппіни місії з перевірки фактів у листопаді 2009 р., щоб проконтролювати, чи використовував Фронт, як стверджують філіппінські збройні сили, протипіхотні міни в порушення прийнятого на себе зобов'язання. З 16 з 29 листопада 2009 року місія, що складалася з трьох осіб, змогла провести на Філіппінах розслідування за вказаними заявами [7, с. 679].

10. Слід звернути увагу, що в ході збройного конфлікту 2008 року в Грузії, Російська Федерація, при здійсненні фактичної агресії, заявила про здійснення збору доказів злочинів з боку грузинської армії в ході військових дій в Південній Осетії. Ця функція була покладена на Слідчий комітет РФ. Діяли також Спеціальні комісії Громадської палати РФ з Південної Осетії, які збирали в таборах біженців, показань свідків про «воєнні злочини Грузії проти осетинського народу».

Громадська палата сформувала дві комісії – з розслідування воєнних злочинів в Південній Осетії і допомоги постраждалому цивільному населенню і з організації допомоги військовослужбовцям, постраждалим при здійсненні миротворчої місії на території невизнаної республіки. Громадська палата збирала інформацію в таборах біженців нарівні з правоохоронними органами. Як вказувала член комісії О. Костіна, «Наша робота – це процес громадянської солідарності. Ми повинні дати їм (потерпілим) виговоритися, зібрати ці свідчення свідків, фотографії. З цих показань свідків складатиметься наша доповідь» [8].

11. В даний час фіксація доказів і розслідування в зоні антитерористичної операції здійснюються органами СБУ, внутрішніх справ і прокуратури відповідно до підслідності. В МВС України створені відповідні спільні оперативно-слідчі групи з числа співробітників Головного слідчого управління, карного розшуку та Управління боротьби зі злочинністю [9]. До Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено близько тисячі кримінальних проваджень за фактами терористичних актів.

12. М. М. Гнатівський абсолютно правильно вказав на значимість і необхідність «продовження рішучих дій української влади, спрямованих на недопущення безкарності за злочини проти міжнародного права, вчинені на території України, зокрема воєнні злочини та злочини проти людяності» [10], що виключає підстави для застосування екстериторіальної юрисдикції. Авторитетний вчений вважає, що необхідні: «... Активізація розслідування злочинів, що вчиняються під час бойових дій у двох східних областях України. Безумовно, такі розслідування йдуть, але вони мають бути якомога ефективнішими. Не слід ігнорувати жодної інформації. Будь-які твердження про серйозні порушення міжнародного гуманітарного права з боку сил, залучених до проведення АТО,

мають ретельно і неупереджено перевірятися без поділу на «свій» та «чужий». Тут ідеться про дуже серйозні речі: не тільки про виконання Україною зобов'язань перед всім міжнародним співтовариством, але й створення передумов мирного життя після звільнення Донецької та Луганської областей від (про)російських бойовиків. Нарешті, тільки таке розслідування стане адекватною відповіддю на відверто упереджені та варварські з правової точки зору потуги Слідчого комітету Російської Федерації «шити справи» українським військовослужбовцям та політикам...» [10].

Тому важливим кроком є відтворення військових прокуратур, що володіють відповідними повноваженнями і можливостями з розслідування злочинів, скоєних в умовах збройного конфлікту.

Основні завдання військових прокуратур визначено наказом Генерального прокурора України від 29 серпня 2014 року №12гн. Відповідно до вказаного нормативного документу діяльність військових прокурорів передусім спрямовано на забезпечення належного рівня законності та правопорядку у Збройних Силах та інших військових формуваннях України.

На відміну від інших правоохоронних органів, особовий склад військових прокуратур (прокурори, слідчі) може відряджатися до районів розташування з'єднань та військових частин, що виконують завдання за призначенням в умовах особливого періоду, запровадження надзвичайного, воєнного стану, або проведення антитерористичної операції.

Також, діючим законодавством, зокрема статтею 13 Закону України «Про прокуратуру» передбачено, що у разі якщо в силу виключних обставин на певних адміністративно-територіальних одиницях не діють органи прокуратури України, які мають здійснювати там нагляд, за рішенням Генерального прокурора України виконання їх функцій може покладатися на військові прокуратури [11].

На цей час закріплення таких повноважень за військовими прокуратурами ще не проведено. На нашу думку, прийняття такого рішення можливо поєднати з визначенням завдань щодо фіксації міжнародних правопорушень у зонах діяльності військових прокуратур.

Відповідний вклад у справу збору та закріплення доказів міжнародних правопорушень можуть внести безпосередньо військові формування. Наприклад, керівними документами МО України передбачається обов'язок військових посадових осіб вести діяльність з оцінки обстановки, у т.ч. суспільно-політичної, у районах виконання завдань. Якщо під час їх виконання встановлюються факти та особи, що порушують норми міжнародного права та МПП, доцільно встановити офіційний порядок фіксації таких подій.

13. На даному етапі Україна зацікавлена у формуванні об'єктивної доказової бази:

- здійснення агресії з боку РФ (обстріли території України, порушення повітряного простору, безпосереднє вторгнення Збройних Сил РФ на територію України, здійснення ефективного контролю над терористичними угрупованнями та найманцями); викрадення громадян України; серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (воєнних злочинів), злочинів проти людяності, вчинених військовослужбовцями РФ, громадянами РФ;

- вчинення злочинів членами терористичних угруповань і злочинів, пов'язаних з грубими порушеннями прав людини, які можна кваліфікувати як злочини проти людяності (відзначимо відсутність в КК України відповідної кваліфікації) та порушень міжнародного гуманітарного права.

З урахуванням перспектив ратифікації Україною Римського Статуту і можливості поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на злочини, вчинені на території України всіма особами, незалежно від громадянства, потенційної можливості звернення в Міжнародний Суд ООН, інші міжнародні органи, з метою закликання РФ до міжнародно-правової відповідальності (проведення реституції, надання компенсації і сатисфакції) [12], і при необхідності, притягнення фізичних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності, необхідно забезпечити виявлення, збір і закріплення доказів вчинення на території України міжнародно-протиправних діянь РФ і злочинів з міжнародного права відповідно до міжнародної практики.

З цією метою вважаємо за необхідне:

1) Створити в Генеральній прокуратурі України структурний підрозділ, що матиме своїм завданням реагування на злочини проти міжнародного права (агресія, злочини проти людяності, воєнні злочини).

2) Наділити Головну військову прокуратуру та підпорядковані їй військові прокуратури повноваженнями з виявлення, фіксації доказів агресії проти України і серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, скоєних терористичними угрупованнями, бандами найманців, військовослужбовцями ВС РФ на сході України. Доручити їй здійснення нагляду за дотриманням міжнародного гуманітарного права в зоні АТО.

3) Створити «Національну Комісію України з встановлення і розслідування злочинів, скоєних РФ, терористичних угруповань та бандами найманців на сході України і заподіяної ними шкоди громадянам України та юридичним особам, державним підприємствам і установам України», з представників міжнародних та українських правозахисних організацій, представників міжнародних ЗМІ, суддів міжнародних судів у відставці, дипломатів, експертів-юристів для виявлення доказів про вчинення злочинів на сході України терористичними організаціями, російськими найманцями і ВС РФ, визначення заподіяної шкоди та надання доказів в національні та міжнародні судові органи.

4) Заохочувати діяльність українських та міжнародних правозахисних організацій з фіксації правопорушень, вчинених РФ, терористичними угрупованнями та бандами найманців на сході України і території АР Крим.

5) Створити «Комісію з встановлення правди і примирення» на основі міжнародного досвіду.

1. Устав Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси: принят 8 августа 1945 г. [Электронный ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_201

2. Нюрнбергский процесс: сборник материалов : в 8 т. – М. : Юрид.Лит., 1987. – Т. 1.

3. Об образовании чрезвычайной государственной комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников и причиненного ими ущерба гражданам, колхозам, общественным организациям, государственным предприятиям и учреждениям СССР [Электронный ресурс] : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 2 ноября 1942 года. – Режим доступу: http://ru.wikisource.org/wiki/Указ_Президиума_ВС_СССР_от_2.11.1942_об_образовании_комиссии_по_установлению_и_расследованию_злодеяний_немецко-фашистских_захватчиков

4. Регламент Международного Суда ООН принятый 14 апреля 1978 года и вступивший в силу 1 июля 1978 года [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/icj/rules.shtml>

5. Републике Србије Тужилаштво за ратне злочине [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/o_nama_cir.htm

6. В Косово могли совершаться преступления против

человечности [Электронный ресурс] // Центр новостей ООН. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/news/story.asp?newsID=22135>

7. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов : курс лекций, прочитанных на юридическом факультете Открытого Брюссельского университета / Э. Давид. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 2011. – С. 669-679.

8. Общественная палата соберет доказательства военных преступлений Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://deti-bor.ru/2011-06-06-10-16-41/939-obshhestvennaya-palata-soberet-dokazatelstva>

9. Встановлено понад 1800 осіб причетних до збройних формувань [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?vstanovleno_ponad_1800_osib_prichetnih_do_zbroynih_formuvan_shkiryak&objectId=476162

10. Мнение эксперта к.ю.н. Н. Гнатовского высказано на его странице в Facebook «@Mykola Gnatovsky»

11. Про прокуратуру : Закон від 05.11.1991 № 1789-ХІІ [Электронный ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>

12. Николай Гнатовский. Диктатор и санкции [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://nvua.net/opinion/gnatovskij/Diktator-i-sankcii-7646.html>

Formation of Evidentiary Base for International Legal Mechanisms for the Protection of National Interests in Cases of Offences against Sovereignty and Territorial Integrity of Ukraine

Summary

The theoretical and practical aspects of forming of the evidence base for international legal mechanisms for the protection of national interests in aggression against the sovereignty and territorial integrity of Ukraine are considered. The article analyzes the historical and contemporary experience of collecting evidence and fixing commit internationally wrongful acts and crimes against the general international law, international and domestic institutions. Ukraine is interested in the formation of objective evidence: commit aggression on the part of the Russian Federation (attacks on the territory of Ukraine, airspace violations, direct invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, effective control of terrorist groups and mercenaries); abduction citizens of Ukraine; serious violations of international humanitarian law (war crimes), crimes against humanity committed by soldiers of Russian Federation and citizens of Russian Federation; members of terrorist groups committing crimes related to gross violations of human rights which qualify as crimes against humanity (note the absence in the Criminal Code of Ukraine relevant qualification) and violations of international humanitarian law.

Taking into account prospects of Ukraine's ratification of the Rome Statute and the possibility to extend the jurisdiction of the International Criminal Court for crimes committed on the territory of Ukraine by all persons, regardless of citizenship, the potential appeal to the International Court of Justice and other international agencies in order to invocation of the Russian Federation to the international legal responsibility (holding restitution, compensation and satisfaction), and to attract individuals to the international criminal responsibility, it is necessary to ensure the identification, gathering and securing evidence of the commission in Ukraine for internationally wrongful acts of the Russian Federation and crimes under international law in accordance with international practice.

We have proposed the establishment of specialized agencies in Ukraine in gathering evidence of committing aggression of Russia against Ukraine and crimes against general international law in the course antiterrorist operation in eastern Ukraine.

Леонід Мажар

Перспективи вирішення питання морської делімітації між Україною та Росією в міжнародних судах після анексії Криму

В статті «Перспективи вирішення морської делімітації між Україною та Росією в міжнародних судах після анексії Криму» розглянуто попередній стан та перспективи вирішення морської делімітації між цими двома державами в Чорному і Азовському морях, в тому числі за допомогою міжнародних юрисдикційних органів (Міжнародного Суду ООН, Міжнародного трибуналу з морського права чи відповідних арбітражів). Також акцентовано увагу на важливість використання Україною встановленого міжнародно-договірного режиму Азовського моря та Керченської протоки для торговельного мореплавства цими водами, не дивлячись на фактичне знаходження Керченської протоки під контролем Росії.

Ключові слова: анексія Криму, Чорне та Азовське моря, морська делімітація, міжнародні юрисдикційні органи.

В статье «Перспективы разрешения морской делимитации между Украиной и Россией в международных судах после аннексии Крыма» рассмотрено состояние и перспективы урегулирования морской делимитации в Черном и Азовском морях между этими государствами, в том числе с помощью международных юрисдикционных органов (Международного Суда ООН, Международного трибунала по морскому праву или соответствующих арбитражей). Также акцентировано внимание на важности использования Украиной установленного международно-договорного режима Азовского моря и Керченского пролива для торгового мореплавания этими водами, несмотря на фактическое нахождения Керченского пролива под контролем России.

Ключевые слова: аннексия Крыма, Черное и Азовское моря, морская делимитация, международные юрисдикционные органы.

In the article "Prospects for resolving maritime delimitation between Ukraine and Russia in international courts after the annexation of the Crimea" are examined a preliminary state and prospects of the maritime delimitation in the Black and Azov seas, including applications to international jurisdictional bodies (such as the International Court of Justice, the International Tribunal for the Law of the Sea or arbitrations). Also it is described the importance for Ukraine to use an established by international treaty regime of the Azov Sea and the Kerch Strait for purpose of commercial navigation in these waters, despite the actual Russian control on the Kerch Strait.

Key words: annexation of the Crimea, Black and Azov seas, maritime delimitation, international jurisdictional bodies.

Постановка проблеми. Проблема морської делімітації в Чорному та Азовському морі між Україною та Росією має велику значимість та актуальність для обох держав. Україна та Російська Федерація тривалий час вели переговори з приводу розмежування суміжних морських просторів щодо визначення статусу та делімітації Азовського моря та Керченської протоки після розпаду СРСР.

Очевидно, що після протиправної окупації та анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією у 2014 році, ця проблема вимагає визначення можливих нових підходів і перспектив для її вирішення, в тому числі за допомогою міжнародних юрисдикційних органів.

Для цього необхідно окреслити попередній стан розмежування між Україною та РФ суміжних морських акваторій; врахувати нові реалії та визначити перспективи задіяння міжнародних судових (арбітражних) органів, зокрема Міжнародного Суду ООН, Міжнародного трибуналу з морського права, арбітражу для розмежування суміжних морських просторів в Чорному та Азовському морі між Україною та Росією.

Стан розмежування між Україною та РФ суміжних морських акваторій до анексії Криму. Після розпаду СРСР підходи нових суверенних держав України та Російської Федерації відрізнялися у питанні визначення статусу Азовського моря та Керченської протоки. Україна спочатку прагнула

УДК: 341.1

МАЖАР Леонід Сергійович,

кандидат юридичних наук; старший викладач кафедри цивільного права та правового забезпечення туризму Київського університету туризму, економіки і права.

© Л. Мажар, 2014

надати Азовському морю статус територіального моря з його розмежуванням лінією кордону і визначенням виключної економічної зони (ВЕЗ). У Керченській протоці Україна пропонувала провести делімітацію на основі адміністративного кордону між УРСР та РРФСР, що був за часів СРСР. Росія наполягала закріпити статус внутрішніх вод двох держав за Азовським морем та Керченською протокою без їхнього розмежування і встановлення спеціальних позначень кордону; на нерозривності правового режиму Азовського моря та Керченської протоки; на спільному користуванні мінеральними та біологічними ресурсами моря [1, с. 54].

Побідний режим спільного використання рибних ресурсів вже був запроваджений у Азовському морі за Угодою від 14 вересня 1993 року між Державним комітетом України з рибного господарства та рибної промисловості та Комітетом Російської Федерації з рибальства з питань рибальства в Азовському морі [2].

За цією Угодою держави-учасниці дозволили юридичним і фізичним особам іншої сторони здійснювати риболовство в своїй частині Азовського моря. Кожна із сторін надала суднам іншої сторони право на здійснення промислу на взаємній і рівноправній основі. Правом здійснення рибного промислу в Азовському морі користуються тільки судна під прапорами України і Російської Федерації (стаття 1). При цьому, в статті 2 Угоди сторони зокрема обумовили, що районом застосування Угоди є Азовське море з усіма затоками, гирлами, лиманами, включаючи Сиваш і Керченську протоку до лінії мис Такіль – мис Панагія.

Однак, не дивлячись на запроваджений Угодою режим взаємного і рівноправного здійснення промислу, відсутність делімітації Азовського моря періодично провокувала конфліктні питання, що виникали також у сфері рибальства. Так, зокрема широкого розголосу у суспільстві набув інцидент із заподіянням смерті українським рибалкам та взяттям під варту українського рибкака А.М. Федоровича російськими прикордонниками в акваторії Азовського моря за підозрою у незаконному вилові водних біологічних ресурсів [3].

Зважаючи на більш вигідний для обох держав статус як історичних внутрішніх вод Азовського моря та Керченської протоки, дві держави закріпили його офіційно у першому з цього питання Договорі про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року [4]. В статті 5 Договору сторони визначили, що врегулювання питань, які відносяться до суміжних морських просторів, здійснюється за угодою між Договірними Сторонами відповідно до міжнародного права. При цьому ніщо в цьому Договорі не завдає шкоди позиціям України і Російської Федерації щодо статусу Азовського моря і Керченської протоки як внутрішніх вод двох держав.

Переговорний процес щодо розмежування акваторій далі був ускладнений будівництвом російською стороною дамби біля українського острова Коса Тузла (або острів Тузла) в Керченській протоці в жовтні 2003 р. Між двома державами викристалізувався міжнародний морський спір щодо делімітації і використання Азовського моря та Керченської протоки [5, с.9].

Сторони частково вирішили цей спір укладенням Договору про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003 р., згідно якого вони підтвердили статус внутрішніх вод двох держав за Азовським морем та Керченською протокою; вказали, що Азовське море розмежується лінією державного кордону відповідно до угоди між ними. Врегулювання щодо акваторії Керченської протоки передбачалось здійснити за окремою угодою [6].

Торговельні судна та військові кораблі, а також інші державні судна під прапором України або Російської Федерації, що експлуатуються в некомерційних цілях, користуються в Азовському морі та Керченській протоці свободою судноплавства. Торговельні судна під прапорами третіх держав можуть заходити в Азовське море і проходити Керченською протокою, якщо вони прямують до українського або російського порту чи повертаються з нього. Військові кораблі або інші державні судна третіх держав, що експлуатуються в некомерційних цілях, можуть заходити в Азовське море та проходити Керченською протокою, якщо вони прямують з візитом чи діловим заходженням до порту однієї із Сторін на її запрошення або дозвіл, погоджений з іншою Стороною (стаття 2 Договору).

Українсько-російське співробітництво, в тому числі спільна діяльність у галузі судноплавства, включаючи його регулювання та навігаційно-гідрографічне забезпечення, рибальства, захисту морського середовища, екологічної безпеки, а також пошуку та рятування в Азовському морі та Керченській протоці, забезпечуються шляхом як реалізації наявних угод, так і укладення, у відповідних випадках, нових домовленостей (стаття 3 Договору).

Цей Договір не вирішив питання про розмежування Азовського моря та Керченської протоки, про вибір методів делімітації, залишив завуальованість щодо острова Тузла. Тому сторони продовжували переговорний процес.

Одним з найбільших каменів спотикання залишались методи делімітації. З 2003 року росіяни пропонували застосування каспійської моделі: «поділити дно – вода спільна», тобто провести лінію розмежування лише по дну з метою використання надр. Українці не погодились з такою моделлю, а так само із запропонованим методом делімітації – модифікованою серединною лінією [7].

В ході переговорів окремим питанням розглядалось розмежування в Керченській акваторії та питання про належність острова Тузла. Українська сторона зайняла тверду позицію, що острів Коса Тузла є невід'ємною частиною території України, а тому його державна приналежність не була і не буде предметом переговорів з Російською Федерацією. При цьому Україна наполягала на необхідності визнання адміністративного кордону між колишніми УРСР та РРФСР у Керченській протоці [8].

Росія вважала правовий статус острова Тузла невизначеним та виходила з того, що Керченська протока має бути у спільному використанні, а кордон може проходити, наприклад по узбережжю сторін. Питання про статус острова Тузла на думку російської сторони можливе в межах запропонованої концепції. Росія також не сприймала тезу про необхідність визнання адміністративного кордону між колишніми УРСР та РРФСР у Керченській протоці [8].

Українська сторона в ході переговорів в 2005 році почала використовувати тактику заяв про безперспективність переговорів, якщо російська сторона не визнає адміністративний кордон в Керченській протоці, а також Україна заявила про можливе звернення до міжнародних юрисдикційних органів та одностороннє встановлення морського кордону; а в 2006 році Україна запропонувала змінити сам статус Азовського моря – з внутрішніх вод на міжнародні і відповідно змінити вже підписаний та ратифікований Керченський договір від 24 грудня 2003 року [7].

Позиція Росії залишилась попередньою: російська сторона вважала необхідним дотримувати раніше укладені з Україною угоди, зокрема Керченський договір від 24 грудня 2003 року; визнання необхідності встановлення державного кордону з Україною в Азовському морі; поділ дна між сторонами за принципом модифікованої серединної лінії, що на її думку дозволяє найбільш повно врахувати інтереси сторін; вона не визнавала існування адміністративного кордону між УРСР та РРФСР в Керченській протоці, а також відповідно відкидала можливість встановлення кордону на основі пропонованого Україною принципу *uti possidetis*; Росія притримувалася поетапного двостороннього врегулювання і не підтримувала можливість одностороннього встановлення морського кордону України в Азовському морі та 12 мильної зони територіального моря [7].

В наступні роки переговори проходили без особливих зрушень в сторону досягнення прийнятної для обох сторін домовленості з питань розмежування в Азовському морі та Керченській протоці.

Станом на січень 2009 року сторонам вдалось лише погодити проходження серединної лінії в Азовському морі [9].

Певний прогрес був досягнутий сторонами в 2010 році, після того як обидві держави вирішили питання про продовження терміну базування Чорноморського флоту РФ на території України згідно з Угодою між Україною і РФ з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, що вчинена в м. Харкові 21 квітня 2010 року [10], а також домовилися про проведення демаркації сухопутного державного кордону згідно з Угодою між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону, яку вчинено 17 травня 2010 року в м. Києві [11].

Україна була готова шукати компроміси у господарських питаннях, що стосуються зокрема судноплавства по Керч-Єнікальському каналу Керченської протоки, що перебуває на балансі Керченського морського торгового порту [12, 13]. Обговорювалися поступки в питаннях судноплавства (безплатний прохід російських суден через канал), екологічної безпеки, використання протоки оборонними відомствами тощо, але Росія не погоджувалася з тим, щоб Україна контролювала канал, стверджував экс-міністр закордонних справ України Володимир Огризко [13].

За словами заступника міністра закордонних справ Росії Григорія Карасіна, «позиції Києва та Москви по вирішенню азово-керченської проблеми відрізняються у визначенні статусу Керченської протоки та в питаннях розмежування», але сторони домовились «у спокійному режимі шукати вирішення цього питання». Крім того, сторони мали намір підготувати угоду про використання навігаційно-гідрографічних об'єктів, які орендує Чорноморський флот Росії на території України, та ряд інших угод, що стосуються базування Чорноморського флоту Росії в Криму [14].

У липні 2012 року була зроблена заява про завершеність переговорів, але підписання документів так і не відбулося [15].

Криза, що виникла в міжнародних відносинах внаслідок протиправної анексії в 2014 році української території Криму Російською Федерацією [16], змушує шукати нові підходи до питань

ня делімітації суміжних морських просторів двох держав у Чорному та Азовському морі. Пошук таких підходів також обумовлений досить розповсюдженою думкою серед науковців та політиків про важливість і необхідність звернень України до міжнародних юрисдикційних органів для вирішення цілої низки питань, пов'язаних із анексією Криму. Розглянемо серед них лише питання делімітації акваторій.

Перспективи вирішення в міжнародних судах (арбітражах) питань щодо морської делімітації між Україною та Росією після анексії Криму. Питання про необхідність звернення України до міжнародних судових органів не є зовсім новим у проблематиці Азовсько-Керченського розмежування.

Українська сторона в ході переговорів у 2005 році вже заявляла про можливе звернення до міжнародних юрисдикційних органів та одностороннє встановлення морського кордону і зокрема в 2006 році запропонувала змінити сам статус Азовського моря на міжнародні води через відповідну зміну ратифікованого Керченського договору від 24 грудня 2003 року [7; 17].

Однак, чинне право міжнародних договорів вказує, що для такої зміни договору потрібна згода всіх сторін договору. Тобто, згода Росії також.

Як в 2005-2006 роках Росія скористалась своїм правом не дати згоду на зміну Керченського договору, так і зараз Україні потрібно користуватися перевагами даного Договору, які на даний момент очевидні. Договір від 24 грудня 2003 року надає сторонам однакові права на мореплавство Азовським морем та Керченською протокою. А в силу фактичного контролю Росією після анексії Криму двох берегів Керченської протоки стає зрозуміло, що таке право і можливість є дуже важливими для України, з огляду хоча б на існуючі морські порти України на берегах Азовського моря, зокрема Маріуполь та інші.

З портів Азовського моря до сьогодні, навіть в такий нестабільний час, українські компанії продовжують відправляти вантажі, зокрема металопродукцію [18]. Зрозуміло, що цей вантажопотік йде через Керченську протоку.

До анексії Криму Росія не розглядала можливість звернення до міжнародних юрисдикційних органів для вирішення Азовсько-Керченського розмежування [19, с.410].

Тому видається неперспективним отримати нині згоду Росії на звернення до міжнародних юрисдикційних органів для вирішення Азовсько-Керченського розмежування.

Відомий вчений-міжнародник І. Лукашук стверджує, що Міжнародний Суд ООН ще не привернув уваги російської дипломатії, що бере свій початок від практики СРСР [20, с. 129]. В свій час СРСР свідомо намагався зменшити кількість своїх зобов'язань щодо обов'язкової юрисдикції міжнародних судових (арбітражних) органів за міжнародними угодами.

Розглянемо детальніше ті можливості, які надають Україні існуючі міжнародні угоди на предмет звернення до міжнародних судових органів щодо морської делімітації за цих обставин.

Україна та Росія є учасницями Конвенції ООН з морського права 1982 року (далі – Конвенція ООН 1982 року) [21].

Принцип мирного вирішення міжнародних морських спорів охоплює дві діалектично пов'язані частини: обов'язок сторін у спорі негайно і повністю вирішити спори, що виникли, тільки мирним шляхом та свободу вибору мирних засобів вирішення [22, с.38-42].

Перша частина принципу втілена у нормах Конвенції ООН 1982 року, що зобов'язують сторони в спорі приступити до мирного вирішення відразу після виникнення спору і продовжувати такі зусилля до досягнення рішення. Крім того, це рішення має бути таким, що усуває основу для виникнення того самого спору. Це закріплено пунктом 1 статті 283 Конвенції: «Якщо між державами-учасницями виникає спір, що стосується тлумачення або застосування цієї Конвенції, то сторони в спорі негайно приступають до обміну думками щодо врегулювання даного спору шляхом переговорів або іншими мирними засобами».

Спроби мирного врегулювання повинні продовжуватися, поки не буде повністю врегульований спір. Сторони зобов'язані обмінюватися думками кожного разу, коли процедура врегулювання спору буде припинена без врегулювання спору або коли спір врегульований і зобов'язання вимагають подальших консультацій щодо способу здійснення врегулювання (пункт 2 статті 283).

Логічним продовженням обов'язку негайного і повного мирного врегулювання є включення до Конвенції ООН 1982 року норм про необхідність використати мирні засоби, закріплені Розділом 2 Частини XV Конвенції. Зокрема, стаття 286 Конвенції встановлює, що будь-який спір (з урахуванням винятків згідно з Розділом 3), якщо він не був врегульований шляхом застосування Розділу 1, на вимогу будь-якої сторони в спорі передається до суду або арбітражу, що буде мати юрисдикцію згідно цього Розділу 2.

Вільний вибір сторонами спору найбільш прийнятних для них засобів вирішення (процедур) полягає в тому, що сторони мають можливість використати один засіб або декілька. Стаття 280 Конвенції містить правило, за яким держави-учасниці в будь-який час можуть домовитися про врегулювання своїх спорів будь-якими мирними засобами за їх вибором, у тому числі шляхом загальної, регіональної або спеціальної угоди або будь-яким іншим чином, і якщо такий засіб має наслідком обов'язкове рішення зі спору для сторін, то такий засіб застосовується замість процедур, передбачених в Частині XV Конвенції.

Зобов'язання, що міститься в Конвенції ООН 1982 року, проводити мирними засобами згідно з принципами справедливості та міжнародного права врегулювання або вирішення міжнародних спорів або ситуацій, які можуть привести до порушення миру (курсив наш – М.Л.), конкретизовано у статті 279 Конвенції ООН 1982 року. Згідно із статтею 279 держави-учасниці будуть вирішувати будь-які спори між ними, що стосуються тлумачення або застосування цієї Конвенції, мирними засобами згідно з пунктом 3 статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй та з цією метою прагнуть до врегулювання засобами, що вказані в пункті 1 статті 33 Статуту.

У багатьох статтях Конвенції ООН 1982 року передбачено зобов'язання її учасників погоджувати свої дії таким чином, щоб максимально можливою мірою забезпечити інтереси один одного. Це, зокрема, стосується співпраці держав у використанні живих ресурсів ВЕЗ (статті 63, 64, 66, 67, 69, 70) та відкритого моря (стаття 118), у боротьбі із забрудненням (статті 200, 201), у розвитку та передачі морської технології (статті 266, 270, 273). Це також може стосуватися тих положень Конвенції, які унормовують «тимчасові домовленості практичного характеру», які будуть діяти до того часу, поки сторони вирішать спірні питання на постійній основі – положення про делімітацію меж ВЕЗ (стаття 74) та континентального шельфу (КШ) (стаття 83); про врегулювання спорів, що стосуються науково-дослідницької діяльності (стаття 265).

Особливістю Конвенції ООН 1982 року є те, що вона вимагає від кожного її учасника визнання обов'язковою для застосування одну із процедур, що мають наслідком обов'язкове для учасників такої процедури вирішення по суті спору. Конвенція надає сторонам право вибору з-поміж чотирьох таких обов'язкових процедур: передача спору до Міжнародного трибуналу з морського права, Міжнародного Суду ООН, закріплених міжнародних арбітражних процедур або спеціальних арбітражів з експертизою щодо певних типів спорів. Усі ці процедури є обов'язковими у тому розумінні, що сторони спору заздалегідь погоджуються виконати судове (арбітражне) рішення зі спору [22, с.45].

Делімітаційні положення Конвенції ООН 1982 року містяться в її статтях 15 (делімітація територіального моря між державами з протилежними або суміжними берегами), 74 (делімітація ВЕЗ між державами з протилежними або суміжними берегами), та 83 (делімітація КШ між державами з протилежними або суміжними берегами).

На жаль положення Конвенції ООН 1982 року не стосуються делімітації внутрішніх вод, а як відомо Росія та Україна визнали такими води Азовського моря та Керченської протоки згідно з Договором від 24 грудня 2003 року.

Залишаються однак неделімітованими між двома державами ще й води Чорного моря у його північно-східній частині.

Існуюча практика делімітацій не обмежує держави у виборі першого району делімітації. Тобто, не обов'язково спочатку розмежувати внутрішні води, а потім переходити до територіального моря, ВЕЗ, КШ. Нема заборони в міжнародному морському праві державам розпочати делімітацію в першу чергу суміжних територіального моря, ВЕЗ, КШ.

Тому постає питання, наскільки Росія та Україна зв'язані обов'язковими юрисдикційними процедурами, що передбачені Конвенцією ООН 1982 року, в аспекті делімітації територіального моря, ВЕЗ та КШ в північно-східній частині Чорного моря.

Україна при ратифікації Конвенції ООН 1982 року зробила наступні заяви, згідно яких вона: обрала арбітраж, створений згідно з додатком VII Конвенції - як головний засіб вирішення спорів щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції; обрала спеціальний арбітраж, створений згідно з додатком VIII Конвенції - для розгляду спорів щодо тлумачення або застосування Конвенції з питань, пов'язаних з рибпромисловою діяльністю, захистом і збереженням морського середовища, морськими науковими дослідженнями і судноплавством, включаючи забруднення з суден та забруднення скиданням; Міжнародний трибунал з морського права - щодо питань, пов'язаних з негайним звільненням з-під арешту суден (курсив наш – М.Л.) або звільненням їх екіпажів.

не визнала обов'язкових процедур і рішень, які стосуються розгляду спорів: щодо розмежування морських кордонів; пов'язаних з історичними затоками; стосовно військової діяльності (курсив

наш – М.Л.). Але в цих випадках інше може бути передбачено окремими міжнародними договорами України з відповідними державами [23].

Російська Федерація при ратифікації Конвенції ООН 1982 року згідно з Федеральним законом від 26 лютого 1997 року №30-ФЗ також зробила подібні заяви. РФ згідно статті 298 Конвенції не приймає передбачені розділом 2 частини XV даної Конвенції процедури, що призводять до обов'язкових для сторін рішень, стосовно спорів, пов'язаних з тлумаченням або застосуванням статей 15, 74 та 83 Конвенції, що стосуються делімітації морських просторів; спорів, пов'язаних з історичними затоками або правовими титулами; спорів, що стосуються військової діяльності, включаючи військову діяльність кораблів та літальних апаратів (курсив наш – М.Л.), або спорів, що стосуються діяльності із забезпечення законів відносно здійснення суверенних прав та юрисдикції, а також спорів, відносно яких Рада Безпеки ООН здійснює функції згідно із Статутом ООН [24, с.212].

Таким чином, обидві держави не погодились з обов'язковою юрисдикцією за передбаченими Конвенцією ООН 1982 року судовими (арбітражними) процедурами, зокрема по делімітаційним морським спорам. Звідси витікає висновок, що для передачі відповідного спору до Міжнародного Суду ООН, Міжнародного трибуналу з морського права чи арбітражів, передбачених Конвенцією ООН 1982 року, необхідно отримати згоду кожної держави-учасниці спору.

За таких обставин було б слушним Україні вдатися до тієї тактики, яку проводила раніше Росія до анексії Криму. Оскільки Росія раніше заперечувала можливість України в односторонньому порядку встановити морський кордон в акваторії Азовського моря та Керченської протоки, так і Україні потрібно в нинішніх обставинах заперечувати будь-які спроби Росії провести делімітацію в односторонньому порядку в цих акваторіях та в Чорному морі відповідно.

Існуюча практика Міжнародного Суду ООН у делімітаційних справах підтверджує тезу про обов'язкове погодження зацікавленими державами морських делімітаційних процесів [24, с.99-100].

Звертаючись до грузинського досвіду, коли Росія в 2008 році теж вчинила агресію проти Грузії, виникла дещо подібна проблема.

Питання делімітації морських просторів між Росією та Грузією ускладнюється додатково ще тим, що сторони не починала переговори про розмежування своїх суміжних морських просторів [25, с. 95], оскільки цьому перешкоджають складні зовнішньополітичні стосунки між Грузією та Росією [7].

У випадку з Грузією, її попередник СРСР визначив та делімітував межі суміжних територіальних вод, ВЕЗ та КШ з Туреччиною [25, с. 98]. Угодою щодо розмежування континентального шельфу в Чорному морі від 23 червня 1978 року, укладеною між СРСР та Туреччиною, була проведена лінія розмежування суміжного КШ обох держав [26]. В Протоколі між СРСР та Туреччиною, укладеному шляхом обміну нотами від 23 грудня 1986 року і 6 лютого 1987 року, було визначено, що лінія розмежування КШ в Чорному морі між цими державами буде слугувати також лінією делімітації їх ВЕЗ [27, пар. 175].

Грузія та Туреччина уклали Угоду про розмежування морських просторів від 14 липня 1997 року, якою підтвердили колишні радянсько-турецькі документи з цього питання: Угоди «Про розмежування континентального шельфу між СРСР та Турецькою Республікою в Чорному морі» від 23 червня 1978 року, «Про визначення лінії морського кордону між виключними економічними зонами СРСР та Турецької Республіки в Чорному морі» від 23 грудня 1986 року і 6 лютого 1987 року, а також Протокол між СРСР та Турецькою Республікою «Про визначення лінії морського кордону між радянськими і турецькими територіальними водами в Чорному морі» від 17 квітня 1973 року [25, с. 98].

Відповідно до пункту 1 статті 39 Закону Грузії «Про морський простір Грузії» від 24 грудня 1995 року ширина особливої (виключної – М.Л.) економічної зони встановлюється за згодою з іншими причорноморськими державами (курсив наш – М.Л.), а також зовнішні межі континентального шельфу Грузії співпадають із зовнішніми межами особливої (виключної) економічної зони [25, с. 97-98].

Отже, після розпаду СРСР Грузія та Туреччина погодились з проведеними межами їх суміжних територіальних вод, КШ та ВЕЗ в Чорному морі, що були визначені за часів СРСР, але з'явилися неделімітовані морські простори у Грузії з Росією.

Грузія не визнала утворених держав Південної Осетії та Абхазії, які були штучно створені після російської агресії проти Грузії у серпні 2008 року – так звана операція з «примушування до миру». Тому можна припустити, що Грузія не буде визнавати юридично значимими жодних кроків, зокрема Абхазії, яка має суміжне морське узбережжя з Росією (на північ) та з Грузією (на південь), що можуть здійснюватися Абхазією щодо делімітації морських просторів [28, с.98].

У жовтні 2008 року парламент Грузії прийняв закон «Про окуповані території» [29; 30], який юридично визначає статус таких територій та передбачає особливі обмеження на ведення фінансових, господарських та інших операцій у регіонах, що їх окупують російські війська [30].

Нам видається проблематичним проведення делімітації морських просторів Абхазією з Грузією в односторонньому порядку. Як підкреслив Міжнародний Суд ООН у в своєму рішенні від 18 грудня 1951 року у англо-норвезькому спорі про межі риболовних зон, визначення кордонів морських просторів завжди має міжнародний аспект; воно не може залежати лише від волі прибережної держави, що виражається в її національному праві, та його дійсність щодо інших держав залежить від норм міжнародного права [31].

Прошло вже 6 років після того грузино-російського конфлікту, а морські простори між Абхазією та Росією, Абхазією та Грузією - неделімітовані.

Можна таким чином зробити припущення, спираючись на грузинський досвід, що ні Росія не зможе зробити юридично значимих кроків по односторонній делімітації морських просторів з Україною в Чорному і Азовському морях; ні світове співтовариство держав не визнає такої односторонньої делімітації, у випадку її проведення Росією.

Україні не варто драматизувати ситуацію внаслідок юридичної неможливості, як мінімум станом на сьогодні, подати звернення до міжнародних судових (арбітражних) органів у питанні делімітації суміжних акваторій з Росією в Чорному і Азовському морях. Тим більше, що в Росії вже лунають голоси на кшталт, по-перше, Росія не дасть згоди на юрисдикцію Міжнародного Суду щодо Криму; по-друге, у випадку невідповідного для неї рішення Росія може його не виконувати, позаяк наміри виконати його силою будуть заблоковані Росією як державою з правом вето в Раді Безпеки ООН [32].

Висновки. Після протиправної окупації та анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією у 2014 році проблема делімітації суміжних акваторій з Росією в Чорному і Азовському морях вимагає визначення можливих нових підходів і перспектив для її вирішення, в тому числі за допомогою міжнародних юрисдикційних органів.

Звернення до міжнародних судових (арбітражних) органів у питанні делімітації суміжних акваторій в Чорному і Азовському морях можливе за умови згоди як України, так і Росії на передачу відповідного спору до Міжнародного Суду ООН, Міжнародного трибуналу з морського права чи арбітражів, передбачених Конвенцією ООН 1982 року.

Встановлений міжнародно-договірний режим Азовського моря та Керченської протоки дозволяє в даний складний час використовувати українській стороні можливості торговельного мореплавства Азовським морем та Керченською протокою, не дивлячись на фактичне знаходження Керченської протоки під контролем Росії.

Росія не зможе зробити юридично значимих кроків по односторонній делімітації морських просторів з Україною в Чорному і Азовському морях, а у випадку її проведення Росією – Україна та міжнародне співтовариство цивілізованих націй не визнає такої односторонньої делімітації.

1. Мажар Л. С. Азовсько-керченське розмежування (делімітація) / Л. С. Мажар // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 7. – С. 54-58.

2. Угода між Державним комітетом України з рибного господарства та рибної промисловості та Комітетом Російської Федерації з рибальства з питань рибальства в Азовському морі від 14 вересня 1993 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 7. – Ст. 423.

3. Минюст Украины обратился к России относительно задержанного в Азовском море украинца // Газета

«Юридическая практика» . – 2013г. – 12 августа.

4. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 22. – Ст. 1537.

5. Мажар Л. С. Засоби вирішення міжнародних морських спорів: теоретичні та практичні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Л.С.Мажар. – Одеса, 2014. – 20 с.

6. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – грудня 26.
7. Гландин С. В. Международно-правовые аспекты договорного раздела дна Азовского моря [Электронный ресурс] / С. В. Гландин // Интернет-журнал «Морское право», №1 – январь, февраль, март 2007 г. – Режим доступа : http://www.sea-law.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=75&Itemid=76.
8. МИД Украины занял жесткую позицию по проблеме острова Коса-Тузла. // РИА "Новости". - 14 июля 2005.
9. В Киеве пройдут украинско-российские консультации по разграничению морей. // По материалам УНИАН, РИА Новости. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://news.bigmir.net/ukraine/93493/>.
10. Угода між Україною і Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21 квітня 2010р. // Урядовий кур'єр. – 2010. – квітня 30.
11. Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону від 17 травня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 57. – Ст. 2154.
12. Украина и Россия намерены изменить указы Ющенко по ЧФ. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://news.bigmir.net/ukraine/319624/>.
13. Дело: Украина может потерять часть Азовского моря и Керченского пролива. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://delo.ua/vlast/mezhdunarodnaya-politika/morskaja-granica-s-rossiej-pridvinutsja-k-ukraine-140513/>.
14. Замглавы МИД РФ: Позиции Киева и Москвы расходятся в вопросе размежевания Керченского пролива [Электронный ресурс] / Интерфакс-Украина // Сайт Корреспондент.net. – Режим доступа: <http://http://korrespondent.net/ukraine/politics/1110277>.
15. Керченский пролив почти поделили [Электронный ресурс] / Интерфакс-Украина // Сайт Подробности. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/power/2013/07/25/919692.html>.
16. Территориальная целостность Украины: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 27.03.2014 г. № A/RES/68/262 [Электронный ресурс] / Официальный сайт ООН. – Режим доступа: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&referer=/english/&Lang=R.
17. Лавров С. Министр иностранных дел РФ [Электронный ресурс] / Сергей Лавров Сайт lenta.ru. – Режим доступа: <http://www.lenta.ru/lib/14161073/full.htm>.
18. Винничук Ю. Топ-менеджер Ахметова: у нас серьезные проблемы [Электронный ресурс] / Юрий Винничук Сайт politica-ua. – Режим доступа: <http://politica-ua.com/top-menedzher-axmetova-u-nas-sereznye-problemy/?59827>.
19. Суржин А. С. Международно-правовой режима Черного моря и Керченского пролива / А. С. Суржин // Ежегодник морского права 2010. – М.: Изд. «Университетская книга», 2011. – 452 с.
20. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть: учебник / И. И. Лукашук. – М. : Издательство БЕК, 1997. – 410 с.
21. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву (1982 год) [Электронный ресурс] / Официальный сайт ООН. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/document/convents/lawsea.html>.
22. Мажар Л. С. Засоби вирішення міжнародних морських спорів: теоретичні та практичні аспекти: дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Леонід Сергійович Мажар. – Одеса, 2014. – 238 с.
23. Про ратифікацію Конвенції ООН з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції ООН з морського права 1982 року: Закон України від 3 червня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №31. – Ст. 254.
24. Вылегжанин А. Н. Решения Международного Суда ООН по спорам о разграничении морских пространств / А. Н. Вылегжанин. – М. : Юрид. лит., 2004. – 224 с.
25. Современное международное морское право и практика его применения Украиной / [Нац. агентство морских исслед. и технологий; А. А. Щипцов, Г. А. Анцелевич, А. Ф. Высоцкий и др.]; отв. ред. А. Ф. Высоцкий. – К. : Наук. думка, 1995. – 341 с.
26. Соглашение между Правительством СССР и Правительством Турции о делимитации континентального шельфа в Черном море от 23 июня 1978 года // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1981. – № 6. – Ст. 136.
27. Case Concerning Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine), 3 February 2009, Judgment, International Court of Justice. [Electronic resource] / Official site of International Court of Justice. – Mode of access: <http://www.icj-cij.org/docket/files/132/14986.pdf>.
28. Мажар Л.С. Російсько-грузинське розмежування суміжних морських просторів в Чорному морі в аспекті «примушування до миру» / Л.С. Мажар // Юридичний журнал. – К., 2014. – №4-5 (142-143). – с.96-100.
29. Коллайдулин А. Грузія: Поправки в закон «Про окуповані території» [Електронний ресурс] / Альков Коллайдулин // Сайт uaonline.com.ua. – Режим доступу: http://uaonline.com.ua/novyny_50916.html.
30. Коханець Л. Зі зброєю до братів не ходять. Грузинські нотатки. Частина третя / Л. Коханець // Голос України. – 2008. – 28 жовтня.

31. Anglo-Norwegian Fisheries Case // I.C.J. Reports. – 1951. – P. 116. [Электронный ресурс] / Евгения Лакеева, Сайт pravo.ru. – Режим доступа: <http://pravo.ru/review/view/103764/>.
32. Лакеева Е. На что способен суд, в который Украина хочет пожаловаться на Россию

Prospects of maritime delimitation settlement between Ukraine and Russia in international courts following the annexation of the Crimea

Summary

In the article "Prospects for resolving maritime delimitation between Ukraine and Russia in international courts after the annexation of the Crimea" are examined a preliminary state and prospects of the maritime delimitation in the Black and Azov seas, including applications to international jurisdictional bodies.

Ukraine and Russia after the disintegration of the Soviet Union started the process to determine the status and to delimitate the Sea of Azov and the Kerch Strait.

The waters of the Azov Sea and Kerch Strait were declared as historical internal waters of two states in the Treaty on the Ukrainian-Russian border on January 28, 2003. The negotiations on the delimitation of maritime areas was further complicated by the construction by the Russia of the dam near the Ukrainian island of Tuzla in the Kerch Strait in October 2003. The international maritime delimitation dispute concerning the Sea of Azov and the Kerch Strait appeared between the two states.

Ukraine and Russia partly resolved the dispute by the Agreement on cooperation in the use of the Azov Sea and Kerch Strait on December 24, 2003, whereby they confirmed the status of the Azov Sea and Kerch Strait as internal waters of the two states; indicated that the Sea of Azov is delimited by the state border in accordance with the agreement between them. Settlement on the waters of the Kerch Strait was supposed to make under a separate agreement. The parties have an equal right to merchant shipping and navigation in the Sea of Azov and the Kerch Strait.

In July 2012 there was an declaration for completeness of negotiations, but an agreement did not happen.

After the illegal occupation and annexation of the Crimean Autonomous Republic by the Russian Federation in 2014 the delimitation problem of adjacent maritime areas in the Black and Azov seas requires new approaches.

Appeal to the international courts (arbitrations) for the purpose of the delimitation of adjacent waters in the Black and Azov seas may be effected only with the consent of both Ukraine and Russia to transfer the dispute to the International Court of Justice, the International Tribunal for the Law of the Sea or arbitrations under the UN Convention 1982 on the Law of the Sea.

The international regime of the Azov Sea and the Kerch Strait allows Ukraine to use capabilities of merchant shipping in the Sea of Azov and the Kerch Strait, despite the actual Russian control on the Kerch Strait.

Russia can not do legally significant steps to unilateral maritime delimitation with Ukraine in the Black and Azov seas. But in a such case Ukraine and the international community of civilized nations do not recognize an unilateral delimitation.

Борис Бабін

Застосування Україною норм морського права у протидії російській агресії та окупації

У статті розглянуто проблематику застосування Україною норм морського права у протидії російській агресії та окупації. Визначено перспективи використання механізмів Міжнародного суду ООН, Міжнародного трибуналу з морського права, конвенційних органів, міжнародних організацій, меморандумів про взаєморозуміння щодо контролю державою порту; запропоновано запровадження санкцій проти держави-агресора у сфері морського господарства.

Ключові слова: агресія, окупація, торговельне судноплавство, держава прапору, держава порту, територіальне море, історичні внутрішні води.

В статье рассмотрена проблематика применения Украиной норм морского права в противодействии российской агрессии и оккупации. Определены перспективы использования механизмов Международного суда ООН, Международного трибунала по морскому праву, конвенционных органов, международных организаций, меморандумов о взаимопонимании по контролю государством порта; предложено введение санкций против государства-агрессора в сфере морского хозяйства.

Ключевые слова: агрессия, оккупация, торговое судоходство, государство флага, государство порта, территориальное море, исторические внутренние воды.

The article deals with problems of the application by Ukraine the standards of modern maritime law to counter Russian aggression and occupation. Author determine applicable mechanisms of the International Court of Justice, the International Tribunal for the Law of the Sea, of the collective treaties' bodies, of the international organizations, of the Memorandums of Understanding on the Port State Control; also sanctions for aggressor state in the maritime sector are proposed at.

Key words: aggression, occupation, commercial shipping, flag state, port state, territorial sea, historic internal waters.

Важкі часи випробувань вітчизняної державності стали певним Рубіконом для вітчизняної юридичної науки. Адже стає зрозумілим, що виклики воєнного часу ставлять перед правничою доктриною незрівнянно вищу планку – щодо якості, зрілості та практичної витребуваності авторських праць. Не є виключенням й галузь морського права, адже сьогодні важко уявити собі сферу правовідносин, яка потерпає від негативних факторів російської агресії та окупації більше, ніж вітчизняне мореплавство.

Низка механізмів морського права дозволяють мінімізувати наслідки агресії та окупації та утворити стан справ, за яким держава-агресор нестиме вагомі матеріальні та політичні втрати. Визначення таких механізмів та доцільності їх застосування є метою цієї статті; для її досягнення необхідно опрацювати можливість міжнародного впливу на державу-агресора за наступними напрямками:

- обмеження прав на користування морськими просторами України;
- обмеження прав на користування портами України;
- обмеження прав на користування морськими ресурсами України;
- мінімізація економічної експлуатації конфіскованих об'єктів морегосподарського комплексу на окупованих територіях;
- захист інтересів суден під прапором України;
- обмеження можливості експлуатації суден під прапором держави-окупанта та українських суден, конфіскованим її владою;
- захист прав громадян України, працевлаштованих на торговельних суднах, зокрема тих, що мешкають на окупованих територіях;
- забезпечення безпеки судноплавства у морських водах України
- захист морських вод України від забруднення.

За цими напрямками Україна може застосувати наступні механізми:

- міжнародні судові органи (насамперед Міжнародний суд ООН, Міжнародний трибунал з морського права, Європейський суд з прав людини);
- міжнародні конвенційні органи (з прав людини, з захисту навколишнього середовища);
- механізми колективного контролю за дотриманням морських конвенцій (Меморандуми про взаємне порозуміння щодо контролю державою порту);
- структури компетентних урядових міжнародних організацій (ІМО та ІЛО);
- односторонні дії у порядку санкцій.

Варто вказати, що перспектива застосування міжнародних судових органів ускладнюється позицією держави-агресора, яка може заблокувати позов України до МС ООН та може ухилитися від виконання рішення МТМП. Як відомо, РФ навіть розглядає можливість виходу з юрисдикції ЄСПЛ. Тому позови до відповідних інстанцій матимуть істотне глобальне політичне значення але навряд чи призведуть до реальних позитивних наслідків. Якщо розглядати компетенцію МТМП то слід вказати, що вона є похідною від юрисдикції Конвенції ООН з морського права 1982 р. [1]. Оскільки у 2003 р. Україна під впливом РФ визнала за Азовським морем та Керченською протокою статус історичних внутрішніх вод [2], то тим самим наша держава відмовилася від юрисдикції на ці води Конвенції 1982 р. Тому спори щодо користування Азовським морем та Керченською протокою може розглядати лише МС ООН – зі згоди РФ. Таким чином МТМП можна використовувати лише щодо водних просторів Чорного моря та щодо суден під українським прапором та в українській власності у інших частинах Світового океану.

До можливих питань позовів України до МТМП можна виокремити:

- незаконну експлуатацію державою-агресором української виключної економічної зони та континентального шельфу;
- незаконне утримання державою-агресором українських торговельних суден під власною юрисдикцією.

Водночас світова практика та правова доктрина щодо експлуатації державою-окупантом ресурсів окупованої території дозволяє такій державі використовувати ці ресурси з метою забезпечення нормального стану економічного життя на цих територіях, але без отримання прибутку для себе, крім випадків їх використання у військових потребах. При цьому використання відновлюваних ресурсів (рибних тощо) дозволяється практично без обмежень; видобування відновлюваних (природних) ресурсів може здійснюватися у обсягах, що відбувалися до окупації (без розроблення нових родовищ тощо) [3]. Враховуючи ці обставини, відповідні позови до МТМП є реальними за умов інтенсифікації РФ господарської діяльності на морських просторах (розвідування нових свердловин, будівництво інфраструктури для видобування).

Безумовно, в умовах окупації не може йти мова про переговори щодо офіційного встановлення меж окупованих морських просторів; ці аспекти стають питанням факту та сили. Також варто додати, що Конвенція 1982 р. дозволяє третім державам прокладати трубопроводи на континентальному шельфі практично без згоди держави шельфу, тому використання МТМП задля унеможливлення прокладання та експлуатації Росією трубопроводів не є перспективним.

Другою, більш перспективною формою, є використання МТМП для визволення українських суден, що незаконно утримуються владою РФ на окупованих територіях. Мова йде насамперед про судна портофлоту кримських портів, допоміжні судна «Чорноморнафтогазу» тощо. У практиці МТМП ще не було випадків позовів щодо визволення судна із окупованих територій; водночас така практика разом із неможливістю виведення кримських суден з української реєстрації без згоди Укрморрічніспекції та Укррибфлотінспекції може принести до певних результатів. Така позовна практика може, як мінімум, передувати затриманню цих суден поза межами територіального моря України, що прилягає до окупованих територій суднами Морської охорони або ВМС України або іншими суднами за дорученням влади України. Варто додати що більш вдалою виявилася ситуація із рибними суднами України, задіяними у океанському промислі, адже як мінімум три з них Держагенству з рибного господарства вдалося перереєструвати на Іллічівський морський рибний порт; цьому сприяли механізми квот на таке рибальство, закріплені за Україною та фактична віддаленість суден від окупаційних влад у кримських портах.

Сьогодні ці судна, що перебувають у власності держави Україна та були на балансі п'ятьох кримських МТП, двох рибних портів (як держпідприємств) та держпідприємства «Адміністрація морських портів України» та під українським прапором, були конфісковані незаконними рішеннями влади «Республіки Крим» та «міста федерального значення Севастополь». Окупаційна влада передала ці судна у розпорядження «державного унітарного підприємства» «Кримські морські

порти» та «державної судноплавної компанії» «Керченська морська переправа» [4]; при цьому окупанти зіткнулися із проблемою неможливості зміни прапора на цих суднах [5], що фактично були вкрадені у України (подібна ситуація склалася із суднами «Чорноморнафтогазу»).

В умовах, коли застосування МТКК є проблемним можна використовувати механізми міжнародних органів контролю за дотриманням колективних угод. На жаль, декілька з цих механізмів не можна використовувати через неучасть у них РФ (Еспинська конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті 1991 р. [6]) або України (Конвенція про працю у морському судноплаванні 2006 р. [7]). Тому сьогодні важко вказати на конкретну угоду, до органів якої варто було б звернутися.

Подібна ситуація виникає з Меморандумами про взаємне порозуміння щодо контролю суден державами порту. Ці акти передбачають контроль на засадах взаємності без надання режиму найбільшого сприяння для усіх суден, що заходять у морські порти держав-учасниць. Зокрема, важливим є контроль відповідно до вимог меморандумів за дотриманням Конвенції про підготовку, дипломування та несення вахти моряків та інших актів, що порушуються компетентними органами влади РФ, які самовільно поширили власну юрисдикцію на окупованих територіях. Це стосується насамперед Паризького меморандуму, до якого приєдналися усі держави Європи, включно із Росією, але не Україна [8].

Істотну перспективу несе активна участь України у діяльності структурних підрозділів ІМО та ІЛО; це було підтверджено з ситуацією звернення України до ІМО з констатацією факту неможливості забезпечення безпеки судноплавства у кримських портах та на підходах до них та «про підготовлюване рішення щодо закриття кримських портів» (за офіційною інформацією Мінінфраструктури України від 7 липня 2014 р.) [9].

За інформацією прес-служби ІМО, у листі вказувалося, що Україна як держава не може більше виконувати свої міжнародні зобов'язання з безпеки морського судноплавства, збереження людського життя на морі, пошуку і порятунку в акваторії кримських портів, які «вийшли з-під фактичного управління і контролю Мінінфраструктури через окупацію території півострова». У листі відзначалося, що порти Євпаторія, Керч, Севастополь, Феодосія, Ялта були захоплені силовим методом незаконними угрупованнями ще 27 березня 2014 р.; з тих пір доступ до державного майна заблокований, служби лоцманів і капітанів портів, які забезпечують безпеку мореплавства в акваторіях кримських портів, були захоплені.

У зв'язку з цією ситуацією ІМО повідомило морські держави про високий рівень майнових ризиків на підходах і в акваторіях морських портів в Криму і Севастополі. Водночас таке повідомлення України було явно недостатнім, адже РФ у свою чергу на початку липня 2014 р. повідомила ІМО про те, що вона спроможна забезпечити безпеку судноплавства у кримських портах. Водночас ефект від такого повідомлення був абсолютно реальним та полягав як мінімум у тому, що влада РФ була змушена офіційно визнати діяльність в Криму федеральних органів контролю у сфері мореплавства (чого до червня 2014 р. прагнула уникати). Зокрема, Федеральна державна бюджетна установа «Адміністрація портів Чорного моря» демонстративно відкрила з 1 липня 2014 р. п'ять власних філій у кримських портових містах, заснувала капітанії відповідних портів, які стали імітувати бурхливу діяльність. Така ситуація, у свою чергу, дозволяє пропонувати запровадження санкцій до вказаної ФДБУ та до структур, що отримали від неї документи на виконання міжнародних угод РФ; це стосується як моряків так і суден [10].

Питання односторонніх дій України проти держави-агресора у морській сфері ускладнюється двома обставинами – перспективами зворотних санкцій та репресалій з боку РФ та проросійськими настроями у середовищі державних службовців, що відповідають за ці питання у системі органів Мінінфраструктури України. Крім того, ускладнює ситуацію архаїчність моделі управління морським господарством України (із суміщенням функцій державного контролю та господарського управління, централізацією портової діяльності та унеможливленням приватизації портової сфери, із неадекватними вимогами до суден під українським прапором, одержавленням національного реєстру та тотальною корумпованістю збудованої системи управління).

Саме тому відповідні процеси захисту морських інтересів України не стали ініціативними та системними. Так, до схвалення закону України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» відповідальні за морське господарство органи влади жодних дій у відповідь на процеси окупації Криму не вживали. У кращому випадку ними офіційно констатувалася власна недієздатність в Криму. Так, у офіційному повідомленні Інспекції з підготовки та дипломування моряків від 10 квітня 2014 р. відзначалося, що ця структура після 30 травня 2014 р. буде змушена «призупинити на невизначе-

ний термін роботи державних комісій з підтвердження кваліфікації моряків у Севастопольському регіональному філіалі Інспекції». Морякам, які бажають отримати або продовжити українські дипломи, підтвердження та свідчення, рекомендувалося звертатися в Ізмаїльську, Маріупольську, Миколаївську або Одеську філії Інспекції [11].

Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII дозволив вітчизняним органам влади отримати правове підґрунтя для власних дій; зокрема, у ст. 3 до тимчасово окупованих територій було віднесено:

- внутрішні води України АРК та міста Севастополя;
- внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;
- повітряний простір над цими територіями [12].

За ст. 9 цього закону будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом; будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків. Встановлення зв'язків та взаємодія органів державної влади України, їх посадових осіб, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з незаконними органами (посадовими особами), створеними на тимчасово окупованій території, допускається виключно з метою забезпечення національних інтересів України, захисту прав і свобод громадян України, виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, сприяння відновленню в межах тимчасово окупованої території конституційного ладу України.

З іншого боку, за ст. 17 закону № 1207-VII державні органи України мають застосовувати механізми, передбачені законами України та нормами міжнародного права, з метою захисту законних інтересів держави України (зокрема, санкції). Водночас норми закону № 1207-VII щодо власності в Криму є певною мірою двозначними. Так, за ст. 4 цього акту встановлюються особливі правові режими проведення виборів, реалізації прав людини – але не встановлено особливий режим власності у Криму. Водночас за ст. 11 цього акту на тимчасово окупованій території право власності охороняється згідно із законодавством України

Закон № 1207-VII не передбачає спеціальних покарань для фізичних осіб за колабораціонізм та за інші злочинні дії проти інтересів України в Криму, такі як незаконне привласнення майна. Водночас, запроваджена цим законом редакція ст. 96-3, 96-4 КК України (у форматі змін до закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р. № 314-VII) передбачає відповідальність для юридичних осіб за складами злочинів, передбаченими ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України.

Можна побачити, що вказані склади злочинів не поширюються на випадки незаконного вилучення державного майна, крім ст. 109 КК у контексті заволодіння майном державних органів влади та управління з метою унеможливлення їх діяльності та утворення альтернативних органів влади та управління, хоча у ч. 4 ст. 96-3 КК згадується про отримання «неправомірної вигоди» як про кваліфікуючу ознаку).

Вказана редакція ст. 96-3 КК України, втім, може застосовуватися «судом до суб'єктів приватного та публічного права резидентів та нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, державні органи, органи влади АРК, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені у відповідності до вимог національного чи міжнародного права». Таким чином неможливо притягти до відповідальності незаконну структуру (таку як «Виконуючий обов'язки губернатора Севастополя») або організацію утворену у незаконному порядку (таку як «ДП» «Кримські морські порти»), що діють у Криму зараз. Водночас діяльність «ДРПК» та «Законодавчих Зборів міста Севастополя» підпадає під дію цього закону, як діяльність ВР АРК та Севастопольської міськради, що незаконно привласнили собі інший статус, назву та повноваження, зокрема, у сфері державної власності на об'єкти морського господарства.

Також закон № 1207-VII запроваджує для фізичних осіб відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою заподіяння шкоди

інтересам держави, із обтяжуючими обставинами у виді повторності, попередньої змови групою осіб, вчинення злочину службовою особою або організованою групою (нова ст. 332-1 КК України). Вказані новели мають значення насамперед для торгівельного судноплавства, адже розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 424-р було здійснено тимчасове закриття пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю, розташованих в АРК та Севастополі, більшість з них мала характер морських [13].

Розпорядження № 424-р обґрунтовувало ці дії «загостренням ситуації в АРК і вторгненням на територію України озброєних формувань, екстремістські налаштованих осіб та військовою агресією з боку РФ, блокуванням роботи пунктів пропуску та контролю, які розташовані в АРК, що призводить до неможливості провадження подальшої діяльності в них та перешкоджає здійсненню передбачених законодавством України видів державного контролю під час перетинання державного кордону. МЗС України доручалося довести цю інформацію до відома дипломатичних представництв іноземних держав в Україні, а також дипломатичних представництв і консульських установ України.

Зокрема, було закрито 20 морських пунктів пропуску та контролю: «Севастопольський морський рибний порт», «Спільне підприємство «Південторсан», «ВАТ «Півден-рефтрансфлот», «ЗАТ «Морбуд», «Севастопольське дочірнє підприємство «Південсудноремонт», «Севастопольський МТП», «ВАТ Севастопольський морський завод», «Чорноморський науково-дослідний інститут суднобудування», «ВАТ «Персей», «Балаклавський судноремонтний завод «Металіст», «Порт Чорноморськ», «Євпаторійський МТП», «Ялтинський МТП», «Феодосійський МТП», «Феодосійський судномеханічний завод», «Керченський МТП», «Керченський морський порт Камиш-Бурун», «ВАТ «Суднобудівний завод «Залив», «Керченський рибний порт» та «Крим».

Водночас, 30 квітня 2014 р. було схвалено розпорядження Кабінету Міністрів України № 578-р «Деякі питання функціонування морського та річкового транспорту», яким Мінінфраструктури та Укрморрічінспекції приписувалося здійснити заходи щодо тимчасового припинення виконання своїх повноважень на території АРК та Севастополя та закриття відповідно до Порядку відкриття та закриття морських портів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 495, морських портів Євпаторія, Керч, Севастополь, Феодосія, Ялта, розташованих на цій території.

МЗС України доручалося поінформувати міжнародні організації про закриття цих морських портів після прийняття відповідного рішення. Вказані доручення обґрунтовувалися «неможливістю здійснення у морських портах, розташованих на території АРК та Севастополя, обслуговування суден і пасажирів, проведення вантажних, транспортних, експедиційних робіт та інших пов'язаних з цим видів господарської діяльності, забезпечення належного рівня безпеки судноплавства, дотримання вимог міжнародних договорів України, забезпечення охорони навколишнього природного середовища [14].

Варто вказати, що виконання цього розпорядження відповідальними органами було дуже повільним. Після істотного громадського тиску Мінінфраструктури України зробило наступний крок та схвалило наказ від 16 червня 2014 р. № 255 «Про закриття морських портів». Цей наказ було схвалено на підставі подання державного підприємства «Адміністрація морських портів України» від 1 квітня 2014 р. № 1330, погодженого з Укрморрічінспекцією; саме ним, «до відновлення конституційного ладу України на тимчасово окупованій території АРК та міста Севастополя» було закрито морські порти Керч, Севастополь, Феодосія, Ялта, Євпаторія з дня набрання чинності цим наказом.

Цей акт приписував ДП «АМПУ» забезпечити:

- внесення відповідних відомостей до Реєстру морських портів України;
- ліквідацію адміністрацій морських портів Керч, Севастополь, Феодосія, Ялта, Євпаторія;
- здійснення заходів, визначених законодавством, щодо подальшої експлуатації об'єктів портової інфраструктури на території та акваторії тимчасово закритих морських портів, а також проведення інших пов'язаних з цим робіт;
- за погодженням з Укрморрічінспекцією після відновлення конституційного ладу України на тимчасово окупованій території внести в установленому порядку пропозиції щодо можливостей відкриття тимчасово закритих морських портів.

Додатково Укрморрічінспекції, підприємствам, установам та організаціям, що належать до сфери управління Мінінфраструктури України наказувалося привести власні акти у відповідність до цього наказу. Департаменту державної політики в галузі морського та річкового транспорту додатково приписувалося забезпечити публікацію повідомлення про закриття морських портів в

офіційному друкованому виданні «Повідомлення мореплавцям України» та розміщення його на офіційному сайті Мінінфраструктури [15].

Зараз подібну процедуру (із запізненням у півроку) провадить Міністерство аграрної політики України для закриття Керченського та Севастопольського рибних портів. Так, Державне агентство рибного господарства України 29 липня 2014 р. на власному сайті розмістило офіційне Повідомлення щодо закриття акваторії Севастопольського морського рибного порту для судноплавства. За цим актом, у зв'язку «з окупацією АРК, захопленням акваторії Севастопольського морського рибного порту та неможливістю забезпечити безпеку судноплавства», відповідно до ст. 79 КТМ України та Положення про капітана морського рибного порту, капітаном порту держпідприємства «Служба капітана Севастопольського морського рибного порту» Шевчуком В.О. 16 липня 2014 р. був виданий наказ про закриття акваторії цього порту для судноплавства та зміну рівня морської безпеки з MARSEC Level 1 на MARSEC Level 3, згідно глави XI Конвенції СОЛАС 74, з подальшим повідомленням міжнародних морських адміністрацій [16].

Також важливими актами, що дозволяє посилити санкції з боку України, є документи ЄС про запровадження відповідних санкцій, зокрема імплементаційний регламент ЄС № 810/2014 від 25 липня 2014 р., яким було запроваджено санкції у форматі замороження рахунків та фінансування щодо Керченського та Севастопольського морських торговельних портів та державного судноплавного підприємства «Керченська судноплавна переправа». Такі санкції прямо не забороняють користуватися послугами цих підприємств, але забороняють резидентам ЄС оплачувати такі послуги (такі, як портові збори тощо); крім того, заборонено інвестувати у діяльність таких підприємств [17].

У цілому ситуація із закриттям кримських портів є найбільш перспективною складовою впливу на державу-окупанта. Це пов'язано з тим, що РФ важко забезпечити навіть «каботажні» морські перевезення між кримськими портами та портами РФ на Чорному та Азовському морях під російськими суднами через банальну відсутність тоннажу та високу вартість фрахту, небажання російських судновласників оперувати під вітчизняним прапором (який є не таким жорстким для власника, як вітчизняний, але все одно таким, що поступається за зручністю прапорам «відкритих» реєстрів). Тому РФ змушено залучати у кримське судноплавство судна під прапором іноземних держав та/або іноземних судновласників; крім того значна частина таких суден проходить технічну сертифікацію у неросійських класифікаційних товариствах та є застрахованими у неросійських клубах взаємного страхування. Крім того, значну або переважну частину екіпажів цих суден становлять не громадяни РФ.

Тому абсолютно реальним слід вважати вплив з боку української влади на відповідно іноземних власників таких суден, на морські адміністрації держав їх прапору, на класифікаційні товариства та клуби взаємного страхування, що забезпечують діяльність таких суден, на членів їх екіпажів, насамперед капітанів, відповідальних за порушення інтересів України на окупованих територіях. На жаль, такий вплив сьогодні може носити насамперед політичний, а не правовий характер, адже вказані вище норми закону № 1207-VII потребують на уточнення щодо встановлення порядку затримання іноземних суден компетентними органами влади України поза її територіальними водами та позовної роботи щодо таких суден в іноземних портах. Іншою проблемою є практична неготовність влади України здійснювати відповідну діяльність, адже сьогодні контроль за порушенням кордону України іноземними суднами у Криму здійснює громадськість, а не Укрморречінспекція.

Так, за відомостями активістів «BlackSeaNews» які склали «чорний список» суден, що заходили у кримські порти починаючи з квітня 2014 р., усього (станом на 20 серпня) нараховане 91 суднопорушник, що здійснювало торговельне судноплавство на окупованих територіях. З цих суден 38 були у власності (або розпорядженні) російських судновласників; 24 – турецьких судновласників; 14 – грецьких судновласників; 3 – румунських судновласників; 2 – німецьких, 2 – італійських, 2 – сінгапурських та поодинокі судна латвійських, болгарських, єгипетських, панамських, монакських та українських (!) судновласників.

Аналіз прапорів цих суден свідчить про неприємну тенденцію, адже крім російського прапору (32 судна), захоплених суден, що досі використовують український прапор (3 судна) та вкрай нерозбірливих «неякісних зручних» прапорів (Антигуа і Барбуда – 1 судно, Беліз – 5; Камбоджа – 3; Острови Кука – 2; Палау – 3; Сент-Кітс і Невіс – 3; Сент-Вінсент і Гренадіни – 1; Сьєрра-Леоне – 4; Того – 2; Тувалу – 1) у кримські порти заходили судна, адміністрації прапорів яких знаходяться у зоні впливу міжнародного права та політичного впливу української влади. Це судна під «якісним зручним» прапором, адміністрації якого поважають рішення ООН та позицію США (яка фактично контролює ці адміністрації) – Ліберії (1 судно), Маршалових островів (5 суден) та Панами (4

судна). Також це судна під прапором Молдови (2 судна), Сингапуру (3 судна) та Туреччини (5 суден). Але найбільш неприємним фактом, якій, до речі, вказує про повну нездатність сучасної влади України контролювати відповідні процеси та протидіяти ним, є заходи у кримські порти суден під прапорами держав ЄС. Це Болгарія (1 судно), Кипр (2 судна), Греція (1 судно), Італія (2 судна) та Мальта (5 суден(!)) [18]. Вважаємо, що саме на ці питання має бути приділена максимальна увага вітчизняної влади та інститутів громадянського суспільства у протидії морським аспектам окупації та анексії Криму.

Іншим болючим питанням стає дипломування кримських моряків яке має здійснюватися під контролем національної морської адміністрації відповідно до згаданої Конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти від 7 липня 1978 р. у редакції з Манільськими поправками від 25 червня 2010 р. (ПДНВ-78\10) [19]. Держава-окупант з липня 2014 р. розпочала видання власних документів для кримських моряків через утворені ФДБУ «Адміністрація портів Чорного моря» «капітанії» Севастополя та Керчі. Вочевидь нагальним завданням України як держави, що відповідає за підготовку українських моряків, має стати максимальне привернення уваги ІМО та морської громадськості на недійсність таких документів.

Крім вказаних заходів реагування на порушення державою-окупантом норм міжнародного морського права Україні варто опрацювати перспективу запровадження санкцій для суден під російським прапором та членів екіпажів суден з російським громадянством, що здійснюють торгівельне мореплавство у водах України. Обмеження права заходу таких суден у морські порти та обмеження права надання мирного проходу таких суден через територіальне море України є заходами що невідворотно викличуть дзеркальну реакцію влади РФ; втім вони можуть застосовуватися Україною вибірково; наприклад щодо суден, які перебувають у державній власності РФ або здійснювали судноплавство у водах окупованих територій (навіть не заходячи до закритих Україною портів). Більш вагомим механізмом може бути перевірка вказаних суден на дотримання ними конвенційних вимог щодо безпеки судноплавства та забруднення навколишнього середовища.

Крім того, Україна вправі не надавати дозволи суднам під російським прапором щодо заходу на внутрішні водні шляхи (до річкових дніпровських портів) та закрити для таких суден морські порти України які де-факто є портами на внутрішніх водних шляхах (об'єкти Херсонського, Миколаївського, Білгород-Дністровського МТП) й можливо – порти Азовського моря. Крім того, Україна може обмежити судна під російським прапором у користуванні українськими портами Дунаю та поставити питання про виключення РФ зі складу держав-учасниць Дунайської комісії. Вказані питання потребують на додаткове опрацювання.

1. Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. ; URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_057

2. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003 р. ; URL :

3. Arai-Takahashi Y. The Law of Occupation. Continuity and Change of International Humanitarian Law, and its Interaction with International Human Rights Law / Yutaka Arai-Takahashi. – The Hague : Nijhoff, 2009. – 760 p.; Benvenisti E. The International Law of Occupation / Eyal Benvenisti. – Oxford, 2nd Ed., 2012. – 416 p.; Dinstein Y. The International Law of Belligerent Occupation / Yoram Dinstein. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 336 p.

4. О национализации предприятий и имущества морского транспорта сферы управления Министерства инфраструктуры Украины и Министерства аграрной политики и продовольствия Украины, расположен-

ных на территории Республики Крым и г. Севастополя : постановление «Государственного совета Республики Крым» от 17 марта 2014 г. № 1757-6/14 ; URL : <http://www.rada.crimea.ua/act/11761> ; О морских портах в Республике Крым : постановление «Государственного совета Республики Крым» от 26 марта 2014 г. № 1831-6/14 ; URL : <http://www.rada.crimea.ua/act/11836> ; О Государственном предприятии «Государственная судоходная компания «Керченская паромная переправа» : постановление «Государственного совета Республики Крым» от 26 марта 2014 г. № 1866-6/14 ; URL : <http://www.rada.crimea.ua/act/11871> ; О Государственном предприятии «Крымские морские порты» : постановление «Государственного совета Республики Крым» от 26 марта 2014 г. № 1865-6/14 ; URL : <http://www.rada.crimea.ua/act/11870> ; О Государственном предприятии «Крымский морской транспорт» : постановление «Государственного сове-

- та Республики Крым» от 26 марта 2014 г. № 1832-6/14 ; URL : <http://www.rada.crimea.ua/act/11837> ; О Государственном предприятии «Лецман-Крым» : постановление «Государственного совета Республики Крым» от 26 марта 2014 г. № 1867-6/14 ; URL : <http://www.rada.crimea.ua/act/11872> ; О бывшей государственной собственности Украины и определении порядка инвентаризации, управления и распоряжения собственностью города Севастополя : «закон города Севастополя», принят «Законодательным Собранием города Севастополя» 23 апреля 2014 г. № 3-ЗС ; URL : http://docs.sevsovet.com.ua/index.php?option=cocom_k2&view=item&id=2470:№3-зс-от-24042014-г-о-бывшей-государственной-собственности-украины-и-определении-порядка-инвентаризации-управления-и-распоряжения-соб
5. О ставках портовых сборов (сборов за услуги с судов) в морских портах Республики Крым : постановление «Государственного совета Республики Крым» от 28 мая 2014 г. № 2178-6/14 ; URL : <http://www.rada.crimea.ua/ua/act/12217>
6. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 25 лютого 1991 р. ; URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_272
7. Конвенція про працю у морському судноплаванні від 23 лютого 2006 р. ; URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_519
8. Paris Memorandum Of Understanding on Port State Control, including 32 Amendments on May 2010 ; URL : http://transportstyrelsen.se/Global/Sjofart/Dokument/Tillsyn/Paris_MOU.pdf
9. Україна офіційно закриває для міжнародного судноплавання морські порти Криму : повідомлення прес-служби Міністерства інфраструктури України від 7 липня 2014 р. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247438297
10. Распоряжения капитанов морских портов ФГБУ "АМП Черного моря". Морские порты Керчь, Феодосия, Ялта, Севастополь, Евпатория ; URL : http://www.ampnovo.ru/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=131&Itemid=96
11. Інспекція з підготовки та дипломування моряків : офіційний сайт ; URL : <http://www.itcs.org.ua/ru/node/226>
12. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – Ст. 892.
13. Про тимчасове закриття пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 424-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 37. – Ст. 997.
14. Деякі питання функціонування морського та річкового транспорту : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 578-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 51. – Ст. 1347.
15. Про закриття морських портів : наказ Міністерства інфраструктури України від 16 червня 2014 р. № 255 ; URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0690-14>
16. Повідомлення щодо закриття акваторії Севастопольського морського рибного порту для судноплавання : Державне агентство рибного господарства України від 29 липня 2014 р. ; URL : http://darg.gov.ua/_povidomlennja_shchodo_0_0_0_16_36_1.html
17. Council Implementing Regulation (EU) No 810/2014 of 25 July 2014 implementing Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine ; URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOL_2014_221_R_0001
18. Blacklist: vessels, entered the Crimean occupied sea-ports : Black Sea News ; URL : <http://www.blackseanews.net/en/read/85713>
19. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти від 7 липня 1978 р. [у редакції з Манільськими поправками від 25 червня 2010 р.] ; URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_053 ; http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896_052

Maritime Law Standards' Application by Ukraine to Counter Russian Aggression and Occupation

Summary

The occupation and annexation of the Crimea, made by the RF in collaboration with separatist forces, resulted to the illegal alienation of public property in the maritime sector of the Ukrainian state in favor of the so-called "new subjects" of the RF and covering by Russian jurisdiction port waters and territorial sea around the Crimea. It caused the intervention of the federal government of RF to the issues of Crimean maritime property, to the regulation of commercial navigation and usage the alive and mineral

resources of the sea. Those activities of aggressor state is made in format of s.c. "transitional" period and should be completed by the RF till the end of 2014; more complex issues such as licensing, vessels registration, etc. are not yet resolved by the occupation authorities.

Several mechanisms of the maritime law let Ukraine to minimize the consequences of aggression and occupation and create a situation by which the state-aggressor will bear the significant material and political costs. These areas of Ukraine can apply the following mechanisms: international court bodies (especially the International Court of Justice, the International Tribunal for the Law of the Sea, the European Court of Human Rights); international treaty bodies (for seafarers' rights, environmental protection etc.); memorandums on mutual understanding on Port State Control); competent governmental international organizations (IMO and ILO); unilateral action in form of sanctions. It is necessary to point out that the prospect of the application of international courts is complicated position aggressor state, which may block the claim Ukraine to the international courts.

Possible actions for Ukraine to MTMP may be distinguished for illegal exploitation of Ukrainian exclusive economic zone and the continental shelf by state-aggressor; also as for unlawful detention of the Ukrainian commercial vessels by state aggressor. Occupational regime does not foresee any negotiations for the official establishment of the boundaries of the occupied coastlines; these aspects are issues of fact and strength.

The issue of unilateral action of Ukraine against the state-aggressor in the maritime area is compounded by prospects of the return sanctions and reprisals on the pro-Russian sentiments among civil servants of the Ministry of Infrastructure of Ukraine. In addition, the difficult situation is in archaic model of management of marine economy of Ukraine (where functions of state control and economic management are combined, the centralization of port activity, preventing privatization of port areas exists also with inadequate requirements for ships flying the Ukrainian flag, with total corruption in the national Maritime administration etc.). Anyway the situation with the closing of the Crimean port is the most promising part of the impact on the state-occupier. Another sensitive issue is the Crimean certification of seafarers which should be under the control of the national Maritime Administration in accordance with STCW-78/10. Ukraine has the right not to permit for vessels flying the Russian flag on usage the inland waterways (in river Dnieper ports) also as to visit the ports of the Azov Sea and Danube located in internal waters.

Дмитро Коваль

Захист інтересів України у іноземних юрисдикціях за актом про імунітети іноземного суверена

В статті запропоновано альтернативний до міжнародного форум для пред'явлення претензій Україною до Росії. Висвітлені перспективи звернення до судів США за Актом про імунітети іноземного суверена. Запропоновані маркери для прогнозування ефективності використання зазначеного форуму.

Ключові слова: юрисдикційні імунітети, акт про імунітети іноземного суверена, доктрина міжнародного балансу, захист інтересів України.

В статье предложен альтернативный международному форум для предъявления претензий Украины к России. Освещены перспективы обращения в суды США по Акту об иммунитетах иностранного суверена. Предложенные маркеры для прогнозирования эффективности использования данного форума.

Ключевые слова: юрисдикционные иммунитеты, акт об иммунитетах иностранного суверена, доктрина международного баланса, защита интересов Украины.

This paper proposes an alternative to the international one forum for the filling of Ukrainian claims to Russia. The prospects of access to the US courts in the light of the Foreign Sovereign Immunities Act are highlighted. The markers for predicting of the mentioned forum use effectiveness are proposed.

Key words: jurisdictional immunities, Foreign Sovereign Immunities Act, the doctrine of international balance, protecting of Ukrainian interests.

Окупація Автономної республіки Крим Російською Федерацією, розгортання збройного опору законним вимогам влади в Донецькій та Луганській областях, природно породили обговорення можливих шляхів захисту українських прав та інтересів у міжнародних судових та квазісудових інституціях. Наявність різних міжнародних судів дає можливість обирати зручний форум для пред'явлення претензій Україною, а також звертатися відразу до декількох. Уже зараз існує декілька рішень Європейського суду з прав людини, які безпосередньо стосуються питання україно-російського протистояння, очікує вирішення так званий газовий спір в Стокгольмському комерційному арбітражі, лунають заклики про подання заяв та позовів до Міжнародного суду ООН, Міжнародного трибуналу з морського права, Міжнародного центру з вирішення інвестиційних спорів, Органу з вирішення спорів СОТ і т.д. Головною перепоною в зверненні до міжнародних судових інстанцій є можливість Російської Федерації посилатися на відсутність юрисдикції у тієї чи іншої установи та не доводити справу до вирішення по суті. Звісно, останнє твердження не стосується ЄСПЛ, арбітражів, що зазначені в арбітражному застереженні в міждержавних контрактах, та СОТ, проте значною мірою відображає ситуацію із потенційними публічно-правовими міждержавними спорами. Рішення Міжнародного суду ООН особливі ще й тим, що їх достатньо важко виконати у разі, якщо зачіпаються інтереси держави із значною геополітичною вагою (для прикладу, рішення Суду проти США, передусім у справі за зверненням Нікарагуа). В зв'язку із вищезазначеним, видається доцільним звернути увагу на альтернативні, неміжнародні способи ад'юдикації українських інтересів.

В даній статті я хотів би сконцентруватися на вивченні можливості щодо захисту інтересів держави в судових інституціях Сполучених Штатів Америки за Актом про імунітети іноземного суверена (англ.: Foreign Sovereign Immunities Act), що вступив в силу в 1976 році. Цей акт кодифікує американську практику щодо тлумачення юрисдикційних імунітетів держави та гарантує можливість

КОВАЛЬ Дмитро Олександрович,

УДК 341.1/8

© Д. Коваль, 2014

кандидат юридичних наук; старший викладач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин, Національний університет "Одеська юридична академія", докторант Польської Академії наук, Вища школа соціологічних досліджень.

звернення із позовом до іноземного суверена через американський суд.

Акт про імунітети іноземного суверена – визначна кодифікація американської доктрини та практики вирішення спорів, пов'язаних із юрисдикційними імунітетами, перший з яких датований ще 1812 роком (справа Верховного Суду США *The Schooner Exchange v. M'Faddon*). Поступовий розвиток теорії юрисдикційного імунітету держави в американській практиці призвів до кристалізації принципу функціонального (обмеженого) суверенітету. Такий підхід американської Феміди не контрастував із ставленням до проблеми в інших країнах сім'ї загального права, а також сім'ї континентального права, де з середини ХХ століття спостерігається помітний зсув до відмови від концепції абсолютного юрисдикційного суверенітету держави. Як слушно зазначає Є.В. Корнійчук, прийнятий в 1976 році Акт про імунітети іноземного суверена, разом із відповідним національним законодавством інших держав, ліг в основу проектів міжнародних договорів [1, 15], що в більш компромісний спосіб інтерпретували його положення. Це підтверджує той факт, що міжнародне співтовариство наближається до уніфікованого розуміння юрисдикційних імунітетів. Необхідність співжиття із іншими країнами, глобалізація торгівельних відносин, турбота про інвестиційну привабливість детермінують розуміння того, що принцип обмеженого імунітету в більшій мірі відповідає укладеній практиці та національним інтересам. Разом з тим, Акт 1976 року – більш просунутий з точки зору механізмів та підстав пред'явлення позовів до іноземних держав, ніж міжнародні договори. Це, вочевидь, пов'язано із відсутністю необхідності міжцивілізаційного узгодження його положень.

Акт 1976 року визначає іноземну державу у параграфі 1603, де зазначається що нею є політичний орган чи установа іноземної держави. Під останнім розуміється: відокремлена юридична особа, яка є органом або підрозділом іноземної держави, або частка державної власності в якій складає понад 50% і яка не є ані громадянином, ані зареєстрована в США. Обов'язковою умовою, як це було встановлено в справі *Dole Food Co. v. Patrickson* є пряме володіння більшістю акцій корпорації державою або державним підрозділом [2]. Параграф 1605 визначає підстави безумовного поширення юрисдикції судів США на окремі категорії справ. Серед цих підстав названо порушення права власності всупереч міжнародному праву. Раніше це положення активно використовувалося для оспорування права власності *bona fide* набувачів викрадених нацистською Німеччиною культурних цінностей (як, наприклад, у справі *Altmann v. Austria* [3]), проте формулювання статті безперечно широке, що дозволяє інтерполювати її й на інші правовідносини. Цитований параграф містить також додаткову вимогу для подання позову за запропонованою підставою. Вона полягає в наявності оспоруваної власності на території США, або власності, якою попередня може бути замінена.

Дж. Лакруа у своєму огляді практики американських судів по Акту відмічає доповідь Палати представників, де під порушенням права власності всупереч міжнародному праву розуміється націоналізація або експропріація, без належної та швидкої компенсації, яка є дискримінаційною по своїй суті. Єдиного тлумачення термінів, що вжиті Палатою для пояснення параграфу 1605, не існує. В кількох справах суди тим чи іншим чином торкалися цього питання і роз'яснювали окремі моменти, проте подібні роз'яснення були далекими від комплексності та системоутворення. Для прикладу, в *Altmann v. Austria* під вилучення власності всупереч міжнародному праву розумілося порушення норми з Гаазького положення 1907 року про заборону вилучення культурних цінностей. В *Alberti v. Empresa Nicaraguense de la Cane* вказувалося, що компенсація експропрійованої та націоналізованої власності, щоб бути належною, не обов'язково має передувати вилученню. Звісно вже існуюча практика повинна вивчатися для підготовки належного позову до РФ, проте, в контексті тлумачення вилучення власності з порушенням міжнародного права, варто мати на увазі, що американські суди підходять до трактовки на основі принципу «від справи до справи» (англ.: *case by case basis*).

Параграфом 1610 Акту розкриваються види власності, на які не поширюється юрисдикційний імунітет держави. До такої, серед іншого, відноситься власність, що була вилучена з порушенням міжнародного права, або замінена на вилучену в названий спосіб, а також нерухомість, що не використовується в дипломатичних чи консульських цілях. Ще однією категорією власності, що не може використовуватися на компенсацію вимог до іноземної держави, є культурні цінності. Певна законодавча неврегульованість і орієнтація на загальні принципи захисту культурного спадку найближчим часом має шанс бути замінена на повноцінну «тверду» норму завдяки законопроекту Стіва Чабота, що був поданий до Палати представників у 2014 році [4].

Принаймні одна справа щодо стягнення державної власності на виконання попередньо отриманого арбітражного рішення стосувалась країни з Митного союзу. Так, в *Suraleb, Inc. v. Production*

Ass'n «Minsk Tractor Works» Republic of Belarus [5] вимоги позивача були задоволені, суд надав можливість виконання арбітражного рішення за рахунок державної власності Білорусі. Разом з тим, в силу того, що позивачем не було зазначено конкретну власність держави на території, на яку поширюється юрисдикція суду, в видачі виконавчого листа було відмовлено. Помилка позивача у зазначеній справі обов'язково повинна бути врахована при зверненні з позовом на користь України.

Стороною у спорі із іноземною державою може бути не лише фізична або юридична особа цієї держави, але й, в рівній мірі, фізична або юридична особа іншої держави. Відомими прикладами з цієї серії справ є рішення у *Republic of Argentina v. Weltover* [6] та *Republic of Argentina v. NML Capital* [7]. В першій, суд тлумачив значення словосполучення із Акту про прямий вплив на США, визначивши, що достатньо, щоб ефект від рішення по справі зачіпав, як безпосередній наслідок, інтереси США [6]. Жоден із відповідачів у наведеній справі не знаходився у Нью-Йорку, де розглядалася справа, і жоден не був зареєстрований у Аргентині, втім це не завадило суду застосувати Акт [6]. В другій із згаданих справ за участю Аргентини, Верховний суд США дозволив відповідачам оформляти повістки до банків в США та закордоном для прослідковування рахунків Аргентини в цілях компенсації неотриманої виплати за бондами державного займу [7]. В разі виникнення необхідності відстоювати можливість поширення юрисдикції одного із судів США на спір, пов'язаний із україно-російськими взаємовідносинами, варто мати уявлення про широку практику прив'язки юрисдикції до національних інтересів США та апелювати до неї.

Незважаючи на достатню, на перший погляд, очевидність можливості звернення України до одного з американських судів за захистом власних інтересів, порушених Російською Федерацією в Криму та на сході України, існує достатньо багато підводних каменів, на які слід звертати увагу при оцінці перспектив подання позову в іноземній юрисдикції. Так, Дж. Балзано слушно відмічає необхідність врахування політичності питання, яке планується до винесення на розсуд Феміди США [8, 33]. Одним із інструментів, що може допомогти в цьому є концепція міжнародного балансу, розвинута в таких актах, як Поправки до колізійного права, Поправки до акту про зовнішні зносини та ряді інших [8, 34]. В них встановлені вимоги до ситуацій, в яких можливе встановлення екстра-територіальної юрисдикції, а відповідно певні орієнтири, коли Акт 1976 року застосовуватиметься для подолання імунітету іноземного суверену: поведінка повинна бути такою, що не відповідає міжнародним принципам справедливості, її ефект повинен бути суттєвим та причинно-наслідково пов'язаним з такою поведінкою. Судова практика, що трактує ряд кодифікованих актів американського законодавства в цьому зв'язку додатково роз'яснює питання. Так, наприклад, в справі *Morrison v. National Australia Bank Ltd.* суд сприйняв аргумент позивачів, про те, що незважаючи на нерозміщення акцій відповідача на американській фондовій біржі, його дії в цілому впливають на ситуацію з американськими ринками. Схожий підхід було застосовано і в справі *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co.* Прикладами цих двох справ я хотів би проілюструвати те, що застосування екстра-територіальної юрисдикції можливе навіть в ситуаціях, де інтереси США не зачіпаються прямо. Судові органи достатньо часто відходили від розуміння такої юрисдикції з точки зору прямого впливу можливого рішення на інтереси США, а концепцію міжнародного балансу не вважали порушеною вирішенням подібних справ.

Іншою потенційною перешкодою розгляду справи за позовом до Російської Федерації є доктрина політичного питання, основи якої були закладені ще в *Marbury v. Madison* [9] в 1802 році. В справі *Alperin v. Vatican Bank*, де позивачем було використано для аргументації позиції посилання на Акт 1976 року, суд постановив, що афіліація окремих священиків із Святим Престолом в конкретному розглядуваному випадку є політичним питанням, а тому позов розглядатися не буде [10]. Доктрина політичного питання неодноразово зачіпалася в рішеннях американських судів різного рівня та дуже варіативно тлумачилася. Навряд чи можна говорити про абсолютну визначеність того, що є політичним питанням, проте, оскільки, можливість з'ясування судом цієї проблеми достатньо висока в українському випадку, його попереднє опрацювання українською стороною є важливим.

Суд, який слухатиме справу, повинен визначатися за допомогою двох головних підходів до дослідження *ratione personae*: доктриною «довгих рук» (*long-arm jurisdiction*) [11] та доктриною «мінімальних контактів» [12, 13]. В справі *Altmann v. Austria* мінімальні контакти були підтверджені наявністю консульства Австрії в Лос-Анджелесі та наявністю австрійського бізнесу у цьому каліфорнійському місті [3]. Доктрина «довгих рук» (як вона застосовувалася у випадку *Rein v. Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya*) використовується для поширення юрисдикції американських судів на справи, пов'язані із шкодою, що завдається громадянам США країною-спонсором тероризму. В разі, коли позови стосуються держави в цілому чи її органів, місцем слухання справи може бути суд округу Колумбія. Така можливість впливає як із самого Акту, так і з практики його застосування.

Зволікання з визнанням РФ спонсором тероризму перед усім пов'язане із геополітичними стратегічними міркуваннями, проте, можливо, воно має й інший вимір в контексті Акту 1976. Зміни до акту, що вступили в силу у 2008 році, дозволили застосовувати його положення в випадку завдання шкоди американському громадянину чи особі, яка працює на американський уряд у зв'язку із діями держави-спонсора тероризму [14]. У цьому контексті визнання США певної держави спонсором терористів є критично важливим для суду, який по суті орієнтується виключно на це визнання у своїй діяльності. Так Саудівська Аравія, чотири її принци, а також інші суб'єкти афілійовані з цією країною були визнані такими, що користуються імунітетом, в силу відсутності офіційного Ер-Ріяду в американському списку спонсорів терористів [15]. На даний момент, один громадянин США став жертвою терористів в результаті збиття пасажирського літака над контрольованим терористами Торезом. Враховуючи чітку послідовну позицію Сполучених Штатів, які звинувачують РФ в суттєвому контролі за терористами так званих ДНР та ЛНР та у відповідальності за збитий літак Малайзійських авіаліній із 298 пасажирами на борту, спроба звернення до американського суду за захистом прав та компенсацією має великі шанси на успіх. Звісно, суттєвим індикатором позитивного вирішення справи є визнання РФ спонсором тероризму.

Справа *Pugh v. Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya*, слухання якої стало можливим завдяки поправці 2008 року, стосувалась безпосередньо терористичної атаки на літак. В цій справі позивачі вимагали від Лівії компенсації у 6 мільярдів доларів за збитий літак над Локербі. Суд підтримав позивачів і зобов'язав Лівію сплатити заявлену суму. В 2008 році Лівія внесла 1,5 мільярда доларів у якості депозиту для відшкодування жертвам теракту.

Досі не обговорюваним в рамках даного матеріалу питанням є застосовне матеріальне право, на яке суд повинен орієнтуватися розглядаючи позов до іноземного суверену. Складність цієї проблеми пов'язана із відсутністю чіткого припису щодо місця розгляду справи. Загальновідоме кліше про 51 правову систему в США матеріалізується в даному випадку у невизначеності щодо застосування права конкретного штату чи виключно федерального законодавства. Більшість дослідників питання схильні уявляти застосовне право при розгляді справ дотичних Акту у вигляді ієрархічної системи: Акт 1976 року – загальні принципи справедливості (в т.ч. міжнародне право) – практика застосування Акту – інші правові акти (перш за все федеральні, але також і окремих штатів). Уявляється, що саме така система джерел має бути орієнтиром для підготовки потенційного звернення до американських судів проти РФ.

З практичної точки зору виникає два основних сумніви щодо доцільності та перспективності захисту прав України в іноземних юрисдикціях: фінансовий та політико-економічний.

Під фінансовими сумнівами розумію можливу високу вартість юридичного обслуговування та супроводу процесу подання великої кількості позовів до РФ в зв'язку із окупацією Криму та подіями на сході України. Політико-економічні полягають в потенційному небажанні США поглиблювати конфронтацію з РФ та шкодити своїм економічним інтересам. В зв'язку з цим видається доцільним звернути увагу на декілька важливих моментів, пов'язаних із стратегією використання запропонованої в статті методики захисту національних інтересів:

- немає необхідності подавати позови відразу по всім питанням, які буде змога прив'язати до юрисдикції США. Одне позитивне рішення по справі створить прецедент, що з великою ймовірністю матиме преюдиційне значення;
- підготовка необхідних документів для звернення до суду, беззаперечно, трудомістка. Разом з тим, матеріали позову в частині фактичного опису ситуації повинні опиратися на прийнятті акти міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Рада Європи, Венеціанська комісія, ЄСПЛ) та внутрішні акти США (визнання України союзником, рішення про надання допомоги, офіційні заяви Державного секретаря та його заступників, офіційна позиція в Радбезі ООН). Всі ці документи достатньо однозначно трактують події в Україні та не залишають сумнівів в обґрунтованості претензій до Російської Федерації. Це означає, що в певній своїй частині, позов не буде надто складним в оформленні;
- зміна влади в Україні викликала позитивну реакцію в юридичних та бізнес колах західних країн. Це спростило доступ України та українських недержавних організацій до ресурсів та послуг європейських і американських фондів та компаній. Так, фірма Latham & Watkins, що є однією із найбільших у світі юридичних компаній, на *pro bono* умовах зголосилася консультувати українські громадські організації в тому, що стосується реформування вітчизняного законодавства. Видається можливим в рамках цієї ж ініціативи залучити провідних юристів із проекту *pro bono* до підготовки меморандуму щодо перспектив захисту інтересів України в іноземних юрисдикціях. Додаткову допомогу можуть надати й численні недержавні організації правового спрямування закордону [16],

які в значній мірі зацікавлені в пропагуванні принципів правосуддя та непорушності міжнародного права;

- суди США мають у своєму арсеналі дві достатньо об'єктивних юридичних конструкції для визначення того, чи є питання політичним, про які йшлося вище, тобто питання прийнятності можливого українського позову є до певної міри прогнозованим. Окрім цього, важливим є розуміння незалежності судової гілки влади США від виконавчої не лише *de jure*, але й *de facto*. Судження про справу як політичну зі сторони уряду не є сигналом до визнання її такою судом;

- окремою площиною сумнівів є побоювання зворотних заходів зі сторони РФ (як це мало місце із санкціями ЄС та США та торговельними обмеженнями на продовольчі товари, що їх ввела Росія). Навіть повноцінно юридично обґрунтоване рішення суду може викликати асиметричну політичну реакцію зі сторони РФ, що полягатиме в експропріації як української так і американської власності. Тому стратегія захисту інтересів України в іноземних юрисдикціях повинна включати обов'язкову оцінку можливої політично заангажованої відповіді Російської Федерації.

Завершуючи висвітлення порушеної в статті проблеми, хотілося б лаконічно зупинитися на основних її складових:

1. Допоки не надто обговорюваною, проте важливою можливістю захисту інтересів України є звернення до іноземних юрисдикцій з позовами до РФ.

2. Предметом цим позовів може бути порушення міжнародного права при експропріації та націоналізації української власності, а також порушення прав американських громадян та осіб, які працюють на уряд США у зв'язку із діями РФ, як спонсора тероризму в Україні.

3. Забезпечити виконання позову можливо за допомогою власності РФ, що знаходиться на території США.

4. Обов'язковою попередньою умовою пред'явлення позову є ґрунтовне опрацювання практики судів США по Акту про імунітети іноземного суверену 1976 року, яка на даний момент налічує більше 500 справ.

5. Політичну доцільність пред'явлення позову можливо попередньо оцінити за допомогою двох відносно об'єктивних юридичних категорій: доктрина політичного питання та концепція міжнародного балансу. Фінансові ризики в цьому ж зв'язку можливо зменшити створенням покрокової стратегії захисту українських інтересів в іноземних юрисдикціях.

1. Корнійчук Є. В. Юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності: тенденції розвитку в міжнародному та внутрішньому праві : дис. канд. юр. наук : 12.00.11 / Корнійчук Євген Володимирович – Київ, 2009. – 215 с.
 2. Dole Food Co. v. Patrickson : Supreme Court of the United States, 2003 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/01-593.ZS.html>.
 3. Republic of Austria et al. v. Altmann : Supreme Court of the United States, Decision 7 June 2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/541/03-13>.
 4. H.R. 4292, Foreign Cultural Exchange Jurisdictional Immunity Clarification Act [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cbo.gov/publication/45296>.
 5. Suraleb, Inc. v. Production Ass'n "Minsk Tractor Works" : Western District of Missouri, 2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ecf.mowd.uscourts.gov/cgi-bin/show_public_doc?2005cv5047-84.
 6. Republic of Argentina v. Weltover : Supreme Court of

the United States, 1992 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/504/607/case.html>.
 7. Republic of Argentina v. NML Capital : Supreme Court of the United States, 2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.scotusblog.com/case-files/cases/republic-of-argentina-v-nml-capital-ltd/>.
 8. Balzano J. Direct Effect Jurisdiction under the Foreign Sovereign Immunities Act: Searching for an Integrated Approach / John C. Balzano. // Duke Journal of Comparative & International Law. – 2013. – №24. – P. 2-50.
 9. Marbury v. Madison : Supreme Court of the United States, 1803 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.lawnix.com/cases/marbury-madison.html>.
 10. Alperin v. Vatican Bank : United States Court of Appeals, Ninth Circuit, 2005 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://caselaw.findlaw.com/us-9th-circuit/1060713.html>.

11. Rein v. Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya : United States Court of Appeals, District of Columbia Circuit, 2008 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://caselaw.findlaw.com/us-dc-circuit/1465533.html>.
12. International Shoe Co. v. Washington : Supreme Court of the United States, 1945 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/326/310/case.html>.
13. McGee v. International Life Insurance Co. : Supreme Court of the United States, 1957 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/355/220/case.html>.
14. Elsea Jennifer K. Lawsuits Against State Supporters of Terrorism: An Overview // CRS Report for Congress. - The Library of Congress. - 2008.
15. U.S. court rules Saudi Arabia immune in 9/11 case [Електронний ресурс] // Reuters. - 2008. - Режим доступу до ресурсу: <http://www.reuters.com/article/2008/08/14/us-saudi-lawsuit-idUSN1448612320080814>.
16. American Bar Assosiation May 2014 E-Update [Електронний ресурс] // American Bar Assosiation. - 2014. - Режим доступу до ресурсу: http://www.americanbar.org/publications/international_law_eupdate/2014/05/issue.html.

Protection of Ukrainian Interests in the Foreign Jurisdictions According To the Foreign Sovereign Immunities Act

Summary

The occupation of the Autonomous Republic of Crimea by the Russian Federation, the deployment of armed resistance to the lawful demands of authority in the Donetsk and Lugansk regions, cause the discussion of the ways to protect the Ukrainian rights and interests in the international courts and quasi-judicial institutions. In this article I concentrate on exploration of the protection of the state interests in the United States courts according to the 1976 Foreign Sovereign Immunities Act. This act codifies the American law on the interpretation of jurisdictional immunities of states and guarantees the right to bring a case to foreign sovereign through the American court.

In a laconic and brief form the Ukrainian perspectives of own interests' protection in the US courts it is possible to summarize by the following:

1. The violation of international law (expropriation and nationalization of the Ukrainian property) and violation of the American citizens rights and rights of persons who work for the United States government by the Russian actions (inter alia as a sponsor of terrorism in Ukraine) can be the subject of the lawsuit in the US court according to the 1976 Foreign Sovereign Immunities Act may be.

2. Implementation of the court decision can be ensured by the property located in the United States.

3. Foreign Sovereign Immunities Act practice currently was applied in more than 500 cases. The mandatory pre-condition for filing a claim against Russia to the American court is a study of such practice.

4. The political risks of a claim may be estimated by the two relatively objective legal categories: political question doctrine and the concept of international balance. Financial risks in the same context may be reduced by the creation of the step-by-step strategy of the Ukrainian interests protection in foreign jurisdictions.

Олена Гончаренко

Палати г. Стокгольма. Определено исторические этапы становления арбитража в Швеции и указано на процессуальные вопросы рассмотрения спора, обжалования, признания и исполнения решения этой арбитражной институции.

Ключевые слова: Арбитражный Институт Торговой Палаты, арбитраж, обжалование арбитражного решения, признания и исполнения арбитражного решения, арбитражная институция.

Переваги розгляду комерційного спору Арбітражним Інститутом Стокгольмської Торгової Палати

У статті висвітлено особливості Арбітражного Інституту Торгової Палати м. Стокгольма. Зазначено історичні етапи становлення арбітражу у Швеції та вказано на процесуальні питання розгляду спору, оскарження та визнання і виконання рішення цієї арбітражної інституції.

Ключові слова: Арбітражний Інститут Торгової Палати, арбітраж, оскарження арбітражного рішення, визнання і виконання арбітражного рішення, арбітражна інституція.

В статье освещены особенности Арбитражного Института Торговой

The article highlights the features of the Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce. Specified historical stages of arbitration in Sweden and listed on the procedural issues of arbitration, appeal and recognition and enforcement of arbitral institutions.

Key words: Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce, arbitration, appeal the arbitration award, recognition and enforcement of arbitral awards, arbitration institutions.

Вирішенню болючих питань пов'язаних з постачанням газу між підприємствами України та Росії традиційно допомагає Арбітражний Інститут Торгової Палати м. Стокгольма (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce). Однак слід зазначити, що на сьогодні у світі посилилася конкуренція між відомими, з хорошою діловою репутацією арбітражними установами, які знаходяться у Європі (Парижі, Лондоні, як було вже зазначено у Стокгольмі). За інформацією Лондонського міжнародного арбітражного суду (The London Court of International Arbitration (далі – LCIA)) у 2013 році зросла кількість розглянутих ним спорів, досягнувши рекордно високої кількості звернень. У цьому році в цілому до LCIA було передано 290 спорів, у додаток до 11 заявок на проведення посередництва чи інших видів альтернативних методів вирішення спорів. Якщо ж узяти за критерій аналізу галузі промисловості, зокрема нафтову та газову, то їх питома вага буде становити 15%, а енергетичного та ресурсного секторів (7%) [1]. У той же час відповідно до статистичних даних Торгової Палати м. Стокгольма у 2013 році було подано на розгляд 203 спора, при чому не всі вони являлися міжнародними (лише 86), однак відмічено значне зростання кількості зареєстрованих спорів у порівнянні з минулим роком [2].

Підвищується роль і інших арбітражних інституцій, які розташовані в Азії, Америці (Китайської арбітражної комісії з міжнародної економіки й торгівлі (China International Economic and Trade Arbitration Commission), Корейської комерційної арбітражної ради (The Korean Commercial Arbitration Board, більш відомої як сеульський арбітраж), Американської арбітражної асоціації (American Arbitration Association) тощо.

Отже, метою статті є визначення особливостей Арбітражного Інституту Торгової Палати м. Стокгольма, які сприяють вирішенню складних і часом «політичних» газових суперечок.

Питання міжнародного комерційного арбітражу, у тому числі специфіку шведського арбітражу досліджували такі українські вчені: Л. Винокурова, Т. Захарченка, В.Кисіль, В. Комаров, М. Мальський, І. Побірченко, Ю.Притика, М. Селівон, Б. Сеглін, Т. Сліпачук, О.М. Торгашин та ін.

Постає питання, чому саме Стокгольмському арбітражу сторони «газового спору» вирішили довірити розгляд? Як пояснює Анет Магнуссон, Генеральний Секретар Торгової Палати Стокгольму: «Ми адмініструємо приблизно 200 нових справ на рік, з яких багато пов'язані з розг-

лядом між державами Сходу або ж країнами Сходу і Заходу. Торгову Палату також часто обирають, коли спір пов'язаний з питаннями енергетики. Росія, Китай, Казахстан та інші республіки СНД – поширені національності сторін у справах, які ми адмініструємо» [3]. Як зазначається в зарубіжній аналітиці: «Стокгольм зробив собі ім'я в East/West арбітражах, і це тенденція повинна продовжуватися» [4]. Така традиція також успадкована значною мірою з часів Радянського Союзу, коли спори між підприємствами США та СРСР розглядалися у відносно нейтральній державі, судом, якому довіряють обидві сторони. З часом Стокгольм отримав репутацію ідеального місця для врегулювання міжнародного комерційного спору.

Окрім того, згідно з Договором до Енергетичної Хартії та Заключного акту до неї від 17.12.1994 р. одним із альтернативних методів вирішення спорів між сторонами може бути арбітражний розгляд та інституційно визначено серед інших Арбітражний інститут Стокгольмської торгової палати. Зокрема, у цьому міжнародному договорі передбачено: «Якщо такі спори не можуть бути розв'язані ... протягом трьох місяців від дати прохання будь-якої із сторін в спорі про мирне розв'язання, то спір, за вибором інвестора, що є стороною в спорі, може передаватися для розв'язання...на арбітражний розгляд при Арбітражному інституті

Міжнародної торговельної палати у Стокгольмі» [5]. Як бачимо в українськомовному варіанті, опублікованому на офіційному сайті Верховної Ради України, вказано не досить вдалий переклад назви Стокгольмського арбітражу, адже в англійській версії його аналог Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce, що більш обґрунтовано має бути перекладено як Арбітражний Інститут Торгової Палати м. Стокгольма без зазначення на ознаку «міжнародний». Адже відомо, що розбіжності у назві можуть призвести у подальшому до ускладнень при передачі спору на розгляд до арбітражу.

Арбітражний Інститут Торгової Палати м. Стокгольма – одна із найстаріших та поважних арбітражних установ світу. Цей інститут був заснований у 1917 році. Діє на підставі Регламенту, який постійно удосконалюється. Зокрема відомі редакції Регламенту 1999, 2007, 2010 років. Стокгольм, звичайно, є визнаним арбітражним центром, Арбітражний Інститут якого здійснює свою діяльність на підставі Закону про арбітраж, що регулює діяльність з приводу як внутрішніх так і зовнішніх «міжнародних» спорів. Загалом, Швеція успадкувала давню історію арбітражу. Наприкінці XVII ст. шведські норми передбачали, що за згоди сторін на вирішення спору «хорошими людьми» і відмови від права на оскарження арбітражного рішення, можливість його виконання. У 1887 році, Швеція прийняла свій перший арбітражний акт. Нинішній арбітражний закон вступив у силу у 01 квітня 1999 р., замінивши старий арбітраж акт 1929 р. [6]. З цього ж дня почала діяти перша редакція Арбітражного регламенту. Цікаво, що сам Арбітражний Інститут не розглядає спорів. До його завдань входить: сприяння вирішенню внутрішніх і міжнародних спорів відповідно до Регламенту Інституту ТПС (далі –Інститут ТПС); сприяння вирішенню спорів відповідно до інших правил процедури, які прийняті Інститутом ТПС; сприяння згідно з установленим Інститутом ТПС порядком арбітражним розглядам, процедура яких частково або повністю відрізняється від процедури, передбаченої Регламентом; надання роз'яснень стосовно вирішення спорів відповідно до Регламенту; надання інформації з питань проведення арбітражу та примирної процедури. Секретаріатом керує Генеральний секретар. Основною функцією Секретаріату є адміністрування арбітражних справ.

Закон про арбітраж має певні особливості у порівнянні з подібними законами інших держав, зокрема, які стосуються певних процесуальних моментів.

Так, стаття 25 цього зарубіжного нормативно-правового акту визначає: «...Сторони зобов'язані представляти докази. Арбітри можуть призначити експертів, якщо обидві сторони не заперечують проти цього. Арбітри вправі відмовитися прийняти представлені сторонами докази, якщо ці докази явно не відносяться до спору або така відмова є виправданою з урахуванням часу, коли такі докази були представлені. Арбітри не вправі приводити до присяги або опитувати сторону за умови говорити правду. Арбітри не можуть накладати стягнення або використовувати інші примусові заходи для отримання доказів. Арбітри вправі зажадати від сторони, що подає прохання про забезпечувальні заходи, надання розумного забезпечення можливого збитку іншій стороні у зв'язку з зазначеними заходами».

В українському законі «Про міжнародний комерційний арбітраж» 1994 р. відсутня така деталізація дослідження доказів. Однак вказаний закон стосується зовнішнього «міжнародного арбітражу», а шведський закон, як було зазначено, і «внутрішнього» і «зовнішнього».

Арбітражне рішення вважається винесеним у місці арбітражного розгляду та є остаточним і обов'язковим з моменту його винесення. Підставами визнання недійсного арбітражного рішення відповідно до шведського законодавства є: 1) якщо воно містить рішення з питання, що за шведсь-

ким правом не може бути предметом арбітражного розгляду; 2) якщо рішення або процедура його прийняття явно несумісні з основними принципами шведської правової системи, або 3) якщо рішення не відповідає вимогам щодо письмової форми (стаття 33) [7].

Можливість оскаржити рішення у національному суді Швеції є обмеженою та може бути здійснена протягом трьох місяців з дати отримання рішення стороною або, якщо мало місце виправлення, доповнення або тлумачення рішення, протягом трьох місяців з дати одержання стороною остаточного тексту рішення. Оспорювання арбітражного рішення – це звернення сторони міжнародного комерційного арбітражного процесу до компетентного суду з проханням про скасування рішення арбітражного суду, яке є остаточним, у визначений термін та відповідно до процедури, передбаченої процесуальним законодавством конкретної держави. Оспорювання є винятковим засобом оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу. Метою оспорювання або перевірки арбітражних рішень у місці його винесення є недопущення визнання і виконання арбітражних рішень, які були винесені з суттєвими порушеннями, перш за все, процесуального характеру, а також рішень, які є неарбітрабельними та суперечать публічному порядку.

Результатом оспорювання може бути скасування (повністю або частково) такого арбітражного рішення судом у місці, де воно було винесене, що в свою чергу тягне за собою зазвичай неможливість його визнання і виконання в усіх інших державах-учасницях Нью-Йоркської конвенції. Цікаві приклади наводить щодо оспорювання рішення Б.Р. Карабельніков. Так, аналізуючи правозастосовну практику Арбітражного суду м. Москви про скасування рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті Російської Федерації у справах за позовами люксембурзької компанії «Yukos Capital S.a.r.l.» проти ВАТ «Юганскнефтегаз» щодо стягнення суми основного боргу і відсотків з кредитних договорів, зазначає, що не дивлячись на скасування рішень міжнародного арбітражу, суди Амстердаму і Лондону, відповідно оцінивши кваліфікацію їх російських колег, ці рішення виконали, і відповідачу прийшлося розрахуватися за рахунками, включаючи відсотки за декілька років і оплату послуг юристів стягувача, пов'язаних з визнанням і виконанням рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті Російської Федерації [8, с. 403]. Як бачимо з цього прикладу при визнанні і виконанні того чи іншого арбітражного рішення важливе значення має довіра до правової системи держави, у якій оспорюється рішення. Довіра ж до шведського арбітражного законодавства та правової системи досить висока.

Більшість держав світу передбачає у своєму арбітражному законодавстві обмежений механізм оспорювання і обмежені підстави для скасування арбітражного рішення, які зводяться, головним чином, до суттєвих процесуальних порушень і перевищення арбітрами своєї компетенції.

Якщо ж сторони газової суперечки будуть налаштовані на затягування виконання рішення по справі, то вони звичайно скористаються правом на оскарження рішення Стокгольмського арбітражу.

Перевагою і в той же час недоліком є процес визнання та виконання арбітражного рішення, який відбувається відповідно до Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, яка була прийнята 10 червня 1958 року [9]. Звичайно, перевагою є те, що незалежно від держави місця знаходження майна, за умови, що така держава є учасницею Конвенції, рішення арбітражу буде виконане.

Визнання міжнародного комерційного арбітражного рішення – це процес надання юридичної сили рішенню міжнародного комерційного арбітражного суду державним судом на території і в порядку, передбаченому процесуальним законодавством держави, де запитується таке визнання [10, с. 82].

Примусове виконання рішень міжнародних комерційних судів за допомогою судів загальної юрисдикції є важливою гарантією захисту прав учасників міжнародного комерційного обігу. Перевірка рішень міжнародних комерційних судів державними судами допомагає легітимації арбітражної процедури загалом. В більшості держав світу існує позитивний досвід співробітництва державних судів з міжнародним комерційним судом в аспекті визнання та виконання рішень останніх.

Арбітражне рішення, незалежно від того, в якій державі воно було винесено, визнається обов'язковим і при поданні до компетентного суду письмового прохання виконується з урахуванням процесуального законодавства держави-місця виконання рішення.

Отже, враховуючи зазначене вище, до основних переваг Арбітражного Інституту Торгової Палати м. Стокгольма слід віднести: 1) історичну спадщину, традицію сприяння арбітражу у Швеції; 2) досить гнучку та деталізовану процедуру розгляду спору; 3) демократичність правової системи; 4) авторитетність; 5) довіру учасників міжнародної торгівлі.

1. Registrar's Report 2013. [Електронний ресурс]: http://www.lcia.org/LCIA/Casework_Report.aspx.
2. A strong year. Statistik Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce. [Електронний ресурс]: <http://www.sccinstitute.com/hem-3/statistik-2.aspx>.
3. Магнуссон Аннетт Международное разрешение споров – успешный пример современной правовой интеграции. Азиатский Правовой Конгресс Екатеринбург, 7 июня 2012 года. – [Електронний ресурс]: http://www.sccinstitute.com/filearchive/4/43741/Magnusson_Ekaterinburg%207%20June%202012_RU.pdf
4. This conference took place in Stockholm on 23 October 2008 – see <http://www.sccinstitute.com/uk/Home/>. It is part of a trend focusing on the Arab world – the ICC held a similar conference in May 2007, and see also the opening of the joint DIFC / LCIA Arbitration Centre, available at <http://www.lcia-arbitration.com/>.
5. Договір до Енергетичної Хартії та Заключного акту до неї від 17.12.1994 р. [Електронний ресурс]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_056/page2
6. Christina Blomkvist, L L.M Production of documents – Swedish supreme court confirms arbitrations – friendly application in – Swedish Courts // Columbia journal of Eurorean law. – Online. – 2012. – Vol. 18.
7. Закон про арбітраж (SFS 1999:116). – [Електронний ресурс] : http://www.sccinstitute.com/filearchive/2/21739/lagen_1999_ry.pdf.
8. Карабельников Б.Р. Международный коммерческий арбитраж : учебник / Б.Р. Карабельников. – М.: Инфотропик Медиа: б.и., 2012. – 555 с.
9. Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – Стор. 329. – Стаття 3004.
10. Гончаренко О.М. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посіб. / О. М. Гончаренко. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – 203 с.

Advantages of Consideration Commercial Disputes Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce

Summary

The article highlights the advantages of treatment of the parties to the Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce. Specified historical stages of arbitration in Sweden and listed on the procedural issues of arbitration, appeal and recognition and enforcement of arbitral institutions.

Purpose of this article is to determine the features of the Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce, which assist in solving difficult and time "political" gas dispute.

Indicated that the tradition of disputes between States East or countries of East and West is largely inherited from the Soviet Union, when the dispute between the United States and Soviet enterprises were considered relatively neutral state court, trusted by both sides. Eventually Stockholm gained a reputation ideal place for settlement of international commercial disputes.

It is noted that said arbitration institution was founded in 1917. Acting under the Regulation, which is constantly being improved. Particularly well-known edition of the Rules of 1999, 2007, 2010. Arbitration Institute operates under the Arbitration Act, which regulates the consideration of both internal and external "international" disputes. Arbitration Act has certain features in comparison with similar laws of other states, particularly concerning specific procedural points.

Found that the recognition and enforcement of an arbitral award is important to trust the legal system of the State in which the contested decision. Trust is the Swedish arbitration law and the legal system is quite high.

It is concluded that the main advantages of the Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce include: 1) historical heritage, tradition promoting arbitration in Sweden; 2) a flexible and detailed procedure of arbitration; 3) democratic legal system; 4) authority; 5) trust participants of international trade.

Міжнародний суд
ООН та події
2014 року в Україні

Нарміна Мамішова

Юрисдикція МС ООН та українсько-російське протистояння

У статті аналізуються особливості встановлення юрисдикції Міжнародного Суду ООН у міждержавних спорах на прикладі ситуації із українсько-російським протистоянням. Особлива увага присвячена питанню можливості подання Україною позову до МС ООН у зв'язку із фактами причетності Російської Федерації до фінансування незаконних збройних формувань на сході України.

Ключові слова: Міжнародний Суд ООН, тероризм, принцип згоди сторін, юрисдикція.

В статье анализируются особенности определения юрисдикции Международного Суда ООН в межгосударственных спорах на примере ситуации с украинско-российским противостоянием. Особенное внимание посвящено вопросу возможности подачи Украиной иска в МС ООН в связи с фактами причастности Российской Федерации к финансированию незаконных вооруженных формирований на востоке Украины.

Ключевые слова: Международный Суд ООН, терроризм, принцип согласия сторон, юрисдикция.

The peculiarities of clarification of jurisdiction of the International Court of Justice with respect to disputes between states as well as the issues of the Ukrainian-Russian confrontation are analyzed in the article. The attention is paid to the issue of possibility of bringing a case to the ICJ on behalf of Ukraine in connection with the facts of the Russian Federation's involvement in financing of unlawful armed groups in eastern Ukraine.

Key words: International Court of Justice, terrorism, principle of parties' consent, jurisdiction.

Постановка проблеми. Немає сумнівів, що за всю історію незалежної України відносини із Російською Федерацією ніколи не були настільки складними і напруженими як на найвищому політичному, так і на суспільному рівнях. Цілеспрямована інформаційна війна, повномасштабна збройна агресія з боку Росії при повному і свідомому запереченні своїх протиправних дій створюють загрозу для системи міжнародної безпеки не лише на регіональному, а і на універсальному рівні. Не без підстав можна стверджувати про суттєве порушення засад існуючої моделі міжнародних відносин.

Поряд із необхідними військовими методами боротьби із зовнішнім агресором вкрай важливими є міжнародно-правові механізми захисту національних інтересів України, ключовим серед яких є звернення до Міжнародного Суду ООН – головного судового органу Організації Об'єднаних Націй.

На сьогодні український уряд володіє необхідними доказами безпосередньої причетності Російської Федерації до фінансування незаконних збройних формувань на сході України [1], а тому і підставами для подання позову до МС ООН проти Росії за порушення Міжнародної конвенції про боротьбу із фінансуванням тероризму, прийняту резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1999 року [2]. Для України важливими є безпосередньо положення статті 2 даної Конвенції, в якій визнається злочином пряме та опосередковане, незаконне та умисне надання коштів з наміром, щоб вони використовувались, щоб викликати смерть будь-якої цивільної особи або будь-якої іншої особи, яка не бере активної участі у воєнних діях в ситуації збройного конфлікту, або заподіяти їй тяжке тілесне ушкодження, коли мета такого діяння в силу його

УДК 341.1/.8

МАМІШОВА Нарміна Шагір кизи,

студентка 4 курсу відділення міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: ІВАЩЕНКО ОЛЕНА РУСЛАНІВНА,
кандидат юридичних наук.

© Н. Мамішова, 2014

характеру чи контексту полягає в тому, щоб залякати населення чи змусити уряд чи міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматись від неї. Українська сторона, як і уповноважені на те міжнародні спостерігачі, мають незаперечні докази вчинення Російською Федерацією злочинів, передбачених вищезгаданою статтею.

Варто зауважити, що скоріш за все, не слід розглядати можливість порушення провадження через спеціальну двосторонню угоду між сторонами. Більш вірогідним способом видається одностороння за своїм характером заява з боку України на основі так званої «юрисдикційної статті» в Конвенції, про яку буде йти мова далі.

Тепер слід перейти до найбільш вагомого питання – чіткого визначення меж компетенції МС ООН, окреслених в його Статуті [3].

По-перше, відповідно до статті 38 Статуту МС ООН, при поданні позову держави мають спиратися, зокрема, на міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, які встановлюють правила, визнані державами, що є сторонами спору. Саме тому першочерговою умовою правомірності звернення України до МС ООН стосовно даного питання є участь і України [4], і Росії [5] у вищезазначеній Конвенції. Загальновідомо, що обома державами дану Конвенцію було ратифіковано у 2002 році.

По-друге, у пункті 1 статті 24 Конвенції безпосередньо визначений певний алгоритм вирішення спорів стосовно її виконання або порушення:

1. Здійснення переговорів протягом розумного періоду часу.

2. У випадку недовісти переговорів – передання спору на прохання однієї із сторін на арбітражний розгляд.

3. У разі не формування арбітражу протягом 6 місяців – передання спору будь-якою із сторін до Міжнародного Суду ООН.

Це означає, що процесу доведення справи до розгляду по суті Міжнародним Судом ООН має передувати комплекс обов'язкових стадій, до яких мають вдатися сторони.

І, нарешті, необхідно пам'ятати, що згідно із принципом згоди сторін, МС ООН може розглядати справу лише в тому випадку, якщо відповідні держави певним чином надали згоду на те, щоб стати стороною провадження в Суді. Це основний принцип, який регулює розв'язання міжнародних спорів, оскільки всі держави володіють суверенітетом, а тому – мають свободу обирати засоби розв'язання спорів між ними.

Відповідно до норм міжнародного права, є три способи надання згоди на визнання державою юрисдикції Міжнародного Суду ООН:

- Спеціальна угода: дві чи більше держав – сторін спору з приводу того чи іншого питання можуть досягти згоди стосовно його спільного представлення до Суду та укласти окрему угоду з цією метою.

- Стаття в договорі: деякі договори містять статті (так звані «юрисдикційні статті»), в яких держава-учасниця попередньо приймає на себе зобов'язання визнати юрисдикцію Суду у випадку виникнення спору із іншою державою-учасницею щодо тлумачення чи виконання договору в майбутньому.

- Одностороння заява: держави-учасниці Статуту Суду можуть зробити односторонню заяву про визнання юрисдикції Суду обов'язковою по відношенню до будь-якої іншої держави, яка взяла на себе таке ж зобов'язання. Варто зауважити, що сьогодні, завдяки так званій системі «факультативного застереження» склалася група держав, які на взаємній основі наділили Суд юрисдикцією вирішувати спори між ними, які можуть виникнути в майбутньому. Кожна держава, що належить до цієї групи, має, в принципі, право порушити в Суді справу проти будь-якої іншої держави, яка входить в цю групу. При цьому, заяви можуть бути обмеженими в часі та містити застереження чи виключати певні категорії спорів.

В нашому випадку можна стверджувати про існування відповідної «юрисдикційної статті» – статті 24 – в Міжнародній конвенції про боротьбу із фінансуванням тероризму 1999 року.

Проте, варто пам'ятати, що в ситуації із українсько-російським протистоянням існує можливість заперечення Російською Федерацією юрисдикції Міжнародного Суду ООН у спорі із Україною і оспорювання її після порушення справи. Так, Російська Федерація, навіть визнавши юрисдикцію Суду, може після виклику до нього на підставі заяви з боку України, заявити про незастосовність такої юрисдикції, обумовлюючи це тим, що нібито спір насправді відсутній, не носить правового характеру або тим, що її згода визнати юрисдикцію Суду не може бути застосована конкретно до спору із Україною.

Все ж, навіть така позиція Російської Федерації не може стати перешкодою для правомірного розгляду справи у Міжнародному Суді ООН, адже навіть якщо одна із сторін заперечує юрисдик-

цію Суду стосовно конкретного спору або його приналежності до провадження, Суд вирішує це питання у попередньому рішенні (відповідно до пункту 6 статті 36 Статуту МС ООН).

Відповідно до пункту 2 статті 24 Конвенції, кожна держава може при її підписанні, ратифікації, прийнятті, схваленні або приєднанні до неї заявити про те, що вона не вважає себе зв'язаною положеннями вищезгаданого пункту 1 даної статті. В такому випадку інші держави-учасниці не будуть зв'язані положеннями пункту 1 відносно будь-якої держави-учасниці, яка зробить таке застереження.

Зважаючи на відсутність у Федеральному законі Російської Федерації про ратифікацію вищезазваної Конвенції застережень стосовно статті 24, можна стверджувати про презумпцію визнання Росією юрисдикції МС ООН у вирішенні спорів такого характеру. Більш того, як зауважує суддя Міжнародного Суду ООН Леонід Скотников, незважаючи на поширену в СРСР практику невизнання юрисдикції міжнародних судових установ, Російська Федерація не продовжує її і визнає юрисдикцію МС ООН у відповідності з тими конвенціями, які вона уклала з іншими державами, якщо в них є статті про врегулювання спорів, які відсилають сторони в МС ООН (як у випадку із Міжнародною конвенцією про боротьбу із фінансуванням тероризму) [6].

Висновки. Питання встановлення юрисдикції Міжнародного Суду ООН є першочерговим у підготовці Україною позову проти Російської Федерації стосовно порушення положень Міжнародної конвенції про боротьбу із фінансуванням тероризму 1999 року. Можна стверджувати, що незважаючи на певні побоювання щодо можливості заперечення Російською Федерацією юрисдикції Міжнародного Суду ООН у спорі із Україною, належних правових підстав для цього у держави немає. Тому, за умови ретельного дослідження українською стороною усіх тонкощів питань юрисдикції, цілком ймовірним є доведення позову проти РФ до розгляду по суті Міжнародним Судом ООН і його задоволення.

Отже, цілком очевидною є реальність та правомірність звернення України із позовом проти Російської Федерації до МС ООН, як інструменту захисту національних інтересів держави.

1. Украина подают иск на Россию в Международный суд ООН – Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/news/politics/2848129-ukraina_podaet_isk_na_rossiyu_v_mezhdunarodnyu_sud_oon_petrenko.htm

2. Міжнародна конвенція про боротьбу із фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_518

3. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010

4. Закон України «Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму» від 12 вересня 2002 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/149-15>

5. Федеральный Закон «О ратификации Международной конвенции о борьбе с финансированием терроризма» 10 июля 2002 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&&nd=102076762&&page=1&rdk=0

6. Судьям не до революций. Президент Международного суда ООН о традициях, менять которые нелегко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2013/05/15/sud.html>

The jurisdiction of the International Court of Justice and the Ukrainian-Russian confrontation

Summary

Today the government of Ukraine disposes of necessary incontestable proofs of direct involvement of the Russian Federation in financing of unlawful armed groups in eastern Ukraine. Thus, Ukraine has the legal grounds to bring an action against Russia before the International Court of Justice on account of violation of the provisions of International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, adopted by the General Assembly of the United Nations in resolution 54/109 of 9 December 1999. The first requirement for legality of this particular claim is the participation of the confrontation's sides therein. It is well-known that Ukraine and Russia are parties to the Convention. Besides, the consent of the states as the recognition of the Court's jurisdiction is necessary. Since there are no reservations of both states in regard to the Convention, it is possible to state that presumption of consent exists. So Ukraine has real possibilities to defend the state's sovereign rights on the international scene.

Олексій Плотніков

Перспективи розгляду спору між Україною та Російською Федерацією в Міжнародному Суді ООН: у пошуках юрисдикції

В статті розглядається проблема юрисдикції Міжнародного Суду ООН щодо позову, який готується Україною проти Російської Федерації у зв'язку з подіями 2014 року. Докладно досліджуються можливості встановлення юрисдикції *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione loci* та *ratione temporis*. На підставі аналізу практики Міжнародного Суду ООН робиться висновок про можливість доведення наявності юрисдикції Суду у спорі.

Ключові слова: Міжнародний Суд ООН, юрисдикція Міжнародного Суду ООН, спір України та Російської Федерації в Міжнародному Суді ООН, міжнародне правосуддя.

В статье рассматривается проблема юрисдикции Международного Суда ООН относительно иска, который готовится Украиной против Российской Федерации в связи с событиями 2014 года. Детально исследуются возможности установления юрисдикции *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione loci* и *ratione temporis*. На основании анализа практики Международного Суда ООН делается вывод о возможности доказывания существования юрисдикции Суда в споре.

Ключевые слова: Международный Суд ООН, юрисдикция Международного Суда ООН, спор между Украиной и Российской Федерацией в Международном Суде ООН, международное правосудие.

The article considers the problem of jurisdiction of the International Court of Justice concerning an application prepared by Ukraine against the Russian Federation with regards to the 2014 events. It includes a detailed analysis of jurisdiction *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione loci* and *ratione temporis*. Based on the practice of the ICJ, the author concludes that jurisdiction of the Court can be established in the case.

Key words: International Court of Justice, jurisdiction of the International Court of Justice, the case between Ukraine and the Russian Federation before the ICJ, international judiciary.

Постановка проблеми. Відносини України з Російською Федерацією на сьогодні є найскладнішими з моменту розпаду СРСР та фактично баланшують на межі повномасштабного міждержавного збройного конфлікту. Такий конфлікт потенційно може призвести до зрушень в усій міжнародній системі, порівняних з катаклізмами середини ХХ століття, які призвели до створення Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. За таких умов завданням міжнародного права стає максимальне стримування можливої війни, розв'язання конфлікту в мирний спосіб, подолання його наслідків та забезпечення постконфліктного відновлення міжнародної системи. Україна має докласти всі можливі зусилля з забезпечення власних інтересів у зміненій міжнародній системі. У першу чергу, ідеться про базові інтереси виживання як незалежної держави та збереження територіальної цілісності, у другу – про компенсацію завданих збитків, підвищення ролі України в міжнародній системі, відновлення нормальних відносин із сусідніми державами та покращення репутації України в світі. Одним із найпотужніших інструментів для досягнення нашою державою вказаних цілей є міжнародне право в цілому та міжнародне правосуддя зокрема, тобто передача спірних питань на розгляд міжнародних судових органів.

Українсько-російський конфлікт породив масу питань щодо порушення міжнародно-правових зобов'язань, які сягають самих основ міжнародного права. Це і питання територіальної цілісності, і проблематика правового регулювання ведення війни, і порушення прав людини, і болюча для міжнародної спільноти проблема міжнародного тероризму, і економічні відносини. Відповідно, розгляд цих питань можливий у багатьох міжнародних судових органах – від Європейського суду з прав людини до міжнародних комерційних арбітражів, від Міжнародного морського трибуналу

УДК: 341.01:341.645

ПЛОТНИКОВ Олексій Вікторович,

Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук.

© О. Плотніков, 2014

до Міжнародного Суду ООН. Ця стаття присвячена саме останньому, відносно вузькому питанню юрисдикції Суду щодо розгляду спору між Україною та РФ. При підготовці відповідного позову, подання якого було анонсовано міністром юстиції України П.Д. Петренко [11], саме питання юрисдикції мають бути враховані в першу чергу. Ми розглядаємо виключно юрисдикцію щодо міждержавного спору, не торкаючись окремого великого питання про можливість звернення до МС ООН за консультативними висновками.

Питання юрисдикції, зазвичай, розглядаються МС ООН в рамках процедури розгляду попередніх заперечень (*preliminary objections*), які є найбільш зручною формою для держави відповідача побудувати свій перший «рубіж оборони». Як свідчить практика Суду, розгляд значної частини справ припиняється вже на цій стадії через визнання Судом хоча б одного з поданих відповідачем заперечень, і переходу до розгляду справи по суті просто не відбувається. Як релевантні приклади можна згадати низку позовів Сербії та Чорногорії проти держав-членів блоку НАТО у зв'язку з воєнною операцією 1999 року, або позов Грузії до РФ, поданий в 2008 році щодо заявлених порушень Конвенції про усунення всіх форм расової дискримінації. Важливим є і те, що РФ добре обізнана з таким способом захисту. Отже, метою цієї статті є визначення способів подолання цієї «першої лінії» Україною у випадку подання позову проти РФ до МС ООН.

Як відомо, юрисдикція – це здатність певного суду розглядати певну справу за предметом (*ratione materiae*), за колом осіб (*ratione personae*), у просторі (*ratione loci*) та у часі (*ratione temporis*). Розглянемо можливість встановлення юрисдикції МС ООН по кожній з цих позицій.

Юрисдикція *ratione materiae*

Загальне правило щодо юрисдикції *ratione materiae* Міжнародного Суду ООН сформульоване в частині 1 статті 36 Статуту Суду: «до відома Суду відносяться всі справи, що будуть передані йому сторонами та всі питання, спеціально передбачені Статутом Об'єднаних націй або діючими договорами і конвенціями» [12, ст. 36]. Другою частиною зазначеної статті передбачається право держав визнати обов'язкову юрисдикцію МС ООН без додаткової угоди (юрисдикція *ipso facto*), однак, РФ подібної заяви не робила, отже, має сенс розглядати лише юрисдикцію *ratione materiae* за першою частиною статті. Дана частина передбачає три можливості для встановлення Судом юрисдикції: 1. Передача справи на розгляд Суду за взаємною домовленістю сторін, яка, зазвичай, оформлюється у вигляді спеціальної угоди та закріплюється спільною декларацією; 2. Розгляд Судом спірного питання, що витікає з норм Статуту ООН, щодо тлумачення якого Суд має обов'язкову юрисдикцію; 3. Діючим міжнародним договором, учасниками котрого є обидві сторони спору, буде передбачено можливість передачі спірних питань, що витікають з цього договору на розгляд МС ООН.

У ситуації, що наразі склалася, навряд чи можна очікувати на згоду РФ укласти з Україною спеціальну угоду про передачу спору на розгляд МС ООН, щонайменше тому, що позиція РФ по суті спірних питань виглядає надто програшною. Відповідно, перший варіант встановлення юрисдикції *ratione materiae* відпадає.

Що стосується другого варіанту, то його слід розглядати лише у випадку, якщо Україна посилається у своїх позовних вимогах на порушення безпосередньо Статуту ООН. З одного боку, очевидно, що з боку РФ мало місце порушення базових принципів Статуту, а отже юрисдикція стосовно розгляду порушень Статуту може бути встановлена. З іншого боку, доцільність посилання на Статут ООН спірна через ряд факторів, розгляд яких виходить за межі нашого дослідження. На нашу думку, ставити питання про порушення РФ положень Статуту ООН доцільно не шляхом міждержавного позову, а шляхом звернення до процедури консультативного висновку, як це мало місце щодо односторонньої декларації незалежності Косово або будівництва стіни на окупованих Ізраїлем територіях.

Перейдемо до розгляду третьої можливості. Для того, аби відповісти на питання про можливість визнання Міжнародним Судом юрисдикції у справі, необхідно визначити конкретні міжнародні договори, які відповідають наступним вимогам: 1. Сторонами яких є як Україна так і РФ; 2. Якими встановлено юрисдикцію МС ООН для розгляду спорів з цих договорів; 3. Щодо яких РФ не зробила застереження про невизнання обов'язкової юрисдикції МС ООН, або зняла такі застереження; 4. Які були порушені РФ щодо України або громадян України. Можна виділити три групи міжнародних договорів, які відповідають вказаним критеріям.

До першої групи належать договори, застереження щодо яких були зняті відповідно Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10.02.1989 № 10125-ХІ [9, ст. 2], та Указом Президії Верховної Ради УРСР від 14.03.1989 № 72480-ХІ [10, ст. 2]. Такими договорами є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведіння і покарання

від 10.12.1984 [5] та Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 02.12.1949 [3]. Оскільки РФ та Україна є правонаступниками відповідно СРСР та УРСР, ними визнається обов'язкова юрисдикція МС ООН щодо зазначених договорів. Також відповідно до інформації з офіційного сайту ООН, застереження РФ та України щодо невизнання юрисдикції МС ООН по даних договорах наразі відсутні. Відзначимо, що існують фактичні підстави вважати, що порушення цих договорів мали місце, адже українська делегація в ОБСЄ неодноразово заявляла про застосування терористичними формуваннями на сході України тортур [23], та існують окремі повідомлення про викрадення, торгівлю та експлуатацію ними людей. Не торкаючись питання про поставлення цих діянь в провину РФ, яке має досліджуватись на стадії розгляду справи по суті, можна констатувати, що юрисдикція *ratione materiae* МС ООН щодо цих договорів може бути встановлена.

До другої групи належать договори, застереження щодо юрисдикції МС ООН до яких були зняті РФ Федеральним законом № 28-ФЗ від 03.03.2007 [8, ст. 2]. З переліку договорів, що міститься в Законі, релевантними для української ситуації є Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23.09.1971 року (Монреальська конвенція) [2], Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, в тому числі, дипломатичних агентів від 14.12.1973 року [4], Міжнародна конвенція про боротьбу із захоплення заручників від 17.12.1979 [6]. Порушення даних договорів можуть бути встановлені з урахуванням відомих подій, пов'язаних із загибеллю 17 липня 2014 року над територією нашої країни літака «Боїнг-777» рейсу МН17 авіакомпанії «Малайзійські Авіалінії», а також запобіганням діяльності, або прямим захопленням представників ОБСЄ та захопленням представниками терористичних груп заручників. Знову ж таки, у разі заяви про порушення цих договорів Україні слід враховувати необхідність доведення відповідальності РФ за дії незаконних збройних формувань на стадії розгляду справи по суті. Існує, однак, і інша проблема, викликана тим, що Україна не відкликала застережень, зроблених УРСР при підписанні вказаних договорів. Це питання буде більш докладно висвітлено при розгляді юрисдикції *ratione temporis*.

До третьої групи належать договори, що були підписані Україною та РФ вже після розпаду СРСР та застережень по яких жодною стороною не робилось. Найбільш релевантним з них є Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9.12.1999 [7]. РФ підписала дану Конвенцію 3.04.2000, ратифікувала – 27.11.2002, Україна, відповідно, 8.06.2000 та 6.12.2002. Наскільки відомо з відкритих джерел [11], позов України готується щодо порушень саме цієї Конвенції. Це, однак, не виключає встановлення й інших договорів, які можна віднести до третьої групи, що були порушені РФ.

Щодо підготовки позову Україною відомо про початок підготовки до подання позову, що триватиме шість місяців. Вочевидь, ідеться про встановлений статтею 24 згаданої Конвенції обов'язок подачі заяви про арбітражний розгляд справи. Відзначимо, що аналогічний обов'язок встановлено всіма зазначеними договорами, а отже в разі доповнення майбутнього позову Україною заявами про порушення інших договірних зобов'язань РФ, необхідно буде також дотримуватись встановленої арбітражної процедури.

Юрисдикція *ratione personae*

Загальне правило щодо юрисдикції *ratione personae* МС ООН встановлюється частиною 2 статті 34 його Статуту, відповідно до якої сторонами у справах, що розглядаються Судом, можуть бути тільки держави. Як демонструє практика Суду, проблема встановлення юрисдикції *ratione personae* може виникати у двох випадках: 1. Коли існують сумніви в тому, сторона спору була стороною Статуту МС ООН на момент виникнення спору чи подання позову; 2. У разі, якщо одна з сторін зробила застереження щодо невизнання юрисдикції Суду у справах з другою стороною.

Ілюстрацією першого випадку можуть слугувати справи за позовами Сербії та Чорногорії проти держав-членів блоку НАТО про правомірність застосування сили (*Legality of the Use of Force*). Суд прийняв попередні заперечення відповідачів та заявив про відсутність юрисдикції *ratione personae* через те, що в період між 1992 та 2000 роками Союзна Республіка Югославія не була членом ООН, а отже не була стороною Статуту Міжнародного Суду ООН [19, paras. 22-44]. Як уявляється, подібна ситуація не загрожує Україні, яка є державою-засновницею ООН, бере участь у діяльності ООН та в 2000-2001 роках була тимчасовим членом Ради Безпеки ООН. Суто теоретично, можна також припустити, що РФ може заявити про відсутність в уряді України права подавати позов від імені держави через нелегітимність цього уряду. Подібне заперечення може бути легко відкинуте Україною із посиланням на міжнародну судову практику. Зокрема, МС ООН у справі про застосування Конвенції про попередження та покарання злочину геноциду (*Application of the Convention*

on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide) відхилив аргумент Югославії про те, що Алія Ізетбеговіч не мав повноважень подавати позов від імені Боснії і Герцеговини. Суд відзначив, що «безсумнівно, щодо кожного Голови Держави існує презумпція того, що він може виступати від імені цієї Держави в міжнародних відносинах», а оскільки Ізетбеговіч ще до подання позову представив свою державу в ООН, його слід вважати головою держави, незалежно від легальності його президентства з точки зору національного права [13, para. 45].

Значно більше труднощів може створити одностороння заява РФ про невизнання юрисдикції Міжнародного Суду ООН у спорах з Україною чи групою держав, до якої входить Україна, яка, з великою імовірністю, може бути зроблена ще до формального подання позову. Цю проблему доцільно розглянути в світлі висновків МС ООН у справі про військові та напіввійськові дії в та проти Нікарагуа (*Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*). Позов Нікарагуа було подано до Суду 9 квітня 1984 року. За три дні до цього, США передали Генеральному секретарю ООН декларацію про невизнання юрисдикції МС ООН у спорах з центральноамериканськими державами.

Позиція США полягала у тому, що декларація від 6 квітня 1984 року є правомірним інструментом для модифікації декларації від 14 серпня 1946 року про визнання обов'язкової юрисдикції Суду, а отже держави Центральної Америки виключалися з загального правила, та Суд не мав обов'язкової юрисдикції *ratione personae* у спорах між США та державами даного регіону. При цьому США заявляли, що, хоча декларація 1946 року не містила вказівок на можливість її часткової зміни, застереження до договору не є частиною самого договору, а отже не регулюється правом міжнародних договорів. Відповідно, принцип *pacta sunt servanda* порушений не був. В якості альтернативного аргументу, США посилялися на фундаментальну зміну обставин, яка виправдовувала можливе порушення договору.

Позиція Нікарагуа з даного питання полягала у тому, що нова декларація США не змінювала, а повністю скасовувала попередню. Це могло зруйнувати позицію США, оскільки, згідно з декларацією 1946 року, заява про її скасування мала подаватися за шість місяців заздалегідь, тобто декларація 1984 року могла набрати чинності не раніше 6 жовтня того ж року. Щодо даного аргументу Нікарагуа, США заявили про те, що обов'язок повідомлення за шість місяців існує виключно для тих держав, які прийняли аналогічне зобов'язання *vis-a-vis* на засадах взаємності. Оскільки Нікарагуа подібного зобов'язання на себе не приймала, не існує і зобов'язання США відносно Нікарагуа [19, paras. 52-56].

Розглядаючи дані аргументи, Суд парадоксальним чином повернув аргумент США проти них самих, зазначивши, що кожна країна має повне право робити або не робити декларацію про визнання обов'язкової юрисдикції, визначати умови чи обмежувати таку юрисдикцію. Той факт, що США зробили умовою скасування декларації попереднє повідомлення за шість місяців жодним чином не зв'язує Нікарагуа та не обмежує її права не включати такої умови до своєї декларації. Отже, саме з міркувань взаємності, Суд дійшов висновку про наявність юрисдикції.

Необхідно підкреслити, що проблематика юрисдикції у справі Нікарагуа фундаментально відрізняється від проблеми, що може бути викликана гіпотетичною заявою РФ про невизнання юрисдикції МС ООН у спорах з Україною. У першому випадку ідеться про дві країни, які зробили декларацію про визнання обов'язкової юрисдикції Суду у відповідності до пунктом 2 статті 36 його статуту, після чого одна з країн заявила про зміну своєї декларації. В другому – про дві країни, жодна з яких не робила заяви згідно з пунктом 2 статті 36, та юрисдикція для яких виникає в силу участі у певних багатосторонніх договорах. РФ має можливість зробити заяву про невизнання юрисдикції МС ООН у спорах з Україною, ставлячи під сумнів юрисдикцію *ratione personae*, або заяву про невизнання юрисдикції Суду по даним договорам в цілому, поставивши під сумнів юрисдикцію *ratione materiae*. У цьому випадку не виникне питання про взаємність, яке стало вирішальним у справі Нікарагуа. Однак, у цій справі МС ООН дійшов фундаментальних висновків, які можуть бути застосовані Україною в разі, якщо РФ зробить одну чи обидві з вищеописаних заяв.

По-перше, Суд відзначив, що декларації про визнання юрисдикції встановлюють міжнародно-правові зобов'язання для держав та регулюються загальним правом міжнародних договорів, отже до них застосовується принцип *pacta sunt servanda*. Посилаючись на власні попередні висновки у Справі про ядерні випробування (*Nuclear Tests Case*), Суд відзначив, що «зацікавлені держави можуть взяти до відома односторонні декларації та покладатися на них, та можуть вимагати виконання створеного таким чином зобов'язання» [19, para. 30]. По-друге, Суд критично сприйняв сам факт подання декларації про невизнання юрисдикції за три дні до пред'явлення позову, що очевидно вказувало на бажання ухилитися від розгляду саме цього міжнародного спору. На думку

Суду, навіть у випадках, коли не встановлено терміну дії декларації про визнання юрисдикції або терміну на який вона залишається в силі після декларації про скасування, «право миттєвого скасування декларації далеко не встановлене» [20, para. 62]. З точки зору обов'язку сумлінного виконання міжнародних договорів, має існувати певний розумний період між формальною відмовою від зобов'язання та його фактичним припиненням, а «період між 6 та 9 квітня не є «розумним періодом» [19, para. 62].

У випадку вищеописаної гіпотетичної відмови РФ від юрисдикції МС ООН, Україна може послатися на ці висновки та просити Суд тлумачити їх таким чином, що Україна має певні розумні очікування, які ґрунтуються на усвідомленні того, що РФ та Україна за певними договорами визнали обов'язкову юрисдикцію МС ООН, та що відмова Росії від юрисдикції Суду в умовах, коли Україна вже заявила про своє бажання скористатися цією юрисдикцією, становить явне порушення принципу сумлінного виконання міжнародних договорів.

Юрисдикція *ratione loci*

Випадки оскарження юрисдикції *ratione loci* в рамках процедури попередніх заперечень в МС ООН можна в буквальному сенсі перерахувати на пальцях. До таких випадків, однак, відноситься єдиний спір за участі РФ, розглянутий Судом – відома справа про застосування Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination) між РФ та Грузією. З урахуванням подібності української та грузинської ситуацій, можна з високою імовірністю очікувати від Російської Федерації заперечення юрисдикції *ratione loci*. Саме тому на даному питанні слід зупинитися докладно.

У згаданій справі РФ було висунуто чотири попередніх заперечення проти позову Грузії: про наявність спору, про дотримання досудової арбітражної процедури, передбаченої Конвенцією, про відсутність юрисдикції *ratione loci* та відсутність юрисдикції *ratione temporis*. Суд погодився з другим попереднім запереченням (про недотримання Грузією арбітражної процедури) та відмовив у розгляді справи. Питання про юрисдикцію *ratione loci* та *ratione temporis* Судом не розглядалися, тому судити про позицію РФ можна лише ґрунтуючись на поданих нею попередніх запереченнях.

Розлогий текст заперечень щодо юрисдикції *ratione loci* можна підсумувати в декількох аргументах. По-перше, існує загальне правило, що обмежує територіальне застосування договорів виключно територією держави-учасниці. Навіть якщо в договорі відсутній відповідний пункт, у більшості випадків норми сформульовані таким чином, що можуть застосовуватись державою винятково на власній території. Екстратериторіальне застосування має бути спеціально закріплене в договорі. По-друге, зобов'язання за Конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації існують для держави винятково на її власній території. Оскільки події, які дали підстави для виникнення спору, відбувалися на території Абхазії та Південної Осетії, РФ не може нести відповідальність за можливі порушення Конвенції. По-третє, РФ послалася на історію розробки тексту Конвенції, яка нібито демонструвала, що автори передбачали для неї винятково територіальне застосування. По-четверте, навіть у випадку, якщо Конвенція може застосовуватись екстратериторіально, для такого застосування необхідні або дії уповноважених агентів держави в іншій державі, або ефективний контроль над територією іншої держави шляхом військової окупації. Щодо цього РФ заявила, що не здійснювала військової окупації Абхазії та Південної Осетії, оскільки її війська знаходилися на відповідних територіях в силу раніше укладених міжнародних договорів, а тимчасове збільшення контингенту під час війни 2008 року не досягало масштабів військової окупації. Крім того, РФ навела певні аргументи щодо незастосовності окремих положень Конвенції, які, в цілому, відповідали вищеописаним загальним аргументам [15, paras. 5.1 – 5.80].

Обсяг цієї статті не дозволяє докладно проаналізувати кожен з аргументів РФ. Відзначимо, що аргументація щодо територіальної та екстратериторіальної дії договорів в запереченнях виглядає погано обґрунтованою та вкрай штучною. В будь-якому випадку, існують загальні звичаєві правила поставлення діяння в провину державі, відображені у відомому Проекті статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння [22, arts.4-11]. Порушення міжнародного договору є, передусім, міжнародно-протиправним діянням, відповідальність держави за яке залежить не від територіальної дії договору, а від того чи можна вважати певну дію актом держави. У своїх подальших аргументах РФ фактично визнає це, розглядаючи питання про агентів держави та військову окупацію. Тобто, від проблематики юрисдикції *ratione loci* РФ переходить до проблеми поставлення діяння у провину державі (attribution). Це питання в контексті української кризи виходить за рамки нашого дослідження, адже воно стосується не процедурного питання юрисдикції, а матеріального питання встановлення факту порушення міжнародно-правового зобов'язання.

Водночас відзначимо, що непереконливість позиції РФ щодо екстратериторіальної дії договорів та спроба застосувати правила поставлення діяння в провину державі демонструють хибність аргументу про відсутність юрисдикції *ratione loci* у спорі з Грузією.

Хоча Суд і не провів аналізу аргументації щодо юрисдикції *ratione loci*, однак наш висновок щодо необґрунтованості позиції РФ в цьому питанні непрямом підтверджується Наказом Суду про застосування попередніх заходів у тій самій справі. В обґрунтування необхідності застосування таких заходів Суд, серед іншого, послався на аргумент Грузії про те, що її позов стосується двох категорій порушень – таких, що здійснені органами РФ безпосередньо на її території та таких, що здійснені поза її територією. Щодо першої категорії не виникає питання про територіальне застосування, а щодо другої «Суд має *prima facie* визнати, що зобов'язання Росії розповсюджуються на дії та бездіяльність, які можуть бути поставлені в провину Росії та мають свій *locus* на території Грузії» [14, para. 91]. Такий висновок підтверджує схильність Суду визнати наявність юрисдикції *ratione loci* у справі. Крім того, в рамках судового засідання Суд проявив таке критичне ставлення до третього та четвертого попереднього зауваження РФ, що її агент К.Г. Геворгян заявив, що «аспекти просторової та темпоральної юрисдикції настільки тісно пов'язані з фактами, що їх слід досліджувати в ході розгляду справи по суті», та просив більше не розглядати їх в рамках процедури попередніх заперечень [16, para. 26].

Уявляється, що відмова РФ від власного аргументу дозволяє поставити крапку в питанні юрисдикції *ratione loci*. Оспорювання цього виду юрисдикції МС ООН є вкрай нетиповим випадком через його надуманість та нелогічність. Як підкреслив суддя Дж. П. Мавунгу в іншій справі, «загальноновизнаним є те, що держава-учасниця конвенції нестиме відповідальність, якщо вона скоїть акт, який суперечить конвенції, на території іншої держави-учасниці» [17, para. 45].

Юрисдикція *ratione temporis*

Оспорювання юрисдикції *ratione temporis* МС ООН є більш типовим випадком, ніж оспорювання юрисдикції *ratione loci*. Можна виділити дві основних підстави, які застосовуються сторонами спорів у попередніх запереченнях щодо цього типу юрисдикції. По-перше, сторони можуть посилатися на правило статті 28 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, згідно з яким «якщо інший намір не впливає з договору або не встановлений в інший спосіб, то положення договору не є обов'язковими для учасника договору щодо будь-якої дії чи факту, які мали місце до дати набрання договором чинності для визначеного учасника, або щодо будь-якої ситуації, яка перестала існувати до цієї дати» [1, ст. 28], а також на норму статті 13 Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, відповідно до якої «акт держави не становить порушення міжнародного зобов'язання, якщо держава не зв'язана таким зобов'язанням на момент вчинення акту» [22, art. 13]. Іншими словами, йдеться про відсутність зворотної дії міжнародного права. По-друге, сторони можуть посилатися на обмеження у визнанні ними юрисдикції суду, зокрема на те, що факти, які призвели до виникнення спору, мали місце до визнання ними юрисдикції.

Для встановлення юрисдикції *ratione temporis* у першому випадку необхідно визначення моменту порушення зобов'язання. У багатьох випадках, між власне фактом, що породжує міждержавний спір та переведенням цього спору в правову площину минають роки чи навіть десятиліття. Так, у Справі про певну власність (Certain property case) МС ООН розглянув попередні зауваження щодо юрисдикції *ratione temporis*, висунуті Німеччиною у відповідь на позов Ліхтенштейну. Вимоги Ліхтенштейну ґрунтувалися на Європейській конвенції про мирне врегулювання спорів, яка набрала чинності для сторін в 1980 році. Зауваження Німеччини обґрунтовувались тим, що спірна ситуація виникла через незаконне заволодіння певною власністю громадян Ліхтенштейну ще під час Другої Світової Війни, а отже згадана Конвенція до них не застосовується. Позиція Ліхтенштейну полягала в тому, що спір виник не через захоплення власності, а через відмову судів ФРН повернути цю власність в 1995 році, тобто на момент, коли Конвенція була чинною для сторін.

Розглядаючи ці позиції, Суд звернувся до власної попередньої практики у ряді справ та зазначив, що необхідно розрізняти джерело спору та джерело права на звернення до МС ООН. Джерелом права на звернення дійсно стало винесення німецькими судами рішень та вичерпання національних засобів правового захисту. Однак, на думку Суду, ключовими були саме факти. Оскільки факт незаконного заволодіння власністю мав місце до набрання чинності Конвенцією, Суд відмовив в розгляді позову Ліхтенштейну через відсутність юрисдикції *ratione temporis* [18, paras. 29-52].

Подібні попередні зауваження були застосовані РФ у спорі з Грузією. Для останньої Конвенції про усунення всіх форм расової дискримінації набрала чинність в 1999 році. Оскільки деякі факти, згадані в меморандумі Грузії, мали місце до цієї дати, РФ заявила про відсутність в Суду юрисдик-

ції *ratione temporis* [15, paras. 6.1-6.16]. Як згадувалося вище, в подальшому РФ відмовилася від попередніх зауважень щодо юрисдикції *ratione loci* та *ratione temporis*. Необхідно, однак, зазначити, що позов Грузії ґрунтувався і на фактах, що мали місце після 1999 року, а події до 1999 року розглядалися нею як порушення, що тривають. Таким чином, в разі розгляду зауважень стосовно юрисдикції *ratione temporis*, Суд, з великою імовірністю, визнає би їх необґрунтованими.

Прикладом другого випадку може слугувати справа про фосфати в Марокко, розглянута Постійною Палатою Міжнародного Правосуддя. У цій справі Франція обґрунтовувала своє заперечення юрисдикції *ratione temporis* тим, що вона зробила декларацію про визнання обов'язкової юрисдикції Палати в 1931 році, причому зазначила, що не визнає такої юрисдикції для спорів, що виникли через факти та ситуації, які мали місце до 1931 року. Розглянувши аргументи Франції, Палата дійшла висновку про відсутність юрисдикції *ratione temporis* [21, pp. 16-19]. Подібно до вищеписаної справи між Ліхтенштейном та Німеччиною, Палата встановила, що спір виник до моменту визнання юрисдикції.

В усіх випадках розгляду попередніх зауважень щодо юрисдикції *ratione temporis*, МС ООН застосовує поняття «критичної дати» («*crucial date*» або «*critical date*»). Такою датою в першому випадку вважається виникнення взаємного зобов'язання за міжнародним договором між сторонами, в другому – момент визнання юрисдикції Суду. Фактично, завдання Суду зводиться до визначення того, чи виникло або продовжувало існувати (для порушень що тривають) джерело спору до критичної дати чи після критичної дати. Визнання наявності юрисдикції *ratione temporis* можливе лише в другому випадку.

Як уявляється, доведення існування юрисдикції *ratione temporis* не становитиме проблеми при поданні позову Україною, оскільки між виникненням джерела спору (2014 рік) та імовірним поданням позову (початок 2015 року) мине порівняно невеликий проміжок часу. Однак, при підготовці позову все ж необхідно врахувати вимоги щодо юрисдикції *ratione temporis* та по кожному зобов'язанню, про порушення якого заявлятиме Україна, встановлювати критичні дати. Такими датами можуть бути або дата виникнення взаємного зобов'язання між Україною та РФ, або дата визнання Україною та РФ юрисдикції Міжнародного Суду ООН щодо спорів про порушення даного зобов'язання.

Висновки

При підготовці позову України проти Російської Федерації до Міжнародного Суду ООН питання юрисдикції має розглядатися першочергово. Ретельне дослідження цієї проблематики дозволяє зробити висновок, що розповсюджені побоювання про труднощі доведення юрисдикції МС ООН в спорі з РФ виглядають перебільшеними. Дійсно, в минулому поширеною практикою СРСР було невизнання юрисдикції будь-яких міжнародних судових інституцій, однак Російська Федерація не слідує цій практиці, більше того, відповідні застереження щодо деяких значущих для спору між Україною та РФ міжнародних договорів були зняті.

Позов України має бути достатньо обґрунтованим з точки зору всіх чотирьох видів юрисдикції: *ratione materiae*, *ratione persona*, *ratione loci* та *ratione temporis*. Обґрунтування юрисдикції *ratione materiae* має відбуватися шляхом встановлення того, чи визнали Україна та Російська Федерація юрисдикцію МС ООН по конкретному міжнародному договору, про порушення якого заявлятиме Україна. Потреба в доведенні юрисдикції *ratione persona* може виникнути в разі відмови РФ від визнання обов'язкової юрисдикції МС ООН у спорах з Україною. Наша держава може відстояти свою позицію шляхом посилення на деяку практику Міжнародного Суду. Оспорювання Росією юрисдикції *ratione loci* малоімовірне, однак можливе з урахуванням досвіду спору з Грузією. Практика Міжнародного Суду ООН, однак, свідчить на користь того, що оспорювання юрисдикції *ratione loci* відповідачем на стадії попередніх заперечень практично позбавлене сенсу та переходить у розгляд проблеми поставлення діянн в провині державу, який відбувається в рамках провадження по суті. Що стосується юрисдикції *ratione temporis*, при підготовці українського позову необхідно приділити особливу увагу встановленню моменту виникнення джерела спору та «критичних дат», в які виникло зобов'язання, про порушення якого заявляється.

Якісна розробка питання юрисдикції, поряд із дослідженням інших можливих попередніх заперечень, дозволить Україні успішно подолати «першу лінію оборони» Російської Федерації та вперше в історії Міжнародного Суду ООН, довести справу за позовом проти РФ до розгляду по суті. В існуючій ситуації позиції РФ по суті виглядають дуже хитко, і Україна має всі підстави сподіватися, що Міжнародний Суд ООН винесе рішення на її користь.

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_118/page.
 2. Конвенція о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности гражданской авиации от 23 сентября 1971 г. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_165.
 3. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_162.
 4. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_389.
 5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
 6. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17 грудня 1979 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_087.
 7. Міжнародна конвенція про боротьбу із фінансуванням тероризму від 09 грудня 1999 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_518.
- О снятии оговорок к некоторым международным договорам. Федеральный закон Российской Федерации от 3 марта 2007 г. N 28-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2007/03/07/dogovora-ogovorki-dok.html>.
8. О снятии сделанных ранее оговорок СССР о непризнании обязательной юрисдикции Международного Суда ООН по спорам о толковании и применении ряда международных договоров. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 10.02.1989 г. N 10125-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russia.bestpravo.ru/fed1991/data02/tex13044.htm>.
 9. Про зняття зроблених раніше застережень Української РСР про невизнання обов'язкової юрисдикції Міжнародного Суду ООН щодо спорів про тлумачення і застосування ряду міжнародних договорів. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 14.03.1989 № 72480-XI // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/7248-11>.
 10. Украина подаёт иск на Россию в Международный суд ООН – Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/news/politics/2848129-ukraina_podaet_isk_na_rossiyu_v_mezhdunarodnyu_sud_oon_petrenko.htm.
 11. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда от 26 июня 1945 г. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010/page.
 12. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1996, p. 595 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/7349.pdf>.
 13. Application of the International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Provisional Measures, Order of 15 October 2008, I.C.J. Reports 2008, p. 353 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/140/14801.pdf>.
 14. Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation) Preliminary Objections of the Russian Federation. Volume I. 1 December 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/140/16099.pdf>.
 15. Application of the International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation). Verbatim record of 17 September 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/140/16115.pdf> para. 26
 16. Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda). Separate opinion of Judge Mavungu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/scripts/view.php?c=126&f=8170&k=c99196143725650e0d6fb744c9f36a5b&lang=en>.
 17. Certain Property (Liechtenstein v. Germany), Preliminary Objections, Judgment, I. CJ. Reports 2005, p. 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/123/8234.pdf>.
 18. Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. United Kingdom), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2004, p. 1307 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/113/8538.pdf>.
 19. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 1984, p. 392. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf>.

18. Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. United Kingdom), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2004, p. 1307 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/113/8538.pdf>.
19. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 1984, p. 392. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf>.
20. Phosphates in Morocco (Italy v. France), Judgment, PCIJ Series AB, 1938 p. 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icj-cij.org/pcij/serie_AB/AB_74/01_Phosphates_du_Maroc_Arret.pdf.
21. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. 2001. Text adopted by the Commission at its fifty-third session, in 2001 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf.
22. Supplementary Human Dimension Meeting on Prevention of Torture Vienna, 10-11 April 2014. Statement by the Delegation of Ukraine. PC.SHDM.DEL/9/14. 15 April 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/pc/117691?download=true>.

The Case Between Ukraine and the Russian Federation Before the International Court of Justice: In Search of Jurisdiction

Summary

The article considers the problem of jurisdiction of the International Court of Justice concerning an application prepared by Ukraine against the Russian Federation with regards to the 2014 events. It includes a detailed analysis of jurisdiction *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione loci* and *ratione temporis*.

The *ratione materiae* jurisdiction can be established on the basis of several multilateral treaties to which both Ukraine and Russia are parties, which foresee the mandatory jurisdiction of the ICJ, and to which neither party has made reservations. These include most notably the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, Convention against Torture, the Montreal Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation.

The primary problem with the *ratione personae* may arise in case the Russian Federation makes a declaration on non-recognition of the ICJ jurisdiction in the disputes with Ukraine. Yet Ukraine can rely on the Nicaragua standard where the ICJ has found that such declaration would constitute a violation of the *pacta sunt servanda* principle.

There is only a tiny chance that Russia would succeed in contesting *ratione loci* and *ratione temporis* jurisdiction, since she previously failed to do so in the Georgia v. Russia case. Similarly, no considerable basis for disputing these types of jurisdiction can be established in the Ukraine v. Russia case.

Микола Точицький

Максим Кононенко

Венеціанське дзеркало кримського референдуму: від висновку Венеціанської комісії до консультативного висновку Міжнародного суду ООН

У статті розглянуто висновок Венеціанської комісії №762/2014 від 21 березня 2014 року (CDL-AD(2014)002) щодо конституційності рішення ВР АРК провести референдум про зміну державно-правової приналежності Криму та окреслено його значення для формування позиції Ради Європи і вироблення зовнішньої політики України. Стаття пропонує конкретні практичні кроки, спрямовані на протидію легітимізації Росією анексії Кримського півострова шляхом використання експертного потенціалу Венеціанської комісії та консультативно-юрисдикційних повноважень Міжнародного суду ООН.

Ключові слова: Рада Європи, Венеціанська комісія, загальнокримський референдум, декларація про незалежність, сецесія, анексія Криму, конституційні принципи, загальне міжнародне право, територіальна цілісність, право на самовизначення, міжнародно-правове визнання, консультативний висновок, Міжнародний суд ООН

В статье рассматривается заключение Венецианской комиссии № 762/2014 от 21 марта 2014 года (CDL-AD(2014)002) о конституционности решения ВР АРК провести референдум об изменении государственно-правовой принадлежности Крыма, а также раскрывается его значение для формирования позиции Совета Европы и становления внешней политики Украины. Статья предлагает конкретные практические шаги, направленные на противодействие легитимации Россией аннексии Крымского полуострова путем использования экспертного потенциала Венецианской комиссии и консультационно-юрисдикционных полномочий Международного суда ООН.

Ключевые слова: Совет Европы, Венецианская комиссия, общекрымский референдум, декларация о независимости, сецессия, аннексия Крыма, конституционные принципы, общее международное право, территориальная целостность, право на самоопределение, международно-правовое признание, консультативное заключение, Международный суд ООН

The article is dedicated to the analysis of the Venice Commission opinion №762/2014, adopted on 21st of March 2014 (CDL-AD(2014)002), on the constitutionality of the decision taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea to organise a referendum on alteration of its status. The significance of findings and conclusions of the Venice Commission for determining the position of the Council of Europe and developing the foreign policy of Ukraine is underlined. The article offers concrete and practical steps to withstand the legitimation of annexation of the Crimean peninsula by the Russian Federation through the expertise of the Venice Commission and the advisory and jurisdictional powers of the International Court of Justice.

Key words: Council of Europe, Venice Commission, all-Crimean referendum, declaration on the independence, secession, annexation of the Crimean, constitutional principles, general international law, territorial integrity, right to self-determination, recognition, advisory opinion, International Court of Justice

УДК 341.2

ТОЧИЦЬКИЙ Микола,
Надзвичайний і Повноважний Посол,
Постійний представник України при Раді Європи.

© М. Точицький, 2014
© М. Кононенко, 2014

КОНОНЕНКО Максим,
радник Постійного представництва України при Раді Європи.

Збройна окупація та наступна анексія Російською Федерацією Автономної Республіки Крим (далі – АРК) у лютому-березні 2014 року, триваюча агресія Росії проти України на території Луганської та Донецької областей повертає на порядок денний міжнародного співтовариства низку міжнародно-правових проблем, які, здавалось би, уже давно були розв'язані із прийняттям Статуту ООН, укладенням Заключного акту НБСЄ 1975 року, Угоди про створення СНД 1991 року, інших універсальних та регіональних міжнародно-правових актів.

Мова йде про реальну вагу принципу недоторканності і цілісності державної території, заборону набуття території шляхом погрози силою або її застосування, непорушність державних кордонів, правомірні способи набуття території та розв'язання територіальних спорів мирними засобами. В контексті подій, що відбуваються в Україні, гостро постає питання про використання плебісциту для легітимізації територіальних змін: декларація про незалежність v. одностороннє відділення. Нової актуальності набирає інститут міжнародного визнання та умови його здійснення. Нагальними стають питання про застосування концепції гуманітарної інтервенції або інтервенції «на запрошення» по відношенню до України.

І справа не в тому, що ситуація в Косово, криза в Сирії або ізраїльсько-палестинський конфлікт, який увійшов у чергову «гарячу» фазу, не ставили ці питання раніше. Безумовно, ставили і з не меншою гостротою. Проте події в Україні від них відрізняє ракурс: вперше з часів Другої світової війни відбувся не просто збройний конфлікт, не просто одна держава вчинила акт агресії проти іншої, мотивуючи свої дії гуманітарною місією, захистом прав людини або іншими не менш «достойними» цілями. У ХХІ сторіччі в географічному центрі Європи була здійснена пряма анексія державної території однієї держави-члена ООН і ОБСЄ іншою державою-членом ООН і ОБСЄ. З цієї точки зору ситуація в Україні є радикально відмінною від інших співставних ситуацій, оскільки вона несе загрозу повної і незворотної руйнації сучасної системи міжнародних відносин і міжнародно-правового фундаменту, на який вона спирається. Якщо міжнародне співтовариство належним чином не прореагує на цей виклик, воно ризикує опинитись на порозі нового територіально-переділу, де знову переважатиме право сили, а не сила права.

Радикальна відмінність подій в Україні від інших сценаріїв полягає не тільки в тому, що своїми агресивними діями РФ відкрила ящик Пандори у галузі територіальних розмежувань, але і в тому з яким рафінованим цинізмом це було зроблено. Для того, щоб камуфлювати неправомірний характер своїх дій Росія використала такі базові інститути європейської цивілізації як права людини і демократія. Прикрившись захистом прав російськомовної меншини в Криму, РФ здійснила військову окупацію півострова, а потім організувала пародію на народне волевиявлення – «загальнокримський референдум», за підсумками якого визнала штучне утворення «Республіку Крим» і включила його до складу російської держави. «Ідеальний» злочин – анексія території іншої держави шляхом використання базових європейських цінностей – завдає удару по кожній європейській країні, яка ці цінності сповідує. У разі, якщо цим діям не буде надана адекватна правова оцінка та політико-правова відповідь, відпрацьована на Україні схема буде застосована до інших держав європейського континенту.

Рада Європи є міжнародною організацією європейських держав, основною метою якої є «*досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу*» [1, с. 12]. Захист прав людини, верховенство права і демократія виступають ядром цих ідеалів та принципів. Зловживання ними для досягнення протиправної мети не може не викликати глибокої стурбованості цієї міжнародної організації. Так, коли 6 березня 2014 року в умовах фактичної військової окупації РФ Кримського півострова Верховна Рада Автономної Республіки Крим (далі – ВР АРК) прийняла постанову «Про проведення загальнокримського референдуму» [2], реакція Ради Європи була однозначною: цей акт мав бути підданий ґрунтовному правовому аналізу як на відповідність засадам конституційного устрою України, так і демократичним європейським цінностям.

З цієї метою 7 березня Генеральний секретар Ради Європи Т. Ягланд звернувся із запитом до Європейської комісії «За демократію через право» [3], яку за місцем розташування ще називають Венеціанською комісією, основного консультативного органу Ради Європи з питань конституційного права (далі – ВК або Комісія) [4, с. 75]. Підставою для звернення став пункт 2 статті 3 Переглянутого статуту Європейської комісії «За демократію через право», затвердженого Резолюцією Комітету міністрів Ради Європи (2002)3 від 21 лютого 2002 року, який передбачає, що «*Комісія може, в межах свого мандату, давати висновки на запит Комітету Міністрів, Парламентської Асамблеї, Конгресу регіональних і місцевих влад Європи, Генерального Секретаря або будь-якої держави, міжнародної організації чи органу, який бере участь у діяльності Комісії.*» [5].

У запиті Генеральний секретар висловив прохання підготувати за прискороною процедурою два висновки [3]. Перший – про відповідність конституційним принципам рішення ВР АРК провести референдум щодо того, щоб стати суб'єктом РФ або відновити Конституцію Криму 1992 року. Другий – про відповідність міжнародному праву проекту федерального конституційного закону РФ «Про внесення змін до Федерального конституційного закону «Про порядок прийняття в Російську Федерацію і утворення у її складі нового суб'єкта Російської Федерації» [6], більше відомого як «закон про анексію». Уже 14 березня 2014 року Комісія розповсюдила проекти цих висновків (відповідно CDL-AD(2014)002 [7] і CDL-AD(2014)004 [8]). Їх остаточна редакція, яка практично не відрізняється від проміжної, була затверджена під час 98-ї пленарної сесії, що відбулась 21-22 березня 2014 року у Венеції [9].

Слід наголосити, що обидва висновки мають значну юридичну цінність як з точки зору конституційного права України, так і з міжнародно-правової точки зору. Але з огляду на те, що лише перший з них безпосередньо стосується референдуму в АРК, автори обмежать аналізом саме цього документа. Другий висновок має стати предметом окремого ґрунтовного дослідження. Зазначимо тільки, що ВК у пункті 46 заключних положень висновку CDL-AD(2014)004 постановила, що проект *«не відповідає нормам міжнародного права. Це порушує, зокрема, принципи територіальної цілісності, національного суверенітету, невтручання у внутрішні справи іншої держави і принцип, що договори повинні дотримуватися. Час та контекст його підготовки, як висвітлено у Пояснювальній записці, робить проект закону таким, що викликає занепокоєння»*. Пунктом 47 висновку Комісія закликала російську владу утриматися від його прийняття [8, с. 12]. Подальший політичний тиск по лінії Ради Європи змусив РФ врешті решт відмовитись від ухвалення «закону про анексію».

Висновок CDL-AD(2014)002 є досить стислим порівняно з іншими висновками Комісії, він складається з п'яти окремих частин: вступу, частини, де аналізується перша опція, передбачена у бюлетені для голосування, – об'єднання з Російською Федерацією, частини, де вивчається друга опція – повернення до Конституції Криму 1992 року, частини, де референдум розглядається на відповідність європейським конституційним принципам, і, нарешті, висновків, яких дійшли експерти ВК за результатами опрацювання вказаних питань.

У вступі викладається фабула справи, а також наводяться окремі положення законодавства України, які використовуються для правої оцінки ситуації [7, с. 2]. Зокрема, відзначається, що згідно з постановою «Про проведення загальнокримського референдуму», ухваленою ВР АР Крим, учасникам голосування було запропоновано обрати між двома варіантами: *«1) Ви за возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації? 2) Ви за відновлення дії Конституції Республіки Крим 1992 року і за статус Криму як частини України?»*. При цьому пункт 3 постанови передбачив, що варіант, який одержить більшість голосів, вважатиметься прямим вираженням волевиявлення населення Криму. Питання представлені як взаємовиключні варіанти, тобто учасників голосування не просять відповісти «так» чи «ні» на кожне з питань, вони можуть проголосувати або за перший, або за другий варіант. Вказується також на те, що згідно з постановою нормативною основою для її прийняття стали пункт 7 частини першої статті 18 і пункт 3 частини другої статті 26 Конституції АРК [10]. Перший передбачає, що до повноважень АРК належить, зокрема, «призначення і проведення республіканських (місцевих) референдумів з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим», а другий – що реалізація цих повноважень здійснюється ВР АРК.

Розглядаючи прийняту ВР АРК постанову, Комісія, перш за все, приділила увагу розподілу повноважень між Україною як унітарною державою і Кримом як автономною республікою у її складі [7, с. 2]. Вона вказала на те, що відповідно до статті 132 Конституції України *«територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади...»*, а відповідно до статті 134 Конституції *«Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання»* [11]. Виходячи з цього, АРК користується автономією лише в тих межах, в яких повноваження їй надані Конституцією України. Реалізуючи ці повноваження, органи влади АРК повинні керуватись положеннями статті 135 Конституції України, згідно з якою видані ними нормативно-правові акти не можуть суперечити Основному закону України, вони повинні прийматись відповідно до Конституції України, законів, актів Президента і Кабінету Міністрів України та на їх виконання. Оскільки аналогічне положення закріплено й у статті 28 Конституції АРК, то акти влади АРК, які суперечать Конституції України, суперечать одночасно і Конституції АРК.

Перший варіант, запропонований учасникам референдуму, – приєднання Криму до РФ – передбачає сецесію Криму. Виходячи з цього відправною точкою для аналізу його правомірності є від-

повідь на питання, чи дозволяє Основний закон України проведення референдумів про одностороннє відокремлення. На думку експертів ВК, відповідь є очевидною: *«численні положення Конституції України дуже чітко доводять, що відділення частини території країни не може бути предметом місцевого референдуму»* [7, с. 3]. До них належать і стаття 2, яка встановлює, що *«територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою»*, і стаття 134, де АРК згадується як *«невід'ємна складова частина України»*, і пункт 2 статті 138, який прямо обмежує компетенцію АРК *«організацією та проведенням місцевих референдумів»*, і, нарешті, стаття 73, яка передбачає, що *«виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України»*. Більш того, оскільки стаття 134 Конституції України визначає АРК як невід'ємну складову частину України, то відділення Криму вимагало б внесення змін до самої Конституції України, що заборонено частиною першою статті 157 Основного закону, згідно з якою *«Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України»* [11].

Комісія переконана не тільки в тому, що Конституція України забороняє будь-який місцевий референдум, який змінював би територіальні межі України, але й у тому, що це жодним чином не суперечить європейським конституційним стандартам, віддзеркаленим у попередніх висновках ВК [7, с. 4]. Навпаки, для конституцій держав-членів Ради Європи властивим є скоріше закріплення неприпустимості відділення, ніж визначення порядку його здійснення. У своїй доповіді *«Загальні юридичні засади для сприяння розв'язанню етнополітичних конфліктів в Європі»* (CDL-INF(2000)16), Комісія ще у 2000 році відзначала, що *«принцип територіальної цілісності користується дуже широким визнанням – як прямим, так і мовчазним – у конституційному праві. З іншої сторони, конституційне право настільки ж повно виключає такі інститути, як сецесія або зміна кордонів. Це не повинно викликати подив, оскільки дана галузь права є важливою основою держави, яка б в іншому випадку потенційно могла бути позбавлена однієї із своїх складових частин»* [12, с. 2-3]. ВК підкреслює, що такий підхід не означає, що європейське конституційне право повністю ігнорує поняття самовизначення. Мова йде про те, що самовизначення має розумітись, насамперед, як внутрішнє самовизначення в межах існуючих кордонів, а не як зовнішнє самовизначення шляхом сецесії [7, с. 4].

Вагомим підтвердженням обґрунтованості міркувань експертів ВК, викладених у висновку, стало винесення Конституційним судом України (далі – КСУ) рішення у справі про проведення місцевого референдуму в Криму (№2-рп/2014 від 14 березня 2014 року), яким КСУ визнав постанову ВР АРК *«Про проведення загальнокримського референдуму»* неконституційною, внаслідок чого вона втратила чинність [13]. Дата винесення рішення КСУ збіглась із датою оприлюднення проєктів висновків CDL-AD(2014)002 і CDL-AD(2014)004, проте процедурно ці дві події не пов'язані. Співпадіння пояснюється прагненням і ВК, і КСУ сформулювати і оприлюднити власну правову позицію щодо неправомірності *«загальнокримського референдуму»* до його проведення. Згодом ВК включила посилання на рішення КСУ до остаточної редакції висновку CDL-AD(2014)002.

Другий варіант, запропонований виборцям організаторами референдуму, – повернення до Конституції АРК 1992 року – передбачав, що Крим мав залишитись частиною України. Відповідно всі зауваження, які можна було висунути до першого варіанту, у цьому випадку втрачали свою релевантність. На думку ВК, консультативний референдум про розширення автономії Криму у складі України міг бути проведений у формі республіканського (місцевого) референдуму на території АРК. Водночас, з огляду на те, що другий варіант не передбачався як окреме питання, а слугував лише альтернативою сецесії, він був позбавлений власної юридичної ваги [7, с. 4-5].

Експерти Комісії звернули увагу на те, що навіть якби в Криму відбувся місцевий референдум щодо повернення до Конституції АРК 1992 року, він все одно не носив би зобов'язуючий характер, а лише надав би ВР АРК можливість скористатись правом, передбаченим пунктом 2 статті 48 Конституції АРК, внести *«пропозиції про зміни, які стосуються обмежень статусу і повноважень Автономної Республіки Крим ... визначених Конституцією України, законами України»* [10]. Останнє слово залишалось би все одно за Верховною Радою України, яка відповідно до статті 135 Конституції України затверджує Конституцію АРК *«не менш як половиною від конституційного складу Верховної Ради України»* [11]. Єдиним практичним завданням, яке б виникло у цьому контексті, було встановлення відповідності Конституції АРК 1992 року чинній Конституції України [14].

В ході аналізу постанови ВР АРК *«Про проведення загальнокримського референдуму»*, ВК не обмежилась її розглядом на відповідність Конституції та законодавству України, а пішла далі, сформулювавши важливу правову позицію, згідно з якою для того, щоб референдум вважався дійсним він не тільки повинен відповідати конституційним засадам конкретної держави, але й має узгоджуватись із основними демократичними стандартами проведення референдумів [7, с. 5], зокрема,

тими, які були розроблені в рамках Ради Європи і становлять невід'ємну частину принципів і цінностей цієї Організації.

Частково зазначені стандарти дістали закріплення у Кодексі належної практики щодо референдумів (CDL-AD(2007)008) [15, с. 191], частково – у численних висновках Комісії щодо законодавства держав-членів Ради Європи у сфері організації та проведення виборів і референдумів. Так, зокрема, у своєму висновку щодо відповідності чинного законодавства Чорногорії про організацію референдумів міжнародним стандартам у цій сфері (CDL-AD(2005)041), ВК відзначала, що референдум повинен відповідати визнаним на міжнародному рівні фундаментальним принципам виборчого права, закріпленим, зокрема, у статті 3 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статті 25 Міжнародного пакту про громадянській і політичні права, таким як право на загальні, рівні, вільні і таємні вибори. На переконання ВК, референдум *«повинен проводитись у відповідності до законодавства та адміністративних правил, які забезпечують наступні принципи: органи державної влади зобов'язані надавати об'єктивну інформацію; засоби масової інформації мають бути нейтральними, особливо у висвітленні новин; органи державної влади не повинні впливати на результат голосування надмірною, однобокою агітаційною кампанією; використання органами влади публічних фондів для цілей кампанії має бути обмежене»* [16, с. 5].

Навіть поверхневий аналіз обставин організації і проведення «загальнокримського референдуму» спонукав ВК стверджувати, що «його відповідність міжнародним нормам видається сумнівною» [7, с. 5]. У цьому контексті, поряд з іншим, Комісія вказала на: відсутність на сьогоднішній день в Україні законодавчої бази для проведення місцевих референдумів; неможливість вільного волевиявлення населення регіону України, який *de facto* знаходиться під окупацією військових підрозділів іноземної держави (наявність російських військових та воєнізованих формувань на території АР Крим, поза межами місць їх постійної дислокації, передбачених Угодою між Україною і РФ про статус та умови перебування ЧФ РФ на території України від 28 травня 1997 року [17] та іншими пов'язаними двосторонніми договорами, повністю підриває демократичність виборчого процесу); суттєві порушення, виявлені ОБСЄ в Криму у сфері забезпечення свободи висловлювань та дотримання права на отримання інформації; не виправдано короткий термін для організації і проведення референдуму (постанова ВР АРК про проведення референдуму була ухвалена 6 березня, а проведення призначене на 16 березня 2014 року. Показовим «проявом демократії» є те, що дата двічі переносилась: з 25 травня на 30 березня, а з 30 березня на 16 березня); уже 11 березня 2014 року ВР АРК ухвалила Декларацію про незалежність АРК і м. Севастополя [18], пункт 3 якої прямо передбачає приєднання до РФ, що завдало шкоду правовим наслідкам референдуму і порушило зобов'язання влади бути нейтральною по відношенню до його результатів.

Вищенаведені особливості, разом з іншими порушеннями демократичної процедури проведення референдумів (відсутність серед опцій на референдумі пункту про підтримку нинішнього державно-правового статусу АРК, що прямо порушує права тієї частини населення, яка виступає за збереження Криму у складі України; відсутність кворуму на засіданні ВР АРК, яка проголосила референдум; проведення голосування під примусом застосування фізичної сили з боку російських військових та воєнізованих формувань; відмова від проведення переговорів щодо політичного майбутнього Криму між найбільшими етнічними групами його багатонаціонального населення), дозволили Комісії дійти висновку щодо нелегітимності «загальнокримського референдуму». У пункті 25 заключних положень документа CDL-AD(2014)002 вона чітко заявила, що *«Конституція України, як і інші конституції держав-членів Ради Європи, закріплює принцип неподільності країни та не дозволяє проведення жодних місцевих референдумів з питань відокремлення від України. Це впливає зокрема, із статей 1, 2, 73 та 157 Конституції. Розділ X Конституції свідчить про те, що ця заборона поширюється також і на Автономну Республіку Крим, Конституція Криму не дозволяє Верховній Раді Криму оголошувати такий референдум. Прийнятним може бути лише консультативний референдум про розширення меж автономії»*. У пункті 26 ВК також вказала на те, що *«...видається більше ніж сумнівним, чи дозволяє актуальна ситуація в Криму проведення референдуму у відповідності до європейських демократичних стандартів. Будь-якому референдуму щодо статусу території мають передувати серйозні переговори всіх зацікавлених сторін. Такі переговори доки що не відбулись»* » [7, с. 6].

Неможливо переоцінити значення висновку ВК CDL-AD(2014)002 як для формування позиції Ради Європи щодо референдуму в Криму, так і для вироблення політики України, спрямованої на оскарження його результатів і забезпечення міжнародного визнання нелегітимності *«цієї пародії на демократичний процес»* [19]. Якщо до висновку ВК на міжнародній арені і на рівні Ради Європи лунали лише поодинокі голоси, які засуджували кричущі порушення конституційного права України та міжнародного права, вчинені у зв'язку з проведенням «загальнокримського референ-

думу», то після прийняття висновку міжнародне засудження цього явища почало набирати масового характеру. Венеціанське дзеркало Ради Європи дало чіткі орієнтири міжнародному юридичному середовищу, введеному в оману російською пропагандою, і створило ґрунтовний експертний фундамент для вагомих політичних заяв. Показовим є приклад Комітету міністрів, керівного розпорядчо-виконавчого органу Ради Європи. Якщо на 1194-ому засіданні (12-14 березня), Комітет міністрів зміг лише висловити «глибоку стурбованість наміром провести референдум щодо статусу Криму, який не був дозволений Україною», то уже на 1195-ому засіданні (19-20 березня) він засудив «той факт, що референдум, проведений місцевою владою Автономної Республіки Крим у порушення законодавства України, відбувся 16 березня 2014 року», а на 1196-ому засіданні (2-3 квітня) – чітко заявив про те, що «незаконний референдум, який відбувся в Автономній Республіці Крим і м. Севастополь 16 березня 2014 року, та протиправна анексія Російською Федерацією цієї частини території України не можуть служити підставою для будь-якої зміни їх статусу та державно-правової приналежності» [20].

Аналогічним чином формувались позиції інших органів Ради Європи. Так, 25 березня 2014 року під час 26-ї пленарної сесії Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи була ухвалена Декларація щодо ситуації в Україні, згідно з якою Конгрес відмовився визнати законність і правові наслідки «референдуму, організованого 16 березня ц.р. без дотримання мінімальних демократичних гарантій, притаманних будь-якому голосуванню» та засудив псевдореферендум, який «не може бути підставою для зміни кордону між Росією і Україною» [21].

9 квітня 2014 року в Парламентській Асамблеї Ради Європи (далі – ПА РЄ) відбулись термінові дебати на тему: «Останні події в Україні: виклики функціонуванню демократичних інституцій», за результатами яких було ухвалено Резолюцію 1988 (2014). Пункт 16 цієї резолюції констатував, що «т.з. референдум, організований в Криму 16 березня 2014 року, суперечив Конституції як України, так і самого Криму. Більш того, оголошені показники участі і підсумки цієї консультаційної процедури є неправдоподібними. Результат референдуму і протиправна анексія території Криму Російською Федерацією не тягнуть юридичних наслідків і не визнаються Радою Європи. Асамблея підтверджує свою рішучу підтримку незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України» [22, с.3]. Наступного дня – 10 квітня – в ПА РЄ також відбулись термінові дебати на тему: «Перегляд по суті раніше ратифікованих повноважень російської делегації». В Резолюції 1990 (2014), ухваленій за підсумками дебатів, ПА РЄ засудила «дії Російської Федерації, які призвели до анексії Криму, зокрема, військову окупацію української території та загрозу здійснення інтервенції збройних сил, визнання результатів т.з. незаконного референдуму та наступне приєднання, після цього опитування, Криму до Російської Федерації...» [23, с.1]. На переконання ПА РЄ, ці дії російської сторони незаперечно становлять порушення міжнародного права, зокрема, Статуту ООН, Гельсінського заключного акту ОБСЄ, Будапештського меморандуму 1994 року.

Висновок ВК CDL-AD(2014)002 відіграв важливу роль і у сфері дипломатичного протесту української сторони проти проведення нелегітимного референдуму в Криму та визнання його результатів третіми державами, який, на думку багатьох фахівців в галузі міжнародного права, продовжує залишатись дієвим засобом юридичного захисту прав держави [24, с. 174]. Не завдаючи шкоди (without prejudice) цьому документу (його остаточна редакція була ухвалена лише 22 березня), Міністерство закордонних справ України використало основні елементи висновку для підготовки Коментаря МЗС України щодо проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим 16 березня ц.р., оприлюдненого 15 березня 2014 року [25]. Правові позиції ВК були закладені у вербальні ноти МЗС України №610/22-123/1-831 від 17 березня 2014 року та №413/23-190-703 від 22 березня 2014 року, адресовані дипломатичним представництвам іноземних держав та міжнародних організацій в Україні «з наполегливим проханням утриматись від міжнародного визнання Республіки Крим ... враховуючи, що незалежність Криму була проголошена нелегітимним органом за результатами антиконституційного референдуму, проведеного з кричущими порушеннями демократичних стандартів проведення референдумів». Вербальна нота аналогічного змісту була направлена Російській Федерації [26].

Безумовно, ні перший, ні другий висновок ВК не завадили Росії реалізувати свої злочинні наміри: 16 березня 2014 року, в умовах фактичної окупації півострова російськими військами, відбувся «загальнокримський референдум». Згідно з оголошеними організаторами результатами, за приєднання до Росії у Криму (крім Севастополя) проголосувало 96,77% учасників голосування, у Севастополі – 95,6%. 17 березня – ВР АРК, перейменована у Державну Раду, посилаючись на Декларацію незалежності Автономної Республіки Крим та міста Севастополь від 11 березня 2014 року, прийняла постанову «Про незалежність Криму» [27]. Того ж дня Президент РФ підписав Указ про визнання цього псевдодержавного утворення «суверенною і незалежною державою» [28]. 18

березня був підписаний Договір між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів, який завершив анексію Криму та його інкорпорацію до складу Росії [29].

Водночас ці висновки Комісії продемонстрували, наскільки важливе значення мають правові позиції, сформульовані незалежними міжнародними юрисдикційними та експертними органами, для протидії протиправній поведінці окремих держав. Вони абсолютно об'єктивно і неупереджено вказали на те, що процес одностороннього виходу Криму із складу державної території України та його приєднання до Російської Федерації у якості окремого суб'єкта не відповідає ні чинному законодавству України, включаючи Конституцію України та Конституцію АР Крим, ні фундаментальним принципам і нормам сучасного міжнародного права, ні демократичним стандартам проведення референдумів, які були розроблені в рамках Ради Європи і ОБСЄ та становлять невід'ємну частину принципів і цінностей цих міжнародних організацій. Фактично саме ці висновки, поряд з рішеннями інших органів Ради Європи, Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН А/RES/68/262 від 27 березня 2014 року «Територіальна цілісність України» [30], Резолюцією Ради ООН з прав людини А/HRC/26/L.15/Rev.1 від 27 червня 2014 року «Співпраця та допомога Україні в галузі прав людини» [31], Бакинською декларацією Парламентської асамблеї ОБСЄ та Резолюцією про очевидне, грубе і триваюче порушення гельсінських принципів Російською Федерацією AS(14)DR від 2 липня 2014 року [32], рішеннями інших міжнародних організацій, заклали юридичні підвалини для санкцій, які сьогодні застосовуються до РФ у зв'язку з анексією Криму, стали провісником ізоляції Росії на міжнародній арені. Висновки ВК також становлять важливий фундамент для вироблення чіткої і консолідованої міжнародно-правової позиції України щодо проблеми статусу окупованих територій та їх подальшого звільнення.

Дієвість правових методів боротьби з неправомірними діями РФ на міжнародному рівні вимагає спрямування на цей напрям додаткових зусиль. Очевидно, що Україна має приділити підвищену увагу протидії легітимізації Росією анексії Криму шляхом використання експертного інструментарію Ради Європи. На переконання авторів, наша держава повинна максимально задіяти потенціал «венеціанського дзеркала» для виправлення реальності, нещадно викривленої російською пропагандистською машиною, та внесення юридичної визначеності у складні проблеми, пов'язані державно-правовою приналежністю Кримського півострова. У цьому контексті наступним кроком української сторони має стати звернення до ВК з проханням надати висновки з таких питань: Чи відповідає Декларація про незалежність АРК і м. Севастополя, затверджена постановою ВР АРК на позачерговому пленарному засіданні 11 березня 2014 р., конституційним принципам? Чи відповідає постанова ВР АРК «Про незалежність Криму», прийнята 17 березня 2014 року, конституційним принципам? Якими є юридичні наслідки прийняття цих актів з точки зору загального міжнародного права? Чи має право ВР АРК на підставі норм міжнародного права та/або конституційних принципів здійснити одностороннє відділення Криму від України?

Виходячи із змісту висновків ВК CDL-AD(2014)002 і CDL-AD(2014)004, а також беручи до уваги рішення Конституційного суду України від 14 березня і від 21 березня 2014 року та постанову Верховної Ради України від 15 березня 2014 року №891-VII [33], якою вона достроково припинила повноваження ВР АРК, очевидно, що як Декларація про незалежність АРК і м. Севастополь від 11 березня 2014 року, так і постанова парламенту Криму «Про незалежність Криму» від 17 березня 2014 року, будуть визнані такими, що не відповідають ні Конституції України, ні Конституції АРК, ні іншим актам національного законодавства України, ні демократичним європейським стандартам, внаслідок чого вважатимуться нелегітимними і юридично нікчемними.

Що стосується юридичних наслідків цих актів з точки зору загального міжнародного права, то цілком вірогідно, що Венеціанська комісія встановить їх відсутність. І справа не в тому, що одностороннє проголошення незалежності суперечить нормам міжнародного права: Консультативний висновок МС ООН від 2010 року щодо відповідності міжнародному праву односторонньої декларації про незалежність Косово дав чітко зрозуміти, що теоретично такої суперечності немає [34]. Мова йде скоріше про те, що проголошення декларації про незалежність не робить її автоматично дійсною у міжнародно-правовому сенсі і не призводить з необхідністю до сецесії [35, с.521; 36, с. 35].

Існують два основні фактори, що впливають на цей процес: перший – ставлення до цієї декларації держави, в межах якої проживає спільнота, яка проголошує незалежність, і другий – відповідь на це проголошення зі сторони міжнародного співтовариства, тобто міжнародно-правове визнання факту існування нового суб'єкта міжнародного права і демонстрація готовності вступити з ним у відносини [37]. Ставлення України до проголошення Кримом незалежності є однозначно негатив-

ним, а його неконституційний характер встановлено у рішенні Конституційного суду України від 21 березня 2014 року [38]. Відповідь міжнародного співтовариства була надана під час прийняття Резолюції ГА ООН А/RES/68/262 «Територіальна цілісність України»: її підтримали 100 держав світу, 11 проголосували проти, 58 утримались [39]. При цьому «повноцінне» міжнародне визнання Республіки Крим до поспішного включення Криму до свого складу здійснила лише Росія – держава-окупант і агресор, внаслідок дій якої й відбулась сецесія. Цього явно недостатньо для того, щоб стверджувати, що проголошення незалежності Криму мало якісь юридичні наслідки для його державно-правової приналежності.

Загальновідомо, що у висновку МС ООН по Косово Суд дав оцінку лише Декларації про проголошення незалежності Косово, відмовившись розглядати у більш широкому плані питання про право Косово на відокремлення від Сербії в односторонньому порядку [34, с. 423-424]. Водночас, не настільки широко відомо, що у міжнародному праві вже існують прецеденти розгляду таких питань. Так, у міжвоєнний період, після проголошення незалежності Фінляндії, Аландські острови зробили спробу шляхом референдуму відокремитись від Фінляндії і увійти до складу Швеції. З метою отримання кваліфікованої оцінки цього процесу Рада Ліги націй утворила Міжнародну комісію юристів, якій доручила дати консультативний висновок щодо юридичних аспектів питання Аландських островів. У своїй доповіді від 5 вересня 1920 року, Комісія, поряд з іншим, торкнулась питання застосування принципу самовизначення і права народів, сформулювавши важливу правову позицію, згідно з якою *«право на самовизначення є характерною ознакою суверенітету кожної держави. Виходячи з цього позитивне міжнародне право не визнає право груп населення, як таких, на відокремлення від держави, частиною якої вони виступають, шляхом простого висловлення волі. Не визнає воно також і права інших держав вимагати такого відокремлення. Згідно із загальним правилом, виключно від суверенного рішення кожної держави, яка відбулась, залежить погодити або відмовити частині свого населення у праві самостійно визначати свою політичну долю шляхом плебісциту або іншим чином»* [40, с. 5]. На підставі цього рішення Ліга націй визнала у 1921 році приналежність Аландських островів Фінляндії на правах широкої автономії.

Вищенаведена формула отримала подальший розвиток у практиці конституційних судів в тих країнах, які в силу історичних обставин стикалися з феноменом сепаратизму. Найвагомими актами в цій сфері були рішення Верховного суду Канади щодо сецесії Квебеку від 20 серпня 1998 року [41], постанова Конституційного суду РФ у справі про перевірку конституційності Декларації про державний суверенітет Республіки Татарстан від 30 серпня 1990 року [42], постанова Конституційного трибуналу Іспанії щодо декларації про суверенітет Каталонії від 25 березня 2014 року [43] тощо.

Квінтесенція юриспруденції цих органів конституційної юстиції полягає в тому, що в основі права на одностороннє відділення лежить принцип самовизначення народів, який відповідно до загального міжнародного права застосовується до народів, які або перебувають у підпорядкуванні іншого народу як частина колоніальної імперії, або знаходяться під пануванням іноземних експлуататорів внаслідок завоювання, або яким центральна влада заважає здійснити їхнє право на самовизначення в рамках існуючого державного устрою. В інших випадках вважається, що народи мають реалізовувати своє право на самовизначення в рамках держави, у якій вони проживають. Держава, уряд якої рівноправно і без дискримінації репрезентує сукупність народу або народів, що проживають на його території, дотримується принципу самовизначення в адміністративно-територіальному і культурному устрої, має повне право на захист власної територіальної цілісності відповідно до міжнародного права та на повагу до неї зі сторони інших держав.

Населення Криму не піддавалось колонізації або гнобленню, а його представникам не було відмовлено у доступі до участі у державному управлінні для політичного, економічного, культурного і соціального розвитку. Навпаки, з часу проголошення незалежності України вони здійснювали своє право на самовизначення в рамках широкої адміністративно-територіальної та культурної автономії. Виходячи з цього, відповідно до міжнародного права Верховна Рада Криму не має права вживати заходів для одностороннього відділення Криму від України.

На думку авторів, Україна також має ініціювати звернення Генерального секретаря Ради Європи або ПА РС до Венеціанської комісії з проханням надати висновки з таких питань: Чи було одностороннє визнання РФ Криму як незалежної і суверенної держави здійснено у відповідності до загального міжнародного права? Чи відповідають загальному міжнародному праву міжнародні договори та внутрішньодержавні акти РФ, на підставі яких Крим і Севастополь було включено до складу Росії у вигляді окремих суб'єктів федерації?

Формулювання першого питання зумовлено тим, що, на думку багатьох дослідників, у сучас-

ному міжнародному праві загальноприйнятим є обов'язок держав не визнавати самопроголошені псевдодержавні утворення або будь-яку ситуацію, пов'язану з їхнім існуванням, якщо вони є результатом протиправного застосування сили [35, с. 557-558; 44, с. 182; 45, с.35 ; 46, с. 151-160]. *Opinio juris* з цього питання неодноразово висловлювалось у конвенційних та декларативних міжнародних інструментах, у практиці держав, арбітражних та юрисдикційних органів. Так, зокрема, Декларація «Про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин держав у відповідності з Статутом ООН» 1970 року, встановила, що «жодні територіальні набуття, які є результатом погрози силою або її застосування, не повинні визнаватись законними» [47]. Проект Декларації прав і обов'язків держав, затверджений Комісією міжнародного права у 1949 році (додаток до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №375(IV)), зафіксував обов'язок держав «утримуватись від визнання будь-яких територіальних набутоків іншої держави», яка діє шляхом «погрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави...» [48]. У висновку №10 від 4 липня 1992 року Міжнародної арбітражної комісії, створеної в рамках мирної конференції щодо Югославії, вказувалось на те, що визнання є дискреційним актом «із тим застереженням, що воно має відповідати імперативним нормам міжнародного права, зокрема, тим, які забороняють застосування сили у відносинах з іншими державами...» [49, с. 227].

Принцип колективного невизнання сепаратистських рухів був включений і до Проекту статей щодо відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння (далі – Проект статей), прийнятого Комісією міжнародного права ООН (далі – КМП) на 53-й сесії у 2001 році. У пункті 2 статті 41 цього документа зазначається, що жодна держава не повинна визнавати незаконну ситуацію, яка виникла внаслідок серйозного порушення зобов'язання, що впливає з імперативної норми загального міжнародного права, або сприяти її збереженню [48, с. 114]. При цьому у коментарях до Проекту статей КМП дає чітко зрозуміти, що заборона агресії, незаконне застосування сили або набуття території шляхом погрози силою або її застосування якраз належить до числа таких імперативних норм. КМП також вказала на те, що обов'язок колективного невизнання неодноразово знаходив віддзеркалення у резолюціях Ради Безпеки і Генеральної Асамблеї ООН, а також рішеннях і консультативних висновках Міжнародного суду ООН [50, с. 115].

Проголошення незалежності Республіки Крим є безпосереднім наслідком застосування проти України сили і погрози силою зі сторони РФ, що, з огляду на статус Росії як ядерної держави, має особливо небезпечний характер як для територіальної цілісності і незалежності України, так і для міжнародного миру та безпеки в цілому. Проявом застосування проти України сили і погрози силою стала військова окупація підрозділами збройних сил Росії Кримського півострова за два тижні до проведення референдуму всупереч положенням Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ від 31 травня 1997 року та Угоди між Україною і РФ про статус та умови перебування ЧФ РФ на території України від 28 травня 1997 року (термін дії якої було продовжено у квітні 2010 року). Відповідно, на підставі звичаєвої норми міжнародного права у членів міжнародного співтовариства виникло зобов'язання не визнавати «Республіку Крим» як суб'єкта міжнародного права, в тому числі не визнавати жодної ситуації, договору або домовленості, які можуть бути створені або досягнені щодо неї. З огляду на вищенаведене, не підлягає сумніву те, що за підсумками аналізу Венеціанська комісія буде вимушена констатувати неправомірність визнання Російською Федерацією «Республіки Крим» як суверенної і незалежної держави.

Друге формулювання порушує проблему чинності міжнародних договорів та внутрішньодержавних актів РФ, на підставі яких Крим і Севастополь було включено до складу Росії у вигляді окремих суб'єктів федерації. З огляду на те, що проведений 16 березня 2014 року «загальнокримський референдум» референдум було визнано нелегітимним, проголошення ВР АРК незалежності та одностороннє відділення Криму від України є несумісними із внутрішнім законодавством нашої держави та загальним міжнародним правом, міжнародне визнання Росією правосуб'єктності Криму є протиправним, будь-які акти, вчинені РФ з метою включення Криму і Севастополя до її складу, не можуть розглядатись інакше як анексія частини території України. Анексія, складовою якої є примус – окупація та від'єднання частини території іншої держави шляхом застосування сили або погрози силою, – заборонена сучасним міжнародним правом як спосіб набуття території [35, с. 531-532; 46, с. 151-160; 51, с.495-496; 52, с. 442]. Будь-які територіальні прирощення, здійснені у такий спосіб, вважаються незаконними. Анексія не призводить до автоматичної передачі правового титулу на анексовану територію. Беручи до уваги вищенаведене, всі акти, спрямовані на створення нормативно-правового підґрунтя для анексії, є протиправними і внаслідок цього нікчемними з юридичної точки зору.

Особливо це стосується Договору між Російською Федерацією і Республікою Крим про прий-

няття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів від 18 березня 2014 року. Побіжна перевірка цього документа на відповідність положенням Віденської конвенції про право міжнародних договорів доводить, що він не витримує жодної критики. Залишаючи поза увагою такі тонкощі, як те, що цей акт не підпадає під визначення договору, наведене у підпункті а) пункту 1 статті 1 Конвенції, а особи, які його підписали зі сторони т.з. «кримської влади», не мали жодних повноважень репрезентувати ні Україну, ні АРК з метою ведення переговорів, прийняття тексту договору та вираження згоди його на обов'язковість, звернемо увагу на статті 52 і 53 Конвенції. Перша встановлює, що: *«Договір є неважним, якщо його укладення стало результатом погрози силою або її застосування на порушення принципів міжнародного права, втілених у Статуті Організації Об'єднаних Націй»*. Друга говорить, що *«Договір є неважним, якщо на момент укладення він суперечить імперативній нормі загального міжнародного права»* [53]. Враховуючи те, що підписання Договору між РФ і Республікою від 18 березня 2014 року стало результатом протиправного застосування сили, а його укладення суперечить таким імперативним нормам міжнародного права, як повага до територіальної цілісності і заборона втручання у внутрішні справи інших держав, цей міжнародно-правовий акт є двічі нікчемним.

Незаперечно, що Венеціанська комісія як найбільш поважний європейський експертний орган в галузі конституційного права може дати кваліфіковану юридичну оцінку більшості аспектів «кримського питання», і українська сторона обов'язково повинна скористатись цим інструментом для посилення і обґрунтування власної правової позиції. Водночас, є принаймні три причини, які змушують нашу державу не обмежуватись лише зверненням до ВК. По-перше, незважаючи на те, що членами Часткової угоди про Європейську комісію «За демократію через право» від 10 травня 1990 року на сьогодні є уже 59 держав світу [54], включаючи США, країни Північної Африки, Середньої Азії тощо, вона продовжує носити регіональний характер. Трансформація Комісії в універсальний інструмент ще далека від свого завершення, відповідно її висновки і рішення, маючи значну вагу на європейському континенті, не достатньо відомі і вагомі поза межами Європи. По-друге, ВК була, є і залишається експертним, консультативним органом, який не має статусу міжнародної юрисдикційної установи. Його рішення мають рекомендаційний характер, а правові позиції, сформульовані Комісією, є скоріше дороговказом, ніж керівництвом до дії. По-третє, не всі питання міжнародного права можуть бути розглянуті ВК в силу обмеженості її мандата.

Виходячи з цього Україна постає перед необхідністю звернутись за правовою оцінкою подій навколо окупації та подальшої анексії Кримського півострова до міжнародного юрисдикційного органу універсального характеру, компетенція якого дозволяла б розглядати весь комплекс міжнародно-правових питань, які можуть виникнути у цьому зв'язку. Безумовно, таким органом є головний судовий орган ООН – Міжнародний суд ООН (далі – МС ООН або Суд).

Загальновідомо, що Російська Федерація не визнає обов'язкової юрисдикції цього органу відповідно до пункту 2 статті 36 Статуту МС ООН [55]. Отже, стати стороною провадження в Суді вона може або за власною згодою (у справах, які передаються Суду за взаємною згодою сторін), або примусово, але з питань, спеціально передбачених Статутом ООН, чинними договорами та конвенціями, стороною яких вона виступає. Ймовірність, що РФ погодиться передати справу про анексію Криму (Україна проти РФ) до МС ООН, дорівнює нулю, про це неодноразово заявляли російські посадовці, включаючи Міністра закордонних справ РФ С. Лаврова [56]. Примусове притягнення її до Суду також виглядає малоімовірним з огляду на нещодавній досвід Грузії [57].

У цьому світлі найбільш реалістичним варіантом видається започаткування процедури винесення консультативного висновку МС ООН, передбаченого статтею 65 його Статуту [55]. Згідно з положеннями цієї статті Суд може давати консультативні висновки з будь-якого юридичного питання за запитом будь-якої установи, уповноваженої робити такі запити самим Статутом ООН або відповідно до Статуту МС ООН. Питання, щодо яких звертаються за консультативним висновком, надається МС ООН у письмовій заяві, що містить точне викладення питання, з якого необхідно надати висновок; до нього додаються всі документи, які можуть бути корисними для роз'яснення питання.

Правом звертатись із запитом для отримання консультативного висновку Суду наділені 5 органів ООН і 16 спеціалізованих установ системи ООН. До числа цих органів належать Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада з опіки, Міжсесійний комітет Генеральної Асамблеї. Шістнадцять спеціалізованих органів отримали вказане право від Генеральної Асамблеї відповідно до угод, які регулюють їх відносини з Організацією Об'єднаних Націй. Такими установами є МОП, ФАО, ЮНЕСКО, ВООЗ, МБРР, МВФ, ІМО, ІКАО, МАГАТЕ та інші. Генеральна Асамблея і Рада Безпеки можуть звертатись за консультативними висновками

МС ООН «з будь-якого юридичного питання», інші органи і спеціалізовані установи ООН – «з юридичних питань, що виникають в межах сфери їхньої діяльності».

З огляду на безперспективність ініціювання розгляду легітимності кримських подій в порядку консультативної процедури через Раду Безпеки (Росія як постійний член РБ ООН скористається своїм правом «вето», що уже і відбулось, коли 15 березня РФ заблокувала прийняття резолюції РБ ООН по Криму [58]), логічним є проведення цього питання через рішення Генеральної Асамблеї цієї організації. Переважаюча підтримка, яку отримала Україна під час ухвалення Резолюції ГА ООН А/RES/68/262 «Територіальна цілісність України», дозволяє стверджувати, що такий варіант, хоча і вимагає проведення відповідної роботи і докладання серйозних дипломатичних зусиль, проте є абсолютно реалістичним. Наприклад, питання про відповідність міжнародному праву односторонньої декларації про незалежність Косово було направлено на розгляд МС ООН саме Генеральною асамблеєю (Резолюція 63/3 від 8 жовтня 2008 року) [59].

Що стосується питань, які могли б бути поставлені перед МС ООН, то, природно, що українська держава і світова спільнота в цілому воліли б отримати кваліфіковану судову оцінку з усього спектру питань, які наводились авторами вище. Доцільно було б отримати висновок Суду і щодо того, чи відповідає одностороннє відділення Криму від України міжнародному праву? і щодо того, чи було одностороннє визнання Російською Федерацією Криму як незалежної і суверенної держави здійснено у відповідності до загального міжнародного права? і щодо того, чи відповідають загальному міжнародному праву міжнародні договори та внутрішньодержавні акти Російської Федерації, на підставі яких Крим і Севастополь було включено до складу Росії у вигляді окремих суб'єктів федерації?

З точки зору спростування тверджень Російської Федерації про те, що російські військові в АРК діяли на підставі Угоди між Україною та РФ з питань перебування ЧФ РФ на території України та інших угод, які регулювали питання розміщення ЧФ РФ на території України, було б надзвичайно корисним, якби МС ООН висловився з приводу того, чи відповідають дії Російської Федерації в Криму міжнародним багатостороннім і двостороннім договорам, які гарантують безпеку і територіальну цілісність України, недоторканність і стабільність її державних кордонів?

Проаналізувавши факти Суд не зможе кваліфікувати дії Російської Федерації в Криму інакше, ніж як неспровоковану агресію проти України, збройну окупацію та анексію частини державної території України. Ці дії є протиправними з точки зору міжнародного права, вони тягнуть за собою міжнародну відповідальність держави і міжнародну кримінальну відповідальність осіб, причетних до цього злочину. У цьому світлі, очевидно, що дії Росії в Криму порушують положення Статуту ООН, Декларації «Про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин держав у відповідності з Статутом ООН» 1970 року, Заключного акту НБСЄ/ОБСЄ 1975 року, Угоди про створення СНД (Біловезька угода) від 8 грудня 1991 року, Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) від 5 грудня 1994 року, Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ від 31 травня 1997 року, Договору між Україною і РФ про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року та інших актів.

Водночас, практика винесення консультативних висновків МС ООН свідчить про те, що питання, яке ставиться перед Судом, як правило, одне єдине, а його формулювання носить якомога більш лапідарний і нейтральний характер для того, щоб зібрати якнайбільшу підтримку держав членів ООН в рамках Ради Безпеки, Генеральної Асамблеї чи іншого органу, який приймає рішення про направлення питання на розгляд Суду. Враховуючи вказану тенденцію, думається, що Україні доцільно було б уникнути занадто різкого і емоційно забарвленого ракурсу, щоб мінімізувати прогнозовану протидію цьому процесу з російської сторони.

У цьому контексті варто звернути увагу на консультативний висновок, який МС ООН виніс у 1971 році щодо юридичних наслідків для держав, які тягне за собою триваюча присутність Південної Африки в Намібії (Південно-західна Африка) всупереч Резолюції Ради Безпеки 276 (1970) [60]. Здавалось би подібне формулювання не містить голосних звинувачень або політичних оцінок, проте, це не завадило МС ООН, користуючись своїми дискреційними повноваженнями, детально розглянути справу про окупацію Південної Африки території Намібії, дійти висновку про протиправність цієї окупації, висловити вимогу до Південної Африки «негайно відкликати свою адміністрацію з Намібії і припинити окупацію даної території», а до інших держав – «визнати незаконність присутності Південної Африки в Намібії» та «утримуватись від усіх дій, зокрема, встановлення зв'язків із урядом Південної Африки, які б означали визнання законності цієї присутності і цього управління та являли собою надання підтримки або допомоги у цьому відношенні».

27 березня 2014 року ГА ООН ухвалила Резолюцію A/RES/68/262 «Територіальна цілісність України», яка, поряд з іншим, підкреслює, що референдум, проведений в АРК та місті Севастополі 16 березня 2014 року, не маючи законної сили, не може бути основою для будь-якої зміни статусу АРК або міста Севастополя та закликає всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-які зміни статусу цих українських територій на основі вищезгаданого референдуму і утримуватися від будь-яких дій або кроків, які можна було б розуміти як визнання будь-якого таким чином зміненого статусу. Виходячи з цього, вбачається, що Україна за аналогією з висновком 1971 року могла б поставити питання таким чином: якими є юридичні наслідки для держав триваючої присутності Російської Федерації в Криму всупереч Резолюції A/RES/68/262 Генеральної асамблеї ООН? (What are the legal consequences for States of the continued presence of Russian Federation in Crimea, notwithstanding the General Assembly resolution A/RES/68/262? Quelles sont les conséquences juridiques pour les Etats de la présence continue de la Fédération de Russie en Crimée, nonobstant la résolution A/RES/68/262 de l'Assemblée Générale ?)

Безумовно, процедура отримання консультативного висновку МС ООН є досить тривалою (так, між зверненням Сербії до ООН з проектом резолюції Генеральної Асамблеї щодо консультативного висновку з питання декларації про незалежність Косово і винесенням відповідного висновку минуло 2 роки – з серпня 2008 до липня 2010 року), проте, наразі невідомо, як довго триватиме окупація Російською Федерацією території Кримського півострова. Врегулювання цього територіального питання може затягнутись на десятиріччя. Виходячи з цього, Україні уже на даному етапі варто започатковувати процедуру отримання консультативного висновку, щоб у довготерміновій перспективі посилити свою правову позицію з питання неправомірності анексії Криму.

1. Збірка договорів Ради Європи: Українська версія/ Під ред. Є.М. Вишневського. – К.: Парламентське видавництво, 2000.
2. Постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (від 6 березня 2014 року № 1702-6/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.crimea.ua/act/11689>.
3. Ukraine – Crimea and Russian Federation. Request by the Secretary General for the Venice Commission's opinions on the referendum in Crimea and the Draft federal constitutional law of the Russian Federation on admitting new subjects into the Federation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.venice.coe.int/webforms/events/default.aspx?id=1834>.
4. Мармазов В.Є. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції: Навч. посіб./ В.Є. Мармазов, І.С. Піляєв; За ред. Ю.С. Шемчушенка; Ін-т держави і права ім. В.Н. Корецького НАН України. – К.: Юр. книга, 2000.
5. Resolution (2002)3 adopting the Revised Statute of the European Commission for Democracy through Law (adopted by the Committee of Ministers on 21 February 2002 at the 784th meeting of the Ministers' Deputies). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/PartialAgr/Html/Venise2002-3.htm>.
6. Проект федерального конституційного закону РФ № 462741-6 «Про внесення змін до Федерального конституційного закону «Про порядок прийняття в Російську Федерацію і утворення у її складі нового суб'єкта Російської Федерації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://asozd2c.duma.gov.ru/addwork/scans.nsf/ID/133D0A06B092690343257C8D0049FE03/\\$FILE/462741-6.PDF?OpenElement](http://asozd2c.duma.gov.ru/addwork/scans.nsf/ID/133D0A06B092690343257C8D0049FE03/$FILE/462741-6.PDF?OpenElement).
7. CDL-AD(2014)002-e. Opinion on “whether the decision taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine to organise a referendum on becoming a constituent territory of the Russian Federation or restoring Crimea's 19 92 constitution is compatible with constitutional principles” adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session (Venice, 21-22 March 2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)002-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)002-e).
8. CDL-AD(2014)004-e. Opinion on “Whether Draft Federal constitutional Law No. 462741-6 on amending the Federal constitutional Law of the Russian Federation on the procedure of admission to the Russian Federation and creation of a new subject within the Russian Federation is compatible with international law” endorsed by the Venice Commission at its 98th Plenary Session (Venice, 21-22 March 2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)004-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)004-e).
9. 98th Plenary Session of the Venice Commission (Venice). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.venice.coe.int/webforms/events/default.aspx?id=1766>.
10. Закон України «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим» (від 23 грудня 1998 року № 350-XIV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/350-14/print1406195567701559>.

11. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1406195567701559>.
12. CDL-INF(2000)016-e. A General Legal Reference Framework to Facilitate the Settlement of Ethno-Political Conflicts in Europe: Adopted by the Venice Commission at its 44th Plenary meeting (13-14 October 2000). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2000\)016-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2000)016-e).
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) (від 14 березня 2014 року № 2-рп/2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=242321>.
14. Копиленко О.Л. Конституція Автономної Республіки Крим: Проблеми прийняття затвердження, реалізації. – К.: Таксон, 2001.
15. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права.: Матеріали Венеціанської комісії, ОБСЄ/БДПЛ, ПАРС / За ред. Ю. Ключковського. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008.
16. CDL-AD(2005)041-e. Opinion on the Compatibility of the Existing Legislation in Montenegro concerning the Organisation of Referendums with Applicable International Standards, adopted by the Venice Commission at its 65th Plenary Session (Venice, 16 – 17 December 2005). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2005\)041-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2005)041-e).
17. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_076.
18. Постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» (від 11 березня 2014 року № 1727-6/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.crimea.ua/act/11726>; <http://www.rada.crimea.ua/app/2988>.
19. Déclaration du Président du Congrès des pouvoirs locaux et régionaux sur la proposition de référendum en Crimée. Communiqué de presse - CG007(2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2169057&Site=Congress&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C>.
20. Брифінг в МЗС України від 4 квітня 2014 року. Україна-Рада Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/briefing/1215-brifing-v-mzs>.
21. The Council of Europe Congress adopts a declaration on the situation in Ukraine. Press release - CG013(2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/congress/sessions/26/default_EN.asp?.
22. Resolution 1988 (2014) «Recent developments in Ukraine: threats to the functioning of democratic institutions», adopted by the Council of Europe Parliamentary Assembly on 9 April 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=20873&lang=en>.
23. Resolution 1990 (2014) «Reconsideration on substantive grounds of the previously ratified credentials of the Russian delegation», adopted by the Council of Europe Parliamentary Assembly on 10 April 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=20882&lang=en>.
24. Клименко Б.М. Мирное разрешение территориальных споров. М., 1982.
25. Коментар МЗС України щодо проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим 16 березня ц.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/716-komentar-mzs-ukrajini-shhodo-provedennya-miscevogo-referendumu-v-avtonomnij-respublic-i-krim16-bereznja-cr>.
26. Брифінг в МЗС України від 18 березня 2014 року. Коментар МЗС України щодо постанови «Про незалежність Криму» від 17 березня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/briefing/1203-brifing-v-mzs>.
27. Постанова Державної Ради Республіки Крим «Про незалежність Криму» (від 17 березня 2014 року № 1745-6/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.crimea.ua/act/11748>.
28. Указ Президента Російської Федерації «Про визнання Республіки Крим» (від 17 березня 2014 року № 147). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/acts/20596>.
29. Договір між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів від 18 березня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/acts/20605>.
30. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН А/RES/68/262 від 27 березня 2014 року «Територіальна цілісність України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/17/PDF/N1345517.pdf?OpenElement>.

31. Резолюція Ради ООН з прав людини A/HRC/26/L.15/Rev.1 від 27 червня 2014 року «Співпраця та допомога Україні в галузі прав людини». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G14/065/66/PDF/G1406566.pdf?OpenElement>.
32. Бакинська декларація Парламентської асамблеї ОБСЄ AS (14) D R від 2 липня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oscepa.org/publications/all-documents/annual-sessions/2014-baku/declaration-2/2539-2014-baku-declaration-rus/file>.
33. Постанова Верховної Ради України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим» (від 15 березня 2014 року №891-VII). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/891-vii>.
34. Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2010, p. 403. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>.
35. P. Daillier, N.Q. Dinh, A. Pellet, *Droit international public*, 6e édition, L.G.D.J, 1999 ;
36. Ch.J. Borgen, *Thawing a Frozen Conflict: Legal Aspects of the Separatist crisis in Moldova a Report from the Association of the Bar of the City of New York, Legal Studies Research Paper Series, Paper #06-0045, July 2006*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=920151>.
37. K. Hausler, R. McCorquodale, *Ukraine Insta-Symposium: Crimea, Ukraine and Russia: Self-Determination, Intervention and International Law*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opiniojuris.org/2014/03/10/ukraine-insta-symposium-crimea-ukraine-russia-self-determination-intervention-international-law/>.
38. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» (від 21 березня 2014 року № 3-рп/2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=244261>.
39. Коментар МЗС щодо схвалення Генеральною Асамблеєю ООН резолюції «Територіальна цілісність України» від 27 березня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/890-komentar-mzs-shhodo-skhvalen-nya-generalynuju-asamblejeju-oon-rezolyuciji-teritorialna-cilisnisty-ukrajini>.
40. Report of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the Task of Giving an Advisory Opinion upon the Legal Aspects of the Aaland Islands Questions. League of Nations Official Journal. Special supplement. №3. October 1920. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilsa.org/jessup/jessup10/basicmats/aaland1original.pdf>.
41. Renvoi relatif à la sécession du Québec, [1998] 2 R.C.S. 217. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/fr/item/1643/index.do>.
42. Постановление Конституционного суда РСФСР по делу о проверке конституционности Декларации о государственном суверенитете Республики Татарстан от 30 августа 1990 года (от 13 марта 1992 года № П-РЗ-1/1992). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ksrf.ru/ru/Decision/Pages/default.aspx>.
43. Pleno. Sentencia 42/2014, de 25 de marzo de 2014 (BOE núm. 87, de 10 de abril de 2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tribunalconstitucional.es/es/jurisprudencia/paginas/Sentencia.aspx?cod=20993>.
44. Flory Maurice. *La partition de Chypre*. In: *Annuaire français de droit international*, volume 30, 1984. pp. 177-186.
45. Verhoeven Joe. *La reconnaissance internationale, déclin ou renouveau?* In: *Annuaire français de droit international*, volume 39, 1993. pp. 7-40
46. A. Abou-El-Wafa, *Les différends internationaux concernant les frontières terrestres dans la jurisprudence de la Cour internationale de justice*, Recueil des cours, Académie de Droit International de La Haye, Tome 343 (2009).
47. 2625 (XXV). Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. 24 October 1970. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement>.
48. 375 (IV). Draft Declaration on Rights and Duties of States. 6 December 1949. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/051/94/IMG/NR005194.pdf?OpenElement>.
49. Pellet Alain. *L'activité de la Commission d'arbitrage de la Conférence européenne pour la paix en Yougoslavie*. In: *Annuaire français de droit international*, volume 38, 1992. pp. 220-238.
50. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf.
51. Verhoeven Joe. *Droit International Public*, Larcier, 2000.
52. Guggenheim Paul. *Traité de Droit international public*, Tome I, Librairie de l'Université, Genève, 1953.

53. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 1969 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_118/print1390601500444705.
54. Members of the Venice Commission. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.venice.coe.int/WebForms/members/countries.aspx?lang=en>.
55. Статут Міжнародного суду ООН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010/print1390601500444705.
56. Лавров предупредил Керри, что аннексия Крыма пересмотру не подлежит // iPress.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/ru/news/lavrov_predupredyl_kerry_chno_anneksyya_kryma_peresmotru_ne_podlezhyt_55605.html; Песков: Возврат Крыма Украине обсуждению не подлежит // InfoRos [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inforos.ru/ru/?module=news&action=view&id=38664>.
57. Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2011, p. 70. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/140/16399.pdf>.
58. Росія ветувала резолюцію Радбезу ООН по Україні // Незалежне бюро новин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ua/news/115706/>.
59. Request for Advisory Opinion transmitted to the Court pursuant to General Assembly resolution NRES/63/3 (A/63/L.2) of 8 October 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/14799.pdf>.
60. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276(1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, p.16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/53/5595.pdf>.

Venetian Mirror of the Crimean Referendum: from the opinion of the Venice Commission to the Advisory Opinion of the International Court of Justice

Summary

On 16 March 2014, Crimea held a referendum on its future legal status. Reportedly, the choice to join Russia was supported by 96.77 per cent of all votes cast, with the turnout of 83.1 per cent. The next day after the referendum, the parliament of Crimea asked the Russian Federation «to admit the Republic of Crimea as a new subject with the status of a republic». Later on the same day, 17 March 2014, the President of Russia issued a decree formally recognizing Crimea as an independent state. On 18 March 2014, the Russian and Crimean leadership signed the Treaty on the Adoption of the Republic of Crimea to Russia, which was ratified by the Russian Federal Assembly on 21 March 2014.

These events set before the international community a number of issues that seemingly were resolved long ago with the adoption of the UN Charter, the OSCE Final Act and the Agreement on the creation of CIS, other universal and regional international legal instruments. The question today is about the real weight of the principle of territorial integrity and inviolability of state borders, the prohibition of the annexation as a mean of territorial acquisition, the duty not to intervene in matters within the domestic jurisdiction of any State and settle international disputes by peaceful means. In the context of the events taking place in Ukraine, the question arises about the use of the plebiscite to legitimize territorial changes: a declaration of independence v. unilateral secession. International recognition becomes relevant again.

However, the «all-Crimean referendum» in terms of constitutional law should be considered before answering these pressing questions of international law. In its Opinion CDL-AD(2014)002 adopted on 21 March 2014, the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) provided a deep legal analysis on whether the decision taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea to organise a referendum on becoming a constituent territory of the Russian Federation or restoring Crimea's 1992 Constitution was compatible with constitutional principles of Ukraine and European constitutional standards. This Opinion contains important interpretations of relevant articles of the Constitution of Ukraine, Constitution of Crimea and others acts of Ukrainian legislation as well as basic democratic standards for the holding of referendums. The conclusions of the Venice Commission have become a legal foundation for the position of the Council of Europe, which condemned the illegal referendum held in Crimea on 16 March 2014 and stressed that the subsequent annexation by the Russian Federation cannot form the basis for any alteration of the status of the peninsula.

The next step would be to ask the Venice Commission to prepare several opinions on the legitimacy of the unilateral secession of Crimea from Ukraine and the compatibility of its international recognition with general international law. It could be also important to seek the help of the International Court of Justice in deciding this complex legal issue and make a request for an advisory opinion on the legal consequences for States of the continued presence of Russian Federation in Crimea, notwithstanding the General Assembly resolution 68/262. «Territorial integrity of Ukraine».

Міжнародний кримінальний суд і Україна

Микола Гнатівський

Антон Кориневич

Олена Кучер

УДК 341.645

© М. Гнатівський, 2014

© А. Кориневич, 2014

© О. Кучер, 2014

Міжнародний кримінальний суд: ефективність функціонування та переваги для України

Дана стаття присвячена питанням необхідності ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Надано огляд особливостей функціонування даного Суду та його сучасної практичної діяльності. Проаналізовано принцип комплементарності та висвітлено недоліки його тлумачення Конституційним судом України. Досліджено особливості визнання юрисдикції Суду *ad hoc* в теоретичному і практичному аспектах та сучасний стан відносин між Україною та Міжнародним кримінальним судом.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, принцип комплементарності, юрисдикція *ad hoc*, заява про визнання, попереднє розслідування.

Данная статья посвящена вопросам необходимости ратификации Украиной Римского статута Международного уголовного суда. Представлен обзор особенностей функционирования данного Суда и его современной практической деятельности. Проанализирован принцип комплементарности и освещены недостатки его толкования Конституционным судом Украины. Исследованы особенности признания юрисдикции Суда *ad hoc* в теоретическом и практическом аспектах и современное состояние отношений между Украиной и Международным уголовным судом.

Ключевые слова: Международный уголовный суд, принцип комплементарности, юрисдикция *ad hoc*, заявление о признании, предварительное расследование.

This article shall be devoted to the issue of necessity to ratify the Rome Statute of the International Criminal Court by Ukraine. The review of the Court' functioning and its current practice shall be provided. The principle of complementarity as well as drawbacks of its interpretation given by the Constitutional Court of Ukraine shall be analyzed. The *ad hoc* acceptance of the Court's jurisdiction in theoretical and practical aspects and current relationship between Ukraine and International Criminal Court shall be examined.

Key words: the International Criminal Court, the principle of complementarity, *ad hoc* jurisdiction, declaration, preliminary examination.

Питання про ратифікацію Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду тривалий час не привертало до себе значної громадської уваги. Хоча тематика міжнародного кримінального права час від часу з'являлася у суспільному дискурсі, вона зводилася переважно до питання про юридичну кваліфікацію Голодомору 1932-1933 року як геноциду. У цьому сенсі розмова про Міжнародний кримінальний суд, який завідомо не має можливості розглядати події, що сталися до набрання чинності його Статутом, велася переважно фахівцями з міжнародного та конституційного

ГНАТОВСЬКИЙ Микола Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

КОРИНЕВИЧ Антон Олександрович,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

КУЧЕР Олена Борисівна,

аспірантка кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

права. Зацікавленість останніх природно пояснюється тим, що саме стосовно Римського статуту Конституційний Суд України вперше (і – аж до часу написання цих рядків – востаннє) надав висновки (негативний) про відповідність міжнародного договору України, що було підписано під умовою подальшої ратифікації. Після хвили обговорень цього висновку та низки пропозицій щодо внесення необхідних для подальшої ратифікації змін до Конституції України питання Римського статуту залишалося на порядку денному хіба що юристів-міжнародників, які цікавляться міжнародним кримінальним правом.

Трагічні події 2014 року змусили українське суспільство по-новому подивитися на проблему ратифікації Римського статуту та усвідомити її необхідність. Злочинне застосування сили тодішньою владою проти мітингувальників, агресія Російської Федерації, що втілилася у окупацію та спробу анексії Автономної Республіки Крим, а потім продовжилася у східних регіонах України, під час якої агресором та його місцевими поплічниками було вчинено численні воєнні злочини та злочини проти людяності – все це не залишає сумнівів, мабуть, ні в кого щодо необхідності якнайшвидшого приєднання України до унікального механізму притягнення осіб, винних у найтяжчих злочинах проти міжнародного права, до індивідуальної кримінальної відповідальності.

Ця доповідь включає в себе короткий огляд організаційних засад та змісту юрисдикції МКС; аналіз інституту «прийнятності справи» та пов'язаного з ним «принципу комплементарності»; шляхи подолання перешкод до повноцінної ратифікації Україною Римського статуту та дослідження здійсненого Україною визнання юрисдикції МКС *ad hoc* відповідно до процедури, передбаченої пунктом 3 статті 12 Римського статуту.

Структура та юрисдикція Міжнародного кримінального суду

Як відомо, у класичному міжнародному праві питання відповідальності за порушення норм міжнародного права стосувалося виключно держав. Сучасне міжнародне право передбачає кримінальну відповідальність індивіда («індивідуальну кримінальну відповідальність») за скоєння найтяжчих злочинів проти міжнародного права. Саме розглядом таких справ займається Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС, Суд) – перша постійно діюча установа міжнародного кримінального правосуддя, започаткована підписаним в 1998 р. на Римській конференції [1, с. 146-148] Римським статутом, що набрав чинності 1 липня 2002 р.

Структура МКС включає в себе Президію, Секретаріат, Канцелярію Прокурора, інші відділення (Канцелярію суспільного представника потерпілих, Канцелярію громадського представника сторони захисту і Цільовий фонд) та юридичні департаменти [2] – Відділення попереднього провадження, Судове відділення та Апеляційне відділення [3, с. 21], в рамках кожного з яких функціонують окремі Палати [3, с. 24-25] (Палати попереднього провадження, Судові палати, Апеляційна палата). Станом на сьогодні в МКС створено три Палати попереднього провадження, три Судові палати та одну Апеляційну. Процедуру розгляду Судом ситуацій і, внаслідок їхнього аналізу на підставі отриманої інформації, окремих справ можна поділити на такі стадії:

- (1) Передача ситуації на розгляд Суду в цілому;
- (2) Її прийняття або неприйняття;
- (3) Здійснення Канцелярією Прокурора попереднього розслідування та збір відповідної інформації;
- (4) Формування окремих справ. Формулювання Прокурором обвинувачень, пред'явлених конкретним індивідам. Підтвердження доказами вищевказаних обвинувачень;
- (5) Стадія затвердження пред'явлених обвинувачень Палатою попереднього провадження, в рамках здійснення якої вона може підтвердити, відкинути або віддати на перегляд Прокурору всі або деякі такі обвинувачення;
- (6) Стадія судового розгляду справи, яка закінчується винесенням вироку;
- (7) Стадія апеляційного розгляду справи у випадку подання апеляційної заяви.

Ефективність діяльності МКС за перші одинадцять років його існування можна оцінити за такими показниками. Станом на липень 2014 р. на розгляді його палат перебуває 21 справа, порушена щодо восьми ситуацій [4]. Першою та Другою Судовими палатами винесено рішення (*judgments*) у двох справах – *The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* [5] і *The Prosecutor v. Germain Katanga* [6]. На стадії безпосереднього судового розгляду перебувають справи *The Prosecutor v. Laurent Gbagbo* [7], *The Prosecutor v. Mathieu Ngudjolo Chui* [8], *The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang* [9], *The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo* [10], *The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta* [11]. Інші чотирнадцять справ перебувають на розгляді Палат попереднього провадження. На нашу думку, така статистика свідчить про збільшення обсягу роботи МКС та його популярності як серед держав-учас-

ниць Римського статуту, так і серед держав, які визнали його юрисдикцію *ad hoc*.

Юрисдикція МКС має чотири аспекти – *ratione loci* (територіальна юрисдикція), *ratione materiae* (предметна юрисдикція), *ratione personae* (юрисдикція за колом осіб) та *ratione temporis* (часова або темпоральна юрисдикція).

Територіальна юрисдикція Суду насамперед поширюється на держав-учасниць Римського статуту. Зокрема, п. 2 ст. 12 передбачає, що МКС може здійснювати свою юрисдикцію щодо держави, на території якої мало місце злочинне діяння, держави реєстрації морського або повітряного судна у випадку скоєння злочинного діяння на його борту або держави, громадянином котрої є індивід, якому пред'явлено обвинувачення у скоєнні злочинного діяння [3, с. 11].

Тим не менш, вищевказаний пункт також дає можливість державам, які не є учасницями Статуту, визнати юрисдикцію Суду щодо себе. Більш детально це право регулюється п. 3 ст. 12, де зазначається, що у випадку необхідності визнання державою, яка не є його учасницею, юрисдикції МКС згідно з п. 2 цієї статті, така держава може направити заяву Секретарю з проханням визнати здійснення Судом юрисдикції щодо конкретних злочинів. Цей пункт також покладає на названу державу обов'язок співпраці з МКС без жодних затримок та винятків згідно з частиною 9 Статуту «Міжнародне співробітництво та судова допомога» [3, с. 11]. Додаткова регламентація цієї можливості, якою скористалася Україна, передавши на розгляд Суду ситуацію, що мала місце в період з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р. [12], міститься в правилі 44 Правил процедури і доказування [13, с. 16].

У свою чергу, юрисдикція Суду *ratione temporis*, згідно зі ст. 11 Римського статуту, поширюється тільки на злочини, скоєні після набрання ним чинності [3, с. 11]. Відповідно, якщо будь-яка держава стає учасницею Статуту після його вступу у силу, МКС може здійснювати свою юрисдикцію щодо злочинів, скоєних після вступу у силу Римського статуту для цієї держави. Тим не менш, визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду *ad hoc* – згідно вищевказаного п. 3 ст. 12 Статуту – є винятком з цього правила і, згідно з практикою Суду (зокрема, рішенням Апеляційної палати у справі *The Prosecutor v. Laurent Gbagbo* [14, с. 31]), дане положення має ретроактивний характер. Таким чином, МКС може займатися розглядом ситуації, переданої йому Україною вже після настання відповідних подій на її території.

Предметна юрисдикція МКС включає в себе основні міжнародні злочини (*core crimes*) – найтяжчі злочини проти міжнародного права, тобто дії або бездіяльність індивідів, що порушують імперативні норми загального міжнародного права і дають підстави для притягнення цих індивідів до індивідуальної кримінальної відповідальності безпосередньо на підставі норм міжнародного права. У свою чергу, ст. 5 Римського статуту містить вичерпний перелік таких злочинів, до яких належать геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [3, с. 4]. Визначення складу вищевказаних злочинів міститься в ст. 6, 7, 8 та 8bis Статуту та конкретизується в Елементах злочинів, посилання на котрі міститься в ст. 9 Статуту [3, с. 10-11]. Варто відзначити, що у заяві, направленій Верховною Радою України до МКС, містяться посилання на вчинення її території України злочинів проти людяності у вигляді, *inter alia*, катування та насильницького зникнення людей [15, с. 2].

Юрисдикція МКС *ratione personae* поширюється на індивідів, яким пред'явлено обвинувачення у скоєнні міжнародних злочинів і які підлягають притягненню до індивідуальної кримінальної відповідальності. Найповніший у міжнародному кримінальному праві перелік форм такої відповідальності дає ст. 25 Римського статуту [3, с. 17-18]. МКС не визнає імунітетів голів держав та вищих посадових осіб. Ст. 27 Римського статуту безпосередньо свідчить про недопустимість посилань на посадове становище, передбачаючи, що Статут застосовується до всіх осіб однаковою мірою без будь-якого розрізнення на підставі посадового становища [3, с. 18]. Ст. 28 Статуту присвячена питанням відповідальності командира [3, с. 18].

Слід також відзначити, що згідно зі ст. 13 Римського статуту передати ситуацію на розгляд Суду можна в один з трьох способів: (1) звернення держави-учасниці Статуту, (2) звернення Ради Безпеки ООН на підставі глави VII Статуту ООН та (3) ініціювання Прокурором МКС розслідування *proprio motu* на підставі наявної у нього інформації у рамках співпраці з відповідною Палатою попереднього провадження [3, с. 12]. В рамках розгляду ситуації в Україні Прокурор МКС Фату Бенсуда та Канцелярія Прокурора здійснюють попереднє розслідування, оцінюючи інформацію, що надходить до них з різноманітних джерел.

Інститут «прийнятності справи» та принцип комплементарності

Окрім постійного характеру МКС, ключовою рисою, яка відрізняє його від інших органів між-

народного кримінального правосуддя, є вирішення питання про співвідношення його юрисдикції з юрисдикцією окремих держав у сфері притягнення до відповідальності осіб, винних у найтяжчих злочинах проти міжнародного права. Римський статут вирішує це питання, передбачаючи, що наявності у нього самої лише юрисдикції щодо певного діяння недостатньо для здійснення провадження у певній справі, доки ця справа не буде визнана Судом прийнятною. Питання «прийнятності справи» за Римським статутом вирішується на основі принципу комплементарності, який виводиться зі змісту п. 10 преамбули, ст. 1 та 17 Римського статуту та передбачає, що МКС «доповнює національні органи кримінальної юстиції». Відповідно, для визнання тієї чи іншої справи прийнятною (тобто такою, що може бути розглянута Судом) МКС на підставі ст. 17 свого Статуту повинен визначити, що держава, яка має юрисдикцію стосовно відповідної справи, не здатна або не бажає проводити розслідування або ініціювати кримінальне переслідування належним чином у рамках розгляду справ про скоєння індивідами міжнародних злочинів. Відповідно, Римський статут визнає та закріплює за державами первинне право на розгляд таких справ та первинну відповідальність за безпосереднє проведення такого розгляду.

У 2001 році, проаналізувавши різноманітні питання відповідності Римського статуту Конституції України у редакції від 28 червня 1996 року, Конституційний Суд України дійшов висновку про те, що цей міжнародний договір є «таким, що не відповідає Конституції України, в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими "Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції"» [16, с. 3-4]. На нашу думку, Конституційний Суд України, загалом правильно розглянувши інші аспекти відповідності Римського статуту Конституції України, помилково витлумачив принцип комплементарності, що призвело до надання висновку зазначеного вище змісту. Цей хибний підхід частково пояснюється тим, що висновок у справі про Римський статут було надано Конституційним Судом України у час, коли не існувало жодної практики застосування принципу комплементарності власне МКС (що почав функціонувати лише у 2003 році) та його тлумачень Асамблеєю держав-учасниць. Останні повинні братися до уваги при тлумаченні положень Римського статуту відповідно до пунктів 2 та 3 статті 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року (що є частиною національного законодавства України) як наступна практика застосування договору та угода, досягнута щодо договору державами, які беруть у ньому участь.

Принцип комплементарності, закріплений у Римському статуті, як такий не є новим у міжнародному праві. Його метою є вирішення питання про співвідношення міжнародної та національної кримінальної юрисдикції щодо найтяжчих злочинів проти міжнародного права. Характер цих злочинів, що посягають на найважливіші цінності міжнародного співтовариства загалом, обумовлює обов'язок всіх держав забезпечити їхнє переслідування на національному рівні, співробітничати між собою та зі спеціалізованими міжнародними судовими установами. Ці обов'язки передбачені як договірним міжнародним правом, зокрема Конвенцією про запобігання злочинів геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року, чотирма Женевськими конвенціями про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додатковими протоколами до них від 8 червня 1977 року, Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання від 10 грудня 1984 року тощо, так і загальним звичаєвим міжнародним правом, що поширюється на всі держави світу без винятку незалежно від їхньої участі у тому чи іншому конкретному міжнародному договорі. Відповідні норми належать до числа *jus cogens* (імперативних норм загального міжнародного права), а обов'язки, що з них випливають, мають характер *erga omnes* (тобто не перед конкретними державами, а перед усім міжнародним співтовариством загалом).

Іншими словами, докорінно неправильно тлумачити принцип комплементарності як такий, що порушує суверенітет держави. Навпаки, його основною метою є забезпечення повної поваги до суверенітету держави та, зокрема, її судової влади. Проте суверенітет держави згідно з міжнародним правом не є абсолютним, і його обсяг у кожному конкретному випадку залежить від дотримання державою її міжнародних зобов'язань у відповідній сфері. У випадку Римського статуту йдеться про зобов'язання всіх без винятку держав світу боротися з найтяжчими злочинами проти міжнародного права, що порушують його основоположні імперативні норми та посягають на цінності, спільні для всього міжнародного співтовариства. Виходячи з максимально поважного ставлення до суверенітету держав, а також з того, що основна відповідальність у справі забезпеченні міжнародного правопорядку має покладатися саме на держави, абзац десятий преамбули Римського статуту наголошує, що МКС не замінює собою національні судові системи, а лише доповнює їх. Відповідно, принцип комплементарності спрямований на встановлення тонкого балансу між суве-

ренітетом держав і незалежністю міжнародної судової установи, та визначає ситуації, коли держава з об'єктивних чи суб'єктивних причин не виконує свої міжнародно-правові зобов'язання із судового переслідування винних у найтяжчих злочинах проти міжнародного права, і, внаслідок цього, випадки, коли МКС може взяти до свого провадження ту чи іншу конкретну справу.

Стаття 17 Римського статуту встановлює механізм, згідно з яким забезпечується дія принципу комплементарності через визнання неприйнятними справ, у яких держава, що має юрисдикцію стосовно одного з чотирьох найтяжчих міжнародних злочинів, належним чином виконує свої міжнародно-правові зобов'язання з розслідування такого злочину та переслідування осіб, що несуть за ним відповідальність. У пункті першому цієї статті йдеться про чотири головні ситуації: 1) коли ведеться розслідування або кримінальне переслідування за відповідною справою; 2) коли за результатами розслідування або кримінального провадження держава дійшла висновку про відсутність підстав для кримінального переслідування; 3) коли особа вже поставала перед судом у справі, щодо якої МКС має юрисдикцію; 4) коли обвинувачення є недостатньо тяжкими для того, щоб справа розглядалася МКС. Власне принципу комплементарності стосуються перші три з цих чотирьох ситуацій. Підхід до їхнього практичного вирішення вперше було сформульовано Палатою попереднього провадження у справі *The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* у 2006 році [17, с. 14]. У цьому рішенні підкреслюється важливість ретельного окремого аналізу кожного з критеріїв, що стосуються комплементарності, а також питання про достатню тяжкість відповідного злочину.

Хоча перед Судом у справах, що розглядаються ним нині (насамперед у лівійському контексті – справи Саїфа Аль-Іслама Каддафі [18] та Абдулли Аль-Сенуссі [18]), залишаються важливі практичні питання прийнятності ним справ, розслідування яких ведеться на національному рівні, загальний зміст принципу комплементарності залишається незмінним. Він найповніше викладений у заяві про прокурорську політику, яка була зроблена у 2006 році Канцелярією Прокурора МКС. У цій заяві у такий спосіб сформульовано ставлення до принципу комплементарності:

«Що стосується комплементарності, Канцелярія наголошує, що згідно зі Статутом держави мають основну відповідальність за запобігання звірствам на їхній власній території та покарання за них. У цій схемі втручання з боку Канцелярії Прокурора має бути винятковим – воно матиме місце лише там, де держави не зможуть проводити розслідування та переслідування, або там, де вони мають такий намір, але у реальності вони нездатні або неспроможні справді вести провадження. Суд, що ґрунтується на принципі комплементарності, забезпечує верховенство права на міжнародному рівні. Це означає, що він заохочує справжні національні провадження там, де це можливо; покладається на національні та міжнародні мережі; а також бере участь у системі міжнародного співробітництва» [19].

Найавторитетніше на сьогодні тлумачення принципу комплементарності надано Асамблеєю держав-учасниць на Конференції з перегляду Римського Статуту, що відбулася у травні-червні 2010 року у Кампалі. У Резолюції 1 Конференції, що була ухвалена консенсусом, підкреслюється, серед іншого, що основна відповідальність за розслідування та переслідування найтяжчих міжнародних злочинів лежить на державах, які повинні вживати всіх відповідних заходів на національному рівні [20].

З огляду на зазначене вище очевидно, що принцип комплементарності, згідно з яким МКС доповнює національні органи кримінальної юстиції, помилково розглядати як такий, що суперечить Конституції України. Будь-які міжнародні механізми утвердження верховенства права, до яких належить і МКС, за своєю природою доповнюють національні судові системи. За змістом Римського статуту та подальшої практики його тлумачення та застосування принцип комплементарності є не проблемою, а, навпаки, гарантією від неправомірного втручання Міжнародного кримінального суду у компетенцію національних судових органів, і покликаний не обмежити обсяг суверенітету держави, а, навпаки, захистити його. Випадки, за яких Міжнародний кримінальний суд може визнати справу прийнятною всупереч позиції держави, яка має юрисдикцію щодо відповідних злочинів, обмежуються лише ситуаціями невиконання такою державою (з об'єктивних або суб'єктивних причин) її міжнародних зобов'язань, що випливають із імперативних норм загального міжнародного права та укладених нею міжнародних договорів.

Варто також відзначити, що принцип комплементарності базується не тільки на загальноприйнятій повазі до первинної юрисдикції держав щодо розгляду справ індивідів, які скоїли міжнародні злочини, а й на практичному сприйнятті ефективності та результативності реалізації відповідними державами юрисдикції стосовно розгляду таких справ, оскільки з практичної точки зору та через історичні причини держави мають кращий доступ до отримання необхідних доказів, свідчень свідків та інших ресурсів для здійснення більш ефективного розгляду таких справ в цілому.

Визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду за статтею 12(3) Римського статуту

Станом на сьогодні МКС отримав офіційні заяви та листи від Міністерства закордонних справ України (від 16.04.2014 р.) та Посольства України в Королівстві Нідерланди (від 09.04.2014 р.), у яких йшлося про офіційну позицію України щодо визнання його юрисдикції. Ця позиція ґрунтується на Заяві Верховної Ради України від 25.02.2014 р., у якій Верховна Рада України від імені Українського народу та як єдиний орган законодавчої влади України визнає юрисдикцію МКС щодо злочинів, які мали місце в Україні у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. Зокрема, ця заява посиляється на факти скоєння злочинів проти людяності під час мирних протестів, а також наводить приклади протиправних дій, вчинених правоохоронними органами України за наказом вищих посадових осіб [15]. На підставі вищевказаної заяви Прокурором МКС Фату Бенсудю було прийнято рішення про початок попереднього розслідування ситуації в Україні [20].

Для з'ясування подальшого механізму співпраці України та МКС з приводу переданої на його розгляд ситуації та можливо скоєних в її рамках міжнародних злочинів доцільним є аналіз п. 3 ст. 12 Римського статуту та практики його застосування до інших ситуацій подібного характеру *ad hoc*.

Тлумачення та застосування п. 3 ст. 12 Римського статуту у практиці Міжнародного кримінального суду

Як вже зазначалося, п. 3 ст. 12 Римського статуту безпосередньо передбачає можливість визнання юрисдикції МКС *ad hoc* державами, які не є його учасницями. При цьому варто відзначити, що дане питання додатково регулюється Правилами процедури і доказування МКС. Зокрема, правило 44 передбачає, що на запит Прокурора Секретар може в конфіденційному порядку звернутися до держави, яка не є учасницею Римського статуту або стала учасницею Статуту після набрання ним чинності, із запитанням щодо наміру такої держави подати заяву, зазначену в п. 3 ст. 12 Статуту. У випадку, якщо вищевказана держава подає таку заяву або повідомляє Секретаря про намір такого подання, Секретар має проінформувати цю державу про наслідки відповідного подання, до яких, *inter alia*, належить визнання юрисдикції Суду щодо міжнародних злочинів, вказаних в ст. 5 Римського статуту, скоєних в рамках переданої на його розгляд ситуації, та застосування частини 9 Статуту і будь-яких його положень, котрі стосуються держав-учасниць Статуту [13, с. 16].

Звернімо окрему увагу на те, що вищевказана заява стосується виключно обсягу юрисдикції Суду і сама по собі не ініціює проведення Прокурором та Канцелярією Прокурора розслідування переданої ситуації, оскільки таке розслідування може розпочатися лише у трьох вищевказаних випадках, передбачених ст. 13 Римського статуту [3, с. 12].

Зазначимо, що сама поява у Римському статуті п. 3 ст. 12 є залишком первинного підходу Комісії міжнародного права ООН, відображеному у її проекті Статуту 1994 р., за яким держави мали надавати свою згоду на розгляд Судом кожної конкретної справи [22, с. 559]. Варто також відзначити думку А. Вілліса з приводу того, що *travaux* до цієї норми Римського статуту свідчить про те, що механізм визнання юрисдикції МКС державами, які не є учасницями Римського статуту, є ретроактивним за своєю природою, *inter alia*, оскільки остаточна версія вищевказаного пункту ідентична п. 4 ст. 22 Проекту Статуту Комісії міжнародного права, котрий передбачав, що держави, які не є його учасницями, можуть дати згоду на здійснення юрисдикції *ad hoc* у випадках, коли така згода є необхідною, себто після того, коли скарга вже була подана та / або оприлюднена. Він також зазначає, що аналіз *travaux* свідчить про чітке розуміння на всіх стадіях процесу в рамках МКС того факту, що заяви держав, котрі не є учасницями Римського статуту, мають характер *ad hoc* та мають ретроактивну дію [23]. Слід звернути увагу на те, що ця позиція підтримується відповідною практикою МКС.

Важливо наголосити на тому, що визнання Україною юрисдикції МКС *ad hoc* не є ані своєрідним винятком з правил, ані єдиним випадком в практиці Суду. Зокрема, станом на сьогодні Суд має справу з трьома такими ситуаціями. Окрім України можливістю, що надається п. 3 ст. 12 Римського статуту, скористалися Кот-д'Івуар та Палестина. Головними питаннями, які постали перед Судом в цьому контексті, є можливість ретроактивного здійснення юрисдикції МКС та обсяг заяв про визнання його юрисдикції *ad hoc* в контексті її поширення на ті події, котрі безпосередньо не були зазначені в їхніх рамках.

У контексті визнання юрисдикції МКС *ad hoc* з боку **Кот-д'Івуара** слід звернути увагу на декілька моментів. По-перше, ця держава визнала юрисдикцію Суду щодо себе шляхом подання відповідної заяви від 18 квітня 2003 р. щодо можливо скоєних міжнародних злочинів в період з 19 вересня 2002 р. Слід окремо зауважити, що дана заява була подана на невизначений період часу (*pour*

une durée indéterminée). Секретар Суду підтвердив її отримання 31 жовтня 2003 р. Пізніше, 14 грудня 2010 р. новообраний президент Кот-д'Івуара Аллассане Каттара звернувся до Голови та Секретаря МКС з листами, у яких він підтвердив попередньо надіслану до Суду заяву про визнання його юрисдикції, повідомив про скоєння злочинів та інших зловживань аналогічного характеру в період з березня 2004 р., та засвідчив свій подальший намір співпрацювати з МКС [24, с. 4]. Секретар Суду підтвердив отримання заяви 20 січня 2011 р. [21]. В своєму наступному листі від 3 травня 2011 р. пан Каттара описав події, що мали місце під час виборів Президента 31 жовтня та 28 листопада 2010 р. [24, с. 6], в рамках яких, на його думку, були скоєні злочини, що підлягають розгляду МКС.

У свою чергу, визнання Кот-д'Івуаром юрисдикції МКС *ad hoc* призвело до прийняття Третьою Палатою попереднього провадження «Рішення згідно ст. 15 Римського статуту щодо уповноваження на проведення розслідування ситуації в республіці Кот-д'Івуар» [24, с. 4]. При цьому дана Палата зауважила, що першочергова заява Кот-д'Івуару від 2003 р. чітко свідчить про її невизначений час, а подальші листи президента Каттари не є такими, що обмежують або вносять поправки до вищевказаної заяви, а навпаки, конкретно підтверджують визнання Республікою Кот-д'Івуар юрисдикції МКС щодо злочинів, імовірно скоєних на її території в недавньому минулому [24, с. 6], та підтвердила повноваження пана Каттари робити такі заяви [24, с. 7-8]. Пізніше, 23 листопада 2011 р., Третя Палата попереднього провадження видала ордер на арешт колишнього президента Кот-д'Івуару Лорана Гбагбо, що мало своїм результатом початок розгляду справи *The Prosecutor v. Laurent Gbagbo* [4], котра станом на сьогодні перебуває на стадії судового розгляду [7].

Тим не менш, рішення про визнання МКС своєї юрисдикції щодо прийняття на розгляд ситуації в республіці Кот-д'Івуар *lato sensu* оскаржувалося представниками сторони захисту в рамках розгляду Першою Палатою попереднього провадження вищевказаної справи *The Prosecutor v. Laurent Gbagbo*. Зокрема, вони посилялися на два основних аргументи щодо неможливості розповсюдження юрисдикції Суду на події, котрі мали місце після 2003 р.: (1) першочергове визнання юрисдикції Суду в 2003 р. не було необмеженим в часі і, відповідно, не є достатнім для визнання його юрисдикції в 2011 р. та (2) заяви Кот-д'Івуару від 2010 та 2011 рр. щодо продовження визнання юрисдикції МКС є недійсними, оскільки президент Каттара не є законним президентом Кот-д'Івуару, оскільки законним президентом є Лоран Гбагбо. У свою чергу, сторона обвинувачення не погодилася з вищевказаною позицією, аргументуючи це у такий спосіб. По-перше, визнання юрисдикції Суду в 2003 р. не обмежується тими подіями, які існували на момент подання заяви – радше, таке визнання має невизначену тривалість. При цьому Канцелярія Прокурора, посиляючись на аргументацію Третьою Палатою попереднього провадження, зазначила, що Перша Палата попереднього провадження не має вирішувати питання про те, чи є листування Кот-д'Івуару та МКС від 2003 р. як таке підставою для поширення юрисдикції Суду на розгляд злочинів, скоєних у 2010 та 2011 рр., оскільки додаткові листи до Голови та Секретаря МКС чітко свідчать про те, що юрисдикція Суду на території Кот-д'Івуару включає в себе події, що мали місце в 2010 та 2011 рр. По-друге, в контексті аргументу сторони захисту Лорана Гбагбо щодо того факту, що пан Каттара не є законним президентом, Канцелярія Прокурора посиляється на те, що уряд Кот-д'Івуару не погоджується з такою думкою, оскільки саме пан Каттара є визнаним головою держави як на міжнародному, так і на національному рівні, будучи обраним на цю посаду належним чином. При цьому сторона обвинувачення звернула увагу на той факт, що до повноважень МКС не належать ані питання оцінювання виборів, проведених на територіях тих чи інших держав, ані перегляд рішень Кот-д'Івуару та інших держав, котрі визнали уряд Кот-д'Івуару під головуванням пана Каттари [24, с. 5]. Позиція Канцелярії Прокурора щодо визнання юрисдикції МКС *ad hoc* також включає в себе тлумачення п. 3 ст. 12 Римського статуту та правила 44 Правил процедури і доказування як таких, що не вимагають зазначення у відповідних заявах конкретної інформації щодо часових рамок, території та предмету або супроводжуючої документації, зазначаючи при цьому, що ніщо не заважає державі подати заяву щодо визнання юрисдикції Суду *ad hoc* з широким або загальним обсягом застосування до переданої ситуації [24, с. 16]. Канцелярія Прокурора також зауважила, що заява, подана до Суду згідно п. 3 ст. 12, є тільки попередньою умовою для здійснення ним юрисдикції і що відповідальність в даному контексті покладається на Прокурора Суду. У свою чергу, Прокурор визначає обсяг своїх розслідувань щодо конкретних злочинів або індивідів в рамках переданої на розгляд Суду ситуації, посиляючись при цьому на так званий «юрисдикційний тест», виведений Першою Палатою попереднього провадження у справі *The Prosecutor v. Callixte Mbanishimana*, згідно з яким «злочини повністю пов'язані з кризовою ситуацією, яка мала місце під час передачі справи на розгляд Суду», і зауваживши при цьому, що в справі *The Prosecutor v. Laurent Gbagbo* цей тест підлягає

використанню за аналогією [24, с. 16]. Сторона обвинувачення також звернула увагу на той факт, що звичайне значення формулювання заяви Кот-д'Івуару від 18 квітня 2003 р. свідчить про визнання ним юрисдикції Суду без часових, географічних або предметних рамок [24, с. 16-17].

Проаналізувавши позиції сторін обвинувачення та захисту, Перша Палата попереднього провадження дійшла таких висновків. По-перше, вона зазначила, що в той час як держави мають вибір щодо надання чи ненадання своєї згоди на здійснення Судом юрисдикції шляхом подання заяв згідно п. 3 ст. 12 Римського статуту, обсяг таких заяв, тим не менш, регулюється правовими рамками МКС. Зокрема, правило 44 Правил процедури і доказування безпосередньо обмежує повноваження держав щодо визначення рамок ситуації, яка може бути розслідувана Судом. На думку Першої Палати попереднього провадження, головна роль правила 44 полягає в запобіганні використанню державами, що не є учасницями Статуту, юрисдикції МКС «в потрібний час та в потрібному місці». Відповідно, тоді як держава, що не є учасницею Римського статуту, може намагатися визначити обсяг юрисдикції Суду відносно себе, таке визначення не може встановити свавільні параметри переданої на розгляд МКС ситуації, оскільки відповідна ситуація повинна охоплювати всі пов'язані з нею злочини. Палата вважає, що у кінцевому рахунку саме Суд має вирішувати питання про те, наскільки обсяг прийняття його юрисдикції вищевказаною державою, зазначений у її заяві, відповідає об'єктивним параметрам відповідної ситуації.

Безпосередньо у контексті Кот-д'Івуару Перша Палата попереднього провадження наголосила на тому, що він не мав наміру визначити обсяг ситуації, котру він передав на розгляд МКС шляхом подання заяви від 18 квітня 2003 р., окрім посилання на події від 19 вересня 2002 р. Вона також відзначила, що ніщо у вищевказаній заяві не свідчить про жодні спроби Кот-д'Івуару обмежити обсяг юрисдикції Суду, зауваживши при цьому, що звичайне значення виразу «невизначений період часу» явно свідчить про той факт, що Кот-д'Івуар визнав юрисдикцію МКС щодо подій, котрі мали місце 19 вересня 2002 р., і тих, що відбувалися пізніше. Пославшись на попередні висновки Третьої Палати попереднього провадження, зокрема, встановлення нею того факту, що «акти насилля, котрі мали місце на території Кот-д'Івуару в період з 19 вересня 2002 р. по 28 листопада 2010 р., незважаючи на різний рівень інтенсивності в різних місцях та в різний час, мають тлумачитися як єдина ситуація, в рамках якої безперервна криза, котра включала в себе тривалий політичний спір та силову боротьбу, має своїм результатом настання подій, щодо яких Палатою МКС було ініційовано проведення розслідування», Перша Палата попереднього провадження дійшла висновку про те, що МКС володіє юрисдикцією щодо всіх можливо скоєних міжнародних злочинів на території Кот-д'Івуару, починаючи з 19 вересня 2002 р., включаючи можливо скоєні злочини 28 листопада 2010 р., на підставі заяви від 18 квітня 2003 р. Питання про юридичну силу листів до Голови і Секретаря МКС від пана Каттари Палата вирішила не розглядати у зв'язку з тим, що навіть абстрагуючись від їхньої юридичної сили, ці листи, разом з подальшими заявами та тривалою співпрацею Кот-д'Івуару з МКС, є додатковим доказом визнання юрисдикції Суду щодо вищевказаних подій [25, с. 21-24].

Як у рамках розгляду ситуації в Кот-д'Івуарі, так і у подальшій практиці Суду щодо застосування п. 3 ст. 12 Римського статуту слід звернути увагу на рішення Апеляційної палати МКС від 12 грудня 2012 р. [26], у якому вона постановила, що п. 3 ст. 12 слід тлумачити як такий, що не обмежує право держави, яка не є учасницею Римського статуту, подавати заяву про визнання юрисдикції Суду ані щодо злочинів, які мали місце в минулому, ані щодо злочинів, скоєних в рамках конкретної ситуації. На думку Апеляційної палати, держава може визнати юрисдикцію МКС взагалі (*generally*) [14, с. 31].

В контексті визнання юрисдикції МКС *ad hoc* з боку Палестини слід звернути увагу на подання Палестинською національною владою відповідної заяви щодо актів, скоєних на її території в період з 1 липня 2002 р. Зважаючи на різне ставлення міжнародної спільноти до існування або неіснування держави Палестина, Секретар Суду підтвердив отримання заяви 23 січня 2009 р., не вирішуючи при цьому питання про судово визначення доцільності застосування п. 3 ст. 12 Римського статуту відносно даної заяви [21] та зазначивши, що «підсумкове рішення щодо застосування даного положення буде прийняте суддями МКС» [27, с. 1]. На підставі численної інформації (близько 400 листів щодо можливо скоєних злочинів), публічних доповідей та обговорення з експертами та неурядовими організаціями ситуації в Палестині, 3 квітня 2012 р. Канцелярія Прокурора прийняла рішення розпочати попереднє розслідування на її території [28].

Тим не менш, варто звернути окрему увагу, що окрім питань, пов'язаних зі статусом Палестини як суб'єкта міжнародного права *lato sensu* (у цьому аспекті Секретаріат зазначив, що за принципом рівності Палестинська національна влада, як і будь-яка інша зацікавлена сторона, має право на

вираження своєї позиції [28]), як і у випадку з Кот-д'Івуаром, виникало питання можливості застосування юрисдикції МКС до подій на території Палестини ретроактивним шляхом. У сучасній доктрині міжнародного кримінального права з цього приводу висловлювалися різні думки – від неможливості ретроактивної діяльності Суду взагалі (зокрема, Андре де Хуг, посилаючись на п. 2 ст. 11 Римського статуту, звертає увагу на намір його творців наділити МКС юрисдикцією виключно щодо розгляду майбутніх подій і у зв'язку з цим вважає недоцільним тлумачити в іншому ретроактивному контексті можливість визнання юрисдикції Суду державами, які не є учасниками Римського статуту, згідно п. 3 ст. 12) до ретроактивного характеру п. 3 ст. 12 (на думку Кевіна Джона Хеллера, Палестина може визнати ретроактивну юрисдикцію Суду щодо себе незалежно від того, коли вона буде визнана / стане державою згідно міжнародного права) [29]. Посилаючись на вищевказане рішення Апеляційної палати у справі *The Prosecutor v. Laurent Gbagbo*, Кевін Джон Хеллер наголосив на його важливості для Палестини в контексті визнання нею юрисдикції МКС, оскільки воно є додатковим свідченням для її можливості визнати таку юрисдикцію ретроактивно.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що станом на сьогодні питання про можливість ретроактивної юрисдикції МКС, як і про обсяг його повноважень щодо розгляду ситуацій і справ, переданих на його розгляд згідно з п. 3 ст. 12 Римського статуту, практично вирішено і підтверджується його практикою. Відповідно, будь-які злочини на території України у випадку їхньої появи у майбутньому та зв'язку з подіями, що мали місце протягом 21 листопада 2013 р. – 22 лютого 2014 р., скоріш за все, підлягатимуть розгляду Судом. Тим не менш, слід звернути увагу на відсутність будь-яких часових рамок для Прокурора Суду в контексті проведення попереднього розслідування, що, в свою чергу, свідчить про невизначений і, вочевидь, довгий термін розгляду нею ситуації в Україні.

Україна та Міжнародний кримінальний суд: сподівання та реальність

17 квітня 2014 року Прокурор МКС Фату Бенсуда розпочала *попереднє розслідування* ситуації в Україні з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року з метою визначити, чи застосовуються критерії Римського статуту щодо визнання юрисдикції МКС та прийнятності справи до даної ситуації.

В контексті питання юрисдикції Прокурор має встановити, чи відносяться злочини, скоєні на території України у вищевказаний період, до злочинів, щодо яких МКС має юрисдикцію *ratione materiae*, зокрема, згідно заяви Верховної Ради України, до злочинів проти людяності. В контексті прийнятності Прокурор МКС має застосовувати «тест на прийнятність справи», проаналізований вище. Якщо після вчинення вищевказаних дій Прокурор вирішить, що ситуація в Україні підпадає під юрисдикцію МКС та є прийнятною, вона подасть запит у Палату попереднього провадження МКС щодо ініціювання та початку розгляду справ стосовно конкретних індивідів.

Очевидно, що розгляд відповідних подій МКС буде тривалим. Більше того, для вивчення подій, що сталися, Канцелярії Прокурора знадобиться допомога саме українських слідчих та судових органів. Тож, на нашу думку, Україні не слід сподіватися лише на МКС у справі про злочини, вчинені режимом В. Ф. Януковича, а продовжувати їхнє розслідування максимально наполегливо та ефективно на національному рівні.

Утім, потреба у співпраці з МКС не обмежується лише подіями, про які йдеться у заяві України щодо визнання його юрисдикції *ad hoc*. Як відомо, наприкінці лютого 2014 року розпочалася військова агресія Російської Федерації проти України, яка почалася з окупації Автономної Республіки Крим (з подальшими рішеннями про її анексію, що були рішуче засуджені Генеральною Асамблеєю ООН, Європейським Союзом, Радою Європи тощо, а також переважною більшістю держав світу) та продовжилася діями, що полягали в організації, навчанні, фінансуванні й озброєнні терористичних організацій у Донецькій та Луганській областях України, вторгненні російських військовослужбовців та «добровольців» на територію України, обстрілах території України тощо. Під час цих дій агресором та підтримуваними ним терористами було вчинено значну кількість воєнних злочинів та, ймовірно, злочинів проти людяності. Водночас російські «слідчі органи» зайнялися фабрикуванням кримінальних справ проти українських військовослужбовців та правоохоронців, звинувачуючи їх у воєнних злочинах.

Усі ці обставини демонструють необхідність якнайшвидшого повноцінного приєднання України до Римського МКС, а також активної роботи української прокуратури щодо розслідування всіх подій останнього часу та притягнення до відповідальності всіх осіб, винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності, вчинених на території України. Такі дії, проведені у повній відповідності з доктриною «позитивної комплементарності», забезпечать виконання міжнародних

зобов'язань України, спрямованих на боротьбу з найтяжчими злочинами проти міжнародного права, та ще раз підкреслять недобросовісність та політичну вмотивованість спроб російських слідчих переслідувати українців буцімто за вчинення таких злочинів. При цьому у тих випадках, коли Україна з об'єктивних причин не зможе забезпечити судове переслідування осіб, що вчинили міжнародні злочини на її території (наприклад, через їхнє переховування на території інших країн), наша держава зможе розраховувати на допомогу МКС, що отримує юрисдикцію стосовно всіх подій на території України. Для забезпечення наявності такої юрисдикції Україні буде доцільно під час ратифікації Римського статуту знову скористатися п. 3 ст. 12 цього документу, поширивши визнання юрисдикції Суду на всі злочини, вчинені на території України з 22 лютого 2014 року.

1. Cryer R., Friman H., Robinson D. An introduction to international criminal law and procedure. – Cambridge, 2010.
2. Structure of the Court [Electronic source]. – Access mode: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/structure%20of%20the%20court/Pages/structure%20of%20the%20court.aspx
3. Римский статут Международного уголовного суда [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf)
4. Situations and cases [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/Pages/situations%20and%20cases.aspx
5. The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200104/related%20cases/icc%200104%200106/Pages/democratic%20republic%20of%20the%20congo.aspx
6. The Prosecutor v. Germain Katanga [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200104/related%20cases/icc%200104%200107/Pages/democratic%20republic%20of%20the%20congo.aspx
7. Pre-Trial Chamber I commits Laurent Gbagbo to trial [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/pr1016.aspx
8. The Prosecutor v. Mathieu Ngudjolo Chui [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200104/related%20cases/ICC-01-04-02-12/Pages/default.aspx
9. The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200109/related%20cases/icc01090111/Pages/icc01090111.aspx
10. The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200105/related%20cases/icc%200105%200108/Pages/case%20the%20prosecutor%20v%20jean-pierre%20bemba%20gombo.aspx
11. The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200109/related%20cases/icc01090211/Pages/icc01090111.aspx
12. Ukraine [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/structure%20of%20the%20court/office%20of%20the%20prosecutor/comm%20and%20ref/peongoing/ukraine/Pages/ukraine.aspx
13. Rules of procedure and evidence [Electronic source]. – Access mode : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/PIDS/legal-texts/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>
14. Situation in the Republic of Cote d'Ivoire in the case of the Prosecutor v. Laurent Gbagbo. Judgment on the appeal of Mr Laurent Koudou Gbagbo against the decision of Pre-Trial Chamber I on jurisdiction and stay of the proceedings, No. ICC-02/11-01/11 OA 2, 12/12/2012
15. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Documents/997/declarationVerkhovnaRadaUkr.pdf
16. El Zeidy M. The Principle of Complementarity in International Criminal Law: Origin, Development and Practice. – Leiden – Boston, 2008. – Vol. XXI. – 366 p.
17. The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, Decision on the Prosecutor's Application for a Warrant of Arrest, Art. 58, No. ICC-01/04-01/06-8-US-Corr, 10/02/2006
18. The Prosecutor v. Saif Al-Islam Gaddafi and Abdullah Al-Senussi [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/icc0111/related%20cases/icc01110111/Pages/icc01110111.aspx

19. ICC-Office of the Prosecutor, Report on Prosecutorial Strategy, September 2006 [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/D673DD8C-D427-4547-BC69-2D363E07274B/143708/ProsecutorialStrategy20060914_English.pdf
20. The Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, opens a preliminary examination in Ukraine [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/pr999.aspx
21. Declarations Art. 12(3) [Electronic source]. – Access mode : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/structure%20of%20the%20court/registry/Pages/declarations.aspx
22. Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court / Edited by Otto Triffterer. Second edition. – München, 2008.
23. Wills A. The ICC's Retroactive Jurisdiction, Revisited [Electronic source]. – Access mode : <http://opiniojuris.org/2013/01/29/the-iccs-retroactive-jurisdiction-revisited/>
24. Situation in the Republic of Cote d'Ivoire in the case of the Prosecutor v. Laurent Gbagbo. Prosecution Response to Defence motion for a declaration on lack of jurisdiction of the Court based on Articles 12(3), 19(2), 21(3), 55 and 59 of the Rome Statute, No.: ICC-02/11-01/11, 27/06/2012
25. Situation in the Republic of Cote d'Ivoire in the case of the Prosecutor v. Laurent Gbagbo. Decision on the "Corrigendum of the challenge to the jurisdiction of the International Criminal Court on the basis of articles 12(3), 19(2), 21(3), 55 and 59 of the Rome Statute filed by the Defence for President Gbagbo, No.: ICC-02/11-01/11, 15/08/2012
26. Gbagbo case: Appeals Chamber confirms ICC jurisdiction [Electronic source]. – Access mode : http://icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/pr862.aspx
27. Questions and answers [Electronic source]. – Access mode : <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/74EE201-0FED-4481-95D4-C8071087102C/279787/QARegistryArticle14.pdf>
28. Palestine [Electronic source]. – Access mode : http://icc-cpi.int/en_menus/icc/structure%20of%20the%20court/office%20of%20the%20prosecutor/com%20and%20ref/pednp/palestine/Pages/palestine.aspx
29. Heller K. J., Appeals Chamber Confirms Retroactive Ad Hoc Jurisdiction [Electronic source]. – Access mode : <http://opiniojuris.org/2012/12/13/appeals-chamber-confirms-retroactive-ad-hoc-jurisdiction/>

International Criminal Court: Functioning Efficiency and Advantages for Ukraine

Summary

The issue of ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court has not been considered extremely relevant since its signature by Ukraine in 2001. Nevertheless last events occurred on its territory show the necessity of such ratification in order to fight the impunity in future, strengthen the judicial system of Ukraine and ensure the effectiveness of examination of cases of individuals, who committed international crimes and, as a consequence, shall be brought to individual criminal responsibility.

It is worth mentioning that on 17 April 2014 the Verkhovna Rada of Ukraine accepted ad hoc jurisdiction of the International Criminal Court by lodging a declaration under Article 12(3) of the Rome Statute over the alleged crimes committed on its territory from 21 November 2013 till 22 February 2014. Such acceptance is not an exception in the Court's practice. Analogous declarations of Cote d'Ivoire and Palestine were thoroughly analyzed by the Pre-Trial Chambers, which stated that such declarations generally cover undetermined period of time and extend the Court's jurisdiction to all events connected with those over which the State primarily recognized such jurisdiction. Pro tanto, all other events and alleged international crimes will not be examined by the International Criminal Court, that's why Ukraine is still required to ratify the Rome Statute in the nearest future. Nowadays the Prosecutor of the Court Ms. Fatou Bensouda opened the preliminary examination into the situation in Ukraine, which may continue during undetermined period of time.

The principle of complementarity requiring the International Criminal Court be complementary to national criminal jurisdictions shall not preclude the Ukraine's ratification of the Rome Statute due to its primary aim to protect the state sovereignty and guarantee the Court's non-interference to the competence of national judicial bodies.

Аліна Зотько

Міжнародний кримінальний суд: перспективи для України. Питання ратифікації Римського статуту

У статті розглянуті актуальні проблеми українського сьогодення, у зв'язку з якими виникла необхідність ратифікації Римського статуту, а отже і членства в Міжнародному кримінальному суді. Також проведені паралелі до міжнародно-правових злочинів, вчинених в Україні, та зроблений прогноз можливих вироків МКС по них. До того ж, наведені гіпотези, чому Україна до цього часу не ратифікувала Римський статут, хоча він був підписаний ще у 2000-му році.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, ратифікація, злочини проти людяності, воєнні злочини.

В статье рассматриваются актуальные проблемы в Украине, в связи с которыми возникла необходимость ратификации Римского статута, а следовательно и членства в Международном уголовном суде. Также были проведены параллели к международно-правовым преступлениям, совершенным в Украине, и сделан прогноз возможных приговоров МКС по ним. К тому же, приведены гипотезы, почему Украина до сих пор не ратифицировала Римский статут, хотя он и был подписан еще в 2000-м году.

Ключевые слова: Международный уголовный суд, Римский статут, ратификация, преступления против человечности, военные преступления.

The article is considered about current problems in Ukraine, due to which had appeared the necessity of Rome Statute ratification, and therefore membership in the International Criminal Court. Also were provided parallels to international crimes, committed in Ukraine, and made a forecast concerning possible verdicts passed by the ICJ according them. In addition, hypotheses were provided, why Ukraine has not been ratified yet, although it was signed in 2000.

Key words: the International Criminal Court, Rome Statute, ratification, crimes against humanity, war crimes.

У період з 30 листопада 2013 р. і до сьогодні на теренах України здійснюється багато міжнародно-правових злочинів. Національні судові органи довели, що вони не в змозі покарати справді винних, а тому для України є нагально важливим розслідування злочинів у Міжнародному кримінальному суді (МКС) незаангажованими суддями. До того ж варто розглянути питання, чому, підписавши Римський статут у 2000 р., Верховна Рада України і досі не ратифікувала його.

Високопосадовці, що здійснили злочини проти миру та людяності, можуть нести відповідальність через реалізацію вироку МКС. Найбільш тяжкі, з огляду права, злочини підпадають під юрисдикцію МКС, а саме (ст. 5 Римського статуту): злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини агресії. Для України відкриття кримінальних проваджень у Гаазі є як ніколи актуальним і важливим. На території нашої держави і дотепер здійснюються злочини. Більшість з них підпадають під ст. 7 Статуту «Злочини проти людяності» та ст. 8 «Воєнні злочини».

Хоча Україна не ратифікувала Римський статут, проте уряд подав Секретарю МКС декларацію про визнання юрисдикції цього суду стосовно злочинів (ст. 12 п. 3), які було скоєно на території України з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р. І вже прокурор МКС повинен встановити, чи розглядатиметься ця справа в суді [1]. Виходячи з того, що криза в Україні набула широкого розголосу та стурбованості міжнародної спільноти, на мою думку, провадження буде розпочато.

Події Майдану в Україні дуже схожі на повалення режиму Каддафі в Лівії. Виходячи з того, що лівійську справу було прийнято до розгляду і видано ордери на арешт Муаммара Каддафі (відізвиано

УДК 341.645

ЗОТЬКО Аліна Михайлівна,
студентка 3 курсу, відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: **КОРИНЕВИЧ Антон Олександрович**,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

© А. Зотько, 2014

через смерть останнього), Саїфа Аль-Іслама Каддафі і Абдулли Аль-Сенуссі за масові вбивства та переслідування, як злочини проти людяності, можна зробити висновок, що й українське екс-керівництво не уникне відповідальності [2].

Державні судові органи ніколи не розглянуть справи проти колишніх високопосадовців, які їх «годували», по справедливості. В Україні вони могли б скористатися недоторканністю, тоді як у ст. 27 зазначено, що на дію Римського Статуту ніяким чином не впливає посада особи. І хоча держава не вправі подавати список підозрюваних, а лише перелік фактів, проте беззаперечно у першу чергу на підсудній лаві повинно з'явитися все колишнє керівництво країни, а саме – екс-Президент В. Ф. Янукович, Генпрокурор – Пшонка В. П., Міністр внутрішніх справ – Захарченко В. Ю. і т.д. Про те, що багатьом не вигідна ратифікація Римського Статуту, свідчить і той факт, що коли Україна збиралась затвердити статут, якраз розгорівся «касетний скандал», і подання до Конституційного Суду надіслав Л. Кучма – фігурант скандалу та можливий підозрюваний у справі вбивства Г. Гонгадзе.

До того ж до відповідальності може бути притягнуто військовослужбовців та правоохоронців, що виконували явно злочинні накази по розгону Майдана, масових убивствах у Києві та Одесі, незаконному захопленню влади та розпалювання ворожнечі у Криму та на Сході України.

Проблемою є тривалість розгляду справи та особиста присутність обвинувачених, які й досі переховуються [3]. Їм відсилається повістка до суду, а вже якщо вони відмовляються з'явитися, видається ордер на арешт, і всі держави, що ратифікували статут, повинні розшукувати підозрюваних. Величезною перепоною є те, що потенційна держава-прихисток злочинців – Росія не ратифікувала Статут. Таким чином лише міжнародні інстанції, такі як Інтерпол, зможуть провадити пошук на території Росії. Розгляд справи може тягнутись роками, але злочини проти людяності не мають строку давності, а тому рано чи пізно винні постануть перед судом.

Нагальним є питання ратифікації Статуту, адже й опісля 22 лютого 2014 р. на території України здійснюються злочини не лише всеукраїнського, а й міжнародного масштабу, а заява про визнання юрисдикції - разова [4]. МКС може розпочинати провадження лише щодо країни-учасниці Статуту або ж щодо країни, громадяни якої здійснили злочини на території держави-учасниці Римського статуту. Є ще варіант ініційованої заяви Радою Безпеки (так було з Лівією), але дивімося правді в очі, Росія, а можливо, і їх союзник Китай, заветують таку резолюцію. Росія, як держава-агресор, призвела до смерті понад двох тисяч людей, 300 з яких – це загиблі пасажери «Боїнга» МН – 17. Потрібно притягнути до відповідальності фізичних осіб, які причетні до підготовки, організації, планування і розв'язування агресивної війни [5].

Багатьом не вигідна ратифікація Статуту, бо, як вже зазначалось, до суду передається не перелік підозрюваних, а конкретні факти. І хто знає, можливо, і нинішні представники влади потраплять під удар. На мою думку, саме тому у МКС і досі не розглядався Кавказький конфлікт. Події в Україні зараз до болю нагадують «п'ятиденну війну» в Грузії: ті самі російські миротворці, самопроголошені республіки, інформаційна війна тощо. Пройшло вже 5 років, а провадження так і не розпочато, хоча Грузія і ратифікувала Статут. Продовжуючи розслідування власними судовими органами, вона перешкоджає цьому. Нагадаю, що МКС розглядає справу лише за умови не бажання чи неспроможності державних органів виявити винних. Напевно, і в Грузії хтось приклав руку до розпалювання ворожнечі в країні. Проблемою також є і те, що по той бік барикади у 2008р. у Грузії стояв інший уряд, теперішня ж влада намагається уникнути подальшої конфронтації з Росією. Усі події, що на теренах України, що на теренах Грузії були сплановані завчасно і не з'явилися неочікувано. Наразі життєво необхідно притягнути до відповідальності осіб, що стоять за ними [6].

У 2001р. Верховна Рада України не змогла ратифікувати Римський Статут через висновок Конституційного Суду про його невідповідність Конституції України. Насправді заважав лише технічний пункт. Потрібно внести положення до Конституції України, що Україна визнає юрисдикцію міжнародних судових інстанцій, договори про утворення яких ратифіковані Верховною Радою України.

Наразі Україні просто таки необхідно ратифікувати цей документ згідно підписаної Угоди про асоціацію з ЄС.

Наддержави, такі як Росія, США, Китай, і досі не стали учасниками Статуту, здебільшого пояснюючи це тим, що діяльність МКС зазіхає на державний суверенітет. Зокрема Росія мотивує відмову ратифікації наступним чином:

- Конституція Російської Федерації (ст.50) не допускає винятків із принципу *ne bis in idem* (не можна двічі судити за одне і те ж саме), тоді як Статут має такі винятки;

- Уже згадуваний імунітет посадових осіб;
- Неприпустимість видачі своїх громадян для здійснення кримінального переслідування, тоді як Статут зобов'язує країни чинити саме так.

Але всі ці перешкоди можуть бути усунені. Багатьом країнам ЄС довелося гармонізувати Основний закон із положеннями Статуту, але вони все ж таки ратифікували його. Насправді, усі держави-противники МКС банально намагаються уникнути відповідальності [7]. Зрозуміло, що там, де надто багато влади зосереджується в руках купки людей, починається і зловживання нею, що призводить до серйозних злочинів проти миру та людства. Історія багата такими прикладами: Гітлер, Сталін, Муссоліні, Чаушеску тощо. Завданням кожної демократичної країни, яка претендує бути такою, є жити по закону і поважати права кожного, а сильні світу цього, які не хочуть так, повинні нести відповідальність. Саме для цього і був створений МКС. США розуміють, що доведеться нести відповідальність за Ірак та Афганістан, Росія – за Грузію та Україну. Тому і створюються штучні перепони.

Таким чином, проаналізувавши положення Римського статуту, дослідивши конфлікти, схожі на український та взявши до уваги позиції інших держав щодо діяльності МКС, можна впевнено зробити висновок, що з метою уникнення подальших порушень міжнародного гуманітарного права в Україні, негайно потрібно розпочати процес ратифікації Римського статуту та внести потрібні поправки до законодавства. До того ж не можна залишити усі міжнародно-правові злочини, скоєні на теренах нашої держави безкарними. А допоки всі рівні влади в Україні не пройдуть люстрації, не можна розраховувати на справедливий розгляд справи.

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду [Електронний ресурс]. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

2. Нюрнберзький процес [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mgimo.ru/nuremberg/>.

3. Ситуація в Ливії: ICC-01/11-01/11 Прокурор проти Саїфа Аль-Ислама Каддафи и Абдуллы Аль-Сенусси [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mup-info.com/mup/node/167>.

4. Кмузов Б. Папуашвили: правозащитники выступают за расследование событий августа 2008 года в Гааге [Електронний ресурс] / Беслан Кмузов. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/224938/>.

5. Кабінет Міністрів України. Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, які було скоєно з 21 листопада 2013 по 22 лютого 2014 року [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247226257&cat_id=244277212.

6. Зануда А. Посол Василенко: як справу Януковича довести до Гааги [Електронний ресурс] / Анастасія Зануда. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/02/140227_vasilenko_int_court_az.shtml.

7. Щур М. Путіна і Шойгу потрібно судити – екс-суддя Міжнародного кримінального трибуналу [Електронний ресурс] / Марія Щур. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.krymr.com/content/article/25479333.htm>.

International Criminal Court: Prospects for Ukraine. Ratification of the Rome Statute

Summary

A lot of international crimes have been committed in Ukraine from 30 November, 2013 up to these days. Most of them are under the International Court of Justice jurisdiction. The ICJ prosecutes individuals for genocide, crimes against humanity, war crimes and the crime of aggression. Crimes of humanity and war crimes were committed during Euromaidan, Crimea annexation and acts of terrorism in the East of Ukraine. National courts have proved that they can't punish guilty officials. That is why Ukrainian Parliament should ratify Rome statute as soon as possible.

The International Court of Justice is unique body, which prosecute only officials, that is why only this court will be able to punish Ukrainian and Russian functionaries responsible for international crimes.

Events in Syria and Georgia are extremely similar with current Ukrainian situation.

The Euromaidan in Ukraine resembles overthrow of the Kaddafi regime in Libya. Taking into consideration the fact that Libyan case was admitted and arrest orders was issued, Kaddafi and Al-Sennusi were accused of slaughter and persecution, which are considered to be crimes against humanity, we can make a conclusion that Ukrainian former government will not avoid criminal liability.

Moreover, Georgian "5-day war" with Russia had the same elements as Ukrainian one: Russian peacekeepers, information war, the self-declared republic etc. But proceeding of Georgian conflict hasn't started yet. I see only one reason of it: officials afraid of taking responsibility. And Ukrainians are not exception.

In conclusion I'd like to state that Ukrainian Parliament should pass the amendments to the Constitution and ratify Rome Statute to punish ex-governors and to prevent future breach of law.

Конституційні аспекти ратифікації Римського статуту

Україна так і не приєдналася до Римського статуту у зв'язку із сформульованим Конституційним Судом положення, в силу якого «доповнююча» національні інститути кримінальної юстиції юрисдикція Міжнародного кримінального суду, потребує внесення змін до Конституції України. Аналізуються особливості надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів та особливості трансформації Римського статуту у національний правопорядок України. На основі порівняльного аналізу природи Європейського суду з прав людини, Європейського палату правосуддя та Міжнародного кримінального суду доведено, що останній має субсидіарну, а не наднаціональну природу. Розглянуто переваги і недоліки парламентських і позапарламентських шляхів трансформації Римського статуту у правопорядок України.

Ключові слова: конституційна юстиція, Конституція України, міжнародний договір, національний правопорядок, правова система, Римський статут, *jus cogens*.

Михайло Савчин

Украина так и не присоединилась к Римскому статуту из-за сформулированного Конституционным Судом положения, в силу которого «дополняющая» национальные институты уголовной юстиции юрисдикция Международного уголовного суда, требует внесения изменений в Конституцию Украины. Анализируются особенности предоставления согласия на обязательность международных договоров и особенности трансформации Римского статута в национальный правопорядок Украины. На основе сравнительного анализа природы Европейского суда по правам человека, Европейского двора правосудия и Международного уголовного суда доказано, что последний имеет субсидиарную, а не наднациональную природу. Рассмотрены преимущества и недостатки парламентских и внепарламентских путей трансформации Римского статута в правопорядок Украины.

Ключевые слова: конституционная юстиция, Конституция Украины, международный договор, национальный правопорядок, правовая система, Римский статут, *jus cogens*.

Ukraine has not acceded to the Rome Statute in connection with the position articulated by the Constitutional Court, whereby the "complementary" national criminal justice jurisdiction of the International Criminal Court requires amending the Constitution of Ukraine. The features its consent to be bound by international treaties and features of the transformation of the Rome Statute in national legal order of Ukraine is analyzed. Based on comparative analysis of the nature of the European Court of Human Rights, the European palace of justice and the International Criminal Court proved that the latter has a subsidiary rather than a supranational nature. The advantages and disadvantages of parliamentary and extra-parliamentary ways of transformation of the Rome Statute of the rule of law in Ukraine is considered.

Key words: the Constitution of Ukraine, constitutional justice, international treaty, *jus cogens*, the legal system, national legal order, the Rome Statute.

Контраверсійні обставини ратифікації Римського статуту із наступним визнанням Міжнародного кримінального суду Конституційним Судом України як наднаціональної інституції заблокував процес приєднання України до цієї міжнародної системи захисту прав людини від свавілля держави. Висновок КСУ у справі про Римський статут мав далекосяжні наслідки. Він засвідчив вади у баченні конституційними суддями власне суддівських стратегій при ухваленні рішень, що у ключових справах, на жаль, проявляється напрочуд рельєфно. Адже Конституція України залишає доволі широкий простір розсуду щодо засобів і форм трансформації (імплементации) норм і принципів міжнародного права до національного правопорядку.

Країна, яка століттями боролася за власну незалежність, здобула її внаслідок колапсу Радянського Союзу, який розпався. Фобії колишньої партноменклатури у поєднанні її союзу із «червоним директором» та окремими представниками криміналітету, які у радянські часи давали доступ чиновникам до певних життєвих благ, виробило специфічне ставлення керівників держави до відповідальності за власний політичний курс. Адже за принципами лояльності та шантажу формувалася державний апарат при президентах Леоніді Кучмі та Вікторі Януковичу. Тому й не дивним було ставлення вищого політичного керівництва до РС, який передбачав міжнародно-пра-

УДК 341.242

САВЧИН Михайло Васильович,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, фінансового, інформаційного та європейського публічного права, директор Центру правотворчості УжНУ, радник Голови Конституційного Суду України (2008 – 2010).

© М. Савчин, 2014

вові механізми відповідальності політичних і державних діячів за вчинення злочинів проти людства і миру.

Власне ці фактори на тлі слабкості конституційної юстиції стали ключовими у невдалій трансформації РС у національний правопорядок України. Адже питання відповідальності вищих посадових осіб упирається у стан політичної системи (зокрема, змінюваності еліт, балансу інтересів, мережі ухвалення рішень) та економічні інтереси. Слабкість конституційної юстиції і гіпертрофована роль парламенту, щодо якої цілком справедливо робить застереження з Андрашем Шайо як небезпечної для молодих демократій та при слабких політичних партіях [1], дозволяє модерувати як політичний процес, так і ухвалення ключових владних рішень канцелярією глави держави.

У цій презентації буде проведений комплексний аналіз щодо можливих шляхів трансформації РС у правову систему України. У першій частині буде короткий огляд моделей трансформації міжнародного права у національні правопорядки. Далі буде розглянуто алгоритм надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів в Україні. На основі аналізу обставин ратифікації Римського статуту Україною буде здійснено порівняльна характеристика Європейського суду з прав людини та Міжнародного кримінального суду, на підставі чого буде сформульовано основні шляхи трансформації РС у правопорядок України.

1. Конституційні моделі трансформації норм і принципів міжнародного права у національні правові системи. Вплив міжнародного права на національні правопорядки визначається насамперед через конституційний механізм визнання чинності його норм. Відповідно до цього норми міжнародного права стають невід'ємною частиною національного законодавства. Разом з тим існує специфіка визнання юридичної сили міжнародного договірної (статутного) права та загальновизнаних принципів міжнародного права.

Фактично чинність будь-якої сукупності норм, що становлять засади правопорядку певного типу (наприклад, певного різновиду національного чи міжнародного), забезпечується у правотворчих процедурах, в адміністративній та судовій практиці, через готовність учасників правовідносин приймати певні правила за орієнтир, стереотип у своїй поведінці. Відповідно до цього держава не може відмовити у застосуванні норми міжнародного права, посилаючись на особливості свого правопорядку, оскільки норми міжнародного права є продуктом міжнародного співробітництва, політики взаємності держав. Відповідно до статті 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів держава-учасник «не може посилатися на положення свого внутрішнього права для виправдання своєї неспроможності виконати договір». Зокрема, у справі про вільні зони (1995) Постійна палата міжнародного правосуддя заявила: «Не може бути ніяких сумнівів у тому, що Франція не може спиратися на власне внутрішнє законодавство, щоб обмежити обсяг своїх міжнародних зобов'язань». Характерною є також доктрина *legal estoppel*, згідно з якою навіть на етапі укладення договору при заявлених попередніх умовах сторона може очікувати на добросовісну поведінку свого контрагента.

Болгарський конституціоналіст Євгеній Танчев виділяє у європейських країнах наступні підходи до імплементації норм і принципів міжнародного права у національні правопорядки: 1) положення міжнародних договорів мають наднаціональний характер, навіть у порівнянні із конституцією; 2) положення міжнародних договорів мають однакову юридичну силу із конституцією; 3) проміжне положення між конституцією і актами парламенту; 4) мають перевагу над поточним законодавством лише ті міжнародні договори, що стосуються прав людини [2, 105].

Національні конституції та поточне законодавство насправді рідко відображають чи дуалістичну, чи моністичну доктрини. Наприклад, у статті 6 Конституції Грузії міститься положення про те, що «міжнародні договори та угоди, що не суперечать Конституції Грузії, мають переважну юридичну силу стосовно до внутрішньодержавних нормативних актів». Іспанська Конституція передбачає, що «законно укладені та офіційно опубліковані в Іспанії міжнародні договори складають частину її внутрішнього законодавства. Їх положення можуть бути скасовані, змінені або призупинені тільки у порядку, вказаному у самих договорах, або відповідно до загальних норм міжнародного права». Тому фактично необхідно говорити про набрання юридичної сили норм і загальновизнаних принципів міжнародного права у національному праві, а також про ступінь їх втілення в адміністративній та судовій практиці, тобто про трансформацію норм міжнародного права у національних правопорядках.

Міжнародний правопорядок визначає особливості правового регулювання у національному праві. У рамках світового співтовариства виникає проблема забезпечення єдиних завдань, взаємовигідного співробітництва. Відповідно до Заключного акта НБСЄ 1975 р. принцип добросовісного виконання зобов'язань з міжнародного права при здійсненні своїх суверенних прав, у т.ч. право

встановлювати закони та адміністративні правила, держава узгоджує свої дії та рішення зі своїми міжнародно-правовими зобов'язаннями. Згідно з цими положеннями держава може не дотримуватися міжнародних зобов'язань, якщо її згода на обов'язковість договору була виражена на порушення внутрішнього права, що стосується укладання міжнародного договору, при умові, що порушення було явним і стосувалося норми його внутрішнього права особливо важливого значення.

Таким чином, міжнародне право накладає на держави певні обов'язки, порядок реалізації яких визначається національним правом, якщо інше не застережене у міжнародній правовій нормі. Засади взаємодії міжнародного права та національних правових систем визначається на конституційному рівні. Як правило встановлюється обмеження, що трансформація норм міжнародного права у національне право можлива лише у тому випадку, якщо це не суперечить конституції; інакше спочатку необхідно вносити зміни до відповідних положень конституції.

Отже, щоб бути здатним регулювати відносини з участю фізичних та юридичних осіб, правила, що містяться у міжнародному праві, мають ввійти у національну правову систему у визначеному порядку. Такий процес перетворення норм міжнародного права у норми національного права називають трансформацією. Відповідно до цього норми міжнародного права надають статус національного права.

Існують механізми прямої та відсильної трансформації норм міжнародного права. При прямій трансформації, яку ще іменують інкорпорацією, міжнародний договір підлягає ратифікації і він набуває чинності з моменту офіційного опублікування. Щодо відсильної трансформації у законі зазначено, що ті чи інші його положення будуть застосовуватися відповідно із певним договором і що у визначених випадках необхідно застосувати певний закон. Наприклад, у ст. 16 Конституції Португалії передбачено: «Правила, що містяться у Конституції і законах і стосуються основних прав громадян, повинні тлумачитися відповідно до Загальної декларації прав людини».

2. Особливості надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів в Україні.

Конституція України прямо не вирішує питання про верховенство загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права у національній правовій системі. Згідно зі статтею 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України. Додержання парламентом належної процедури ратифікації міжнародних договорів є необхідною умовою чинності міжнародних договорів в Україні, які застосовуються як звичайний закон. При цьому положення міжнародного договору повинні відповідати Конституції і вони можуть бути застосовані лише в частині, що не суперечать їй. Тому доцільно коротко розглянути процедуру ратифікації міжнародних договорів.

Конституція встановлює правило, відповідно до якого при ратифікації міжнародних договорів необхідно додержуватися вимоги, щоб міжнародний договір не суперечив їй. Закон Про Регламент Верховної Ради [3] з цього приводу накладає обов'язок на Президента і Кабінет Міністрів як суб'єктів права законодавчої ініціативи при внесенні законопроекту про ратифікацію міжнародного договору України одночасно вносити пропозиції про застереження до міжнародного договору, заперечення до застережень, законопроекти або пропозиції про прийняття законів або внесення змін до закону, спрямовані на виконання міжнародного договору України (статті 193 – 196 Регламенту Верховної Ради). Такі вимоги спрямовані на те, щоб парламент при встановленні того, що міжнародний договір суперечить Конституції, зміг би обрати прийнятні варіанти: ратифікувати його із застереженнями; ратифікувати міжнародний договір після внесення всіх необхідних змін до Конституції; відмовитися від ратифікації міжнародного договору як неприйнятної з точки зору забезпечення конституційних цінностей і загальних тенденцій розвитку національної правової системи тощо. Якщо на виконання зобов'язання по міжнародному договору, який подано на ратифікацію, необхідне прийняття відповідних законів або внесення змін до існуючих, також подається Міністерством юстиції і Міністерством зовнішніх справ відповідний висновок. Законопроект про ратифікацію міжнародного договору розглядається Верховною Радою невідкладно. Згідно з частиною другою статті 200 Регламенту при наданні згоди на обов'язковість міжнародного договору України Верховна Рада одночасно має офіційно підтвердити застереження, зроблені Україною під час підписання міжнародного договору, зняти їх чи висловити згоду із застереженнями інших держав-учасниць договору або заперечення проти них, а також може самостійно формулювати і висловлювати застереження відповідно до положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року.

Конституція визначає, що ратифікація міжнародних договорів, які суперечать їй, можлива лише після внесення відповідних змін до неї. При підписанні міжнародних угод про приєднання України до Єдиного економічного простору точилися дискусії щодо додержання конституційної процедури

ри. Тому у процесі ратифікації міжнародного договору можуть виникнути питання про колізії міжнародних договорів з конституційними положеннями. У такому випадку Президент, Кабінет Міністрів можуть звернутися до Конституційного Суду для того, щоб цей орган влади надав висновки щодо положень Конституції, до яких необхідно внести зміни на виконання міжнародного договору. Слід відзначити, що відсутність у групи принаймні з 45 депутатів парламенту права на конституційне звернення щодо конституційності міжнародного договору суперечить конституційним засадам демократичної, правової держави, демократичності суспільства і політичному плюралізму (статті 1, 5, 15), для усунення чого слід внести відповідні зміни у статтю 151 Конституції і Закон про КСУ. За таких умов в Україні немислима ситуація, як мало місце у Чехії у 2008 році ініціювання перед Конституційним Судом у Брні групою опозиційних сенаторів розгляду питання про конституційність Лісабонського договору.

Водночас, у діяльності КСУ спостерігається низька активність щодо вирішення питань про конституційність міжнародних договорів, що і не є дивним на вище зазначену обставину. Досить значна практика з цього приводу накопичилась у діяльності німецького конституційного суду. Згідно з Законом про ФКС (§ 83) Суд вирішує, чи є певні норми міжнародного права складовими частинами федерального права і чи створюють вони безпосередні права і обов'язки для індивіда. Своє завдання ФКС Німеччини вбачає в такому: попередження небезпеки порушення загальних принципів міжнародного права судами ФРН, забезпечення взаємодії міжнародного і національного права шляхом конформного тлумачення, тобто забезпечення правила сприятливого ставлення до міжнародного права органами держави та тлумачення законів таким чином, щоб уникнути колізій із міжнародним правом.

Верховна Рада володіє дискреційним повноваженням щодо вирішення питання про надання висновку КСУ щодо відповідності міжнародного договору Конституції України (стаття 194 та частина друга статті 199 Регламенту Верховної Ради). Однак при вирішенні питання про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України (далі – ратифікацію міжнародного договору) вона зв'язана правовою позицією, викладеною у висновку КСУ. Законопроект про ратифікацію міжнародного договору розглядається за звичайною процедурою розгляду законопроектів.

При ратифікації міжнародного договору Верховна Рада одночасно має офіційно підтвердити застереження, зроблені Україною під час підписання міжнародного договору, зняти їх чи висловити згоду із застереженнями інших держав-учасниць договору або заперечення проти них, а також може самостійно формулювати і висловлювати застереження відповідно до положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р.

У законопроекті про ратифікацію міжнародного договору зазначаються порядок та умови набрання чинності міжнародним договором на території України відповідно до положень цього міжнародного договору та Віденської конвенції про право міжнародних договорів. На підставі закону про ратифікацію міжнародного договору Голова Верховної Ради підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом Міністра закордонних справ, якщо договором передбачений обмін такими грамотами.

Застосування положень міжнародних договорів України та загальноновизнаних принципів міжнародного права в адміністративній та судовій практиці є неоднозначним. Стосовно загальноновизнаних принципів міжнародного права Конституція України небагатослівна – визначається лише, що зовнішньоекономічна діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права (стаття 18).

Відповідно до принципу верховенства права держава повинна поважати загальноновизнані принципи міжнародного права, які частково кодифіковані в Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права, Декларації про право на розвиток, Паризькій хартії для Нової Європи та інших міжнародно-правових актах. КСУ уже відзначалося про те, що Україна є зв'язаною загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права, зокрема положеннями Конвенції про захист прав людини і основних свобод, прецедентним правом ЄСПЛ, міжнародно-правовими актами, що визначають принципи незалежності суду тощо.

Додержання загальноновизнаних принципів міжнародного права означає також повагу й визнання державою загальнолюдських цінностей. Насамперед йдеться про повагу гідності людини та її основних прав, можливості особи звернутися за захистом не лише у національні суди, а й у міжнародні суди, узгодження державної політики із положеннями Загальної декларації права людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та іншими міжнародно-правовими актами.

Поточне законодавство фактично вирішує питання про перевагу загальноновизнаних принципів

і норм міжнародного права над національним законодавством. Так, Закон про міжнародні договори встановлює правило, за яким при такій колізії надається перевага положенням саме міжнародного договору. У разі наявності такої колізії положення міжнародних договорів підлягає прямому застосуванню як безпосередньо чинне законодавство України. Однак залишається так і не вирішеним обов'язок додержання органами публічної влади та посадовими особами загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права як зобов'язань України перед міжнародним співтовариством. Оскільки це питання чітко не визначено у Конституції, то такий стан речей негативно впливає на правозастосовну практику, особливо це стосується «посадових осіб, які недостатньо обізнані з традицією їх безпосереднього застосування» [4, с.37].

Виникає проблема щодо застосування норм міжнародного права, якщо існує загроза зниження ступеня гарантій конституційних прав і свобод людини. В Україні поки що цьому питанню приділяють мало уваги, судова практика недостатня. Тому необхідно враховувати міжнародну практику і практику зарубіжних країн. Зокрема, стаття 60 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює, що ні одне з її положень не може тлумачитися обмежувально або на шкоду якого-небудь права, що гарантується національним законодавством або яким-небудь міжнародним договором, в якому держава є стороною.

3. Обставини щодо ратифікації Римського статуту в Україні. При прийнятті висновку у справі про Римський статут [5] КСУ довелося давати оцінку складним питанням меж державного суверенітету, додержання процедури ратифікації парламентом міжнародних договорів, природи міжнародних юрисдикційних установ. Міжнародний правопорядок впливає на діяльність КСУ також у формі застосування цим органом прецедентного права ЄСПЛ. Такі складні процеси накладаються на проблеми забезпечення основоположних конституційних цінностей, на сторожі яких стоїть КСУ, а саме: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність; зв'язаність держави основними правами і свободами; основні права і свободи; державний суверенітет; територіальна цілісність (статті 3 і 157 Конституції). З практики КСУ випливає, що питання щодо делегування повноважень окремих органів влади супранациональним інститутам повинно обов'язково супроводжуватися внесенням змін до Конституції.

Слід відмітити, що КСУ не надсилав запити до наукових установ та вищих юридичних навчальних закладів щодо правової природи РС. У своїй відповіді Міністерство закордонних справ зазначило, що ратифікація РС не потребує внесення якихось змін до Конституції. Натомість КСУ у висновку наводить вельми цікаве міркування (п. 2.1.(3)-(4)) щодо природи МКС: «Доповнюючий національну систему правосуддя характер Міжнародного кримінального суду конкретизується у ряді інших статей Статуту, зокрема в пункті 2 статті 4, згідно з яким Суд може здійснювати свої функції і повноваження на території будь-якої держави-учасниці, у підпункті "а" пункту 1 статті 17, відповідно до якого Суд приймає до свого провадження справи не тільки за зверненням держави-учасниці, а й з власної ініціативи, коли держава, під юрисдикцією якої перебуває особа, підозрювана у вчиненні передбаченого Статутом злочину, "не бажає або не здатна проводити розслідування чи порушити кримінальне переслідування належним чином".

Це істотно відрізняє Міжнародний кримінальний суд від міжнародних судових органів, зокрема Європейського Суду з прав людини, право звертатися до яких за захистом своїх прав і свобод закріплено в частині четвертій статті 55 Конституції України. Такі міжнародні судові органи порушують справу лише за зверненням осіб, причому особа може звернутися до них лише після використання всіх національних засобів правового захисту.»

На підставі таких висновків КСУ визнав, що ратифікація РС можлива лише після внесення відповідних змін до Конституції, оскільки «на відміну від міжнародних судових органів, передбачених частиною четвертою статті 55 Конституції України, які за своєю природою є допоміжними засобами захисту прав і свобод людини і громадянина, Міжнародний кримінальний суд доповнює систему національної юрисдикції». Логіка КСУ є загадковою, адже якщо міжнародна юрисдикційна установа є доповнююча національну систему судів, то вона має субсидіарний характер. Тому такі силлогістичні викрутаси КСУ є вельми інтригуючими з точки зору суддівської стратегії згідно Аароном Бараком.

Про складнощі перипетій конституційної перевірки РС та особливості розкладу сил в КСУ свідчить спільна окрема думка суддів Володимира Іващенко та Миколи Селівона. Окрема думка доволі прикметна стосовно рівня розуміння найбільш консервативної частини суддів природи міжнародного публічного права та міжнародних юрисдикційних установ, яке більше схоже на традиційно радянське трактування дії міжнародного права у національній правовій системі. Адже міжнародні юрисдикційні установи покликані забезпечити мінімальні стандарти захисту прав людини, які

визнаються як універсальні, а в окремій думці МКС кваліфікується як «надзвичайний чи особливий суд», у чому вбачається цілком етатистське чи навіть гангстерське праворозуміння у стилі Андрія Вишинського. Це ще більш посилюється неспроможними просто аргументами щодо міжнародно-правової інтерпретації цими суддями природи недоторканності вищих посадових осіб (депутатів парламенту, президента, міністрів, суддів та ін.), адже саме вони є адресатами міжнародно-правової відповідальності за злочини проти людяності і миру, що і є власне предметом юрисдикції МКС. Насамкінець, це є наступанням суддями на горло власній пісні, адже конституціоналізм передбачає обмеження свавілля владців задля забезпечення прав людини, серед засобів чого є і конституційна юстиція.

Ці речі цілком наглядно демонструють рівень дискурсу, який панував на той час у КСУ у поєднанні із шантажистською природою державності Леоніда Кучми. Як не дивно, відсутність у цій справі висновків провідних наукових шкіл міжнародного права України (київської, харківської) також наклало своєрідне тло при ухваленні висновку № 3-в/2001 та нівелювало рівень дискурсу стосовно зачепленої проблематики.

4. Порівняння природи Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу із Міжнародним кримінальним судом. Для визначення ступеня коректності правила, сформульованого КСУ нам необхідно порівняти природу МКС із природою ЄСПЛ та Судом ЄС.

4.1. Ключовими щодо розуміння природи міжнародних юрисдикційних установ є положення статей 3, 9, 18, 24, 55, 56, 124, 125 та 151 Конституції. Сама Конституція чітко відображає цілі, притаманні конституціоналізму, оскільки визначає в якості головного обов'язку держави утвердження і забезпечення прав людини (стаття 3.2), які служать головним критерієм правомірності дій держави при укладанні міжнародних договорів (стаття 9) та здійснення зовнішньополітичного курсу (стаття 18). У силу цих положень суди зобов'язані рівним чином за однакових обставин або поводитись нерівно при неоднакових обставинах чи до осіб із неоднаковим статусом (стаття 24) при вирішенні спорів про право, надаючи належний судовий захист, включаючи у разі вичерпання національних засобів правового захисту – у міжнародних юрисдикційних установах (стаття 55), та присуджуючи справедливе відшкодування у разі порушення органами публічної влади прав людини (стаття 56). Конституція визнає, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини у державі і їх повноваження не можуть делегуватися у рамках національної системи органів публічної влади (стаття 124.1,2 і стаття 125), а у разі визначення природи міжнародної юрисдикції відповідний договір підлягає попередньому конституційному контролю (стаття 151).

4.2. Для порівняння та у зв'язку із наведеними конституційними положеннями, на нашу думку, базовими є положення преамбули і статей 5, 12, 17, 19 РС. Згідно з абзацом десятим РС МКС є міжнародним інститутом, що доповнює національні органи кримінальної юстиції. Юрисдикція МКС «обмежується найсерйознішими злочинами, які викликають стурбованість міжнародного співтовариства» із наведенням відповідного їх переліку (стаття 5), конкретизуючи їх склад (стаття 6), яка поширюється на національну державу у силу її офіційного визнання і підпадає під визначені умови (стаття 12). Передбачається досить гнучкий і відкритий механізм визнання прийнятності справ у МКС (стаття 17), на які держава-учасниця РС може надавати свої заперечення чи певні правові аргументи на користь того, що в державі діє ефективна система розслідувань злочинів проти людяності і миру і притягнення винних посадовців до відповідальності (стаття 19). Тобто при належній аргументації того, що система національної кримінальної юстиції діє задовільно, юрисдикція МКС не буде поширюватися на посадовців держави-учасниці РС.

4.3. Система захисту прав людини у рамках Ради Європи за своєю природою є результатом міжнародних угод між державами, які дали свою згоду на функціонування відповідних інституцій (на момент прийняття Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – Європейського комітету та ЄСПЛ). Відповідно як Конвенція, так і Протоколи до неї є міжнародним договором, а сукупність рішень страсбурзького Суду складають його прецедентне право. Право на подання індивідуальних заяв є одним із найбільш ефективних засобів захисту прав людини, суттєвим елементом контрольного механізму, який був встановлений Європейською конвенцією. Стаття 34 дозволяє ЄСПЛ приймати заяви «від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, що вважають себе потерпілими від порушення однією з Високих Договірних Сторін прав, викладених у цій Конвенції».

Необхідною підставою для звернення до ЄСПЛ є вичерпання національних засобів правового захисту, що свідчить про субсидіарність, тобто доповнюваність юрисдикції ЄСПЛ до національних судів. Цей критерій прийнятності скарг передбачає обов'язкове використання заявником всіх засобів, як адміністративних, так і судових, які передбачені в національному законодавстві (*Садик проти*

Греції). Однак від індивідуального заявника вимагається вичерпати всі ті засоби, якими він може скористатись як правом, а не як привілеєм (*Кучеренко проти України*). Заявникові повинно бути гарантовано ефективний засіб правового захисту, щоб не було можливості свавільного перегляду судових рішень через значний проміжок часу або за допомогою „екстраординарних засобів” (*Совтрансавто-Холдинг проти України, Рябих проти Росії, Брумареску проти Румунії*). Не завжди засіб правового захисту повинен бути судовим. Зокрема, це стосується оскарження дій спецслужб, які, наприклад, можуть вести зовнішнє спостереження за особою (*Класс проти Німеччини*). Інші критерії прийнятності скарг до ЄСПЛ не мають принципового значення, зважаючи на цілі нашого дослідження, тому їх упускаємо.

4.4. Зовсім інакша картина із юрисдикцією Палацу правосуддя ЄС (СЄС), яка ґрунтується на міжнародній правосуб'єктності ЄС, що остаточно оформилася після набрання чинності Лісабонським договором у 2008 році. Саме тоді закінчилося формування правопорядку ЄС як наднаціонального в силу делегування частини суверенних повноважень його державами-членами. Стаття 2.1 Договору про функціонування ЄС встановлює, що в силу установчих договорів лише Союз може здійснювати законодавчу діяльність й ухвалювати юридично обов'язкові акти. Натомість, держави-члени мають право діяти в цій сфері самостійно, лише якщо вони отримали від Союзу належні повноваження або для впровадження правових актів Союзу.

У такий спосіб ЄС встановлює наднаціональну природу об'єднання в силу чого: 1) за допомогою міжнародно-правового механізму він набуває певного обсягу повноважень із певною міжнародною правосуб'єктністю на засадах субсидіарності і пропорційності (стаття 5 Договору про ЄС); 2) конституційний механізм визначення основних цінностей та принципів ЄС та правил функціонування його інститутів та їх інтерпретації СЄС; 3) конституційно-процесуальний та адміністративно-правовий механізм здійснення регуляторної політики та вирівнювання розвитку національних держав (тут є певні інституційні проблеми, які засвідчила економічна рецесія після 2008 року) та регіонів; 4) консенсуальні механізми ухвалення рішень, які мають імперативний характер (стаття 7 ДпЄС); 5) постійно діючий характер діяльності інституцій на відміну від конфедерації та імперативність їх рішень на відміну від міждержавних об'єднань. Ці правила конкретизуються у багаторівневій системі розподілу повноважень між ЄС та державами членами та узгодження і координації різноповерхових політики, визначеними у статтях 2 – 6 ДпФЄС. Зобов'язальна наднаціональна природа положень права ЄС стосовно органів влади держав-членів, які неналежним чином виконують свої зобов'язання перед ЄС, підтверджується механізмом ухвалення відповідних рішень СЄС (статті 259, 260 ДпФЄС). Також діє механізм забезпечення верховенства права ЄС у сфері прав людини та відповідність цим критеріям актів органів та установ ЄС (стаття 263 ДпФЄС), а також винесення попередніх рішень щодо тлумачення установчих договорів та чинності і тлумачення актів установ, органів, служб і агенцій ЄС (стаття 267 ДпФЄС). Власне СЄС є гарантом принципу верховенства права ЄС, про що він констатував у справах *Van Gend & Loos* та *Costa*.

4.5. На основі цього компаративного аналізу ми бачимо, що юрисдикція МКС має субсидіарний характер, оскільки вона заснована на міжнародному договорі – РС. МКС має подібну природу до юрисдикції ЄСПЛ, який є інститутом РС і діє на підставі положень іншого міжнародного договору регіонального характеру – ЄКПЛ. Оскільки МКС є субсидіарним інститутом, то на нього цілком поширюються правила 55.4 Конституції, згідно з якими кожна особа після використання національних засобів правового захисту може звертатися за захистом своїх прав до міжнародних юрисдикційних установ, членом або учасником яких є Україна. Та обставина, що МКС може відкрити провадження на підставі правила статті 17 РС у поєднанні із правилами статті 15 (яка лише підкреслює особливості міжнародної кримінальної юстиції), лише підкреслює характер *jus cogens* цих положень, які члени міжнародного співтовариства мають додержуватися без всяких застережень та довільного тлумачення їх змісту.

5. Основні моделі трансформації Римського статуту у національний правопорядок України. Існують парламентські і позапарламентська модель трансформації РС у правову систему України. Перші передбачають втілення певних модифікацій втілення доктрини суверенітету парламенту, а остання передбачає конституційно конформне тлумачення міжнародних договорів КСУ.

5.1. У рамках конституційної реформи можливе внесення поправок у статтю 124 Конституції, в якій робиться застереження, що Україна визнає юрисдикцію МКС відповідно до положень РС. Тут може бути запропонований варіант, вже раніше сформульований Центром політико-правових реформ, згідно з яким до цієї статті додається нова частина у такій редакції:

«Україна визнає юрисдикцію міжнародних судових установ відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана законом.»

Хоча кращим було внесення відповідних змін до статті 55 Конституції, оскільки саме такий варіант відповідає архітектоніці та стилю Основного Закону.

5.2. Варіант з внесенням змін до статті 55 Конституції є елементом консенсусної демократії, оскільки такі зміни ухвалюють попередньо принаймні дві третини депутатів від загального складу парламенту із наступним схваленням на всеукраїнському референдумі. Однак досягти такого ступеня консенсусу доволі складно, зважаючи на події, що відбуваються в Україні. Однак при відсутності консенсусу бодай на проведення конституційної реформи у найближчій перспективі, вище наведені двоє варіантів можливі лише після узгодження основних суб'єктів політичного процесу на реально незалежне правосуддя. Елементом цього також є досягнення консенсусу щодо перепинення можливостей щодо вчинення злочинів проти людяності і миру з боку носіїв владних повноважень як засобами національної, так і міжнародної кримінальної юстиції.

5.3. Парламент може також здійснити спробу повторної ратифікації РС, оскільки історія конституціоналізму знає такі способи «обходу» невідповідних рішень органів конституційної юстиції. Наприклад, поновлення дії Закону

№ 2222 від 8 грудня 2004 року також було способом обходу рішення КСУ

№ 20-рп/2010, яким було його визнано неконституційним у зв'язку із порушенням конституційної процедури його ухвалення. Водночас, слід підкреслити, що такі дії парламенту стали механізмом виходу з політичної кризи, джерелом якої були свавільні дії Віктора Януковича з надмірної концентрації влади та невиконання ним вимог Угоди про подолання політичної кризи від 21 лютого 2014 року.

5.4. Сам КСУ може переглянути свої правові положення стосовно необхідності внесення змін до Конституції, які не витримують критики з точки зору конституціоналізму та доктрини міжнародного права, про що йшла мова. За такої ситуації КСУ може застосувати такий прийом обходу прецедентного права як перегляд своїх правових положень у зв'язку із їх помилковістю, оскільки на момент ухвалення висновку у 2001 році доктрина міжнародного права визнавала юрисдикцію МКС як субсидіарну, тобто доповнюючи національну систему кримінальної юстиції, і аж ніяк в якості наднаціональної. Також КСУ може застосувати прийом *prospective overruling*, згідно з яким Суд позбавлятиметься з вочевидь невідповідним для правової системи право положенням, яке накладають на неї надмірний тягар [6, с. 339-347; 7]. Саме з посиланням на ці підходи можна змінити зміст юриспруденції КСУ стосовно РС і у такий спосіб закон про ратифікацію РС набуває чинності автоматично, про що має вказати Суд у своєму висновку. Для цього необхідне звернення або Президента, або Кабінету Міністрів.

Висновки. Які ж має наслідки набуття Римського статуту у національній правовій системі України? Цілковито рельєфно видно, що РС відображає підхід, що міжнародна система захисту прав людини лише визначає мінімальний стандарт їх захисту. При цьому більшість злочинів, за встановлена відповідальність згідно РС, лежить переважно у площині *jus cogens*, тобто імперативних норм міжнародного права, які держава не може переглядати в односторонньому порядку і тим більше їх порушувати. Адресатом РС є посадові особи, які підозрюються або вчинили злочини геноциду, проти людяності і миру. У такий спосіб в національний правопорядок включаються міжнародні механізми відповідальності вищих посадовців, які в силу певних обставин блокують національні засоби кримінальної юстиції.

Адже при умові ратифікації РС ні Леонід Кучма, ні Віктор Янукович не дозволяли би вчиняти собі низку діянь, які також є своєрідним «вкладом» у події, пов'язані із Майданом – 2004 і Майданом 2013/2014 та підривом територіальної цілісності України у Криму та на Сході.

Системи національної та міжнародної кримінальної юстиції є цілком компліментарними і у своїй взаємодії вони можуть забезпечити доволі дієвий заслон проти зловживань з боку високо посадовців, які є невід'ємним елементом сучасного конституціоналізму, зокрема, *militant democracy* (демократії, здатної захищатись).

1. Шайо А. Самоограничение власти (краткий курс конституционализма) / Анраш Шайо; пер с англ. – М., 2001. – 292 с.
2. Танчев Е. Верховенство конституции в контексте конституционного плюрализма / Евгений Танчев // Сравнительное конституционное обозрение. – 2005. – № 4 (53). – С. 102 – 113.
3. Про Регламент Верховної України: Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 14-15, 16-17. – Ст. 133.
4. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н. І. Карпачова. – К. : Парламентське видавництво, 2000. – 494 с.
5. Висновок КСУ № 3-в/2001 від 11.07.2001 р. (справа про Римський Статут)/
6. Барак А. Судейское усмотрение / Аарон Барак; пер. с англ. – М.: Изд-во НОРМА, 1999. – Ч. I. – 376 с.
7. <http://definitions.uslegal.com/o/overruling-precedent/>

The Constitutional Aspects of Rome Statute Ratification

Summary

Ukraine has not acceded to the Rome Statute in connection with the position articulated by the Constitutional Court, whereby the "complementary" national criminal justice jurisdiction of the International Criminal Court requires amending the Constitution of Ukraine. The features its consent to be bound by international treaties and features of the transformation of the Rome Statute in national legal order of Ukraine is analyzed. Based on comparative analysis of the nature of the European Court of Human Rights, the European palace of justice and the International Criminal Court proved that the latter has a subsidiary rather than a supranational nature. The advantages and disadvantages of parliamentary and extra-parliamentary ways of transformation of the Rome Statute of the rule of law in Ukraine is considered.

Олена Харитонова

Римський статут і Міжнародний кримінальний суд в контексті сучасних світових та українських кримінально-правових наукових тенденцій

Стаття присвячена аналізу питань ратифікації Римського статуту та діяльності Міжнародного кримінального суду крізь призму глобальних і національних тенденцій універсалізації та регіоналізації правового простору, гібридизації та анклавізації існуючих кримінально-правових систем.

Ключові слова: Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, універсалізація, регіоналізація правового простору, гібридизація, анклавізація кримінально-правових систем.

Стаття посвящена анализу вопросов ратификации Римского статута и деятельности Международного уголовного суда сквозь призму глобальных и национальных тенденций универсализации и регионализации правового пространства, гибридизации и анклавизации существующих уголовно-правовых систем.

Ключевые слова: Римский статут, Международный уголовный суд, универсализация, регионализация правового пространства, гибридизация, анклавизация уголовно-правовых систем.

The article is dedicated to the issues of ratification of Rome Statute and International Criminal Court activities in terms of international and national tendencies of universalization and regionalization of legal environment, as well as hybridization and anclavization of criminal legal systems.

Key words: Rome statute, International Criminal Court, universalization, regionalization of legal environment, hybridization, anclavization of criminal legal systems.

Глибока трансформація сучасного правового світу пов'язана з відчуттям компресії культур та цивілізацій, тиску і впливу зовні, який відчувають існуючі правові системи світу одна на одну. Очевидно, що ці системи змушені відповідати тією чи іншою мірою на подібні виклики сучасності. Процеси їх взаємодії і взаємопроникнення, осмислення глобалізаційних тенденцій в сучасній кримінально-правовій системі України стають об'єктом вивчення і дискусій в багатьох сучасних вітчизняних кримінально-правових дослідженнях.

Спектр думок з приводу сутності і спрямованості глобалізаційних світових тенденцій достатньо широкий, однак в цілому можна говорити про дві найважливіші: «гібридизація», яка передбачає відкритість для змін, для сприйняття позитивного досвіду «іншого», установку на діалог, зближення, не дивлячись на різницю, і навіть «перезавантаження» зони спільних цінностей та смислів, і «анклавізація», коли мова йде про внутрішню замкненість систем, їх орієнтацію на певну ізоляваність від зовнішніх впливів, відстоювання власної ідентичності та значущості, посилення гетерогенності такого середовища, активна репрезентація ними своїх культурних цінностей, в тому числі правових, і спроба проникнення в зону спільних цінностей і навіть витіснення з неї її первинного змісту. Як зауважує Ю. Хабермас, міжкультурний дискурс про права людини дійсно зрушив з місця за останні двадцять років [1]. При цьому, зауважує він, ми повинні підкреслювати єдине походження ліберальних та демократичних цивільних прав і систематичний зв'язок між ними та базовими соціальними і культурними правами[1].

Як бачимо, глобалізація не перетворила світ на одноманітний та «плоский». Відмінності не лише залишаються, але і посилюються, оскільки культурна приналежність важлива для самоідентифікації. Проте в праві, думається, подібну ситуацію слід розглядати в тому сенсі, що правила стають універсальними не в розумінні того, що вони єдині для всіх і єдино правильні, а в тому сенсі, що правові інструменти, які раніше були притаманні різним правовим системам, відтепер стають загальними, тобто з цього переліку інструментів кожен обирає за необхідністю те, що йому потрібне в даний момент, щоб ефективно врегулювати ситуацію. При цьому необхідно пам'ятати, що

успіху у праворегулюванні можна досягти лише за умови вірного співвідношення легітимності, що досягається через демократичні процедури, та ефективності як здатності проводити чітку послідовну лінію запланованих кроків на науково обґрунтованих засадах, зберігаючи баланс між двома цінностями: свободою та безпекою.

Глобальна тенденція універсалізації правового простору, інтеграції національних правових систем веде до зміни співвідношення національного і міжнародного права, зокрема, інтернаціоналізації національного кримінального права, зростання ролі міжнародного кримінального права. Особливу увагу привертає діяльність Міжнародного кримінального суду (МКС) та його глобальний вплив на національне законодавство, оскільки ратифікація Римського статуту передбачає прийняття відповідних законів про міжнародні злочини[2,3,4]. Цікавим в цій сфері уявляється дослідження шляхів та перспектив розвитку органів міжнародної кримінальної юстиції, оскільки процес підписання та ратифікації Статуту МКС виявився достатньо довготривалим та непростим для багатьох держав.

Визнання Конституційним Судом України Міжнародного кримінального суду наднаціональною інституцією заблокувало процес приєднання України до цієї важливої міжнародної системи захисту прав людини від державного свавілля. Однак, думається, висновок про «наднаціональний» характер Міжнародного кримінального суду викликаний не зовсім вірним тлумаченням принципу комплементарності (додатковості), закладеного у Римський статут, що являє собою доволі «гнучкий» документ, який дозволяє шукати не протиріччя, а шляхи зближення між національними законодавствами та Статутом. Більше того, адекватне відображення у національному законодавстві та правозастосуванні міжнародно-правових норм та принципів дозволить виключити втручання МКС, який виступає гарантом їх дотримання.

При вирішенні питання про відповідність Римського статуту Конституції та іншим законодавчим актам необхідно виходити з того, що він - не відірвана від сучасних правових реалій інституція, а її частина, яку необхідно тлумачити з урахуванням положень міжнародного кримінального права, що розвивається. Традиційна концепція щодо участі чи неучасті держав у міжнародних угодах на основі їх суверенних прав незастосовна до Римського статуту, оскільки його цілі та об'єкт регулювання склалися під впливом імперативних норм сучасного міжнародного права (*jus cogens*). Держава не може відмовити у застосуванні норми міжнародного права, посиляючись на особливості свого правопорядку, оскільки норми міжнародного права є продуктом міжнародного співробітництва. Міжнародний кримінальний суд виступає сильним публічним інститутом, відносини з яким у держав-учасників Римського статуту складаються за моделлю вертикального характеру: приймаються спеціальні закони про співробітництво і компетентний національний орган, про визнання імунітетів персоналу МКС, про порядок затримання і передачу осіб під юрисдикцію МКС, про порядок виконання доручень МКС і призначених ним покарань. Така «вертикальна» модель викликає побоювання у противників ратифікації Римського статуту, які висловлюють застереження, що самостійна правосуб'єктність МКС створює загрозу національному суверенітету і навіть системі колективної безпеки ООН. Вбачається, тут варто підкреслити, що МКС заснований на підставі міжнародного договору, підконтрольний Асамблеї держав-учасниць, здійснює юрисдикцію на основі принципу комплементарності, має незалежного Прокурора, заснований на жорсткому професійному відборі суддів, фінансується всіма державами-учасниками.

Необхідно пам'ятати, що Римський статут утворює загальну для всіх країн-учасників модель криміналізації міжнародних діянь, уніфікуючи відповідні частини національних кримінально-правових систем. Але оскільки закріплені у Статуті перелік міжнародних злочинів невичерпний, країни в ході його імплементації можуть включати в законодавство додатково складні злочини з урахуванням актів міжнародного гуманітарного права. Правова база співробітництва держав з МКС повинна базуватися на вирішенні таких основних питань: подоланні протиріч між конституційними нормами та Римським статутом; приведенні у відповідність національного кримінального законодавства; створенні правової підстави для ефективного співробітництва з МКС з урахуванням специфіки його процедур.

В світлі зазначеного виникає питання про те, як держава зі своїм механізмом реалізує положення міжнародних кримінально-правових норм, оскільки міжнародне право проникає всередину державної правової матерії і захоплює сферу внутрішньоправового регулювання. Перспективними в галузевих правових дослідженнях уявляються питання про те, як співвідносити дану галузь права з тими правовими новелами, обов'язками, які виникли у держави на рівні міжнародного спілкування; наскільки чітко на доктринальному та практичному рівнях вибудована концепція співвідношення міжнародного та національного кримінального права; яким чином встановлюються принци-

пи і обсяг праворегулювання в цій сфері; які принципи криміналізації та кримінального переслідування тут встановлені і яким є санкційне забезпечення такого переслідування.

Не менш цікавою в цій сфері є така тенденція у розвитку права, як його регіоналізація. Наприклад, все більшого значення набуває практика Європейського суду з прав людини, важливим джерелом права в Європі стає судовий прецедент, формується загальноєвропейське кримінальне право. Тобто, своєрідним трендом сучасного світу стає «осьове» формування певних сфер, де створюються міждержавні об'єднання для вирішення проблем, зокрема, міжнародного кримінального права. В подібній ситуації виникає питання: як долати конфлікт між глобальним міжнародним кримінальним правом та регіональним міжнародним кримінальним правом, якщо він виникне?

Думається, саме наука завдяки її транснаціональності здатна віднайти точки дотику, які спроможні виконати об'єднавчу роль. Саме вона завдяки «авторитету розуму» спроможна здійснити вплив, який допоможе підготувати підґрунтя для діалогу світових кримінально-правових систем.

Завданням наукового співтовариства є вироблення рекомендацій щодо гармонізації вітчизняного і міжнародного кримінального законодавства з урахуванням національних особливостей. Транснаціональна природа правової науки тягне формування певних загальних тенденцій, універсальних принципів загальноцивілізаційного характеру, хоча зрозуміло, що в межах окремих правових культур ці універсалії отримують специфічне заломлення [5, с. 5]. Завдання науки в цій ситуації - зберегти баланс у співвідношенні універсального і специфічного, віднайти, як на рівні галузевої кримінально-правової доктрини відбиваються вчення про джерела та інтерпретації права; як глобалізаційні процеси динамічно впливають на конфігурацію правових традицій, що відстоюють свої ідентичні риси або по-новому інтерпретують свої фундаментальні засади; яким чином взаємовпливають і взаємозбагачуються існуючі кримінально-правові системи з урахуванням питань ціннісного характеру, коли основою об'єднання різних правових культур, зняття їх протиставлення виступають загальнолюдські цінності, що охороняються кримінальним правом багатьох країн.

В цьому зв'язку питання соціальної механіки наукової інтеграції мають стати пріоритетним напрямом наукової політики у державі, зокрема, це повинні бути ефективні механізми підготовки і виконання рішень в цій сфері, відпрацювання формату сумісних дій наукової спільноти та влади, підвищення якості досліджень за рахунок підняття престижу дослідницької професії та залучення до неї молодих дослідників, фінансова та політична підтримка зростання наукового потенціалу, створення нових інтегрованих в світовий науковий простір майданчиків для обміну теоретичним та практичним досвідом, посилення інтелектуальної мобільності вчених та підтримка невеликих мобільних дослідницьких груп, укріплення зв'язків між наукою та суспільством, забезпечення етики наукових досліджень.

1. Хабермас Ю., Фукуяма Ф. Гражданин Европы: только миф? [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.intelros.ru/pdf/logos/2012_04/3.pdf. - Заголовок з екрана.

2. Дремина-Волок Н. Международная уголовная юрисдикция и преступления jus cogens в контексте императивизации международного права // Право Украины. - 2011. - № 9-10. - С. 226-240

3. Мохончук С.М. Теоретико-методологічні особливості дослідження системи і складу злочинів проти

миру і безпеки людства / С.М. Мохончук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право. - 2011. - Вип. 15, ч. 2. - С. 86-89

4. Навроцький В.О. Поняття та ознаки міжнародних злочинів / В.О. Навроцький // Вісник Львівського університету. Серія юридична. - 2003. - Вип. 38. - С. 437-444

5. Тацій В. Інноваційне суспільство: новий виклик правовій науці // Юрист України. - 2004. - № 3. - С. 4-11

Rome Statute And International Criminal Court In Terms Of Current International And Ukrainian Tendencies In Criminal Law

Summary

The most important global tendencies of the legal world today are the following: “hybridization”, which includes openness to changes, dialogue and reapproachment in common values, and “anclavization”, which represents a closed system, focused on isolation from external influence.

Global tendency of legal environment universalization leads to changes in co-relation between national and international law and increases the role of national law. It seems that the founding of the Constitutional Court of Ukraine about the International criminal court being “supranational” is a result of wrong interpretation of the principle of complementarity (additionality). The following principle is specified in the Rome Statute, which is a “flexible” document, which is looking for cooperation with national law instead of antinomies.

In this context long-term questions are the following: how to associate national law with responsibilities, which occurred on international level; whether the concept of correlation between international and national law is clearly specified in theory and on practice; how principles and scope of legal control are being established; principles of criminalization, criminal prosecution and remedies of prosecution.

The “axial” organization of certain areas is a repercussion of anclavization. Today transnational associations for problems resolution are being established, in particular, for international criminal law. Therefore, a question arises: how to resolve a potential conflict between global international and regional national criminal law?

It seems that science due to “authority of mind” is able to make an influence to prepare the ground for a dialogue.

Віталій Гутник

Міжнародний кримінальний суд: питання ратифікації Статуту та перспективи розгляду справи щодо подій в Україні у 2013/14

У статті аналізуються питання ратифікації Україною Статуту Міжнародного кримінального суду та перспективи розгляду справи щодо подій в Україні. Автором розглянуті основні проблеми ратифікації Статуту Міжнародного кримінального суду та запропонований шлях їх вирішення. Акцентується увага на можливих труднощах у розгляді справи у Міжнародному кримінальному суді та виконання вироку.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, ратифікація, юрисдикція, практика розгляду справ Міжнародний кримінальним судом

В статье анализируются вопросы ратификации Украиной Статута Международного уголовного суда и перспективы рассмотрения дела относительно событий в Украине. Автором рассмотрены основные проблемы ратификации Статута Международного уголовного суда и предложен путь их решения. Акцентируется внимание на возможных трудностях в рассмотрении дела в Международном уголовном суде и исполнения приговора.

Ключевые слова: Международный уголовный суд, ратификация, юрисдикция, практика рассмотрения дел Международного уголовного суда.

The issues of Ukraine's ratification of the Statute of the International Criminal Court and perspectives of the proceedings concerning the events in Ukraine are analyzed in this article. The author describes the main problems of ratification of the Statute of the International Criminal Court and proposes the way of solving these problems. Attention is focused on possible difficulties in the proceedings before the International Criminal Court and the execution of the sentence.

Key words: International Criminal Court, ratification, jurisdiction, case-law of the International Criminal Court.

Ще не так давно Україна гордилася відсутністю у період незалежності збройних конфліктів, окупації чи вчинення міжнародних злочинів. Однак, вчинені злочини у Києві під час мирних акцій протесту (21.11.2013-22.02.2014), окупація Автономної Республіки Крим, затяжний збройний конфлікт у Донецькій та Луганській областях та події в інших регіонах України, що супроводжувалися безпрецедентними для незалежної України вчиненням міжнародних злочинів, вимагають від нашої держави негайних рішучих дій. Зокрема, слід ратифікувати Римський статут та визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. До речі, зобов'язання України щодо ратифікації Римського статуту передбачене ст.8 Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами.

Міжнародний кримінальний суд є єдиним постійно діючим міжнародним кримінальним судовим органом, який створений для того, щоб покласти край та запобігти безкарності за вчинення найбільш тяжких злочинів глобального характеру [1, с.123]. Його юрисдикція відповідно до ст. 5 Статуту поширюється на злочини проти людяності, воєнні злочини, геноцид та злочин агресії [2]. Міжнародний кримінальний суд володіє компліментарною юрисдикцією. Він жодним чином не замінює собою національні суди, якщо останні ефективно здійснюють правосуддя [3, с. 41]. Тому, саме на внутрішньодержавні судові та правоохоронні органи держави покладається головна відповідальність за притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили міжнародні злочини на її території.

Однією з якісних переваг Міжнародного кримінального суду є можливість поширення його юрисдикції на будь-яких посадових осіб, в тому числі глав держав та урядів, членів уряду чи парламенту і т.д. (ст.27 Римського статуту). Тому уникнути відповідальності перед Міжнародним кримінальним судом, з огляду на можливі імунітети не може жодна посадова особа [4, с. 661].

Римський статут Міжнародного кримінального суду ратифікували 122 держави [5]. Україна ж досі його не ратифікувала.

УДК 341.645

ГУТНИК Віталій Володимирович,

© В. Гутник, 2014

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка.

Питання ратифікації Римського статуту.

Проблема щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду не є новою для України. Вона виникла ще в 2000-2001 роках. Варто згадати, що наша держава брала активну участь у розробці проекту та прийнятті Римського статуту, зокрема українська делегація була учасником Дипломатичної конференції 15 червня – 17 липня 1998 року у Римі, на якій було прийнято Римський статут [6, с.12]. Статут був підписаний Україною 20 січня 2000 року, при чому якихось застережень з боку нашої країни щодо тексту Статуту на момент підписання не виникало. Тому очікувалось, що процес ратифікації не викличе непорозумінь.

Однак Римський статут не був ратифікований у зв'язку з прийняттям висновку Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року №3-в/2001. Відповідно до зазначеного Висновку, ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду буде суперечити Конституції України, оскільки, як вказує Конституційний Суд, «можливість такого доповнення судової системи України не передбачена розділом VIII "Правосуддя" Конституції України. Це дає підстави для висновку, що абзац десятий преамбули та стаття 1 Статуту не узгоджуються з положеннями частин першої, третьої статті 124 Конституції України, а тому приєднання України до цього Статуту відповідно до частини другої статті 9 Конституції України можливе лише після внесення до неї відповідних змін» [7] *.

Законопроект про внесення змін до Конституції, зокрема до ст.124, був поданий 14 травня 2014 року до Верховної Ради (проект №4873). Він передбачає доповнення статті 124 Конституції України частиною шостою такого змісту: "Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, передбачених Римським статутом Міжнародного кримінального суду." [8]. Разом з тим, видається за доцільне долучитися до думки тих науковців та практиків, які вбачають за необхідне доповнити ст.124 Конституції України частиною четвертою із дещо ширшим формулюванням, передбачивши визнання Україною юрисдикції міжнародних судових органів створених на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [9, с. 53; 10, с. 24; 11, с.16]. Це дозволить поширити на Україну юрисдикцію не тільки Міжнародного кримінального суду, а й міжнародних судів, які будуть створюватися у майбутньому.

Перспективи розгляду справи щодо подій в Україні у 2013/14.

На сьогодні на різних стадіях провадження у Міжнародному кримінальному суді перебувають справи по подіях (ситуації) у 8-ми державах: Уганді, Демократичній Республіці Конго, Судані (Дарфур), Центральній Африканській Республіці, Республіці Кенія, Лівії, Кот-Д'Івуар та Малі [12]. Тобто усі справи, які розглядаються у Міжнародному кримінальному суді – по подіях в Африці. Видається, що не тільки через те, що територія вказаних африканських держав була ареною воєнних дій, а й у зв'язку з нездатністю здійснити ефективне судочинство над особами, які вчинили міжнародні злочини. Адже, якщо би система судочинства відповідала міжнародним стандартам, тоді б у силу принципу компліментарності внутрішньодержавні суди мали б здійснювати правосуддя над винними особами.

Зауважимо, що з початку діяльності у 2002 році до серпня 2014 року Міжнародним кримінальним судом винесено 3 вироки. Усі вони щодо Демократичної Республіки Конго, з них два обвинувальних (засуджені Томас Лубанга Дьїло [13] та Герман Катанга [14]) та один виправдовувальний (Метью Нгуджоло Чуї) [15]. При чому за обвинувальними вироками засуджені на досить тривалі строки, зокрема: Томас Лубанга – на 14 років [16], а Герман Катанга – на 12 років ув'язнення [17].

По подіях (ситуаціях) у 10 державах Прокурор Міжнародного кримінального суду проводить попередню перевірку на предмет прийняття рішення про відкриття можливого кримінального провадження. Зокрема, попередня перевірка здійснюється по подіях які мали місце в Афганістані, Центральній Африканській Республіці (за нові злочини вчинені з вересня 2012 року), Колумбії, Коморах, Нігерії, Грузії, Гвінеї, Гондурасі, Іраку та Україні.

Отож, Міжнародний кримінальний суд на сьогодні здійснює тільки попередню перевірку матеріалів по подіях, які мали місце в Україні з 21 листопада 2013 до 22 лютого 2014 року і ще навіть не приступив до розслідування. Україна, яка не є учасником Римського статуту, скористалася особливою процедурою передачі ситуації, передбачену п.3 ст.12 Статуту Міжнародного кримінального суду. Вона передбачає визнання юрисдикції державою за допомогою заяви, наданої Секретарю,

* Варто вказати, що уже цього року, незважаючи на згадане рішення Конституційного Суду України, було зареєстровано два законопроекти про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Першим з них був законопроект №0072 від 22.02.2014, внесений до Верховної Ради народним депутатом Г.Москалем, який був відкликаний 24.02.2014. Через три місяці, 22.05.2014 внесений аналогічний законопроект тодішнім в.о. Президента України О.В. Турчиновим, який 28.05.2014 також був відкликаний.

визнати здійснення Судом юрисдикції щодо конкретного злочину. Така заява від України була отримана Секретарем МКС 17 квітня 2014 року [18].

Можливі труднощі у розгляді справи у Міжнародному кримінальному суді.

Однією з найбільших проблем у розгляді справ у Міжнародному кримінальному суді є надмірна тривалість провадження [19, с. 324]. Як уже було згадано вище, за 12 років своєї діяльності Міжнародний кримінальний суд виніс тільки 3 вироки. Що стосується поширення юрисдикції Суду на події в Україні на підставі ст.12 (3) Римського статуту, то аналіз практики діяльності Міжнародного кримінального суду дозволяє стверджувати, що з моменту надання заяви про визнання юрисдикції до прийняття рішення Прокурором про початок розслідування та санкціонування такого рішення Палатою попереднього розгляду МКС проходить значно більше часу, як при передачі ситуації державою-учасницею чи Радою Безпеки ООН.

Для прикладу, по ситуації у Лівії, по якій Рада Безпеки ООН передала її 26 лютого 2011 року до Суду, уже 03 березня 2011 року Прокурор розпочав розслідування. По ситуації у Дарфурі, Рада Безпеки ООН 31 березня 2005 року передала її до Міжнародного кримінального суду, а 06 червня 2005 року Прокурор розпочав розслідування.

Видається за доцільне звернути увагу на ще один цікавий факт з приводу передачі ситуації Прокурору Радою Безпеки ООН. Так, загальновідомо, що у Раді Безпеки ООН рішення вважається прийнятим, якщо за нього подані голоси дев'яти членів Ради, включаючи співпадаючі голоси всіх постійних членів (п.3 ст.27 Статуту ООН). Разом з тим, з 5-и постійних членів Ради Безпеки, 3-є з них, зокрема: Сполучені Штати Америки, Російська Федерація та Китайська Народна Республіка не ратифікували Римський статут. Тому виникає парадокс, оскільки держави, які самі не визнають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, вирішують які саме ситуації по подіях у інших державах має розглядати зазначений Суд, володіючи при цьому правом вето.

Незрівнянно триваліше проводилося попередня перевірка по ситуації у Кот-Д'Івуарі. Так, заява по можливих злочинах була надана у порядку ст.12(3) Римського статуту урядом Кот-Д'Івуару 18 квітня 2003 року (і повторно 14 грудня 2010 року з фактами про вчинені нові злочини). Натомість рішення початок розслідування було прийняте тільки 03 жовтня 2011 року [20].

В контексті прийняття рішення про початок розслідування у порядку ст.12 (3) Римського статуту слід вказати на більш складний механізм (у порівнянні з передачею справи державою-учасницею чи РБ ООН), де Прокурору потрібно додатково отримати санкцію на проведення розслідування (п. 3 ст. 15 Статуту).

На додаток до цього, Статут Міжнародного кримінального суду на відміну від норм внутрішньодержавного права не встановлює процесуальних строків прийняття рішення про початок розслідування, строку проведення розслідування, судового розгляду і т.д., застосовуючи концепцію «розумного строку». Звісно що це пов'язано з особливостями міжнародної співпраці щодо отримання доказів, виклику свідків, арешту підозрюваних осіб і т.д., а тому встановлення за таких обставин конкретних строків є просто неможливим.

Вказане вище стосовно тривалості прийняття рішення про початок розслідування та тривалості провадження справи у Міжнародному кримінальному суді у цілому дозволяє стверджувати, що очікувати швидкого прийняття вироку Міжнародним кримінальним судом по подіях в Україні 21.11.2013-22.02.2014 щодо яких зараз здійснюється попередня перевірка Прокурором не варто.

Наступна група проблем, які можуть виникнути при розгляді справ по ситуації в Україні пов'язані міжнародною співпрацею Міжнародного кримінального суду. Варто згадати, що Першим міжнародним договором, який передбачив створення міжнародного кримінального трибуналу був Версальський мирний договір від 28 червня 1919 року, розділ 7 якого визначав загальні засади діяльності Спеціального трибуналу для притягнення до кримінальної відповідальності німецького кайзера Вільгельма II. Однак, згаданий Трибунал так і не розпочав роботу через те, що Вільгельм II 10 листопада 1918 р. залишив Німеччину та переїхав до Нідерландів, які відмовилася його видавати [21, р.280]. Аналогічна ситуація може виникнути і щодо передачі осіб, які вчинили відповідні міжнародні злочини на території України та знаходяться за її межами.

Окремо видається за необхідне зупинитися на питаннях вчинення міжнародних злочинів в Україні після 22 лютого 2014 року.

Останнім часом все частіше у ЗМІ з'являються публікації про можливість притягнення вищих посадових осіб РФ за вчинення злочину агресії [22]. Однак, зі злочином агресії не все так просто. Справа в тому, що під час розробки проекту Статуту МКС, його творці не змогли дійти спільної думки щодо питань пов'язаних з визначенням злочину агресії. Це зумовлено тим, що відповідальність за злочин агресії повинні нести перш за все глави держав та вищі посадові особи, в той час

коли за вчинення інших міжнародних злочинів не обов'язково вони будуть притягуватися до відповідальності [4, р.222]. Тому у тексті статті 5 Статуту, яка передбачає предметну юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, включили пункт 2. Згідно цього пункту, Суд мав здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до ст.121 і 123 положення, яке міститиме визначення цього злочину і викладе умови, в яких Суд здійснює юрисдикцію щодо цього злочину.

Відповідні зміни до Статуту були внесені 11 червня 2010 року, внаслідок чого у тексті Статуту з'явилися стаття 8 bis (Злочин агресії), стаття 15 bis (Виконання юрисдикції за злочином агресії (ситуації передані державами-учасницями)) та стаття 15 ter (Виконання юрисдикції за злочином агресії (ситуації передані Радою Безпеки)) [23]. Однак, хоча зміни і з'явилися у Римському статуті, Міжнародний кримінальний суд зможе здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії після рішення двох третин держав-учасниць, проте не раніше 1 січня 2017 року (п.3 ст. 15 bis та п.3 ст. 15 ter Римського статуту). Тобто на сьогодні, Міжнародний кримінальний суд здійснювати кримінальне переслідування щодо злочину агресії не може.

Щодо злочинів проти людяності та воєнних злочинів, які як видається були вчинені у Донецькій та Луганській областях та у інших регіонах України, то будь-яких проблем з поширенням юрисдикції Міжнародного кримінального суду немає. Для цього Україні слід знову звернутися до Міжнародного кримінального суду з заявою про визнання юрисдикції Суду в порядку п.3 ст.12 Римського статуту, розширивши часові межі її здійснення.

Підсумовуючи перспективи розгляду справи щодо подій в Україні, варто враховувати всі ті труднощі, з якими наша держава зіткнеться у Міжнародному кримінальному суді. Тому нам не слід ідеалізувати спроможність світової спільноти через Міжнародний кримінальний суд знайти всіх винних осіб у вчиненню міжнародних злочинів та покарати їх. Доцільно би було активізувати роботу внутрішньодержавних органів України щодо притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб. Адже, не тільки Римський статут передбачає кримінальну відповідальність за міжнародні злочини, а й Кримінальний кодекс України містить відповідні склади злочинів. Разом з тим, необхідно ратифікувати Римський статут, який дозволить Міжнародному кримінальному суду у разі неефективності роботи внутрішньодержавних судових та правоохоронних органів України здійснити кримінальне переслідування осіб, що вчинили міжнародні злочини.

1. Ryngaert C. The Effectiveness of International Criminal Justice / Cedric Ryngaert.: Intersentia, 2009 – 278 P.

2. Rome Statute of the International Criminal Court. UN. Doc; A/CONF.183/9, 17 July 1998 available at <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-AVE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

3. Кулеба Д. Що сталося з Римським Статутом в Україні / Д. Кулеба // Український часопис міжнародного права. – 2003. – № 4. – С.41.

4. Bassiouni M.C. Introduction to International Criminal Law, 2nd Revised Edition // M.Charif Bassiouni. – Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2014. – 1122 P.

5. The States Parties to the Rome Statute available at http://www.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx

6. Грищенко К.І. Міжнародний кримінальний суд – універсальний механізм міжнародного карного правосуддя / К.І. Грищенко // Український часопис міжнародного права. – 2003. – №4. – с.9-13.

7. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного

кримінального суду (справа про Римський Статут), від 11.07.2001 Справа N 1-35/2001, № 3-в/2001, //Офіційний вісник України від 27.07.2001, № 28, стор. 104, стаття 1267.

8. Проект Закону про внесення змін до статті 124 Конституції України (щодо визнання положень Римського статуту) № 4873 від 14.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50903

9. Касинюк О.В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів [Текст] : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Касинюк Оксана Василівна ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2004. - 223 с.

10. Селівон М. Приблеми конституційності Римського Статуту Міжнародного кримінального суду / М. Селівон // Український часопис міжнародного права. – 2003. – № 4. – с.20-25.

11. Лавринович О.В. Основні проблемні питання імплементації положень Римського Статуту Міжнародного кримінального суду до законодавства України та шлях їх вирішення // Український часопис міжнародного права. – 2003. – № 4. – С. 14-19.

12. ICC: Situations and cases http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/Pages/situations%20and%20cases.aspx
13. Situation in Democratic Republic of the Congo: The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo: Case No.: ICC-01/04-01/06: Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, 14 March 2012 available at <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1379838.pdf>
14. Situation in Democratic Republic of the Congo: The Prosecutor v. Germain Katanga: Case No.: ICC-01/04-01/07: Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, 7 March 2014 available at <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1744366.pdf>
15. Situation in Democratic Republic of the Congo: The Prosecutor v. Mathieu Ngudjolo Chui: Case No.: ICC-01/04-02/12: Judgment pursuant to article 74 of the Statute, 18 December 2012 available at <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1579080.pdf>
16. Situation in Democratic Republic of the Congo: The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo: Case No.: ICC-01/04-01/06: Decision on Sentence pursuant to Article 76 of the Statute, 10 July 2012, para.107 available at <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1438370.pdf>
17. Situation in Democratic Republic of the Congo: The Prosecutor v. Germain Katanga: Case No.: ICC-01/04-01/07: Decision on Sentence pursuant to Article 76 of the Statute, 23 May 2014, para.170 available at <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1771079.pdf>
18. ICC: Preliminary Examinations: Ukraine / available at http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/structure%20of%20the%20court/office%20of%20the%20prosecutor/comm%20and%20ref/pe-ongoing/ukraine/Pages/ukraine.aspx
19. Whiting A. In International Criminal Prosecutions, Justice Delayed Can Be Justice Delivered / Whiting, Alex. // Harvard International Law Journal. – Vol. 50. – No. 2. – 2009. – P.323-364.
20. Situation in the Republic of Côte d'Ivoire. Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the Republic of Côte d'Ivoire, 3 October 2011 available at <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1240553.pdf>
21. Sunga L. The emerging system of international criminal law: developments in codification and implementation / Lyal S. Sunga. – Martinus Nijhoff Publishers, 1997 – 486 P.
22. Україна може послати Путіна і Шойгу в Гаазький суд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1523019>
23. Resolution RC/Res.6. Adopted by the Assembly of States Parties at the 13th plenary meeting, on 11 June 2010 http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf

International Criminal Court: Issues Of Ratification Of The Statute And Perspectives Of Criminal Proceedings Regarding The Situation In Ukraine In 2013-2014

Summary

The International Criminal Court is a permanent international criminal tribunal that is created in order to put an end to impunity and to prevent committing of international crimes. Ukraine has not ratified the Rome Statute of the ICC. The ratification of the Statute will provide an opportunity for the International Criminal Court to carry out the prosecution of persons who have committed international crimes, if prosecution by Ukrainian domestic courts will not effective or will conducted in a manner which inconsistent with an intent to bring the person concerned to justice. But the International Criminal Court should not be idealized. Issues concerning delays of the criminal proceedings and cooperation with the states, including the execution of request for the extradition or surrender of a person are very critical problems in the International Criminal Court.

It would be advisable to intensify the work of domestic courts and law enforcement bodies of Ukraine concerning criminal prosecution of guilty persons.

Антон Кориневич

Приєднання до Римського статуту Міжнародного кримінального суду як засіб стримування влади та боротьби з російською агресією

Стаття присвячена аналізу наслідків ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду для України. Піднімається питання відповідальності владних органів за порушення прав людини та важливості Римського статуту як інструменту стримування влади. Також аналізуються важливі сьогодні питання наслідків ратифікації Римського статуту для українських військовослужбовців і відповідальності іноземних громадян, зокрема громадян Російської Федерації, за скоєння злочинів проти міжнародного права в Україні.

Ключові слова: Римський статут Міжнародного кримінального суду, Міжнародний кримінальний суд, злочин проти міжнародного права, відповідальність.

Стаття посвячена аналізу последствий ратификации Римского статута Международного уголовного суда для Украины. Поднимается вопрос ответственности правительственных органов за нарушения прав человека и важности Римского статута как инструмента сдерживания власти. Также анализируются важные сегодня вопросы последствий ратификации Римского статута для украинских военнослужащих и ответственности иностранных граждан, в частности граждан Российской Федерации, за совершение преступлений против международного права в Украине.

Ключевые слова: Римский статут Международного уголовного суда, Международный уголовный суд, преступление против международного права, ответственность.

The article is dedicated to the consequences of the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court for Ukraine. Responsibility of the governmental authorities for the breach of human rights and importance of the Rome Statute as an instrument of control of the government's actions is being discussed. The consequences of ratification of the Rome Statute for the Ukrainian soldiers and responsibility of foreign nationals, in particular nationals of the Russian Federation, for the commission of a crime against international law are also analyzed.

Key words: Rome Statute of the International Criminal Court, International Criminal Court, crime against international law, responsibility.

Сьогодні тема ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – РС МКС) і набуття нашою державою членства у цьому міжнародному органі правосуддя є дуже популярною в українському суспільстві. Поширеною є точка зору, що ратифікація РС МКС допоможе у захисті прав людини та обмежить «всемогутність» владних органів. Водночас, з'являється також побоювання, що ратифікація РС МКС зможе нашкодити українським військовослужбовцям і правоохоронцям, які знаходяться в зоні проведення антитерористичної операції (далі – АТО). Зрештою, зважаючи на невпинні дії Російської Федерації щодо подальшої дестабілізації ситуації на Сході України, виникає також питання чи зможе ратифікація РС МКС зробити свій внесок у справу протидії російській агресії. На ці питання ми намагатимемося дати відповіді.

Вважаємо, що ратифікація РС МКС і набуття членства у цій організації є вкрай важливим інструментом стримування владних органів від прийняття рішень проти свого народу, рішень, які суттєво порушують основні права і свободи людини. Адже злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС за статтею 5 РС [1], – геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, – є, по суті, найгіршими з можливих порушень прав людини. І якщо справу про дії владних органів може розглядати незалежний міжнародний судовий орган, а не заангажований районний суд, то владні органи та високопосадовці задумуються над своїми рішеннями та наслідками.

Варто зазначити, що, незважаючи на те, що зараз Україна не є учасником РС МКС, наша держава скористалася статутним механізмом початку провадження у Суді щодо держави, яка не є учасником РС стосовно злочинів попередньої влади проти «Євромайдана». 17 квітня 2014 року секретар Міжнародного кримінального суду отримав заяву від імені України щодо визнання

нашою державою юрисдикції МКС щодо злочинів, які були скоєні на території України з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року [2].

МКС отримав офіційні заяви та листи від Міністерства закордонних справ України (від 16.04.2014 р.) та Посольства України в Королівстві Нідерланди (від 09.04.2014 р.), у яких йшлося про офіційну позицію України щодо визнання юрисдикції МКС. Ця позиція ґрунтується на Заяві Верховної Ради України від 25.02.2014 р., у якій Верховна Рада України від імені Українського народу та як єдиний орган законодавчої влади України визнає юрисдикцію МКС щодо злочинів, які мали місце в Україні у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року.

Заява Верховної Ради України щодо визнання юрисдикції МКС ґрунтується на положенні пункту 3 статті 12 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який встановлює, що держава, яка не є учасником Римського статуту, може визнати юрисдикцію МКС шляхом заяви, представленої Секретарю МКС, у якій йдеться про визнання юрисдикції МКС щодо конкретних злочинів [3].

Визнання юрисдикції МКС, яке має місце у заяві України, ще не означає початку судового провадження у МКС. На основі цієї заяви та наявної інформації Прокурор МКС приймає рішення щодо початку судового провадження та направляє запит у Палату попереднього провадження МКС щодо відкриття провадження у справі.

17 квітня 2014 року Прокурор Міжнародного кримінального суду пані Фату Бенсуда розпочала попереднє розслідування ситуації в Україні з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року з метою визначити, чи застосовуються критерії Римського статуту МКС щодо юрисдикції МКС та прийнятності справи щодо ситуації в Україні.

Щодо питання юрисдикції, то Прокурор МКС повинен встановити чи відносяться злочини, скоєні на території України з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року, до тих злочинів, щодо яких МКС має юрисдикцію відповідно до положень статті 5 Римського статуту: геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів. В ситуації з Україною Прокурор МКС визначатиме, чи мали місце в Україні злочини проти людяності, до яких, відповідно до положень статті 7 Римського статуту, відносяться вбивство, винищення, тортури, насильницьке зникнення людей, переслідування людей тощо, якщо ці злочини були скоєні в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад вчиняється свідомо.

Окрім питання юрисдикції, Прокурор МКС повинен також встановити чи є справа прийнятною для провадження у МКС. «Тест на прийнятність справи» ґрунтується на положеннях статті 17 Римського статуту МКС. Ця стаття визначає, що прийнятною для початку провадження в МКС є справа, щодо якої не розпочато кримінальне провадження у державі, яка має юрисдикцію щодо цієї справи; справа вже розслідувана державою, яка має юрисдикцію щодо неї і прийнято рішення не починати судове провадження; фізична особа, обвинувачена у скоєнні злочину, що підпадає під юрисдикцію МКС, вже була судима за скоєння цього злочину або справа не є достатньо серйозною для того, щоб МКС розпочинав провадження щодо неї.

Якщо після проведення попереднього розслідування ситуації в Україні і проведення тестів на юрисдикцію та прийнятність Прокурор МКС вирішить, що ситуація в Україні підпадає під юрисдикцію МКС та є прийнятною, вона подасть запит у Палату попереднього провадження МКС щодо відкриття судового провадження у справі.

Також важливо усвідомлювати, що приєднання України до РС МКС не матиме негативних наслідків для військовослужбовців Збройних Сил України та співробітників інших силових відомств України, які беруть участь в антитерористичній операції в Донецькій та Луганській області. МКС діє на основі принципу комплементарності (доповнення) – він доповнює національну судову систему і може розпочати справу тільки на запит держави, де сталися відповідні події або якщо ситуацію йому на розгляд передасть Рада Безпеки ООН, або якщо держава сама не може чи не бажає розслідувати справу. В цілому, за принципом комплементарності перевага надається національним судам і якщо національний суд заводить справу, то МКС справу не починає.

Крім того, МКС може судити тільки тих фізичних осіб, які скоїли воєнні злочини, злочини проти людяності або геноцид. При нападах сил АТО виключно на терористів і сепаратистів, які мають і використовують зброю, скоєння таких тяжких злочинів майже не можливе. Головне – не здійснювати напади на цивільне населення і об'єкти. Хоча, виходячи з практики міжнародних кримінальних трибуналів, при проведенні масштабних воєнних операцій допускаються незначні втрати серед цивільного населення та об'єктів, якщо їх ніяк не можна уникнути і якщо напади прямо не направлені проти них (концепція супутніх втрат).

Більше того, Україна як держава – учасниця Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. зобов'язана включати вивчення цих конвенцій до навчальних програм всіх вій-

ськових навчальних закладів, тобто українські військові знають закони і правила ведення війни (статті 47/48/127/144 Женевських конвенцій I, II, III і IV відповідно і частина перша статті 83 Додаткового протоколу I від 8 червня 1977 р.), а також наша держава зобов'язана забезпечувати наявність юридичних радників, які надають поради військовим командирам щодо застосування Женевських конвенцій і проводять з цього приводу інструктаж для збройних сил (стаття 82 Додаткового протоколу I від 8 червня 1977 р.) [4].

Також надзвичайно важливим є те, що МКС може розпочинати справи не тільки проти військовослужбовців регулярних збройних сил держави – учасника МКС, а й проти терористів, сепаратистів та бандитів, які ведуть воєнні дії проти регулярної армії, навіть якщо ці терористи, сепаратисти і бандити є громадянами іншої держави, яка не є членом МКС. Відповідно до положення підпункту а) пункту 2 статті 12 РС МКС, Суд може здійснювати свою юрисдикцію, якщо держава є учасником Статуту або визнає юрисдикцію МКС і на її території було скоєно злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС. Тобто, при підписанні та ратифікації Римського Статуту МКС юрисдикція Суду може поширюватися не лише на громадян України, а й на громадян Російської Федерації та інших держав, які вчинятимуть воєнні злочини, злочини проти людяності чи злочин геноциду на території України. Це – надзвичайно важливе положення РС МКС, яке, при правильному обґрунтуванні українською стороною своєї позиції, може призвести до судових процесів проти російських громадян у МКС. З точки зору і права, і іміджу держави, це буде дуже великим негативом для Росії. І якщо притягнути до відповідальності і засудити в МКС вище політичне і військове керівництво Росії до ратифікації Росією РС МКС майже неможливо, то притягнути до відповідальності російських громадян, які вчиняють на території України злочини проти міжнародного права після підписання і ратифікації Україною РС МКС, цілком реально. І розуміння цього може примусити терористів і бандитів задуматися над своїми діями.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що ратифікація РС МКС є важливим кроком для забезпечення і гарантування захисту прав людини з боку владних органів і у протидії російській агресії та сепаратизму в Україні. При цьому, ратифікація РС МКС при правильному плануванні воєнних дій Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, не містить ризиків для українських військовослужбовців. Таким чином, ратифікація РС МКС є дуже важливим кроком у встановленні в Україні правової держави і громадянського суспільства, і повинна бути одним із першочергових завдань України на міжнародній арені.

1. Rome Statute of the International Criminal Court [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-AVE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

2. Ukraine accepts ICC jurisdiction over alleged crimes committed between 21 November 2013 and 22 February 2014 Court [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/pr997.aspx

3. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо

скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Documents/997/declarationVerkhovnaRadaUkr.pdf

4. Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним. – 4-е изд., испр. – М.: Международный Комитет Красного Креста, 2005. – 344 с.

**Accession to the Rome Statute of the International Criminal Court
as a remedy of power deterrence and fighting against Russian aggression**

Summary

Ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court is a question of top priority for Ukrainian foreign policy today. In the circumstances which arose in November 2013 and which are happening now in the Eastern Ukraine this ratification is of crucial importance as it can serve our Nation in two aspects. The first of these aspects is that ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court is an instrument of suppression for politicians and top officials and will help them not to breach fundamental human rights and not to commit crimes against humanity and other crimes against international law. We consider that in this aspect ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court is one of the most efficient instruments available nowadays as politicians and top official will understand that for commission of a crime against international law they can be prosecuted not only by the Prosecutor's Office of Ukraine and their case can be heard not only by the Ukrainian district court but that they can be prosecuted by the Prosecutor of the International Criminal Court and their case can be heard in this international jurisdiction which of course will be more impartial to it. As for the second aspect it is connected with the responsibility of non-Ukrainian citizens who take part in hostilities in the Eastern Ukraine on the side of the separatist so-called "Donetsk People Republic" and "Luhansk People Republic". It can be a powerful strike over the public image of third countries if it appears that their citizens commit crimes against international law and their cases will be heard by the International Criminal Court. And of course this can be an instrument of combating Russian aggression as this will clearly show the World the real reasons of conflict in the Eastern Ukraine, its initiator and party thereto.

Людмила Новікова

Україна і Римський статут Міжнародного кримінального суду: перспективи ратифікації

У статті розглядаються можливі шляхи ратифікації Римського Статуту Міжнародного кримінального суду для України як держави, що підписала, проте й досі не ратифікувала Статут. Міжнародний кримінальний суд не замінює національні суди, він діє лише у тих випадках, коли держави самостійно неспроможні реалізувати власну юрисдикцію. МКС є постійно діючим судом. Він був створений для того, щоб здійснювати юрисдикцію щодо злочинів, які були вчинені після набрання чинності Статуту МКС.

Україні слід використати позитивний досвід європейських держав, щодо питання імплементації Статуту в національне законодавство і приведення Україною законодавства і правозастосовної практики у відповідність з його положеннями.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, ратифікація, імплементація, юрисдикція, злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії.

В статье рассматриваются возможные пути ратификации Римского статута Международного уголовного суда для Украины как государства, подписавшего, однако, до сих пор не ратифицировавшего Статут. Международный уголовный суд не заменяет национальные суды, он действует только в тех случаях, когда государства самостоятельно не могут реализовать собственную юрисдикцию. МКС является постоянно действующим судом. Он был создан для того, чтобы осуществлять юрисдикцию в отношении преступлений, совершенных после вступления в силу Статута МУС. Украине следует использовать позитивный опыт европейских государств при имплементации Статута в национальное законодательство и приведение законодательства и правоприменительной практики Украины в соответствие с его положениями.

Ключевые слова: Международный уголовный суд, Римский статут, ратификация, имплементация, юрисдикция, преступление геноцида, преступления против человечности, военные преступления, преступление агрессии.

The article examines the possible ways of ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court for Ukraine as a country which has signed but has not ratified the Statute. The International Criminal Court does not replace national courts, it works only in cases where the state alone can't implement its own jurisdiction. ICC is a permanent court. It was created in order to exercise jurisdiction over crimes committed after the entry into force of the ICC. Ukraine should use the positive experience of European countries regarding the implementation of the Statute in domestic law and bring its law enforcement practices in accordance with the Statute's provisions.

Key words: International Criminal Court, Rome Statute, ratification, implementation, jurisdiction, the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes, crimes of aggression.

Сучасний етап державотворення характеризується значним ускладненням процесів державно-го управління та необхідністю підвищення оперативності у вирішенні повсякденних питань державного та суспільного розвитку. Це обумовлено активізацією європейської інтеграції України та докорінною перебудовою економічної і правової системи держави.

Сьогодні, на початку нового тисячоріччя, культура безкарності продовжує стимулювати подальше розширення масштабів насильства і зростання злочинності. Зусиллям із запобігання військовим злочинам, злочинам проти людяності й геноциду та руйнування переважаючої культури безкарності в ситуаціях збройного конфлікту, значною мірою, сприяло створенню і діяльності Міжнародного кримінального суду [1].

У 1998 році Заключним актом Дипломатичної конференції повноважних представників під егідою Організації Об'єднаних Націй, яка проходила в Римі, було ухвалено Статут Міжнародного кримінального суду (далі Статут МКС). На цьому завершився тривалий етап створення міжнародним співтовариством постійно діючого судового органу з правом притягнення до відповідальності фізичних осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів, а також визначено підстави міжнародної кримінальної відповідальності та принципи співробітництва держав у міжнародному кримінальному судочинстві.

УДК 341.645

НОВІКОВА Людмила Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

© Л. Новікова, 2014

Ідея заснування судового органу, що має міжнародну кримінальну юрисдикцію, не нова. У ній втілені багатотисячлітні прагнення людства до справедливого світопорядку і неминучості покарання за вчинення тяжких злочинів під час збройних конфліктів [2, с.7].

У вироку Нюрнберзького трибуналу зазначалося, - що « міжнародне право накладає обов'язок на конкретних осіб так само, як і на державу. Злочини проти міжнародного права здійснюються людьми, а не абстрактними суб'єктами, і тільки на основі покарання фізичних осіб, які вчиняють такі злочини, може бути забезпечено дотримання положень міжнародного права» [3].

Відсутність, протягом тривалого часу, постійного діючого Міжнародного кримінального суду (далі МКС) не стало перешкодою для заснування та діяльності інших інститутів міжнародної кримінальної юстиції. При цьому, як наголошується в ряді документів ООН, нині МКС «є основним елементом системи міжнародного кримінального правосуддя, яка включає національні суди, міжнародні суди та гібридні суди, в яких є як національний, так і міжнародний компоненти. Ці органи міжнародного правосуддя тісно пов'язані із зусиллями щодо встановлення та підтримки міжнародного миру і безпеки» [4].

Незважаючи на широку підтримку з боку держав, яка існує сьогодні, Міжнародний кримінальний суд все ще не має статусу загальноновизнаного і авторитетного «всесвітнього суду» [5]. Як відомо, ряд країн принципово заперечують проти самої ідеї створення МКС, як такого що обмежує суверенітет держав і дає невизначено широкі повноваження Суду.

МКС має свою резиденцію розташовану у Гаазі (Нідерланди), проте його засідання можуть проходити в будь-якому іншому місці відповідно до Статуту.

На відміну від інших міжнародних кримінальних трибуналів, МКС є постійно діючим судом. Він був створений для того, щоб здійснювати юрисдикцію щодо злочинів, які будуть вчинені після набрання чинності Статуту МКС. Під неї потрапляють злочини вчинені тільки після 1 липня 2002 року, тобто після дати набрання чинності Статуту МКС. Наприклад, хоча конфлікт в Уганді триває вже 20 років, юрисдикція Суду поширюється тільки на діяння, вчинені після 1 липня 2002 року.

Відповідно до Статуту (стаття 5) МКС має юрисдикцію щодо наступних злочинів:

- 1) злочин геноциду (будь-яке діяння, що здійснюється з наміром знищувати, повністю або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку);
- 2) злочини проти людяності (злочини, що здійснюються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, і якщо такий напад здійснюється свідомо);
- 3) військові злочини (порушення законів і звичаїв ведення війни);
- 4) злочин агресії.

Крім того МКС має юрисдикцію у тій чи іншій конкретній справі тільки щодо злочинів, скоєних на території держави-учасниці або щодо громадян держав-учасниць. В інших випадках Суд діяти не може. Це гарантує суверенітет держав у вирішенні питань про юрисдикцію МКС над їх громадянами і територією. Однак з цього правила є виняток. На підставі глави VII Статуту ООН Рада Безпеки ООН може на підставі прийняття резолюції передати Суду ситуацію, яка включає злочини, скоєні на території не держави-учасниці або чи не його громадянами. Нарешті, необхідно підкреслити, що МКС є судом «останньої інстанції». Він доповнює національні органи кримінальної юстиції та діє тільки в тому випадку, якщо держава, на території якої було вчинено злочин або громадянином якої є злочинець, не бажає або не здатна проводити розслідування злочинів і порушити кримінальне переслідування належним чином.

Така система, заснована на принципі компліментарності, покладає на держави основний обов'язок притягувати до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили міжнародні злочини. Це відрізняє МКС від трибуналів

ad hoc по колишньої Югославії та Руанді, тому що в даному випадку національна юрисдикція домінує над юрисдикцією МКС [6].

Римський статут Міжнародного кримінального суду набув чинності 1 липня 2002 р., у відповідності зі ст. 126 Статуту, що передбачає набрання ним чинності після ратифікації 60 державами.

В даний час Статут МКС ратифікувало 122 держави. Згідно із Статутом МКС, в разі здійснення громадянами цих держав або на їх території одного або декількох злочинів, що входять в юрисдикцію МКС, винні можуть бути притягнені до відповідальності в Міжнародному кримінальному суді на підставі норм матеріального і процесуального права, передбачених Статутом МКС, а також нормами, що розробляються самим Судом і затверджуються на Асамблеї держав-учасниць.

Як відомо, 20 січня 2000 р., відразу після підписання Україною Статуту виявилася достатня кількість проблем щодо ратифікації та імплементації його положень у внутрішнє законодавство держави. Сама ідея відповідальності фізичних осіб перед міжнародним судовим органом, хоча не є

новою, проте є достатньо проблематичною з точки зору співвідношення норм міжнародного права та внутрішньодержавного права. Нині не існує єдиного підходу держав щодо розв'язання проблеми імплементації Статуту в національне право [7, с.169]. Насамперед, причиною тому є те, що окремі положення внутрішнього законодавства кожної держави, яка зіштовхнулася з такою проблемою, є досить неоднорідними.

Дана тема досить досліджена як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Питаннями діяльності Міжнародного кримінального суду та імплементація його Статуту у національне законодавство держав займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Блищенко І.П., Боніно Е., Верле Герхард, Др'міна Н.В., Зелінська Н.А., Костенко Н.И., Лавринович О.В., Трикоз Є.Н. та інші.

Актуальність даної проблеми, насамперед, полягає в тому, що для України питання ратифікації Статуту і досі залишається відкритим. Які ж причини затримки з ратифікацією? Що первинне: ратифікація Статуту МКС з подальшим приведенням у відповідність з ним національного законодавства або попередня підготовка законодавства до адекватного відображення положень підписаного Статуту МКС? [8, с.146]. На нашу думку, в Україні процес імплементації Статуту МКС в національне законодавство повинен передувати власне процесу ратифікації.

До факторів які не дозволяють Україні ратифікувати Римський статут на сучасному етапі можна віднести наступні: конституційно-правові, кримінально-правові, фінансово-правові.

Конституційно-правовими чинниками, що перешкоджають ратифікації Статуту МКС, є суперечності, що існують між окремими положеннями документа і рядом статей Конституції України.

Відомим є той факт, що у 2001 р. Президент України Л. Д. Кучма звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про надання висновку, щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду та можливості приєднання України до Римського Статуту.

Конституційний Суд України, розглянувши подання Президента України, у своєму Висновку від 11 липня 2001 р. № 3-і/2001, визначив Римський Статут Міжнародного кримінального суду підписаний від імені України 20 січня 2000 р., таким, що не відповідає Конституції України в частині, яка стосується положень абзацу десятого Преамбули та статті 1 Статуту, за якими Міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції. Відповідно до ч. 1, 3 ст. 124, ч. 5 ст. 125 правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. До них належать Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції (частина третя статті 124). Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Згідно з ч. 2 ст. 9 Конституції України, укладання міжнародних договорів, що суперечать Конституції, можливе тільки після внесення відповідних змін у Конституцію України.

Отже, на відміну від міжнародних судових органів, передбачених частиною четвертою статті 55 Конституції України, які за своєю природою є допоміжними засобами захисту прав і свобод людини і громадянина, Міжнародний кримінальний суд доповнює систему національної юрисдикції. Можливість такого доповнення судової системи України не передбачена розділом VIII «Правосуддя» Конституції України» [9].

Крім внесення змін до Конституції для імплементації Римського Статуту необхідно узгодити національне кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України з положеннями Статуту. Так ч. 7 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. передбачає, що якщо на ратифікацію подається міжнародний договір, виконання якого потребує прийняття нових або внесення змін до чинних законів України, проекти таких законів подаються на розгляд Верховної Ради України разом з проектом закону про ратифікацію і приймаються одночасно [10].

На сьогодні, така категорія злочинів, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, як злочини проти людяності не знайшла у повній мірі свого відображення у Кримінальному кодексі України. Тому, на наш погляд, було б доцільним привести всю систему злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що закріплені у Розділі XX Кримінального Кодексу України, у відповідність до норм Статуту, які закріплюють відповідні склади злочинів проти людяності та воєнних злочинів (ст.7 і ст.8 Статуту МКС). Крім того, при імплементації Римського статуту необхідно внести зміни до Кримінально-процесуального кодексу України шляхом урегулювання процедур співробітництва судових і правоохоронних органів України з Міжнародним кримінальним судом. Відповідно до статті 18 Конституції України зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права [11].

Стаття 117 Статуту МКС встановлює для держав-учасниць зобов'язання щодо сплати внесків, які нараховуються відповідно до узгодженої шкали, прийнятої ООН. Це потребує відповідних бюджетних коштів на участь України у Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

Таким чином, імплементація Римського статуту Україною зробить можливим забезпечення кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, за допомогою національних правоохоронних і судових органів. Крім того, на нашу думку, Україні слід використати позитивний досвід європейських держав, щодо питання імплементації Статуту в національне законодавство і приведення Україною законодавства і правозастосовної практики у відповідність з його положеннями.

1. Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Доклад Генерального секретаря Совету Безопасности о защите гражданских лиц в вооруженном конфликте. 28 мая 2004 г. U. N. Doc. S/2004/431 [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/363/15/PDF/N0436315.pdf?OpenElement>
2. Дрьоміна Н.В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів: монографія / Н.В. Дрьоміна. — Одеса: Фенікс, 2006. — 223 с.
3. Нюрнбергский процесс. Сборник материалов: в 8 т. Т. 8. М., 1999. — С. 609.
4. Доклад Международного уголовного суда. — Документ ООН A/60/177, 1августа 2005; Доклад Международного уголовного суда. — Документ ООН A/62/314, 31августа 2007. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/494/56/PDF/N0749456.pdf?OpenElement>
5. Герхард Верле. Принципы международного уголовного права: учебник / Герхард Верле; пер. с англ. С.В. Саяпина. — О. : Феникс, М.: Транслит, 2011. — 910 с.
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http:// zakon1.rada.gov.ua](http://zakon1.rada.gov.ua).
7. Хачатурян Т.Х. Проблеми імплементації Статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство деяких зарубіжних держав / Т.Х. Хачатурян // Європейські перспективи. -20011. - № 1 ч.2. - С.169-175
8. Международный уголовный суд: проблемы, дискуссии, поиск решений / [Под ред., Богуша Г. И., Трикоз Е. Н.]. — М.: Европейская Комиссия, 2008. — 792 с.
9. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) від 11 липня 2001 року // Офіційний вісник України. — 2001. — № 28. — Ст. 1267.
10. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. / / Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 50. — Ст. 542.
11. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). -1996. - № 30. - Ст. 141.

Ukraine and the Rome Statute of the International Criminal Court: Prospects of Ratification

Summary

The article examines the possible ways of ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court for Ukraine as a country which has signed but has not ratified the Statute. The International Criminal Court does not replace national courts, it works only in cases where the state alone can't implement its own jurisdiction. ICC is a permanent court. It was created in order to exercise jurisdiction over crimes committed after the entry into force of the ICC. ISS has its residence located in The Hague (Netherlands), but its proceedings may take place in any other place under the Charter

Unlike other international criminal tribunals, the ICC is a permanent court. It was created in order to exercise jurisdiction over the crimes to be committed after the entry into force of the ICC Statute. It covers only crimes committed after July 1, 2002, after the entry into force of the ICC.

According to the Constitution (Article 5) ICC has jurisdiction over the following offenses: the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes, the crime of aggression.

According to the Constitution (Article 5) ICC has jurisdiction over the following offenses: the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes, the crime of aggression.

This system is based on the principle of complementarity, holds the primary duty of the state to recognise persons who have committed international crimes as criminally liable.

We believe that in Ukraine the process of implementation of the ICC into national law should precede the actual process of ratification. Factors that do not allow Ukraine to ratify the Rome Statute at present include constitutional, criminal, financial and legal ones. Constitutional and legal obstacles to the ratification of the ICC are the contradictions that exist between the various provisions of the document and a number of articles of the Constitution of Ukraine.

Ukraine should use the positive experience of European countries, regarding the implementation of the Charter in domestic law and bring Ukraine and law enforcement practices in accordance with its provisions.

Європейський суд
з прав людини:
перспективи
для України

Олександр Задорожній

Звернення України до Європейського суду з прав людини як міжнародно-правовий засіб реагування на агресію Російської Федерації

У статті проаналізовано правові підстави подання Україною позовів проти РФ до Європейського суду з прав людини, практику суду щодо розгляду подібних справ, проблеми та перспективи судових процесів, ініційованих нашою державою.

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., міждержавна заява.

В статье проанализированы правовые основания обращения Украины в Европейский суд по правам человека с заявлениями против РФ, практику суда по рассмотрению подобных дел, проблемы и перспективы судебных процессов, инициированных нашим государством.

Ключевые слова: Украина, Российская Федерация, Европейский суд по правам человека, Конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 г., межгосударственное заявление.

The article deals with an analysis of the legal basis of the inter-state cases (Ukraine vs. Russia) in the European Court of Human Rights, the practice of the Court, problems and prospects of trials initiated by our state.

Keywords: Ukraine, Russia, the European Court of Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, interstate application.

Одним з важливих інституційних механізмів, що можуть бути використані нашою державою для притягнення до відповідальності Російської Федерації у зв'язку із агресією, є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). ЄСПЛ – міжнародний судовий орган, що є чи не єдиним (з-поміж тих, що можуть розглядати питання, пов'язані із діями РФ проти України та її громадян у 2014 р.), юрисдикція якого визнається Росією. Відповідні перспективи мають бути ретельно проаналізовані наукою міжнародного права.

Стаття 33 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ЄКПЛ) надає усім державам-учасницям право «передавати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та Протоколів до неї іншою державою-учасницею».

Держави мають право посилатися на системні порушення в інших державах-членах, в тому числі і при діяльності воєнних режимів, як Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди у справах проти Греції у 1967-1968 рр. Що стосується можливого захисту осіб, то міждержавні заяви є, у певній мірі, заходами, що нагадують дипломатичний захист, оскільки внутрішні засоби правового захисту повинні бути вичерпані.

Тим не менш, міждержавна заява в деяких ключових аспектах відрізняється від традиційних заходів дипломатичного захисту. По-перше, коло потенційних бенефіціарів не обмежується громадянами держави-заявниці: держави можуть використовувати міждержавні заяви на користь фізичних осіб, незалежно від їхнього громадянства. Фізичні особи можуть бути захищені навіть від порушень з боку власної держави громадянства, як, наприклад, у справі Австрія проти Італії 1963 р. По-друге, у справах про порушення прав особи або групи осіб грошова компенсація відповідно до стат-

УДК 341.645

ЗАДОРОЖНІЙ Олександр Вікторович,

професор, кандидат юридичних наук, завідувач кафедрою міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

© О. Задорожній, 2014

ті 41 ЄКПЛ присуджується не державі як такій, а має бути розподілена між окремими постраждалими особами.ⁱ

13.03.2014 р. уряд України подав до Європейського суду з прав людини міждержавну заяву проти Російської Федерації, враховуючи події, які почалися на території Автономної Республіки Крим з кінця лютого і тривають досі. Це було здійснено з метою попередження і недопущення подальших порушень прав осіб, які постійно проживають і тимчасово перебувають на території Кримського півострова, а також на території України загалом, з боку Російської Федерації, на підставі статті 33 («Міждержавні справи») Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.ⁱⁱ У представленій міждержавній заяві і доповненнях до неї Україна вказує на порушення Росією прав, гарантованих ст. 2 («Право на життя»), ст. 3 («Заборона катування»), ст. 5 («Право на свободу та особисту недоторканність»), ст. 8 («Право на повагу до приватного і сімейного життя»), ст. 9 («Свобода думки, совісті і релігії»), ст. 10 («Свобода вираження поглядів»), ст. 11 («Свобода зібрань та об'єднання»), ст. 14 («Заборона дискримінації») Конвенції, ст. 1 Протоколу 1 («Захист власності»), ст. 2 Протоколу 4 до Конвенції («Свобода пересування»)ⁱⁱⁱ

3.06.2014 р. прем'єр-міністр А.Яценюк заявив, що українська сторона подала до Європейського суду з прав людини два позови – щодо анексії Криму і щодо відповідальності Російської Федерації перед Україною.^{iv} 8 липня міністр юстиції України П.Петренко повідомив, що на розгляді ЄСПЛ знаходиться два позови від України до Росії у зв'язку з подіями у Криму і Донбасі. Перший позов стосується порушень прав військовослужбовців та журналістів. Міністр пояснив, що приблизно за місяць до того відомство подало до ЄСПЛ доповнення до цього позову, які стосувалися економічної частини вимог: «Сума – 1 трлн. 180 млрд. грн. Це ті збитки, які були пораховані за обмеження права користування майном. І вона навряд чи є остаточною, враховуючи, що вищезазначена заява постійно оновлюється і доповнюється». За словами Петренка, йдеться про комплексну заяву, яка стосується компенсації збитків, заподіяних державі Україна російською стороною. Другий позов стосується вивозу дітей з території проведення спецоперації.^v

15 серпня міністр повідомив, що у рамках розгляду найбільшої справи, пов'язаної з військовою агресією і незаконною анексією Криму, було прийнято перше рішення – Росію зобов'язали вивести військовий контингент з території півострова.

Другий позов, який розглядається у ЄСПЛ, пов'язаний з викраденням терористами дітей дітей-сиріт та їхніх вихователів, захоплених 12 червня в місті Сніжне Донецької області і незаконно переправлених в РФ. Як заявив Петренко, «ЄСПЛ зажадав негайно повернути дітей в Україну. Це справа має ще й політичне значення. В його рамках уряд доводитиме причетність Росії до діяльності терористичних організацій на території України».

У цьому контексті важливе значення має звернення до ЄСПЛ Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) щодо викрадення та катування заручників бойовиками в Слов'янську. Організація сподівається, що суд встановить причетність до викрадення військових Російської Федерації, уряд якої буде зобов'язаний сплатити потерпілим компенсацію. Також правозахисники відзначають недостатню активність України щодо визволення заручників, які не були військовими, наводячи приклад, що працівників СБУ, які потрапляли у полон, обмінювали на полонених бойовиків набагато частіше, ніж цивільних осіб.

Адвокат у справі О.Веремеєнко заявив: «Аналогічні справи в Євросуді називають «чеченськими». Практика взяття заручників з'явилась ще в 1990 рр. (під час першої і другої чеченської кампаній). І юристи правозахисних організацій звертались тоді в Страсбург в порядку Правила №39 (термінові випадки) і вимагали звільнення заручників. В даному випадку складність полягала в тому, щоб довести зв'язок терористів з РФ і в такий спосіб обґрунтувати відповідальність агентів РФ, а відтак – і держави. Ми посилались на те, що в розпорядженні терористів опинилась найновітніша зброя: ПЗРК вартістю 80 тис. доларів США, танки Т-72, гармати, інша новітня бронетехніка тощо. Сподіваюсь, що суд почув нашу аргументацію».^{vi}

Інші резонансні справи, які вже розглядаються ЄСПЛ стосуються двох громадян України – Н.Савченко та Х.Джемілева. Українську льотчицю Надію Савченко викрали бойовики, передали російській владі, що помістила її у слідчий ізолятор, відкривши проти неї кримінальну справу за нібито «причетність до загибелі російських журналістів І.Корнелюка та А.Волошина».

15 липня Європейський суд з прав людини почав розгляд у справі Н.Савченко проти Росії, надавши їй пріоритетний статус. Президент Суду направив російському уряду питання про те, як і на яких підставах українка з'явилася у російському слідчому ізоляторі і чому їй перешкождали у зустрічі з консулом. Суд зобов'язав російський уряд інформувати його про умови, в яких утримується Н.Савченко.^{vii}

М.Джемілев, народний депутат, экс-лідер Меджлісу кримськотатарського народу, якому кримська псевдовлада заборонила в'їзд на територію півострова, у травні заявив про намір звернутись до ЄСПЛ. У липні було повідомлено про розгляд у Суді справи щодо його сина Х.Джемілева, якого утримують в ув'язненні у Криму. Адвокат Х.Джемілева повідомив про звернення до ЄСПЛ з проханням застосувати так звані «тимчасові заходи» відповідно до Правила №39 Регламенту суду. 10 липня Суд надіслав повідомлення про рішення президента секції застосувати такі тимчасові заходи – РФ і Україна зобов'язані забезпечити дотримання Конвенції, в тому числі ст. 3 та ст. 5, тобто права на свободу і права на захист від жорсткого поводження.^{ix}

Крім того, 5 липня Р.Чубарова, голову Меджлісу кримськотатарського народу, що повертався з виїзного засідання цього органу в Генічеську (Херсонська обл.), не пропустили до Криму. В пункті пропуску «Чонгар» «прокурор республіки Крим» зачитала йому «попередження про екстремістської діяльності». 11 липня П.Петренко заявив, що заборона Р.Чубарову в'їзду до Криму буде предметом розгляду в Європейському суді з прав людини.^x

В липні до Європейського Суду за підтримки Української Гельсінської спілки з прав людини була подана заява в інтересах українських військових, які знаходяться в полоні терористів. Даній заяві було надано статус пріоритетної. В документі зазначається, що територія, де захопили солдат, контролюється терористами «ДНР», які, в свою чергу, є агентами РФ, оскільки отримують фінансування, матеріально-технічне забезпечення і зброю від РФ. Таким чином, вся відповідальність за життя та здоров'я полонених лягає на Росію, як державу, яка контролює терористів. Правозахисники просили Суд вжити термінові заходи та зобов'язати РФ негайно випустити з полону українських військових.

4 серпня спілка повідомила, що військових, які знаходились в полоні і щодо яких була подана заява в Європейський суд з прав людини, відпустили. Як відзначив директор зі стратегічних справ УГСПЛ М.Тарахало: «Спостерігається певна тенденція – військових, щодо яких подані заяви до Європейського Суду, терористи відпускають. Можливо це співпадіння, та не виключено, що таку вказівку терористам дає Росія після отримання повідомлення з Євросуду».

Наразі можна стверджувати про різний ступінь ефективності звернень до ЄСПЛ. Так, коли 13 червня Європейський суд з прав людини за позовом Міністерства юстиції України прийняв проміжне рішення, згідно з яким Росія повинна негайно повернути дітей-сиріт, вимога суду фактично була виконана РФ. В той же час, коли Україна звернулася до ЄСПЛ на початку подій у Криму, Суд у відповідь своїм проміжним рішенням закликав обидві сторони утримуватися від кроків, особливо від воєнних дій, які можуть призвести до порушення Конвенції про права людини стосовно прав цивільного населення, зокрема, поставити під загрозу його життя і здоров'я.

Те ж стосується повідомлення П.Петренка у середині серпня про те, що у рамках розгляду найбільшої справи, пов'язаної з агресією і незаконною анексією Криму, Росію зобов'язали вивести військовий контингент з території півострова. Зрозуміло, що РФ не буде виконувати відповідне рішення.

Очевидно, що будь-які висновки ЄСПЛ не можуть зупинити агресію РФ, тому звернення до Суду має основному політичне значення, що переважає над потенційно важливими правовими та суто практичними наслідками. Тим не менш, звернення України до ЄСПЛ по-перше, може призвести до присудження компенсації, насамперед, фізичним особам; по-друге, свідчить про невизнання існуючої ситуації, заперечення проти неї, що може бути використано як обґрунтування правової позиції України в майбутньому; по-третє, засвідчує впевненість України в юридичній обґрунтованості своїх дій, і, по-четверте, є механізмом тиску на агресора і обґрунтування посилення санкцій щодо нього.

Міждержавні справи є відносною рідкістю у практиці Суду, переважно є наслідками політичних або й військових конфліктів, що можуть супроводжуватись жертвами. У 1971 р. Ірландія звернулася до ЄСПЛ з позовом проти Великої Британії. Дублін звинуватив британську владу в застосуванні позасудових арештів і жорсткому поводженні з ув'язненими в ході боротьби з сепаратистами Північної Ірландії. У 1978 р. Суд визнав відповідача винним у використанні «жорстоких і нелюдських» методів допитів. Виплати грошової компенсації позивач не вимагав.^{xi}

У 1997 р. Данія подала позов проти Туреччини, звинувативши у жорсткому поводженні з датським громадянином, що прибув до Туреччини на похорон брата і був затриманий місцевою поліцією за підозрою у співпраці з Робочою партією Курдистану. У 2000 р. Суд закриття справу у зв'язку з укладенням мирової угоди. Туреччина зобов'язалася виплатити 58 тис. дол. США для оплати судових витрат і допомоги постраждалому, а Данія погодилася фінансувати програму навчання турецьких поліцейських основам захисту прав людини.^{xii}

Цінним у контексті справ України проти РФ видається досвід Грузії, що подала до ЄСПЛ три позови проти Російської Федерації: про масову висилку грузин з РФ в 2006 р., про порушення прав людини в Абхазії і Південній Осетії, а також про затримання грузин у Південній Осетії.

26.03.2007 р. Грузія подала скаргу з приводу масової висилки грузин з РФ. Вона апелювала до порушення статей ст. 3 («Заборона катування»), ст. 5 («Право на свободу та особисту недоторканність»), ст. 8 («Право на повагу до приватного і сімейного життя»), ст. 13 («Право на ефективний засіб юридичного захисту»), ст. 18 («Межі застосування обмежень прав») Конвенції, статей 1 («Захист власності») і 2 («Право на освіту») Протоколу №1, статті 4 («Заборона колективного вислання іноземців») Протоколу №4, статті 1 («Процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців») Протоколу №7 до Конвенції. Суд провів перші слухання у справі 16.04.2009 р.,^{xiii} а 3 липня вирішив прийняти скаргу до розгляду.^{xiv} У 2009 р. розгляд справи було передано до Великої палати ЄСПЛ. У липні 2014 р. суд виніс постанову, знайшовши в діях Росії порушення ряду статей Конвенції.^{xv} Суд постановив, що восени 2006 р. в порушення Конвенції російська влада здійснила скоординовану політику арештів, затримань і висилки громадян Грузії. Суд також постановив, що Росія не виконала свої зобов'язання зі створення всіх необхідних умов для встановлення фактів у справі. У рішенні ЄСПЛ не вказав суму компенсації. Сторони повинні протягом року пред'явити і оскаржити вимоги на виплату компенсації і повідомити суду про можливу мирову угоду, тому про наслідки рішення можна буде говорити лише за результатами від нього. Звичайно, представники РФ вже заявили про спрямованість рішення Суду на деформування міжнародного іміджу Росії за інструкціями Заходу.

11.08.2008 р. Грузія почала в ЄСПЛ процес про порушення прав людини в Абхазії і Південній Осетії, закликавши Суд застосувати тимчасові заходи і звинувачуючи Росію у порушенні ст. 2 («Право на життя»), і ст. 3 («Заборона катування») Конвенції, а також ст. 1 Протоколу №1 («Захист власності»). 12 серпня суд закликав обидві сторони конфлікту до дотримання Конвенції, особливо статей 2 і 3.^{xvi} 06.02.2009 р. Грузія представила суду текст скарги, в якій апелювала про порушення Росією ст. 5 («Право на свободу та особисту недоторканність»), ст. 8 («Право на повагу до приватного і сімейного життя»), ст. 13 («Право на ефективний засіб юридичного захисту») Конвенції, ст. 2 Протоколу №1 («Право на освіту») до Конвенції та ст. 2 Протоколу №4 («Свобода пересування») до Конвенції.^{xvii} У вересні 2011 р. відбулися слухання у справі. 13.12.2011 р. Суд визнав скаргу прийнятною для розгляду по суті. У квітні 2012 р. справу було передано до Великої палати суду.^{xviii}

У листопаді 2009 р. Грузія подала до ЄСПЛ заяву з вимогою звільнення чотирьох неповнолітніх грузин у Південній Осетії. Ці особи були звільнені в грудні, у січні 2010 р. Грузія вирішила не підтримувати своїх вимог, у березні Суд припинив розгляд у справі.^{xix}

Недоліком, притаманним розгляду міждержавних справ у ЄСПЛ, є велика тривалість судового процесу. Прикладом може бути розгляд справ Кіпру проти Туреччини. Влітку 1974 р. Туреччина розпочала військову інтервенцію на острів. Протягом наступних років Кіпр подав дві міждержавних скарги проти Туреччини відповідно до ст. 33 Європейської конвенції з прав людини. Конфлікт, турецька військова присутність на Північному Кіпрі та їхні наслідки стали причинами подання і багатьох позовів окремих громадян (наприклад, справа «Луїзиду»,^{xx} справа «Варнава та інші».)^{xxi}

Справи, ініційовані урядом Кіпру, було передано на розгляд до Європейської комісії з прав людини (функціонувала до 1 листопада 1998 р.)^{xxii} У 1976 р. Комісія дійшла висновку, що Туреччина порушила ст. 2 («Право на життя»), ст. 3 («Заборона катування»), ст. 5 («Право на свободу та особисту недоторканність»), ст. 8 («Право на повагу до приватного і сімейного життя»), ст. 13 («Право на ефективний засіб юридичного захисту»), ст. 14 («Заборона дискримінації») Конвенції, ст. 1 («Захист власності») Протоколу 1 до Конвенції.

У 1977 р. уряд Кіпру подав третю заяву. У 1983 р. Комісією було прийнято висновок, в якому вказувалося про порушення Туреччиною зобов'язань за ст. 5 та ст. 8 Конвенції та ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції. У 1994 р. уряд Кіпру звернувся до ЄСПЛ із четвертою заявою проти Туреччини, розгляд якої було передано безпосередньо до Суду. У 2001 р. він визнав державу-відповідача винною у порушенні 14 положень Конвенції.

Розгляд позову було завершено 12 травня 2014 р. ЄСПЛ присудив 90 млн. євро відшкодування моральної шкоди жертвам порушення прав людини на Кіпрі. Бенефіціарами є родичі 1456 зниклих без вести осіб, а також греки-кіпріоти – жителі півострова Карпас. Родичі зниклих осіб повинні отримати по 20 тис. євро, що співставно із 12 тис. євро, присудженими у справі «Варнава та інші».

Присудження справедливої компенсації є вторинним по відношенню до головного завдання Суду – забезпечення дотримання зобов'язань, прийнятих на себе сторонами, як це передбачено статтею 19 ЄКПЛ. Стаття 46 Конвенції покладає обов'язок щодо нагляду за виконанням судових

рішень на Комітет міністрів, політичний орган. Завдання щодо розподілу коштів покладене на Комітет міністрів і уряд Кіпру.

Розгляд міждержавних справ у ЄСПЛ демонструє важливість співпраці сторін, від якої напряму залежить ступінь успішності застосування Конвенції. Слід зауважити і про очевидність того, що у таких випадках як спори між Кіпром та Туреччиною, пов'язані із військовими діями, повернути ситуацію до стану, який був на початку конфлікту, вже неможливо.

Наразі уряд Кіпру сподівається на те, що Туреччина негайно вживе необхідних заходів, щоб зупинити продаж і використання греко-кіпріотської власності на окупованих територіях і виплатити компенсації, присуджені судом. Подібний прецедент вже є, хоча мова йшла про значно менші суми: у 1998 р. Туреччина відмовилась сплачувати кошти, присуджені ЄСПЛ по справі «Луїзиду» (понад 1 млн. дол. США), однак у 2003 р. все ж виплатила їх.

Отже, норма ст. 33 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. надає усім державам-учасникам право «передати на розгляд Європейського суду з прав людини питання про будь-яке порушення положень Конвенції та Протоколів до неї іншою державою-учасницею».

Наразі ЄСПЛ вже розглядає ряд справ: про відшкодування збитків, пов'язаних із обмеженням права користування майном у Криму (позов періодично доповнюється, наразі сума претензій становить понад 1 трлн. грн.), про порушення прав військовослужбовців, журналістів та інших осіб, справи Х.Джемилева, Н.Савченко, Р.Чубарова.

Практика розгляду міждержавних заяв є неоднозначною: рішення Суду може бути і не виконано, а сам розгляд – затягнуто на багато років, як у випадку справ Кіпру проти Туреччини. Тим не менш, звернення України до ЄСПЛ може мати і ряд позитивних наслідків як правового, так і політичного характеру: присудження компенсації, насамперед, фізичним особам; свідчення невизнання існуючої ситуації, заперечення проти неї, що може бути використано як обґрунтування правової позиції України в майбутньому; демонстрація впевненості України в юридичній обґрунтованості своїх дій; тиск на агресора і обґрунтування посилення санкцій щодо нього.

ⁱ Rosini G. Can't get no just satisfaction? The Cyprus v. Turkey judgment of the European Court of Human Rights // Cambridge Journal of International and Comparative Law. – May 2014.

ⁱⁱ ЄСПЛ розпочав розгляд заяви України щодо анексії Криму Росією // Повідомлення УНІАН. – 16.07.2014.

ⁱⁱⁱ European Convention on Human Rights // European Court of Human Rights, Council of Europe. – Strasbourg. – 2008. – 30 p.

^{iv} Яценюк: Україна подала на Росію два позови до ЄСПЛ // Еспресо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2014/06/03/yacenyuk_ukrayina_podala_na_rosiyu_dva_pozovy_do_yespl

^v Мосейчук В. Уряд подав за анексію Криму позов на 1,2 трлн грн, але забув про землю // Дзеркало тижня. Україна. – №25. – 11.07.2014.

^{vi} Росія відповість перед Європейським Судом за викрадення заручників в Слов'янську // Заява Української Гельсінської Спілки з прав людини. – 08.07.2014.

^{vii} ECHR sends inquiry to Russia concerning Ukrainian pilot Savchenko case // Interfax report. – 16.07.2014.

^{viii} Петренко П. ЄСПЛ наказав Росії вивести свої війська з Криму // Сегодня. – 15.08.2014.

^{ix} ЄСПЧ об'язав Росію освободити сына Джемилева // Левый берег. – 16.07.2014.

^x Запрет Чубарову на въезд в Крым рассмотрят в ЄСПЛ // День. – 10.07.2014.

^{xi} Adams calls on Government to reopen 'Hooded Men' case // The Irish Times. – 05.06.2014.

^{xii} Keller H., Forowicz M., Engi L. Friendly Settlements Before the European Court of Human Rights: Theory and Practice // Oxford University Press. – 2010. – 312 p. – pp. 122-123.

^{xiii} Press release issued by the Registrar "Inter-state application brought by Georgia against the Russian Federation" // European Court of Human Rights. – 27.03.2007. – 2 p.

^{xiv} Fifth Section Decision as to the Admissibility of Application no. 13255/07 by Georgia against Russia // European Court of Human Rights. – 30.06.2009. – 6 p.

^{xv} Grand Chamber Case of Georgia v. Russia (I) (Application no. 13255/07). Judgment (Merits) // European Court of Human Rights. – 03.07.2014. – 7 p.

^{xvi} Press release issued by the Registrar European Court of Human Rights grants request for interim measures // European Court of Human Rights. – №581. – 12.08.2008.

^{xvii} Statement of Amb. Zurab Tchiaberashvili, Permanent Representative of Georgia at the 1048th Meeting of Minister's Deputies (Strasbourg, 11 February 2009) // Embassy of Georgia to the Republic of Italy http://italy.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=142&info_id=3932

- ^{xviii} Former Fifth Section Decision. Application no. 38263/08 by GEORGIA against RUSSIA // European Court of Human Rights. – 2011. – 30 p.
- ^{xix} Fifth Section Decision. Application no. 61186/09 by Georgia against Russia // European Court of Human Rights. – 2010. – 32 p.
- ^{xx} Rudolph B. International Decisions: *Loizidou v. Turkey (Merits)* // American Journal of International Law. – July, 1997. – P. 532.
- ^{xxi} Doswald-Beck L. Human Rights in Times of Conflict and Terrorism // Oxford University Press. – 2011. – 600 p. – 1P. 239.
- ^{xxii} Neacșu D. European Human Rights System // Arthur W. Diamond Law Library Research Guides [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.law.columbia.edu/guides/European_Human_Rights_System
- ^{xxiii} European Convention on Human Rights // European Court of Human Rights, Council of Europe. – Strasbourg. – 2008. – 30 p.
- ^{xxiv} Rosini G. Can't get no just satisfaction? The Cyprus v. Turkey judgment of the European Court of Human Rights // Cambridge Journal of International and Comparative Law. – May 2014.
- ^{xxv} ЄСПЛ: перспективи для України // Еспресо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/blogs/2014/07/11/yespl_perspektyv_y_dlya_ukrayiny
- ^{xxvi} Turkey compensates Cyprus refugee // BBC News. – 02.12.2003.

Maryam Jafroudi

Responsibility for the Violations of European Human Rights Convention in Crimea: Lessons Learned from the Case *Cyprus v. Turkey* before ECHR

Можливість подачі позову проти Росії за порушення Європейської конвенції з прав людини в Криму в даний час вивчається в статті. Особлива увага приділяється на судову практику Європейського суду з прав людини у справі Кіпр проти Туреччини.

Ключові слова: Права людини, Європейський суд з прав людини, Україна, Кримський криза, Росія.

Возможность подачи иска против России за нарушение Европейской конвенции по правам человека в Крыму в настоящее время изучается в статье. Особое внимание уделяется на судебную практику Европейского суда по правам человека по делу Кипр против Турции.

Ключевые слова: Права человека, Европейский суд по правам человека, Крымский кризис, Украина, Россия.

The possibility of bringing a claim against Russia for the violation of European convention of human Rights in Crimea is being studied in the article. Special attention is paid to the jurisprudence of European Court of Human Rights in case *Cyprus vs. Turkey*.

Key words: Human Rights, ECHR, Crimean crisis, Ukraine, Russia.

Introduction

Recent crisis in Ukraine has resulted in dozen deaths, disappearances, harassments, and other forms of violation of human rights which highlights the urgent need to bring accountability to those responsible for such violations. This is especially true in case of Crimea, where according to United Nations monitors; the situation of human rights is deteriorating alarmingly [1].

Since the beginning of the crisis, the Ukrainian government has lost its control over parts of its territory, including Crimea, and thus is unable to perform its obligation to ensure respect for human rights in those regions. The fear is that the power vacuum in rebel-held zones may provoke a regrettable vacuum in the system of human-rights protection, where people are deprived from their rights, without anyone being held accountable.

The purpose of this paper is to clarify the perspective of European Law on the issue of human rights protection in Crimea by looking into the jurisprudence of European Court of Human Rights (ECHR) in case of *Cyprus vs. Turkey*, due to the similarities between the Crimean crisis of 2014 and the crisis of Northern Cyprus in 1979.

The paper is divided in two parts. First, the author would provide a short comparison between the situations of Northern Cyprus and Crimea. Special attention would be paid to the facts that may have legal implications for the sake of the paper's subject.

Subsequently, the author would look into ECHR's judgment in the case *Cyprus v. Turkey*, with the aim of contributing to possible legal action of Ukraine before ECHR in order to ensure the respect for Human Rights in Crimea.

1) Comparison between the situations of Northern Cyprus and Crimea

2-1) The Contextual similarities between the crisis of Crimea 2014 and the crisis of Northern Cyprus 1979

It is commonly said that history repeats itself. It seems to be the case when it comes to the Ukrainian Crisis of 2014, which led to the occupation of Crimean Peninsula by Russian Forces. The context of the crisis is similar to what happened almost 4 decades ago in Cyprus, when Turkish forces caused the divi-

JAFROUDI Maryam ,

sion of Cypriot territory into two parts. The similarities between the two cases can be resumed to the followings:

2-1-1) Involvement of Foreign Troops

One of the main common characteristics between the crisis of Northern Cyprus and the one of Crimea is the involvement of foreign troops in both cases.

In case of Crimea, it was the Russian troops who supported the pro-Russian rebels in Ukraine to expulse the Ukrainian authorities from the peninsula and gain the control of the region after a revolution in Kiev which led to deposition of former Ukrainian president, Viktor Yanukovich.

Russia got involved in the crisis pursuant to a mass rally in southern city of Sevastopol in Crimea against the interim Ukrainian government on February 23. The protest eventually led to establishment of a parallel administration and civil defense squad [2], which according to media was originally composed by members of the Night Wolves bikers [3].

Simultaneously, in Simferopol, another Crimean city, a similar squad was created. This time however, eye witnesses claimed that some of the members of the squad were from Russian military convoys, present in the area [4]. These forces are suspected to be the same forces which were granted the right to stay in Ukrainian soil in accordance with Partition Treaty on the Status and Conditions of the Black Sea Fleet [5].

Although, Russia originally denied any involvement in the incidents, on 17 April 2014, President Vladimir Putin admitted that Russian military forces had helped Crimea separatists [6]. It was with the help of Russian forces that on February 26, pro-Russian forces gradually took control of the Crimean peninsula, leaving Ukrainian government without any control over the region.

Cyprus underwent a similar experience in July and August of 1974, following a Greek Cypriot military coup d'état in Cyprus. The empowerment of Hellenic Republic of Cyprus was followed by counter measures by Turkey, who claimed it had a right to take military action to protect the Turkish Cypriot populace in accordance with Article IV of 1960 Treaty of Guarantee [7].

Accordingly, 30,000 Turkish troops were deployed in the region. The presence of these forces enabled Turkey to have considerable power over this territory, set up hundreds of checkpoints, send out numerous patrols, and even hold military courts [8].

2-1-2) Issuance of Unilateral Declaration of Independence (UDI)

The Russian involvement in the Crimean crisis led to the proclamation of Republic Crimea on 17 March 2014.

Similarly, Turkey's troops who occupied the northern parts of Cyprus Peninsula prepared the scene for the proclamation of the "Turkish Republic of Northern Cyprus" in 15 November 1983.

2-2) The Contextual differences between the crisis of Crimea 2014 and the crisis of Northern Cyprus 1979

Despite the aforementioned similarities amongst the Crimean crisis of 2014 and Northern Cypriot crisis of 1979, some contextual differences can be identified between the two cases that may have legal implications. These differences can be listed as follow:

2-2-1) Reaction of International Community to UDIs

When TRNT announced its secession from Cyprus, Turkey was the only State which recognized its independence [9]. The rest of the international community, on the other hand, considered the secession illegal and refused to accept TRNC as an independent state.

Particularly, The United Nations Security Council issued two resolutions [10] on the unilateral declaration of independence by TRNC, considering it illegal and requesting member nations not to recognize the legality of the declaration [11]. Despite UNSC's call, Turkey maintained its position towards TRNC, considering it a democratic and constitutional State which is politically independent of all other sovereign States including Turkey [12, para. 15].

The independence of Crimea, on the other hand, was announced on 17 March 2014 after a referendum which was declared unconstitutional by the Ukrainian government, EU and the majority of UN members.

Russian government, however, recognized the Republic of Crimea as a Sovereign independent State on the same day [13]. The recognition came in an order signed by the Russian President, Putin, which reads:

"According to the will of the peoples of the Crimea on the all-Crimean referendum held on March 16, 2014, [I order] to recognize the Republic of Crimea, in which the city of Sevastopol has a special status, as a sovereign and independent state [14]."

In case of Republic of Crimea's proclaimed independence, unlike the case of TNRC, the UNSC did not issue a resolution due to the Russian veto power [15]. However, the UN General Assembly reacted to the

issue in a non-binding resolution [16] claiming that the referendum was invalid and reaffirming Ukraine's territorial integrity, by a vote of 100 to 11, with 58 abstentions and 24 absent.

2-2-2) Crimea's accession to Russia

The life of the proclaimed Republic of Crimea came short. On the same day in which the Crimean parliament officially declared its independence from Ukraine a full request of accession to Russian Federation was presented to Moscow by new Crimean officials [17]. The Annexation came into effect on 21 March 2014.

This was unlike the case of TRNC, which up to the current date, is presuming its independence.

2) Legal issues regarding protection of Human Rights under European System in Crimea

According to what have been said about Crimea until now, it is obvious that as far as the majority of International Community is Concerned, Crimea is still a part of Ukraine's territory. Thus, Ukraine seems to be responsible for protection of Human Rights within Crimean region.

In a normal situation, the above mentioned statement would have been beyond any reasonable doubt. First of all, under general principles of International Human Rights Law, the primary responsibility for upholding human rights lies with States themselves. Moreover, the European Convention of Human Rights holds the member states accountable for securing to everyone within their jurisdiction the rights and freedoms defined in the convention [18, Art. 1].

In the case of Ukraine, however, the situation of Crimea is far from being normal. As it has already been established, the Ukrainian government lost its control over Crimea in last days of February 2014, when alternative *de facto* organs, such as the civil squad, took power in the region. This led to inability of Ukrainian government to comply with its Human Rights obligations. This is where the similarities between the situation of Northern Cyprus and Crimea become handy.

When Cyprus lost its control over the Northern parts of Cypriot Island, numerous cases of Human Rights violations were reported in the territory in dispute. These cases were subsequently brought to European Commission of Human Rights which then sent it to ECHR on 11 September 1999 [12, para.1].

When the case finally reached the court, one of the main issues to deal with was the question of State responsibility under the European Human Rights Convention for the alleged violations.

In its judgment on case *Cyprus v. Turkey*, ECHR clearly referred to the inability of Cypriot government to exercise its Convention obligations in northern Cyprus as a ground for dismissing Cyprus responsibility to ensure the implication of European Human Rights Convention in this part of its territory [12, para.78].

This finding is of utmost important for Ukraine in dealing with the issue of Human Rights violations in Crimea. Similar to the case of Northern Cyprus, ever since the final days of February 2014, the Ukrainian government has been unable to exercise its obligations under the European Human Rights Convention in the Crimean territory due to loss of its control over the region. As a consequence and under the light of the ECHR's judgment in case *Cyprus v. Turkey*, it bears no responsibility in relation to the violations of human rights in Crimea.

Now going back to the judgment of ECHR in case *Cyprus v. Turkey*, it must be pointed out that while the Court is of the opinion that the Cypriot government cannot be held responsible for the Human Rights violations, it ruled that removing from individuals the benefit of the European Human Rights Convention's fundamental safeguards and their right to call a High Contracting Party to account for violation of their rights in proceedings before ECHR is not permissible [12, para.78]. The court held that:

"... [ECHR] must have regard to the special character of the Convention as an instrument of European public order (*ordre public*) for the protection of individual human beings and its mission, as set out in Article 19 of the Convention, "to ensure the observance of the engagements undertaken by the High Contracting Parties" [12, para.78]."

It is obvious from the aforementioned statement of ECHR that in the opinion of the court a vacuum in the European system of Human-Rights protection is not permissible. That is to say, while Cyprus is not responsible for violations of human rights law, one of the other parties involved in the Northern Cyprus dispute is; but, which one?

During the proceedings before ECHR in the case, Turkey held that the acts and omissions complained of were imputable exclusively to the TRNC, an independent State established by the Turkish-Cypriot community in the exercise of its right to self-determination and possessing exclusive control and authority over the territory north of the United Nations buffer-zone [12, para.69]. Cyprus, on the other hand rejected this statement on two bases.

Firstly, it argued that "TRNC" was an illegal entity under international law since it owed its existence to the respondent State's unlawful act of invasion of the northern part of Cyprus in 1974 and to its con-

tinuing unlawful occupation of that part of Cyprus ever since [12, para. 70].

Secondly, it held that even if Turkey had no legal title in international law to northern Cyprus, Turkey did have legal responsibility for that area in Convention terms, given that she exercised overall military and economic control over the area [12, para. 71].

When dealing with the arguments of the parties regarding the responsibility issue, the ECHR did not enter to the question of legitimacy of TRNC. The reason for this was that the question was previously dealt with by the Court when addressing Cyprus *locus standi*. During the proceedings the court held that:

“it is evident from international practice and the condemnatory tone of the resolutions adopted by the United Nations Security Council and the Council of Europe's Committee of Ministers that the international community does not recognize the “TRNC” as a State under international law [12, para.61]”.

As a result, the Court concluded that the Republic of Cyprus was the sole legitimate government of the Cypriot territory, rejecting the legitimacy of TRNC as a new State.

While dealing with the issue of responsibility the Court didn't find it necessary to go through the same findings once again. Instead, this time, the issue of effective control over the Northern Cyprus was studied by the ECHR, as the Court found it the prerequisite for the sake of responsibility attribution. After studying the facts of the case, in particular regarding the relationship between Turkey and TRNC, the Court found that Turkey possesses extensive control over Northern Cyprus. ECHR held that:

“Having effective overall control over northern Cyprus, its [Turkey's] responsibility cannot be confined to the acts of its own soldiers or officials in northern Cyprus but must also be engaged by virtue of the acts of the local administration which survives by virtue of Turkish military and other support.”

The standard used to establish the Turkey's effective overall control over northern Cyprus was set out in ECHR's previous judgment in case *Loizidou v. Turkey*, in which the Court held that:

“It is obvious from the large number of troops engaged in active duties in northern Cyprus ... that her [Turkey's] army exercises effective overall control over that part of the island [19, para. 52].

Again, referring back to the similarities between the case of Northern Cyprus and Crimea, two main questions must be answered: first, is Republic of Crimea a legitimate state under international law? And second, if it is not, does Russia have effective overall control over the Crimean territory, similar to what Turkey had over Northern Cyprus?

The answer to the first question is the tricky one. While the major part of the International Community has rejected the legitimacy of Republic of Crimea, there is no binding resolution on international level that rejects its legitimacy.

However, there seems to be a consensus, at least on European level, that the Referendum held about the independence of Crimea, and its subsequent secession from Ukraine, have been unconstitutional and illegitimate [20]. This consensus, together with UNGA's resolution on Crimea may suffice for proving illegitimacy of Republic of Crimea under International Law.

Now referring to the second question, it can be concluded that the confirmed presence of Russian troops in Crimean peninsula has the same legal implications of the significant presence of Turkish troops within northern parts of the Cypriot Island in 1974. In other words, involvement of Russian troops in the Crimean crisis leads to Moscow's effective overall control over this region.

As a result, similar to what ECHR ruled in the case *Cyprus v. Turkey*, Russia's responsibility cannot be confined to the acts of its own soldiers or officials in northern Cyprus but must also be engaged by virtue of the acts of the local Crimean administration which survives by virtue of Russia's military and other supports.

This conclusion also falls in line with the Court's opinion on the concept of “jurisdiction”. ECHR has clarified in a number of cases that the term is not limited to the national territory of the Contracting States. Rather, a State's responsibility can be involved by acts and omissions of its authorities which produce effects outside its own territory. According to the ruling of ECHR:

“... The Court held, in conformity with the relevant principles of international law governing State responsibility that the responsibility of a Contracting Party could also arise when as a consequence of military action – whether lawful or unlawful – it exercises effective control of an area outside its national territory. The obligation to secure, in such an area, the rights and freedoms set out in the Convention, derives from the fact of such control whether it be exercised directly, through its armed forces, or through a subordinate local administration [19, para.52]”.

According to the facts set out in the first part of this paper, such control has been exercised by Russia over the Republic of Crimea from 23 February 2014 to 21 March 2014, when Moscow accepted Crimean petition of annexation.

Beyond annexation

When dealing with the issue of State's responsibility with regards to violations of European Human Rights Convention, ECHR is concerned with the de facto control over the territory where the violations take place, regardless of which is the legitimate government of the territory in question.

After the supposed "annexation" of Crimea to Russian territory, establishing the identity of the State which possesses the aforementioned de facto control is not as complicated as before the annexation. As long as the Ukrainian government has the ability to prove the illegality of the annexation progress it has a case against Russia for the violation of human rights in Crimean territory beyond 21 March 2014. Following the Court's footsteps in interpreting the concept of "jurisdiction" in Article 1 of the European Convention of Human Rights, there is no doubt that ever since 21 March 2014, obligation to secure, in Crimea the rights and freedoms set out in the Convention lies with Russia.

Conclusion

As it was mentioned before, since the beginning of the crisis, the Ukrainian government has lost its control over parts of its territory, including Crimea, and thus is unable to perform its obligation to ensure respect for human rights in those regions. This vacuum in power, however, does not deprive Ukrainian individuals from their rights under European Convention of Human Rights.

In its regard, the ECHR's judgment in the case *Cyprus v. Turkey* seems to provide us with a valuable lesson, due to similarities between the Crimean crisis and the Northern Cyprus crisis. The judgment can surely serve as a good precedent if Ukraine decides to bring a case against Russia for the violation of Human Rights in Crimea before ECHR.

1. For more information refer to, Report on the human right situation in Ukraine, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 15 May 2014, available at: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMURreport15May2014.pdf>

2. <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/23/ukraine-crisis-secession-russian-crimea>
3. <http://www.wfs.org/blogs/rick-docksai/national-disunity-full-display-ukraine>

It is worth mentioning that although Night Wolves are known to be members of a "private club", many consider them to be key source of "Russian soft power" in former Soviet States. Depending of Russia's level of control over the group, their actions may become attributable to Russia. For such case, enough evidence must be provided to prove Moscow's "effective control" over Night Wolves. The standard has been defined by ICJ in case *Nicaragua v. United States 1986*, see: *Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America); Merits*, International Court of Justice (ICJ), 27 June 1986, p.61

Право міжнародної
відповідальності:
можливості для
України

Олександр Мережко

Проблематика притягнення Росії до відповідальності у зв'язку зі знищенням малайзійського авіалайнера

В статті розглядаються можливості та перспективи притягнення до відповідальності винних у вчиненні терористичного акту, який відбувся над територією України у липні 2014 року. Розглядаються публічно-правові та приватно-правові аспекти.

Ключові слова: міжнародна відповідальність, терористичний акт, злочин, відшкодування шкоди

В статье рассматриваются возможности и перспективы привлечения к ответственности лиц, виновных в совершении террористического акта, произошедшего над территорией Украины в июле 2014 года. Рассматриваются публично-правовые и частно-правовые аспекты.

Ключевые слова: международная ответственность, террористический акт, преступление, возмещение ущерба

The article focuses on the possibilities and perspectives of bringing to justice those responsible for the terrorist attack on the territory of Ukraine in July 2014. The author looks into public and private aspects of the legal problem.

Key words: international responsibility, terrorist act, crime, damage compensation

Виходячи з тих доказів, які були на сьогодні представлені СБУ та МВС України, є всі підстави підозрювати, що найбільш вірогідною версією катастрофи малайзійського літака на території України є його знищення російськими терористами за допомогою ракетного комплексу «Бук», доставленого з Росії. Цілком зрозуміло, що наразі завчасно стверджувати, хто саме несе відповідальність за терористичний акт проти малайзійського літака, і що треба дочекатися висновків міжнародних експертів, які працюють над встановленням фактів катастрофи. Разом з тим, вже зараз ми повинні замислитися над тим, що буде далі, тобто після того, як незалежні міжнародні експерти встановлять обставини теракту і, можливо, вкажуть на те, хто саме несе відповідальність за даний злочин, який можна кваліфікувати як воєнний злочин та злочин проти людяності. Після встановлення фактів, оскільки міжнародна комісія та зарубіжні експерти не є судовим органом, перед світовим співтовариством неодмінно постане питання щодо проведення судового процесу над винуватцями катастрофи. Причому ця справа має два аспекти: публічно-правовий та приватноправовий. В рамках публічно-правового, точніше навіть міжнародно-правового аспекту, йдеться про встановлення міжнародно-правової відповідальності тієї держави, яка винна у вчиненні цього злочину проти людяності, та кримінально-правову відповідальність конкретних осіб, незалежно від їхньої посади, які здійснили цей злочин, організували його та надавали зброю для його здійснення. Стосовно приватноправового аспекту, то тут йдеться про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, яку було спричинено цим злочином родичам загиблих, а також і Україні, на території якої було здійснено теракт. Нагадаймо, що Україна через цей теракт понесла значні матеріальні збитки (наприклад, у зв'язку з тим, що через її повітряний простір у районі теракту були змінені маршрути польотів літаків цивільної авіації), а також це мало негативний вплив на її діловий імідж (тобто йдеться про те, що західні комерсанти не охоче інвестують в економіку країни, на території якої відбуваються подібні теракти).

Згадаймо також, що президент РФ Володимир Путін вже встиг звинуватити саме Україну у цій

УДК 341.01

МЕРЕЖКО Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук., професор, завідувач кафедри права Київського національного лінгвістичного університету.

© І. Мережко, 2014

катастрофи тільки тому, що даний теракт трапився на її території. Одразу треба сказати, що таке звинувачення є абсурдним як з юридичної, так і з моральної точки зору, особливо тоді, коли це звинувачення робиться президентом країни, яку підозрюють у озброєнні терористів, які здійснили цей злочин, і які, цілком, можливо контролювалися при цьому російськими спецслужбами. Якщо керуватися логікою пана Путіна, то у відомій справі Локербі, в якій йшлося про теракт, здійснений агентами лівійських спецслужб, відповідальність за цей теракт мала б нести не Лівія, а Шотландія, над територією якої було знищено літак. Такий цинічний підхід з боку Путіна переносить усю відповідальність зі злочинців-терористів на країну-жертву теракту.

Коротко кажучи, після встановлення фактів катастрофи, перед світовим співтовариством повстають такі питання, як: де саме проводити суд, як забезпечити неупереджене судочинство та як забезпечити реалізацію судового рішення.

У цьому зв'язку звернімо увагу лише на окремі моменти, пов'язані зі згаданими питаннями.

По-перше, як вирішити питання, де саме має відбутися суд?

Це питання пов'язане з юрисдикцією судів різних країн. Насамперед, суд може відбутися в Україні, оскільки саме на її території було знищено малайзійський літак. Однак не слід забувати про те, що в міжнародному праві існує також засада «пасивної особистої юрисдикції» (*passive personality jurisdiction*), яка дозволяє встановлювати свою юрисдикцію судам тих країн, чії громадяни стали жертвами злочинів. Як пише англійський юрист-міжнародник Мартін Діксон: «Подібно до юрисдикції, що базується на національності, принцип пасивної особистої юрисдикції фокусується на ідентичності особи, пов'язаної з кримінальним злочиним. Однак, якщо перший вид юрисдикції пов'язаний з ідентичністю злочинця, то другий вид юрисдикції пов'язаний з ідентичністю жертви. У відповідності з принципом пасивної особистої юрисдикції держава матиме юрисдикцію щодо усіх злочинів, де жертва була її громадянином, незалежно від місця скоєння злочину або громадянства злочинця» [1; 143].

При цьому в юридичній літературі часто посилаються на відому справу Лотус, в якій Туреччина, серед іншого, намагалася встановити свою юрисдикцію на тій підставі, що загинули її громадяни.

Отже, виходячи з засади пасивної особистої юрисдикції, у справі літака малайзійських авіаліній юрисдикцію можуть мати не лише Україна, але й також ті країни, громадяни яких загинули внаслідок теракту, тобто, наприклад, такі, як Нідерланди, Малайзія, Австралія, Великобританія, Німеччина тощо. Причому суди можуть одночасно відбутися у цих всіх країнах і вони можуть окремо встановити компенсацію у зв'язку з загибеллю їхніх громадян.

Слід також враховувати той політичний аспект, що у разі розгляду справи судом України може бути досить складно реалізувати таке судове рішення в Росії. У цьому плані більші шанси на реалізацію судових рішень в Росії мають європейські країни, оскільки російському керівництву, яке фактично контролює судову систему в своїй країні, буде важче проігнорувати судові рішення, скажімо, Нідерландів чи Великобританії.

У цьому зв'язку ми вважаємо за доцільне запропонувати всім країнам, які постраждали внаслідок теракту, сформувати міжнародний суд *ad hoc* для розгляду цієї справи. Підставою створення такого спеціального міжнародного суду може стати відповідна резолюція Ради Безпеки ООН. У склад цього суду можуть увійти у якості суддів громадяни усіх постраждалих країн, включно з представником України, а також представник Росії. У такій резолюції Ради Безпеки ООН про створення цього суду повинно чітко вказуватися на те, що будь-яка держава зобов'язується реалізувати у повній мірі судові рішення, яке винесе цей суд, і зробити все для покарання осіб винних у здійсненні та організації теракту, незалежно від того, яку посади вони займають. Іншими словами, держави не матимуть права посылатися на імунітет тих осіб, яких можуть звинуватити в організації цього жадливого теракту.

Стосовно процесуальних питань, то у якості права, на підставі якого буде розглядатися ця справа, може бути право України, оскільки теракт відбувся на її території. Тут можна провести аналогію зі справою Локербі, в якій суд розглядав справу на основі шотландського права.

Принагідно звернімо увагу ще на таке питання, як юрисдикційний імунітет держави. Йдеться про те, що, як правило, держава має імунітет від юрисдикції іншої держави, що випливає з принципу суверенної рівності держав. Однак при цьому у міжнародному праві є певні винятки. Йдеться, насамперед, про такі дві міжнародні конвенції, як Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності від 2 грудня 2004 року та Європейську конвенцію про імунітет держави від 16 травня 1972 року. Річ у тім, що ці конвенції відображають переконання, що найкращим судом у справах про відшкодування цивільної шкоди є суд тієї країни, де цю шкоду було спричинено (суд

lex loci delicti commissi) [2; 118-119]. Стаття 12 Конвенції ООН та стаття 11 Європейської конвенції передбачають правило, згідно з яким держава не має права посилаючись на свій імунітет перед судом іншої держави, якщо йдеться про шкоду, спричинену особі або матеріальній власності, якщо факти, наслідком яких була шкода, мали місце на території держави, суд якої розглядає справу, а особа винна у спричиненні шкоди перебувала на цій території у момент, коли згадані факти мали місце. Іншими словами, згідно з цим правилом, суд в Україні мав б бути властивим судом для розгляду справи катастрофи малайзійського літака, а якщо б цей суд виніс рішення проти громадян Росії, то Росія не могла б посилаючись на юрисдикційний імунітет. Разом з тим, Конвенція ООН ще не набрала чинності, хоча більшість її положень можна розглядати як віддзеркалення міжнародного звичаєвого права.

Отже, навіть якщо справу буде розглянуто українським судом і якщо він винесе рішення, пов'язане з матеріальною компенсацією шкоди, проти громадян Росії, то Росія (з точки зору міжнародного права) має реалізувати рішення українського суду. Однак з політичної точки зору є підстави серйозно сумніватися в тому, що Росія виконає рішення українського суду, хоча б тому, що Росія вже не один раз доводила своєю поведінкою, що вона систематично порушує норми та принципи міжнародного права в стосунку до України.

Виходячи зі сказаного, найбільш оптимальним виходом є, з нашої точки зору, створення спеціального міжнародного суду для розгляду справи малайзійського літака, який міг би вирішити не тільки питання приватноправового характеру, але й також питання публічно-правового характеру, тобто не тільки встановити справедливую компенсацію жертвам теракту, але й також покарати усіх винних у здійсненні цього злочину проти людяності.

1. Dixon M. Textbook on International Law. – London: Blackstone Press Limited, 2002.

2. Menkes M. Immunitet jurysdykcyjny i egzekucyjny panstwa. – Warszawa: Oficyna wydawnicza, 2013.

Михайло Цюрупа

Дотримання норм міжнародного гуманітарного права та вимога покарання його порушників в системі міжнародно-правових важелів захисту інтересів України

Стаття присвячена аналізу позитивного впливу на ситуацію на Сході України дотриманням Україною вимог міжнародного гуманітарного права під час проведення бойових дій (АТО), виявленню грубих порушень традицій, норм і правил ведення боротьби озброєними терористами та військами Росії, які їх підтримують, обґрунтуванню вимог їх покарання міжнародно-правовими інституціями, такими як Міжнародні карні трибунали Гааги.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, Нюрнберзький трибунал, міжнародні карні трибунали по колишній Югославії, Руанді, покарання за злочини проти миру, людяності, військові злочини, право збройних конфліктів.

Стаття посвящена аналізу положительного впливу на ситуацію на Востоке Украины соблюдением нашей страной требований международного гуманитарного права во время проведения боевых действий (АТО), выявлению грубых нарушений традиций, норм и правил ведения борьбы вооруженными террористами и войсками России, которые их поддерживают, обоснованию требований их наказания международно-правовыми институтами, такими как Международные уголовные трибуналы Гааги.

Ключевые слова: международное гуманитарное право, право вооруженных конфликтов, Нюрнбергский трибунал, Международные трибуналы по бывшей Югославии и Руанде, преступления против мира, человечности, военные преступления.

This article analyses the positive impact about situation on the East of Ukraine meet our country's requirements of international humanitarian law during the fighting (ATO), the identification of gross violations of traditions, norms and rules of fighting armed terrorists and the armies of Russia, who support them, the substantiation requirements their punishment by international legal institutions such as the International Criminal Tribunals in The Hague.

Key words: international humanitarian law, law of armed conflicts, the Nuremberg tribunal, International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda, crimes against peace, humanity and war crimes.

Не буде перебільшенням сказати, що у сучасному глобалізованому, інформаційному та конфліктогенному світі, увага світової спільноти прикута до трьох «центрів» вкрай жорстокого антигуманного прояву збройного насильства – це Сирія, Ірак, Схід України. Агресивні дії РФ, збройних бандитських формувань в Криму і на Донбасі не отримали ще належної міжнародно-правової оцінки, особливо в галузі гуманітарній, зв'язаній з вимогами дотримуватись законів і правил війни.

Якщо терміни «агресія», «окупація» тільки входять у політично-правовий лексикон світової спільноти (ООН, ЄС, ОБСЄ) для оцінки дій Росії на міжнародній арені, то у гуманітарно-правовій та йде у агресивний наступ: зам. міністра іноземних справ РФ Сергей Рябков заявив: «Мы действуем в полном соответствии с нормами международного гуманитарного права. Больше не можем и не будем мириться с бедственным положением людей, живущих на протестующем юго-востоке Украины» (Цит. дослівно згідно повідомлення в мережі «Інтернет»).

Як же тоді бути з розстрілами біженців з дітьми, вбивствами цивільного населення і журналістів, священнослужителів, представників дипломатичних представництв, використанням емблем МКЧХ, білого прапора парламентаря для прикриття нападу, знущань над полоненими, взяттям у заручники цивільних, використанням касетних боеприпасів, приховування комбатантами встановленої форми одягу та знаків розрізнення та інших порушень, які входять у перелік 30 серйозних порушень міжнародного гуманітарного права?

УДК 341.3

ЦЮРУПА Михайло Володимирович,

© М. Цюрупа, 2014

доктор філософських наук, професор, Національний університет оборони України.

Не зважаючи на цю голослівну заяву ще під час чеченських воєн з 1996 р. російська армія застосувала зброю не вибіркової дії, вдавалась до безцільного руйнування міст, встановила норму перевірки і обмежень свободи для чоловіків віком 14-65 років, тоді як гуманітарне право вважає осіб до 15 р. дітьми. Ми звертаємо увагу, що у Ростові на Дону ще з тієї війни у рефрижераторах зберігались сотні не впізнаних тіл власних вояків, чим порушувались права загиблих і померлих від ран на достойне поховання. Недарма визнав видатний російський правник В. Пустогаров, що за 50 років після прийняття Женевських Конвенцій 12949 р. у РФ не було жодного покарано з порушення МГП [1, 54].

Лейтмотивом конференції і центральною тезою нашої статті є намагання інтегрувати в системі захисту інтересів України ще й важливий міжнародно-правовий гуманітарний чинник. Нам здається, що одним із факторів могутності держави є її позитивний імідж і високий авторитет у міжнародно-правовому полі. Починаючи із перших рішень ВР України після втечі колишнього президента і завершуючи прийняттям рішень щодо проведення АТО з метою захисту як територіальної цілісності, суверенітету, так і прав, свобод, здоров'я і достоїнства людини і держави, українська держава діє в межах цивілізованих правових відносин. Це стосується і дотримань вояками АТО норм, принципів, вимог міжнародного гуманітарного права.

«Україна зробила крок на зустріч Російської Федерації щодо полонених російських десантників. Їх не судили за законами України, їх передали в Росію. Із затриманими зверталися повністю гуманно, були запрошені представники міжнародного комітету Червоного Хреста, щоб вони переконалися в яких умовах перебувають затримані російські військові. Поки інформації від українських військових про те, як їх утримували і що з ними робили ні», - зазначив спікер інформаційного центру РНБО Андрій Лисенко.[2]

Відносно загальної проблеми гуманізації збройного насильства існує принаймні три принципові позиції. Перша виражена в знаменитому творі Гегеля «Філософії права», згідно якого війна є серйозне повторення історії, між державами немає «третейського судді», їх спори можуть бути вирішені тільки війною і не можна говорити про право гуманності на війні як «загальному стані безправ'я та насильства» [3, с. 336].

Друга позиція висловлена І. Кантом в роботі «До всезагальному миру», де війна постає злом згідно самого визнання і не тому можна «облагороджувати війну», а слід її заборонити. Такий стиль мислення був притаманний творцям Статуту ООН у 1945 р., де війна виключена з міжнародних відносин, як у Воєнних доктринах України 1996, 2004 рр. та новій редакції Воєнної доктрини 2013 р. [4].

Третя точка зору у концептуальному плані висловлена Гуго Гроцієм у творі «Про право війни і миру...», де стверджується, що всі так чи інакше втягнуті у вир війни – воюючі, цивільні, поранені, хворі, полонені, навіть загиблі і померлі від поранень «мають певні права». Якщо факти поховання вбитих вояків у рівчачках та траншеях з номерами проросійськими бандитами є достовірними, то це є порушення норм міжнародного гуманітарного права як і традицій, правил права війни.

Україна є підписантом базових джерел міжнародного гуманітарного права, котре як галузь міжнародного права утворилось після завершення 2 світової війни з її жахами антилюдяності, варварства і жорстокості з прийняттям чотирьох Женевських Конвенцій 1949 р. і двох Додаткових протоколів 1977 р. В Україні та інших пострадянських країнах міжнародне гуманітарне право почало інтенсивно досліджуватись з 1991 р., хоча гуманітарні традиції ведення війн і захисту постраждалих відомі здавна. Але за часи СРСР розвитку МГП не приділяли достатньої уваги. 16 лютого 1990 року, лише через 16 років після ратифікації Президією Верховної Ради СРСР чотирьох Женевських конвенцій, було видано наказ Міністра оборони СРСР №75, яким оголошувались Женевські конвенції 1949 року і два Додаткові протоколи (I-IV Ж.К., I-II. Д.П.). Наказом затверджувалось Положення по виконанню норм гуманітарного права в Збройних Силах і ці документи доводились до окремого батальйону разом з текстами Конвенцій і Протоколів. Керівник тактичного рівня відтепер отримав ці керівні документи, а в Збройних Силах незалежної України цей наказ визнаний таким, що не втратив сили. В 1993 році новим наказом №136 «Про правову підготовку в Збройних Силах України» вищевказаний правовий документ включений у перелік нормативних, обов'язкових для вивчення командним складом Збройних Сил України. З 1999 р. положення Статутів Збройних Сил України (ст. 15 Статуту внутрішньої служби) зобов'язує кожного військовослужбовця дотримуватись норм права війни, не виконувати наказу, явно злочинного характеру (ст. 3 Дисциплінарного Статуту), проявляти людяність і гуманність у стосунках з військовослужбовцями і цивільними особами.

До гуманітарних порушень на Донбасі звернулася впливова «Файненшел Таймс» у серпні 2014 р. «Мені здається, ми не завжди приділяємо достатньо уваги тому, яким величезним порушенням міжнародного права це все було, - казав Джонатан Ейяль з лондонського Королівського об'єднаного інституту оборонних досліджень (RUSI). - Ми витратили майже 200 років на вироблення правил ведення конфліктів. Настільки безцеремонно направляти солдат без знаків розрізнення, не червоніючи, заперечувати факт їхнього існування, казати, що будь-хто може купити форму в магазині, а потім вручати їм медалі - аби побачити щось подібне, потрібно повернутися далеко в минуле"[5]. Безумовно мовиться про дії Росії на Сході України.

Але ще Ортега - і - Гасет попереджав, що людство має варіант цілковитої втрати гуманітарних морально-правових надбань (традицій), а європейський континент може знов повернутись до епохи варварства (примітивного права). Достатньо тридцяти років, - попереджав видатний іспанський мислитель, який пережив на власному досвіді антигуманні акції іспанського фашизму та громадянської війни 1936-1938 років, - і правова техніка вивітриться з такою ж легкістю, як губились стільки разів таємниці виробництва.[6, стор.43]

Найбільш тривожним явищем соціального насильства кінця ХХ і початку нового століття стали збройні конфлікти змішаного типу. Їх характеризують відсутність чіткої лінії фронту та розмежування противників, розвал владних структур, які б стежили за "унормуванням боротьби", мілітаризація буденного життя, змішування комбатантів з цивільним населенням, масове порушення прав людини, загальний "стан безправ'я", можливість ескалації збройної боротьби до рівня міжнародного багатостороннього конфлікту. У таких конфліктах, вказував колишній генеральний секретар ООН Бутрос Бутрос Галі, нерідко проводиться політика навмисного заперечення принципів міжнародного гуманітарного права [7, с. 85], саме такий конфлікт розпалюється РФ на Сході України.

Наступний рік виповнюється 79-та річниця початку роботи трибуналу Нюрнбергу. Його головна заслуга - встановлення *кваліфікації* міжнародних злочинів - злочинів проти людяності, миру, воєнних злочинів, що надає нам можливість характеризувати засудження дій Росії як, словами рішень Нюрнбергу - планування, підготовка і ведення агресивної війни. Важливий принцип Трибуналу - відповідальність за військові злочини особа несе, не зважаючи на посадовий стан чи то, що вона діяла за наказом має бути застосований і у наших умовах [8].

Стосовно *України* ми вважаємо наголосити на позитивних зрушеннях в системі військової освіти, гуманітарній і бойовій підготовці солдат і командирів. На рівень правової культури наших військовослужбовців позитивно впливають: підвищений ступінь насиченості наказів і військових статутів вимогами гуманітарного права (прийнято до виконання у військах Наказ Міністра Оборони України № 75 1993 р.), а стан системи військової освіти дозволяє вивчати цю галузь знання систематично і організовано, організаційно-штатні заходи (введення до особового складу частин і об'єднань юристів-консультантів згідно із статтею 82 1 Д.П.), розвиненість української воєнно-гуманітарної традиції. Незважаючи на складу воєнно-політичну обстановку в зоні конфлікту восени цього року наші вояки мають величезну перевагу у справедливості їх бойових справ, відповідності конституційній та міжнародно-правовій природі операції АТО, у дотриманні гуманітарних традицій, принципів і норм міжнародного гуманітарного права. І у цьому ще одна запорука нашої перемоги.

Пропозиції:

1. Звернутись ще раз до виконання Рекомендацій ОБСЄ 1996 р. щодо запровадження вивчення МПП у систему військової та цивільної освіти
2. Вивчити можливість ініціювання створення судової камори по Донбасу щодо покарання воєнних злочинців і норм гуманітарного права. Досвід роботи Трибуналів показує, що навіть президенти країн - Мілошевич, Чарльз Тейлор можуть бути притягнуті до відповідальності за серйозні порушення у результаті їх керівних дій;
3. Створити Національне Бюро по проведенню слідчих дій, документуванню та складанню бази даних щодо порушників за прикладом Міжнародного Трибуналу Нюрнбергу.
4. Готувати кадри правників з метою їх участі у роботі Трибуналів Гааги та судових камор, адже за 20 років МКТ по колишній Югославії, який ще не закінчив роботи, немає жодного судді чи обвинувачувача з України.
5. З рештою підвищувати правову культуру всіх, так чим інакше втягнутих у збройний конфлікт на Сході України

1. Пустогаров В.В. Международное гуманитарное право. М., 2001.
2. Повідомлення ТВ «5 телеканал» 31 серпня 2014.
3. Гегель Г.В.-Ф. Философия права. Пер. с нем.- М.,1990. - С.336.
4. Военна доктрина України 2004 р. Розділ 1.
5. Цит. з перекладу статті у Financial Times «Україна: нове військове мистецтво Росії» . 2014. – 29 aug.
6. Ортега – і - Гасет. Бунт мас // Вибрані твори . Пер. з іспанської. - К., 1994.
7. Boutros Boutros Ghali. Confronting New Challenges.- United Nations.- N.Y., 1995.- P.85.
8. Цюрупа М.В., Дяченко В.І. Міжнародне гуманітарне право. - К.: Кондор, 2008.

Adherence to the Rules of International Humanitarian Law and the Requirement to Punish the Violators in the System of International and Legal Means of Protection of Ukraine's Interests

Summary

The armed conflict in eastern Ukraine and Crimea Russia's annexation set all humanity, not just Ukraine, a crucial question: is international law by force, or again, as in the days of the Second World War, the power generating brutal violence suppresses natural rights and freedom, denies the fundamental right to life and dignity, despises established a fair world order.

Ukraine using legitimate armed force to defend the territorial integrity and sovereignty in the face of Russian aggression and illegal armed groups, with signs of terrorist organizations rely on the validity of international law as a whole, as a system, the principles and rules of international humanitarian law was formed after the war with the adoption of the Geneva concept 1949 and became an independent important branch of international law.

Armed formation Ukraine strictly adhere to the requirements distinguish combatants from civilians in the conflict zone to prevent pointless destruction facilities and cultural values, protect the population, especially women and children from the elements of violence, distinguish themselves prescribed form used clothing and allowed the right methods and means of warfare, which brought the troops orders and statutes.

Instead of illegal armed terrorists and troops Code does not comply with laws and rules of war, the Geneva Conventions of 1949 and Additional Protocols of 1977, mixed with the civilian population, allow looting, abuse of prisoners, taken hostage by adults and children, hide the identity of the official party conflict uniforms without insignia, illegally used white flags parliamentarians and the Red Cross emblem. They allow illegal behavior even with the bodies of their dead and wounded soldiers.

The requirement to punish criminals according to the principle and practice of Nuremberg Tribunals The Hague, respect humanitarian law forces Ukraine strengthens its credibility in the international arena, helps resolve conflict within the international legal framework, the requirements of humanity, humanity, morality. If the organizers of the armed conflict will be responsible for planning, organizing and solving a war of aggression (crimes against peace), and performers - the terrorists to justice for war crimes will strengthen world peace. effectiveness of international law the 21st century.

Георгій Динис

Агресія Російської Федерації проти України та міжнародно-правові зобов'язання *erga omnes* Росії перед іншими державами та міжнародним співтовариством

У статті розглядаються міжнародно-правові зобов'язання *erga omnes* Російської Федерації перед іншими державами та міжнародним співтовариством у зв'язку з актами агресії Російської Федерації проти суверенної держави України.

Ключові слова: міжнародне право, зобов'язання *erga omnes*, імперативна правова норма, справа Барселона трекшн, агресія, геноцид, відповідальність держави, міждержавні збройні конфлікти

В статье рассматриваются международно-правовые обязательства *erga omnes* Российской Федерации перед другими государствами и международным сообществом в связи с актами агрессии Российской Федерации против суверенного государства Украина.

Ключевые слова: международное право, обязательства *erga omnes*, императивная правовая норма, дело Барселона трекшн, агрессия, геноцид, ответственность государства, межгосударственные вооруженные конфликты

International legal obligations *erga omnes* of Russian Federation to other countries and the international community in connection with acts of aggression of the Russian Federation against sovereign state of Ukraine are considered in the article.

Key words: international law, obligations *erga omnes*, *jus cogens*, case Barcelona Traction, aggression, genocide, state responsibility, interstate armed conflicts

Загальновизнаними цінностями і критеріями існування сучасного міжнародного правопорядку є підтримання міжнародного миру і безпеки відповідно до принципів справедливості і міжнародного права, попередження та врегулювання міжнародних конфліктів або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру. Основним носієм міжнародних прав та зобов'язань щодо підтримання миру та безпеки є головний актор міжнародного права – незалежна, суверенна держава.

Кінець ХХ – початок ХХІстст. характеризується певними тенденціями, щодо викликів, загроз світовому правопорядку, які набувають постійних характеристик, пов'язані саме з *de-jure* статусом існування держав. Прикладами є поява нових держав, в тому числі *quasi* державних утворень (якби держав), які привносять у систему міжнародних відносин неврегульовані міждержавні регіональні суперечки, міждержавні збройні конфлікти, внутрішньодержавні війни. У сфері впливу нових загроз, викликів та змін опинилися регіони Південної Азії, Північно-Східної Азії, Близького Сходу.

Припинення існування комуністичної держави СРСР, Югославії та утворення Співдружності Незалежних Держав (СНД)¹, створили загрози і виклики збереження легітимності окремої суверенної незалежної держави та необхідності пошуку ефективних організаційно-правових та інституційних конфігурацій для підтримання стабільної міжнародної системи безпеки на Європейському континенті

На територіях пострадянських республік проходять неоднозначні процеси становлення держав нового типу, що супроводжується потужними внутрішніми політичними, соціально-економічними та правовими трансформаціями, появою нових, з декларативними програмами колективних політичних гравців, формуванням відповідних державних інституцій, боротьбою за збереження незалежності, територіальної цілісності.

Міжнародно-правова сутність таких загроз, щодо збереження легітимності окремої суверенної незалежної держави полягає в порушенні новими державами імперативних міжнародно-правових

принципів, які закріплені у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами 1970 року, Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969р. та інших міжнародних договорах.

Доказами сформульованої тези є міждержавні збройні конфлікти за участі Російської Федерації – Нагорний Карабах (1987–1991рр.), Придністров'я(1989–1992рр.), Абхазія(1992–1993рр.), Північна Осетія і Південна Осетія (2008р.). Поширення збройних конфліктів супроводжується трансформацією їх у повномасштабні війни (2008р – агресія Росії проти Грузії; 2014р. –агресія Росії проти України).

Протягом березня 2014 р. Росія анексувала українські території – Крим та Севастополь – шляхом введення військового контингенту збройних сил Російської Федерації на територію України. Основна політична мета – приєднання Автономної Республіки Крим, яка є невід'ємною складовою частиною України і однією з адміністративно-територіальних одиниць держави Україна, до Російської Федерації на правах суб'єкта Російської Федерації [1].

Разом з тим, стратегічна мета Російської Федерації – збереження статусу великої ядерної держави, здатної істотно впливати на світовий правопорядок у новітній системі міжнародних відносин початку ХХІ ст. в тому числі визначати зовнішню політику сусідніх суверенних держав – членів ООН у власних національних інтересах .

Окупація територій суверенної держави України, акти агресії Російської Федерації проти України, однієї з фундаторів ООН, дає підстави стверджувати про створення реальних загроз щодо діючої конфігурації європейської системи міжнародної безпеки в цілому. Юридична кваліфікація цих фактичних обставин свідчить, по суті, про заперечення великою ядерною державою Російською Федерацією імперативних принципів міжнародного права (*jus cogens*). міжнародного права, порушення Статуту ООН, Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами 1970 року, Договору про дружбу та співробітництво між Російською Федерацією та Україною 1997 року, а також низки інших міжнародних договорів.

Необхідно звернути увагу на те, що на дату анексії Автономної Республіки Крим з використанням збройних сил Російської Федерації практично з боку української влади у засобах масової інформації не було здійснено жодної офіційної заяви з використанням визнаної у міжнародному праві термінології – “акт агресії”, “тероризм”, “порушення принципів міжнародного права”. **У зв'язку з цим Звернення Української асоціації міжнародного права до громадян України та Росії, братніх народів сусідніх держав, з якими нас єднають родинні та історичні зв'язки, а також до усього міжнародного співтовариства від 22 березня 2014р.** набуло надзвичайно актуального змісту. У Зверненні були задекларовані міжнародно-правові оцінки та кваліфікація дій Російської Федерації щодо анексії Автономної Республіки Крим та використання збройних сил Росії на території незалежної суверенної держави України. Члени Української асоціації міжнародного права “ розцінюють дії Російської Федерації (проти України- автор) як акт агресії, що є міжнародним злочином. Нагадаємо, що міжнародне право передбачає особливий режим міжнародної відповідальності держави, яка порушила імперативні норми загального міжнародного права, а особи, винні у вчиненні злочину агресії, несуть індивідуальну кримінальну відповідальність за міжнародним правом”².

Разом з тим, український парламент прийняв Закон України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України “ від15.04.2014року. Закон декларує, що “Україна згідно з Конституцією є суверенною і незалежною державою. Суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною. Перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав з порушенням

¹ СНД (Співдружність Незалежних Держав) створена 8 грудня 1991 р. як політичний та економічний союз Білорусі, Росії та України. 21 грудня у відповідності до Алма-Атинської угоди до СНД приєдналися вісім колишніх республік СРСР (Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан). 23 жовтня 1993 року до СНД приєдналася Грузія. 26 серпня 2005 року зі складу СНД вийшов Туркменістан. У відповідності до Статуту СНД, 18 серпня 2009 року Грузія офіційно припинила свій статус члена Співдружності . Україна є співзасновницею СНД, має статус спостерігача. Статут організації Україна не ратифікувала; таким чином, вона не є членом СНД . 19 березня 2014 року Україна оголосила про початок процедури виходу з СНД.

² Звернення Української асоціації міжнародного права до громадян України та Росії, братніх народів сусідніх держав, з якими нас єднають родинні та історичні зв'язки, а також до усього міжнародного співтовариства.[Електронний ресурс] – Режим доступу: [http:// mfa.gov.ua](http://mfa.gov.ua) Сайт МЗС України». Дата доступу: 17.08.2014.

процедури, визначеної Конституцією та законами України, Гаазькими конвенціями 1907 року, IV Женевською конвенцією 1949 року, а також всупереч Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року, Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 року та інших міжнародно-правових актів є окупацією частини території суверенної держави Україна та міжнародним протиправним діянням з усіма наслідками, передбаченими міжнародним правом." [2].

У зв'язку з цим презюмуються питання:

1. Про кваліфікацію вчинення Російською Федерацією актів агресії проти України в якості міжнародно-правових підстав для виникнення зобов'язань *erga omnes* (лат. "відносно всіх"), згідно з якими у будь-якої суверенної держави – учасниці міжнародних відносин, яка здійснює акти агресії, застосування збройних сил, поставки терористам (бойовикам) стрілецького та важкого озброєння, обладнання військового призначення, фінансує їх, організовує можливості озброєним терористам, збройним формуванням перетинати кордон з Україною, існують певні зобов'язання універсального характеру перед всією світовою спільнотою в цілому, а також перед іншими державами.

2. Чи спроможне сучасне міжнародне право здійснювати свою основну функцію, спрямовану на попередження загроз та міждержавних збройних конфліктів між державами, актів агресії?

В науковій доктрині міжнародного права і міжнародній судовій практиці проблематика міжнародно-правових зобов'язань *erga omnes* розглядається у взаємозв'язку з оголошенням поза законом актів агресії, геноциду, порушень принципів і положень, що стосуються основних прав і свобод особистості, включаючи захист від рабства та расової дискримінації.

Акти агресії, правове регулювання міждержавних збройних конфліктів є актуальним предметом досліджень, в основному у контексті права війни та міжнародного гуманітарного права.

Природно, що умовою відповідної кваліфікації вчинення Російською Федерацією актів агресії проти України в якості міжнародно-правових підстав для виникнення зобов'язань *erga omnes* є статус поняття *de-jure* агресії у міжнародному праві, застосування збройної сили державою першою в порушення Статуту ООН.

Статут ООН п.4 ст. 2 забороняє застосування сили в взаємовідносинах держав по суті. Тільки Рада Безпеки наділена компетенцією визначати існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії і приймати рекомендації або вирішувати, які заходи слід вжити для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки (стаття 39, Статут ООН).

Історія погодження державами правової дефініції "агресії" дійсно свідчить, що право це політика, це ідеологія і філософія співіснування і виживання усіх держав - багатих і бідних, слабких і сильних - у світовому правопорядку

Такі підходи є домінуючими і в сучасній доктрині міжнародного права. У дослідженні М.І. Лазарева (Росія) "Про визначення поняття "агресія" переважно превалюють акценти на ідеологічних аспектах визначення: "Реализация всякого заговора против мира имеет индивидуальные, специфические особенности. Но существует и нечто общее, что свойственно всем покушениям на мир, агрессивным актам, агрессивным действиям. Такое обобщение и содержится в понятии агрессии" [3,109].

Максима Л.Генкіна (США) - право це політика [4,1], став основою іншої формули: міжнародне право - це міжнародна політика.

В.Фрідман (США) розглядаючи питання про визначення "агресії" (США) пише: "... Немає ніяких підстав вважати, що народи світу не могли теоретично домовитися про поняття: "вторгнення", "збройні напади" або "блокада". Відмінності в основному політичного та ідеологічного, а не логічного характеру ... " [5,896].

Разом з тим, війни є постійною складовою функціонування світового правопорядку. Пройшла перша, друга світові війни, міжнародне право так і не отримало універсальний юридичний інструментарій щодо дефініції "агресія"

Тільки в 1974р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 3314 (XXIX) про визначення "агресія". В Преамбулі резолюції сформульовані основні цілі та обґрунтування прийняття визначення "агресія", а саме: підтверджуючи обов'язок держав не використовувати збройну силу в цілях позбавлення народів їх права на самовизначення, свободу і незалежність або порушення територіальної недоторканності, ..., що ухвалення визначення агресії справляло б стримуючий вплив на потенційного агресора, полегшувало б констатацію актів агресії і здійснення заходів для їх припинення, а також сприяло б наданню допомоги жертві агресії і захисту її прав і законних інтересів ...: "Стаття 1 Агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної

недоторканості або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй, як це встановлено у визначенні. " [6].

Стосовно акту агресії Російської Федерації проти суверенної держави України, окупація території суверенної держави України Автономної Республіки Крим, резолюція ГА 3314 (XXIX) містить відповідь і кваліфікацію протиправних діянь РФ. Стаття 5, п. 2 "Агресивна війна є злочином проти міжнародного миру. Агресія тягне за собою міжнародну відповідальність. Стаття 5, п.3. Ніяке територіальне придбання або особлива вигода, отримані в результаті агресії, не є і не можуть бути визнані законними" [7].

Таким чином, агресивні дії Російської Федерації створюють правові підстави для реалізації Україною свого невід'ємного права на індивідуальну та колективну самооборону, закріпленого у статті 51 Статуту ООН.

Латинський термін *erga omnes* дослівно означає «відносно всіх» або «відносно кожного». Юридичний термін *erga omnes* означає - *erga omnes* права або зобов'язання, що відносяться до всіх.

Концептуальні положення міжнародного права щодо зобов'язань *erga omnes* декларують, що кожна суверенна держава як учасник міжнародних правовідносин наділена зобов'язаннями універсального характеру перед всією світовою спільнотою в цілому.

У контексті проблематики, що є предметом даного дослідження, на думку автора, найбільш раціональним критерієм досягнення мети є аналіз практики Міжнародного Суду ООН. Стосовно розвитку імперативних норм міжнародного права та обов'язків держави, які мають характер *erga omnes* суттєве місце займає рішення Міжнародного суду ООН у справі *Barcelona Traction*.

Рішення Міжнародного суду ООН свідчать про наступне: «...Зокрема слід провести розмежування між обов'язками держави перед міжнародним співтовариством в цілому, і тими, які виникають *vis-à-vis* (друг перед другом) щодо іншої держави в сфері дипломатичного захисту. За своєю природою перші є справою всіх держав. Враховуючи важливість згаданих прав, всі держави можна вважати такими, що мають правовий інтерес у захисті даних прав; вони є зобов'язаннями *erga omnes*. У сучасному міжнародному праві такі зобов'язання впливають, наприклад, з оголошення поза законом актів агресії і геноциду, а також з принципів і положень, що стосуються основних прав особистості, включаючи захист від рабства та расової дискримінації» [8].

У рішенні по справі *Barcelona Traction* Міжнародний Суд визнав існування норм, які є «справою всіх держав» і, в забезпеченні яких правовий інтерес мають всі держави, оскільки вони зачіпають права особливої ваги і загального значення. Тому при порушенні таких зобов'язань окремою державою, порушуються також права та інтереси інших держав і міжнародного співтовариства в цілому³

Це рішення набуло концептуального значення визнаною доктриною міжнародного права і має характер *erga omnes*, тобто зобов'язань, по відношенню до всього співтовариства в цілому.

В основному доктринальні положення міжнародного права свідчать, юрисдикція міжнародного судового органу Компетенція МС ООН є факультативною за своїм характером і потребує згоди сторін. Визнання державою обов'язкової юрисдикції МС ООН може відбутися на підставі відповідної заяви або якщо держава є учасником договору.

Очевидно, що Російська Федерація може не погодитися на юрисдикцію МС ООН будь-якої справи, ініційованої Україною. За таких умов гіпотеза про можливі звернення до МС ООН, які є завідомо нездійсненними.

Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо юридичного змісту зобов'язань *erga omnes* свідчить про складну юридичну природу та правові наслідки впровадження цієї правової категорії міжнародних зобов'язань у практику організованого міжнародного співтовариства для кваліфікації актів агресії, заборони агресії та геноциду, захисту від рабства та расової дискримінації; впливу *erga omnes* на самооборону (ст.51 Статута ООН) а також обставин, що виключають протиправність, в контексті кодифікації права міжнародної відповідальності, а також механізмів імплементації, міжнародної відповідальності.

Особливе місце в правовому механізмі зобов'язань *erga omnes* займають імперативні правові норми *erga omnes* міжнародного права сформовані на основі звичаєвих норм. Основою юридичного аналізу цього елементу, на думку автора, є ст.53 Віденської конвенції про право договорів, яка

³ 1970 judgment in the *Barcelona Traction* case, the International Court of Justice identified a category of international obligations called *erga omnes*, namely obligations owed by states to the international community as a whole, intended to protect and promote the basic values and common interests of all. See: ICJ - Reports 1970, P. 32. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: icj-cij.org/docket/index.php?pl. Дата доступу: 18.05.2013.

містить визначення імперативної норми: «...Імперативна норма загального міжнародного права є нормою, яка застосовується і визнається міжнародним співтовариством держав в цілому, як норма відхилення від якої неприпустиме і яка може бути змінена тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носить такий же характер» [9].

Створення зобов'язань *erga omnes* може відбуватися і через договірний механізм: наприклад, прийняття Статуту ООН як міжнародного договору універсального характеру, положення якого забороняє будь-який прояв агресії та, відповідно, створює зобов'язання *erga omnes* для всіх акторів міжнародного права.

Таким чином, у міжнародно-правовій практиці загальновизнано, що імперативні норми міжнародного права *jus cogens* мають характер *erga omnes*. Такі діяння, як тероризм, апартеїд, військові злочини і злочини проти людства, піратство, екоцид, геноцид, біоцид становлять порушення міжнародно-правового зобов'язання *erga omnes* і формують підстави міжнародно-правової відповідальності держави – порушника.

В інтересах дослідження визначеної проблематики необхідно врахувати доктринальні позиції, сформульовані вченим і практиком Бруно Сімма в його науковій праці «Чи забезпечує Статут ООН достатню правову основу для індивідуального або колективного реагування на порушення зобов'язань *erga omnes*?» Отримана відповідь не створює впевненості в ефективності діючих інституціональних механізмах ООН стосовно притягнення до міжнародно-правової відповідальності держави за порушення зобов'язань *erga omnes* [10].

У зв'язку з цим науковий і практичний інтерес становлять положення, що стосуються зобов'язань *erga omnes* у сьомій доповіді про відповідальність держав спеціального доповідача Гаєтано Аранджіо-Руїс у Комісії міжнародного права ООН. Допидач звертає увагу на перешкоди, пов'язані з попереднім розслідуванням ступеня достовірності міжнародних злочинів держав, низьким ступенем інституціоналізації міждержавних системи. У випадку, коли протиправне діяння становить порушення зобов'язання *erga omnes*, то єдиним засібом в даний час є опора на можливості координації діяльності Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки або інших міжнародних органів, що мають відповідні повноваження, або на основі можливих спеціальних домовленостей між *omnes* потерпілих держав або будь-яких їх груп [11, Р.119,120].

Доктринальні положення зобов'язань *erga omnes* є предметом дослідження Мауріціо Рагаззі (Maurizio Ragazzi) «Концепція міжнародних зобов'язань *erga omnes*». На основі аналізу міжнародних концепцій та судової практики, рішення Міжнародного Суду у справі Барселона Трекшн (1970р.), а також випадків у Південно-Західній Африці і ядерних випробувань, автор визначив правову категорію міжнародних зобов'язань *erga omnes*, а саме зобов'язання перед державами для міжнародного співтовариства в цілому, з метою захисту і просування основних цінностей та спільних інтересів всіх. Після дослідження широкого спектру ключових міжнародних концепцій, в тому числі імперативної правової норми, об'єктивних режимів і державних сервітутів, дослідник аналізує чотири приклади зобов'язань *erga omnes*, які наведені у рішенні Міжнародного суду: заборона агресії, геноцид, захист від рабства та расової дискримінації. На підставі цього аналізу, автор формулює п'ять загальних елементів зобов'язань *erga omnes*, в тому числі акцентує увагу на значенні основних моральних цінностей [12].

Представляє в цьому плані інтерес наукова праця А.Х. Абашидзе «Участие государств в Римском статуте Международного уголовного суда как новый вид обязательств *erga omnes*». Автор на основі аналізу Конвенції попередження злочинів геноциду і покарання за нього вчений формулює тезу про те, що «існує однозначне розуміння, що геноцид, незалежно від того, де здійснюється цей злочин, в мирний або військовий час, є злочином, який порушує норми права і проти якого держава зобов'язується застосувати заходи запобігання і покарання за його вчинення...Таку позицію держав необхідно перш за все розглядати з точки зору нового виду міжнародних зобов'язань, які уже визнанні в міжнародно-правовій доктрині і практиці Міжнародного Суду. Мова йде про зобов'язання *erga omnes* («відносно всіх») [13, 50-51].

Заслужує особливої уваги дисертаційне дослідження О.О.Коптевої, оскільки її робота «Зобов'язання *erga omnes* у системі міжнародно-правових зобов'язань» є першим у вітчизняній науці міжнародного права дослідженням зобов'язань *erga omnes*. Автором запропоновано перелік ознак зобов'язань *erga omnes*, а саме: універсальність, чітка предметна визначеність, невзаємність, переважна негативність; взаємозв'язок і взаємообумовленість із *jus cogens*...

Визначено переваги та недоліки застосування універсальної юрисдикції та доведено, що: 1) застосування універсальної юрисдикції «змішує» два правопорядки (національний і міжнародний), порушуючи базові юрисдикційні принципи, які впливають із суверенітету держав, а також несе

в собі загрози зловживання та використання такої юрисдикції у політичних цілях, що може призвести до підриву міжнародного правопорядку та нехтування правами людини; 2) негативні прояви універсальної юрисдикції цілком може усунути Міжнародний кримінальний суд, на порядку денного якого стоїть максимальна універсалізація юрисдикції – як предметної, так і територіальної. Разом з тим обґрунтовано використання міжнародними трибуналами у своїй діяльності концепції зобов'язань *erga omnes*. “[14, 1-20].

Здійснення юридичної кваліфікації вчинення Російською Федерацією акту агресії проти України обумовлює дослідження кваліфікації поведінки суб'єкта –порушника та міжнародно-правових підстав для виникнення зобов'язань *erga omnes*, згідно з якими у будь-якої суверенної держави - учасниці міжнародних відносин, яка здійснює акти агресії, поставки терористам (бойовикам) стрілецького та важкого озброєння, обладнання військового призначення, фінансує їх, організовує можливості озброєним терористам, збройним формуванням перетинати кордон з Україною існують певні зобов'язання універсального характеру перед всією світовою спільнотою в цілому, а також перед іншими державами.

У зв'язку з можливостями звернення України до МС ООН з позовом проти Російської Федерації з питання анексованого Криму та актів агресії РФ ключовою позицією є питання про юрисдикцію Міжнародного Суду ООН (частина I ст.36 Статуту Міжнародного Суду ООН) [15]. Проблематика юрисдикції щодо цього міждержавного спору може бути предметом окремого дослідження.

Генеральна Асамблея ООН, Рада Безпеки постійно фокусують увагу світової спільноти на необхідність адекватних відповідей стосовно викликів, які загрожують міжнародному миру і безпеці, існуванню сучасного міжнародного правопорядку.

У Доповіді Групи високого рівня “ Більш безпечний світ: наша спільна відповідальність”⁴ проведений аналіз глобальних загроз та майбутніх викликів міжнародному світу. Підготовлені рекомендації охоплюють забезпечення ефективних механізмів сучасного миру та міжнародної безпеки. Так, автори Доповіді звертають увагу на те, що “...розглядаючи обставини, в яких ефективна система колективної безпеки може зажадати підтримки у вигляді військової сили, необхідно проводити розходження між ситуаціями, коли держава заявляє, що воно діє в порядку самооборони (автор цього дослідження: випадок Україна); ситуаціями, коли держава створює загрозу іншим поза своїх кордонів (автор цього дослідження: випадок Російська Федерація); ситуаціями, коли загроза носить головним чином внутрішній характер, а мова йде про обов'язок держави захистити своє власне населення (автор цього дослідження: випадок Україна). “. Автори Доповіді вважають, що “... У всіх випадках, як ми вважаємо, Статут Організації Об'єднаних Націй, стаття 51, глава VII надає Раді Безпеки всі повноваження займатися будь-якого роду загрозою, з якою держави можуть зіткнутися.” [16, 74–106, 89].

На початку дослідження автором було сформульоване питання: чи здатне сучасне міжнародне право здійснювати свою основну функцію, спрямовану на попередження загроз та міжнародних збройних конфліктів між державами, актів агресії ?

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН "Територіальна цілісність України" від 28 серпня 2014р. декларує про те, що “... посилаючись на передбачені у статті 2 Статуту зобов'язання всіх держав утримуватися в їхніх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави і вирішувати свої міжнародні суперечки мирними способами; також посилаючись на свою резолюцію 2625 (XXV) від 24 жовтня 1970 про схвалення Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй; посилаючись на Заключний акт Конференції з безпеки і співробітництва в Європі, підписаний у Гельсінкі 1 серпня 1975 , Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року (Будапештський меморандум), Договір про дружбу , співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 року і Алматинську декларацію від 21 грудня 1991 року...підтверджує... 1.свою

⁴ Група високого рівня по загрозам, викликам та змінам, що складалася з 19 видатних міжнародних діячів, політиків, вчених, які репрезентують різні регіони світу та мають різноматний досвід та знання (Голова Анан Паньярачун, экс прем'єр-міністр Таїланду), створена за ініціативою Генерального Секретаря ООН Кофі Анана з метою вивчення глобальних загроз та проведення аналізу майбутніх викликів міжнародному світу. Мета Групи підготувати рекомендації відносно змін, необхідних для забезпечення ефективних колективних дій, включаючи огляд функціонування головних органів ООН (Див.: Пятьдесят девята сесія ГА ООН. Пункт 55 повестки дня. Наступні заходи по підсумкам Самміту тисячоліття. Записка Генерального секретаря ООН Кофі А. Аннана. Док.ООН: A/59/565. Distr.General.2 December 2004..

прихильність до суверенітету, політичної незалежності, єдності і територіальної цілісності України в межах її визнаних на міжнародному рівні кордонів;... 5. підкреслює, що референдум, проведений в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі 16 березня 2014, не маючи законної сили, не може бути основою для будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим або міста Севастополя; 6. закликає всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя на основі вищезгаданого референдуму і утримуватися від будь-яких дій або кроків, які можна було б розуміти як визнання будь-якого таким чином зміненого статусу." [17].

Резолюція була винесена на голосування Генеральної Асамблеї ООН після того, як Росія заблокувала прийняття аналогічної резолюції на засіданні Ради Безпеки і підтримана 100 членами ООН при 11 голосах проти (Вірменія, Білорусія, Болівія, Куба, Північна Корея, Нікарагуа, Судан, Сирія, Венесуела та Зімбабве), 58 членів утрималися, серед яких Китай, Індія і Бразилія.

Таким чином, референдум в Криму не має законної сили і не може бути основою для будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим або Севастополя. Стосовно міжнародно-правової кваліфікації наслідків резолюції ГА ООН.

В юридичному плані важливо звернути увагу на те, що Генеральна Асамблея ООН не володіє повноваженнями Ради Безпеки і, резолюція не створює міжнародно-правових зобов'язань держав, які є членами ООН. Отже, питання про акт агресії проти України та міжнародно-правову відповідальність Росії за скоєнні діяння, залишається без відповіді.

Підсумовуючи, було би обрентованим сформулювати загальну тезу про те, що акт агресії Російської Федерації проти України показує на відсутність ефективних дієвих міжнародно-правових механізмів попередження, виникнення, локалізації і подальшого розвитку міждержавних збройних конфліктів.

На початку XXI ст. сучасне міжнародне право вичерпало свої міжнародно-правові регулятивні можливості у діючій системі інституціоналізації міжнародних відносин стосовно попередження актів агресії, правомірного застосування збройних сил, реалізації права на індивідуальну та колективну самооборону.

Міжнародно-правові зобов'язання *erga omnes* Російської Федерації перед іншими державами та міжнародним співтовариством у зв'язку з актом агресії Російської Федерації проти суверенної держави України створюють підстави міжнародно-правової відповідальності держави – порушника. Питання у своєчасній підготовці звернень у відповідні міжнародні судові інституції.

На думку автора, створення ефективних механізмів міжнародно-правового регулювання міждержавних збройних конфліктів пов'язано з відмовою від традиційних класичних підходів мислення та аналізу, за допомогою, яких створені наукові доктринальні теорії міжнародного права, що в основному пояснюють практичні проблеми міжнародного співтовариства у підсистемі міжнародного права та системі міждержавних відносин.

Альберт Ейнштейн писав "Значні проблеми, з якими ми маємо справу, не можуть бути вирішені на тому ж рівні мислення, з яким ми їх створили"⁵. По суті це є філософська проблема світосприймання і найскладніша умова розуміння правового світоустрою та статусу людини у ньому. Абстрактно, на межі нездійсненого для прагматичного юриста.

Держава, яка знаходиться у процесі формування(становлення), пошуку відповідного місця в системі сучасних міжнародних відносин, в нових умовах впливу високих інформаційних технологій, зможе повноцінно забезпечити в першу чергу свої національні інтереси тільки будучи учасником певної визначеної колективної системи безпеки. Очевидно, що і правовий статус класичної нейтральної, або так званої, позаблокової не гарантує безпеку держави від можливих наслідків міждержавного збройного конфлікту, учасником якого вона може не бути. Це, в першу чергу, стосується нових незалежних пострадянських держав включаючи Україну [18, 50-51].

⁵ Albert Einstein. "The significant problems we face cannot be solved at the same level of thinking with which we created them". "Albert Einstein Quotes." Quotes.net. STANDS4 LLC, 2013. Web. 11 Jul, 2013 [Электронный ресурс]. - Режим доступа.: <http://www.quotes.net/quote/9226>

1. Федеральный конституционный закон от 21 марта 2014 г. № 6-ФКЗ «О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов – Республики Крым и города федерального значения Севастополя». Одобрен Государственной Думой 20 марта 2014 года. Одобрен Советом Федерации 21 марта 2014 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: base.consultant.ru/Консультант_Плюс/cgi/online.cgi?req=doc. Дата доступу: 17.08.2013.
2. Закон України . Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України від 15.04.2014 № 1207-VII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892) {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1237-VII від 06.05.2014, ВВР, 2014, № 27, ст.905}. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>. Дата доступу: 17.08.2013.
3. Див.: М.І.Лазарев. Об определении понятия агрессии. – « Советский ежегодник международного права. 1969». Изд-во « Наука», 1969, стр.109-126.
4. Див: International Law. Cases and materials. Third edition by Louis Henkin, Columbia University, School of law, Richard Crawford Pugh, Schachter, Hans Smit, Columbia University, School of law; American Casebook Series; West Publishing Co, St.Paul, Mnn., 1993. – P.1.
5. Див: W, Friedman. Defining aggression. The changing structure of international law/ In : International Law. Cases and materials. Third edition by Louis Henkin, Columbia University, School of law, Richard Crawford Pugh, Schachter, Hans Smit, Columbia University, School of law; American Casebook Series; West Publishing Co, St.Paul, Mnn., 1993. – P.896.
6. A/RES/3314(XXIX) 14 December 1974. General Assembly – Twenty-ninth Session. Definition of Aggression. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/> Дата доступу: 18.07.2013..
7. Там само.
8. Case Concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (англ.), ICJ - Reports 1970, P. 32. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: icj-sij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2. Дата доступу: 18.05.2013.
9. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969. Постанова Ради Міністрів УРСР N 102 (102-86-п) от 26.03.86). (Про приєднання до Конвенції із застереженнями та заявою див. Указ Президії Верховної Ради УРСР ... кодифікація і прогресивний розвиток права договорів, здійснені в цій Конвенції . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_118. Дата доступу: 18.08.2013.
10. Див., наприклад: Simma V. Does the UN Chapter Provide an Adequate Legal Basis for Individual or Collective Responses to Violation of Obligations erga omnes? // Delbrück J. The Future of International Law Enforcement. New Scenarios – New Law? – Berlin: Duncker&Humblot, 1992. – P. 127.
- [11]. Див.: Seventh report on State responsibility, by Mr. Gaetano Arangio-Ruiz, Special Rapporteur Topic: State responsibility. Extract from the Yearbook of the International Law Commission:- 1995, Vol. II (1) (B) / CN.4 / 469 i Add.1-2 (<http://www.un.org/law/ilc/index.htm>). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_118. Дата доступу: 18.07.2013.
12. Див.: Ragazzi, M. (Maurizio). The concept of international obligations ERGA OMNES. - New York: Clarendon Press: Oxford University Press Inc, 2002. - 264 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof>. Дата доступу: 18.07.2013
13. Абашидзе А.Х. Участие государств в Римском статуте Международного уголовного суда как новый вид обязательств erga omnes // Международный уголовный суд: проблемы, дискуссии, поиск решений. Монография / Под ред. Г.И. Богуша, Е.Н. Трикоз - М: Европейская Комиссия, 2008. - С. 45-52.
14. Коптева, Олена Олександрівна. Зобов'язання erga omnes у системі міжнародно-правових зобов'язань : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Олена Олександрівна Коптева . – Київ, 2013 . – 20 с. – На укр. яз. [7].
15. Див.: Україна готує позов до Міжнародного суду ООН проти Росії за анексію Криму, - Порошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsru.ua/ukraine/03may2014/isk_rus.html. Дата доступу: 18.08.2013. Rosenne Sh. The Law and Practice of the International Court of Justice. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1965. Кожевников Ф. Ш., Шармазанашвили Г. В. Международный суд ООН: организация, цели, практика. М.: Международные отношения, –1971, –С.160.
16. Див.: A/59/565 A more secure world: our shared responsibility.. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change. IV. Conflict between and within States . 74-106. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: un.org/..._more_secure_world.pdf . Дата доступу: 04.02.2014.
17. A/68/L.39. Territorial Integrity of Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/901619-rezolyutsiya-on-po-ukraine-prichinyi-vozderjaniya.html> . Дата доступу: 18.08.2014.
18. Динис Георгій. Проблематика ефективності міжнародно-правового механізму регулювання міждержавних збройних конфліктів (на прикладі міждержавного збройного конфлікту Росії та Грузії 2008 р.) (стаття) Науково-практичний журнал «Європейські перспективи». – Харків: Спеціалізоване в-во «Юнеско». – №3. – 2011. – 181 с. – С. 172-180.

Aggression of Russian Federation against Ukraine and Erga Omnes International Legal Obligations of Russia to Other States and International Community

Summary

1. This publication mainly focuses on international legal obligations erga omnes of the Russian Federation to other countries and the international community in connection with the acts of aggression of the Russian Federation against sovereign state.

2. International legal obligations erga omnes of the Russian Federation to other countries and the international community in connection with an act of aggression of the Russian Federation against a sovereign state Ukraine create legal reasons for international legal liability of the state - the violator.

3. The author believes that the creation of effective mechanisms of international legal regulation of international interstate armed conflicts is associated with the abandonment of traditional classical approaches to the analysis and evaluation of transformations taking place in the system of international relations of post-Soviet states.

4. The state, which is in the process of formation, searching for a place in the contemporary international world order in the new environment characterized by high impact information technology can fully ensure first and foremost to defense of its rights and national interests only as a member of a certain collective security system. It is obvious that the legal status of a classical neutral, or so-called non-aligned state does not guarantee the security of the state against possible effects of inter-state armed conflict, to which it may not be a participant. This primarily applies to the newly independent post-Soviet states, also including Ukraine.

5. Summing up, it would be reasonable to formulate the general thesis stating that the act of aggression of the Russian Federation against Ukraine demonstrates the lack of effective and efficient international legal mechanisms for prevention, localization and further escalation of interstate armed conflicts. In its turn, this accumulates real potential threats for further development, causes occurrence of risks for the interests of the global international legal order.

6. Therefore, the author believes that, at the beginning of the XXI century the contemporary international law has exhausted its international legal regulatory possibilities in the existing system of institutionalization of international relations in what concerns prevention of the acts of aggression, the legitimate use of armed forces, the enforcement of the right to individual or collective self-defense (Art.51 of the UN Charter).

Катерина Бусол

Культурні цінності України в окупованій Автономній Республіці Крим

У статті розглянуто проблеми збереження і захисту культурних цінностей Криму під час його окупації Російською Федерацією. Питання аналізується з двох сторін: з точки зору культурних об'єктів, які знаходяться на півострові, і з точки зору українських кримським артефактів, які зараз знаходяться (виставляються) за кордоном.

Ключові слова: культурні цінності, міжнародне право, Крим, Аллард Пірсон, повернення.

В статье рассматриваются проблемы сохранения и защиты культурных ценностей Крыма во время его оккупации Российской Федерацией. Вопрос анализируется с двух сторон: с точки зрения культурных объектов, какие находятся на полуострове, и с точки зрения украинских крымских артефактов, которые сейчас находятся (выставляются) за границей.

Ключевые слова: культурные ценности, международное право, Крым, Аллард Пирсон, возвращение.

The article examines the problems of preservation and protection of cultural property of Crimea during its occupation by the Russian Federation. The issue is analysed from two stand-points. Firstly, from the stand-point of cultural objects situated on the peninsula. And, secondly, from the stand-point of Ukrainian Crimean artefacts that are currently (being exhibited) abroad.

Key words: cultural property, International Law, Crimea, Allard Pierson, return.

Штучність так званої «кримської кризи» 2014 р. хоча і стала шоком як для України та всього світу, так і для більшості кримчан, тим не менш, об'єднала значну більшість цивілізованої міжнародної спільноти у своїй позиції щодо інциденту. Серед кон'юнктурно створених кримських питань є і проблема культурних цінностей народу України. Вона складається з двох аспектів: по-перше, збереження українських артефактів, що перебували та продовжують перебувати на території АРК і, по-друге, повернення експонатів кримських музеїв, які експонувались на виставках за кордоном, на територію континентальної України допоки тимчасова окупація Криму не буде припинена.

Своїми діями у Криму Росія порушила основні норми сучасного міжнародного права, зокрема закріплені у Статуті ООН та Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р. і Заключному Акту НБСЄ 1975 р.: незастосування сили та погрози силою, зокрема проти територіальної цілісності та політичної незалежності, невтручання у внутрішні справи, вирішення спорів виключно мирними засобами, а також недопущення розширення території шляхом анексії. Таким чином, анексія не є підставою для правонаступництва.

Підтримка соборності України та нелегітимність будь-яких територіальних змін, у тому числі шляхом так званого кримського референдуму, були закріплені у резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 від 27 березня 2014 р. За резолюцію проголосували 100 держав світу, переважно найрозвинутіші та найбільш демократичні, серед яких країни Європи та Північної Америки, Японія, Австралія та Нова Зеландія. Резолюція, у тому числі, наголосила, що «будь-яка спроба, спрямована на порушення національної єдності і територіальної цілісності держави (...) є несумісною з цілями і принципами Статуту» ООН. Документ також закликав всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополь на основі вищезгаданого референдуму і «утримуватися від будь-яких кроків, які могли б тлумачитися як визнання будь-якого такого зміненого статусу» (курсив мій – К.Б.).

УДК 316.324.8

БУСОЛ Катерина Ігорівна,

© К. Бусол, 2014

аспірант 3-го курсу кафедри міжнародного права Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Територія АРК є тимчасово окупованою. Такий статус АРК та м. Севастополь після кримської кризи закріплені і у законодавстві України – Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1, ст. 1, 3]. Відповідно до спільної ст. 2 Женевських конвенцій 1949 р. на статус окупованої території не впливає той факт, що окупація не зустрічала збройного опору. Усі джерела сучасного міжнародного права у сфері захисту культурних цінностей, що розглядались у Розділі I, забороняють привласнення майна на окупованих територіях, зокрема майна релігійних, художніх, освітніх і наукових установ. Ст. 56 Гаазького уложення взагалі прирівнює зазначені категорії майна – навіть якщо воно належить державі – до приватної власності, таким чином підкреслюючи вимогу про його недоторканість.

Відповідно до норми 41 Зібрання звичаєвого міжнародного гуманітарного права, укладеного Міжнародним комітетом Червоного Хреста, держава-окупант має попереджати незаконне вивезення культурних цінностей із окупованої території і зобов'язана повернути незаконно вивезені культурні цінності компетентним органам влади окупованої території. Аналогічне положення міститься у Гаазькій конвенції про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту 1954 р. Остання також зобов'язує окупаційні сили сприяти національній владі у забезпеченні охорони та збереження її культурних цінностей (ст. 5.1).

Таким чином Росія, як держава-окупант, зобов'язана не просто утримуватися від будь-яких протиправних дій щодо культурних об'єктів, а й допомагати представникам держави, якій вони належать (тобто Україні) забезпечувати їх безпеку. Закон України «Про тимчасово окуповану територію» також передбачає відповідальність держави-окупанта. У п. 7 ст. 5 Закону зазначено, що «(в)ідповідальність за охорону культурної спадщини на тимчасово окупованій території покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію, відповідно до норм і принципів міжнародного права» [1, п. 7 ст. 5]. Отже, всі культурні цінності України, що знаходяться в українських музеях у Криму, тимчасово окупованому Російською Федерацією, відповідно до сучасного договірної та звичаєвого міжнародного права та національного законодавства України лишаються українськими. Росія не просто не має права вивозити українські кримські культурні цінності до своїх музеїв (навіть з метою так званого тимчасового зберігання) [2], але й зобов'язана надавати Україні доступ до її культурних об'єктів, допомагати з їх збереженням і нести відповідальність за будь-які порушення проти культурних цінностей, що були скоєні у період, коли АРК знаходився під її ефективним контролем. Допуск експедицій, проведення розкопок і переміщення кримських артефактів під будь-яким приводом [3] виходить за рамки прав Російської Федерації як держави-окупанта та є явним порушенням її міжнародно-правових зобов'язань.

Другою категорією питань, що постали у зв'язку з культурними цінностями під час кримської кризи, є повернення українських артефактів, які були вивезені із музеїв Криму до початку кризи на зарубіжні виставки. Найрезонанснішою є справа виставки «Крим. Золото і таємниці Чорного моря», яка експонувалась у Німеччині, а зараз перебуває у археологічному музеї Алларда Пірсона при Амстердамському університеті [4]. Свої артефакти для виставки надали 5 українських музеїв, чотири з яких знаходяться у Криму [5].

Як міжнародне, так і національне українське право говорять про повну підтримку позицій України та необхідності повернення артефактів саме до неї, допоки не завершиться окупація Криму. Як уже було доведено вище, відповідно до норм міжнародного права Крим вважається окупованим, стан окупації завжди тимчасовий і не змінює приналежність відповідної території чи визначені кордони. Тому Крим лишається суверенною територією України, хоча остання і не здійснює де-факто контроль на півострові у даний момент. Світова спільнота, у тому числі Королівство Нідерландів, однозначно висловлювалась за неправомірність зміни статусу Криму, не визнала такий змінений статус і закликала світ, у тому числі через резолюцію Генеральної Асамблеї ООН А/RES/68/262 від 27 березня 2014 р. [6], не вчиняти дій, які могли би тлумачитися, як визнання цього зміненого статусу [6, п. 6]. Відповідно, будь-які дії голландської сторони щодо ведення переговорів із представниками Криму про повернення артефактів на півострів були б порушенням заявленої та підтримуваної політики невизнання анексії півострову.

Що ж до внутрішнього права України, то воно надає повноцінне законодавче обґрунтування легітимності повернення кримських артефактів, що зараз експонуються в амстердамському музеї Алларда Пірсона, на територію континентальної України. Так, відповідно до п. 5 ст. 54 Конституції України «(держава) забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [7, п. 5 ст. 54]. Законодавством України передбачено таке поняття як Музейний фонд України. Згідно з Законом України «Про музеї та музейну справу» Музейний

фонд України – це «сукупність окремих музейних предметів, колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України та є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну (курсив мій – К.Б.)» [8, п. 13 ст. 1]. Музейний фонд України складається з державної та недержавної частини [8, п. 1 ст. 15-1]. До державної частини Фонду належать артефакти, що є державною власністю, зберігаються у державних музеях чи у музеях, що належать до сфери управління органів місцевого самоврядування [8, п. 2 ст. 15-1]. Важливо, що музейні предмети державної частини Музейного фонду України закріплюються за музеями на праві оперативного управління [8, п. 5 ст. 15]. Таким чином, музеї не є власниками артефактів, що належать до державної частини Музейного фонду, і можуть розпоряджатися такими артефактами лише у тій мірі та об'ємі, що передбачені Фондом [9, ст. 137]. Управління музейними об'єктами, що належать до державної частини Музейного фонду, здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв [8, п. 1 ст. 15-2].

Отже жодний музей, у тому числі кримські, не можуть самостійно на власний розсуд визначати долю та місцезнаходження відповідних артефактів. Така компетенція є виключно у центрального органу виконавчої влади зі сфери культури та мистецтв. На сьогодні таким органом є Міністерство культури України. У виконання своїх повноважень 13 травня 2014 р. Міністерство видало наказ № 292 «Про передачу музейних предметів до Національного музею історії України» [10]. Відповідно до останнього після завершення виставки «Крим. Золото і таємниці Чорного моря» в Амстердамі музей Алларда Пірсона зобов'язаний повернути відповідні артефакти до Національного музею історії України – на тимчасове зберігання до стабілізації ситуації в Криму [10].

20 серпня 2014 р. музей Алларда Пірсона оприлюднив прес-реліз стосовно українських артефактів [11]. Позиція музею ясна в одному – він занепокоєний можливістю судових позовів. Їх уникнути складно: якщо музей передасть об'єкти Києву, висока вірогідність того, що кримські музеї позиватимуться, якщо ж він віддасть їх Криму – Україна неодмінно звернеться до ад'юдикаційних засобів захисту. Тому музей Алларда Пірсона неоднозначно обґрунтував своє рішення у прес-релізі: він утримується від повернення артефактів будь-якій стороні до отримання компетентного судового або арбітражного рішення або до досягнення згоди між Києвом і Кримом (де-факто – Росією) щодо даного питання [11].

Таким чином, на даний момент (21 серпня 2014 р.) ситуація з українськими артефактами в Голландії заморожена музеєм Алларда Пірсона до рішення суду чи арбітражу, яке, на думку інституції, забезпечить її від можливих подальших претензій з боку України та Росії. Тим не менш, позиція України щодо ситуації в Криму взагалі та стосовно кримських культурних цінностей зокрема повністю підтримується як міжнародним, так і національним правом.

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», 15 квітня 2014 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1207-VII>.

2. Экспонаты крымских музеев пытаются вывезти в Эрмитаж, - вице-премьер [Електронний ресурс] // ЦензорНет. - 24.03.2014. - Режим доступу до ресурсу: http://censor.net.ua/news/277502/ekspnaty_krymskih_muzeev_pytayutsya_vyvezti_v_ermitaj_vitsepremer.

3. Эрмитаж направит в этом году в Крым семь археологических экспедиций [Електронний ресурс] // ИТАР-ТАСС. - 15.04.2014. - Режим доступу до ресурсу: <http://itar-tass.com/spb-news/1121456>.

4. Королева Н. Амстердамский музей не знает, кому возвращать сокровища Крыма [Електронний ресурс] / Н. Королева // Deutsche Welle. - 27.03.2014. - Режим доступу до ресурсу: <http://www.dw.de/>

%D0%B0%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B5%D1%82-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83-%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%89%D0%B0%D1%82%D1%8C-%D1%81%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0-%D0%BA%D1%80%D1%8B%D0%BC%D0%B0/a-17523120.

5. Амстердамский музей не знает, кому возвращать «золото Крыма» [Електронний ресурс] // Russian.rt. - 28.03.2014 - Режим доступу до ресурсу: <http://russian.rt.com/inotv/2014-03-28/-Amsterdamskij-muzej-ne-znaet-komu>.

6. UN GA Res. A/RES/68/262 on the Territorial Integrity of Ukraine, 27.03.2014.
7. Конституція України [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Закон України «Про музеї та музейну справу» [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>.
9. Господарський кодексу України [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page5>.
10. Наказ Міністерства культури України від 13 травня 2014 року № 292 "Про передачу музейних предметів до Національного музею історії України" [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/359765>.
11. Release [Електронний ресурс] // Allard Pierson Museum. Press. - 20.08.2014. - Режим доступу до ресурсу: <http://www.allardpiersonmuseum.nl/en/press>.

Cultural Valuables of Ukraine in the Occupied Autonomous Republic of Crimea

Summary

The article analyses the problems Ukraine is facing while preserving and protecting its cultural heritage in Crimea that is currently temporary occupied by the Russian Federation. The problem is two-dimensional. Firstly, one has to deal with the artefacts that are still on the peninsula. Secondly, there is a need to find correct international legal regulation to the objects that have been taken abroad, were or are being exhibited there and must be returned back to Ukraine.

As regards the first issue, it is crucial to remember that every occupation, even that that does not meet armed resistance, gives rise to a situation of an international armed conflict. It entails that all international legal sources applicable to such situation apply. Among them – the 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, as well as Customary International Humanitarian Law. All the sources unconditionally require that an occupying power not relocate artefacts and facilitate the access of the authorities of a national state to it. An occupying power is also under obligation to assist a national state as far as possible to preserve and protect cultural heritage of the latter. Thus, Russia had no legal grounds for launching its independent researches, aid programs, etc. in Crimea. It must cooperate with Ukraine and fulfill the schemes the national state sets forward.

As regards Ukrainian Crimean artefacts that have been taken abroad and are now facing the issue as where to return to, the case of the so-called "Scythian gold" is illustrative. The gold from Kyiv and Crimean museums was taken for an exhibition at the Amsterdam Allard Pierson Museum. Crimean museums claim their artefacts back. However, they are not entitled to. Firstly, they are situated in an occupied territory and cannot grant complete safety to the artefacts. Secondly, they do not own the objects. The gold is the cultural heritage of Ukrainian people and is part of the state part of the Museum Fund of Ukraine. Such objects are delegated to museums to be taken care of on the basis of operative management. Pursuant to the Order of the Ministry of Culture of Ukraine, the objects will be kept in continental Ukraine until the occupation finishes. After that they can be returned to Crimean museums that used to manage them.

Захист економічних інтересів України методами та засобами міжнародного права

Дмитро Скринька

Перспективи звернення України до СОТ для захисту інтересів національних виробників у торговій війні з Росією

В статті розглядаються основні норми міжнародного права, що мають відношення до політично вмотивованих торговельних обмежень. Обговорюється зміст відповідних положень Угоди СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів та статті XXI ГАТТ. В статті розглядаються перспективи врегулювання спорів з відповідних питань.

Ключові слова: СОТ, санітарні заходи, міжнародна безпека, торговельні бар'єри.

В статье рассматриваются основные нормы международного права, имеющие отношение к политически мотивированным торговым ограничениям. Обсуждается содержание соответствующих положений Соглашения ВТО о применении санитарных и фитосанитарных мер и статьи XXI ГАТТ. В статье рассматриваются перспективы урегулирования споров по соответствующим вопросам.

Ключевые слова: ВТО, санитарные меры, международная безопасность, торговые барьеры.

The article deals with the main rules of international law relating to politically motivated trade restrictions. It deals with the application of the WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures and GATT, Article XXI. The article reviews the prospects for WTO dispute resolution on the relevant matters.

Key words: WTO, sanitary measures, international security, trade barriers.

Торгові війни Російської Федерації проти України – це поняття, яким можна позначити події, що включають обмеження імпорту товарів походженням з України (харчових продуктів, тощо), з посиланням на нібито порушення стандартів та інших нормативів при виробництві цієї продукції. Це поняття також включає останні події, де йдеться вже про повну заборону імпорту певних товарів походженням з України.

Таким чином, конфліктні питання можна розділити на дві групи – ті що стосуються обмежувальних заходів Російської Федерації, які остання видає за санітарні або фітосанітарні заходи, та ті обмежувальні заходи, що відверто формулюються як політично вмотивоване ембарго на імпорт певної продукції. Іноді перші заходи поступово трансформуються в другі – як наприклад, сталося із обмеженнями Російської Федерації на імпорт продукції молочної промисловості з України.

Питання санітарного, фітосанітарного регулювання, застосування технічних регламентів та стандартів - це питання, де перспективи України досить очевидні і непогані. Варто лише переглянути Угоду СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, щоб переконатися в цьому [1].

Як приклад можна взяти статтю 1 цієї угоди, де передбачено, що “Члени СОТ повинні забезпечити, щоб будь-який санітарний чи фітосанітарний захід застосовувався лише в обсязі, необхідному для захисту життя чи здоров'я людини, тварин чи рослин, базувався на наукових принципах, і щоб його дія не продовжувалася без достатніх наукових обґрунтувань, окрім випадків, передбачених параграфом 7 Статті 5”.

Натомість, у вказаному параграфі передбачається, що “У випадках, коли відповідне наукове обґрунтування не є достатнім, Член СОТ може тимчасово затвердити санітарні чи фітосанітарні

УДК 341.1

СКРИНЬКА Дмитро Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.

© Д. Скринька, 2014

заходи на основі наявної належної інформації, включаючи інформацію, отриману від відповідних міжнародних організацій, а також інформацію про санітарні чи фітосанітарні заходи, які застосовують інші Члени СОТ. За таких обставин Члени СОТ повинні намагатися отримати додаткову інформацію, необхідну для більш об'єктивної оцінки ризику, та переглядати санітарні чи фітосанітарні заходи відповідним чином у розумний термін”.

Натомість, та ж сама стаття містить правило про обов'язкову оцінку ризику при запровадженні заходів санітарного регулювання. Зокрема, в перших чотирьох пунктах статті 5 йдеться про те, що

“1. Члени СОТ повинні забезпечити, щоб їхні санітарні та фітосанітарні заходи були основані на відповідній обставинах оцінці ризиків для життя або здоров'я людини, тварин чи рослин, яка б враховувала техніку оцінки ризику, розроблену відповідними міжнародними організаціями.

2. При оцінці ризику Члени СОТ повинні брати до уваги наявні наукові обґрунтування; відповідні виробничі процеси та способи виробництва; відповідні методи інспекції, вибіркового контролю та тестування; ступінь поширеності певних хвороб чи шкідників; наявність зон, вільних від шкідників або хвороб; відповідні екологічні чи природоохоронні умови; а також карантинний чи інші режими.

3. При оцінці ризику для життя або здоров'я тварин чи рослин і визначенні заходу, який слід вжити для досягнення належного рівня санітарного чи фітосанітарного захисту від такого ризику, Члени СОТ повинні враховувати у якості відповідних економічних факторів такі фактори: потенційна шкода у розумінні втрати виробництва або продажу в результаті проникнення, укорінення чи поширення шкідника або хвороби; вартість боротьби з ними або їх викоренення на території імпортуєчого Члена СОТ; відносна витратоефективність альтернативних підходів до обмеження ризиків.

4. При визначенні належного рівня санітарного чи фітосанітарного захисту Члени СОТ повинні враховувати завдання з мінімізації негативних наслідків для торгівлі”.

Стаття 6 Угоди передбачає обов'язкову адаптацію до санітарних чи фітосанітарних особливостей району (що може являти собою всю країну, її частину або всі країни чи частини кількох з них), з якого походить товар або для якого товар призначено. При оцінці санітарних чи фітосанітарних особливостей регіону, Члени СОТ повинні враховувати, серед іншого, рівень присутності певних хвороб або шкідників, наявність програм їх викоренення або боротьби з ними, а також належні критерії чи інструкції, які може бути розроблено відповідними міжнародними організаціями. Іншими словами, коли йдеться, наприклад, про небезпеку поширення певної хвороби, далеко не завжди слід забороняти імпорт всієї відповідної продукції з даного країни, незалежно від того, наскільки дійсно поширені є ті чи інші хвороби в тому чи іншому регіоні.

Крім того, додаток С даної угоди (його виконання вимагає стаття 8 Угоди), передбачає обов'язок держав-членів дотримуватися певних правил в рамках контролю, інспекції та ухвалення санітарних та фітосанітарних заходів.

Факти свідчать, що Російська Федерація не проявляє бажання співробітничати з Україною за жодним з вказаних вище напрямів.

Зокрема можна стверджувати, що значна частин заходів РФ не обмежуються лише тими кроками, які необхідні для захисту життя і здоров'я, ці заходи не засновані на наукових доказах, не береться до уваги додаткова інформація та результати додаткових перевірок тощо.

Крім того, нерідко при застосуванні цих заходів Російською Федерацією не беруться до уваги існуючі міжнародні стандарти або рекомендації, не наводиться жодних доказів необхідності відходження від цих стандартів і не робиться жодних посилань на проведену оцінку ризиків застосування або незастосування відповідних обмежувальних заходів порівняно із небезпекою для життя і здоров'я споживачів.

Все це дає підстави стверджувати, що при зверненні України до Органу врегулювання спорів СОТ перспективи виграшу справи нашою державою є непоганими, з посиланням, зокрема на статті 2, 5, 6 та 8 Угоди СОТ про санітарні та фітосанітарні заходи.

Натомість, останні місяці спостерігається зміна напрямів торговельної війни Російської Федерації проти України. Вже не йдеться про обмеження імпорту лише окремих товарів. Натомість, йдеться про торговельне ембарго, мотиви якого очевидно лежать в політичній площині.

Про те, якою мірою Україна може оскаржувати такі політично вмотивовані обмеження, і якою мірою сама може протидіяти закидам про порушення норм СОТ при застосуванні “економічних санкцій” до Росії, можна говорити в контексті статті XXI ГАТТ, яка називається “Винятки з міркувань безпеки” і передбачає наступне [2]:

“Ніщо в цій Угоді не повинно тлумачитися

(a) як вимога до будь-якої сторони надавати будь-яку інформацію, розголошення якої вона вважає таким, що суперечить суттєвим інтересам її безпеки; або

(b) як перешкода будь-якій стороні у здійсненні будь-яких дій, які вона вважає необхідними для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки,

(i) що стосуються розщеплюваних матеріалів чи матеріалів, з яких вони виробляються;

(ii) що стосуються торгівлі зброєю, боєприпасами та знаряддям для ведення війни, а також такої торгівлі іншими товарами та матеріалами, яка прямо чи опосередковано ведеться з метою забезпечення військових утворень;

(iii) що вживаються під час війни чи інших надзвичайних обставин у міжнародних відносинах; або

(c) як перешкода будь-якій стороні у здійсненні будь-яких дій на виконання своїх зобов'язань за Статутом Організації Об'єднаних Націй з метою збереження міжнародного миру та безпеки”.

Чи може України посилатися на положення цієї статті для виправдання торговельних обмежень проти Російської Федерації? Чи може це робити Російська Федерація для виправдання власних торговельних обмежень?

На це питання простіше відповісти, якщо взяти до уваги деякі приклади з практики застосування відповідних норм міжнародного права.

Почати можна із спору між ЄС та США 1996 року щодо закону Хелмса-Бертон, схваленого у США (справа DS38 United States - The Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act) [3]. Якщо викласти суть цього закону максимально спрощено, то цей закон передбачає, що продукція виготовлена з використанням товарів походженням з Куби, які вироблені на підприємствах, конфіскованих після революції урядом Кастро, не може ввозитися на територію США. Хоча ці обмеження певною мірою ширші за обсягом ніж нинішні заходи Російської Федерації, оскільки вони стосуються навіть товарів, вироблених за межами Куби, зокрема на території країн ЄС, між цими обмеженнями США та РФ можна провести певні аналогії, зокрема тому, що в контексті даного спору між ЄС та США піднімалося питання про наявність військової небезпеки для США з боку Куби, а також що Куба та США не знаходилися у відповідний період часу в стані війни. Цікаво зауважити, що Міністерство оборони США приблизно в той самий час підготувало звіт, де вказувалось, що Куба вже не становить військової небезпеки для США, хоча його згодом було відкликано [4]. Сам спір між ЄС та США так і не дійшов до винесення остаточного рішення, але якби це відбулося, очевидно, що питання наявності чи відсутності дійсної військової загрози використовувалося б як аргумент про виправданість посилання на статтю XXI ГАТТ в умовах відсутності стану війни між цими державами.

Цікава ситуація склалась трохи раніше у Швеції. У 1975 році ця держава запровадила систему квот на імпорт взуття, мотивуючі це тим що їй потрібно розвивати власне виробництво взуття, оскільки така індустрія потрібна Швеції для захисту національної безпеки. Швеція вважала, що у випадку війни армії буде потрібне саме взуття, вироблене національними виробниками. Протягом двох років рішення було скасоване Швецією за результатами міжнародних консультацій, оскільки вона побоювалась відповідних скарг з боку інших держав-членів ГАТТ. Іншими словами, якби з даного приводу виник би міжнародний спір в рамках ГАТТ, скоріш за все було б доведено, що ці обмеження насправді мали в своїй основі економічні, а не політичні мотиви, а відтак не давали підстав для посилань на статтю XXI ГАТТ, а Швеція, скасувавши відповідні заходи, непрямим чином визнала це.

Третьою ситуацією, що є цікавою в даному контексті, є процес вступу до ГАТТ Об'єднаної Арабської Республіки, яка на той момент підтримувала бойкот Ізраїлю як держава-член Ліги Арабських Держав. При вступі до ГАТТ не було висунуто вимог про скасування цього бойкоту Об'єднаною Арабською Республікою, оскільки він мав очевидно політичний характер і був пов'язаний з військовими діями [5].

Підсумовуючи, можна стверджувати - існує висока ймовірність, що посилання на статтю XXI ГАТТ як на підставу застосування обмежень в торгівлі товарами, буде позитивно сприйняте групою експертів при розгляді спору, якщо буде підтверджено, що обмеження дійсно стосуються безпеки, а не є прихованим обмеженням торгівлі. Натомість ключовим при визнанні останніх заходів у відносинах між Україною та Російською Федерацією, такими, що відповідають статті XXI ГАТТ, є питання про наявність військової загрози. Російська Федерація на сьогодні становить військову загрозу для України, Україна для Російської Федерації - ні.

Що ж стосується “улюбленої” зброї Російської Федерації в торговельних війнах - визнання товарів такими, що є незабезпеченими для споживачів, то тут в нагоді стануть положення Угоди СОТ

про застосування санітарних та фітосанітарних заходів. Дана угода передбачає чіткі правила відносно розробки, визнання санітарних та фітосанітарних правил, та здійснення перевірки відповідності товарів цим правилам [6].

1. Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів; URL: - http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_006/print1394755326849131
2. Генеральна угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ) ; URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_264/print1394755326849131
3. Dispute DS38 United States – The Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act; URL: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds38_e.htm
4. Spanogle, John A. Jr. Can Helms-Burton Be Challenged under WTO; 27 Stetson Law Review 1313 (1997-1998)
5. Kontorovich, Eugene. The Arab League Boycott and WTO Accession: Can Foreign Policy Excuse Discriminatory Sanctions - Chicago Journal of International Law. 283 (2003)
6. Joel P. Trachtman. Regulatory Jurisdiction and the WTO – Journal of International Economic Law (2007) 10 (3): 631-651.

Prospects of Ukraine's Appeal to the WTO to Protect the Interests of Domestic Producers in a Trade War with Russia

Summary

The article deals with the trade restrictions imposed by the Russian Federation with regard to Ukrainian products. The notion of trade war is discussed briefly, then specific examples of and possible legal justifications for are discussed in detail for the actions which could be defined as politically motivated trade restrictions. The article classifies all the politically motivated trade actions against Ukraine by the Russian Federation by defining two groups – (1) those related to the WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures and (2) other restrictions.

The article discusses several rules of the WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures, which could be the basis for dispute settlement involving the restrictive trade measures by the Russian Federation.

The article also deals in detail with the potential application of GATT Article XXI (security exceptions) with reference to some of the relevant precedents.

Богдана Совенко

Захист державного суверенітету, територіальної цілісності та прав людини в Україні в умовах військової агресії Росії: міжнародно-правові механізми, гарантії та відповідальність

В статті наведені приклади грубих порушень норм та принципів міжнародного права у зв'язку зі збройним вторгненням в Україну російських військ, що несуть загрозу національній та міжнародній безпеці. Надано правову оцінку діям порушників відповідно до норм світського та канонічного права. На основі положень міжнародного права здійснено правовий аналіз наслідків військової агресії та порушення міжнародних домовленостей.

Ключові слова: державний суверенітет, територіальна цілісність, права людини в Україні, військова агресія, міжнародно-правова відповідальність, гарантії міжнародної безпеки.

В статье приведены примеры грубых нарушений норм и принципов международного права в связи с вооруженным вторжением в Украину российских войск, которые несут угрозу национальной и международной безопасности. Предоставлена правовая оценка действиям нарушителей согласно нормам светского и канонического права. На основе положений международного права осуществлен правовой анализ следствий военной агрессии и нарушения международных договоренностей.

Ключевые слова: государственный суверенитет, территориальная целостность, права человека в Украине, военная агрессия, международно-правовая ответственность, гарантии международной безопасности.

The article shows the examples of flagrant violations of international law in connection with Russian armed invasion of the Ukrainian territory, which is a threat to national and international security. It provides a comprehensive legal assessment of the attack in accordance with secular and canon law. The legal analysis of the consequences of military aggression and of international treaties violation has been carried out in light of international law.

Key words: state sovereignty, territorial integrity, human rights in Ukraine, military aggression, international responsibility, international security guarantees.

Загроза державному суверенітету України у зв'язку з військовою агресією з боку Росії загострила питання про гарантії міжнародної безпеки не лише прикордонних з Україною територій, але і країн Європи, Азії, Америки, фактично поставивши весь світ перед навісною загрозою початку Третьої світової війни.

Відсутність чітких рішень та дій (санкцій) з боку світової спільноти щодо Росії після військових конфліктів у Чечні, Придністров'ї, Грузії спричинили нахабну впевненість російської влади у правомірності їх вчинків, поклавши початок наступним грубим порушенням норм міжнародного права.

Право націй на самовизначення (*The right of nations to self-determination*) є основоположним принципом сучасного міжнародного права (*jus cogens*), що визначається «Міжнародним пактом про громадянські і політичні права» («*International Covenant on Civil and Political Rights*») від 16.12.1966 р. [1].

Цей принцип стосується не лише країн пострадянського чи азіатського простору, африканського континенту чи найвіддаленіших куточків нашої планети, однак він є актуальним також у Старій Європі, а саме в тих країнах, які й самі є членами ЄС, що піднімає питання про зміну існуючого складу його країн-учасниць та, як наслідок, зміну світового політико-правового простору на

основі міжнародного визнання чи невизнання новоутворених країн.

Важливо зазначити, що право націй на самовизначення існує паралельно ще з одним важливим принципом міжнародного права – територіальної цілісності та непорушності кордонів. Що і є причиною багатьох суперечок між юристами-конституціоналістами та міжнародниками різних країн.

Однак, посилаючись на резолюцію № 1832 прийняту 04.10.2011 р. на засіданні ПАРЄ в Страсбурзі, згідно якої «право етнічних меншин на самовизначення (...) не передбачає автоматичного права на відділення [і] в першу чергу повинне бути реалізоване методом захисту прав меншин, як те визначено в Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин [2], а також в резолюції Асамблеї № 1334 (2003) [3] про позитивний досвід автономних регіонів як стимул для вирішення конфліктів в Європі» [4].

Всесвітня історія могутніх багатонаціональних супердержав (Вавилоно-персидської імперії, Османської, Австро-Угорської, Британської імперії, Югославії, СРСР, тощо) показує, що у кінцевому підсумку вони розпадались, а лінія розколу проходила саме по національним (етнічним) кордонам. Право націй на самовизначення проголошувалось ще на поч. ХХ ст. урядом США (В. Вільсона), а також російськими більшовиками, закріплення якого було однією із головних вимог початкового періоду їх діяльності.

В сучасному міжнародному праві існує велика кількість країн, що прагнуть незалежності, спираючись на вищевказаний принцип – це і геополітичні конфлікти у кавказькому регіоні, загострені в кін. ХХ ст. у зв'язку з розпадом СРСР (автономна республіка Абхазія, Південна Осетія, вірменсько-азербайджанська війна за Нагорний Карабах), в Азії (Курдистан, Уйгурстан чи Східний Туркестан, нереалізований татарсько-башкірський проект національної держави Ідель-Урал, Таміл Ілам на Шрі-Ланці, Тибет), на Африканському континенті (регіон Дарфур за заході Судану, Кабінда – бивша колонія Португалії та сучасна провінція республіки Ангола, Західна Сахара, Південний Судан), на Близькому Сході (Палестинська автономія як результат арабсько-ізраїльських війн), в Східній Європі (протистояння сербів в Боснії та Герцеговині, історична область Трансильванія в Румунії, Придністровська Молдавська Республіка, Косово, Турецька Республіка Північного Кіпру), в Західній Європі (Іспанська автономія Галісія, Каталонія та Басконія, а також Фландрія як історична область на території сучасних Франції, Бельгії та Нідерландів) та у Великобританії (Північна Ірландія, Шотландія).

На жаль, на сьогодні цей перелік продовжує російсько-український конфлікт, який набув статусу міжнародного, за Автономну республіку Крим та весь південний схід України (утворення на її території квазідержав – Луганської та Донецької народних республік) (далі – ЛНР та ДНР). В історії державотворення цей випадок вже сам по собі є прецедентом, коли унітарна держава переходить до федералізації (тим більше за рахунок іноземної інтервенції, військової агресії та часткової анексії). Тому для припинення подальшої анексії територій України потрібне негайне міжнародне визнання ЛНР та ДНР незаконними терористичними організаціями. В той же час, має бути запроваджена абсолютна заборона мовлення на території України тих засобів масової інформації, які проводять суспільну антиукраїнську політику. Паралельно з цим має бути заборонена діяльність тих політичних сил, які займаються пособництвом та підтримкою терористів.

Досі на українській території мають місце постійні випадки провокацій з боку російської сторони у вигляді несанкціонованого перетину кордону України – наземним шляхом, водним та повітряним простором.

З правом української нації на самовизначення тісно пов'язане питання гарантій державного суверенітету. Суверенітет української держави охороняється не лише національними законами, а і міжнародними гарантіями: конвенціями щодо визначення сутності поняття «агресії» з метою запобігання та протидії їй, прийнятими ще 3-5 липня 1933 р. в ході Лондонської економічної конференції; Статутом ООН 1945 р. [5]; Будапештським Меморандумом про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р. між Україною, США, Росією та Великою Британією про неядерний статус України, а також про гарантії її суверенітету та безпеки [6]; рішенням Венеціанської комісії Ради Європи (Європейської комісії за демократію через право) від 15.03.2014 р. [7]. Таким чином, для запобігання штучно нав'язаного сепаратизму з метою анексії її законних територій, в Україні є всі законні підстави покладатися на міжнародно-правовий захист своєї територіальної цілісності та непорушності кордонів.

В тому випадку, якщо сторона-агресор, винна у таких порушеннях, не бажає йти на цивілізований діалог, вести дипломатичні перемовини для залагодження конфлікту, а продовжує діяти всупереч і в умисне порушення міжнародних норм та головного принципу міжнародного права – *Pacta sunt servanda* («договорів потрібно дотримуватися»), блокує доступ дипломатичних місій до

розв'язання міжнародного конфлікту, ігноруючи думку всієї світової спільноти – тоді для неї невідворотними мають стати дієві санкції (юридичні, фінансові, економічні, політичні) з боку міжнародних гарантів.

В кінцевому підсумку порушники міжнародних угод, тим більше гарантами яких вони самі мали бути, мають нести ще й персональну міжнародну кримінальну відповідальність. Саме таким має бути результат порушення спокою, миру та безпеки в світі.

В той же час, питання міжнародної безпеки нерозривно пов'язане з невтручанням у внутрішнє життя держави. Це невтручання повинно проявлятися і у такій сфері суспільного життя як державно-церковні відносини, які, в свою чергу, регулюються як нормами світського національного права, так і нормами канонічного права, оскільки знаходяться на перетині двох паралельно існуючих правових систем: світської і релігійної. Суспільство живе у постійній взаємодії цих систем. Це відбувається незалежно від конфесійної приналежності громадян держави. В преамбулі Основного Закону України – Конституції проголошено, що вона прийнята Верховною Радою України «*від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, ... усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями...*» [8].

Від їх взаємодії залежить ціла система взаємовідносин (національного права держави та канонічного права Церкви), що складаються в суспільстві, в першу чергу, між органами світської та духовної (церковної) влади. Взаємодія цих правових систем визначається та регулюється трьома системами права: міжнародною, державною та системою релігійного (церковного) права.

Механізм взаємодії між державою та Церквою ґрунтується не на прямому безпосередньому підпорядкуванні, а на підпорядкуванні, заснованому на диференціації суб'єктів влади: священнослужитель підкорюється представнику державної влади як підлеглий державі, і навпаки, другий підкорюється першому як член Церкви. Під невтручанням держави в церковні справи розуміється невтручання в управління, врівнення, богослужіння, в діяльність канонічних церковних установ, тощо – тобто у внутрішньоцерковні справи [9, п. III.3].

В той же час, канонічним правом визначаються галузі, в яких священнослужителі та канонічні церковні структури не можуть надавати допомогу державі, а також вступати з нею у співробітництво. Серед них: політична боротьба (напр., недопущення залучення священнослужителів до участі у передвиборних агітаціях, політичній діяльності, а також до участі у діяльності органів влади та в той же час можливість такої участі для мирян як віруючих громадян, що виражають свою громадянську позицію, однак за умови, що вони не будуть виступати від імені Церкви); ведення громадянської чи агресивної зовнішньої війни; безпосередня участь у розвідувальній та іншій діяльності, яка у відповідності з державними законами передбачає збереження таємниці службової інформації як відомостей з обмеженим доступом, в тому числі на сповіді (в протизаконодавчому канонічному нормам).

Так, в Основах соціальної концепції Російської Православної Церкви (далі – РПЦ) зазначається, що взаємодія держави та Церкви розкривається у змісті таких понять, як «збереження сфери виключної компетенції», «самостійність та незалежність в межах владних повноважень», «взаємопідтримка», «взаємна співпраця». Однак, таку практику співпраці РПЦ з російською державою не можна вважати такою, що відповідає вище задекларованим ними принципам та нормам канонічного права.

Нарівні з газовою та енергетичною незалежністю як зовнішнього фактора, що дає державі внутрішню свободу, постає питання незалежності української Церкви від Московського патріархату, та підпорядкування її напряму Вселенському патріарху з відновленням історичного права Київської митрополії на незалежну Церкву в незалежній державі та подальше заснування українського патріархату.

В історичному ракурсі сфера розвитку державно-церковних відносин на українських землях сягає часів античності та обумовлена існуванням двох гілок влади – світської (правителі) та церковної (жерці, папи, патріархи, митрополити). Духовенство завжди впливало на міжнародні відносини, прийняття політичних рішень, питання війни та миру та інші суспільно значимі події всередині країни.

На сьогоднішній день питання суверенітету України та його міжнародного захисту – це також і питання суверенітету української Церкви від політики Росії. Ця гостра проблема постала у зв'язку зі співпрацею окремих священників українських парафій з ФСБ російської держави, деякі з яких являються при цьому громадянами Росії та, здійснюючи своє служіння не в ім'я Боже та в духовне процвітання українського народу, а використовуючи його як підривно-діяльність всередині країни, впливаючи та маніпулюючи свідомістю віруючих. Безумовно «свобода совісті та віросповідання є імпе-

ративом для будь-якої меншини» і тому не можна погодитися з тими, хто переслідуючи політичні цілі зневажає моральні цінності [10, с. 230]. Однак, такі агенти Кремля, підточують при цьому національну суспільну мораль зсередини веденням прихованої проросійської українофобської політики (пропаганди), що, як мінімум, не відповідає національним інтересам України, використовуючи політтехнології прихованого впливу на віруючих українських громадян як потенційний електорат для розпалювання міжнаціональної ворожнечі між законослухняними віруючими громадянами УПЦ Московського та Київського патріархатів. В тому числі організація у передвиборчий час численних «хресних ходів» з Києво-Печерської Лаври, які насправді здійснювалися на підтримку єдиного кандидата від провладної партії під транспарантами із замаскованою символікою, проти яких категорично був налаштований та на які не давав своє благословення Блаженніший Володимир, предстоятель УПЦ, будучи високодуховною та моральною особою, який не йшов на компроміси зі своєю совістю, та не змішував церковне управління з політикою. В цьому контексті доцільно згадати використання терористами православної символіки, георгіївських стрічок, тощо. Ці дії не менше загрожують державній безпеці, ніж ведення відкритої антиукраїнської пропаганди.

На підтвердження вищевказаного прикладом активної позиції Вселенського Патріарха Варфоломія I як верховного пастиря всіх православних християн у напрямку зближення з міжнародною спільнотою для вирішення спільних соціально значущих проблем є його участь у численних міжнародних конференціях. На конференції «Мир і толерантність» (Стамбул, 1994 р.), де Варфоломій I виступив як її організатор та учасник, оприлюднена так звана «Босфорська декларація», в якій слідом за підсумковим документом Бернської мирної конференції 1992 р., проголошувалося, що злочин вчинений в ім'я релігії є злочином проти релігії. Ця позиція співзвучна з діяльністю держави у сфері протидії тоталітарними сектам та терористичним угрупованням, а також злочинам, вчиненим на основі релігії. Важливим є акцент Патріарху на розгляді сучасних проблем, таких як совість, свобода і права людини, повага і толерантність, соціальна справедливість і глобалізація, бідність, нерівність та влада, релігія та політика, міжрелігійний діалог, а також фундаменталізм і фанатизм, націоналізм, расизм, ксенофобія і конфлікти [10].

Тому актуальним як ніколи є питання повернення юрисдикції УПЦ до її попереднього статусу. Таким чином Україна зможе ліквідувати самі причини проблеми, а не боротися з її наслідками.

Продовжуючи тему захисту прав громадян України необхідно наголосити на наступному. В зв'язку з численними порушеннями прав людини у Україні за останні роки наша держава стала одним із лідером по кількості звернень громадян до міжнародного судочинства. Безперечно, кожен громадянин має право на захист та відновлення власних порушених прав. Це має забезпечувати, в першу чергу, держава своїм законодавством. В той же час, коли сама ж держава обмежує чи порушує права та свободи людини, тоді питання їх захисту та відновлення виноситься на розгляд міжнародної спільноти, а саме до міжнародних судових інстанцій. Зокрема, це право проявляється у зверненні особи з заявою (Application) до європейського суду з прав людини (European Court of Human Right) (далі – Європейський суд), що знаходиться у м. Страсбург, Франція (Strasbourg, France) при Раді Європи (Council of Europe) у відповідності до Статті 34 Європейської Конвенції з Прав Людини, а також до ст.ст. 45 та 47 Процедури Суду (under Article 34 of the European Convention on Human Rights and Rules 45 and 47 of the Rules of Court).

При цьому слід зазначити, що це право з'явилося у громадян України у відповідності до Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. [11](далі – Конвенція) ратифікованою Законом України N 475/97-ВР від 17.07.97 «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. [12]

Згідно ст. 9 Конституції України, «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Згідно ч. 1 ст. 15 Закону України «Про міжнародні договори України» «Чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права» [13]. Ч. 1 ст. 19 цього ж Закону передбачено, що: «Чинні міжнародні договори України ... є частиною національного законодавства...», а ч. 2 ст. 19 «Якщо міжнародним договором України ... встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.».

Згідно ст. 27 Віденської конвенції «Про право міжнародних договорів» від 23.05.69 р. [14] (ратифікована Україною Указом Президії Верховної Ради УРСР «Про приєднання до Конвенції із застереженнями та заявою» N 2077-XI від 14.04.86) «учасник не може посилатись на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору» [15].

Загалом, принцип пріоритету міжнародного права над внутрішнім законодавством є загально-визнаним міжнародно-правовим принципом.

Отже, згідно чинних для України міжнародних договорів та законодавства України - при наявності колізії між нормами права України та Конвенції (чи іншого ратифікованого і чинного міжнародного договору) повинні застосовуватись норми Конвенції (чи іншого міжнародного договору).

Порушення Конвенції та/або протоколів до неї з відповідною аргументацією (Statement of Alleged violation(s) of the Convention and/or Protocols and of Relevant Arguments) є обов'язковою вимогою для подання заяви до вищезазначеного органу. В тому числі при обов'язковій умові, що заявником були використані будь-які інші засоби внутрішнього захисту.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини»: «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [16].

Тому застосування норм Конвенції, що є джерелом міжнародного та, безумовно, внутрішнього (національного) права є гарантією та юридичною основою захисту прав людини від неправомірних порушень її прав з боку держави.

Законом України «Про ратифікацію Конвенції ...» встановлено, що «Україна повністю визнає на своїй території дію ... статті 46 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» (ч. 1 ст. 1 Закону) [12]. Тому всі позиції викладені у рішеннях Європейського Суду з приводу тлумачення Конвенції також застосовуються як частина національного права України.

Необхідно зазначити, що позиції Європейського суду викладені у рішеннях з приводу тлумачення Конвенції, і самі рішення суду не є нормативно-правовими актами у власному розумінні. Тобто на відміну від судів у системі «загального права» (common law) Європейський суд не створює право, а лише тлумачить норми Конвенції.

Обов'язковість на території України тлумачень Європейського суду щодо норм Конвенції витікає також з норм Віденської конвенції «Про право міжнародних договорів» від 23.05.69 р., а саме п. «b» ч. 3 ст. 31 який встановлює, що при тлумаченні міжнародного договору «поряд з контекстом враховується ... наступна практика застосування договору, яка встановлює угоду учасників щодо його тлумачення» [14]. Обов'язковість тлумачень Конвенції дані Європейським судом в його рішеннях визнається і в судовій практиці України.

Часто служителі української Феміди позбавляють особу такого важливого аспекту публічного розгляду справи, як право бути заслуханим у суді, передбачене ще в римському праві: «audi alteram partem» («вислухати обидві сторони»), що складає собою правило справедливого правосуддя. В свою чергу, право бути заслуханим породжує право бути почутим судом. А гарантією того, що сторона була заслухана та була почута, є мотивоване рішення суду. Однак, порушення права на справедливий судовий розгляд виражається також у винесенні немотивованого судового акту (у вигляді рішень апеляційних судів), оскільки в ньому ігноруються аргументи та доводи сторони судового процесу через позбавлення можливості надати такі аргументи та докази.

Часом рішення судів апеляційної інстанції в Україні повністю позбавляють людину можливості подальшого захисту та відновлення своїх конституційних прав. Має місце також порушення ст. 13 Конвенції, яка встановлює: «Кожен, чиї права і свободи, викладені в цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи.».

Отже, норми національного права прийняті всупереч міжнародним нормам є незаконними, а їх застосування – неправомірним.

Однак, в українському суспільстві існують деякі проблеми у зверненні до ЄСПЛ, а саме: 1) тривалість у часі процедури розгляду справи у зв'язку з великою кількістю звернень громадян України до цієї міжнародної установи пов'язаною з масовими порушеннями прав людини в Україні; 2) втрачена можливість звернення громадян України до ЄСПЛ через пропуск термінів подачі заяви у зв'язку з юридичною необізнаністю громадян; 3) недотримання процедури звернення до ЄСПЛ (необхідність вичерпання всіх можливих національних механізмів захисту та відновлення порушених прав); 4) більшість громадян, які мають усі правові підстави для відстоювання своїх порушених прав у ЄСПЛ взагалі не звертаються до нього, втомившись від затяжних багаторічних судових тяжб (процесів) в Україні без сподівання отримати справедливе рішення на його користь. У зв'язку з цим постає необхідність залучення до правової допомоги з цих питань безкоштовних висококвалі-

ліфікованих юристів таких міжнародних правозахисних організацій, як Українська Гельсінська спілка, Amnesty International та інших, які б допомагали забезпечити на належному професійному рівні звернення громадян до ЄСПЛ; 5) рішення самого ЄСПЛ мають виконуватися в Україні, а для цього повинна бути проведена негайна люстрація судово-правоохоронних органів, державної виконавчої служби України та ін. Інакше процедура захисту та відновлення порушених прав людини в Україні буде йти по колу (порушення – процедура національного судочинства – звернення до ЄСПЛ – невиконання рішень ЄСПЛ).

Важливим положенням заяви до ЄСПЛ є її окремий розділ, в якому виноситься питання сатисфакції – Розділ V. Викладення предмету заяви та попереднього розміру справедливої сатисфакції (EXPOSÉ DE L'OBJET DE LA REQUÊTE ET PRÉTENTIONS PROVISOIRES POUR UNE SATISFACTION EQUITABLE). До змісту сатисфакції відносяться питання відшкодування матеріальної та моральної шкоди. В Україні людські честь і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю [8]. Їх судовий захист можливий безпосередньо на основі прямої дії норм Конституції. Образа честі і гідності передбачає право постраждалої особи на відшкодування моральної шкоди в судовому порядку через забезпечення компенсації. Так згідно з ч. 2 ст. 23 Цивільного Кодексу України моральна шкода полягає не лише у фізичному болю та стражданнях, яких зазнала фізична особа (п. 1), але і у *душевних* стражданнях, яких вона зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів (п. 2), а також у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна (п. 3); в тому числі і у приниженні честі та гідності (п. 4) [17]. Зазначається, що розмір відшкодування моральної шкоди визначається залежно не лише від характеру правопорушення, але і глибини фізичних та душевних страждань.

Тобто моральна сторона життя суспільства має свій матеріальний (напр., грошовий) вимір. Таким чином, ще на етапі правотворчості законодавець визнає, що паралельно з матеріальною сферою існує інша – нематеріальна сфера. Підтверджуючи наявність у людини душевних страждань, держава таким чином визнає (чи принаймні не заперечує) існування людської душі, а отже і духовності загалом.

Тому потрібно пам'ятати, що релігійний чинник, іншими словами моральний чинник у праві – це критерій та еталон суспільних відносин. Ми маємо спиратися на релігійні норми як на моральну основу здійснення законодавчої діяльності. Однак, на жаль, критичну ситуацію в системі законотворчості та правосуддя в Україні ми могли констатувати нещодавно. Січнева законотворчість парламенту України отримала одностайну критичну правову оцінку з боку міжнародної спільноти. Сумнозвісні закони, прийняті Верховною Радою України 16.01.2104 р., продемонстрували легалізацію недемократичних та антигуманістичних дій проти українського народу.

Поновлення питання про ратифікацію підписаного Україною ще у 2000 р. Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Статут Суду), прийнятого в м. Римі 17.07.1998 р. Дипломатичною конференцією повноважних представників під егідою ООН по заснуванню Міжнародного кримінального суду Гааги змогло б забезпечити можливість міжнародного захисту та відновлення порушених невід'ємних природних прав людини, а також підняття принципово важливого питання про юридичну відповідальність винних осіб за скоєні злочини [18].

Ст. 5 Статуту Суду визначає його юрисдикцію по відношенню до найсерйозніших злочинів, що викликають міжнародну стурбованість, а саме: злочини геноциду, злочини проти людяності, військові злочини та злочини агресії.

До дій щодо українського народу, які у міжнародному праві кваліфікуються як злочини проти людяності та підпадають під юрисдикцію Суду, і визначаються ст. 7 вищезазначеного Статуту, відносяться будь-які із наступних діянь, пов'язані з багаторазовим їх здійсненням у рамках широко-масштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб (якщо такий напад здійснюється свідомо), що застосовується з метою проведення політики держави чи організації, яка направлена на здійснення такого нападу, або з метою сприяння такій політиці, а саме: убивство; ув'язнення в тюрму чи інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; катування, тортури – як навмисне заподіяння сильного болю чи страждань, чи то фізичних чи психічних, особі, що знаходиться під вартою чи під контролем обвинувачуваного; переслідування – як умисне та серйозне позбавлення основних прав всупереч міжнародному праву за ознакою приналежності до будь-якої групи чи спільноти за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, чи іншими мотивами, які повсюдно визнані недопустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-якими діяннями, зазначеними в даному пункті, або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду; насильницьке зникнення людей у вигляді арешту, затримки або викрадення людей дер-

жавою або політичною організацією або з їхнього дозволу, за їхньою підтримкою чи з їхньої згоди, при наступній відмові визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю або місцезнаходження цих людей з метою позбавлення їх захисту з боку закону протягом тривалого періоду часу; інші нелюдські діяння аналогічного характеру, що полягають у навмисному заподіянні сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або серйозного збитку психічному або фізичному здоров'ю.

Тим більше, що і сама Конституція України чітко визначає: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» (ст. 28) [8].

Також статутом Нюрнберзького воєнного трибуналу 1945 р. відповідно до ст. 6 вказаного Статуту, всі міжнародні злочини поділяють на три групи: 1) злочини проти миру: планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни і порушення міжнародних договорів, угод чи змова, спрямована на вчинення будь-якої з вищенаведених дій; 2) воєнні злочини, а саме: порушення законів і звичаїв ведення війни: вбивство, катування чи викрадення в рабство або для іншої мета цивільного населення окупованої території; вбивства чи катування військовополонених чи осіб, які зазнали корабельної аварії на морі; вбивства заручників, пограбування громадської або приватної власності; безглузде руйнування міст та сіл, руйнування, не виправдані воєнною необхідністю, тощо; 3) злочини проти людства: вбивства, катування, поневолення, депортації та інші жорстокі злочини, вчинені за політичними, расовими чи релігійними мотивами [19].

Саме юридична об'єктивність, а не політична прихильність, опозиційність чи нейтральність, мають бути основною позицією в оцінці легітимності дій органів державної влади в процесі законотворчості та правозастосування.

Влада будь-якої країни завжди має прагнути до взаємного порозуміння з громадянським суспільством, яке делегувало їм виключні повноваження, а не необмежені права, до деескалації будь-яких конфліктів, до мирного розв'язання криз виключно демократичним шляхом.

Важливо пам'ятати, що в понятті «закону» завжди існує подвійна складова: це буква закону і його дух. «Сліпа» язичницька богиня Феміда як символ правосуддя, нажаль, не завжди є уособленням головного закону – християнського закону любові до людини. І тому часом в правосудді проявляється домінанта букви закону над його духом.

Та найголовніше – в основі прав людини лежать природні права, які є невідчужуваними та непорушними (ст. 21 Конституції України). І жоден закон не може штучно здійснити юридичне виправдання їх порушень.

Правова етика гостро піднімає питання – де є межа між правами людини (особистою свободою, свободою совісті) та свавіллям (як реалізацією своєї волі та вседозволеності під прикриттям права). Оскільки права людини не безмежні, вони обмежуються правами інших людей («свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої» [20]), тому ціль держави – не обмежувати права, а регулювати відносини шляхом визначення та закріплення цих прав у законах з метою забезпечення прав людини. Держава – це не стільки джерело права, скільки інструмент для його забезпечення.

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73).

2. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 01.02.1995 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_055

3. Резолюція ПАРЕ №1334. – Офіційний сайт Парламентської Асамблеї Ради Європи – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/р/parliamentary_assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2003%5D/%5BJune_2003%5D/Res1334.asp

4. Резолюція ПАРЕ №1832. – Офіційний сайт Парламентської Асамблеї Ради Європи –

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/р/parliamentary_assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2011%5D/%5BOct2011%5D/Res1832_rus.asp

5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. – Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_010

6. Меморандумом про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р. – Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_158

7. Рішення Комітету Міністрів Ради Європи від 14 березня 2014 року. - Офіційний сайт Парламентської Асамблеї Ради Європи - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.coe.int/t/cm/aboutcm_en.asp
8. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст. 141) або [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
9. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви. Официальный сайт Московского Патриархата - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/document/400443/>
10. Вселенський Патріарх Варфоломій. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. Пер. з англ. - К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. - 360 с.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. - Офіційний сайт Верховної Ради України - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
12. Закон України N 475/97-ВР від 17.07.97 «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, N 40, ст.263) (Із змінами, внесеними згідно із Законом N 551-XIV від 24.03.99, ВВР 1999, N 22-23, ст.197).
13. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906-IV. - Офіційний сайт Верховної Ради України - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
14. Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. - Офіційний сайт Верховної Ради України - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/995_118
15. Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про приєднання УРСР до Віденської Конвенції про право міжнародних договорів від 14.04.86- Офіційний сайт Верховної Ради України - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2077-11>
16. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV. - Офіційний сайт Верховної Ради України - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
17. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44, ст.356. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/435-15go/>
18. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.98. - Офіційний сайт Верховної Ради України - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_588
19. Устав Міжнародного воєнного трибунала для суда і покарання головних воєнних преступників європейських стран от 08.08.1945. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_201
20. Суспільство і закон. Розмова з Блаженнішим Любомиром. Аудіокнига у 2-х CD. - Видання департаменту інформації УГКЦ, - ПП ММС «Свічадо», 2013.

State Sovereignty, Territorial Integrity and Human Rights Protection in Ukraine in Terms of Russian Military Aggression - International Legal Instruments and Mechanisms, Guarantees and Responsibilities

Summary

The military aggression by Russia escalates the issue of international security guarantees not only the border areas of Ukraine, but also in Europe, Asia and America. It actually put the whole world in the face of the Third World War.

The absence of clear decisions and actions (sanctions) by the international community towards Russia after the military conflict in Chechnya, Transnistria, Georgia led the Russian authorities' brazen confidence in the legality of their actions. This became the beginning the following gross violations of international law.

Regular cases of provocations by the Russian side are still on Ukrainian territory in the form of unauthorized border crossing Ukraine - by land, water and airspace.

The right of nations to self-determination is connected with the question of guarantees of state sovereignty. Ukrainian state sovereignty protected by national laws and international guarantees. Thus, Ukraine has all legitimate reasons for international legal protection of its territorial integrity and inviolability of borders to avoid artificial separatism & illegitimate annexation of its territories.

If the aggressor does not want to go to a civilized dialogue, and continues to act contrary the international norms and general principle of international law - *Pacta sunt servanda* («contracts must be followed»), ignoring the opinion of the world community - then sanctions (legal, financial, economic, political) from international guarantors are unavoidable.

Today the question of Ukraine's sovereignty and its international protection - it is also a question of the Ukrainian Church sovereignty from Russian policy. It is important the interaction between church and state through national law and canon law to address this issue.

Numerous human rights violations and require Ukraine to international protection in the European Court of Human Rights in Strasbourg.

Topical also is the question of ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court of The Hague for legal liability of those responsible for committing crimes under international law qualify as crimes against humanity (according to the Statute of the Court) and war crimes (according to the Charter of the Nuremberg Military Tribunal in 1945) within the jurisdiction of the Court.

Наталія Мушак

Застосування санкцій проти Росії як засіб захисту економічних інтересів України

Стаття присвячена дослідженню низки обмежувальних заходів, вжитих Європейським Союзом проти Росії. Проаналізовано рівні санкцій, серед яких призупинення політичної співпраці, введення персональних санкцій щодо фізичних осіб у вигляді заборони на в'їзд та замороження активів і встановлення обмежень на окремі сектори російської економіки. У статті досліджено вжиті Україною та скоординовані з Європейським Союзом обмежувальні заходи для захисту національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності.

Ключові слова: міжнародно-правові санкції, неправомірні дії, персональні санкції, секторальні санкції, національна безпека.

Стаття посвящена исследованию ряда ограничительных мер, принятых Европейским Союзом против России. Проанализировано уровни санкций, в том числе приостановление политического сотрудничества, введение персональных санкций в отношении физических лиц в виде запрета на въезд и замораживание активов, установление ограничений на отдельные сектора российской экономики. В статье исследовано применяемые Украиной и скоординированные с Европейским Союзом ограничительные меры для защиты национальной безопасности, суверенитета и территориальной целостности.

Ключевые слова: международно-правовые санкции, неправомерные действия, персональные санкции, секторальные санкции, национальная безопасность.

The article is devoted to the analysis of a set of restrictions applied by the European Union against Russia. The article stipulates three kinds of restrictions against the Russian Federation in response of providing the maintenance of the territorial integrity of Ukraine. The first level of restrictions – political that suspends the international cooperation with the Russian Federation in different spheres of economy. The second level of sanctions is characterized by the application of certain restrictions against Russian individuals. The third level of sanctions – economic that influence Russian economy stronger comparing with previous restrictions. The article researches the Ukrainian coordinated with the European Union restrictive measures for the protection of its national security, sovereignty and territorial integrity.

Key words: international and legal sanctions, illegal actions, personal sanctions, sector sanctions, national security.

Постановка проблеми. Європейський Союз застосовує ряд обмежувальних заходів по відношенню до третіх країн та держав-членів ЄС. Такі заходи можуть бути введені проти фізичних та юридичних осіб третіх країн, держав-членів ЄС, а також суб'єктів їх національного права. У відповідь на порушення Російською Федерацією суверенітету та територіальної цілісності України ЄС запроваджено три рівні санкцій щодо її неправомірних дій. Серед них: призупинення політичної співпраці, введення персональних санкцій щодо фізичних осіб у вигляді заборони на в'їзд та замороження активів і встановлення обмежень на окремі сектори російської економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці європейського права не достатньо висвітлені питання застосування Європейським Союзом обмежувальних заходів як по відношенню до держав-членів ЄС, так і до третіх країн. Питанням співпраці України та Європейського Союзу у політичній та економічній сферах присвячені роботи вітчизняних науковців І. Березовської, Я. Костюченка, Д. Кулеби, В. Муравйова, О. Святун, О. Стрельцової тощо. Проте нові реалії співпраці України з ЄС вимагають подальшого дослідження правового механізму застосування міжнародно-правових санкцій з боку Європейського Союзу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні, правовим проблемам застосування Європейським Союзом санкцій щодо третіх країн поки що не приділялось достатньої уваги в українській та зарубіжній літературі з європейського права.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначити основне завдання та зміст санкцій та проаналізувати правовий механізм застосування Євросоюзом комплексу обмежувальних заходів щодо держав-членів та третіх країн.

УДК 341.1

МУШАК Наталія Богданівна,

кандидат юридичних наук, доцент Київського університету права НАН України.

© Н. Мушак, 2014

Виклад основного матеріалу. Встановлення санкцій в праві міжнародних організацій є одним з засобів контролювання організацією виконання державами-членами її правомірних вимог. Європейський Союз також використовує цей механізм. Проте в рамках ЄС це явище вийшло за рамки практики міжнародних міжурядових організацій. В ЄС санкції виступають і у вигляді обмежувальних заходів по відношенню до третіх країн та держав-членів. Саме в такому вигляді санкції вперше на практиці були застосовані в рамках механізму політичного співробітництва держав-членів Євросоюзу разом з економічними заходами, коли у 1982 р. вони були запроваджені проти Аргентини.

Треба зазначити, що ЄС застосовує санкції по відношенню до третіх країн, їх фізичних та юридичних осіб, а також стосовно держав-членів і суб'єктів їх національного права. Обидва випадки, на відміну від міжнародної відповідальності Євросоюзу, регулюються Лісабонськими договорами про Європейський союз (ДЄС) і про функціонування Європейського Союзу ДФЄС [1].

Щодо міжнародно-правових санкцій, то в установчих договорах їх застосування регулює ст. 215 ДФЄС. В той же час вони є безпосереднім втіленням повноважень Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ). Ця особливість знайшла своє відображення в згаданій статті, яка відсилає до розділу ДЄС присвяченому питанням СЗППБ. Відповідно запровадження санкцій проти третіх держав, що містять в собі зазвичай зовнішньоекономічну складову продовжує знаходитися на перетині СЗППБ і колишньої комунітарної складової, яка закріплена у відповідних положеннях ДФЄС (ст. 215), але при цьому має особливу процедуру застосування механізмів СЗППБ.

Санкції неодноразово були введені в останні роки, як на автономних засадах права ЄС, так і на здійснення обов'язкових резолюцій Ради Безпеки ООН. Санкції є інструментом дипломатичного чи економічного характеру, за допомогою яких прагнуть домогтися змін у діяльності і політиці.

Міжнародно-правові санкції фінансового або економічного характеру ЄС запроваджує або проти третіх держав або проти фізичних чи юридичних осіб, груп чи недержавних утворень. Процедура в обох випадках є аналогічною: спершу ухвалюється політичне рішення в рамках СЗППБ на основі ст. 25 ДЄС, після чого відповідно до ст. 215 ДФЄС Комісія разом з Верховним представником виносять на засідання Ради пропозицію про запровадження економічних або фінансових санкцій, яка ухвалюється рішенням кваліфікованою більшістю. Рада інформує про рішення Європейський Парламент.

Конкретні питання застосування міжнародно-правових санкцій ЄС визначені в Основних принципах, що стосуються використання обмежувальних засобів (санкцій). Такі принципи містяться у Документі Ради ЄС 10198/1/04) [2]. Передбачено, що санкції ЄС можуть включати:

- дипломатичні санкції (висилка дипломатів, розрив дипломатичних зв'язків, припинення офіційних візитів);
- призупинення співпраці з третьою країною;
- бойкот спортивних або культурних заходів;
- торговельні санкції (загальні або конкретні торговельні санкції, збройне ембарго);
- фінансові санкції (заморожування коштів або економічних ресурсів, заборона на фінансові операції, обмеження на експортні кредити або інвестиції);
- заборони польотів;
- заборона перебування в ЄС [3].

Запровадження таких санкцій можливе і на основі угод з третіми країнами. Так, Котонська угода 2000 р. з країнами Африки, басейнів Карибського моря і Тихого океану (АКТ) передбачає запровадження санкцій за порушення прав людини та корупцію.

Крім того, документи співпраці з третіми країнами передбачають проведення консультацій з ними в разі запровадження санкцій проти якоїсь країни або приєднання таких країн до санкцій ЄС. Наприклад, проведення консультацій щодо санкцій, які застосовує ЄС, передбачені у Порядку денному асоціації (ПДА), укладеному ЄС із Україною. А Македонія, Чорногорія та Ісландія (всі три – країни-кандидати на вступ до ЄС), Албанія, Боснія і Герцеговина, Сербія (балканські країни, що беруть участь у Процесі стабілізації та асоціації), Ліхтенштейн та Норвегія (країни-учасниці Європейського економічного простору) приєдналися до рішення Ради ЄС 2011/69/CFSP, що накладає обмежувальні заходи до чиновників із Білорусії, відповідальних за придушення масових протестів, які відбулися після виборів 2011 р. [4].

Можливе також запровадження проміжного виду санкцій в рамках боротьби з тероризмом, в формі «адміністративних заходів стосовно пересування капіталів і платежів», через замороження фондів, фінансових активів чи економічних доходів, проте лише проти «фізичних або юридичних осіб, груп або недержавних утворень» (ст. 75 ДФЄС). Ці санкції, виходячи з того, проти кого вони

спрямовані, можуть мати як міжнародно-правовий, так і внутрішньо європейський характер. Їх запроваджують через звичайну законодавчу процедуру у формі регламенту Європарламенту і Ради ЄС. Втілює їх в життя Рада ЄС за пропозицією Комісії ЄС.

Санкції, прийняті на основі ст. 215 і 75 ДФЄС, мають містити певні правові гарантії, що на практиці означає право фізичних та юридичних осіб на оскарження правомірності їх запровадження в Суді ЄС. Наприклад, державні діячі третіх країн, яким заборонений в'їзд на територію ЄС, відтепер зможуть заперечувати подібну міру в Суді ЄС. Крім того, санкції, як зазначено у Декларації № 25 щодо цих статей, мають базуватися на ясних і чітких критеріях. Ці критерії мають адаптувати до особливостей кожного обмежувального заходу.

Щодо внутрішніх санкцій, то їх можна поділити на декілька підвидів: проти держав-членів через істотне порушення цінностей ЄС; проти держав-членів з невиконання зобов'язань за Договорами, а також проти суб'єктів національного права держав-членів.

Перший з цих підвидів санкцій спрямовано проти держав-членів, що здійснюють постійне та істотне порушення цінностей ЄС і зараз їх викладено в ст. 7 ДЄС. Вперше їх було запроваджено при прийнятті Амстердамського договору 1997 р. Цінності ЄС, щодо порушення яких можливе запровадження санкцій проти держав-членів викладено в ст. 2, і їхній загальний зміст полягає в повазі до принципів свободи, демократії, поваги прав людини і основних свобод, принципу правової держави. При цьому не беруться до уваги особливості ситуації в окремій державі. Як зазначає С. Кашкін, «національна індивідуальність держав-членів підлягає повазі лише за умови дотримання ними цінностей Союзу» [5]. В разі «очевидної погрози порушення цінностей», але коли ще немає серйозного порушення, Рада ЄС більшістю в чотири п'ятих за згодою Європарламенту може направити потенційному порушникові «відповідні рекомендації». Ці рекомендації не є юридично обов'язковими для країни, але їхнє невиконання може дати привід владі Євросоюзу використати вже інші заходи.

Безпосередньо перед запровадженням санкцій за пропозицією однієї третини держав-членів чи Комісії ЄС Європейська Рада шляхом прийняття одностайного рішення за згоди Європарламенту пропонує державі-члену ЄС надати пояснення. Після встановлення факту «постійного та істотного порушення», безпосереднє рішення про запровадження санкцій приймає кваліфікованою більшістю Рада ЄС. Формою цих санкцій є: призупинення певних прав держави-члена за Договорами, позбавлення права голосу в Раді і інших органах з відповідною зміною відсоткових квот відповідно до ст. 354 ДФЄС. В подальшому за рішенням кваліфікованої більшості Ради ЄС вони можуть бути змінюватися чи скасовуватися (ст. 7 ДЄС). Треба зазначити, що саме така форма санкцій (позбавлення права голосу) є типовою для права міжнародних організацій.

Щодо санкцій проти держав-членів за невиконання зобов'язань за Договорами, то їх накладає Суд ЄС за позовом Комісії ЄС або іншої держави-члена. Також санкції можуть накладатися Судом ЄС на державу-члена за не виконання регламентів та не відвітування у встановлений строк перед Комісією ЄС про заходи з транспозиції директиви ЄС. Ці санкції виглядають у формі стягнення одноразової суми (штрафу) або пені Судом ЄС (ст. 260 ДФЄС).

Щодо суб'єктів національного права держав-членів, то тут санкції можуть запроваджуватися Комісією ЄС на підставі правових актів Європарламенту і Ради ЄС шляхом стягнення штрафів з підприємства за порушення окремих норм права ЄС або визнавати угоди, укладені з порушенням праві конкуренції, недійсними (ст. 105 ДФЄС). Такими повноваженнями Комісія ЄС зараз володіє в сфері права конкуренції (антимонопольного права) ЄС, а штрафи, що накладають нею, досягають сотень мільйонів євро (наприклад, штраф у розмірі близько 500 млн. євро на компанію «Майкрософт» за зловживання домінуючим положенням на ринку ЄС) [5].

У статті 49 ДЄС зазначено, що будь-яка європейська країна може стати членом Євросоюзу, якщо відповідатиме критеріям, в основі яких - демократія та європейські цінності [1].

Підписавши 27 червня 2014 р. у м. Брюсселі Угоду про асоціацію з Європейським Союзом [6], Україна зробила свій зовнішньополітичний вибір, засвідчивши при цьому повагу до цінностей ЄС (повагу до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини тощо), зазначені у ст. 2 ДЄС.

Підтримуючи Україну і водночас засуджуючи дії Росії, які спричинили порушення територіальної цілісності нашої держави і незаконну анексію Криму, Європейський Союз, починаючи з 06 березня 2014 р. поетапно запровадив три рівні санкцій щодо Російської Федерації.

Перший рівень обмежувальних заходів – політичний, запроваджений ЄС 06 березня 2014 р. полягає в припиненні міжнародного співробітництва з РФ в окремих сферах економіки. Зокрема, 20 березня 2014 р. Європейська Рада ухвалила Висновки [7], у яких зазначалося про припинення перегово-

рів щодо приєднання Росії до Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародного енергетичного агентства, а також про скасування проведення регулярних двосторонніх самітів між державами-членами ЄС, з одного боку, та Росією, з іншого.

Другий рівень санкцій характеризується запровадженням ЄС персональних санкцій проти конкретних фізичних осіб, які є причетними до підриву територіальної цілісності, суверенітету та незалежності України. Загальна кількість громадян Російської Федерації щодо яких введено візові та економічні обмеження становить 48 осіб. Зокрема, даним особам заборонено в'їжджати на територію будь-якої держави-члена ЄС, встановлено арешти їх рахунків, замороження активів тощо.

Загалом, суть запровадження Євросоюзом двох рівнів санкцій щодо Російської Федерації полягає у припиненні політичної співпраці та введенні персональних обмежень в цілому.

Третій рівень санкцій – економічний, і полягає у запровадженні персональних та секторальних санкцій. Даний вид санкцій, у порівнянні з попередніми, є найбільш відчутним для РФ, оскільки вперше у практиці Європейського Союзу було встановлено обмеження, які стосуються окремих секторів російської економіки. Так, 31 липня 2014 р. Рада ЄС ухвалила Рішення N 833/2014 щодо запровадження секторальних санкцій проти Російської Федерації, які попередньо були ухвалені у Комітеті постійних представників (COREPER) послів країн-членів ЄС 29 липня 2014 р. Рішення Ради ЄС опубліковано у Офіційному віснику Європейського Союзу (L 229/1) [8] 31 липня 2014 р. Рішення Ради ЄС набрало чинності 01 серпня 2014 р.

Санкції стосуються: 1) фінансового сектору; 2) енергетичного сектору; 3) продукції військового та подвійного призначення.

Фінансові санкції ввели обмеження для російських державних банків (включаючи ті, що мають частку державної власності вище 50%) щодо їх виходу на кредитний ринок та на використання фінансових інструментів, що передбачають строк більше 90 днів. Також заборонено випуск держбанками євробондів та випуск ними акцій на користь європейських власників. Повна заборона на транзакції в євро не передбачена. Відповідно до Додатку 3 Рішення Ради ЄС N 833/2014 до санкційного списку увійшли п'ять найбільших російських банки: Сбербанк, ВТБ Банк, Газпромбанк, Внешкеономбанк (ВЕБ), Росселкгосбанк. Можливості цих кредитних установ є суттєво обмеженими.

В сфері енергетики санкції стосуються нафтового сектору - ЄС заборонив експорт та реекспорт до Росії високотехнологічного обладнання, перш за все - обладнання для глибоководного буріння.

Накладені санкції на експорт машинного обладнання, електроніки та іншої продукції цивільного призначення, яка може бути використана у військових цілях. При цьому обмеження в сфері товарів військового призначення не застосовуються до тих контрактів, що були укладені раніше (наприклад, завершення контракту Франції та Росії щодо постачання в Росію вертольотоносців "Містраль").

У свою чергу, персональні санкції проти Росії було ухвалено 30 липня 2014 р. Рішенням Ради ЄС No 826/2014 щодо запровадження персональних санкцій проти низки російських висопосадовців [9]. Рішення опубліковано 30 липня 2014 р. в Офіційному віснику Європейського Союзу (L 226/16) та набрало чинності 30 липня 2014 р. (стаття 2). Відповідно до Додатку до документа санкції введено проти першого заступника голови адміністрації президента Росії Олексія Громова та голови ради директорів СМП банку Аркадія Ротенберга. До санкційного списку внесені акціонери банку "Росія" Юрій Ковальчук та Микола Шамалов.

Крім того, санкції введені проти трьох компаній. Це - виробник систем ППО "Алмаз-Антей", авіакомпанія "Добролет", що здійснює рейси до Криму, а також Російський національний комерційний банк, що працює в окупованому Криму.

15 серпня 2014 р. у м. Брюсселі відбулося позачергове засідання Ради міністрів закордонних справ ЄС щодо ситуації в Україні. За результатами зустрічі ухвалено Висновки [10], у яких відзначено, що обмежувальні заходи, прийняті ЄС, що безпосередньо пов'язані порушенням Росією міжнародного права та незаконною анексією Криму і дестабілізацією ситуації в Україні, залишаються в силі (п.10). При цьому функції моніторингу щодо ситуації в Україні та виконання санкцій здійснюють Рада ЄС, Комісія ЄС та Верховний Представник ЄС із зовнішньої політики і політики безпеки, які взаємодіють разом. У документі також зазначено, що ЄС продовжуватиме введення обмежувальних заходів щодо Російської Федерації у залежності від розвитку ситуації випадку і надалі.

Зі свого боку, Україною з метою захисту національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності також вжито ряд спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів. Зокрема, 14 серпня 2014 р. Верховна Рада України, виходячи з положень Конституції, Декларації про державний суверенітет України та загальновизнаних норм міжнародного права, ухвалила Закон України

«Про санкції» [11]. Згідно із законом спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) можуть застосовуватись з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, юридичних осіб, створених за законодавством України, а також інших суб'єктів.

Відповідно до закону, Верховна Рада України наділена повноваженнями схвалювати указ Президента про введення санкцій за умови, якщо вони вводяться щодо країни або невизначеного кола суб'єктів. У тому випадку, коли Указ стосується санкцій щодо окремих юридичних осіб та громадян, дії яких спрямовані на піддрив територіальної цілісності України, то такий Указ приймається на підставі рішення Ради з національної безпеки і оборони (РНБО) з наступним підписом Президента.

Підставами для застосування санкцій є: дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб'єктів, які створюють реальні та потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, її економічній самостійності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод.

Загалом законом передбачено наступні санкції: 1) блокування активів – тимчасове обмеження права особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном; 2) обмеження торговельних операцій; 3) обмеження, часткове чи повне припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України; 4) запобігання виведенню капіталів за межі України; 5) зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань; 6) анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема, анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами; 7) заборона участі у приватизації, оренді державного майна резидентами іноземної держави та особами, які прямо чи опосередковано контролюються резидентами іноземної держави або діють в їх інтересах; 8) заборона здійснення державних закупівель товарів, робіт і послуг у юридичних осіб-резидентів іноземної держави державної форми власності та юридичних осіб, частка статутного капіталу яких знаходиться у власності іноземної держави, а також державних закупівель у інших суб'єктів господарювання; 9) заборона або обмеження входу морських суден до територіальних вод або портів України та повітряних суден до повітряного простору України, або здійснення посадки на території України; 10) заборона видачі дозволів, ліцензій Національного банку України на здійснення інвестицій в іноземну державу, розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах на території іноземної держави; 11) припинення видачі дозволів, ліцензій на ввезення в Україну з іноземної держави чи вивезення з України валютних цінностей та обмеження видачі готівки за платіжними картками, емітованими резидентами іноземної держави; 12) заборона здійснення Національним банком України реєстрації учасника міжнародної платіжної системи, платіжною організацією якої є резидент іноземної держави; 13) заборона збільшення розміру статутного капіталу господарських товариств, підприємств, банків, у яких резидент іноземної держави, іноземна держава, юридична особа, учасником якої є нерезидент, або іноземна держава, володіє 10 і більше відсотками статутного капіталу або має вплив на управління юридичною особою чи її діяльність; 14) запровадження додаткових заходів у сфері екологічного, санітарного, фітосанітарного та ветеринарного контролю; 15) припинення дії торговельних угод, спільних проектів та промислових програм у певних сферах, зокрема, у сфері безпеки та оборони; 16) заборона передання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності; 17) припинення культурних обмінів, наукового співробітництва, освітніх та спортивних контактів, розважальних програм з іноземними державами та іноземними юридичними особами; 18) відмова у наданні і скасування віз резидентам іноземних держав, застосування інших заборон в'їзду на територію України; 19) інші санкції, що відповідають принципам їх застосування, встановленим Законом України «Про санкції».

В цілому, санкції введені по відношенню до 172 фізичних осіб та 65 юридичних осіб Російської Федерації та інших країн. Так, вже 15 серпня 2014 р. Державна авіаційна служба України запровадила для деяких російських авіакомпаній спеціальний режим виконання транзитних польотів з Російської Федерації через повітряний простір України. Такі авіаперевізники як "Трансаеро" та "Аерофлот-російські авіалінії", які виконують транзитні польоти через Україну у сполученні між Росією та Болгарією, Ізраїлем, Туреччиною, Єгиптом та Грецією можуть перетинати повітряний простір України лише за умови отримання відповідного дозволу від Державіаслужби України для кожного рейсу окремо.

При цьому санкції, запроваджені Україною, не поширюються на послуги поштового зв'язку, ведення телерадіотрансляцій, діяльність засобів масової інформації, а також на виробництво друкованих засобів масової інформації та інших інформаційних матеріалів.

Загалом, на нашу думку, для того, щоб обмежувальні заходи, вжиті Україною проти Росії, почали ефективно діяти проти агресора, вони перш за все повинні бути чітко скоординовані та узгоджені із аналогічними санкціями, запровадженими з боку Європейського Союзу.

1. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/JOHtm1.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>
2. The Basic Principles on the Use of Restrictive Measures (Sanctions) (Council document 10198/1/04). [Електронний ресурс] / European Union – Режим доступу : <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/04/st10/st10198-re01.en04.pdf>.
3. European Commission – Restrictive measures. Sanctions or restrictive measures. 17.03.2011. [Електронний ресурс] / European Union – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/docs/index_en.pdf.
4. Declaration by the High Representative on behalf of the European Union on the alignment of certain third countries with the Council Decision 2010/639/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus, as amended by Council Decision 2011/69/CFSP. Brussels, 3 March 2011. 7266/11. PRESSE 50. [Електронний ресурс] / European Union – Режим доступу : http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/119568.pdf.
5. Основополагающие акты Европейского Союза: учредительные документы Европейского Союза, Хартия Европейского Союза об основных правах, Лиссабонский договор 2007 г. с комментариями / Ответст. редактор Кашкин С.Ю. – М. : Инфра-М, 2008. – 704 с.
6. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://glavcom.ua/pub/2012_11_19_EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf
7. Council conclusions on Ukraine approved by the European Council 20 March 2014, Brussels, 20 March 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/141707.pdf
8. Council Regulations No 833/2014 of 31 July 2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine // Official Journal of the European Union, No L 229/1. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0833&from=EN>
9. Council implementing Regulation (EU) No 826/2014 of 30 July 2014 implementing Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine // Official Journal of the European Union, No 226/16. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0826&from=EN>
10. Council conclusions on Ukraine adopted by Foreign Affairs Council meeting, Brussels, 15 August 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/144314.pdf
11. Закон України «Про санкції» від 14.08.2014. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1629-18

Application of Sanctions Against Russia as Protection Measure of the Ukrainian Economic Interests

Summary

The article is devoted to the analysis of a set of restrictions applied by the European Union against Russia. The article defines different kinds of sanctions, applied by the European Union – diplomatic (deportation of diplomats, breach of diplomatic relations); suspension of the cooperation with the third country, boycott of sport and culture events, trade sanctions (general or certain trade sanctions); financial sanctions (freezing of assets or economic resources, prohibition of sales); prohibition of residence within the European Union). The article stipulates three kinds of restrictions against the Russian Federation in response of providing the maintenance to the territorial integrity of Ukraine. The first level of restrictions – political that suspends the international cooperation with the Russian Federation in different spheres of economy. The second level of sanctions is characterized by the application of certain restrictions against Russian individuals. The third level of sanctions – economic that influence Russian economy stronger comparing with previous restrictions. The article researches the Ukrainian coordinated with the European Union restrictive measures for the protection of its national security, sovereignty and territorial integrity.

Міжнародно-правові
оцінки подій
в Україні
2013-2014 років

Ігор Леднік

нарушение которых вызвано ее участием в программе ЕС «Восточное партнерство». В ней приводится политико-правовой анализ реализации интеграционных проектов ЕС и России, которая привела к разрушению послевоенной системы безопасности и непрекращающейся российской военной агрессии в отношении Украины. Автором приводится аргументация о необходимости дополнения нынешнего двухстороннего формата сотрудничества с ЕС многосторонним по присоединению стран-партнеров к программе «eUnion» в качестве гарантии защиты их территориальной целостности. Украине здесь отводится особая и ведущая роль.

Ключевые слова: Восточное партнерство, Украина, Европейский Союз, Россия, суверенитет, территориальная целостность, международно-правовая защита, «eUkraine + eUnion».

Защита интересов Украины – в преодолении политико-правового кризиса в Восточном партнерстве

Статья посвящена реализации заходів по відновленню територіальної цілісності та суверенітету України, порушення яких викликане її участю в програмі ЄС «Східне партнерство». Надається політико-правовий аналіз реалізації інтеграційних проектів ЄС та Росії, що призвела до розпаду післявоєнної системи безпеки та триваючої російської військової агресії щодо України. Автор наводить аргументи щодо необхідності доповнення існуючого двостороннього формату співробітництва з ЄС багатостороннім по приєднанню країн-партнерів до програми «eUnion» у якості гарантії захисту їх територіальної цілісності. Україні тут відводиться особлива та провідна роль.

Ключові слова: Східне партнерство, Україна, Європейський Союз, Росія, суверенітет, територіальна цілісність, міжнародно-правовий захист, «eUkraine + eUnion».

Статья посвящена реализации мер по восстановлению территориальной целостности и суверенитета Украины,

The report is dedicated to the implementation of measures on the restoration of Ukraine's territorial integrity and sovereignty, whose breach has been caused by the country's participation in the EU programme "Eastern Partnership". It provides a political and legal analysis of the implementation of integration projects of the EU and Russia, the latter leading to the destruction of the postwar security system and the continuing Russian military aggression against Ukraine. The author puts forward arguments for the need to supplement the current bilateral format of cooperation with the EU on the accession of the partner countries to the program "eUnion" with a multilateral one in order to guarantee the protection of their territorial integrity. Ukraine is assigned a special and leading role here.

Key words: Eastern Partnership, Ukraine, the European Union, Russia, sovereignty, territorial integrity, international legal protection, «eUkraine + eUnion».

Интересы Украины не будут должным образом защищены с позиций международного права без международно-правовой оценки становления и конкуренции на постсоветском пространстве двух геополитических проектов – Восточного партнерства и Таможенного союза России, Беларуси и Казахстана. Без этого нельзя объяснить природу украинской трагедии и происходящие вокруг нее международные отношения, как нельзя и спрогнозировать действия или бездействие основных субъектов в разрешении конфликта и их соответствие критериям правомерности.

В настоящий момент Украина имеет достаточно стран-партнеров для защиты своих и общих с ними интересов. Эти интересы отражены в решениях международных институтов и ждут своего претворения в жизнь.

Из всего спектра решений по ситуации в Украине особое внимание следует уделить резолюции Парламентской Ассамблеи Совета Европы №1988(2014) от 9 апреля 2014 года «Последние события в Украине: угрозы для функционирования демократических институтов». Указав на риск дестаби-

УДК 341.01

ЛЕДНИК Игорь Александрович,

координатор Подгруппы «Интеграция в ИКТ-инфраструктуру ЕС», Рабочая Группа 2 (Экономическая интеграция и сближение с политическими курсами ЕС) Форума гражданского общества Восточного партнерства, председатель Общественно-экспертного совета по развитию электронного бизнеса в Республике Беларусь (Е-делегация).

© И. Ледник, 2014

лизации и ухудшения режима безопасности всего региона в случае дальнейшей российской военной агрессии против Украины, ПАСЕ рекомендует странам-гарантам по Будапештскому соглашению, а также другим заинтересованным европейским государствам, изучить возможность для заключения соглашений, гарантирующих независимость, суверенитет и территориальную целостность Украины [1].

Нарушенный Российской Федерацией баланс сил в Европе сегодня возможно восстановить на принципиально ином уровне разрешения конфликтов. Тот факт, что результатом геополитического противостояния ЕС-Россия стало возникновение зон «замороженных» конфликтов на территории Восточного партнерства указывает на необходимость переосмысления хода реализации программы и принятия неотложных мер по решению проблемы перераспределения «потенциала» насилия.

Переход на качественно новый уровень программы потребует от ее участников проявления должной политической воли. Для Евросоюза он чреват серьезными имиджевыми потерями – под сомнение ставится его способность выстраивать собственную политику безопасности в соответствии с им же декларируемыми ценностями. Однако куда более реальными ценностями и куда более весомыми аргументами для политиков должны стать те людские и материальные потери, которые украинский народ несет в борьбе за независимость, суверенитет и территориальную целостность своей страны.

Какие же соглашения в рамках Восточного партнерства могут стать реальным механизмом по обеспечению гарантий безопасности, предоставленных Украине по Будапештскому меморандуму за отказ от статуса ядерной державы?[2].

В нынешний, цифровой век, соблюдение общепризнанных принципов и норм ОБСЕ, десятилетиями поддерживавшее послевоенную систему безопасности, приобрело новое звучание. Эти принципы и нормы стали основой, институциональным базисом интеграции стран в общеевропейское информационное пространство из-за ее особых требований к верховенству права.

Реализация соглашений в данной области невозможна в отрыве от выполнения странами-гарантами своих обязательств по Будапештскому меморандуму. Эти соглашения призваны стать сигналом и для гражданского общества России, чей нынешний политический режим нарушил обязательства страны-гаранта. На смену навязанному обществу харизматичному типу легитимизации власти с его ужасающими проявлениями – лживой пропагандой, насилием и войной, должен прийти основанный на верховенстве права европейский, легально-рациональный.

Запад – Россия: дивергентность развития отношений

После военного вторжения России в Грузию в августе 2008 года мир узнал о новой российской доктрине – «зоне привилегированных интересов». Тогдашним президентом России Дмитрием Медведевым к ней были отнесены все республики бывшего СССР, включая страны Балтии [3].

Российско-грузинская война на изменение существовавшего тогда миропорядка особо не повлияла. Активное обсуждение внешнеполитической доктрины России свелось к проблеме «признания» мировым сообществом в качестве субъектов международного права оккупированных ею грузинских территорий – Южной Осетии и Абхазии.

Дискретность же событий в Украине – последовавшие за Революцией Достоинства российская военная оккупация и аннексия части ее территории, полностью переформатировала мировой прапорядок, краеугольным камнем которого является нерушимость послевоенных границ.

Оценивая предысторию нынешних событий, уместно отметить дальновидность украинских политиков, принимавших решение по отказу от ядерного оружия. Украина стала инициатором заключения Будапештского меморандума, по которому 5 декабря 1994 года гарантии безопасности со стороны России, США и Великобритании получили Беларусь и Казахстан. С подписанием данного соглашения было увязано вступление в силу Закона Украины от 16 ноября 1994 года «О присоединении Украины к Договору о нераспространении ядерного оружия от 1 июня 1968 года» [4].

Первое нарушение Россией своих обязательств по Будапештскому меморандуму произошло при попустительстве стран-гарантов в отношении Беларуси. В условиях прямого вмешательства во внутренние дела суверенного государства и непосредственного участия высших российских должностных лиц – Егора Строева, Геннадия Селезнёва и Виктора Черномырдина, 22 ноября 1996 года между президентом Лукашенко А.Г. и председателем Верховного Совета Шарцеком С.Г. было заключено соглашение «Об общественно-политической ситуации и конституционной реформе в Республике Беларусь».

Российское вмешательство позволило Александру Лукашенко избежать процедуры импичмента и, сорвав ратификацию соглашения парламентом, провести 24 ноября 1996 года незаконный референдум по изменению Конституции Республики Беларусь. Специальная комиссия Верховного Совета оценила проведение референдума как уголовно наказуемое деяние – захват государственной власти неконституционным путём [5]. Ее председатель Виктор Гончар 16 сентября 1999 года подвергся насильственному исчезновению и внесудебной казни [6].

Нарушение руководством России своих обязательств по Будапештскому меморандуму привело к упразднению в Республике Беларусь принципа правового государства и установлению подконтрольного ему режима единоличной власти. Та легкость, с которой Кремль подчинил своим собственным интересам осуществление Беларусью прав, присущих ее суверенитету, вдохновила его на продвижение доктрины «зоны привилегированных интересов». Реальным ее воплощением стал «евразийский интеграционный проект», а включение в него в составе России аннексированной части Украины – ценой «будапештских гарантий».

Данную проблему усугубляет характер соперничества ЕС и России по реализации своих интеграционных проектов. Оба центра, исповедующие разные ценности, делают свой упор исключительно на административный ресурс. Этим и объясняется их постепенное расхождение, дошедшее до открытой конфронтации, и то многообразие появляющихся при этом действий и способов их поведения.

Кульминацией «интеграционной» политики ЕС стала несостоявшаяся попытка режима Януковича развернуть Украину за неделю до Вильнюсского саммита Восточного партнерства, при ранее парафированном соглашении об ассоциации с ЕС, в сторону Таможенного союза России, Беларуси, Казахстана. Последующие за этим народные волнения, война, потеря суверенитета и территориальной целостности страны-партнера существенно отдалили ЕС от его первоначальной цели – укрепление общеевропейской безопасности.

После крупнейшего расширения Евросоюза в мае 2004 года была принята Европейская политика добрососедства (ЕПД) с целью предотвращения развития конфликтных ситуаций между государствами-членами ЕС и их соседями [7]. ЕПД отвечает стратегическим задачам Европейской стратегии безопасности, нацеленной на создание вокруг ЕС «кольца дружественных стран» с надлежащим правлением и рыночной экономикой.

ЕПД применяется по отношению к непосредственным соседям ЕС, имеющим с ним морскую или сухопутную границу, за исключением России, настоявшей на особом для себя равноправном статусе во взаимоотношениях с ЕС, который был оформлен договором о стратегическом партнерстве.

Этот момент стал отправной точкой геополитического противостояния России с ЕС в реализации ею доктрины «зоны привилегированных интересов». Институциональной ее основой стало созданное российским руководством в 2001 году Евразийское экономическое сообщество (ЕврАзЭС), на базе которого в дальнейшем будут созданы Таможенный и Евразийский экономический союзы России, Беларуси и Казахстана. Последний был оформлен 29 мая 2014 года после включения Россией в свой состав субъектами федерации Автономную Республику Крым и город Севастополь.

В рамках ЕПД особая роль в развитии углубленного сотрудничества по созданию зоны безопасности и благосостояния отводится Восточному партнерству, реализация которого начата 7 мая 2009 года. Впервые эта польско-шведская инициатива была обсуждена Европейским Советом 19-20 июня 2008 года, а уже 8 августа последовала российская военная агрессия в отношении одного из ее потенциальных участников – Грузии.

1 сентября 2008 года Европейский Совет по итогам своего чрезвычайного заседания поручил Еврокомиссии ускорить подготовку предложения по Восточному партнерству для подачи четкого сигнала поддержки Грузии в его конфликте с Россией и учесть его возможные последствия. Данный геополитический контекст нашел свое отражение в программе [8].

Для Евросоюза российско-грузинский конфликт не стал уроком. Предпочтение в Восточном партнерстве было отдано двухстороннему сотрудничеству на министерском уровне. Многостороннее по утверждению в странах-партнерах верховенства права и демократии ушло на задний план. Участие в программе представителей гражданского общества и бизнеса в отсутствие реального механизма их влияния на развитие в своих странах рынка и демократии превратилось в фикцию.

Кремль не мог не воспользоваться этим обстоятельством в реализации своего конкурирующего проекта – Таможенного союза России, Беларуси и Казахстана. Борьба Александра Лукашенко за лучшие условия финансовой поддержки своему режиму в обмен на подпись под договором закон-

чилась для него «капитуляцией» после российского телесериала «Крестный батька», растиражировавшего информацию о его психическом заболевании и причастности к внесудебным казням своих оппонентов [9]. 3 сентября 2013 года руководство Армении отказалось от парафирования соглашения об ассоциации с ЕС и заявило о вступлении в Таможенный союз. В настоящий момент в его состав включена и находящаяся под российской юрисдикцией оккупированная часть Украины.

В своей интеграционной политике Евросоюз пренебрег необходимостью анализа и влияния на издержки, которые могут возникать вследствие сложившихся в каждой стране институциональных рамок. Институты и функционирующие в их рамках организации определяют «правила игры» в обществе и задают структуру побудительных мотивов человеческого взаимодействия, как в экономике, так и в политике. Институциональные изменения являются ключом к пониманию исторических перемен.

С отходом США и Великобритании от своих обязательств по Будапештскому меморандуму в случае с Беларусью Россия получила неограниченные возможности активного влияния на институциональные изменения в сопредельных странах для создания нового геополитического центра с нею во главе. С вмешательством во внутренние дела Украины и установлением своих «правил игры» касательно нерушимости границ Россия нивелировала систему ОБСЕ.

Нетрудно предугадать, как далеко может зайти экспансионистская политика руководства ядерной державы, вышедшее из-под контроля международного права, если на его основе не будут противопоставлены ответные контрмеры соизмеримого характера.

Интеграция в информационное общество ЕС

В Восточном партнерстве в рамках тематической платформы «Экономическая интеграция и сближение с политическими курсами ЕС» предусмотрено многостороннее сотрудничество по взаимосвязанности информационно-коммуникационных инфраструктур (ИКИ), как между странами-партнерами, так и между ними и ЕС.

Как уже ранее отмечалось, обязательным условием интеграции в информационное общество ЕС является соблюдение принципов и норм международного права. Это необходимо, как для достижения требований к информации в части ее **полноты, достоверности и целостности** для последующего ее использования в рамках электронного правительства, так и для взаимосвязанности ИКИ и трансграничного электронного взаимодействия.

Евразийская «интеграция» строится на противоположных принципах – отрицании верховенства права, что несет в себе постоянную угрозу суверенитету и территориальной целостности стран-партнеров ЕС. При этом самым уязвимым для них местом является устойчивость их политических систем. От нее зависит и территориальная целостность страны, и неразрывно связанная с нею целостность ИКИ.

Предвидя негативные последствия для Украины в случае подписания ею на саммите в Вильнюсе соглашения об ассоциации с ЕС, а также в целях достижения политической и институциональной стабилизации в странах Восточного партнерства путем регулятивного сближения с ЕС в области электронных коммуникаций, по итогам Форума гражданского общества Восточного партнерства (4-5 октября 2013 года, Кишинев) была создана Подгруппа «Интеграция в ИКТ-инфраструктуру ЕС» [10].

Подгруппой поставлена цель присоединения стран Восточного партнерства к программе eUnion, участники которой – страны-члены ЕС, кандидаты в ЕС и участники Европейской зоны свободной торговли (EFTA), объединились на основе Европейской Декларации по электронному правительству для совместной реализации прав граждан и организаций на его услуги и вовлечения заинтересованных сторон в процесс формирования политики [11].

В 2014 году Украина председательствует в Сети регуляторов электронных коммуникаций стран Восточного партнерства. 12 марта, до включения Россией в своей состав оккупированной украинской территории – Автономной Республики Крым и города Севастополя, в МИД Украины было направлено предложение на политическом уровне инициировать присоединение стран Восточного партнерства к программе eUnion [12].

Данное предложение отвечает рекомендации резолюции ПАСЕ «Последние события в Украине: угрозы для функционирования демократических институтов» по заключению европейскими государствами и странами-гарантами по Будапештскому меморандуму дополнительных соглашений, гарантирующих независимость, суверенитет и территориальную целостность Украины.

Разработка «дорожных карт» для каждой (eUkraine + eUnion) позволит вернуть процесс интеграции в систему международного права и предоставит странам-партнерам ЕС дополнительные гарантии защиты их суверенитета и территориальной целостности [13].

Присоединению к программе eUnion должны предшествовать меры по восстановлению верховенства права (реабилитация, реституция, люстрация) и демократических норм (противодействие нарушениям избирательных прав граждан) в соответствии со стандартами ОБСЕ. Реализация этих мер существенно осложняется распространением на территорию Украины «евразийской» юрисдикции, в том числе и уголовной (Олег Сенцов, Надежда Савченко, Арсен Аваков, Игорь Коломойский, Дмитрий Ярош и др.).

В международном праве понятие «норма признается» позволяет субъекту трансформировать свою власть в формирование источника международного права. В этой связи, в контексте уголовного преследования белорусского правозащитника Екатерины Садовской, МИД Украины поставлено в известность о факте и основаниях непризнания Евразийского экономического союза (ЕАЭС) субъектом международного права по причине правовой ничтожности подписи Александра Лукашенко от имени Республики Беларусь и нарушения сторонами договора резолюции Генеральной Ассамблеи ООН «Территориальная целостность Украины» от 27 марта 2014 года [14].

МИД Украины также предоставлены материалы, касающиеся предпринятых действий в защиту украинского военнослужащего Надежды Савченко в рамках универсальной уголовной юрисдикции [15].

Следует признать, что взаимодействия с внешнеполитическим ведомством Украины не сложились. Революция Достоинства не повлекла за собой автоматического изменения институциональных рамок, которые поддерживают «порядок ограниченного доступа» в качестве фундаментального способа организации украинского общества [16, с. 84-85]. Такая ситуация исключает успешную реализацию на международном уровне контрмер против российской военной агрессии.

«Порядок ограниченного доступа» исключает и проведение заявленных реформ посредством информатизации страны. Являясь институциональными рамками взаимодействия в условиях рентоориентированной структуры прав собственности, такой порядок существенно затрудняет переход к рыночной структуре. При нем внедрение элементов электронного правительства всегда будет нацелено исключительно на совершенствование фискальных функций государства. Это неизбежно приведет к несовместимости информационных систем и, в конечном итоге, сделает невозможным интеграцию в информационное общество ЕС в рамках Соглашения об Ассоциации Украины с ЕС (гл.14. Информационное общество) [17].

http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535

Рекомендации.

В международном праве термин «правомерность» служит для обоснования полномочий субъекта и означает его способность самостоятельно принимать обязательные для исполнения решения, создавать имеющие обязательную силу нормы. И какими бы не были причины отхода от принципов верховенства права странами-гарантами по Будапештскому меморандуму или странами-подписантами Совместной Пражской Декларации Восточного партнерства, с ее принципами взаимных интересов, обязательств и ответственности, факт остается фактом – международное право утратило необходимую юридическую силу, гарантирующую общую безопасность.

На постсоветском пространстве в качестве основы функционирования союза авторитарных режимов во главе с ядерной державой стремительно утверждается особое, «евразийское» право. Страны Восточного партнерства предоставлены сами себе в борьбе с его распространением. Налогоплательщики ЕС финансируют программу, не обеспечивающую им должную безопасность. Такое положение дел ведет к серьезным последствиям глобального характера.

Предлагается:

1. На политическом уровне инициировать заключение соглашений о присоединении стран Восточного партнерства к программе eUnion, приступить к разработке «дорожной» карты (eUkraine + eUnion) и включить данный вопрос в повестку консультаций по Будапештскому меморандуму о гарантиях безопасности. Это позволит, помимо прочего, послать четкий сигнал относительно прохождения любых регистрационных процедур на временно оккупированной территории Украины согласно юрисдикции Российской Федерации.

2. Дать международно-правовую оценку легитимности в качестве субъектов международного права созданных Российской Федерацией интеграционных объединений по изложенным выше основаниям.
3. Принять дополнения в Закон Украины «Об обращениях граждан» для его приведения в соответствие с Декларацией ОБСЕ об основных свободах в цифровой век [18]. Рассмотрение и принятие решений по электронным обращениям граждан, находящихся на временно оккупированной Россией территории, позволит им реализовать свое конституционное право на участие в управлении государственными и общественными делами.
4. Максимально информатизировать процесс деокупации украинских территорий в рамках Закона Украины 1207-VII «Об обеспечении прав и свобод граждан и правовом режиме на временно оккупированной территории Украины».

1. Текст резолюции ПАСЕ №1988(2014) от 9 апреля 2014 года «Последние события в Украине: угрозы для функционирования демократических институтов» http://news.liga.net/news/politics/1307523-rezolyutsiya_pase_po_situatsii_v_ukraine_polnyu_tekst.htm
2. Будапештский меморандум о гарантиях безопасности http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_158
3. Встреча президента России Дмитрия Медведева с представителями американского Совета по международным отношениям: <http://www.regnum.ru/news/polit/1084377.html>
4. Закон Украины «О присоединении Украины к Договору о нераспространении ядерного оружия от 1 июня 1968» <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80>
5. Заключение Специальной комиссии Верховного Совета 13-го созыва Республики Беларусь по референдуму 24 ноября 1996 года <http://www.ourbelarus.org/blogs/new/141>
6. Предварительное заключение о причастности высших должностных лиц Беларуси в связи с фактами исчезновений и (или) произвольных казней Юрия Захаренко, Виктора Гончара, Анатолия Красовского, Дмитрия Завадского <https://www.facebook.com/notes/европа-без-диктатур/предварительное-заключение-по-фактам-насильственных-исчезновений-и-внесудебных-к/374393632649304>
7. Европейская Политика Добрососедства: http://eeas.europa.eu/delegations/russia/what_eu_neighbourhood_policy_eastern_partnership/index_ru.htm
8. Сообщение Еврокомиссии Европейскому Совету и Европарламенту «Восточное партнерство»: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0823:FIN:EN:PDF>,
9. Журналист Павел Шермет о «черной метке» от российских властей Лукашенко: <http://www.newsru.com/russia/05jul2010/pr.html>,
10. Форум гражданского общества Восточного партнерства: <http://www.eap-csf.eu/ru/working-groups/wg2-economic-integration/>,
11. Европейская Декларация по электронному правительству: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/ministerial-declaration-on-e-government-malmo.pdf>,
12. Обращение в Министерство иностранных дел Украины: [http://ourbelarus.org/tmp/МИД%20Украины%2012_03_2014%20-%20Интеграция%20в%20ИКТ-инфраструктуру%20ЕС\(1\).pdf](http://ourbelarus.org/tmp/МИД%20Украины%2012_03_2014%20-%20Интеграция%20в%20ИКТ-инфраструктуру%20ЕС(1).pdf),
13. О присоединении стран Восточного партнерства к eUnion: <http://www.ourbelarus.org/blogs/new/2897>
14. Обращения в Генеральную прокуратуру Республики Беларусь по делу белорусского правозащитника Екатерины Садовской: <https://www.facebook.com/groups/ilvs2012/permalink/681077221980942/>
15. Обращение в Генеральную прокуратуру Республики Беларусь по делу военнослужащего Украины Надежды Савченко: <https://www.facebook.com/groups/ilvs2012/permalink/684158248339506/>
16. «Насилие и социальные порядки», Норт Дуглас, Уоллис Джон, Вейнгафт Барри, М.: Изд. Институт Гайдара, 2011, стр.480,
17. Соглашение об Ассоциации Украины с ЕС http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535,
18. Декларацией ОБСЕ об основных свободах в цифровой век: <http://www.osce.org/mc/97986?download=true>.

Protection of Ukraine's Interests – in Overcoming Political and Legal Crisis of Eastern Partnership

Summary

The extraordinary meeting of the European Council requested the European Commission in September 1, 2008 to speed up the preparation of a proposal for the Eastern Partnership, taking into account the possible consequences of the Georgian-Russian conflict.

Consequences. Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol city have been occupied and involved by Russia in the "Eurasian" projects. Thousands of casualties are the result of a never-ending struggle of Ukrainians against the Russian military aggression for the independence and territorial integrity of the country. International terrorist act in the sky over Ukraine (17.07.2014) claimed the lives of hundreds of citizens of the European Union. International organizations confirmed the destruction of European security and world order.

Competition in the integration policy of the European Union with Russia in a single institutional framework (emphasis on administrative resources) excluded multilateral cooperation to promote the rule of law and democracy. The principles of the Prague Declaration, such as mutual interests, obligations and liabilities, do not work as practice shows matching EU single sanctions policy to deter the aggressor. Eastern Partnership with the support of the United States has been militarized. EU taxpayers are funding the program without providing them with security by creating a "ring of countries with good governance and a market economy".

Without the support of international institutions that reported severity of the problem, the international legal protection of the interests of Ukraine is problematic.

The Parliamentary Assembly of the Council of Europe, in its resolution №1988 (2014) on April 9, 2014 "The recent events in Ukraine: threat to the functioning of democratic institutions" refers to the risk of destabilization and deterioration of the security regime of the region in the event of further Russian military aggression against Ukraine. PACE recommends that countries that have signed the Budapest Treaty, as well as other interested European countries, should explore the possibility for agreements that guarantee the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

For effective international legal protection of the interests of Ukraine and other countries of the Eastern Partnership is proposed to initiate the process of joining the program eUnion. Participants in the program, such as the EU Member States, EU candidate and members of the European Free Trade (EFTA), have been united on the basis of the European Declaration on e-Government for the joint implementation of the rights of individuals and organizations for its services and the involvement of stakeholders in the policy-making process.

Development and implementation of "road maps» (eUkraine + eUnion) for each country will return the process of integration in the Eastern Partnership in the system of international law and give its members effective safeguards for the protection and restoration of their sovereignty and territorial integrity.

Юрій Волошин

Євген Годованик

Перспективи реформування Ради Безпеки ООН у контексті захисту національних інтересів України

Стаття присвячена дослідженню різних аспектів реформування Ради Безпеки ООН як головного органу ООН на сучасному етапі. Проблема розглядається з точки зору юридичного аналізу модернізації її складу, структури, порядку голосування у контексті захисту національних інтересів України.

Ключові слова: ООН, Рада Безпеки ООН, міжнародна безпека, національні інтереси, Україна.

Статья посвящена исследованию различных аспектов реформирования Совета Безопасности ООН как главного органа ООН на современном этапе. Проблема рассматривается с точки зрения юридического анализа модернизации его состава, структуры, порядка голосования в контексте защиты национальных интересов Украины.

Ключевые слова: ООН, Совет Безопасности ООН, международная безопасность, национальные интересы, Украина.

The article is devoted to the study of various aspects of the reform of the Security Council of the United Nations as the main organ of the United Nations at the present stage. The problem is considered from the point of view of the legal analysis of the modernization of its composition, structure, the voting procedure in the context of protecting the national interests of Ukraine.

Key words: United Nations, the UN Security Council, international security, national interests, Ukraine.

Постановка проблеми. Проблемні питання діяльності Ради Безпеки (далі – РБ) щодо підтримання міжнародного миру та безпеки об’єктивують на сучасному етапі необхідність доктринальної розробки оптимальної концептуальної, інституційної та нормативної моделі цього органу, що має відповідати принципово новим загрозам та викликам, забезпечуючи таким чином найповніше досягнення цілей та реалізацію принципів Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН) в частині його спеціальної компетенції у вказаній сфері.

Актуальність дослідження вказаної проблематики зумовлена знаходить свій прояв відразу у контексті декількох чинників, серед таких варто відзначити наступні: а) важливе місце РБ ООН, як другого за Статутом ООН [1] головного органу ООН, що несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки та приймає рішення, які мають обов’язкову силу для членів ООН, адже, відповідно до ст. 25 Статуту, вони зобов’язані підкорятися рішенням РБ ООН та виконувати їх; б) актуальність на сучасному етапі міжнародно-правових проблем, що пов’язані з необхідністю вдосконалення та підвищення ефективності виконання РБ своїх функцій шляхом реформування її складу, структури, методів роботи та порядку прийняття рішень, що викликало міжнародну дискусію на найвищому міждержавному рівні, яка може бути розв’язаною лише на основі

УДК 341.123.043(043)

ВОЛОШИН Юрій Олексійович,

д.оctor юридичних наук, професор, завідувачий відділом теорії та практики законотворчої діяльності Інституту законодавства Верховної Ради України.

ГОДОВАНИК Євген Валентинович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету.

© Ю. Волошин, 2014
© Є. Годованик, 2014

норм та принципів міжнародного права; в) необхідність розробки оптимальної комплексної моделі організації та діяльності реформованого РБ у сучасних умовах викликів та загроз національним інтересам Української держави, які одночасно становлять безпосередню загрозу міжнародній безпеці не тільки на регіональному, але потенційно і на глобальному рівні міждержавних відносин, що актуалізує необхідність активної участі посадових осіб українських державних органів, вітчизняних науковців, представників громадськості у процесі обговорення та пошуку оптимального механізму підвищення ефективності забезпечення Організацією Об'єднаних Націй життєво важливого стану міжнародного миру та безпеки та розблокування правових можливостей Ради Безпеки щодо запобігання та протидії актам агресії, які вчиняють, як демонструють останні події, у тому числі, і постійні члени цього органу – носії особливої відповідальності за дотримання та збереження міжнародного правопорядку у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що проблематика реформування РБ ООН досить ретельно розглядається як у вітчизняній, так й у західній міжнародно-правовій літературі. Так, протягом останніх років щодо вказаних питань висловлювалися такі українські науковці, як М. О. Баймуратов, В. Н. Денисов, О. Л. Копиленко, М. М. Микієвич, К. О. Савчук. Крім того, можна назвати західних вчених, зокрема, П. Кеннеді, С. Доуса, Я. Воутерса, Б. Сімму та інших.

Аналізуючи джерельно-монографічну базу, можна зробити загальний висновок про досить високий рівень наукової розробки міжнародно-правових питань реформування РБ на сучасному етапі. В той же час, жодне з наявних профільних досліджень не вирішує питання комплексного аналізу загальних основ такого реформування у контексті посилення можливостей України щодо захисту своїх національних інтересів та протидії агресивним діям іноземних держав проти її суверенітету, територіальної цілісності та нерухомості державних кордонів. Таким чином, дослідження вказаних питань є важливим науковим та практичним завданням, що потребує вирішення на сучасному етапі розвитку вітчизняної науки міжнародного права.

Мета статті всебічно дослідити різноманітні юридичні аспекти реформування Ради Безпеки ООН на сучасному етапі у контексті посилення можливостей захисту національних інтересів України.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи сучасну міжнародно-правову проблематику реформування ООН як універсальної міжнародної організації, насамперед, варто погодитися зі слушною оцінкою М. О. Баймуратова, що «проблема реформування ООН прямо пов'язана із проблемою неефективності цієї найкрупнішої та єдиної універсальної міждержавної організації, яка почала виявлятися у 70-х роках минулого століття» [1, с. 266].

В цьому контексті варто відзначити загальні пропозиції щодо реформування ООН, що у західній міжнародно-правовій літературі на доктринальному рівні першим висловив М. Бертран.

По-перше, він обґрунтував важливість розробки концепції міжнародної організації нового типу, необхідність чіткого формулювання її завдань, цілей, а також визначення її нових інституційних меж.

По-друге, М. Бертран звернув увагу на наявність перешкод, які існують на шляху реформ. Тут він посилається на структурну децентралізацію системи ООН, яка практично блокує будь-яку між агентську чи міжустановчу координацію, на протидію з боку Секретаріату ООН будь-яким змінам, нововведенням. Автор підкреслив також, що реформам заважає і той факт, що уряди країн – членів ООН недооцінюють цю унікальну міжнародну організацію. Значна їх більшість вважає, що головні проблеми мають і можуть вирішуватись іншими, а не оонівськими каналами.

По-третє, Бертран вказав на поступовість у підході до процесу змін в ООН, відносно необхідні певні критерії:

- значимість реформи;
- першочергове здійснення реформ там, де існує найменший опір;
- зацікавленість у проведенні реформ держав-членів;
- реформи мають сприяти подальшим реформам, тобто це має бути постійним логічним процесом [1, с. 267-269].

В цілому, можна запропонувати такі основні напрями модернізації та реформування ООН: 1. Адміністративний (здебільшого, не потребує внесення змін до Статуту). 2. Інституціональний (здебільшого, потребує внесення змін до Статуту, адже стосується питань міжнародно-правового статусу головних органів ООН). 3. Нормативний (потребує внесення змін до Статуту, але таким чином, щоб не підірвати його фундаментальні підвалини, а лише адаптувати до нових умов, в першу чергу – шляхом виключення статутних норм, що внаслідок історичного процесу та прогресивно-го розвитку міжнародного права втратили своє політико-правове значення). Всі означені напрями

реформування повинні відбуватися в межах одного загального процесу реформи ООН відповідно до сучасних умов, загроз та викликів.

Одним з найважливіших елементів такого загального інституціонального реформування ООН є модернізація РБ ООН як її головного органу у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки.

Так, П. Кеннеді визнає необхідність реформ в ООН, яка «все більше здається анахронізмом» [2, с. 245], оскільки її Статут виражає реалії на момент його прийняття у 1945 р. [2, с. 245], називаючи серед «розумних та поступових» перетворень «розширення складу Ради Безпеки ООН» [2, с. 278]. На думку О. М. Барабанова, В. О. Голіцина і В. В. Терещенко, «склад і структура РБ ООН, визначені на основі балансу сил, що сформувався за підсумками Другої світової війни, не можуть завжди залишатися незмінними» [3, с. 106], оскільки, зокрема, «рішення не можуть більше здійснюватися лише членами Ради Безпеки, а потребують широкої військової, фінансової та політичної участі інших держав. Недостатня представленість широкого кола членів Організації послабляє підтримку рішень Ради Безпеки» [3, с. 106].

Крім означених інституціональних проблемних питань діяльності РБ щодо підтримання міжнародного миру та безпеки організаційно-правового характеру, актуальною вбачається проблематика недостатньої ефективності взаємодії РБ з іншими інституціями як у системі ООН та системі органів ООН (включаючи систему головних органів ООН), так і з іншими міжнародними організаціями та їх органами (в першу чергу – регіональними, механізм співробітництва з якими у питаннях підтримання міжнародного миру та безпеки прямо передбачений главою VIII Статуту).

В цьому контексті доцільно відзначити, що на сучасному етапі (тобто після корінних фактичних змін у міжнародному політичному становищі, що характеризується розпадом т. з. «біполярного» світу) активний процес пошуків оптимальної для світового співтовариства моделі реформування РБ на рівні самої ООН перманентно триває з моменту прийняття ГА резолюції 48/26 від 3 грудня 1993 р. [4], якою було постановлено заснування Робочої групи відкритого складу (далі: Робоча група) для розгляду всіх аспектів питання про розширення членського складу РБ та інших питань, що торкаються РБ. Протягом 1993-2007 рр. було підготовлено 14 доповідей Робочої групи, висунуто багато різноманітних точок зору щодо процесу реформування, але єдності серед держав-членів ООН у принципіальних питаннях досягнуто не було, що констатується у доповіді координаторів, призначених Головою ГА ООН в їх індивідуальній якості [5].

Крім того, заслуговує на увагу той факт, що необхідність реформи РБ визнана на найвищому міждержавному рівні, про що свідчить заява глав держав та урядів на Всесвітньому самміті 2005 р., у якій підкреслено необхідність завершити реформу РБ в якості необхідного елементу загальних зусиль щодо реформування ООН задля того, щоб зробити її більш представницькою, транспарентною та підвищити її ефективність та легітимність її рішень [6].

Отже, можна зробити низку загальних висновків про: а) незавершеність процесу реформування РБ в контексті реформи ООН на сучасному етапі; б) відсутність загального консенсусу щодо цього питання у світовому співтоваристві; в) визнання необхідності подальшої праці у зазначеному напрямі на найвищому рівні, яке виражене у декларативній формі, що характеризує не тільки актуальність, але й гостру потребу у глибоких та системних наукових дослідженнях концептуальних аспектів ролі та діяльності РБ ООН у підтриманні міжнародного миру та безпеки у сучасному світі.

З точки зору дослідження концептуальних засад процесу реформування РБ на сучасному етапі, перш за все, слід відзначити, що така реформа має бути невід'ємною частиною інституціональної реформи ООН в цілому та відповідати паралельному реформуванню інших інституцій, що входять до системи ООН, адже в цілому можна погодитися з висновком про те, що «модифікація концептів світового розвитку призвела до ситуації, у якій ООН, створена в результаті конференції у Сан-Франциско, проведеної більше 60 років тому, перестала відповідати за багатьма своїми напрямками діяльності потребам держав-членів та світового розвитку» [7, с. 241].

По-друге, реформування РБ концептуально повинно бути спрямоване на підвищення ефективності діяльності цього головного органу ООН спеціальної компетенції шляхом приведення організаційно-правових, компетенційних (функціональних) та нормативних (статутарних) аспектів його організації та діяльності у відповідність до сучасних фактичних загроз, викликів та міжнародних політико-правових та соціально-економічних умов на даному конкретно-історичному етапі.

По-третє, доктринальні пропозиції щодо реформування РБ повинні мати реалістичний характер, тобто не суперечити безпосередньо і прямо найважливішим національним інтересам постійних членів РБ, що дозволить у перспективі прийняти такий варіант змін у відповідності до чинного імперативного механізму, встановленого ст. 108, 109 Статуту, адже міжнародне право виступає єдиним

інструментом, здатним стати легітимним джерелом вирішення як інституціональних проблем ООН як такої, так і створення принципово нової системи колективної безпеки на універсальному рівні, що дійсно мала б всезагальний та рівний для всіх членів світового співтовариства характер.

Висновки. Як здається, концептуально реформа РБ може відбутися та принести певний позитивний результат для забезпечення міжнародного миру та безпеки, у тому числі – у контексті захисту національних інтересів України шляхом ефективної протидії актам агресії та відкритому порушенню основних принципів міжнародного права окремими членами світового співтовариства, при дотриманні таких основних умов: а) проведення даної реформи в рамках великої інституціональної реформи ООН як її невід'ємної складової частини при загальній концептуальній спрямованості модернізаційних заходів; б) спрямованість на вирішення сучасних загроз і викликів та приведення у відповідність до міжнародного становища, що склалося у сучасному світі; в) реалістичність та консенсуальний характер практичного впровадження, тобто відсутність прямих суперечностей національним політичним та економічним інтересам постійних членів РБ; г) здійснення виключно шляхом внесення змін і доповнень до Статуту ООН як єдиного універсального документу, здатного забезпечити міжнародно-правову легітимність будь-яких перетворень подібного масштабу.

Означені підходи мають неабияке теоретичне і практичне значення на сучасному етапі реформування ООН, оскільки є орієнтиром для подальшого пошуку оптимальних варіантів модернізації головних органів ООН як на доктринальному, так і на практично-прикладному рівні при розробці офіційних пропозицій Української держави з метою захисту її національних інтересів у наявних політико-правових умовах.

1. Баймуратов М. А. Международное публичное право / М. А. Баймуратов. – Х. : Одиссей, 2007. – 704 с.
2. Kennedy P. The Parliament of Man: The United Nations and the Quest for World Government / P. Kennedy. – London : Allen Lane, 2006. – 361 p.
3. Барабанов О. Н. Глобальное управление / О. Н. Барабанов, В. А. Голицын, В. В. Терещенко. – М. : МГИМО-Ун-т, 2006. – 256 с.
4. Вопрос о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава [Электронный ресурс] : Резолюция ГА ООН 48/26 от 3.12.1993 г. – Режим доступа: <http://www.daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=A/RES/48/26&Lang=R>
5. Доклад координаторов Председателю ГА по итогам консультаций по вопросу о справедливом пред-

- ставительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и другим вопросам, связанным с Советом Безопасности от 19.04.2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ga/president/61/letters/SC-reform-Facil-report-20-April-07.pdf>
6. Декларация тысячелетия [Электронный ресурс] : Резолюция ГА ООН 55/2 от 8 сентября 2000 г. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/55/2>
 7. Баймуратов М. А. Организация Объединённых Наций в условиях глобализации: вопросы модернизации и повышения эффективности деятельности / М. А. Баймуратов, В. Б. Мелинишин, Ю. А. Волошин ; под ред. проф. М. А. Баймуратова. – М. : Транслит, 2008. – 272 с.

Prospects for Reform of the UN Security Council in the Context of Protecting the National Interests of Ukraine

Summary

The article is devoted to the study of various aspects of the reform of the Security Council of the United Nations as the main organ of the United Nations at the present stage. The problem is considered from the point of view of the legal analysis of the modernization of its composition, structure, the voting procedure in the context of protecting the national interests of Ukraine.

This article examines the historical and legal aspects of the organization and activities of the Security Council, analyzed the current international legal status of the body in terms of its place and role in the main UN bodies, international legal aspects of organization and competence to maintain international peace and security, research the problems of reforming the Security Council at the present stage.

It seems conceptually SC reform can happen and bring a positive outcome for international peace and security, including in the context of protecting the national interests of Ukraine by an efficient response to acts of aggression and open violation of fundamental principles of international law by individual members of the international community with the following basic conditions: a) this reform as a part of a large institutional reform of the UN as an integral component of a total conceptual orientation of modernization measures; b) focus on contemporary threats and challenges and comply with the international situation prevailing in the world today; c) realistic and consensual nature of practical implementation; no direct contradictions of national political and economic interests of the permanent members of the Security Council; d) exercise only by making changes to the UN Charter as the only universal instrument that can provide the international legal legitimacy of any change of this magnitude.

Василий Ткаченко

Николай Дорошенко

Realpolitik: глобальные истоки кризиса в Украине

В статье анализируются глобальные истоки «гибридной войны» России против Украины в интерпретации последователей школы realpolitik.

Ключевые слова: кризис в Украине, сепаратисты, кризисное реагирование, миротворческая операция, аннексия Крыма, ЛНР и ДНР, холодная война, международное сообщество, «жесткая сила», «мягкая сила», санкции.

У статті аналізується глобальні витоки «гібридної війни» Росії проти України в інтерпретації послідовників школи realpolitik.

Ключові слова: криза в Україні, сепаратисти, кризове реагування, миротворча операція, анексія Криму, ЛНР і ДНР, холодна війна, міжнародна спільнота, «жорстка сила», «м'яка сила», санкції.

The article analyzes global issues of Russia's "hybrid war" against Ukraine in the interpretation of realpolitik school adepts.

Key words: crisis in Ukraine, separatists, crisis response, peacekeeping operation, annexation of Crimea, the LNR and DNR, Novorossiya, cold war, international society, «hard power», «soft power», sanctions.

Нынешние драматические страницы украинской истории уже закономерно получили свое название «Отечественной войны 2014 года». Надеемся, они будут отмечены каким-то особым названием и в мировой истории. Во всяком случае, уже сегодня известный в научных кругах России аналитик Дмитрий Суслов (Высшая школа экономики), без тени сомнения пишет: *«Исход украинской коллизии, скорее всего, определит правила отношений великих держав на годы и десятилетия»*. Его аргументация на этот счет привлекает к себе внимание: *«Российско-американская конфронтация, спровоцированная украинским кризисом, чаще всего рассматривается как явление сугубо региональное. Однако ее корни гораздо*

до глубже проблем Украины, ее природа – значительно сложнее геополитической схватки за эту страну, а последствия сказываются на связях США с другими центрами силы и на глобальном управлении в целом (здесь и дальше курсив наш. – Авт.)» [1].

А вот, по мнению Селест Уолландер - Главного советника президента США Барака Обамы по России в аппарате Белого дома - истоки кризиса в Украине заметно смещены в другую плоскость. Так, считает она, *«нынешняя внешняя политика России, ее действия, особенно на Украине, на наш взгляд, создают угрозу для тех необходимых условий в сфере безопасности, которые сделали Европу регионом, где страны и народы мира могут жить в спокойствии и процветании, способствуя укреплению безопасности всего мира»* [2].

Итак, аналитики с российской стороны считают конфронтацию «спровоцированной украинским кризисом», а с американской стороны – таковой, что проистекает из «нынешней внешней политики России». Если конкретизировать позицию российской стороны, то, по словам президента РФ Владимира Путина «мы осудили государственный переворот, силовой захват власти в Киеве в феврале этого [1914] года». Да к тому же ситуацию, дескать, усугубило то, что при заключении соглашения по Ассоциации Украины с ЕС, Россию «если говорить по-простому, по-народному, просто послали подальше» [3]. Для уточнения того, кто кого куда посылал, сошлемся на председателя правительства РФ Дмитрия Медведева: «всякий раз Евросоюз устами своих высокопоставленных представителей объявлял: Россия тут не при чем, это двусторонний процесс, пусть Москва в сторонке подождет. Нас не хотели слышать» [4].

УДК 341.1

ТКАЧЕНКО Василий Николаевич,
доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент НАПН Украины.

ДОРОШЕНКО Николай Петрович,
кандидат исторических наук, доцент Киевского национального университета имени Тараса Шевченка.

© В. Ткаченко, 2014
© Н. Дорошенко, 2014

Стало быть, после агрессии против Украины, Россия добила своего – ее услышали. Да вот вряд ли это пошло на пользу делу. По свидетельству упомянутой выше Селест Уолландер, *сложности в отношениях с Россией «обусловлены нашими представлениями о том, какой выбор делал и какие действия совершал президент Путин в ходе кризиса на Украине. И не приходится удивляться, что в итоге мы имеем дискомфортные и сложные отношения. Потому что, на наш взгляд, его выбор был фундаментально несовместим с нормами и ответственностью такой крупной державы, как Россия. И мы не можем с этим не считаться»* [5].

Но коль скоро речь зашла о «фундаментальных нормах и ответственности» в международных отношениях, то для понимания этих норм представляется необходимым обратиться к аналитическим исследованиям современной политологии – американской, российской, украинской.

Кто и как крутит колеса истории?

Обратимся к хрестоматийным истинам касательно анализа международных отношений. В период после Второй мировой войны, когда противостояние двух мировых социально-экономических систем достигло состояния «холодной войны», научной мыслью было предложено значительное количество аналитических подходов и теоретических моделей. Среди них было зафиксировано: теория политического реализма Г. Моргентау, теория мира и войны Р. Арона, теория факторов К. Райта, теория международного эквilibrium (равновесия) Дж. Лиски, теория мировых систем И. Галтунга. Но самой известной и влиятельной, конечно же, стала школа политического реализма (*realpolitik*), возникшая в США во второй половине 40-х годов XX в. Она, безусловно, стала доминирующей за воздействием на внешнеполитические структуры ведущих стран мира. Среди ее сторонников такие ведущие американские ученые и политики как Дж. Кеннан, Г. Киссинджер и З. Бжезинский. В Европе к позициям политических реалистов близки Х. Бул, Р. Арон, М. Уайт. В нынешней России среди ведущих сторонников *realpolitik* можно назвать академиком Е. Примакова и А. Арбатова.

Пытаясь подвести теоретическую базу под политику холодной войны, отцы-основатели *realpolitik* провозгласили важнейшим постулатом внешней политики роль силы и силового фактора как условия обеспечения баланса сил и гарантии национальной безопасности. Пытаясь научно обосновать силы, определяющие ход мировой политики (кто крутит колеса истории?) реалисты оценивали силу как главное, а зачастую и единственное средство защиты и реализации национальных интересов. Кроме того, реалисты претендовали и претендуют на то, чтобы дать ключ к пониманию поведения и действий государств и государственных деятелей на международной арене, выявить саму логику международной политики.

Государства ими рассматривались в качестве реальных действующих лиц, которые, используя все находящиеся в их распоряжении материальные, финансовые и человеческие ресурсы, отстаивают свои интересы. В том случае, если международная система не располагает наднациональными властными структурами, наделенными прерогативами применять санкции для разрешения или предотвращения неизбежных противоречий и конфликтов между государствами, то такая система неизбежно станет полем анархического взаимодействия государств-актеров. Применению силы в международных отношениях приписывался объективный характер – это считалось универсальной и необходимой частью всякого политического порядка. А любую альтернативу *realpolitik* ее последователи оценивали всего лишь как утопизм примитивной стадии политической науки.

Вместе с тем, исследователи отмечают, что реалисты не пришли к единому мнению относительно содержания, вкладываемого в понятие «сила». При множестве определений силы и мощи, общим для школы *realpolitik* является все же придание стратегическим ресурсам ключевой роли в динамике мировой политики. К таким ресурсам они относят: военные средства, производственные мощности, сырьевые ресурсы, численность населения, геостратегические преимущества, культурные особенности, моральный дух нации, искусство дипломатии и др. Зачастую сила рассматривалась реалистами в контексте способности государства устанавливать свои правила игры и определять исход переговоров в свою пользу. Силой считалась также способность государства выбирать и формировать структуры глобальной экономики, навязывать другим странам и народам свои ценности и нормы.

Особенно большое внимание представители *realpolitik* уделяют отношениям между государствами с упором на проблемы конфликтов и войн между ними. А поскольку в основе международных отношений лежит противоборство интересов и устремлений государств, то оптимальным путем обеспечения мира и безопасности реалисты видят достижение и поддержание относительного межгосударственного баланса сил.

В контексте школы реалистов международная политика, как и всякая другая политика, есть борьбой за власть между государствами как реальными мировыми актерами. В международной политике реалистами учитывается и следующий момент: сила не является неизменным Абсолютом, а лишь проявлением человеческих взаимоотношений. Поэтому любое государство может реализовать свой интерес, используя не только военные, но и экономические, человеческие, морально-психологические и иные ресурсы. Но нам в Украине особенно следует учитывать тот момент, что сторонники *realpolitik* «решительно не приемлют политику умиротворения вроде пресловутого мюнхенского соглашения, полагая, что политику безопасности, нацеленную на порядок и мир, можно обеспечить только с помощью силы» [6].

Основными оппонентами школы реалистов всегда были сторонники либерального подхода к анализу мировой политики. Они отвергают тезис об анархичности международных отношений и принципиальной невозможности их координации на основе внесиловых факторов. Представители романтического либерализма считают, что основой международных отношений мог бы стать добровольный отказ государств от насилия как средства политики, закрепление этого принципа в системе международного права и формирование наднациональных органов международного арбитража.

В условиях жесткого противостояния времен холодной войны, позиции либералов были заметно отодвинуты на периферию научного анализа. Однако после распада СССР вновь наступает возрождение либеральной школы. Представители неолиберализма Р. Кохэйн и Дж. Най стали отстаивать то положение, что сила (*hard power*) в традиционном понимании представляет собой недейственный или несущественный инструмент реализации политики. Более эффективными средствами влияния стали экономические и правовые рычаги (*soft power*). Тем не менее, государства остаются основными актерами международных отношений, хотя отнюдь не единственными. Наряду с ними в современном мире действуют универсальные организации (ООН), региональные (ОБСЕ), специализированные (ВТО), ТНК и целый ряд неправительственных организаций (правозащитных, экологических и т.д.).

В отличие от сторонников *realpolitik*, либералы подчеркивают стремление человека к сотрудничеству, ориентацию на достижение справедливости и морали. Они считают, что совершенствование институтов международного права дает возможность равноправного участия как крупных, так и малых актеров. Кроме того, все многообразие международных процессов, считают они, нельзя сводить к состоянию войны и мира. Доминирующая тенденция – международное сотрудничество. Плюрализм актеров предполагает и плюрализм их целей, которые не сводятся только к реализации национальных интересов (например – есть еще неправительственные организации). Либералы делают ставку на универсальные ценности и идеалы демократии. Приверженцы неолиберализма указывают на то, что анархичность международных отношений сегодня все больше ограничивается развитием уплотняющейся сети комплексной взаимозависимости в результате интенсификации транснациональных производств, торговли, финансовых, технологических, миграционных потоков. Таким образом, у международного сообщества появляется расширяющийся сегмент совпадающих интересов, а потому государственное взаимодействие перестает быть только «игрой с нулевым результатом» - проигрыш одного может оказаться проигрышем для всех, и напротив, выигрыш одного – выигрышем для всех [7].

В то время как реалисты и либералы спорили и продолжают спорить о том, что в мировой политике важнее – война или сотрудничество – и можно ли, избежав новых войн, добиться «вечного мира», западные исследователи обратили внимание на Английскую школу теории международных отношений. Именно она стала акцентировать внимание на том, что не война, а мир, есть цель внешней политики. А потому центральным понятием этой школы, которое впервые после Второй мировой войны употребил профессор Лондонской школы экономики Ч. Мэннинг, выступает «международное сообщество» (*international society*).

Логика мышления этой школы следующая. Мир существует в условиях международной анархии, где государства соревнуются между собой, отстаивая собственные интересы исходя из имеющейся у них силы. Этот принцип, изначально сформулированный реалистами вслед за Гоббсом, признается и Английской школой. Но здесь следует учитывать весьма существенную поправку: даже в этой анархической системе за последние столетия сложились некие правила, которые в современном мире не нарушает практически никто. Так, например, нельзя трогать послов, если даже они явились с нотой об объявлении войны. Также маловероятно, что кто-то из государственных деятелей может нанести какой-либо вред представителю другого государства во время его официального визита.

Постепенно этот комплекс норм и правил лег во главу угла формирования «международного сообщества», который в Английской школе рассматривают как следующий по отношению к международной системе уровень взаимодействия, своеобразное «общество государств». Оно определяется как группа государств, ощущающая безусловную общность интересов, ценностей и представлений об общественном устройстве. В силу этой сложившейся общности, все входящие в нее страны настолько доверяют друг другу, что готовы к добровольному и разумному самоограничению в пользу общих правил и институтов, которые обеспечивают и регулируют международное сотрудничество. Благодаря этому, собственно, состояние анархии вытесняется более сложной и эффективной формой международного взаимодействия – кооперацией.

Далеко не все страны входят сегодня в это международное сообщество. Его ядром, несомненно, остается евроатлантическое сообщество, куда входят США, Европейский союз, Япония, Канада, Австралия и Новая Зеландия. Но что характерно – другие страны мира, за редким исключением, от международного сообщества вовсе не отгораживаются, а, напротив, стремятся к нему приблизиться, стать его полноправными участниками. И если «большая семерка» (уже без России) объединяет лидеров евроатлантического сообщества, то в «большую двадцатку» входят Китай, Индия, Индонезия, Россия и другие. Эти государства «второго эшелона» в отличие от старых богатых стран относительно недавно вошли в международную систему. По мере собственного экономического, политического и культурного развития они все ближе приближаются к полноценному участию в международном сообществе. Ведь тут нет никаких расовых или цивилизационных различий.

Соблюдение правил игры увеличивает доверие, а доверие открывает путь в международное сообщество. Нужно лишь соблюдать в международных отношениях установившиеся цивилизованные нормы поведения. Однако, как показало течение саммита G-20 в Брисбене (Австралия) 15-16 ноября 2014 года, Россия как нарушитель этих норм поведения, ныне пребывает «скорее за пределами международного сообщества, чем внутри его. Руки на протокольных мероприятияхжимают по-прежнему, но доверие утрачено полностью». Именно на этом акцентирует внимание заведующий кафедрой политологии Московской высшей школы социальных и экономических наук Василий Жарков, вместе с тем прогнозируя: «На восстановление политического доверия, распятого в считанные месяцы, уйдут годы, если не десятилетия. И переход на бластной жаргон вряд ли поможет нашей дипломатии, хотя, конечно, может иметь некоторый успех внутри страны» [8].

После такого прогноза остается лишь пожелать России рано или поздно вернуться в международное сообщество, хотя на этом пути, судя по всему, ей предстоит большое переосмысление самое себя. Хотя, собственно, и сейчас еще, в силу установившихся традиций международного сообщества, в случае приглашения ее на саммит G-20, гостю будет оказан надлежащий прием. И на коллективном фото будет его портрет, пусть и не в самом центре композиции, но будет.

Realpolitik о кризисе в Украине

В решении того или иного конфликта, где каждая страна сообразно с текущим моментом применяет свою тактику в отстаивании своего национального интереса, определяющую роль в конечном итоге играет все же стратегия. Понять стратегию своего противника, как и стратегию союзников – это неперемutable изначальное требование и во время ведения военных действий, и в час переговоров, и по достижении мира. Сейчас это особо актуально для Украины, где долгое время культивировался тезис о немислимости войны «благостного и добродетельного» русского народа против «братского» украинского. Поддержка со стороны 86% россиян самого факта аннексии Крыма оказалась для нас и шоком, и отрезвляющим душем. Выход один: приходится избавляться от присущего кое-кому украинского хуторянского благодушия и более серьезно относиться, например, к оценкам такого матерого аналитика как Джордж Фридман – основателя и руководителя аналитической группы Stratfor. Это учреждение абсолютно легально выполняет функции частной разведки, пользуясь при этом методологией *realpolitik*, и о международных делах знает не понаслышке.

С этой точки зрения анализ кризиса в Украине через призму *realpolitik* может оказаться полезной с той точки зрения, что методология школы политического реализма формирует в определенном смысле тот общий знаменатель, который характерен для работ многих видных аналитиков послевоенного времени. Ведь в период холодной войны, как США, так и СССР (да и другие великие державы) руководствовались, да и ныне во многом руководствуются принципами силовой политики.

Вместе с тем, отдавая должное маститому американскому аналитику, следует отметить, что и сам Фридман, и исповедуемая им методика «реальной политики» не всегда, и не во всем оказывают

ся на высоте положения. Как говорится, и на старуху бывает проруха. Так, например, совсем недавно - в своей публикации от 31 января 2014 года - он утверждал, что геополитические реалии таковы, что ни одна страна мира не заинтересована в Украине больше, чем Россия. Равно, как ни одна страна мира не способна сыграть и большую роль в ее судьбе. А потому, стало быть, ситуация в целом пребывает под контролем России, и за все, что касается событий на Майдане, не следует особенно переживать: «невзирая на весь шум в Киеве и других городах, к серьезным геополитическим изменениям это вряд ли приведет» [9].

Дальше - больше. Еще в апреле 2014 года, публикуя прогноз на второй квартал, Фридман был откровенно скептичен на счет политической стабильности в Украине после свержения режима Януковича. Ему казалось, что новая правящая коалиция уже с первых дней стала трещать по швам от разногласий между «евроориентированными силами, националистическими партиями и ультраправыми движениями». Истоки нестабильности - угроза дефолта, поскольку кредит Международного валютного фонда сопряжен с политическими издержками при осуществлении реформ. Ведь именно здесь появлялся риск, что поднятие цен на газ для населения и введение гибкого валютного курса могут углубить разногласия между политическими силами и создать угрозу устойчивости правительства в целом. А потому, мол, *«по мере спада революционного энтузиазма Украина погрузится в привычный паралич»*. В силу сложившейся ситуации, «в долгосрочно перспективе по мере осознания неспособности исполнения Украиной долговых обязательств Евросоюз, который борется с собственным экономическим кризисом, уменьшит помощь охваченной кризисом стране». А затем, считал тогда Фридман, *«несмотря на бряцание оружием, Россия, скорее всего, не осуществит военного вторжения на территорию материковой Украины»*. Однако Россия будет использовать свои силы на российско-украинской границе и в Крыму, Приднестровье и Беларуси для поддержания военного давления на Украину» [10].

А ведь случилось по-другому, несмотря на то, что силовые структуры Украины действительно были подорваны российской агентурой. Но все же гражданское общество Украины, которое уже показало свою зрелость, приняло все меры для поддержки правительственного курса. Сепаратисты в зоне АТО были на грани полного поражения, если бы не ввод в августе 2014 года российских воинских частей, массированно использующих системы «Град» и других средств массового поражения.

Однако, и при таких погрешностях в прогнозах, надо отдать должное Фридману. Все-таки, ошибки отрезвляют. А потому, после всего переосмысленного вследствие военной авантюры России, американский аналитик стал менее однозначен как в своих общих прогнозах, так и оценках текущей политики Москвы. Так, перед своей поездкой в Москву для выступления 9 декабря 2014 года в МГИМО на тему стратегического прогнозирования он отмечал: «В каждой войне есть враг и город, олицетворяющий этого врага. Я потратил слишком много времени в своей жизни, размышляя о Москве, и теперь не могу избавиться от глубоко ввевшегося в меня ощущения, что это город мрака и заговоров... Конечно же, мы не стоим на пороге ядерной войны и не думаем, что советские дивизии вот-вот хлынут в Западную Германию. Но меня заинтересовало вот что. Люди, которым я рассказал о своей поездке - а они знают, что я постоянно совершаю такие поездки и обсуждаю такие вопросы - обеспокоились моей безопасностью. Кто-то спросил, не боюсь ли я ареста и не опасаясь ли за свою жизнь. Директор Startfor по безопасности даже отнял полчаса моего времени, напоминая мне о возможных угрозах. Мы оба в таком возрасте, что эта беседа нам страшно понравилась» [11].

К каким же выводам (пусть пока и промежуточным) пришел Фридман в своем анализе политики России по отношению к Украине? Первый, чуть ли не самый главный - сравнение даже с политикой Советского Союза не пошло на пользу нынешней России: «События на Украине не являются для нас неожиданностью... Но расстояние между «тогда» и «сейчас» так же важно, как и сам конфликт. Должно быть чувство меры. Если бы меня попросили назвать главное отличие, я бы сказал так: в Советском Союзе до 1980 года была всеохватывающая идеология. Со временем люди разочаровались в ней и стали проявлять цинизм, но долгое время в нее верили, и ее боялись. О сегодняшней России можно сказать многое, но она больше не идеологическая страна. *Она националистическая* (другие страны в таком случае мы называем патриотическими), *она - олигархия, она коррумпирована, она авторитарна. Но в этой стране нет глубоких убеждений, по крайней мере, нет единого убеждения*. Советский Союз когда-то считал себя авангардом всего человечества. Это придавало ему силы, это также обескураживало и пугало. У России нет больше таких претензий. Это просто другая страна» [12].

Вот в этом последнем тезисе Фридмана уже заложена проблема для обсуждения: «не претендует», или не в состоянии выдвинуть какую-то внятную модель развития в ответ на вызов времени?

А потому-то и лихорадочно мечется, угрожая всем и вся, пускаясь в военные авантюры и вызывая тем самым реакцию санкций со стороны мирового содружества?

Второй вывод американского аналитика касается видения основной линии противостояния в современном мире. В его изложении все вроде бы просто донельзя: США заинтересованы в том, чтобы в лице России предотвратить появление нового европейского гегемона. Русские, в свою очередь, хотят сохранить за собой контроль над «буферными зонами», в число которых вносят и Украину. В создавшейся обстановке, утверждает Фридман, очень трудно представить себе, как можно соблюсти интересы обеих государств: «налицо расхождение интересов между США и Россией, углубляемое многочисленными странами с европейского полуострова. Такое расхождение было неизбежно. Когда ослабевали европейцы, по сравнению с ними усиливалась Россия. Когда Украина сменила ориентацию с России на Запад, России пришлось на это отреагировать. Когда отреагировала Россия, реагировать пришлось и США. Каждая сторона может изображать другую в качестве чудовища, но ни та, ни другая чудовищами не являются. Просто каждый ведет себя в соответствии со складывающимися обстоятельствами» [13].

Опять какая-то странная логика школы *realpolitik*: прямо-таки обреченность на противостояние, которой якобы никто не в состоянии противопоставить альтернативу мирного сосуществования - при обязательном учете и уважении национальных интересов друг друга. На что же тогда годятся наши политики и дипломаты?

Good boys and bad gays.

Как любит акцентировать внимание Фридман, в отношениях между странами вообще трудно дать оценку тому, кто хорошие ребята, а кто плохие парни. И потому-то не зря в мире пока что доминирует введенная в научный оборот Адамом Смитом «невидимая рука рынка». Это что касается объективного фактора. А в качестве субъективного фактора он приводит известный тезис Николо Макиавелли, где утверждается, что достоинство государя базируется на неумолимом исполнении того, что он должен исполнять. На этом, по мнению Фридмана, вроде бы сходятся и сторонники стратегического прогнозирования *realpolitik*, с одной стороны, и марксисты (бывшие и нынешние) - с другой. Все они в основу политического анализа ставят «Его Величество Необходимость». Вот это, стало быть, и создает основу для взаимопонимания между Западом и Россией, для каких-никаких переговоров относительно решения кризиса в Украине.

Понимание Фридманом социальных процессов основано на его уверенности в предсказуемости поступков рациональных международных актеров. Он полагает, что политик, если он хочет быть успешным, должен быть исключительно рациональным в том пространстве, которое он занимает. Его действия, которые необходимы для того, чтобы поднять и повести за собой миллионы людей, не говоря уже о сотнях миллионов, требуют огромной самодисциплины и острого инстинкта. Восхождение такого рода, а тем более достижение вершин власти под силу весьма немногим. На этом основании Фридман делает вывод, что «у Обамы и Путина гораздо больше общего друг с другом, чем с их гражданами. Оба пришли к власти из той среды, из которой не смог выйти наверх почти никто» [14].

Вот тут и настал час, когда ситуация вокруг кризиса в Украине стала тем самым тестом на зрелость, который, по нашему мнению, и должен внести ясность относительно перспектив рациональности мышления в современной политике и отличий между Путиным и Обамой. А ведь, судя по всему, здесь не все так гладко и однозначно, как кое-кому хотелось бы. Сошлемся на авторитетное мнение канцлера ФРГ Ангелы Меркель, чьи принципы и взвешенность оценок среди аналитиков считаются не подлежащими сомнению.

Итак, вспомним, как это было. Вечером 2 марта 2014 года по московскому времени состоялся продолжительный телефонный разговор Путина и Меркель по урегулированию кризиса в Украине при участии миссии ОБСЕ. Сразу же после этого разговора канцлер ФРГ перезвонила президенту США и сообщила ему, что российский президент потерял «связь с реальностью». Более конкретно слова немецкого канцлера звучали таким образом: «она не уверена, сохранил ли господин Путин связь с реальностью», поскольку пребывает «в другом мире». Именно эти слова привела газета *The New York Times* на своем сайте со ссылкой на свои собственные источники. Трудно сказать, как складывалось дальнейшее течение телефонного разговора. Но примечательно то, что после него США настояли на немедленном допуске наблюдателей ОБСЕ в зону конфликта, а семь ведущих стран пригрозили России отказом от участия в сочинском саммите «восьмерки», вернувшись впоследствии к формату «семерки» - уже без России [15].

На это отторжение Западом нерациональных поступков России пришлось как-то реагировать. Во всяком случае – ей предстояло предложить свою версию произошедшего факта агрессии России против Украины. И вот здесь свой уровень рационального мышления в стиле *realpolitik* взялся продемонстрировать бывший министр иностранных дел РФ (1996-1998), а впоследствии премьер-министр РФ (1998-1999) Евгений Примаков. В компетентности академику Примакову не откажешь – все же он был и первым директором Службы внешней разведки, и директором Федеральной службы контрразведки РФ. Поэтому нет ничего удивительного в том, что кризис вокруг Украины, он охарактеризовал «событием номер один по своему влиянию на развитие межгосударственных отношений в сегодняшнем мире».

Что же касается истоков кризиса, то здесь была предложена очередная версия конспирологии в формате мирового заговора США против России «с целью внедрения однополярного мироустройства». В создавшейся ситуации, по мнению Примакова, присутствует и «стремление вытеснить Россию из мировой политики», и задача «заглушить центробежные тенденции проамериканских сил в Киеве», и «установление военного контроля США над Черным морем» с целью ущемить «жизненные интересы России», да заодно и «сделать Турцию более податливой в отношениях с Соединенными Штатами». Нового в этих утверждениях ничего не было: так себе – традиционный дебют. Но тут следует отдать должное вершине конспирологии Примакова. По его мнению, *именно Америка якобы и стала на деле закулисным инициатором захвата Россией полуострова Крым и вторжения в другие восточные регионы Украины*: «Судя по позиции Вашингтона, ставка делалась на втягивание российских Вооруженных сил на Юго-Восток Украины. В таком случае Европа с учетом настроений ее общественности на долгие десятилетия оставалась бы в орбите политики США» [16]. Вот ведь оказывается, где собака зарыта!

Но и это, оказывается, еще не все. Для вящей убедительности всех этих рассуждений Примакова, да и подобных других, российской стороне было бы удобно сослаться на какого-нибудь авторитетного автора из граждан критикуемой страны (то есть США), да и воспользоваться его мнением в качестве «вишенки на торте», которая бы придала эстетическую завершенность конспирологической конструкции. На этот счет в России всегда есть свои союзники среди аналитиков зарубежных стран. Но здесь еще *текущий момент диктовал необходимость, чтобы кто-то из американцев также выразился в стиле «неадекватности восприятия мира» руководством своей же страны*. Вот тогда бы тезис о «неадекватности» был бы снят персонально с Путина и получил бы распространение как характерная черта современного политического истеблишмента вообще. Мол, все мы под Богом ходим: не судите, да не судимы будете.

И такие нашлись. В сентябре 2014 года, когда забрезжила перспектива прекращения огня на Донбассе, политический редактор журнала *The National Interest* Роберт Мерфи обрисовал создавшуюся ситуацию в американо-российских отношениях следующим образом: «Президент Обама, похоже, не знает, почему события прошлой недели на Украине произвели на него столь сильное впечатление. Российский президент Владимир Путин начисто переигрывает его; тем не менее, американский президент выражает свои мысли так, как будто может сказать нечто существенное по данной теме. *Это несоответствие между реальными событиями и рассуждениями президента показывает, что Обама потерял связь с реальностью*» [17]. Что же, путинская Россия может аплодировать – ответственность за агрессию против Украины раскладывается на всех: мол, у всех рюльце в пушку.

Что и говорить – предчувствие новой холодной войны диктует свои правила игры. От них трудно удержаться, но все же мы не ставим перед собой задачу анализировать особенности психологического восприятия действительности ни господином Путиным, ни госпожой Меркель, ни господином Обамой. Где-то в этой области должна быть проложена «красная черта» – ведь в нашем случае речь идет не просто о персоналиях, а о людях, которые олицетворяют собой выбор народа. Придет время, и история скажет свое слово об их деяниях. А пока они выступают полномочными официальными представителями того или другого народа, то этот факт, очевидно, требует и от нас соответствующей политической корректности.

Видимо выход из ситуации на каком-то этапе следует искать в распространенном трезвом суждении, которое гласит: если президент даже где-то и не прав – то надо просто поменять советников.

Советники: их модели и информация

Можно ли размышления в русле «реальной политики» воспринимать как устоявшуюся в политологии (да и дипломатии) истину? И да, и нет. Отдельные наблюдения действительно привлекают

к себе внимание. Но это не значит, что в Украине мы должны безоговорочно принять исповедуемую Фридманом (как, впрочем, и Примаковым, Арбатовым, как и Киссинджером, Бжезинским, Ароном, и т.д.) модель *realpolitik*. Не в последнюю очередь потому, что она идеализирует примат рационального мышления в принятии государственно важных решений. Сравнивая с игрой шахматных гроссмейстеров, Фридман, например, акцентирует внимание на том, что они играют весьма предсказуемо: на каждый ход одного другой отвечает таким же весьма прогнозируемым ходом, а потому у игроков высокого класса шахматная партия чаще всего заканчивается ничьей. То же самое можно сказать и о политиках: действующие беспечно и наобум руководители всегда непредсказуемы. Но и политическая жизнь их весьма недолгая – выживают лишь самые одаренные и дисциплинированные, а они, соответственно, предсказуемы. На этом, мол, и зиждется пафос реалистической школы.

Однако, как признают сами же сторонники *realpolitik*, дьявол кроется в деталях. А они состоят в констатации того, что нынешняя Россия не обладает необходимой стратегией видения настоящего и будущего. А при таком положении дел очень трудно говорить о предсказуемости политических игроков. Корень зла, по мысли Фридмана, в этой ситуации заключается в том, что стратегический анализ и прогноз относится к тому классу информации, который наиболее чужд разведслужбам. Это, стало быть, касается и большинства политических деятелей, пришедших к власти вместе с Путиным. Они-то, как раз и привыкли полагаться на разведслужбы, которым всегда более привлекательны текущие вопросы, непосредственно поддающиеся контролю.

Но стратегические вопросы – это совсем другое дело. Они требуют колоссальных усилий аналитиков, да к тому же в прогнозах можно и ошибиться. А это может привести к нежелательным политическим последствиям, которых любой государственный чиновник старается избежать под любым предлогом. Поэтому, обобщает Фридман, карьере разведчика не способствует широкое и долговременное мышление, даже если оно абсолютно правильное. И это можно понять: любой чиновник старается не брать на себя лишнее – он знает, что всегда может «быть не так понят» и понести за это незаслуженное наказание.

А в принципе, как показывает мировой опыт, при оптимальном раскладе информация стратегического значения должна строиться не так на агентурных источниках, как на моделях. При этом разработкой последних лучше заниматься вне рамок государственных разведслужб, ведь главный принцип стратегического анализа и прогноза состоит в том, что надо безжалостно выбрасывать в корзину ту собранную информацию, которая не является критической, чтобы верно определить центр тяжести событий. Излишняя сложность мешает видеть суть предмета, находящегося прямо перед глазами, и понимания возникающих закономерностей общего характера. Если не будет готовой модели, которая управляет отбором и потоком данных, вся система рухнет под потоком информации, часто поставляемой разведслужбами наобум.

Так-то оно так, но, возражая Фридману в его анализе, мы должны отметить, что ведь и созданные вроде как независимыми аналитиками модели ведь тоже являются плодом рук человеческих, а значит, несут в себе элемент субъективности. Да и не просто произвольный элемент, а откровенно «заточенный» (даже в силу «внутреннего цензора») на интерес и понимание того или другого первого лица. Так, возвращаясь к аналитике Дмитрия Сулова из Высшей школы экономики – а это весьма авторитетное научное учреждение – нельзя удержаться от впечатления, что сгруппированные им вопросы уже не однажды звучали в выступлениях президента Путина: «Имеет ли Россия как один из независимых полюсов многополярного мира право на собственный интеграционный проект в Евразии? Имеют ли вообще великие державы право на дружественное окружение, право самим создавать порядок и безопасность по периметру своих границ и быть его центром? Должен ли международный порядок в Европе и Евroatлантике базироваться на расширении западных институтов вплоть до российских границ, притом, что сама она из него априори вычеркнута, или же он должен строиться совместно Россией и Западом? Наконец, почему Соединенные Штаты считают возможным объявлять одни государства и режимы суверенными и легитимными, а другие нет, и свергать неугодные им режимы?» [18].

При чтении этих постановочных вопросов нельзя отделаться от мысли, что в каждом из них центральным элементом есть понимание примата силы, как системообразующего элемента формирования международных отношений. Это звучит как обоснованная претензия на произвол сильного по отношению к более слабому: на право навязывать соседям свой интеграционный проект; на право поставить заслон устоявшимся в мире демократическим институтам и ценностям; на право объявлять одни государства суверенными и легитимными, а другие нет. И, что особенно бросается в глаза, *при этом пытаются изобразить положение дел таким образом, что силовой фактор*

в условиях отхода от ялтинских принципов послевоенного мироустройства – дело не то что обычное и правомерное, а даже благое. И судьбу Украины в этом контексте планируется решать уже по каким-то новым, хотя еще и не признанным мировым сообществом правилам. Констатируется как должное, что «в отличие от столкновений 1999, 2004 и 2008 гг., украинский кризис 2014 г. стал не просто схваткой Москвы и Вашингтона за правила отношений между великими державами, но вывел ее на принципиально новый уровень» [19].

Так в чем же, собственно, с точки зрения российских адептов *realpolitik*, сущность и основные черты этого нового уровня противостояния? Ведь нынешнее обострение международных отношений – факт настолько очевидный, что не нуждается в каких-то дополнительных аргументах, а тем более оправданиях. Однако новизна момента состоит именно в культе откровенного цинизма: российские аналитики и не пытаются даже отрицать факт нарушения Россией устоев послевоенного мира. Они исходят из другого тезиса: мол, первыми начали американцы, которые постоянно применяли силу для защиты собственных национальных интересов. В итоге, по вине двух сторон – России и США – ныне произошло наиболее драматическое за последние четверть века «усугубление международного беспорядка». Так чему же, стало быть, тут и удивляться, если «присоединение Крыма и поддержка Россией восстания в Донбассе показали, что *отныне не только США, но и другие государства могут посягать на фундаментальные нормы международного права*» [20].

Таким образом, приходится принять как факт, что в общественном мнении России восторжествовала стратегическая линия на то, что сильному государству позволено все. Вот только приведет ли она к решению конфликта вокруг Украины? Да и удастся ли России выйти из него «сохранив лицо»? Ведь свой «афганский синдром», как и «иракский синдром», поразивший американцев, мог бы навести и на трезвые мысли.

Это есть наш последний и решительный?

А пока что складывается впечатление, что своими агрессивными действиями против Украины Москва практически лишила себя шансов свернуть конфронтацию с Соединенными Штатами. Хотя раньше ведь как-то удавалось договариваться о правилах игры. Например, после газового кризиса 2008 года стороны негласно приняли формулу «взаимно согласиться не соглашаться по Украине», но при этом продолжать сотрудничество по другим вопросам. Все это так, да, видимо, всему приходит конец. На этот раз ситуация сложилась принципиально отличная. Аннексировав Крым и введя регулярные войска для поддержки сепаратистов Донбасса, Россия осознанно отрезала себе путь к отступлению. Она дала понять Западу, и в первую очередь США, что готова на многое ради того, чтобы удержать Украину вне западной орбиты, превратив ее если не в зону оккупации, то, во всяком случае, сведя к роли «санитарного кордона» против Запада.

Теперь российские аналитики с горечью констатируют, что агрессивные действия России создали ситуацию, когда единственным способом выхода из коллизии обе стороны – США и Россия – рассматривают, судя по всему, если не капитуляцию, то, во всяком случае, жесткое навязывание противоположной стороне своих правил игры. А поскольку фундаментальные изменения внешней политики при нынешнем руководстве России просто невозможны, то условием нового улучшения отношений отныне, судя по оценкам и американских, и российских аналитиков *realpolitik*, можно считать разве что смену российского политического режима. Например, в качестве аргумента российские аналитики апеллируют к оценке ситуации Барак Обама, назвавшим Россию одной из главных угроз международной безопасности – наряду с «Исламским государством» и вирусом Эбола.

А ведь и верно – как бы там ни было, а складывается впечатление, что и США, и Россия, видимо, пришли к выводу о том, что именно сейчас сложились наилучшие условия для «решающего боя». Кто первым из них принял такое решение – окончательно решат историки некоторое время спустя. Разве что российские аналитики продолжают твердить, что это Вашингтон избрал путь конфронтации еще до падения режима Януковича в 2014 году. Тем самым они пытаются оправдать Россию, которой, мол, не оставалось ничего иного, как аннексировать Крым ввиду неизбежной угрозы превращения Крыма в базу НАТО. Аргумент, как видим, прост и традиционен для России еще с царских времен: не возьмем Крым мы, так он достанется нашим супостатам.

Впрочем, бывший советник Путина, а ныне аналитик Центра Института Катона (Вашингтон) Андрей Илларионов придерживается другого мнения: то, что называют «украинским кризисом», на деле есть актом прямой агрессии Путина против Украины, которую, к большому сожалению, поддерживает большинство россиян. По убеждению Илларионова, эта война готовилась минимум 11 лет: «с 2003 года. Я могу сказать, что в моем присутствии обсуждались некоторые вопросы будущей войны против Украины. В то время я не думал, что это обсуждение действительно приведет

к войне». Еще в 2004 году, вспоминает эксперт, во время Оранжевой революции уже проверялась подготовка дальнейшей оккупации и аннексии Крыма, а в 2008 году в «Русском журнале» была опубликована утечка плана военного командования – по сути это был проект войны против Украины, описанный во всех деталях. С 2009 года, появились конкретные сообщения о действиях, направленных на поддержку сепаратистов в Украине.

А поскольку, считает Илларионов, эту войну готовили очень долго, то вряд ли она скоро и закончится: «Мы видим, что Путин говорит то, что он делает. Мы имеем дело с долгосрочной войной». При этом, холодная война оценивается в Москве как третья. А сейчас говорят, что мир вступил в период «четвертой мировой войны, чтобы изменить правила игры». К тому же Илларионов называет и едва ли не наиболее существенный элемент создавшейся конфронтации: «Это – информационная война или, сказать правильнее, дезинформационная война на всех языках, которая создает новое видение мирового порядка. К сожалению, мы должны признать, что они достигли определенного успеха не только в России, но и в других местах» [21].

И здесь Илларионов тоже прав. Плохо то, что представители школы «реальной политики», в том числе и Фридман, всегда подспудно признавали за Россией право на контроль над «буферной зоной». А Украина, с их точки зрения, всегда была важна для России в силу своего стратегического положения: «если кто-то заблокирует земли между Украиной и Казахстаном, Россия будет отрезана от Кавказа... Кроме того, на Украине располагаются два важных порта – Одесса и Севастополь, которые для России важнее даже Новороссийского порта. Потеря торгового и военного доступа к этим портам совершенно подорвет российское влияние на Черном море и отрезет ей доступ к Средиземному морю. Оставшиеся порты России будут заблокированы Гренландией, Исландией и Великобританией на западе, льдом на северо-востоке, Данией в Балтийском море и Японией на востоке» [22].

В силу этого, мол, надо воспринимать и логику политического курса России по отношению к Украине, интеграция которой в Европу, конечно же, «представляет собой потенциально смертельную угрозу российской национальной безопасности». В свете этой логики, пишет Фридман, по-другому будут восприниматься и угрозы со стороны Владимира Путина на тот счет, что «неправительственные организации, разжигающие беспорядки, работают на американский Госдепартамент, ЦРУ и британскую разведку», что «будет иметь катастрофические последствия для России». И стоит ли удивляться, отмечает Фридман, что президент РФ использовал экономическое давление и государственные спецслужбы для того, чтобы не дать Украине следовать этим курсом. Тем более, что и до этого был прецедент, и Украина имела возможность убедиться в серьезности российских намерений, когда российско-грузинская война 2008 года «была призвана продемонстрировать Киеву, что западные гарантии не имеют никакой ценности, что США не смогли помочь Грузии, и что у России есть военная мощь» [23].

Ну а коль скоро логика действий России находила понимание в определенных кругах реалистической школы Запада, то стоит ли удивляться, что отсутствие в первой половине 2014 года внятного ответа со стороны Запада, а прежде всего США, и создало ситуацию в мире, весьма некомфортную по многим параметрам. Прежде всего, для Вашингтона был создан опасный прецедент, который поставил под сомнение его способность предотвратить или обратить вспять грубое нарушение Россией как «региональной державой» установленных в мире правил игры. Возникал закономерный вопрос: ведь если США не в состоянии удержать претендующую на региональную гегемонию державу от посягательств на суверенитет Украины как самого крупного государства Европы и важного для них стратегического партнера, то могут ли они гарантировать безопасность своим союзникам?

Кроме того, судя по всему, сыграли свою роль и другие факторы. Истоки ее исходили еще к осени 2013 года, когда провалилась последняя попытка администрации Обамы выстроить невраждебные отношения с Москвой. Однако «отказ России, несмотря на уступку США по ПРО, приступить к новому раунду сокращения ядерного оружия, обострение ситуации вокруг Сирии и дело Эдварда Сноудена окончательно убедили Белый дом в бесперспективности попыток наладить с «путинской Россией» конструктивные отношения». Именно с этой поры, по мнению российских аналитиков, «смена режима в конечном итоге представляется Соединенным Штатам наилучшим и, главное, вполне достижимым способом реагирования на вызов «путинской России»» [24].

Передислокация

Стоит ли удивляться, что вследствие откровенно вызывающего курса России, Запад, хотя и не без колебаний, сделал ставку на сближение с Украиной как второй по величине постсоветской

страны, без которой, по давней формуле Збигнева Бжезинского, Россия не сможет стать империей. Памятуют уроки Грузии, это, судя по всему, планировалось сначала делать не через НАТО, а путем ассоциации с Евросоюзом, против чего Россия никогда прежде, во всяком случае, на словах, особо не возражала. Но в 2013 году Россия стала воспринимать события уже совсем по-другому. Спohватившись, что без Украины Евразийский союз будет выглядеть совсем неубедительно, Москва решила помешать ассоциации Украины с ЕС. Так или иначе, отмечает представитель российской школы *realpolitik* Алексей Арбатов, но «в украинском вопросе ставки России и Запада оказались чрезвычайно велики, хотя для первой они, безусловно, были намного выше, и это было недооценено в Вашингтоне и Брюсселе. Причем *проблема не в таможенных тарифах на товары западного производства, которые пошли бы на российский рынок – данная угроза была весьма преувеличена*. Дело в другом – помимо геополитики, *выбор ближайшим родственным народом путей своего развития является для России в отличие от Запада важнейшим вопросом внутренней политики, перспектив собственного социального прогресса*» [25].

Вот этот момент – выбор Украиной своего собственного пути развития – как раз и стал определяющим в оценке принципиально новой ситуации, которая сложилась вследствие агрессии России против Украины. В действительности этой оценки смог убедиться и тот же Джордж Фридман, совершив летом вояж по странам Балтии, Центральной Европы, а затем по Турции и Азербайджану. В одних странах, он стал «свидетелем ошеломляющего уровня беспокойства». И даже в Турции, которая находится подалеке от границ России, его собеседники указывали на ситуацию вокруг Украины если не как на доминантную тему для обсуждения, то, во всяком случае, как на «общую тенденцию»: а что, действительно ли русские двинулись вперед?

Россия же, в свою очередь, тоже определилась в своем своеобразном видении угрозы со стороны Украины. С российской точки зрения, «Европа и США сделали то, с чем Москва никогда не сможет смириться: привели к власти в Киеве прозападное правительство. Для них западное признание популярного восстания в Украине лежит в плоскости финансируемых Западом неправительственных организаций, сыгравших главную роль в поддержке движения, свергнувшего правительство. Но это не главное. Главное то, что сейчас именно прозападное правительство контролирует Украину, а это значит, что Российская Федерация в опасности» [26]. Что ж, здесь тоже есть присутствующая России логика: если не с нами, значит – против нас.

И снова оправдалась старая истина: прогноз, даже если за ним стоит такая авторитетная на Западе корпорация как Startfor – дело если и не сомнительное, то весьма ненадежное. Во-первых, еще в середине июля Фридман прогнозировал, что «русские не будут вводить войска в Украину». Аргументация здесь была следующая: нельзя оккупировать 50-миллионную страну теми 50-ю тысячами солдат, которых Россия отобилизовала, да еще в условиях противодействия оккупированного населения. Трудно не видеть того, что Россия позиционировала себя как ведущая сила в регионе, но, отметил Фридман, «американская угроза складам боеприпасов и возможные воздушные удары по топливным складам – это не то, что можно не принимать во внимание – также как и угроза народных волнений – вот что заставило их быть осторожными». В итоге, прогноз оказался в чем-то прав, но далеко не во всем прав. В конце августа Россия все-таки пошла на этот шаг – введение определенного воинского контингента в Луганскую и Донецкую области – но развивать наступление не решилась.

Но вернемся к логике размышлений Фридмана. Дальше она пошла по линии освещения упрощения позиций США как единственной реальной поддержки для Восточной Европы. Сам факт визита Барака Обамы в Польшу, а Джо Байдена в Румынию свидетельствовал о подчеркнутom внимании к национальной безопасности этих стран. Подробности поддержки не разглашались – видимо Обама решил, что пока Россия увязла в Украине, то у него еще есть время поразмыслить. Что ни говори, а главной проблемой региона была все-таки стабильность прибалтийских государств, где основной угрозой было хотя и не вторжение, но подрывная деятельность против них со стороны России.

Поскольку русские, как выражается Фридман, «вцепились в Севастополь», для Соединенных Штатов стало важным модернизировать военно-морские силы Румынии, что, параллельно с размещением военно-воздушных сил США в этом регионе, создало бы угрозу русскому флоту. Предполагалось, что параллельно это увеличит возможности защиты Грузии, прикрыв одновременно незаменимый путь транспортировки ресурсов из Азербайджана. Более того, если смотреть в корень, то считалось, что «сильный флот на Черном море может создать проблемы России, особенно в том случае, если правительство Украины устоит, а Крым останется изолированным». В этом же ракурсе Фридман рассматривает и визит министра обороны США Чака Хэйгела в Румынию, и

непрерывные дипломатические контакты между США и Турцией, а также между лидерами Турции, Польши и Румынии. Что касается Турции, то, считает Фридман, она хотела бы стать частью любой союзной структуры, создаваемой Америкой в этом регионе.

В итоге, в середине 2014 года стало складываться впечатление, что региональные игроки стали постепенно втягиваться в процесс создания новых союзных структур. Процесс пребывал еще в зародыше, но он уже заставлял русских оценивать свое будущее. Дополнительный ресурс этого процесса, конечно же, энергетика. И вроде бы у России есть свое преимущество: некуда скрыть того, что многие нации, страшась Москвы, также зависимы от ее природного газа. Но в этом и слабость русских. Природный газ – сильный, но не особо доходный рычаг. Суть дела, по мнению Фридмана, состоит в следующем: «Бюджет России, да и по правде говоря, вся их экономика выстроена вокруг нефти. Главная опасность для Москвы заключается в том, что она не контролирует ее цену. Радикальное изменение цены «черного золота» как минимум приведет к стагнации экономики России. И Обама не зря указал на эту возможность. Он дал понять Путину, что знает об «ахиллесовой пяте» российской экономики. Но размещение военных соединений не является ключевым элементом разрабатываемой Западом стратегии. Обвал рынка нефти – вот ключевой ее элемент, но даже понимание этого делает ее реализацию невероятно трудно исполнимой» [27].

Однако и на этом направлении намечаются серьезные подвиги. Не исключено, что намечающееся соглашение по ядерному оружию между Вашингтоном и Тегераном откроет вскоре мировой рынок для иранской нефти. На порядке дня восстановление добычи ливийской нефти. Да и сам Вашингтон в состоянии изменить свою политику и приступить к экспорту нефти и сжиженного природного газа.

Вместе с тем, было бы большой ошибкой утверждать, что все эти меры представляют в данный момент непосредственную угрозу России. Судя по всему, могут пройти годы, прежде чем все эти и другие источники энергии выйдут на сцену. Но само падение цены на нефть от исторического максимума в 145 дол. за баррель перед вторжением в Грузию, до 111 дол. за баррель в час оккупации Крыма, а потом еще до 65 дол. под конец 2014 года – все это зримые подвиги в этом направлении. Хотя не следует забывать и о том, что страны-экспортеры нефти тоже будут терпеть убытки. Кроме того, сделав нефть настолько легкодоступной во всем мире, будет сложно добиться потом обратного эффекта. Да и российская сторона знает обо всем этом, а поэтому на последующие 10 лет ставит задачу диверсификации экономики в достаточной степени для уменьшения ее уязвимости от колебания цен на рынке нефтепродуктов. А потому здесь решающую роль будет играть фактор времени: «Угрозой Москве может стать всплеск поставок энергоресурсов с последующим уменьшением цен на нефть до того, как Россия завершит этот процесс. Для Соединенных Штатов игра заключается не в массивном вооружении Польши, не в построении в Румынии мощного флота и не в изменении мирового нефтяного рынка. Все куда проще: Вашингтон хочет показать, что готов на это пойти. Эта демонстрация заставила русских пересмотреть свои намерения до того, как эти угрозы стали реальностью. И не то, чтобы Вашингтон блефует – просто там хотели бы достичь своих целей, не прилагая сверхусилий и, говоря откровенно, без торпедирования цены на нефть» [28].

И это тоже можно понять, ведь нефть, в конце концов, не является единственным рычагом влияния на Россию. Например, США начали постепенно ослаблять российскую экономику в финансовой сфере, отсекая возможности России пользоваться тем, что в условиях глобализации многие привыкли считать общим – финансовые рынки инструменты, платежные системы и так далее. Использование этого рычага влияния санкций против шестой экономики мира и члена «Большой двадцатки» стало важным напоминанием всем новым центрам силы, насколько они уязвимы до тех пор, пока оператором нового экономического порядка являются Соединенные Штаты. Да и демонстрацией того, как быстро Америка может начать использовать это положение в политических целях против той или иной страны.

И не зря ведь российские аналитики, как тот же упоминаемый выше Дмитрий Сулов утверждают, что принятие применяемых Америкой экономических мер «способны заметно ухудшить ее экономическое состояние в средне- и долгосрочной перспективе», хотя и убеждают себя и других, что эти меры «не заставят Москву изменить политику в отношении Украины». Ведь и сами они не возражают против того, что «ограниченная системная конфронтация» России и США – это всерьез и надолго. По их прогнозам, продлится эта конфронтация как минимум до конца следующего президентского цикла в Америке, то есть до 2025 года (видимо, в полномочиях Путина на это время они не сомневаются). Но вот закончится она, по российским прогнозам, «существенным ослаблением одной из сторон и установлением новых правил взаимоотношений». На этом выводе лежит

даже какая-то печать обреченности, о чем свидетельствует ссылка на мысль, что «даже если Россия будет прилежно работать над политическим урегулированием, уважающим суверенитет и территориальную целостность Украины, Вашингтон продолжит пытаться наказывать, сдерживать и ослаблять Россию, рассматриваемую отныне в качестве противника» [29].

Что ж, действительно, какой другой прогноз можно ожидать от сторонника *realpolitik*, привыкшего видеть решение всех вопросов исключительно в контексте жесткого силового противостояния? Но, с другой стороны, ведь и рассчитывать на исключительно рациональное поведение политиков тоже не приходится. А Россия – она ведь больше других ослабляет сама себя.

Посеявший ветер – пожнет бурю

В канун 2015 года в российском обществе все больше стало ощущаться настроение, сформулированное публицистом Александром Бауновым: главная проблема авторитарных режимов состоит в том, что здесь человек тоже мера всех вещей. Но суть дела в том, что в стране с авторитарным режимом все даже знают имя этого человека. И знают часто не в силу каких-то политических соображений – просто каждого рано или поздно начинает одолевать экономика.

Так, например, в канун 2014 года российский обыватель должен был понять: почему это девальвация в 3% (доллар тогда подорожал с 33 до 34 рублей) поможет российским производителям? Год спустя, в канун 2015 года перед тем же обывателем снова возник аналогичный вопрос: почему это девальвация в 100% (доллар подорожал было до 80 рублей) тоже должны помочь отечественному производителю? В итоге, в неостановимом падении рубля без очевидных для обывателя причин, пишет Баунов, общество «беспокоит не столько оно само – падение, сколько то, что Владимир Путин, застывший у черты между правой и левой диктатурой, между капиталистической и не пойми какой, может махнуть на этот непонятный враждебный капитализм рукой и черту перейти. Пока-то он вроде за капитализм, но как-то ненадежно, не до конца убедительно, и это нам внутри видно, а снаружи уже и не разглядеть... Инвесторы и прочие капиталисты тоже чувствуют, что может махнуть и перейти, поэтому рубль и падает – быстрее, чем это можно было бы объяснить нефтью и даже Украиной» [30].

А в контексте Украины, отмечает «Газета.Ru», свои проблемы. Нервозная смена тактики в среде российских чиновников, отвечающих за работу в этом направлении, привели к тому, что за осенние три месяца «летели головы не только начальников, но и рядовых сотрудников». Оказывается, все дело в том, что в сентябре месяце провалилось несколько протестных акций на востоке Украины. А отстраненные сейчас чиновники как раз и занимались анализом ситуации и информационной поддержки этих акций. Их задачей, пишет упомянутое издание, как раз и было «создать, так скажем, пророссийские настроения на юго-востоке. Они не справились с задачей по укреплению доверия к России в регионе». И не справились не в последнюю очередь из-за профилактических мероприятий силовых структур и спецслужб Киева: «Противники киевской власти – коммунисты, бывшие регионалы, активисты Киева, сторонники федерализации и другие сочувствующие ДНР и ЛНР группы – действительно организовывали демонстрации в Харькове, Одессе, Днепропетровске и других восточных регионах осенью, однако они еле набрали несколько сотен человек и серьезного влияния на обстановку в регионе не оказали. СБУ еще к концу лета постаралась взять под контроль всех пророссийских активистов для борьбы с сепаратистскими настроениями. Тысячи задержанных пророссийских активистов на территории Украины в ДНР и ЛНР считаются политзаключенными. Обычно они проходят по статьям за терроризм, экстремизм, госизмену, попытку подрыва территориальной целостности, сепаратизм и т.д.» [31].

И что бы кто ни говорил в оправдание кадровой перетряски в Москве, что это, дескать, было плановое замещение людей, которые подбирались под какие-то конкретные задания, но суть дела то в ином. Жесткое сопротивление украинских воинских соединений и добровольцев всевозможным сепаратистским группировкам, руководимым из Москвы, спутало все карты российским стратегам. Вот это неожиданное для Москвы сопротивление, по данным того же российского источника, привело к тому, что за девять месяцев генеральная линия Москвы по отношению к Украине менялась три раза. Да к тому же и усугубляющиеся санкции стран Запада стали одолевать. А это свидетельствует о том, считают российские аналитики, что успешным кураторство «украинского вопроса» в Москве не назовешь никак. Вне зависимости, кто бы его ни курировал, – то ли Сергей Глазьев, то ли Владислав Сурков: «Никакого «железного плана» нет, все ситуативно. То же самое с подбором кадров... Роль российских структур в поддержке протестного движения снизилась летом после волны зачистки пророссийских активистов украинскими спецслужбами. Теперь никому не рекомендуют протестовать открыто, а подпольной частью заведуют спецслужбы» [32].

Согласно данным той же «Газеты.Ru», применяемая в последнее время Россией тактика сводится к тому, что в организации вооруженных выступлений задействованы силовые структуры. В то же время работа чиновников Администрации президента заключается в том, что их периодически выводят на всевозможные передачи на федеральных каналах, а также тиражируют их выступления через газеты и сайты. Согласно стратегической линии, на первом этапе (до сентября 2014 г.) эти деятели провозглашали линию на поиск компромисса между ЛНР и ДНР и остальной Украиной, вплоть до проведения референдума о воссоединении. Потом кукловоды донецких сепаратистов убедились, что Россия психологически Украину потеряла. А уж после назначения министров в украинском правительстве из числа иностранцев, на идее о всевозможных референдумах в Москве вообще было поставлено точку. Отныне тактика изменилась – в Москве стали видеть ЛНР и ДНР в статусе каких-то «независимых государств», а по отношению к Украине была поставлена задача вести информационную войну в расчёте переломить в будущем общественное настроение не в пользу украинской государственности.

Хотя и по поводу этой тактики высказываются серьезные сомнения. Так, заведующий кафедрой связей с общественностью МГИМО Валерий Соколов уверен, что никакие политтехнологии заведомо не могли принести успеха: «Нужна была регулярная армия и диверсионная деятельность в тылу. Республики существуют, и это уже безусловный успех. А будущее их похоже на будущее Приднестровья. Но с одной важной оговоркой. Расходы на их содержание будет нести Россия. Возможно, удастся заставить бежавшую в Россию украинскую элиту взять часть этих расходов на себя. Но в любом случае Донбасс превращается в «черную дыру» российской экономики, политики и геополитики. Стратегии в отношении Украины не было изначально. А аксиома стратегического управления гласит: никакие тактические успехи не могут компенсировать отсутствие стратегии: сторона, не имеющая стратегии, всегда проигрывает» [33].

Приходится констатировать, что пока стратеги от *realpolitik* выстраивают новые планы силового противостояния – один жестче другого – ситуация для жителей Донбасса только ухудшается. Сотни тысяч людей гуманитарными конvoями не накормишь и не обогреешь. Необходимо восстановление рабочих мест и финансового сектора. А они рушатся и в самой России, где в силу санкционных мер страдает не в последнюю очередь и гражданское общество. Хотя, по большому счету, оно тоже несет на себе часть политической вины, поскольку согласилось на силовое принуждение Украины к отказу от европейской системы ценностей, а 86% опрошенных россиян поддержали аннексию Крыма. Все это не может пройти бесследно: ложный путь «принуждения к братству» украинского народа с российским неминуемо приводит к фатальным последствиям для избравших этот путь.

А вот поиск нового пути – «ко-эволюции» разнообразных общественных институтов различных регионов мира, основанных не на примате «hard power», а на исторически сложившейся системе ценностей «soft power» – это уже предмет особого разговора.

-
1. Суслов Д. Всерьез и надолго. – Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/number/Vserez-i-nadolgo-17102>
 2. Уолландер С. Дверь к более конструктивным отношениям не закрыта. – Доступно: http://www.globalaffairs.ru/print/ukraine_crisis/Dverk-bolee-konstruktivnym-otnoshriyam-ne-zakryta-17185
 3. Президент России. Официальный сайт. Послание Президента Федеральному Собранию. – Доступно: <http://news.kremlin.ru/transcripts/47173/print>
 4. Медведев Д. Россия и Украина: жизнь по новым правилам. – Доступно: http://www.globalaffairs.ru/print/ukraine_crisis/Rossiya-i-Ukraina-zhizn-po-novym-pravilam-17183
 5. Уолландер С. Дверь к более конструктивным отношениям не закрыта. – Доступно: http://www.globalaffairs.ru/print/ukraine_crisis/Dverk-bolee-konstruktivnym-otnoshriyam-ne-zakryta-17185
 6. Гаджиев К.С. Введение в политическую философию: Учебное пособие. – М.: «Логос». – 2004. – С. 209.
 7. Куимова И. Неолиберализм. – Доступно: <http://www.academia.edu/7110551/%D0%9D%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%...>
 8. Жариков В. Правило набедренной повязки. – Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Pravilo-nabedrennoi-povyazki-17144>
 9. Фридман Дж. К чему приведут протесты на Украине? – Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/K-chemu-priviedut-protesty-na-Ukraine-16343>
 10. Прогноз Startfor: холодная война, национализм в Европе, провокации в Балтии и Украине. – Доступно: <data:text/html;charset=utf-8,%3Cdiv%20class%3D%22post-header%22%20style%3D%22margin%3A%200px%...>

11. Фридман Дж. Переноса модель стратегического прогнозирования в Москву. - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Perenosya-model-strategicheskogo-prognozirovaniya-v-Moskvu-17165>
12. Фридман Дж. Переноса модель стратегического прогнозирования в Москву. - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Perenosya-model-strategicheskogo-prognozirovaniya-v-Moskvu-17165>
13. Фридман Дж. Переноса модель стратегического прогнозирования в Москву. - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Perenosya-model-strategicheskogo-prognozirovaniya-v-Moskvu-17165>
14. Фридман Дж. Переноса модель стратегического прогнозирования в Москву. - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Perenosya-model-strategicheskogo-prognozirovaniya-v-Moskvu-17165>
15. Меркель усомнилась в адекватности Путина. - LB.ua/ - Доступно: http://lb.ua/news/2014/03/03/257911_merkel_usomnilas_v_adekvatnosti.html?print
16. Примаков Е. Украина: тяжелое сегодня и сложное завтра. - Доступно: http://www.globalaffairs.ru/print/ukraine_crysis/Ukraine-tyazheoloe-segodnya-i-slozhnoe-zavtra-16954
17. Мерфи Р. Неадекватность Обамы в украинском вопросе замыкает круг. - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Kholodnaya-voina-v-Evropе-ne-neizbezhnost--16950>
18. Сулов Д. Всерьез и надолго. - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/number/Vserez-i-nadolgo-17102>
19. Сулов Д. Всерьез и надолго. - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/number/Vserez-i-nadolgo-17102>
20. Сулов Д. Всерьез и надолго. - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/number/Vserez-i-nadolgo-17102>
21. Экс-советник Путина: Войну с Украиной готовили долго, и она будет долговременной. - Доступно: <data:text/html;charset=utf-8,%3Ch1%20temprop%3D%22headline%22%20style...>
22. Фридман Дж. К чему приведут протесты на Украине? - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/K-chemu-privedut-protesty-na-Ukraine-16343>
23. Фридман Дж. К чему приведут протесты на Украине? - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/K-chemu-privedut-protesty-na-Ukraine-16343>
24. Сулов Д. Всерьез и надолго. - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/number/Vserez-i-nadolgo-17102>
25. Арбатов А. Украина и реальная политика. - Доступно: http://www.globalaffairs.ru/print/ukraine_crysis/Ukraine-i-realnaya-politika-16754
26. Фридман Дж. Startfor: За что сражаются Россия и США в Украине. ОКО ПЛАНЕТЫ информационно-аналитический портал. - Доступно: <data:text/html;charset=utf-8,%3Cdiv%20id%3D%22news-id-245600%22%20style%3d%22color%3A%20grb...>
27. Фридман Дж. Startfor: За что сражаются Россия и США в Украине. ОКО ПЛАНЕТЫ информационно-аналитический портал. - Доступно: <data:text/html;charset=utf-8,%3Cdiv%20id%3D%22news-id-245600%22%20style%3d%22color%3A%20grb...>
28. Фридман Дж. Startfor: За что сражаются Россия и США в Украине. ОКО ПЛАНЕТЫ информационно-аналитический портал. - Доступно: <data:text/html;charset=utf-8,%3Cdiv%20id%3D%22news-id-245600%22%20style%3d%22color%3A%20grb...>
29. Сулов Д. Всерьез и надолго. - Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/number/Vserez-i-nadolgo-17102>
30. Баунов А. Валютный занавес и конец путинской потребительской революции. - Доступно: http://www.globalaffairs.ru/print/ukraine_crysis/Valyutny-zanaves-i-konetc-putinskoi-potrebitelskoi-revoljucii-17188
31. Дергачев В. Не раскачали лодку. - Доступно: http://www.globalaffairs.ru/print/ukraine_crysis/Ne-reskachali-lodku-17163
32. Дергачев В. Не раскачали лодку. - Доступно: http://www.globalaffairs.ru/print/ukraine_crysis/Ne-reskachali-lodku-17163
33. Дергачев В. Не раскачали лодку. - Доступно: http://www.globalaffairs.ru/print/ukraine_crysis/Ne-reskachali-lodku-17163

Валерій Семененко

украинским государством и зарубежными украинцами, развитие украинской идеи, что обозначает сохранение украинской идентичности среди украинского этноса, развитие и пропаганду украинской культуры, украинского языка, украинского образования.

Ключевые слова: Украинское государство и украинская диаспора, культурно-информационная деятельность Украины за рубежом, украинское образование в России, правовые вопросы зарубежных украинцев.

Українська ідея в Росії в новітній час: проблеми, перспективи

Интересы Украины, как будь-якої суверенної держави, включають в себе імідж держави за кордоном, тісне співробітництво між українською державою і закордонним українством, розвиток української ідеї, що означає збереження української ідентичності серед українського етносу, розвиток і пропаганду української культури, української мови, української освіти.

Ключові слова: Українська держава і українська діаспора, культурно-інформаційна діяльність України за кордоном, українська освіта в Росії, правові питання закордонного українства.

Интересы Украины, как любого суверенного государства, включают в себя имидж государства за рубежом, тесное сотрудничество между

Ukraine's interests, as those of any other sovereign state, include the state's image abroad, close cooperation between the Ukrainian government and Ukrainians abroad, development of Ukrainian idea that means preservation of Ukrainian identity among the Ukrainian ethnos, development and promotion of Ukrainian culture, Ukrainian language and Ukrainian education.

Key words: The Ukrainian state and Ukrainian diaspora, the cultural and information activities of Ukrainians abroad, Ukrainian education in Russia, legal issues regarding Ukrainians in foreign countries.

Интересы України включають в себе імідж держави за кордоном, тісне співробітництво між українською державою і закордонним українством, розвиток української ідеї, що означає збереження української ідентичності серед українського етносу, розвиток і пропаганду української культури, української мови, української освіти.

Після радянського застою український рух в Росії почав відроджуватися наприкінці 1980-х років, коли було засноване перше українське товариство у Москві «Славутич». Відтоді почалися також спроби започаткувати українську освіту в Росії, відновити українську бібліотеку у Москві. На першотравневій демонстрації 1989 р. по Красній площі йшла під українськими прапорами московська українська колона.

Сьогодні в Росії налічується біля 100 українських культурно-просвітніх організацій від Калінінграду до Камчатки. Але це досить значне число не відбиває дійсного стану українства в Росії.

Розглянемо інтереси України через призму діяльності українських організацій за кордоном.

Українське громадське життя в Росії в новітній час треба розділити на кілька періодів: горбачовський, ельцинський, перехідний і путінський.

В кінці 1980-х рр. з'явилися українські культурно-просвітні організації в різних регіонах, загальноросійська організація Об'єднання українців Росії. В 1993 р. відбувся 1-й Конгрес українців Росії, який став значним етапом в українському громадському житті Росії.

У Москві завдяки зусиллям Об'єднання українців Москви було створено Український освітній центр, відроджена Бібліотека української літератури, заснована українська хорова капела м. Москви та ін. З боку влади була підтримка без перевірки політичної лояльності. Відомі слова Єльцина, що прокидаючись вранці, подумай, що ти зробив для України (звичайно, мався на увазі позитив). Не було надмірної уваги з боку спецслужб. Інформаційне протистояння, звичайно, було, але без українофобії і антиукраїнської істерії.

УДК 321

СЕМЕНЕНКО Валерій Фокович,

© В. Семененко, 2014

кандидат технічних наук, член Ради директорів Світового Конгресу Українців, Заступник голови громадської організації «Українці Москви».

З приходом Путіна настав перехідний період, а від 2004-2005 рр., коли «Росія встала з колін», почалася зачистка українського гуманітарного простору в Росії. Сьогодні російська владна машина набрала оберти і переслідує будь-яку спробу висловити своє бачення історії, свою думку, що відрізняється від офіційної.

Це проявляється

- у спробах поставити на керівні посади в українських організаціях Росії угодних для влади людей або створити маріонеткові організації;

— у тиску, що чиниться на українські організації в цілому, і на окремих активістів, які своїми діями не вписуються в уявлення російських чиновників;

— в цензурі культурницьких заходів українських товариств з метою недопущення заходів, що не відповідають офіційній ідеології.

Ось тільки деякі питання, яких торкнулися українські організації у відкритому листі до Президента Путіна (липень 2014 р.) [1].

«Новозрощені яструби» в російському істеблішменті замість пошуку політичних рішень відкрито закликають російських громадян до участі у війні проти України. Розгул українофобії в Російській Федерації досяг загрозливих розмірів, продовжує зростати і переходить усі мислимі межі.

Російські ЗМІ змагаються в антиукраїнській пропаганді, часто зневажаючи людську гідність.

Газета «Аргументи і факти» [2] розмістила фотокілаж з недвозначними натяками: дівчата в українських національних костюмах «Ласкаво запрошують» з ... палаючою шиною замість хліба-солі. Дівчата виявилися активістами громадської організації «Українці Москви», і одна з них передплатницею газети.

Виходячи з факту порушення прав особи, поширення компрометуючих і наклепницьких відомостей, громадська організація «Українці Москви», самі потерпілі висловили протест і звернулися до правоохоронних органів із заявою:

1. Зобов'язати газету принести вибачення фігурантам колажу.

2. Дати правову оцінку публікації, визначити, які порушення законів Російської Федерації (розпалювання міжнародної ворожнечі та ін.) тягне за собою публікація, і застосувати заходи прокурорського впливу до редакції газети

Розслідування йде з березня 2014 р. у темпі, як мокре горить, що підтверджує загальну тенденцію, висловлену у відкритому листі.

У Російській Федерації на найвищому рівні використовується термін Новоросія, причому наголос робиться на відділенні цієї території від України. Мабуть, вживання терміна покликане чинити психологічний тиск на керівництво України. Влада закріплює в свідомості росіян той факт, що південний схід України - це не є Україна. Як це співвідноситься з міжнародним правом, як сприймається подібний факт українцями Росії і всього світу і як це сприяє міжнародній згоді, пояснювати не треба.

Українські організації Росії не можуть поскаржитися на відсутність уваги з боку спецслужб. Однак, останнім часом ця увага супроводжується відвертим тиском на активістів з метою змусити їх виступати з заангажованими політичними заявами. У разі ухилення або відмови від таких виступів відбувається негласне обмеження діяльності української організації.

Свідчить активістка українського земляцтва Хабаровського краю «Криниця»: «Завжди була сильною людиною, завжди боролася з неправдою, але сьогодні я в такому стані, що допомога потрібна мені. Бракує сил для боротьби. Хочу повідомити про те, що роблять з нами, з нашим земляцтвом. Після вимушеного виступу по телебаченню, яке підготували спецслужби, я відмовилась від подальшої «співпраці». Затим в Хабаровську розпочалася заборона на виступи, концерти нашого колективу «Батьківська Криниця», заходи нашого земляцтва, поїздки та ін. Ніхто не сумнівається, що це роблять спецслужби. Прослуховують розмови, і, якщо нас запрошують кудись, то через деякий час дзвонять і відмовляють під слухним приводом. На якутському святі Ессех керівнику якутського центру було відкрито сказано, щоб «Криниці» не було. І кожен день щось прилітає».

Останні роки український культурно-просвітницький рух в Росії переживає складний період. За рішенням Верховного Суду РФ в 2012 р. закриті українські організації федерального рівня - Об'єднання українців Росії (ОУР) і Федеральна національно-культурна автономія українців Росії (ФНКАУР), багаторічна позитивна діяльність яких раніше не раз відзначалася представниками як широкої громадськості, так і державних структур демократичної Росії. Причини подібних рішень лежать на поверхні, тим більше, що про це відверто було проголошено на високому політичному рівні.

З відповіді Лаврова агентству УНІАН: «Була закрита діяльність ФНКАУР, оскільки її керівництво вело роботу не щодо розв'язання культурних і освітніх питань і з реалізації відповідних проектів, як про це заяв-

лялося в її статуті, а вело, загалом, політичну діяльність, і діяльність, яку було направлено прямо і неприкрито на підірив наших двосторонніх відносин»[3]

У той же час українські організації Росії були свідками каламутної метушні зі створенням «правильної» маріонеткової «української» (федеральної!) організації фактично без участі української спільноти Росії, за її спиною. Переважна більшість українських громадських організацій з регіонів Росії розцінили ці дії як «сплановану акцію, покликану внести розкол в український рух.

Особливо неприйнятним для українських громад Росії був той факт, що очолив нову організацію якийсь Безпалько, відомий у вузьких колах як автор примітивних псевдоаналітичних опусів з антиукраїнським душком, «власник» м'яко кажучи не зовсім дружельюбного до України та її культури сайту «Русь единая», «член правління націонал-патріотичної організації «Русское общественное движение» (РОД), сумнівний герой скандальних публікацій і т.ін.

Схоже на те, що за спиною новоявленого «псевдоукраїнського лідера» стоять кола, які не зацікавлені у розвитку українського культурно-просвітницького руху в Росії. Мабуть, з подачі цих кіл Безпалько є членом Ради з міжнаціональних відносин при Президенті Росії. У своїх заявах (згідно інтерв'ю інформсайту «Російська народна лінія») він відпрацьовує покладене на нього завдання: «Росія не визнає Порошенка в якості президента ...право Росії на введення військ у межі території України ... ми, громадяни Росії, здатні і повинні надати істотну допомогу ополченцям в боротьбі з київською хунтою! ... Росія не ухвалювала жодних рішень щодо кордонів з Україною, тому ми сміливо можемо заявити: звичайно, Росія поважає територіальну цілісність, але також ми вітаємо народний вибір південного сходу України!»[4]. Стає очевидною мета швидкісного створення «маріонеткової федеральної національно-культурної автономії «Українці Росії».

В 2006-2007 р. була зачищена Бібліотека української літератури в Москві, у якій «звили гніздо українські націоналісти». Об'єднання українців Росії у своєму відкритому листі Президентові Росії відзначало, що і після відомого листа В. Путіна (листопад 2007 р.) ситуація в бібліотеці залишається вкрай ненормальною, що викликає занепокоєння всіх, хто уболіває за долю єдиної в Росії державної установи української культури.

Дійшло до кримінальних справ проти бібліотеки, її нового, нібито лояльного керівництва. Справи були порушені за поширення екстремізму, а затим в силу цілковитої абсурдності тихо спущені на гальмах. Влада продовжує спроби розмити українську бібліотеку об'єднанням з установами, які не мають відношення до української літератури, до задоволення інформаційних та освітніх потреб українського населення.

Сьогодні доводиться констатувати, що в Росії українські громадські організації, українські освіта та культура стали заручниками російсько-українських політичних відносин, що в ХХІ столітті є абсолютно неприпустимим.

Чому в Росії немає українських шкіл?

Одним із основних напрямів роботи українських організацій є розвиток української освіти. Як гриби після дощу наприкінці 80-х – початку 90-х р.р. з'явилися суботні, недільні школи, але проіснували недовго.

Питання про українську освіту в Росії досить складне і надзвичайно болюче для українців Росії, для іміджу України.

МЗС РФ стверджує, що «...незважаючи на велику чисельність українців...запити на заснування повноформатних шкіл...не надходять» [5], і пояснює це близькістю східнослов'янських мов і культур, загальною історією (Київська Русь, Московська держава, Російська імперія, СРСР) і єдиною православною християнською вірою. Однак такий поверховий підхід не дає розуміння того, чому в Росії повністю відсутня система української освіти.

Причини цього є як об'єктивні, так і суб'єктивні:

- дійсно, загальна історія, однак під час перебування в одній державі, крім позитивного досвіду взаємного культурного збагачення, добре відомого з курсу російської історії, мали місце і вкрай негативні моменти — цілеспрямована імперська політика переслідування української мови, оголошення її лише «південним діалектом общерусского языка», що призводило до русифікації українців, виникненню в них почуття меншовартості, не самоцінності;
- відсутність в Росії українського інформаційного простору;
- відсутність української церкви в Росії і неприкрита жорстка протидія її поширенню;
- залежність гуманітарної політики російської влади щодо української меншини Росії від сьогочасної політичної кон'юнктури;

— несприйняття більшістю російської політичної еліти незалежності України, самостійності української нації, самодостатності української мови, що призводить до відсутності у Росії послідовної і системної національної політики, а швидше до антиукраїнської політики;

- незакінчений, переривчастий процес становлення української держави.

Заявляючи фактично про те, що українські школи в Росії не потрібні через близькість російської та української мов, культур, історичних шляхів і спільної віри, чиновники МЗС РФ надають українським чиновникам вагомий аргумент для українізації російськомовних шкіл: мовляв, у наших народів близькі культури і мови, загальна історія, ми у своїй більшості сповідуємо православ'я. Так навіщо при такій близькості потрібні російські школи в Україні? Претензії і заперечення представників російської громади України варто адресувати чиновникам російського МЗС.

Надзвичайно кричущим прикладом ставлення російської влади до української освіти в Росії була ліквідація в 2008 р. у Москві під приводом відсутності необхідної документації Українського освітнього центру при середній школі № 124.

Замість дієвої допомоги для нормалізації ситуації освітній центр, що проіснував тривалий час (більше 10 років) не в підпіллі, а з відома Департаменту освіти Москви, було поставлено поза законом і блискавично ліквідовано, що швидше нагадувало розгром. У відповідь на неодноразові звернення громадської організації «Українці Москви» Департамент освіти не знайшло нічого кращого, як придумувати пояснення, що не відповідали дійсності.

Зрозуміло, що ліквідація Українського освітнього центру, яким керували «українські націоналісти, бандерівці, мазепинці, петлюрівці» разом взяті, була однією із ланок загальної політики зачистки українського гуманітарного простору в Росії.

На жаль, реакції від Посольства України на закриття освітнього центру не було. Зате бути сторонніми спостерігачами в питанні розвитку української освіти у Посольстві добре вміють. Так, за висловом Посла Єльченка: «Пасивність української громади не дозволяє відкрити українські класи у Москві» [6]. В той же час, проживаючи в Москві, працівники Посольства не проявляли зацікавлення щодо української освіти – своїх дітей відводили до московських престижних гімназій. Співробітництво українських дипломатів на протязі більше 20 років з українськими організаціями постійно трансформувалося, причому не в кращу сторону. На початку 90-х р.р. посол Федоров, якому важко давалася українська мова, багато уваги приділяв і допомагав українській громаді. В подальшому співробітництво ставало все більш формальним, а в 2010 р. повністю змінилися пріоритети української дипломатії щодо українського руху в Росії і захисту інтересів української меншини.

За ініціативи українських організацій у рішеннях міжкультурної російсько-української комісії з гуманітарних питань було визнано доцільним визначити в деяких містах Росії базові школи (виділене приміщення, директива адміністрації про підтримку і сприяння розвитку української освіти). Тоді можна відкрити невеликі групи додаткової освіти, хай 5-7 дітей (в базовій школі це реально), і навколо цих центрів вести роботу. Люди вже знатимуть: ось конкретна школа, тут є український центр, і є можливість при збільшенні кількості дітей відкривати класи. Українська держава повинна допомогти зробити ці класи престижними. Інакше не зрушити справу української освіти. Але базові школи так і не визначені, і взагалі ніякої роботи в цьому напрямі не проводилось. Російська влада каже: давайте певну кількість заяв, а ми подивимось, де можна щось відкрити. Очевидно, при повному врахуванні політичної складової. Практика показала, що такий підхід нічого не дасть.

Взагалі, в умовах російських реалій рушієм української освіти нарівні з українцями Росії має бути Українська держава. Подразником в дискусіях щодо розвитку української освіти має бути значна кількість російських шкіл в Україні при абсолютній відсутності українських шкіл в Росії.

Велике значення для розвитку і пропаганди української культури, розвитку українського громадського життя, покращення іміджу України мають культурно-інформаційні установи. Культурний центр України (КЦУ) сьогодні є тільки у Москві. На жаль, на протязі всього терміну існування діяльність КЦУ не завжди відповідала задекларованим цілям. Причина такого стану речей, зокрема, є в тому, що він не має належного статусу, не фінансується з державного бюджету, знаходиться у підпорядкуванні структури (ДУС), яка не має відношення до організації культурно-інформаційної роботи взагалі, і тим більше за кордоном. При цьому не буде великим перебільшенням те, що керівництво КЦУ (з 2001 р. генеральним директором є В. Мельниченко) у своїй роботі інтереси Української держави переломлює через призму своїх приватних інтересів.

Радянські стереотипи фактично є основою роботи КЦУ. У Москві в 90-і р.р. були створені клуб вболівальників українського футболу, клуб шанувальників київського «Динамо». Клуби мали великий успіх серед молоді і людей середнього віку. Тоді при недостатньому поширенні супутникового телебачення, відсутності Інтернету товариство в орендованому (!) в КЦУ приміщенні дивилось, жваво обговорювало фут-

больні матчі українських команд. Розмова переходила на інші теми, що торкалися України. Зараз важко сказати, чому адміністрація КЦУ відмовила клубові у приміщенні (кажуть, була спроба збільшити орендну плату в кілька разів, чи, може, подали від «неспокійних» товариств). Деякий час клуб вболівальників працював при Українському освітньому центрі до закриття центру.

Молоді активісти організації «Українці Москви» проявили ініціативу ознайомити москвичів (головним чином, молодь) з кращими здобутками українського кіно і звернулися до адміністрації КЦУ. Замість сприяння це викликало спротив, намагання загнудати ініціативу молоді, мовляв, у нас є кінолекторій. Все ж громаді вдалося почати з фільму О. Довженка «Земля», який прийшла дивитися і обговорювати небачена кількість молодих людей... і на тому все закінчилось. Зате в КЦУ буде і тихіше і спокійніше.

Покращення діяльності КЦУ в Москві можна чекати після виконання у повному обсязі Указу Президента України [7] та передачі цього центру до структури дипломатичного представництва.

Ще в 90-ті, на початку 2000-х рр. Посольство, МЗС мало деякий вплив на роботу Культурного центру. Так, Об'єднанню українців Москви за допомогою Посольства вдалося завадити передачі Української книгарні московським комерсантам. Українська книгарня була в радянські часи, в 90-і р.р. одним із осередків українського життя Москви. На жаль, сьогодні все це тільки в минулому.

Українські організації також ставили питання про відкриття культурно-інформаційного центру в Санкт-Петербурзі. Щодо можливості відкриття такого центру українська громада має певні напрацювання, з якими звернулася до дипломатичного представництва в Санкт-Петербурзі. Керівником цього закладу, на наш погляд, враховуючи неоднозначну оцінку діяльності керівництва КЦУ у Москві, особливий статус міста як культурної столиці Росії, має бути культурний діяч, відома людина як в Україні, так і за кордоном, яка б змогла залучити до співпраці кращі інтелектуальні сили, зокрема й української діаспори на користь України. В структурі центру мають діяти науковий, інформаційний, культурно-просвітницький, консультативний відділи. Сьогодні питання про створення такого центру (можливо, як філії московського центру) може розглядатися в більш прикладному значенні, якщо взяти до уваги роботу консульства України в Санкт-Петербурзі і використання його приміщення.

При заснуванні центру в Санкт-Петербурзі важливо уникнути прорахунків (свідомих чи несвідомих), які було допущено під час організації подібної структури в Москві. При культурно-інформаційних центрах треба створити громадські ради за участі представників українських організацій, української громадськості. Питання про створення такої ради при КЦУ у Москві ставилося не один раз, але послідовно було проігнороване керівництвом центру. Щоправда якась подібність громадських рад була. Туди входили такі люди як Василь Лановой, Йосип Кобзон, земляцтво донбасівців, Прикметно, що в КЦУ земляцтво донбасівців (переважно колишня радянська номенклатура різного рівня) мало своє приміщення (можливо, і досі має). Сьогодні ці люди повністю підтримують все те, з чим бореться Україна, ігнорують зібрання з нагоди Дня незалежності України, влаштовують пікети біля Посольства. В той же час всі прохання до КЦУ якимось чином допомогти в організаційній роботі українським організаціям після ліквідації ОУР, ФНКАУР, Українського освітнього центру залишаються без відповіді.

Сьогодні відійшла пора недомовок, намагань зліпити незліплюване. Благі побажання про створення в Росії єдиної потужної авторитетної федеральної української організації так і залишилися побажаннями. Повинні бути чіткі орієнтири співпраці Української держави з українськими громадами, «в одну телегу впряч не можна коня и трепетную лань». А не те, що ми спостерігали останні роки в Москві, Санкт-Петербурзі, коли українців Росії з подачі українських дипломатів представляли апологети панславізму, руського міра, проросійських земляцтв і т. ін.

Громадяни України перебувають в Росії під правовим захистом в межах російського законодавства, яке в цих питаннях багато в чому збігається з українським законодавством. Найбільше громадяни України потерпають від порушень, а почасти злочинства у трудовому законодавстві. Якщо громадянин має відповідні документи, то є імовірність проблему вирішити. Але частіше громадяни не мають паперів. Люди, що потрапили в халепу часто звертаються до громадських організацій, дістають телефони і викладають свої болі, маючи якусь крихту надії. Що може зробити громадська організація, коли вона не може захистити себе?! Об'єднання українців Росії і Федеральна національно-культурна автономія українців Росії незважаючи на тривалу судову боротьбу з російською державною машиною були ліквідовані. Автономія після проходження всіх суддівських щаблів в Росії звернулася до Європейського суду, і спочатку Європейський суд включив документи до свого реєстру, але потім визнав такими, що не будуть розглядатися.

Якраз у питаннях захисту українських організацій потрібна допомога. На жаль, українські державці не намірилися піднести голос на захист українських організацій Росії, а про якісь асиметрич-

ні дії говорити не доводиться.

Не набув широкого розповсюдження статус закордонного українця. І основна причина цьому є тяганина з визначеннями, довготривала процедура видачі посвідчення (паспорта) закордонного українця. Треба максимально спростити сам процес надання статусу закордонного українця, видачі відповідного документа, надати закордонним українцям певні преференції. Основою для надання статусу повинні стати рекомендації українських організацій.

Вельми важливим є питання почесного консульства. В Росії є відомі авторитетні активісти українських організацій, які добре знайомі з російськими реаліями, яким не треба платити зарплату з українського бюджету. Розширення інституту почесних консулів буде дієвим інструментом у справі захисту інтересів українців Росії, лобювання українських інтересів в Росії.

Українські організації пропонують створити при дипломатичних представництвах гарячу лінію для інформації, особливо такої, яка потребує дипломатичної реакції. Звичайно, інформація повинна бути не анонімною і документально підтвердженою.

Врахування пропозицій українських організацій без сумніву сприятиме покращенню іміджу України у світі, допоможе українцям Росії в їхній діяльності.

1. Открытое письмо украинских организаций России Президенту Путину, интернет-сайт Українського Конгресу Росії, www.ukrgros.info, 06.08.2014
2. Газета «Аргументы и факты» № 12 від 19.03.2014 р.
3. Інтерв'ю Лаврова агентству УНІАН, www.unian.net, 13.01.2011 р.
4. Інтернет-сайт «Русь единая», [www.rusk-](http://www.rusk-line/author/b/bezpal_ko_bogdan)

[line/author/b/bezpal_ko_bogdan](http://www.rusk-line/author/b/bezpal_ko_bogdan), 26.05.2014 р.

5. Кубанское наречие вместо украинского языка, интернет-сайт Українського Конгресу Росії, www.ukroglyad.com, 06.05.2009 р.
6. Інтерв'ю Посла України в Росії В. Єльченка агентству УНІАН, www.unian.net, 22.09.2011 р.
7. Указ Президента України 142/2006 від 20.02.2006 р.

Ukrainian Idea in Russia in Modern Times: Challenges and Prospects

Summary

The interests of Ukraine include the promotion of a good image of the country, close cooperation between the Ukrainian state and Ukrainians abroad, the development of the Ukrainian idea (which means the preservation of Ukrainian identity within Ukrainian ethnos), the development and dissemination of Ukrainian culture, the Ukrainian language and Ukrainian education.

Contemporary Ukrainian cultural life in Russia should be divided into several periods: Gorbachev, Yeltsin, Transitional and Putin.

At the end of 1980-s Ukrainian cultural organizations appeared in different regions of Russia. A column of Ukrainian Muscovites under Ukrainian flags marched across Red Square during the 1st of May demonstrations in 1989. In 1993 the first Congress of Russian Ukrainians took place and the Association of Ukrainians in Russia was formed.

With the election of Putin the Transitional Period began, and from 2004-2005 when «Russia rose from its knees» the space for Ukrainian liberal presence in Russia began to be squeezed.

Today it has to be said that Ukrainian social organizations in Russia, Ukrainian culture and education have become the hostages of the Russian-Ukrainian political relationship, which is completely unacceptable in the 21st century.

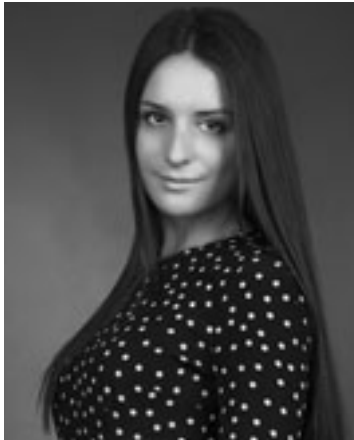
This can be seen in:

- attempts to place 'acceptable' people at the head of Ukrainian organizations in Russia or the creation of puppet organizations;
- pressure on Ukrainian organizations in general and on individual activists whose behaviour does not accord with the expectations of Russian bureaucrats;
- censorship of cultural events conducted by Ukrainian associations with the aim of banning events that do not conform to an official ideology.

Today is not the right time for half-truths. We need concrete objectives of cooperation between the Ukrainian state and Ukrainian associations.

Proper consideration of the proposals of Ukrainian organizations specified in the article will undoubtedly facilitate the improvement of Ukraine's image in the world and help Russia's Ukrainians in their activities on behalf of Ukraine.

Міжнародне
публічне право

Марта Келестин

договоров, которые были заключены для регулирования торговли пшеницей. Подробно рассматриваются механизмы и принципы действия первого международного соглашения по пшенице, которое увидело свет в 1933 году. Исследуются основные положения и характерные особенности пяти послевоенных соглашений касательно этого сырья, а именно 1949, 1953, 1956, 1959 и 1962 годов. Отдельное внимание уделяется Международному соглашению по зерну 1967 года, которое ознаменовало начало курса на расширение предмета действия данных договоров и ввело новое направление сотрудничества по продовольственной помощи. Статья также касается трех последних широкомасштабных международных соглашений, предметом регулирования которых выступала пшеница, освещает их содержание и направленность, акцентирует внимание на основных преимуществах и недостатках этих документов.

Ключевые слова: сырьевые товары, международные товарные соглашения, Консультативный комитет по пшенице, «Большая Четверка» стран-экспортеров пшеницы, Международный совет по пшенице, Международный совет по зерну, Международное соглашение по пшенице, Международное соглашение по зерну, Конвенция о торговле пшеницей, Конвенция о торговле зерном, Конвенция об оказании продовольственной помощи, Конвенция о продовольственном содействии.

Багатосторонні договори щодо пшениці: історичний ракурс

В статті здійснено історико-правовий аналіз усіх багатосторонніх договорів, які були укладені щодо регулювання торгівлі пшеницею. Детально розглядаються механізми та принципи дії першої міжнародної угоди про пшеницю, яка побачила світ в 1933 році. Досліджуються основні положення та характерні особливості п'яти післявоєнних угод щодо цієї сировини, а саме 1949, 1953, 1956, 1959 та 1962 років. Особливу увагу приділяється Міжнародній угоді про зерно 1967 року, яка ознаменувала початок курсу на розширення предмету дії даних договорів та запровадила новий напрямок співробітництва стосовно продовольчої допомоги. Стаття також торкається трьох останніх широкомасштабних міжнародних угод, предметом регулювання яких виступала пшениця, висвітлює їх зміст та спрямованість, акцентує увагу на основних перевагах та недоліках цих документів.

Ключові слова: сировинні товари, міжнародні товарні угоди, Дорадчий комітет по пшениці, «Велика Четвірка» країн-експортерів пшениці, Міжнародна рада по пшениці, Міжнародна рада по зерну, Міжнародна угода про пшеницю, Міжнародна угода про зерно, Конвенція про торгівлю пшеницею, Конвенція про торгівлю зерном, Конвенція про надання продовольчої допомоги, Конвенція про продовольче сприяння.

В статье осуществлен историко-правовой анализ всех многосторонних

This article provides historical and legal analysis of all multilateral agreements, which were concluded to regulate the trade in wheat. Mechanisms and principles of operation of the First international wheat agreement, which came into existence in 1933, are examined in detail. Main provisions and distinctive features of five post war treaties on this commodity, namely of 1949, 1953, 1956, 1959 and 1962, are also studied. Special attention is given to the International grains agreement of 1967, which marked the onset of the course towards the broadening of the subject of these agreements and initiated a new direction of cooperation regarding the food aid. Article also deals with three latest large-scale international wheat agreements, highlighting their content and orientation as well as focusing on their advantages and shortcomings.

Key words: raw materials, international commodity agreements, Wheat Advisory Committee, Big Four of wheat exporters, International Wheat Council, International Grains Council, International Wheat Agreement, International Grains Agreements, Wheat Trade Convention, Grains Trade Convention, Food Aid Convention, Food Assistance Convention.

Питання регулювання міжнародних сировинних ринків є надзвичайно багатограними і складним та вже майже ціле століття не втрачає своєї актуальності. Пшениця є одним із найважливіших сільськогосподарських об'єктів міжнародної торгівлі та лідирує за обсягами оборотів серед усіх сировинних товарів. Дослідження головних регуляторних механізмів, напрацьованих в рамках угод щодо цієї сировини, особливо в історичному контексті, дає змогу в повній мірі оцінити основні тенденції в даній галузі та окреслити напрямки її подальшого розвитку. Саме з зазначених міркувань здійснення ґрунтовних теоретичних досліджень з цієї тематики виглядає доцільним та раціональним.

УДК: 341

КЕЛЕСТИН Марта Валеріївна,

© М. Келестин, 2014

аспірантка кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Проблематиці міжнародно-правового регулювання торгівлі пшеницею досить багато уваги приділено в працях таких зарубіжних науковців, як Ф. Гордон-Ашворт, К. Хан, Дж. Роу. Незважаючи на той факт, що Україна є активним учасником міжнародної торгівлі пшеницею та в 2010 році приєдналась до Конвенції про торгівлю зерном, українські вчені особливо не розробляли дане питання у своїх дослідженнях.

Метою даної статті є проведення юридичного аналізу усіх міжнародних угод, які укладались для регулювання торгівлі пшеницею.

Пшениця по праву вважається провідною зерновою культурою в світі, а отже займає передові позиції на світовому ринку торгівлі сировинними товарами. Історично вона розглядалась як сировина, що мала політичну та навіть стратегічну важливість. Так, пшениця була політичним важелем впливу при запровадженні Сполученими Штатами Америки ембарго на продаж зерна Радянському Союзу та навколо неї будувались національні плани розвитку в таких країнах, як Індія і Судан. На міжнародному рівні вона неодноразово виступала основною складовою програм та ініціатив Організації Об'єднаних Націй. Починаючи ж з 1930-х років пшениця стала регулярним об'єктом міжнародно-правового регулювання та міжнародних товарних угод [1, с.133-134].

В перших трьох десятиліттях минулого століття умови на світовому ринку пшениці для виробників та споживачів залишались в основному сприятливими. Незначні коливання в ціні та інші поточні проблеми галузі досить успішно вирішувались за допомогою внутрішньо-національних заходів, що запроваджувались найбільшими експортерами цієї сировини. Однак, з настанням Світової економічної кризи наприкінці 1920-х років становище почало різко погіршуватись. «Велика Четвірка» країн-експортерів пшениці¹ раптом спіткнулася з проблемою накопичення чималих обсягів надлишкових запасів цієї сировини, різкого загострення конкуренції за ринки збуту та суттєвого зниження її вартості. Це значним чином дестабілізувало міжнародну торгівлю пшеницею і спонукало зацікавлені держави до консолідації зусиль та пошуку виходу з кризової ситуації [2, с.211-212].

Отже, на початку 30-х років минулого століття міждержавні переговори щодо врегулювання світового ринку пшениці значно активізувались. Як зазначає А. Тейлор, лише в 1930 та 1931 роках відбулось 16 міжнародних конференцій, присвячених торгівлі цією сировиною, п'ять з яких було проведено під егідою Ліги Націй [3, с.440]. На останній з них, яка проходила в Лондоні з 18 по 23 травня 1931 року, планувалось досягти домовленості по обмеженню експорту на світовий ринок пшениці. Однак, як і на усіх попередніх п'ятнадцяти зустрічах, багатосторонньої угоди із загальноприйнятими для її учасників умовами на ній так і не було укладено. Причиною тому стала з одного боку непоступлива позиція США, які відмовились від введення експортних обмежень, посиляючись на норми власної конституції [3, с.457-458], а з іншого невдоволення Радянського Союзу запропонованими йому експортними квотами, а також деякі інші розбіжності щодо методу регулювання між основними експортерами пшениці [4, с. 8].

Питання міжнародно-правового регулювання торгівлі цією сировиною знову було піднято на чотириденній міжнародній конференції по пшениці, яка розпочалась 21 серпня 1933 року. Підписаний за її результатами 25 серпня того ж року Заключний Акт став першою міжнародною угодою про пшеницю (далі – МУП 1933). Всього в угоді взяли участь 22 держави, з них дев'ять експортерів та тринадцять імпортерів пшениці [5, с.1]. На думку Ф. Гордон-Ашворт таке порівняно широке коло учасників можна було пояснити тим фактом, що угода була укладена на досить короткий дворічний термін [1, с.138].

Перша міжнародна угода про пшеницю була укладена для вирішення проблеми, пов'язаної з існуванням значних надлишкових запасів цієї сировини. В преамбулі МУП 1933 було визначено її мету, яка полягала у врівноваженні попиту з пропозицією на світовому ринку торгівлі пшеницею, ліквідації її надлишкових запасів, а також досягнення стабільного рівня цін, вигідного для виробників та справедливого для споживачів [5, с.1].

Згідно з умовами МУП 1933 Велика Четвірка країн-експортерів пшениці погодилась протягом першого року дії угоди врегулювати власні поставки пшениці на світовий ринок відповідно до розрахованого світового попиту, який складав 560 мільйонів бушелів², і обмежити експорт на 15% протягом наступного року. Дрібні експортери, а саме Болгарія, Угорщина, Румунія та Югославія, зі свого

¹ Після Першої світової війни сформувалась так звана «Велика Четвірка» країн-експортерів пшениці, а саме США, Канада, Аргентина та Австралія, які протягом наступних п'ятдесяти років постачали на світовий ринок більше 80 відсотків його загального обсягу [4, с. 3].

² Ціна на сільськогосподарські продукти на біржах визначалась зазвичай у розрахунку на один бушель, що становило приблизно 35 літрів.

боку повинні були дотримуватись встановленого для них експортного максимуму в 50 мільйонів бушелів. Радянський Союз не взяв на себе жодних конкретних зобов'язань щодо обмеження виробництва пшениці та відмовився від встановлення фіксованих квот на експорт. Натомість, обмеження поставок з СРСР мало б визначатись шляхом переговорів (статті 1-5) [5, с.1-2].

Хоча обмеження експорту було основним механізмом регулювання МУП 1933, угода також закріпила обов'язок країн-імпортерів пшениці не збільшувати площі посівів та не вживати жодних урядових заходів, які б заохочували нарощування обсягів виробництва на національному рівні. Також сторони угоди підтвердили необхідність сприяння загальному збільшенню споживання цієї сировини. Крім того, в очікуванні підвищення вартості пшениці, учасники МУП 1933 виразили готовність зменшити ввізні мита [стаття 6, п.1-4] [5, с.2-3].

Статтею 7 МУП 1933 передбачалось утворення Дорадчого комітету по пшениці, на який було покладено функції із загального нагляду за функціонуванням та застосуванням угоди. До його складу входили представники як країн-експортерів, так і країн-імпортерів пшениці. В своїй роботі він повинен був тісно співпрацювати з Економічною організацією Ліги націй та Міжнародним інститутом сільського господарства [5, с.3].

Регулювання світового ринку пшениці за допомогою жорстко встановлених експортних квот виявилось неефективним та неприйнятним механізмом для цієї галузі. Недоліки передбаченої угодою негнучкої стратегії чітко проявились вже на перших етапах застосування МУП 1933, коли Аргентина заявила про бажання збільшити визначені для неї квоти. Відповідно до офіційної позиції країни вона погодилась на підписання угоди лише виходячи із розуміння, що експортні квоти можуть бути переглянуті та збільшені в майбутньому. Однак, таке прохання Аргентини не було задоволено, оскільки МУП 1933 не містила положень, які б це дозволяли. Перспектива накопичення нереалізованих залишків цієї сировини та необхідність вжиття заходів для обмеження виробництва розглядалися країною як несправедливий та невинуватий тягар. Неспроможність сторін МУП 1933 вирішити в подальшому це питання шляхом переговорів призвело до того, що Аргентина перестала дотримуватись умов угоди та почала здійснювати експорт пшениці понад встановлену для неї квоту [2, с. 214].

Незважаючи на досить прості умови МУП 1933, її чіткість та лаконічність (угода складалась всього з семи статей) вона фактично припинила функціонувати вже протягом першого року свого дії. Як зазначає Ф. Гордон-Ашворт, причиною цьому стало саме перевищення Аргентиною встановлених для неї експортних обмежень [1, с.138]. Однак, на думку К. Хана це був не єдиний чинник провалу МУП 1933, вплив якого, до того ж, був непрямим. Науковець справедливо відмічає, що загальний обсяг поставок з країн-експортерів перевищив квоти лише на незначні 0,3 мільйони бушелів. Головним наслідком такого незапланованого збільшення експорту пшениці з Аргентини стало те, що воно не дозволило Канаді та США ліквідувати існуючі у них надлишкові запаси цієї сировини [2, с. 215]. Формально ж МУП 1933 проіснувала до завершення строку, на який її було укладено.

Індійський науковець К. Хан наводить кілька основних висновків, яких можна дійти з досвіду функціонування МУП 1933. По-перше, незважаючи на формальну участь в угоді країн-імпортерів пшениці, по своїй суті вона була домовленістю між експортерами цієї сировини. Про це свідчить спрямованість передбачених в ній механізмів регулювання, які в першу чергу були направлені на встановлення обов'язкових експортних обмежень. По-друге, зменшення обсягів виробництва пшениці, на яке сторони МУП 1933 погодились дуже неохоче, на практиці так і не вдалось втілити в повному обсязі. По-третє, держави-учасниці вважали несправедливим принцип пропорційного розподілу експортних квот. Він, зокрема, не враховував, в якій мірі ті чи інші експортери пшениці були відповідальні за накопичення існуючих надлишків. По-четверте, застосування першої міжнародної угоди про пшеницю продемонструвало, що врегулювання одного тільки експорту не було достатнім для ліквідації надлишкових запасів [2, с. 216].

Як цілком справедливо зазначає Дж. Роу, у свій час МУП 1933 стала тріумфом міжнародних переговорів в сировинному секторі. Історично вона була першою міжнародною товарною угодою, укладеною за участю як країн-експортерів, так і країн-імпортерів певного виду сировини, першою міжнародною товарною угодою, яка об'єднала інтереси урядів цілого ряду країн, а також першою міжнародною товарною угодою, в якій взяв безпосередню участь уряд США [6, с.152].

Багаті урожаї пшениці 1938 року спричинили загрозу накопичення надлишків цієї сировини, що спонукало до початку роботи над створенням нової угоди. Однак, цей процес був перерваний початком Другої світової війни. У військовий період світові запаси пшениці, на відміну від інших сировинних товарів, продовжували залишатись на стабільно високому рівні, що змусило зацікав-

лені країни поновити переговори щодо підготовки угоди про пшеницю і тим самим створити підґрунтя для подолання післявоєнних проблем у галузі. З цією метою навесні 1942 року Великобританія та країни Великої Четвірки підписали спільний меморандум, яким передбачалось укладення нової угоди по завершенню бойових дій [6, с.163].

Розроблений в 1942 році проект угоди у підсумку не набув чинності, однак ним було закладено фундамент для майбутніх переговорів по пшениці та створено Міжнародну раду по пшениці, яка замінила Дорадчий комітет по пшениці. Саме вона ініціювала роботу та координувала підготовку наступної міжнародної угоди щодо цієї сировини. В 1948 році на спеціальному засіданні Міжнародної ради по пшениці в Вашингтоні було узгоджено проект ще однієї угоди щодо пшениці. Однак, його так і не було імplementовано через відсутність ратифікації з боку США, яка стала причиною відмови від нього Великобританії та декількох інших країн [1, с.140-142].

Після двох невдалих спроб в серпні 1949 року зацікавлені сторони врешті рещт досягли компромісу та підписали текст другої Міжнародної угоди про пшеницю (далі – МУП 1949) [7, с.1]. Її завданням було забезпечення поставок пшениці до країн-імпортерів та доступу до світових ринків країн-експортерів по справедливих та стабільних цінах [8, с.1].

Сторонами цієї угоди стали три провідні країни-експортери пшениці (США, Канада та Австралія) та тридцять сім імпортуючих держав, на долю яких припадало 99,6 відсотка усіх світових продаж та 75,6 відсотка закупівель відповідно [9, с.442]. Від МУП 1949 відмовились такі стратегічно важливі учасники торгівлі цією сировиною, як СРСР та Аргентина. Якщо першу не влаштував надто малий розмір запропонованих їй експортних квот, то друга не підтримала занижкі ціни, які встановила угода [6, с.164].

Основу регулятивного механізму МУП 1949 склали закріплені в статті II зобов'язання учасників по продажу та купівлі пшениці, а також визначений статтею VI ціновий коридор [10, с.225-226]. Найбільші постачальники цієї сировини – США, Канада, Австралія, а також Франція та Уругвай взяли на себе зобов'язання щорічно експортувати 500 млн. бушелів (13, 6 млн. тон) за ціною, що не перевищувала максимальну. Зі свого боку усі країни-імпортери зобов'язались закупити зазначену вище кількість пшениці по цінах не нижчих мінімальної.

МУП 1949 також містила загальні положення щодо накопичення запасів пшениці, які вимагали від кожної експортуючої країни підтримувати на належному рівні передбачені угодою гарантовані обсяги продаж. За певних обставин угода надавала право МРП звільняти ту чи іншу країну від повного чи часткового виконання нею своїх зобов'язань стосовно викупу чи продажу пшениці та розподіляти наявні обсяги цієї сировини між іншими учасниками за їх бажанням (статті 2, 3, 6, 9, 10) [8, с.1-12].

Як зазначає британський науковець Дж. Роу, МУП 1949 за своєю природою була багатостороннім контрактом, оскільки врегульовувала виключно реалізацію пшениці, не встановлюючи при цьому жодних обмежень щодо експорту або виробництва, чи цільового накопичення запасів цієї сировини [6, с.164].

Ф. Гордон-Ашворд наголошує на особливій ролі, яку відіграла Міжнародна угода про пшеницю 1949 року в історії міжнародно-правового регулювання обігу цієї сировини. На її думку МУП 1949 ознаменувала нову фазу і, як виявилось, стала моделлю для низки подальших угод у цій сфері [1, с.143].

МУП 1949 була переукладена двічі на трирічний період в 1953 та 1956 роках. Жодна з нових редакцій угоди не зазнала суттєвих змін. Була переглянута і узгоджена відповідно до існуючих ринкових умов лише максимальна та мінімальна ціна на пшеницю [11, с.151-153].

Провідні науковці в основному сходяться в думках щодо того, що перші три післявоєнні угоди про пшеницю виявились малоефективними та не мали суттєвого впливу на динаміку цін. В одному із своїх щорічних звітів Міжнародна рада по пшениці також визнала, що прякий вплив зазначених угод на світові ринки був досить обмежений та проявився скоріш на національному, аніж на міжнародному рівні [12, с.7]. Дж. Роу взагалі стверджує, що відсутність МУП 1949, МУП 1953 та МУП 1956 не особливо позначилась би на вартості цієї сировини, яка залишалась відносно стабільною протягом 50-х років минулого століття [6, с.167].

Досить скромні досягнення перших трьох міжнародних угод про пшеницю продемонстрували необхідність запровадження більш дієвих механізмів. З цією метою й було укладено Міжнародну угоду про пшеницю 1959 року (далі – МУП 1959). Основною відмінністю МУП 1959 від трьох її попередниць став дещо ширший предмет регулювання угоди. Так, відповідно до першої статті її дія поширювалася не лише на пшеницю, а й на пшеничну муку. Ширшим було і коло учасниць МУП 1959, до якої приєдналось кілька експортерів та Великобританія [13, с.2].

Важливі модифікації відбулись і в механізмі дії. Згідно зі статтею 4 МУП 1959 кожна країна-імпортер взяла на себе зобов'язання купувати у країн-експортерів не менше встановленого для неї відсотку від її загального обсягу імпорту пшениці за ціною, що знаходилась у визначеному угодою коридорі. В тому випадку, коли ціна досягала передбаченого МУП 1959 максимального рівня, імпортуючі члени мали право на купівлю відведеного їм середньозваженого обсягу пшениці за ціною, що не перевищувала максимальну. За таких обставин вони також могли придбавати цю сировину з інших джерел, в тому числі й у країн, що не були учасниками угоди. Таким чином, експортери отримали мінімальний гарантований обсяг збуту³ пшениці взамін на їх зобов'язання задовольняти потреби імпортерів по ціні, не вищою за максимальну [13, с.3-5]. Загалом, такий механізм мав би сприяти підвищенню торгівельної активності між учасниками МУП 1959, адже зобов'язання торгувати пшеницею застосовувалось не лише тоді, коли ціна на цю сировину досягала мінімального чи максимального рівня, а також і тоді, коли вона перебувала у визначеному угодою коридорі.

Міжнародна угода про пшеницю 1962 року (далі – МУП 1962) зберегла існуючий режим регулювання торгівлі цією сировиною, не запропонувавши окрім зміни максимальної та мінімальної ціни жодних конструктивних новацій. Знаковою подією стало приєднання Радянського Союзу, який вперше взяв участь в міжнародній угоді щодо пшениці. В результаті, окремі країни-імпортери, потреби яких в пшениці забезпечував СРСР, підвищили відсоток своїх зобов'язань за угодою. З приєднанням такого важливого експортера МУП 1962 охопила практично увесь комерційний оборот пшениці в світі [2, с.231].

Традиційно проіснувавши три роки, МУП 1962 була двічі продовжена на один рік, як тимчасовий захід, у 1965 та 1966 роках. Її дія співпала в часі з переговорами, які проходили під егідою ГАТТ з приводу можливості укладення більш всеохоплюючої міжнародної угоди по зерну. В результаті, всередині 1967 року світ побачила Міжнародна угода про зерно (далі – МУЗ 1967) [1, с.147-148].

На відміну від інших міжнародних товарних угод МУЗ 1967 була розроблена в рамках багатосторонніх торгівельних переговорів, що відбувалися під егідою ГАТТ. На думку видатного індійського науковця Кр. Хана це мало як свої переваги, так і недоліки. Безумовним позитивом він вважає те, що завдяки координації з боку ГАТТ було забезпечено значно тісніший рівень взаємодії та кращу злагодженість дій між імпортуючими та експортуючими країнами. З іншого боку СРСР, який не був учасником цієї організації, мав дещо обмежений правовий статус в зазначених переговорах порівняно з державами, що були її членами. Можливо саме цей факт і призвів до того, що Радянський Союз в кінцевому результаті вирішив залишитись осторонь МУЗ 1967 [2, с.231-232].

Міжнародна угода про зерно 1967 року складалася з двох окремих правових документів, а саме з Конвенції про торгівлю пшеницею та Конвенції про надання продовольчої допомоги. Хоча вказані документи були пов'язані спільною преамбулою, вони могли бути ратифікованими незалежно один від одного. Однак, другий набував чинності лише за умови вступу в силу першого [14, с.45].

Незважаючи на всеохоплюючу назву Міжнародної угоди про зерно 1967 року, лише один документ, з яких вона складалася, а саме Конвенція про надання продовольчої допомоги, власне стосувався не тільки пшениці, а й інших зернових культур, зокрема придатного для людського споживання кормового зерна. Інший її складовий документ – Конвенція про торгівлю пшеницею – становила продовження економічних та адміністративних положень МУП 1962 та зберегла вузький предмет регулювання своєї попередниці, який поширювався виключно на торгівлю пшеницею [1, с.148].

Конвенція про торгівлю пшеницею 1967 року складалася з 44 статей, які були згруповані в чотири розділи – загальні, економічні, адміністративні та заключні положення, – а також двох додатків. Перший розділ закріплював цілі конвенції та містив визначення основних термінів, які в ній використовувались. Другий був ядром документу та передбачав механізми і принципи його дії. Третій урегулював функціонування головного органу конвенції – Міжнародної ради по пшениці. Насамкінець, четвертий стосувався дії самого документу, регламентував процедуру його підписання, ратифікації, приєднання до нього, набрання ним чинності, строку дії, тощо. Додатки А та В містили перелік країн-експортерів та країн-імпортерів пшениці відповідно.

Конвенція про торгівлю пшеницею 1967 року окреслила всього три основні завдання. По-перше, вона повинна була, з одного боку, забезпечити поставки пшениці та пшеничної муки країнам-імпортерам по справедливих та стабільних цінах, та надати доступ на відповідні ринки країнам-

³ Цей обсяг був чималим. Відповідно до Додатку до МУП 1959 такі провідні світові імпортери пшениці, як Великобританія та Німеччина, взяли на себе зобов'язання купувати відповідно 80 та 70 відсотків від свого загального імпорту [13, с.36].

експортерам з іншого. По-друге, конвенція мала сприяти розширенню міжнародної торгівлі пшеницею та пшеничною мукою і забезпечити якомога вільніший потік цієї торгівлі в інтересах як імпортуючих, так і експортуючих учасників, таким чином сприяючи розвитку залежних від комерційних продажів пшениці країн та економік. І по-третє, документ був покликаний загалом посилити міжнародне співробітництво стосовно питань, пов'язаних з торгівлею пшеницею [14, с.7].

За основу Конвенції про торгівлю пшеницею 1967 року був взятий механізм, напрацьований в рамках угод 1959 та 1962 років. Відповідно до положень статті 4 кожна сторона-імпортер зобов'язувалась купувати максимально можливу частку своїх загальних закупок пшениці протягом зернового року у інших країн-членів. Ця частка не могла бути меншою, ніж погоджений між даним імпортером та Міжнародною радою по пшениці відсоток. Що стосується експортерів, то вони повинні були забезпечити доступність пшениці для купівлі імпортерами в кількості, достатній для забезпечення на постійній та регулярній основі торгівельних потреб імпортерів. Імпорт та експорт пшениці мав здійснюватись по цінах, що відповідали передбаченому статтею 6 конвенції ціновому коридору [14, с.11-13].

Однією з основних особливостей Конвенції про торгівлю пшеницею 1967 року був спосіб формування цінового коридору. Він встановлювався окремо для кожного з чотирнадцяти сортів пшениці, які регулювались МУЗ 1967 [15, с.246-247]. Як і в кожній з попередніх міжнародних угод щодо пшениці, були підвищені мінімальні та максимальні рівні цін. Для моніторингу ринкової вартості цієї сировини був створений Комітет з перегляду цін, до повноважень якого відносились встановлення цінових максимумів та мінімумів. Комітет складався з Європейського Економічного Співтовариства, п'яти експортуючих та п'яти імпортуючих країн, які обиралися щорічно. Насамкінець, до угоди були включені рекомендації, які стосувалися контрактів з торгівлі пшеницею на пільгових умовах. Члени взяли на себе зобов'язання вживати всіх необхідних заходів для уникнення негативного впливу таких контрактів та перед їх укладенням обов'язково проводити консультації з експортерами, інтереси яких могли бути зачеплені [14, с.1].

Постійно змінні умови на світовому ринку пшениці, які відбувались в період дії МУЗ 1967, а також пасивність Міжнародної Ради по пшениці в критичні моменти, стали головними чинниками, які зрештою призвели до малоефективності Конвенції про торгівлю пшеницею 1967 року.

Що ж стосується Конвенції про надання продовольчої допомоги 1967 року, то вона започаткувала абсолютно нову концепцію в царині міжнародно-правового регулювання торгівлі сировинними товарами. Її головною метою стало забезпечення виконання програми по наданню продовольчої допомоги за рахунок дотацій на користь країн, що розвиваються (статті 1-4). Вона передбачала, що держави-члени повинні щорічно надавати допомогу країнам, що розвиваються, у розмірі 4,5 млн. метричних тон зерна прийнятної сорту та якості, придатного для людського споживання, або грошового еквіваленту цієї кількості такого зерна. Державам-учасникам Конвенції також дозволялось вибирати, якій саме країні або країнам надавати допомогу. Увесь механізм мав регулюватися Комітетом з продовольчої допомоги, який відповідав за моніторинг потоку продовольчих дотацій та забезпечував обмін інформацією з цих питань [14, с.41-42].

Конвенція, яка, як уже зазначалось раніше, дала новий вимір міжнародним механізмам контролю в сфері пшениці, регулювала потік продовольчої допомоги з країн-експортерів до країн-імпортерів, що розвиваються. Вона заснувала нову форму утилізації надлишків сировини та справедливий спосіб розподілу затрат на продовольчу допомогу серед експортуючих держав [2, с.232-233]. Конвенція про надання продовольчої допомоги 1967 року загалом була досить схвально сприйнята. США, Європейське Економічне Співтовариство та Канада виступили найбільшими донорами за конвенцією. І хоча загальний обсяг допомоги, започаткований нею, був порівняно невеликий, його важливість для окремих країн, що розвиваються, важко переоцінити [1, с.148-149].

Незважаючи на незадовільні результати та труднощі, які спіткали угоду 1967 року, вже на початку 1971 року під егідою ООН були проведені переговори з метою розробки її наступниці. Думки розділились між тими, хто виступав за повернення до більш гнучкого механізму ціноутворення, який існував на початку 1960-х років, а також тими, хто пропонував альтернативні методи контролю на зразок експортних квот. Також було чимало прибічників позиції, згідно з якою доопрацьована та удосконалена МУЗ 1967 могла б стати ефективним інструментом та принести бажані результати [1, с.150].

Відсутність єдності щодо ключових питань призвела до того, що до Міжнародної угоди про пшеницю 1971 року (далі – МУП 1971) не були включені жодні економічні положення окрім тих, які стосувалися продовольчої допомоги. Натомість, угода мала б функціонувати лише як багатосторонній форум, в рамках якого планувалось розробити загальноприйнятні положення щодо

регулювання вартості пшениці, а також визначити основні права і обов'язки учасників міжнародної торгівлі цією сировиною [16, с.4].

Незважаючи на дещо змінену назву, МУП 1971 зберегла формат, запроваджений угодою про зерно 1967 року. Як і її попередниця, вона складалася із двох документів: Конвенції про торгівлю пшеницею та Конвенції про надання продовольчої допомоги. Якщо перша, як уже зазначалося раніше, втратила частину положень економічного характеру, то друга не зазнала жодних суттєвих змін [16, с.2].

Міжнародна угода про пшеницю 1971 року – суто декларативний документ за своєю природою – нічим не допомогла поліпшити непрості умови, які переважали на світовому ринку пшениці на початку 1970-х років. В 1972-73 роках Радянський Союз змінив свій статус з країни-експортера на країну-імпортера. Його величезні потреби в пшениці, спричинені не в останню чергу поганим урожаєм, призвели до зменшення світових запасів цієї сировини вдвічі та зростання цін на неї майже на 50 відсотків. На фоні стрімкого підвищення вартості та зростання дефіциту продовольчих продуктів зацікавлені сторони не змогли знайти кращого рішення, ніж просто регулярно продовжувати дію неефективної МУП 1971 без жодних змін чи модифікацій аж до 1986 року [1, с.150].

Разом з тим, питання пшениці не зникло цілком з міжнародного порядку денного. Навпаки, співробітництво в даній галузі досить активно розвивалось в двох основних напрямках. Так, наприкінці 1974 року ООН скликала Всесвітню продовольчу конференцію для обговорення кризи світового дефіциту продуктів харчування. За її результатами було прийнято рішення, що щонайменше 10 мільйонів тон зерна має надаватись щорічно в якості продовольчої допомоги [17].

Саме з метою виконання рекомендацій, напрацьованих в рамках конференції 1974 року, в 1980 році було переглянуто Конвенцію про надання продовольчої допомоги 1971 року та досягнуто домовленості по підвищенню сумарних мінімальних зобов'язань її учасників-донорів до 7,6 млн. тон. Це стало частиною спільних зусиль міжнародного співтовариства з досягнення наміченої Всесвітньою продовольчою конференцією мети. Крім того, у сферу дії конвенції був також включений рис [17].

Ще одним вектором міжнародного співробітництва в сфері торгівлі пшеницею у зазначений період було швидке розповсюдження двосторонніх торгівельних угод. Найпоказовішою з них була угода між СРСР та США, укладена в 1975 році. Вона передбачала продаж щонайменше 6 мільйонів метричних тон американської пшениці та кукурудзи щорічно Радянському Союзу на протязі п'яти років за ціною, актуальною на дату купівлі/продажу та у відповідності до загальноприйнятих комерційних умов. Іншими яскравими прикладами таких домовленостей була трирічна угода між Канадою та Китаєм 1979 року щодо продажу від 6 до 9 мільйонів метричних тон зерна, чотирирічна угода між США та Китаєм 1980 року стосовно продажу 6 – 8 мільйонів метричних тон зерна щорічно, а також п'ятирічна угода між СРСР та Канадою 1981 року щодо продажу 25 мільйонів метричних тон зерна. Єгипет, Японія та Бразилія також виступали регулярними учасниками двосторонніх угод в якості споживачів [18, с.84-85].

Чергова міжнародна угода про пшеницю побачила світ в 1986 році. Однак, тріумфом затяжних переговорів, які передували її появі, вона не стала. За своєю структурою та змістом МУП 1986 мало чим відрізнялась від МУП 1971, а в тексті Конвенції про торгівлю пшеницею 1986 року знову були відсутні економічні положення. Чи не єдиною відмінністю нової угоди став дещо ширший предмет її застосування, який тепер також поширювався не лише на пшеницю, а і на ряд інших зернових культур [19, с.107-109].

Останньою міжнародною угодою щодо пшениці стала Міжнародна угода про зерно 1995 року (далі – МУЗ 1995), яка залишається чинною і по сьогоднішній день. Знову ж таки, МУЗ 1995 була практично ідентичною двом її попередницям та як і раніше складалася із двох документів: Конвенції про торгівлю зерном та Конвенції про надання продовольчої допомоги. Окрім назви самого документу була також змінена назва його основного органу: Міжнародна рада по пшениці стала Міжнародною радою по зерну. Зазначені модифікації хоча і не виглядали суттєвими, але мали символічний підтекст, адже продемонстрували остаточну зміну орієнтації документу на регулювання обігу не лише пшениці, а й інших видів зерна та продуктів з нього. Жодних економічних положень до МУЗ 1995 включено не було [20].

Окрім пшениці Конвенція про торгівлю зерном 1995 року поширювалась на торгівлю кормовим зерном (кукурудза, ячмінь, сорго та інші види зернових), рисом, олійним насінням і продуктами на їх основі. Її метою було сприяти міжнародному співробітництву в усіх галузях торгівлі зерном, розширенню міжнародної торгівлі зерном і забезпечення якомога вільнішого розвитку такої торгівлі, у тому числі усунення торговельних бар'єрів, а також нечесної й дискримінаційної

практики, в інтересах усіх членів, зокрема членів, які розвиваються, стабілізації міжнародних ринків зерна, зміцнення світової продовольчої безпеки й сприяння розвитку країн, економіки яких значною мірою залежать від комерційних продажів зерна, а також забезпечення форуму для обміну інформацією й обговорення інтересів учасників стосовно торгівлі зерном. Україна приєдналась до Конвенції про торгівлю зерном 1995 року 6 липня 2010 року [20].

У Конвенції про надання продовольчої допомоги 1995 року в перелік дозволених до постачання продуктів були додані бобові. Згодом вона була переглянута і замінена Конвенцією про надання продовольчої допомоги 1999 року, в якій перелік прийнятних продуктів був ще більше розширений [17].

Конвенція про продовольчу допомогу 1999 року систематично продовжувалась до того часу, поки не було узгоджено і прийнято концептуально новий документ, який врегулював дане питання. 1 січня 2013 набула чинності Конвенція про продовольче сприяння. Вона стала окремим юридичним документом, та, на відміну від своїх попередниць, абсолютно незалежним від Конвенції про торгівлю зерном 1995 року. Як зазначає американська вчена Марша Еколс, використання в назві слова «сприяння» замість слова «допомога» стало сигналом зміни підходу від фіксованих продовольчих дотацій до пропонування низки варіантів, які мали б допомогти світовим спільнотам вирішувати існуючі потреби в продуктах харчування [21, с.1].

Конвенція про продовольче сприяння розширює традиційні рамки колишніх конвенцій про надання продовольчої допомоги, охоплюючи всі форми продовольчого сприяння. Це має забезпечити захист і поліпшити доступ до продовольства тим верствам населення, які цього найбільше потребують. Конвенція включає нову структуру зобов'язань, більш широкий арсенал відповідних видів діяльності та продуктів продовольчого сприяння, а також механізм поліпшення прозорості та звітності [17].

Як добре видно із проведеного дослідження, міжнародне співробітництво в галузі торгівлі пшеницею було надзвичайно продуктивним та різноманітним. Для регулювання цієї сировини всього було укладено десять широкомасштабних міжнародних документів, які відрізнялися як за механізмами дії, так і за своїм спрямуванням. Умовно їх можна поділити на чотири категорії: перша міжнародна угода про пшеницю 1933 року, п'ять післявоєнних угод, Угода про зерно 1967 року, та три останні угоди щодо зерна 1971, 1986 та 1995 років. Якщо МУП 1933 намагалась врегулювати світовий ринок пшениці за допомогою жорстко встановлених експортних квот та обов'язкового обмеження виробництва цієї сировини, механізми контролю угод з 1949 по 1962 роки були набагато гнучкішими та мали зовсім інший характер. За своєю природою це були багатосторонні контракти, які врегулювали виключно реалізацію пшениці, не встановлюючи при цьому жодних обмежень щодо експорту або виробництва, чи цільового накопичення запасів цієї сировини. Міжнародну угоду про зерно 1967 року можна вважати перехідною, адже вона ще містила економічні положення як усі свої попередниці, але за формою та змістом була дуже близькою до наступних угод в цій галузі. Саме МУЗ 1967 намітила тенденцію до поступового розширення предмету регулювання та включення до нього не лише пшениці, а й інших видів зерна. Міжнародні угоди 1971, 1986 та 1995 років хоча і були переважно декларативними документами, здійснили чималий внесок в розширення міжнародної торгівлі зерном та неабияк посприяли стабілізації міжнародних ринків зерна та зміцненню світової продовольчої безпеки.

1. Gordon-Ashworth F. International commodity control: A contemporary history and appraisal / F. Gordon-Ashworth. – London: Croom Helm, 1984. – 356 p.

2. Khan Kabir-ur-Rahman The Law and Organisation of International Commodity Agreements / Kabir-ur-Rahman Khan. – The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1982. – 416 p.

3. Taylor A. The International Wheat Conferences During 1930-31 / A. Taylor // Wheat studies of the Food Research Institute. – 1931. – vol. VII, 9. – p. 439-475.

4. Marchildon G. Wheat and trade policy in the Great Depression [Електронний ресурс] : / G. Marchildon. – Regina: Johnson-Shoyama Graduate School of Public Policy, 2010. – 22 p. – Режим доступу: http://www.schooofpublicpolicy.sk.ca/_documents/_publications_reports/working_paper_series/WPS4_Marchildon_JULY2010.pdf – Заголовок з екрану.

5ю Intergovernmental commodity control agreements / International Labour Office. – Montreal: ILO, 1943. – 221 p.

6. Rowe J.W. F. Primary commodities in international trade / J.W.F. Rowe. – Cambridge: Cambridge University Press, 1965. – 223 p.
7. Harbury C. D. An Experiment in Commodity Control – The International Wheat Agreement, 1949-53 / C. D. Harbury // Oxford Economic Papers. – 1954. – v6 n1. – p. 82-97.
8. International Wheat Agreement: Washington, 23rd March, 1949 / H.M.S.O. – London, 1949. – 21 p.
9. Golay F. The International Wheat Agreement of 1949 / F. Golay // The Quarterly Journal of Economics. – 1950. – Vol. 64, No. 3. – P. 442-463.
10. Hodan M. Economic aspects of the international wheat agreement of 1949 / M. Hodan // Economic Record. – 1954. – Volume 30, Issue 1-2. – P. 225-231.
11. Simonelli N. International negotiations: the multilateral agreement making process: thesis / N. Simonelli. – New York, 2007. – 193 p.
12. Annual report for crop-year, 1952-53 / International Wheat Council. – London, 1954. – 81 p.
13. International Wheat Agreement and Rules of Procedure, 1959 / International Wheat Council. – London, 1960. – 62 p.
14. International grains arrangement, 1967 / Foreign Agricultural Service, U.S. Department of Agriculture. – Washington, D.C., 1967. – 46 p.
15. O'Connor C. Going against the grain: the regulation of the international wheat trade from 1933 to the 1980 Soviet grain embargo / C. O'Connor // Boston College international and comparative law review. – 1982. – Vol. 5. – P. 225-270.
16. International wheat agreement, 1971, incorporating the Wheat trade convention and the Food aid convention; Washington, 29 March-3 May 1971 / H.M.S.O. – London, 1972. – 142 p.
17. Grains Trade and Food Security Cooperation [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: <http://www.igc.int/en/aboutus/default.aspx> – Заголовок з екрану.
18. Review of the world wheat situation / International Wheat Council. – London, 1977. – 112 p.
19. International Wheat Agreement, 1986 / United Nations Treaty Series. – New York, 1996. – Vol. 1429. – P. 107-125.
20. Міжнародна угода про зерно 1995 року [Електронний ресурс]. – 1995. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i64 – Заголовок з екрану.
21. Echols M. Food Assistance Convention, Introductory Note by Marsha Echols / M. Echols // International Legal Materials. – 2013. – Vol. 52, No. 1. – p. 354-364.

Multilateral Agreements on Wheat: Historical Perspective

Summary

Wheat ranks as one of the world's leading primary commodities and has been the object of regular multilateral intergovernmental regulation since early 1930's. In total, ten international agreements covered the trade in wheat, the latest of which remains in force to this day.

Final Act of the Conference of Wheat Exporting and Importing Countries, opened for signature at London, 25 August 1933, was the first international wheat agreement (IWA 1933). Concluded for a rather short two year period, it attracted a relatively high degree of participation. Out of 22 parties to the IWA 1933, 13 were importing and 9 exporting countries, together covering roughly two thirds of the total world trade. Agreement aimed to adjust the supply of wheat to effective wheat demand and eliminate the abnormal wheat surpluses, which have been depressing the wheat market, and to bring about a rise and stabilization of prices at a level remunerative to the farmers and fair to the consumers. Pursuant to the IWA 1933 the Big Four of wheat exporting countries, namely Argentina, Australia, Canada and the United States of America, undertook to limit their supply of wheat to the international market in accordance with the estimated import demand. The governments of the wheat-importing countries agreed on their part not to encourage any extension of the area sown to wheat and not to take any governmental measures, the effect of which would be to increase the domestic production of this commodity. The states-parties to the IWA 1933 also set up a Wheat Advisory Committee to watch over its working and application.

Next international wheat agreement, concluded in 1949, represented a new phase in the history of regulation of this commodity, as it proved to be a model for all consecutive agreements with economic provisions in this sphere. Unlike its predecessor, which provided for limits of exports and restriction of production as its main control mechanisms, IWA 1949 was essentially a multilateral contract, stipulating the guaranteed amount of sales and purchases of its member-states at a prices, consistent with the price range, defined in the agreement. International Wheat Council, which replaced Wheat Advisory

Committee, was established to administer its provisions. The main objective of the IWA 1949 was to assure supplies to importing countries and markets for wheat to exporting countries at equitable and stable prices. Overall, International wheat agreement of 1949 was considered to have been reasonably successful in achieving its goals and stabilizing the world market.

Four successive international wheat agreements, namely IWA 1953, IWA 1956, IWA 1959 and IWA 1962 closely resembled the 1949 version. They preserved its basic structure and main operative mechanisms. The only notable difference between them was that each consecutive agreement featured longer list of objectives, revised price range and changes in membership. IWA 1959 also introduced technical modifications to the multilateral contract system making the existing model of guaranteed purchases more flexible.

International grains agreement of 1967 marked the onset of the course towards the broadening of the subject of wheat agreements and initiated a new dimension of cooperation regarding the food aid. It consisted of two separate legal instruments, the Wheat Trade Convention and The Food Aid Convention, linked by a common preamble. WTC 1967 incorporated the administrative and institutional structure of the preceding international wheat agreements. Its biggest innovation was introduction of the minimum and maximum prices for the fourteen major wheat types and grades moving in the world trade. Wheat Trade Convention of 1967 continued the obligation provided for in the IWAs requiring the exporters and importers to buy and sell at prices consistent with the established range of prices. It is worth noting that WTC 1967 was the last agreement on wheat containing economic provisions.

Principle objective of the Food Aid Convention of 1967 was to carry out a food aid program with the help of contributions for the benefit of developing countries. Its parties agreed to contribute wheat, coarse grains or the cash equivalent thereof as aid to the developing countries to an amount of 4.5 million metric tons of suitable for human consumption and of acceptable type and quality grain annually. Food Aid Committee was established to monitor food aid contributions and fulfillment of obligations under the food aid program, as well as facilitate the regular exchange of information on the functioning of the food arrangements under convention.

International Wheat Agreements of 1971 and 1986, as well as International Grains Agreement of 1995 were administrative documents devoid of any economic provisions. They served as a legal framework for continuation of International Wheat Council and provided an international forum for exchange of information and discussion of members' concerns regarding trade in grains. In broad terms three last agreements on wheat aimed to further international co-operation in all aspects of trade in grains, to promote the expansion of international trade in grains, to secure the freest possible flow of this trade, to contribute to the fullest extent possible to the stability of international grain markets in the interests of all members, to enhance world food security, and to contribute to the development of countries whose economies were heavily dependent on commercial sales of grain.

Under IGA 1995 International Wheat Council was renamed to International Grains Council, while formerly Wheat Trade Convention became Grains Trade Convention. Ukraine acceded to the International Grains Agreement of 1995 in 2010.

Food Aid Convention of 1967 was revised, renewed, updated or extended on successive occasions leading to the conclusion in 2012 of the Food Assistance Convention. It became a separate document, independent from the International Grains Agreement of 1995. Parties to the convention confirmed the commitment to contribute to world food security, to improve the ability of the international community to respond to emergency food situations and other food needs of developing countries, and to increase the effectiveness, efficiency and quality of foods assistance in preserving the lives and alleviating the suffering of the most vulnerable populations.

Thus, international legal regulation of wheat trade has a rich, well established history and comprises multiple intergovernmental instruments, varying in their structure, scope and operational mechanisms.

Светлана Андрейченко

ності держав. Досліджуються різні погляди вчених-міжнародників на визначення поняття «ставлення у вину» в праві міжнародної відповідальності. На підставі вивчення доктрини міжнародного права автором викладається власне бачення категорії «ставлення у вину». Ключові слова: міжнародна відповідальність держав, ставлення у вину, Комісія міжнародного права ООН.

Категория «вменение» в праве международной ответственности

Статья посвящена исследованию сущности вменения (imputability) как одного из необходимых условий для наступления международной ответственности государств. Исследуются различные взгляды ученых-международников на определение понятия «вменения» в праве международной ответственности. На основании изучения доктрины международного права автором излагается собственное видение категории «вменение».

Ключевые слова: международная ответственность государств, вменение, Комиссия международного права ООН.

Статья посвящена дослідженню сутності ставлення у вину (imputability) як однієї з необхідних умов для настання міжнародної відповідаль-

The article is devoted to the research of nature of imputability as one of the necessary conditions of international responsibility of States. In the article are analyzed different perspective of scientists in international affairs to definition of «imputability» in the scope of international responsibility. Author presents his own vision of category «imputability» based on the study of the doctrine of international law.

Keywords: international responsibility of States, imputability, UN International Law Commission.

Основной принцип права международной ответственности гласит, что любое международно-противоправное деяние влечет за собой международную ответственность. Проблема состоит в том, чтобы определить в соответствии с этим принципом условия для наступления международной ответственности. Для этой цели традиционно различаются два элемента: наличие международно-противоправного деяния и присвоение данного деяния государству либо иному субъекту международного права. Таким образом, для возникновения международной ответственности наряду с совершением противоправных деяний необходимо выполнение еще одного важного условия, а именно: противоправное действие или бездействие должно быть юридически вменено субъекту выполнения обязательства.

Специальный докладчик Комиссии международного права ООН по теме международной ответственности Ф. Гарсиа-Амадор в своем докладе (1956 г.) заявил, что вменение (imputability) является необходимым условием для существования международной ответственности, какими бы не были действие или бездействие, и независимо от того, кто является субъектом выполнения обязательства. Существуют, конечно же, другие условия, зависящие от определенных случаев, но условие вменения является общим для всех них. Поэтому абсолютно очевидно, что проблема вменения является одной из важнейших в доктрине и практике международной ответственности [1, с. 185].

В 1969 г. после длительного перерыва Комиссия международного права ООН в соответствии с программой, представленной в 1963 г. Подкомитетом по ответственности государств, вновь приступила к работе по кодификации института международно-правовой ответственности государств. В число основных вопросов, требующих самостоятельного рассмотрения, был включен вопрос о субъективном элементе международного противоправного акта. Комиссия связывала анализ субъективного элемента деликта государства с исследованием двух смежных проблем: вины государственного органа, действия которого были непосредственной причиной претензии, и вменения. Ознакомление с ходом работы Комиссии, а также с международно-правовой литературой приводит к выводу, что сущность вменения, его теоретическое обоснование явились для юристов-международников в силу различных причин камнем преткновения, породившим самые противоречивые мнения. В итоге проблема вменения оказалась в значительной мере запутанной [2, с. 83].

УДК 341.21/23:34.03

АНДРЕЙЧЕНКО Светлана Сергеевна,

доцент кафедры международного права и международных отношений Национального университета «Одесская юридическая академия».

© С. Андрейченко, 2014

Задача реализации международной ответственности государств требует серьезного научного обеспечения. Отдельные аспекты ответственности государств, и, в частности, вопрос о вменении, исследовали в своих работах отечественные и зарубежные правоведы: Аго Р., Антипенко В.Ф., Анцилотти Д., Буроменский М.В., Буткевич В.Г., Мицик В.В., Броунли Я., Василенко В.А., Венглер В., Воробьева Е. К., Зелинская Н.А., Репецкий В.Н., Ельницычев В. Н., Гарсиа-Амадор Ф.В., Кельзен Г., Колосов Ю.М., Курис П.М., Левин, Д. Б., Лукашук И.И., М. Шоу, Мариони М., Петровский Ю. В., Сидорова Т.Ю., Стрельцов Е.Л., Тимченко Л.Д., Старке Дж., Штрупп К. и др. Несмотря на несомненную значимость трудов ученых, некоторые вопросы вменения в рамках права международной ответственности остаются неосвященными.

Необходимость усовершенствования международно-правового механизма обеспечения норм международного права свидетельствует об очевидной актуальности изучения темы ответственности государств за нарушение международных обязательств, и, в частности, вменения как одного из необходимых условий ответственности.

Целью настоящей статьи является изучение сущности понятия «вменения» в праве международной ответственности. Отметим, что в данном исследовании мы будем рассматривать вменение поведения основным субъектам международного права - государствам, поскольку, как отмечал Специальный докладчик Ф. Гарсиа-Амадор «... действительно, это по-прежнему самые многочисленные и, как правило, наиболее важные дела» [1, с. 185].

Что же означает условие «вменение» конкретного поведения государству как требование для квалификации этого поведения в качестве международно-противоправного деяния? В судебных решениях, в практике, а также в научных работах по международной ответственности термин «вменение» используется для указания, что конкретное деяние является поведением государства, то есть, что поведение может присваиваться государству. Специалисты по международному праву неоднократно подчеркивали, что когда понятие «вменение» применяется в отношении международной ответственности государств, оно не имеет такого же значения как, например, во внутригосударственном уголовном праве, где этот термин может указывать на состояние психики, способность понимать, намерения как основания ответственности лица или же означать вменение в вину судебным органом [3, с. 214].

Вменение в международном праве означает присвоение государству конкретного поведения физического лица, или группы физических лиц. Это положение подтверждается в научных трудах многих юристов-международников.

М. Мариони пришел к выводу о том, что «государства, как и юридические лица, не могут не прибегать к действию физических лиц, чья деятельность должна быть юридически связана с самими государствами В реальности нет юридического лица «государство»... а только действия и волеизъявление лиц, которые правопорядок относит к субъекту права иному, нежели физическое лицо, являющееся их исполнителем» [4, с. 189].

Сходную позицию занимал и немецкий юрист К. Штрупп. Ученый отмечал: «для государства необходимы физические лица ... чья воля и поведение в физическом естественном мире являются действиями индивидов, однако в правовом мире являются действиями сообщества в целом, т.е. государства» [5, с. 35-36].

По мнению Дж. Старке, процесс вменения включает две стадии: определение нарушения международного обязательства и решение о том, вменяется или нет такое нарушение государству; если нарушение вменяется, то государство становится ответственным в международном плане за деликт. Ответственность начинается там, где заканчивается вменение» [6, с. 106].

Д. Анцилотти придерживался точки зрения, что действия и выражение воли индивидов в соответствии с правом являются действиями и выражением воли государства, так как право вменяет их государству, т.е. обязанности и права считаются происходящими от государства [7, с. 222]. Ученый связывал определение вменения с теорией правосубъектности. Анцилотти писал, что «приписывание действий субъекту права означает, что субъект имеет принадлежащие ему обязанности и права; таким образом, вменение предполагает правосубъектность, или, скорее, граничит с нею: субъект вменения и лицо (в юридическом смысле) являются синонимами» [8, с. 230].

Г. Кельзен также указывал, что вменение является суждением, которое относит человеческое действие на счет государства [9, с. 191]. По его мнению «государство несет ответственность за нарушение международного права в результате индивидуального поведения, которое можно рассматривать как поведение государства. Соответственно, поведение определенных индивидов должно быть вменено в вину государству» [10, с. 88]. Г. Кельзен, давая определение вменению, отличал его от правовых обязательств. Автор писал, что юридически ответственным за правонарушение явля-

ется субъект, против которого направлены санкции, тогда как правовые обязательства направлены на того, кто собственным поведением может совершить или воздержаться от совершения правонарушения. Правовые обязательства и правовая ответственность являются двумя разными понятиями; но субъект обязательства и субъект ответственности могут, но не обязательно – совпадать [11, с. 226].

Специальный докладчик КМП ООН Ф. Гарсиа-Амадор отмечает, что в соответствии с традиционной доктриной и практикой не имеет значения, кто совершил противоправное деяние, влекущее ущерб, и порождающее, прямо или косвенно, ответственность: только государство способно нести международную ответственность, и только государство обладает международным обязательством возместить ущерб» [1, с. 185].

Я. Броунли, характеризуя теорию вменения, утверждает, что основная проблема в той или иной ситуации состоит в том, было ли нарушено обязательство. Поэтому содержание вменения изменяется в зависимости от конкретного поведения... Если в ситуации, в которой это можно было предвидеть, толпа нападает на иностранных граждан, находящихся на территории Ruritania и полиция не может удачно отразить нападение, возникает ответственность в соответствии с обычным международным правом и возможно также в силу имеющихся договорных обязательств. В этом случае государство не выполняет свое обязательство обеспечивать надлежащую защиту для иностранных граждан. Неспособность осуществления такой защиты подразумевает действия и упущения органов, и в этом случае, действия и бездействия полиции, или толпы, искусственно «вменяются» («imputable») Ruritania [12, с. 83].

По высказыванию советского ученого В. Н. Ельницычева «несмотря на различный подход к теории вменения, большинство буржуазных ученых более или менее едины в том, что вменение представляет собой технико-юридический прием, призванный объяснить возложение на государство как абстрактное явление ответственности за поступки физических лиц» [2, с. 87].

В. Н. Ельницычев справедливо подверг критике позицию, высказанную Ю. В. Петровским о том, что вменение в международном праве сводится к достижению в ходе переговоров путем уступок, уточнений и т. п. «соглашения о практических вопросах осуществления международно-правовой ответственности виновного государства» [13, с. 162-163], аргументируя тем, что «включение в международно-правовые отношения категории вменения, понимаемого как процесс достижения взаимного соглашения между государством-делинквентом и государством-потерпевшим, а тем более решение вопроса о вменении в зависимости от достижения такого соглашения может привести на практике к безнаказанности агрессора, ибо тем самым ему предоставляется дополнительная возможность уклониться от ответственности путем затягивания переговоров, выдвигания несущественных контрпретензий, и т. п.» [2, с. 88].

Исследуя проблему присвоения государству поведения частных охранных компаний А. Тарзвел утверждает: «... не смотря на то, что государства являются основными субъектами в международном праве, концепция государства является правовой фикцией и попросту ссылается на коллектив» [14, с. 192].

Профессор В.Л. Толстых пишет об идентификации государства с органами или должностными лицами, т.е. одними из тех элементов, посредством которых государство себя проявляет: «противоправное поведение может быть вменено (присвоено) государству тогда, когда оно исходит от одного из его органов или должностных лиц» [15, с. 521].

Украинский ученый Тимченко Л.Д. отмечает: «В связи с тем, что государство может осуществлять определенные действия или бездействовать с помощью своих органов и должностных лиц, то ему может вменяться международно-противоправное поведение только таких индивидов, которые имеют статус органа государства или его должностного лица. Действие или бездействие этих лиц, нарушающее норму международного права, рассматривается в международной практике как поведение самого государства» [16, с. 328].

Указание на то, что вменение рассматривается как приписывание деяний индивидов государству, содержится и в судебной практике государств. Так, например, в консультативном заключении Постоянной палаты международного правосудия по делу о немецких поселенцах в Польше 1923 г. говорилось о том, что «деяние государства» должно предполагать действие или бездействие какого-либо лица или группы лиц: «государства могут действовать только посредством или через своих агентов или представителей». Вменение – это средство, с помощью которого ответственность за противоправное деяние прилагается к государству [17, с. 22]. В данном заключении суд пришел к выводу, что правительство Польши имело обязательство по Договору о меньшинствах предпринять меры по «обеспечению полной защиты жизни и свободы всем жителям Польши без различия рож-

дения, национальности, языка, расы или религии». Суд определил, что выселение немецких поселенцев из Польши нарушило бы обязательства государства в рамках Договора о меньшинствах, особенно имущественных прав немецкого меньшинства в Польше.

Необходимо отметить, что далеко не все правоведы придерживаются мнения, что противоправные действия или упущения органов государства должны вменяться государству, прежде чем оно будет признано ответственным за нарушение принципов и норм международного права. «Многие из них, – указывает В. Н. Ельничев, – попросту не упоминают о вменении. Наконец, некоторые прямо объявляют вменение ненужным понятием» [2, с. 85]. Так, Я. Броунли пишет о том, что концепция вменения является источником ненужных трудностей и ее следует избегать. Вменение является излишним понятием, которое подразумевает неподходящую идею субсидиарной ответственности [12, с. 83]. По убеждению Т.Ю. Сидоровой, «разделение деяния и вменения в качестве отдельных элементов не оправданно ни практическими, ни теоретическими соображениями. Квалификация деяния как элемента правонарушения предполагает определение критериев его противоправности, и определение того, от кого такое поведение исходит. С нашей точки зрения, – пишет автор – именно такой подход нашел отражение в Проекте статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния 2001 г., и поэтому можно даже сделать вывод о том, что Проект ведет речь о единственном существенном элементе правонарушения – собственно деянии» [18, с. 56].

Заключительные положения. По нашему мнению, трудно согласится с тем, что вменение является «ненужным» либо «излишним» понятием. Вменение в международном праве выступает одним из необходимых условий для существования международной ответственности, так как для того, чтобы привести в действие механизм международной ответственности, необходимо определить, является ли совершенное деяние деянием государства. Проанализировав различные точки зрения можно сделать вывод, что вменение в праве международной ответственности представляет собой правовую операцию, приписывающую действия или бездействие различных органов государству, в силу чего поведение считается его собственным и делает государство ответственным за нарушение норм международного права со всеми вытекающими из этого последствиями.

Заметим, что в связи с появлением на международной арене новых субъектов, способных принимать международные обязательства, некоторые из которых были ранее отнесены к государствам, в последующем актуальным является рассмотрение вопроса о вменении в отношении других субъектов международного права. Такой анализ необходим для современной теории и практики международного права, поскольку позволит определить действительных субъектов ответственности в каждом конкретном случае.

1. Report on International Responsibility by Mr. F.V. Garcia-Amador, Special Rapporteur A/CN.4/96 // Yearbook of the International Law Commission. – 1956. – Vol. II. – P. 174-231.
 2. Ельничев В. Н. Проблема вменения в международном праве / Ельничев В. Н. // Правоведение. – 1970. – № 5. – С. 83-91.
 3. Third Report on State responsibility, by Mr. Roberto Ago, Special Rapporteur, the internationally wrongful act of the State, source of international responsibility. A/CN.4/246 and Add.1-3
 4. Second report on State responsibility, by Roberto Ago, Special Rapporteur - the origin international responsibility A/CN.4/233 // Yearbook of the International Law Commission. – 1970. – Vol. II. – P. 177-197.
 5. Strupp K. Das volkerrechtliche Delik / K. Strupp // Handbuch des Volkerrechts.-Stuttgart, Verlag von K. Kohlhammer, 1920 – Bd. III, 1st abt.
 6. Starke J. G. Imputability of International Delinquencies / J. G. Starke // The British Year Book of International

Law. – London : Oxford University Press, 1938. – Vol.19. – P. 104-117.
 7. Anzilotti D. Cor so di diritto internazionale / D. Anzilotti. – 4th ed. – Padua, CEDAM, 1955. – Vol. I. – 425 p.
 8. Anzilotti D. Corso di Diritto Internazionale / D. Anzilotti – 3rd ed. – Vol.1. – Rome, Athenaeum, 1928. – 473 p.
 9. Kelsen H. General Theory of Law and State / H. Kelsen. – Tanslated by Anders Wedberg. – Harvard University Press, Cambridge, 1945. – 516 p.
 10. Kelsen H. Theorie du droit international public / H. Kelsen. – Recueil des cours de VAcademie de droit international de La Haye, 1953- III. – Leyden, Sijthoff, 1955. – P. 1-203.
 11. Kelsen H. Collective and Individual Responsibility for Acts of State in International Law / H. Kelsen // The Jewish Yearbook of International Law. – 1948. – P. 226-239.

12. Brownlie I. *The Rule of Law in International Affairs: International Law at the Fiftieth Anniversary of the United Nations* / I. Brownlie. – Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 1998 – 242 p.
13. Петровский Ю. В. *Международно-правовая ответственность государств* / Ю. В. Петровский : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.10. – Л., 1968.
14. Tarzwell A. *In Search of Accountability: Attributing the Conduct of Private Security Contractors to the United States Under the Doctrine of State Responsibility* / A. Tarzwell // *Oregon Review Of International Law*. – Vol. 11. – P. 179-204.
15. Толстых В. Л. *Курс международного права : учебник* / В. Л. Толстых. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.
16. *Міжнародне право: Підручник* / Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко. – К. : Знання, 2012. – 631 с.
17. *Settlers in Poland. Advisory Opinion of 10 September 1923* // *P.C.I.J.*. – Series B. – №. 6. – P. 1-77 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icj-cij.org/pcij/serie_B/B_06/Colons_allemands_en_Pologne_Avis_consultatif.pdf
18. Сидорова Т.Ю. *Ответственность в международном атомном и международном космическом праве: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10* / Татьяна Юрьевна Сидорова. – СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2004. – 171 с.

“Imputability” in the International Responsibility Law

The category of imputability constitutes one of the elements of international responsibility. Even though there are other elements to be present for a subject of international law to be held responsible, imputability remains necessary in all cases (as was stated as early as in 1956 by Special Rapporteur of the International Law Commission Mr. Garcia-Amador). The issue of imputability is difficult in terms of identifying the link between the behaviour of an entity (person) with a state: which characteristics shall be there for an act to be considered to be an act of a state? How does one identify necessary behavioural and practical elements to prove the link exists between a perpetrator and a state? It is easy in the case of state authorities and state representatives. However, the issue becomes more complex when we speak of actors not directly engaged with a state, for example of private military companies or opposing military units on the territory of another state etc. After analyzing several samples, the author comes to a conclusion that the state can be held accountable only after the actions of a certain entity were proved to be perpetrated on his accounts.

Вплив діяльності міжнародних судових установ на формування «живого» права

Альона Маник

У статті на основі новітніх досягнень науки міжнародного права, результатів міжнародно-правових досліджень розглядається вплив міжнародних судових установ на формування міжнародного права як «живого права». Наводяться приклади рішень міжнародних судових установ, які прийняті з позицій концепції «живого права».

Ключові слова: міжнародні судові установи, Міжнародний Суд ООН, «живе право», рішення міжнародних судових установ.

В статье на основе новейших достижений науки международного права, результатов международно-правовых исследований рассматривается влияние международных судебных учреждений на формирование международного права как «живого права». Приводятся примеры решений международных судебных учреждений, принятые с позиций концепции «живого права».

Ключевые слова: международные судебные учреждения, Международный Суд ООН, «живое право», решение международных судебных учреждений.

Based on the newest achievements of science of international law this article examines the problem of influence of international judicial establishments to the formation of international law as «living law». Also are making an examples of decisions of international judicial establishments, accepted on the standpoint of the concept of «living law».

Keywords: international judicial establishments, International Court of the UNO, «living right», decision of international judicial establishments.

Постановка проблеми. Глобалізація міжнародних відносин і необхідність вирішення нових міжнародних проблем зусиллями міжнародного співтовариства значною мірою безпосередньо впливає на розвиток міжнародного права. Сучасні міжнародні відносини характеризуються все більш зростаючою взаємозалежністю держав, що дозволяє говорити про неухильне формування цілісності, єдності світу. Разом зі зміною характеру міжнародних відносин змінюється й їх правове регулювання. Міжнародне право еволюціонує під впливом багатьох чинників, особливо це помітно в епоху глобалізаційних процесів. На сьогоднішній день все частіше міжнародне право розглядається з точки зору протиставлення «динамічної» міжнародно-правової практики «статичному» нормативному началу. Саме такий погляд на сучасне міжнародне право дозволяє розглядати його як «живе право».

Основоположником теорії «живого права» є Євген Ерліх – син буковинського краю (саме так відрекомендувався вчений в інавгураційній ректорській промові, виголошеній 2 грудня 1906 р.), котрий зажив світової слави завдяки своїм фундаментальним працям у галузі соціології права. Ерліх виходив із свого принципу про те, що право визначається передусім через суспільство. «Живе» право є те, «що входить у життя, стає живою нормою, все інше є лише голе вчення, норма рішення, догма або теорія». Тільки те право, що викристалізовується в процесі суспільного життя як живий порядок, самодіяльний, ніким окремо не приписаний, однак такий, що постійно відповідає запитам життя, і є, напевно, за Ерліхом, справжнім регулятором суспільних відносин. Тільки в цьому він убачав справді наукове розуміння права, дослідження якого має провадити соціологія права. Ерліх протиставляв «живе право» праву в законах. «Живе право» створюється «союзами». Є. Ерліх твердить, що кожна профспілка, банк, об'єднання підприємців та ін. створюють своє право. Приписи держави лише невелика частина права. Основну ж його масу творить «живе право». На протигагу неопозитивізму, соціологічний напрям вважає, що норми, записані в законі, ще не є правом; значно важливішим є «живе право», котре виникає у житті. Тому на першому плані фігура судді як «творця права». Якщо є прогалина в праві чи приписи застаріли, суддя не пов'язаний

УДК 341.01 (341.645)

МАНИК Альона Захарівна,

аспірантка кафедри європейського права та порівняльного правознавства юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича.

© А. Маник, 2014

жорстко державними приписами і може шукати норму «живого права» та на її підставі виносити рішення. Звідси ж і рух «вільного права». Представники цього руху фактично прирівнювали суддю до законодавця, наділяючи його функцією правотворчості. Є. Ерліх недоліки чи прогалини позитивного законодавства пропонував усувати шляхом розвитку судової практики, більш гнучкої та придатної до реагування на змінні суспільні обставини (з другої половини ХХ ст. саме міжнародним судовим установам належатиме провідна роль в утвердженні міжнародного права як «живого права») [1, 37].

Відповідно, метою даної статті є дослідження міжнародного права як «живого права» та, зокрема, роль міжнародних судових установ в утвердженні міжнародного права як «живого».

Аналіз основних досліджень і публікацій. Хотілося б зазначити, що на сьогодні у вітчизняній науці міжнародного права даний напрямок розвитку міжнародного права мало досліджений, однак, все ж таки можна назвати наступних вчених, які досліджували міжнародне право ХХІ ст., яке в свою чергу, якраз є і «живим міжнародним правом» - В.Г. Буткевич, О.В. Буткевич, М.М. Антонович, І.І. Лукашук, О.О. Мережко. Що ж стосується саме дослідження теорії «живого права» з позицій соціології права, то можна виділити наступних вчених Є. Ерліх, Р.Паунд, М.Рєбіндер, Ж. Гурвич, М.В. Антонов.

Виклад основного матеріалу дослідження. В науці міжнародного права одним з перших, хто звернувся до концепції живого права був професор Е. Ніс. За його словами міжнародне право є «живим світом права, «віддзеркаленням соціальної політики та засобом соціальної інженерії» [2, 5]. Що ж стосується практики, то зазначений підхід найбільш яскраво проявився в діяльності міжнародних судових установ. Найбільш відомими і активно діючими на міжнародній арені міжнародними судами на сьогодні, є: Міжнародний Суд ООН, Міжнародний трибунал з морського права, Суд Європейського Союзу, Європейський Суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд тощо. Загалом, Міжнародний Суд – це постійний міжнародний судовий орган, який складається з незалежних суддів і вирішує міжнародні спори на основі міжнародного права відповідно до заздалегідь встановлених правил процедури і виносить обов'язкові для сторін рішення.

Відправною точкою формування системи міжнародних судових установ є вступ в силу Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя. До цього моменту розгляд спорів між державами відбувався виключно в рамках арбітражних процедур. Варто сказати, що ідея створення постійно діючого органу міжнародного судочинства була висвітлена в Статуті Ліги Націй, який був представлений Президенту Вільсону його радником з міжнародних питань полковником Хаусом (Colonel House). На думку Хауса, міжнародний суд є «обов'язковою частиною створюваної структури» і «може цілком стати її найбільш важливою частиною» [3, 8]. В результаті цього, у лютому 1920 р., Радою Ліги Націй було створена спеціальна комісія з 10 кваліфікованих юристів, на яких було покладено завдання розробити проект Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя, який вступив в силу 2 вересня 1921 р. Підводячи підсумки першого десятиліття діяльності Постійної палати міжнародного правосуддя, М. О. Хадсон сказав: «Суд заклав основу для змін міжнародного права у відповідності з ідеями ХХ століття. На сьогоднішній день він, разом з Лігою Націй, є центром нової системи мирного врегулювання. Він настільки міцно ввійшов в світову систему міжнародного договірної права, що його зникнення призведе до революції у міжнародних відносинах. Його суспільне визнання настільки міцне, що постійність гарантована» [4, 81-92]. І хоча Хадсон переоцінив роль Постійної палати міжнародного правосуддя у мирному врегулюванні, він виявився беззаперечно правим у тому, що стосується її вкладу в зміну і розвиток міжнародного права, однак з одним уточненням – сам факт створення Постійної палати міжнародного правосуддя є початком цього процесу.

Постійна палата міжнародного правосуддя фактично проіснувала до 31 січня 1946 р, коли судді, що входили до її складу, подали Генеральному секретарю ООН заяви про відставку у зв'язку з утворенням Міжнародного Суду ООН. У жовтні 1945 р. Постійна палата міжнародного правосуддя на своїй останній сесії прийняла рішення про передачу своїх архівів і майна Міжнародному Суду, а у лютому 1946 р. були обрані перші члени Міжнародного Суду.

Міжнародне право дедалі ставало не просто міждержавним правом, основним завданням якого було врегулювати національні інтереси, а правом міжнародного співтовариства, яке покликане було захищати спільні наддержавні інтереси людства. Саме тому, для забезпечення зростання ролі і ефективності міжнародного права у регулюванні міжнародних відносин, кількість органів міжнародного правосуддя значно зростає. Так, було створено Міжнародний Трибунал з морського права, Міжнародні Трибунали по колишній Югославії та Руанді, погоджені процедури вирішення спорів в рамках Північноамериканської зони вільної торгівлі, вирішення спорів в рамках спільного ринку

країн Південного Конуса, створено орган по вирішенню спорів СОТ та ін. У цьому контексті, варто погодитися з думкою судді Дж. Абі-Сааб, що «якщо дев'ятнадцяте століття було століттям парламентів, а двадцяте – урядів, то двадцять перше буде століттям судів та суддів» [5, 25].

Роль органів міжнародного правосуддя у становленні міжнародного права як «живого» передусім вбачається у створенні нових норм міжнародного права, шляхом прийняття рішень по конкретних справах, адже саме у рішеннях Органів міжнародного правосуддя досить часто зустрічаються елементи нормотворення, яке здійснюється в межах тлумачення норм і принципів міжнародного права, виявленні звичаєвих норм і загальних принципів права, тлумачення міжнародного договору як «живого інструменту» зокрема.

Варто підкреслити той факт, що окремі прояви тлумачення Міжнародним судом ООН міжнародного договору як «живого документу» проявилися ще у 50-х роках ХХ ст. Так, у спорі між ФРН та Нідерландами і Данією 1969 р. про розмежування морських територій Міжнародний Суд ООН виніс рішення не відповідно до ст. 6 Конвенції про континентальний шельф 1958 р. (згідно з якою, якщо континентальний шельф приєднується до територій двох держав, то кордон визначається угодою між ними, а якщо такої угоди немає, то кордон визначається за принципом рівної віддаленості від найближчих точок вихідних ліній, від яких відміряється ширина територіального моря кожної з таких держав), а поділив дно Північного моря у відповідності зі справедливими принципами таким чином, щоб в максимально можливій мірі залишити кожній стороні всі ті частини континентального шельфу, які складають природне продовження її сухопутної території в бік моря і під морем, не зачіпаючи природного продовження сухопутної території іншої сторони [1, 39].

Ще одним з прикладів тлумачення міжнародного договору в динаміці є рішення у справі «Golder, Silver, Campbell and Fell v. United Kingdom (1975)». Справа в тому, що суд виніс рішення, керуючись положеннями Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., при цьому дана конвенція ще не набула чинності. Цікавим є і той факт, що положення статті 4 Конвенції передбачає, що дана конвенція не матиме зворотної сили. Однак, це все ж не завадило Суду прийняти рішення, керуючись статтями 31-33 Віденської конвенції, де викладено основні правила тлумачення міжнародних договорів. Схожою була ситуація при прийнятті рішення у справі про Континентальний шельф (Туніс/Лівійська Арабська Джамахарія, 1977 р.), коли Суд був наділений правом розгляду справи відповідно до міжнародного права, при цьому застосовуючи останні тенденції, які розроблялися і були визнані Третьою конференцією з морського права. Варто зауважити, що сама Конференція відбулася у період з 1973 по 1982 рр., по завершенні якої 30 квітня було прийнято Конвенцію ООН з морського права, котра вступила в силу 16 листопада 1994 р.

У рішенні ж Протока Корфу Суд підкреслив звичаєво-правову природу договорів у сфері гуманітарного права. Зокрема, в даній справі розглядалися положення восьмої Гаазької конвенції 1907 р., яка стосувалася обов'язку повідомлення про наявність мінних полів. Відповідач – Албанія не була стороною даної Конвенції, проте, це не завадило Суду зробити наступні висновки: «Покладені на владу Албанії обов'язки полягають у повідомленні, в інтересах судноплавства загалом, про існуючі мінні поля в територіальних водах Албанії і попередженні британських воєнних кораблів, котрі наближалися, про потенційну небезпеку, яку створювали для них мінні поля. Такі обов'язки витікають не з Восьмої Гаазької Конвенції 1907 року, яка застосовується під час війни, а з елементарних міркувань гуманності, ще більш доречних у мирний час, а також з визначених звичаєвих і загальноприйнятих принципів, а саме принципу свободи мореплавства і обов'язку кожної Держави не дозволяти свідомо використовувати своєї території для здійснення дій, які порушують права інших держав.» [6, 22]. Цей висновок пізніше був підтверджений Судом у рішенні Справа про воєнну і воєнізовану діяльність в та проти Нікарагуа: «Якщо Держава коли-небудь установлює у водах міни... і не робить будь-яких попереджень чи повідомлень про це, нехтуючи безпекою мирного судноплавства, вона цим самим порушує принципи гуманітарного права, які лежать в основі конкретних положень Восьмої Конвенції 1907 р.» [7].

Активно концепцію «живого інструменту» використовує ще одна міжнародна судова установа, а саме Європейський Суд з прав людини. В одному із своїх рішень Європейський суд з прав людини вказав, що Європейська конвенція про захист прав людини є «живим інструментом», який... повинен сприйматися у відповідності з сьогоденними реаліями» [8, 31]. Суд послідовно реалізовував дану концепцію на практиці. До прикладу, у Конвенції про права людини відсутні положення, які покликані захищати права сексуальних меншин. Саме тому Суд у своїй практиці почав широко використовувати захист, передбачений ст. 8 Конвенції, в якій зафіксовано право на особисте життя, по відношенню до прав сексуальних меншин. Так, у справі Даджеон проти Об'єднаного Королівства Суд погодився з думкою Комісії про те, що «оспорюване законодавство вторгається у

право позивача на повагу його особистого життя, яке гарантовано Статтею 8, параграфом 1, у тій мірі, в якій воно забороняє гомосексуальні акти, які вчиняються за спільною згодою і які відносяться до особистої сторони відносин між чоловіками». Викладена позиція була підтверджена в подальшому і у ряді інших справ. Аналогічним чином дія вказаної статі була розповсюджена на права людини в сфері екології, оскільки в Конвенції нема положень, направлених на захист права на здорове навколишнє середовище. Зокрема, у рішенні по справі Лопез Остра проти Іспанії Суд вказав, що «сильне забруднення навколишнього середовища може впливати на добробут окремих осіб і створювати перешкоди у використанні ними їхніх помешкань, так, що це буде негативно зачіпати їх право на особисте і сімейне життя, попри це, не створюючи серйозної загрози їх здоров'ю» [5, 204].

Рішення кожного міжнародного суду і арбітражу може здійснити безпосередній вплив на розвиток міжнародного права, зробити поштовх для початку формування абсолютно нового напрямку, доктрини чи навіть галузі права. При чому це відноситься до рішень не тільки постійно діючих судових органів, але і арбітражів, включаючи міжнародні комерційні арбітражі, які, на думку декількох авторитетних правознавців, являють собою «унікальну процедуру..., яка переступає межі системних розбіжностей правових систем». Нерідко те, яким саме чином було врегульовано спір, втрачає значення перед тим, який вклад було зроблено даним рішенням в розвиток міжнародного права. Наприклад, міжнародне екологічне право своєю появою фактично завдячує судовим рішенням. Так, «основоположниками» цієї галузі права стало «безсмертне тріо арбітражних рішень у справах про морські котики Берінгова моря (Bering Sea Fur Seals), трейлсмелтер (Trail Smelter), і про озеро Лану (Lac Lanoux), завдяки яким і існує міжнародне екологічне право» [9]. Саме тому, в міжнародному праві судове правотворення є дуже важливе з позицій врегулювання спорів шляхом розвитку і адаптації права народів в рамках існуючого права до нових умов міжнародного життя за допомогою неупередженого судового тлумачення та аргументації. Наслідки прийняття суддями новаторських рішень з їх подальшим широким визнанням зі сторони суб'єктів міжнародного права, вказують на те, що правотворча функція є невід'ємною ознакою і обов'язковою умовою здійснення міжнародного правосуддя.

Висновки. Узагальнюючи вище викладене, можна прийти до висновку, що якщо розглядати міжнародне право лише в рамках класичного розуміння його як сукупності правових норм і принципів, то це означає не зважати на такі ключові характеристики системи, як рухливість, політизованість, відносна неструктурованість, висока роль прецедентів і фактору особистості судді. Адже саме ці фактори визначають сучасну стадію розвитку міжнародного права. Тому доцільним є розглядати міжнародне право не як сталу сукупність норм, а як активний процес розвитку, все більшу роль в якому відіграють Органи міжнародного правосуддя. Рішення Міжнародного Суду мають важливе значення для розвитку міжнародного права. Багато рішень і консультативних висновків суду по суті кодифікували міжнародно-правові норми в різних сферах права, а у найважливіших із них фактично встановлюють і проголошують принципи, на основі яких базується вся міжнародно-правова система. Більшість Органів міжнародного правосуддя у своїх рішеннях посилаються на думку Міжнародного Суду, особливо в сфері звичаєвого права, де він наділений найбільшим, визначаючим авторитетом. Рішення Органів міжнародного правосуддя за допомогою ефективного тлумачення договірних норм, виявлення звичаєво-правових норм і загальних принципів права, надаючи велике значення прецедентам і одночасно роблячи внесок у розвиток права шляхом правотворення, зміцнюють систему міжнародного права. Правотворчість Органів міжнародного правосуддя може проявлятися у зміні існуючих і створенні нових правових норм, принципів, доктрин, презумпцій. Воно вносить у діюче міжнародне право новизну, яка відповідає реаліям міжнародних відносин і яка відповідає інтересам його суб'єктів, цим самим трансформуючи «стале» міжнародне право у «живий механізм».

1. Буткевич О.В. Міжнародне право ХХІ ст.: утвердження концепції «живого права» / О.В. Буткевич // Альманах міжнародного права. – 2010. – Випуск 2. – С. 37-47.
2. Nys E. The Papacy Considered in Relation to International Law: Law Publisher, 1879. – P. 5.
3. Hunter Miller D. The Drafting of the Covenant (G.P. Putnam's Sons, 1928). Vol. 1.P. 13; Vol. 2.P.8.
4. Hudson M.O. Ten Years of the World Court // Foreign Affairs. Vol. 11. № 1 (October 1932) (81-92).
5. Сибатян А.С. Решения органов международного правосудия в системе международного публичного права. – М.: Статут, 2012. – 270 с.
6. The Corfu Channel Case (Merits). ICJ reports. 1949. P. 22
7. Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua. ICJ Reports 1986. Para. 215.
8. Case of Tyrer v. United Kingdom (Application № 5856/72). ECHR (Series A). № 26 (25 april 1978). Para. 31
9. Boyle A. The Environmental Jurisprudence of the International Tribunal for the Law of the Sea // The International Journal of Marine and Coastal Law. Sep. 2007. Vol. 22. Issue 3 (369-381). P.369. http://www2.law.ed.ac.uk/file_download/publications/0_1082_theenvironmentaljurisprudenceoftheitlos.pdf.

Influence of International Judicial Organs at establishment of “living” law

Summary

Globalization of international relations and the need to solve new international problems through joint efforts of members of international community directly impacts the development of international law. Modern international relations are described through the deeper mutual dependency of states which is an evidence of a unified global world. Changes in international relations require changes in their legal regulations. International law alters influenced by different factors. Currently international law is viewed from the point of dynamic practice, rather than as a static system. This allows to research the international law as a living organism, living law.

International judicial organs influenced international law already at the very early stage of their functioning. Already in 1920s after the first ICJ's decisions were pronounced, researchers of international law stated that these decisions represented an unprecedented way of forming of international law. It has acquired characteristics of a dynamic system changing through the practical application and interpretation. The classical understanding of international law as a written concept once and for all was changed towards a “living law” concept where the latter is viewed as a system under development. Judicial organs have influenced the elaboration of certain norms of international law and contributed to the codification of others. The international law shall be viewed as a flexible body of law receptive to the current changes in international relations.

Світлана Задоржна

Конституційна невизначеність «загальновизнаних принципів міжнародного права»: національна та зарубіжна практика

В даній статті досліджується конституційне визнання та дія загальних принципів міжнародного права в національному правопорядку. Роль міжнародних та національних органів правосуддя у застосуванні загальних принципів міжнародного права. Значення конституційного визнання загальних принципів міжнародного права на національно-правовому рівні.

Ключові слова: міжнародне право, теорія міжнародного права, конституція, загальні принципи міжнародного права.

В данной статье рассматривается конституционное признание и действие принципов международного права в национальном правопорядке. Роль международных и национальных органов правосудия в применении принципов международного права. Значение конституционного признания общих принципов международного права на национально-правовом уровне.

Ключевые слова: международное право, теория международного права, конституция, общие принципы международного права.

This article discusses the constitutional recognition and the action of the principles of international law in domestic legal order. The role of international and national justice in applying the general principles of international law. The value of the constitutional recognition of the general principles of international law on the national legal order.

Keywords: international law, the theory of international law, constitution, the general principles of international law.

Постановка проблеми. Особливістю міжнародного права (далі МП) є наявність системи особливих норм – основних (загальновизнаних) принципів МП, що пронизують усю структуру МП, регламентують характер зв'язків її елементів, та впливають на механізм взаємодії МП з іншими системами. Поняття, система та механізм взаємодії загально визнаних принципів повинні досліджуватись не тільки в рамках міжнародного, але й конституційного чи інших галузей внутрішнього (національного) права. Адже саме на рівні окремих держав відбувається дійсне застосування і визнання, тобто реальна дія загальновизнаних принципів МП. Тому підтвердженням визнання є широка практика закріплення загальновизнаних принципів МП в Конституціях і законах держав, застосування їх в рішеннях міжнародних і національних судів.

Сучасне міжнародне право і внутрішнє право держав закріплюють безліч принципів, що визначають взаємовідносини між державами, між державою та особою чи суспільством. Варто зазначити, що принципи міжнародного права включають загальновизнані принципи МП (принципи закріплені в Статуті ООН та Декларації про принципи) та основоположні принципи права згідно п. «с» ст. 38 Статуту ООН: «... загальні принципи права, визначені цивілізованими націями»[1; с.58]. Якщо перші мають чіткий перелік в універсальному міжнародному документі, то другі визначаються судовими установами за критеріями універсальності та визнаються більшістю держав світової спільноти.

Дослідженню питання конституційного визнання, значення та дії загальновизнаних принципів міжнародного права у внутрішніх правових системах держав повсякчас приділялося достатньо багато уваги вітчизняних та зарубіжних як вчених-міжнародників так і теоретиків конституціоналістів. Зокрема дана проблема була предметом досліджень українських вчених-міжнародників В.Н. Денисова, Буткевича В.Г., В.І. Євінтова, В.О. Серьогіна, Семенова В.С., Прагнюка О.Я., зарубіжних вчених Дмитрієвої Г.К., Лукашука І.І., Мюллерсона Р.А.. Безліч думок та бачень проблеми залишає

питання конституційного визнання загально визнаних принципів права, нормативного закріплення в національному праві та їх механізму реалізації принципів актуальними.

Тому метою цієї статті є аналіз конституційного закріплення загально визнаних принципів міжнародного права в національних правових системах, та правовій системі України зокрема, та їх механізму реалізації на національному рівні в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. На конституційному рівні загально визнані принципи та норми МП знайшли своє втілення в багатьох конституційних положеннях, зокрема правова система кожної держави має закріплювати принципи демократії, поваги та захисту прав людини, верховенства права та ряд принципів правової держави. Сучасний розвиток міжнародного співтовариства вимагає зміцнення міжнародного правопорядку та захисту спільних інтересів держав саме шляхом конституційного забезпечення державою своїх зобов'язань та відповідності конституцій визнаним стандартам демократії. Конституція держави – основний закон, що визначає сутність і основу всієї життєдіяльності держави, а тому саме вона визначає співвідношення і реалізацію міжнародно-правових норм на рівні конституційного державного утворення і в тому числі загально визнаних принципів міжнародного права.

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку людства на жаль, відсутня єдність у конституційному визначенні загально визнаних норм міжнародного права, їх співвідношенні із конституційними положеннями конкретної держави та її внутрішніх норм. У зв'язку із цим дана проблема лежить у площині визначення і дії у внутрішньому правопорядку основних джерел міжнародного права (міжнародного договору та міжнародного звичаю). Найчисельнішими є держави, право яких визнають за міжнародним договором силу закону, а колізії між договором і законом вирішуються на основі загальних принципів права: «закон наступний відміняє закон попередній», «закон спеціальний має пріоритет перед загальним» (Австрія, Великобританія, Угорщина, Данія, Ірландія, Польща, Румунія, Туреччина, ФРН і багато інших). Таке вирішення має ряд колізій на практиці, оскільки національний закон, з одного боку, і указ, постанова як акти ратифікації міжнародного договору – з іншого, істотно відрізняються як за порядком прийняття, так і за юридичною силою, а тому унеможливають посилання на традиційний принцип «*Lex specialis derogate legi generali*». В Україні сьогодні закріплюється пріоритетність ратифікованого міжнародного договору (на основі спеціального закону про ратифікацію[2]) стосовно національного закону.

Лише невелика група країн визнає загально визнані норми міжнародного права складовою частиною права країни. В Конституції Греції сказано: «Загально визнані норми міжнародного права є складовою частиною внутрішнього права Греції» (аналогічних положень дотримується також Австрія, Албанія, Угорщина, Італія, Португалія, Словенія, ФРН).

Низка Конституцій закріплює вищий статус загально визнаних принципів і норм про права людини у своїй правовій системі. Наприклад, в Конституції Російської Федерації говориться лише про загально визнані принципи і норми стосовно прав людини і не згадуються договори. Гадаємо, що такий підхід більш точний. Адже мова йде про основні права людини, права конституційного рівня. Не будь-який навіть ратифікований договір може встановлювати такі права, наприклад, торговельний договір, який визначає права у сфері торгівлі.

Стосовно статусу норм загального міжнародного права розбіжності між конституціями суттєві. Найбільш чітку норму містить Конституція Білорусії. Вона «визнає пріоритет загально визнаних принципів і норм міжнародного права і забезпечує відповідність їм свого законодавства» (ст. 8). Приблизно той же зміст має положення Конституції Грузії, згідно з яким «законодавство Грузії відповідає загально визнаним принципам і нормам міжнародного права (ч. 2 ст. 6).

На прикладі Італії можна проілюструвати різний підхід до імплементації договірних і звичаєвих норм міжнародного права. Безпосередньо того, що стосується міжнародного права, Конституція цієї держави обмежилася загальним положенням: «Правопорядок Італії узгоджується із загально визнаними нормами міжнародного права» (ст.10)[3; с.136]. Є підстави вважати, що це стосується і самої конституції, яка лежить в основі правового порядку країни. Через три роки після прийняття Конституції Касаційний Суд Італії дав наступне тлумачення наведеному положенню: «Існують, таким чином, переважаючі принципи, які впливають із необхідності забезпечити співіснування цивілізованих держав... Вони вимагають, щоб італійське внутрішнє право відповідало звичаєвому міжнародному праву...»[4]. Відомим є випадок, коли Конституційному Суду Італії довелося розв'язувати питання про відповідність міжнародному праву Конституції. Суд не заявив, що Конституція стоїть вище від міжнародного права. Було знайдено компромісне рішення: відповідні міжнародні звичаєві норми були кваліфіковані як спеціальні по відношенню до конституційних норм і тому спроможні діяти поряд з ними[5].

Вже в наш час це положення найбільш чітко було сформульовано в Конституції ФРН: «Загальні норми міжнародного права є складовою частиною права федерації. Вони володіють пріоритетом перед законами: безпосередньо створюють права й обов'язки для мешканців федеральної території» (ст. 25)[3; с.89]. Ці положення уповноважують суди безпосередньо, без видання імплементаційних законів, застосовувати загальновизнані норми міжнародного права, зрозуміло, якщо вони придатні для цього. У випадку конфлікту між національною і міжнародною нормою питання передається на розгляд Конституційного суду, який вправі оголосити неконституційним закон, який суперечить міжнародному праву. На думку, Р.А. Мюллерсона, це означає, що функції конституційного суду в таких випадках близькі до правотворчих[6; с.104].

Не можна не звернути увагу на рідкісне положення преамбули Конституції Японії, яке підкреслює значення ще одного міжнародного нормативного явища, і набуває у наш час все більшого значення – міжнародної політичної моралі. Ця мораль має зростаюче значення для функціонування і міжнародного права[7; с.87]. В Конституції говориться: «Ми переконані, що жодна держава не повинна керуватися тільки своїми інтересами, ігноруючи при цьому інтереси інших держав, і принципи політичної моралі є загальними і що наслідування цим принципам – обов'язок усіх держав...»[3, с.292]. В цілому дані слова відповідають особливостям нормативної системи японського суспільства.

Ставлення України до питання співвідношення внутрішнього національного права та міжнародного вперше було сформульоване в Декларації про державний суверенітет України 1990 року, де ст. X «Міжнародні відносини» проголошує «перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права»[8]. Декларація про державний суверенітет належить до нормативно-правових актів конституційного рівня, тому зазначена норма безсумнівно є конституційною, однак застосування її на практиці все одно викликає ряд серйозних правових колізій. В українській доктрині це положення також є предметом дискусій, так Мережка А.А., Неліп М.І. заявляють про те, що як у Декларації, так і в ст. 18 Конституції України нібито закріплено «моністичний принцип примату міжнародного права». Судді Конституційного Суду України у відставці В.Є. Скомороха і В.М. Шаповал наголошують на тому, що «норми міжнародного права не мають верховенства над Основним Законом держави. Ще одна група вчених (В.Н. Денисов, А.Я. Мельник) вважає, що норми Конституції мають тлумачитись, як такі, що стосуються міжнародної діяльності нашої держави»[9; с.15-19].

Проаналізуємо ці погляди з огляду на нормативне регулювання. Аналіз положень ст. 9 та інших статей Конституції у комплексі із положеннями ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» та інших законів, дає підстави стверджувати, що національні правові акти та ратифіковані міжнародні договори об'єднуються в одній національній правовій системі, де вищу юридичну силу має Конституція. Отже, Україна визнає для себе примат міжнародного права в обмеженому порядку. Оскільки не всі міжнародні договори підлягають процедурі ратифікації (дана умова може випливати із змісту самого договору чи бути передбачена в ст. 7 Закону України «Про міжнародні договори України»), статусу частини національного законодавства набувають лише ратифіковані Верховною Радою України, і діють в Україні в порядку передбаченому для норм національного законодавства. Належним чином ратифікований міжнародний договір стає частиною національного законодавства з пріоритетною силою у конфлікті з внутрішнім законом згідно зі ст. 9 Конституції України та ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., учасницею якої є Україна: «... учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору». Виключення із правила переваги є Конституція України (ч. 2 ст. 8 – надає їй вищу юридичну силу) та норми конституційних актів. Необхідною умовою укладання міжнародного договору, що суперечить Конституції України, є попереднє внесення необхідних змін до неї, отже обов'язковий для України міжнародний договір не може суперечити Конституції України. Для уникнення таких колізій п. 3 ст. 4 Закону України «Про міжнародні договори України» передбачає правову експертизу всіх проектів міжнародних договорів України на предмет відповідності Конституції України.

Застосування міжнародних звичаєво-правових норм у внутрішньому правопорядку України є дискусійним як з теоретичної так і практичної точки зору. Загальновизнані норми міжнародного права або є звичаєво-правовими, або мають звичаєво-правові аналоги. У багатьох країнах, державах континентальної системи права, звичаєве міжнародне право розглядають як частину права країни. Вочевидь, саме цю ідею було покладено і у Декларацію про державний суверенітет України.

Застосування звичаєво-правових норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку потребує доведення їхньої юридичної чинності, переважно це пов'язано із судовою практикою.

Судовій практиці України відомі випадки застосування міжнародних звичаєво-правових норм, однак відсутні узагальнення судової практики, в тому числі у формі постанов Пленуму ВС України чи Конституційного суду, що б визначила підходи до порядку їхнього застосування, крім того відсутнє нормативне закріплення прав і обов'язків судді звертатися до міжнародного звичаю й застосування його [10, с.53]. Зазначення національної практики застосування міжнародних звичаєво-правових норм не може недооцінюватись, адже вона розвиває закладену в Декларації про державний суверенітет України правову основу для визначення у внутрішньому правопорядку звичаєвого міжнародного права, свідчить про визначення міжнародних звичаїв державою, національна практика застосування таких норм може мати міжнародно-правове значення.

І міжнародні звичаї і загальні принципи права належать до числа неписаних норм, а тому їх визначення на практиці є нерідко проблематичним. У позитивному міжнародному праві відповідь на ці питання є більш однозначною. Вона міститься в положеннях статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, який, як було зазначено вище, є складовою Статуту ООН і поширює свою обов'язкову силу на Україну як постійного члена ООН. Відповідно до положення цієї статті Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує, зокрема: а) "міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, певно визнані відповідними державами"; б) "міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як правова норма"; в) "загальні принципи, визнані цивілізованими націями"; г) з певними застереженнями також "судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй як додатковий засіб для визначення правових норм". Якщо взяти за критерій визначення загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права Статут Міжнародного Суду ООН, який є складовою національного законодавства України, тоді порядок дії цих джерел у правовому порядку України визначається положеннями статей 9 і 18 Конституції України. У частині, де йдеться про "міжнародні конвенції" (загальні і спеціальні), їх інкорпорація до права України здійснюється відповідно до конституційно визначеного порядку, встановленого для міжнародних договорів [11]. У тій частині, де йдеться, зокрема, про міжнародні звичаї і загальні принципи права, визнані цивілізованими народами, інкорпорація цих норм міжнародного права до правового порядку України здійснена прямо і безпосередньо за самим фактом їх закріплення у статті 18 Конституції України (згідно з ч. 3 ст. 8 Конституції України). В українській доктрині щодо даної проблеми висувається думка про те, що «визначення» «визнання частиною національного законодавства міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, Україна тим самим підтверджує свою прихильність і визнаючи принципи міжнародного права» [12; с.6]. Варто зазначити, що Проект Конституції України визначав дію загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права без будь-яких обмежень, однак чинна Конституція встановила для них рамки «зовнішньополітичної діяльності України» (ст. 18 Конституції), чим встановила ще одну прогаліну – проблему юридичного визначення цієї сфери. В Конституції України відсутні положення щодо визначення, місця, юридичної сили та механізми застосування «загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права» у внутрішньому праві України.

Слід нагадати, що у текстах конституцій більшості держав закріплюється презумпція визначення загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права як складової частини внутрішнього правопорядку держави [13; с.237]. Якщо їх пріоритетність щодо національного закону не викликає сумніву, то їх співвідношення з Конституцією держави може викликати доктринальні контроверзи. Тут проявляється можлива колізія, що полягає в тому, що принципи можуть закріплюватись у міжнародному договорі, тоді на них чекає юридична доля договірних міжнародних норм. Проте безсумнівно, що в контексті чинного міжнародного права є неприпустимим посилення на Конституцію для того, щоб вдатися до дій, які не відповідали б "загальноновизнаним принципам і нормам міжнародного права". Слід зазначити, що хоча, з формальної точки зору, досліджене тут питання до основного часу залишалося не врегульованим, тим не менш низка законів України містить посилення на норми міжнародного звичаєвого права. Зокрема, пунктом 2 статті 413 Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) України передбачається, що «акредитовані в Україні дипломатичні представники іноземних держав та інші особи, зазначені у відповідних законах України і міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, підлягають юрисдикції судів України в цивільних справах лише в межах, що визначаються принципами та нормами міжнародного права або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Відповідно до п. 1 статті 3 Кримінального кодексу України, законодавство про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права [14].

У цьому ж контексті необхідно звернути увагу на те, що ряд законодавчих актів України визнають загальновизнані принципи і норми міжнародного права за повноцінний правовий регулятор окремих сфер державної політики. У першу чергу це стосується, регулювання державою таких сфер діяльності, як зовнішньоекономічна, космічна, захист національного товаровиробника, суспільна мораль, функціонування вітчизняної державної служби. Наприклад, відповідно до ст. 4 Закону України «Про дипломатичну службу» одним із основних завдань дипломатичної служби є «забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права»[15]. Згідно зі ст. 8 Закону України «Про туризм» до виключних повноважень Верховної Ради України в галузі туризму належить визначення правових засад регулювання відносин у галузі туризму, їх удосконалення та адаптація із загальновизнаними нормами міжнародного права[16]. Деякі нормативні акти прямо передбачають можливість застосування міжнародно-правових норм тими чи іншими державними органами та установами. Наприклад, відповідно до Воєнної доктрини України «основними воєнно-стратегічними цілями застосування Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів у воєнних конфліктах визначається Конституцією України, законами України та іншими нормативно-правовими актами з врахуванням принципів і норм міжнародного права щодо стримування та відсічі збройній агресії». Застосування загальновизнаних (звичаєвих) принципів і норм міжнародного права передбачається і низкою інших законодавчих і підзаконних нормативних актів України.

Тут буде доречним вказати і на те, що питання застосування міжнародного звичаєвого права прямо або опосередковано порушувалося і в діяльності Конституційного Суду України. Так, в Ухвалі про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин 5 і 6 статті 19 Закону України «Про пенсійне забезпечення» зазначалося, що «на думку суб'єктів права на конституційне подання, названі положення Закону суперечать і ряду норм міжнародно-правових актів та загальновизнаним принципам міжнародного права, зокрема, частині другій статті 29 Загальної декларації прав людини»[17]. В Рішенні Конституційного Суду у справі щодо конституційності положення підпункту пункту 4 Положення про паспортну службу органів внутрішніх справ аргументується позиція Міністерства юстиції про те, що «реєстрація: облік громадян за місцем проживання не є порушенням законодавства України та загальновизнаних норм міжнародного права щодо прав людини»[18].

Крім того важливе значення для вирішення питання про співвідношення загальновизнаних принципів норм міжнародного права і Конституції України має Загальна декларація про незалежність України. Норма ст. X є ширшою за ст. 9 Конституції, і вирішує саме аспект співвідношення міжнародного права (загальновизнані норми) і Конституції України: міжнародні загальновизнані норми міжнародного права мають примат над внутрішнім правом (в т.ч. і Конституцією) України. тоді, як Конституція визначає лише примат ратифікованих міжнародних договорів (тоді як загальновизнані принципи МП в основному є звичаєвими нормами) над внутрішнім законодавством, і залишає за собою перевагу над міжнародними договорами. Окремою є також думка про те, що закріплений у ст. 8 Конституції України принцип верховенства права, є прямим підтвердженням верховенства в тому числі і міжнародного права, де даний принцип визначається в якості загальновизнаного принципу права. Загальновизнаний принцип верховенства права передбачає пріоритет загальновизнаних принципів і норм міжнародного права щодо національного законодавства.

Висновки. Особливістю загальновизнаних принципів міжнародного права є їх невизначеність як на міжнародному так і на національному рівні, а тому головну роль в їх утвердженні і застосуванні повинні стати рішення судових органів, в яких на основі міжнародних договорів та міжнародних звичаїв мають застосовуватись принципи міжнародного права, як головні ідеї всього міжнародного співтовариства. Важливим моментом у визнанні загальновизнаного принципу чи норми міжнародного права є їхнє застосування національними судами на кшталт судової практики міжнародних судів, що в свою чергу сприятиме розвитку практики ширшого застосування згаданих норм міжнародного права у судовій та законодавчій практиці України. Важливим моментом пріоритетності судового, тобто живого визнання є те, що в сучасній практиці міжнародного співтовариства нормативне внутрішньодержавне проголошення та визнання принципів міжнародного права не завжди співпадає із практикою їх застосування. Яскравим прикладом є правова система Росії, в якій конституційно проголошується включення загальновизнаних принципів і норм та міжнародних договорів в якості її частини, чим Росія практично визнає примат міжнародного права

над внутрішнім законодавством, однак на практиці відбувається їх порушення чи ігнорування як на міжнародній арені, так і у внутрішній правовій практиці.

Отже, закріплення загальноновизнаних принципів міжнародного права на конституційному та законодавчому рівні, наявність судової практики, що інтерпретує їх застосування на національному рівні в Україні свідчить про прогресивний розвиток в напрямку визнання примату міжнародного права та вимагає від української доктрини активних пошуків для вдосконалення питання конституційної визначеності, систематизації та механізмів реалізації загальноновизнаних принципів міжнародного права в сучасну епоху розвитку міжнародного права. В позитивному конституційному праві України відсутнє пряме визнання примату загальноновизнаних принципів міжнародного права у внутрішній правовій системі України. Лише шляхом інтерпретації та тлумачення закріплених у Конституції України та інших актах законодавства, можна вивести фактичне визнання в Україні примату загальноновизнаних принципів міжнародного права в правовій системі України. Сучасне міжнародне співтовариство потребує від держав, в тому числі і від України, прямого закріплення та чіткого визначення в основних законах (конституціях) загальноновизнаних принципів міжнародного права, передбачення чіткого правового механізму для їх застосування у судовій практиці. Адже саме на нормах загальноновизнаних принципів повинно будуватися співжиття та співпраця держав з метою побудови мирного, демократичного і правового процвітаючого сучасного людства.

1. Действующее международное право: учеб. пособие для студ. и аспирантов, изуч. междунар. право: В 3-х т. Т.1 / сост. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. - М.: Изд-во Московского независимого ин- та международного права, 1999. - 859с.
2. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06. 2004. - №1906 -15: за станом на 20.07.2014. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 50, ст.540. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
3. Сьрьогін В.О. Конституції зарубіжних країн: навч. посіб./ В.О. Сьрьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк; за заг. ред. В.О. Сьрьогіна. - Х.: ФІНН, 2009. - 664 с.
4. Дело «Колорни против Военного министерства» // International Law Reports. 1950. - № 138.
5. Cassese A. Modern Constitutions and International Law // Recueil des Cours, 1985 - III. - Т. 192. - Р. 373.
6. Мюллерсон Р.А. Соотношение международного и национального права. - М.: Международные отношения, 1982. - 136с.
7. Дмитриева Г. К. Мораль и международное право. - М.: Международные отношения, 1991. - 168 с.
8. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-ХІІ. [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради України. - 1990. - №31. - Ст. 340. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
9. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В.Н. Денисова. - К.: Юстиніан, 2006. - 627с.
10. Євінтов В.І. Україна в міжнародному співтоваристві // Суверенітет України і міжнародне право / Денисов В.Н., Євінтов В.І., Акуленко В.І. та ін.; Відп. ред. В.Н. Денисов, В.І. Євінтов. - К.: Манускрипт, 1995. - С 37-58.
11. Конституція, Закон від 28.06.1996, № 254к/96-ВР: станом на 15.05.2014. [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. - № 30. - Ст. 141. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
12. Семенов В.С. Міжнародно-правові аспекти Конституції України. / Семенов В.С., Прагнюк О.Я. К.: Ін Юре, 1997.- 32 с.
13. Лукашук І.І. Международное право. Общая часть. Учебник. - М.: Издательство БЕК, 1996. - С. 237.
14. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 31.10.2014. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26. - Ст. 131. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
15. Закон України «Про дипломатичну службу» від 20.09.2001, № 2728-III [Електронний ресурс]станом на: 01.04.2014// Відомості Верховної Ради України, 2001, № 5. - Ст. 29. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2728-14>
16. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР: станом на 26.04.2014. [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст.241 Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
17. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. - Книга 4. - Отв ред.. Євграфов П.Б. - К.: Юрінком Інтер, 2002. - 584с.
18. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки., 2001-2002, Книга 3. - Отв ред.. Євграфов П.Б. - К.: Юрінком Інтер, 2002. - 384с.

Constitutional uncertainty of “fundamental principles of international law” national and foreign practice

One of the peculiarities of international law is existence and functioning of special norms – fundamental principles of international law, which serve as a basis for the system of international law, influence its structure and interaction mechanism. Definition, system and legal meaning of these principles have been researched from the standpoint of international law. However, the constitutional law has paid little attention to them. This should be changed since states themselves apply international law and therefore should embed its fundamental principles in their constitutional acts. Therefore, the main aim of this article is to inquire into the incorporation of the fundamental principles of international law into constitutional laws of different states including Ukraine.

One of the features of the fundamental principles of international law is their uncertainty at international and national levels. International courts shall play main role in unified application of the said principles. It is important that state authorities apply the fundamental principles of international law in accordance with decisions of international judicial organs. Many world constitutions declare the priority of international law over the national law. The practice differ: international law may be ignored or postponed in internal relations and regulations.

There is a need of fundamental principles of international law to be enforced at international and national level through judicial decisions and practical implementation methods. The progressive development of international law requires responsible solutions from states. Ukraine, which recognizes the primacy of international law, shall do more to ensure that international law and its fundamental principles are observed in internal matters, as well as in international relations. The current international law needs states to uphold high standards set by the fundamental principles of international law, since this is the only way towards democratic, stable and developing international environment.

Іван Городиський

Луї Сон – теоретик і практик міжнародного права

Стаття присвячена огляду життя та практичної діяльності юриста-міжнародника українського походження Луї Сона. Автор розглядає внесок Сона в доктрину та практику міжнародного права, зокрема його участь у підготовці проектів створення ООН.

Ключові слова: доктрина міжнародного права, історія міжнародного права

Стаття посвячена описанию жизни и практической деятельности юриста-международника украинского происхождения Луи Сона. Автор рассматривает вклад Сона в доктрину и практику международного права, в частности его участие в разработке проектов создания ООН.

Ключевые слова. Доктрина международного права, история международного права.

The article is devoted to the life and practice of an international lawyer of Ukrainian origin - Louis Bruno Sohn. The author dwells on Sohn's input to the doctrine and practice of international law, in particular his participation in preparatory work at the birth of the UN.

Key words. Doctrine of international law, history of international law

В історії міжнародного права є немало особистостей, чия доля та життєвий шлях пов'язані з Україною. Імена таких юристів-міжнародників як В. Е. Грабар, Л. Ерліх, В. М. Корецький, Г. Лаутерпахт, Р. Лемкін, І. І. Лукашук, М. Ляхс, П. О. Недбайло та багато інших, які належать до грона найяскравіших представників науки та практики міжнародного права, в різній мірі пов'язані з нашої країною.

На жаль, часто зв'язок цих правників із нашою країною забувається і залишається за межами наукових досліджень. Проте, слід відзначити, що протягом останнього десятиліття з'явилося немало історико-біографічних праць присвячених як окремим персоналіям (напр., В. Е. Грабарю [1], Р. Лемкіну [2]), так і науковим школам [3; 4]. В той же час, багато таких особистостей досі перебувають поза увагою науки. Одним із таких юристів-міжнародників є і Луї Сон, якому у 2014 р. могло-б виповнитися 100 років з дня його народження.

Актуальність дослідження життєвого шляху та наукової діяльності Л. Б. Сона, обумовлена й колом питань, над вирішенням яких він працював та на формування міжнародно-правового регулювання яких, справили вплив його погляди та ідеї. Зокрема, такими є такі актуальні на початку ХХІ ст. питання, як діяльність Організації Об'єднаних Націй, захист прав людини, вирішення міжнародних спорів, міжнародне право навколишнього середовища тощо. Дослідження поглядів вченого може стати одним із ключів до вирішення існуючих викликів в цих сферах.

На жаль, у вітчизняній науці міжнародного права цю тематику здебільшого оминають увагою. Окремі питання наукової діяльності Л. Б. Сона досліджував І. В. Земан [3]. В той же час, в європейській та американській науці мають місце багато досліджень присвячених цьому питанню, зокрема авторства Г. Г. Ко [5], Д. Б. Мегроу [6], Дж. М. Паскілаччі [7], Ф. Сендса [8] та інших. Тому очевидно для української науки є потреба в ґрунтовнішому дослідженні життєвого шляху та наукової діяльності цього вченого.

Відповідно, метою цієї статті, є дослідження життєвого шляху та біографії, а також наукової діяльності Л. Б. Сона як теоретика і практика в галузі міжнародного права, а також впливу його міжнародно-правових поглядів на формування сучасного міжнародного права.

Луї (при народженні – Людвіг) Бруно Сон (Louis Bruno Sohn) народився 1 березня 1914 р. у Львові, в лікарській сім'ї Ісака і Фридерики Сонів [10]. Львів, на момент його народження, входив до складу Австро-Угорської імперії, а після Першої Світової війни увійшов до складу Польщі. Вищу освіту Л. Б. Сон здобув, закінчивши юридичний факультет Львівського університету імені Яна П

Казимира (тепер – Львівський національний університет імені Івана Франка) у 1935 р. [6, р. 3].

В архівах збереглися університетські «Деканатські облікові картки» (пол. *Karty wpisowe do użytku Dziekanatu*) Л. Б. Сона, в яких містяться відомості про предмети, які вивчав Л. Б. Сон, та його викладачів. Зокрема, його вчителями стали такі видатні представники міжвоєнної львівської школи права, як юрист-міжнародних Л. Ерліх, криміналіст Ю. Макаревич, історик права О. Бальцер, цивілісти М. Аллерханд та Р. Лонгшамп де Бер'є та ін. [9; 10; 11 та ін.].

Крім юридичної освіти Л. Б. Сон отримав також підготовку в сфері дипломатії і міжнародних відносин, закінчивши Дипломатичний Студіум, який функціонував на юридичному факультеті Львівського університету в 1930-х рр. Як зазначає І. В. Земан, цей заклад був єдиною в довоєнній Польщі навчальною установою, де паралельно з навчанням на юридичному та інших гуманітарних факультетах студенти могли отримати ступінь магістра дипломатичних наук. Саме навчання тривало три роки і було спрямоване на вивчення проблематики міжнародних відносин та дипломатичної і консульської практики [12, с. 136-137].

Безумовно, здобуття такої комплексної освіти як в сфері права, так і дипломатії та міжнародних відносин, мало важливий вплив для формування наукового світогляду Л. Б. Сона. Можна стверджувати, що він був максимально підготовлений до розробки тих наукових задач та концепцій, які пізніше перед собою ставив.

Після закінчення університету, Л. Б. Сон продовжував займатися науковою діяльністю. Одним із її результатів стала рецензія на працю видатного американського правника Дж. Х. Біла «Перегляд колізійного права» (1935 р.) (англ. *Restatement of Conflict of Laws*), яку він надіслав автору. Після того як Дж. Х. Біл ознайомився із рецензією, він запросив Л. Б. Сона стати його асистентом і продовжити навчання в Гарвардському університеті. Напередодні початку Другої світової війни у 1939 р., він вирушає з Польщі до США, покидаючи країну на одному із останніх кораблів, який відходив з Данцигу (Гданська) перед вторгненням німецьких військ [8, р. 747].

В Сполучених Штатах він вступає до Гарвардського університету, який закінчує у 1940 р. і отримує ступінь магістра права, а в 1941 р. розпочинає викладацьку роботу в цьому університеті [6, р. 3]. В той час, в Гарвардському університеті працював видатний американський юрист-міжнародник професор М. О. Хадсон – багаторічний суддя Постійної палати третейського суду та Постійної палати міжнародного правосуддя. Л. Б. Сон привернув його увагу власними науковими здібностями і М. О. Хадсон обирає його своїм протеже, а згодом відкриває для молодого вченого можливість попрацювати в практиці міжнародного права.

Наприкінці Другої Світової війни Л. Б. Сон долучається до процесу створення Організації Об'єднаних Націй. Ще в ході війни держави-учасниці антигітлерівської коаліції активно обговорювали післявоєнну модель міжнародної системи, центральним елементом якої повинна була стати універсальна міжнародна організація. Вона була покликана замінити собою Лігу Націй, неефективність якої стала однією із причин початку війни. Дане питання обговорювалося на цілій низці міжнародних зустрічей та конференцій міжвоєнного періоду, зокрема в ході Тегеранської конференції 1943 р., конференції в Думбартон-Оксі 1944 р. та Кримській конференції 1945 р.

Розробка конкретних пропозицій велася також і в академічному середовищі. Зокрема, асоціації правників США та Канади спільно розробляли проект майбутньої універсальної міжнародної організації. В роботі над ним брав участь і Л. Б. Сон, котрий разом з М. О. Хадсоном багато подорожував США, обговорюючи пов'язані з цим проектом проблеми та ймовірні шляхи їх вирішення із провідними науковцями, громадськими діячами тощо. Саме ті напрацювання, які Л. Б. Сон зробив за підсумками цих дискусій, згодом лягли в основу спільного документу канадської та американської асоціацій: «Міжнародне право майбутнього: положення, принципи та пропозиції» (англ. *International Law of the Future: Postulates, Principles and Proposals*), до якого часто зверталися учасники конференції в Сан-Франциско 1945 р. [6, рр. 4-5].

У 1946 р. Л. Б. Сон отримує місце постійного викладача і розпочинає багаторічну та успішну науково-викладацьку кар'єру в американських університетах. Зокрема, у 1961 р. він обійняв посаду професора Гарвардського університету, яка звільнилася після смерті М. О. Хадсона, згодом, протягом 1981-1991 рр., був професором Університету Джорджії, а з 1991 р. працював в Університеті Джорджа Вашингтона в столиці США, м. Вашингтон [6, р. 3].

Крім того, Л. Б. Сон, приділяв значну увагу професійній та громадській діяльності, роблячи великий внесок і в практику міжнародного права. Зокрема, у 1969-1971 рр. він був радником з міжнародно-правових питань Державного департаменту США в адміністрації президента Р. Ніксона, а у 1974-1982 рр. входив до складу делегації США на конференції ООН з морського права, а також представляв інтереси США у двох справах в Міжнародному суді ООН. Авторитет Л. Б. Сона був

дуже високим і він обирався головою Американського товариства міжнародного права (1988-1990) та секції міжнародного права Американської асоціації правників (1992-1993) Р [6, р.3].

Колеги та учні згадують скромність та життєрадісність Л. Б. Сона, а також його високу працездатність. Зокрема, один із його учнів Г. Г. Ко пригадує, що вчений займався активною діяльністю навіть після вісімдесяти років, подорожуючи по цілому світу [5, р. 17]. Луїс Бруно Сон помер 7 червня 2006 р. в своєму будинку в містечку Фолс-Черч, штат Вірджинія США [13].

Активна наукова та практична міжнародно-правова діяльність Л. Б. Сона обумовила значний внесок вченого в науку та практику як міжнародного права загалом, так і окремих його галузей. Серед пропозицій, сформульованих Л. Б. Соном, які, в подальшому, були реалізовані в практиці міжнародного права, можна назвати його ідеї стосовно майбутнього універсального органу міжнародної юстиції. В процесі створення ООН, дискутувалися дві позиції: перша передбачала продовження функціонування Постійної палати міжнародного правосуддя, яка функціонувала при Лізі Націй (прихильником її був, в тому числі, й М. О. Хадсон). Згідно з другою пропонувалося створити новий міжнародний судовий орган. Л. Б. Сон висунув компромісну ідею, згідно із якою передбачалося створення нового органу, який повинен був стати правонаступником Постійної палати [7, р. 930]. Цю ідею, в подальшому, було реалізовано в ст. 36(5) та ст. 37 Статуту Міжнародного Суду ООН [14].

В ході конференції в Сан-Франциско (25 квітня-26 червня 1945 р.), Л. Б. Сон брав в ній участь разом із М. О. Хадсоном, котрий мав статус постійного спостерігача. Там молодий науковець взяв активну участь в розробці основ того, що згодом стало сучасним міжнародним правом. Зокрема, він продовжив роботу над засадами майбутньої організації міжнародного правосуддя, відігравши одну із ключових ролей в підготовці доповіді щодо майбутнього статуту Міжнародного Суду [6, р. 5].

Іншим його вагомим внеском в розвиток міжнародного права, який він зробив в ході конференції в Сан-Франциско, став зміст ст. 51 Статуту ООН, яка передбачає право на колективну самооборону. Серед делегатів конференції не було єдиної точки зору стосовно цього питання і Л. Б. Сона попросили дослідити його та знайти прецеденти які б довели чи заперечили допустимість міжнародно-правового закріплення цього права. Після вивчення питання, вчений навів приклад Аландських островів після Першої світової війни, які отримали статус демілітаризованих і Фінляндією, яка мала право в надзвичайних ситуаціях надавати озброєну допомогу островам, за умови негайно повідомлення про це Ради Ліги Націй та була зобов'язана виводити війська на вимогу Ради [7, р. 931]. Після цього, ст. 51 Статут ООН була прийнята в сучасній редакції.

Окрім внеску в створення ООН, також відзначають роль Л. Б. Сона в становленні та розвитку таких галузей міжнародного права, як захист прав людини, міжнародне право довкілля, міжнародне морське право, право міжнародної безпеки, мирні засоби вирішення спорів [6, р. 1]. Видається за доцільне проаналізувати вплив наукової спадщини на формування цих галузей міжнародного права.

Особливо важливим напрямком наукової та практичної діяльності Л. Б. Сона була його робота в сфері міжнародного права прав людини. Як відзначає Д. Б. Мегроу, одним із перших його кроків в цій сфері була, стала спільна з М. О. Хадсоном участь в розробці Заяви Американського Інституту права щодо основних прав людини (англ. American Law Institute's Statement of Essential Human Rights). Цей документ згодом використовувався при розробці Загальної Декларації прав людини [6, р. 6].

Крім того, вчений брав активну участь в міжнародному співробітництві в сфері прав людини, зокрема будучи активним учасником та організатором цілої низки конференцій, в тому числі Асамблеї з прав людини 1968 р. та Пекінської всесвітньої конференції ООН щодо жінок 1995 р. В ході цих та багатьох інших заходів, Л. Б. Сон проявив себе як послідовний поборник ідеї юридичної обов'язковості норм Загальної Декларації прав людини та нормативного закріплення захисту прав жінок в міжнародному праві [6, pp. 6-7].

Л. Б. Сон також активно підтримував подальший розвиток міжнародної системи захисту прав людини та відзначав той прогрес, який зробила ця галузь після завершення Другої світової війни. Так, в своїй статті «Міжнародне право прав людини: відповідь на нещодавню критику», вчений гостро розкритикував Дж. Вотсона та Е. Лейна, які твердили про ілюзорність та недієвість існуючих міжнародно-правових механізмів захисту прав людини. Він зазначав, що ці вчені належать до покоління, яке народилося після 1940-х рр. та не розуміють значення міжнародної системи захисту прав людини [15, р. 347]. На його думку, попри всі недоліки: «Невиправдано заперечувати існування міжнародного права прав людини на сучасному етапі» [15, р. 356].

Важливим став внесок вченого в розвиток міжнародного права навколишнього середовища. Так, його стаття присвячена Стокгольмській декларації 1972 р. стала однією з класичних праць для цієї галузі міжнародного права. В ній, Л. Б. Сон давав високу оцінку положенням цього документу та закликав до подальшої роботи в цьому напрямку. Особливо цікавими є його погляди щодо юридичної обов'язковості цього документу, яку він виводив проводячи паралелі із положеннями Загальної Декларації прав людини [16, pp. 515].

Крім того, Л. Б. Сон багато зробив для розвитку та закріплення права навколишнього середовища безпосередньо в США. Зокрема, будучи одним із розробників Третього Зведення законодавства США із зовнішніх відносин, він домігся включення в нього норм, щодо захисту довкілля. Крім того, вчений виступив ініціатором створення Комітету з навколишнього середовища в рамках Американської асоціації правників [6, p. 8].

Органічно поєднаним є внесок Л. Б. Сона в міжнародне морське право та право мирного вирішення міжнародних спорів. Як член делегації США на III Конференції ООН з морського права (1973-1982) Л. Б. Сон брав активну участь в розробку норм Конвенції ООН з морського права 1982 р. та Інші учасники конференції, в тому числі керівник делегації США Е. Річардсон відзначали його внесок в роботу Конференції, зокрема в розробку Додатку VII «Арбітраж» до Конвенції, що стосується вирішення спорів. Як зазначав Е. Річардсон, ці положення багато в чому «стали підсумком зав'язання та бачення» Л. Б. Сона [17, pp. 149-150]. Фактично, він став автором цієї частини Конвенції 1982 р.

Л. Б. Сон вів активну видавничу діяльність, як шляхом численних публікацій у періодичних юридичних виданнях, так і через публікації окремих книг. До найвизначніших праць Л. Б. Сона відноситься «Мир у світі через світове право» (англ. *World Peace Through World Law*), в якій він є співавтором поруч із американським правником Г. Кларком [18]. Ця книга вперше побачила світ у 1958 р., і, загалом, пережила на цей момент 3 перевидання.

Ключовою її ідеєю, було створення авторитетного світового уряду включаючи повноваження щодо притягнення держав до міжнародно-правової відповідальності. Реалізація цієї ідеї повинна була відбуватися на основі існуючого інституційного механізму ООН. Окрім простого розширення повноважень цієї міжнародної організації, також пропонувалося значно збільшити бюджет ООН, частина якого повинна була використовуватися для подолання економічної нерівності між різними державами. Цікавою була ідея всезагального роззброєння та ліквідації збройних сил у всіх країнах із одночасним створенням миротворчих військ ООН чисельністю 400 000 осіб [18].

Крім того, Л. Б. Сон виступив співавтором та редактором цілої низки книг, присвячених проблемам міжнародного морського права, відповідальності за міжнародним правом, правам людини тощо. Серед його співавторів були такі відомі юристи міжнародники як Т. Бургенталь, Ф. В. Гарсія Амадор, М. О. Хадсон та ін. Велику увагу вчений приділяв укладанню збірників матеріалів із різних галузей міжнародного права, зокрема він був укладачем збірників матеріалів та документів щодо діяльності ООН та Організації Африканської Єдності, міжнародного морського права, права міжнародної відповідальності тощо.

У науці міжнародного права дають надзвичайно високу оцінку науковій та практичній діяльності Л. Б. Сона. Ще при житті автора – у 1984 р., світ побачила колективна монографія з нагоди його 70-річчя. Д. Б. Мегроу, підкреслює, що той: «...не просто був присутній при створенні сучасної міжнародно-правової системи, він був її головним архітектором» [6, p. 1]. На нашу думку, така оцінка видається дещо перебільшеною, але є однозначним свідченням значення практичної та наукової діяльності Л. Б. Сона. Своєю чергою, у зв'язку зі смертю вченого, тодішній Генеральний секретар ООН Кофі Анан, зробив заяву у якій висловив співчуття родині вченого, а також підкреслив, що: «Протягом всього його життя він мав всезагальну повагу як голос розуму і джерело мудрості, і мав тверду віру у важливість Організації Об'єднаних Націй і верховенства права при вирішенні міжнародних спорів» [19].

На жаль, регламентований обсяг статті не дає змогу більш ґрунтовно та докладно дослідити всі аспекти наукової та практичної діяльності Л. Б. Сона. Зокрема, це стосується питань впливу ідей Л. Б. Сона на формування окремих галузей та норм міжнародного права, його участі в процесах в Міжнародному Суді ООН, значення його ідей для формування міжнародно-правових поглядів інших юристів-міжнародників. Своєю чергою, це може стати основою для подальших самостійних досліджень.

Підсумовуючи, слід констатувати, що Л. Б. Сон зробив видатний внесок, як в науку, так і в практику міжнародного права. Він брав участь в розробці міжнародно-правових основ сучасного міжнародного правопорядку та багато в чому доклався до формування його ідеологічно-правових

засад. Погляди цього видатного юриста-міжнародника і зараз не втрачають свою актуальність та можуть застосовувати при вирішенні актуальних питань теорії та практики міжнародного права. Зокрема, такими є його ідеї стосовного міжнародного морського права, міжнародного права навколишнього середовища, прав людини тощо.

На завершення, хотілося б процитувати думку вченого стосовно необхідності боротьби за права людини: «Навіть якщо неможливо усунути всі порушення прав людини одночасно, кожен повинен робити все від нього залежне, за будь-якої можливості» [15, р. 356]. Ми вважаємо, що ці слова можна застосувати і до інших сфер міжнародного права. Вони повинні бути кредо кожного юриста-міжнародника, одним із найвидатніших з яких був саме Луїс Бруно Сон.

1. Савчук К. О. Міжнародно-правові погляди академіка В. Е Грабаря : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.11 / Савчук Костянтин Олександрович. – К., 2002. – 190 с.
2. Бем М. В. Міжнародно-правові погляди Р. Лемкіна : автореферат... канд. юридичних наук, спец.: 12.00.11 - міжнародне право / М. В. Бем. – Одеса, 2014. – 18 с.
3. Земан І. В. Становлення та розвиток науки міжнародного права у Львівському університеті [Текст] : автореферат... канд. юридичних наук, спец.: 12.00.11 - міжнародне право / І. В. Земан. – Одеса, 2014. – 19 с.
4. Наука міжнародного права в Університеті Святого Володимира : у 2 т. / упоряд. : О. В. Задорожній, В. А. Короткий. – К. : Вид. дім «Промені», 2004. – Т. 1 : В. А. Незабитовський, М. К. Ренненкампф, Р. І. Базінер. – 264 с.
5. Koh H. H. Louis B. Sohn: Present at the Creation / H. H. Koh // Harvard International Law Journal. – Winter 2007. – Vol. 48, №1. – Pp. 13-17.
6. Magraw D.B. Louis B. Sohn: Architect of the Modern International Legal System / D.B. Magraw // Harvard International Law Journal. – Winter 2007. – Vol. 48, №1. – Pp. 1-11.
7. Pasqualucci J. M. Louis Sohn: Grandfather of International Human Rights Law in the United States / J. M. Pasqualucci. - Human Rights Quarterly. – Vol. 20, No. 4. - November 1998. – Pp. 924-944.
8. Sands P. A Memory of Justice: The Unexpected Place of Law In International Law - Personal History / P. Sands // Case Western Reserve Journal of International Law. – 2011. – Vol. 43, Issue 3. – Pp. 739-758.
9. Державний архів Львівської області (ДАЛО) Фонд 26. Львівський університет ім. Яна Казимира, Оп. 15, Спр. 238. – Арк. 394.
10. Державний архів Львівської області (ДАЛО) Фонд 26. Львівський університет ім. Яна Казимира, Оп. 15, Спр. 261. – Арк. 288.
11. Державний архів Львівської області (ДАЛО) Фонд 26. Львівський університет ім. Яна Казимира, Оп. 15, Спр. 270. – Арк. 183.
12. Земан І. В. Історія розвитку львівської школи дипломатії / І. В. Земан // Актуальні проблеми міжнародних відносин: політичні, правові та економічні аспекти : 36. Матеріалів конференції / Рец. М. З. Мальський, М. М. Микієвич, Н. В. Антонюк, І. М. Грабинський. – Л. : DPI, 2011. – С. 133-137.
13. Louis B. Sohn, Passionate Supporter of the U.N., Dies at 92 // by Dennis Hevesi. – New York Times. – Published 26 June 2006. – [Electronic source]. Cit. 21.09.2014. Retrieved from - http://www.nytimes.com/2006/06/23/us/23sohn.html?_r=0
14. Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда от 26.06.1945 г. / [Электронный ресурс]. Цит. 01.08.2014 г. Режим доступа - http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010
15. Sohn L. B. The international law of human rights: a reply to recent criticisms / L. B. Sohn // Hofstra Law Review. – 1981. – Vol. 9. – Pp. 347-356.
16. Sohn L. B. The Stockholm Declaration on the Human Environment / L. B. Sohn // The Harvard International Law Journal. – 1973. – Summer 1973. – Vol. 14, №3. – Pp. 423-515.
17. Richardson E. Dispute Settlement under the Convention on the law of the sea: a flexible and comprehensive extension of the rule of the law to ocean space / E. Richardson // Contemporary Issues in International Law: Essays in Honor of Louis B. Sohn / edited by T. Buergenthal. - Kehl ; Arlington : N.P. Engel, 1984. - viii, 571 p.
18. Clark G. World peace through world law / by G. Clark and L. B. Sohn. - Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1958. - xxxvi, 540 p.
19. Secretary-General Saddened at Death of Professor Louis Sohn, Important Figure in History of United Nations, International Law : SG/SM/10534 / Secretary-General. - 23 June 2006. – [Electronic source]. - Cit. 21.09.2014. Retrieved from - <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sgsm10534.doc.htm>

Лідія Кузьменко

Принципи міжнародного екологічного права як юридичне підґрунтя для скорочення ризиків від катастроф

Стаття присвячена питанням принципів міжнародного екологічного права як підґрунтя для розвитку міжнародного права катастроф та скорочення ризиків від них. В статті розглядаються два основні принципи в цій царині – попередження та перестороги, та актуальність їх застосування до ситуацій аварій, катастроф, стихійних лих.

Ключові слова. Принцип попередження, принцип перестороги, міжнародне право катастроф, міжнародне екологічне право

Стаття касається принципів міжнародного екологічного права як основи для розвитку міжнародного права катастроф і скорочення ризиків від них. В статті розглядаються два основні принципи: попередження і застережливості, а також актуальність їх застосування в ситуаціях аварій, катастроф і стихійних лих.

Ключевые слова. Принцип застережливості, принцип попередження, міжнародне право катастроф, міжнародне екологічне право.

The article deals with the compatibility of principles of the international environmental law and the international disaster law. The discussion focuses on the principle of prevention and the precautionary principle which are the basis for the risk mitigation.

Keywords. Precautionary principle, principle of prevention, international disaster law, international environmental law

Питання міжнародно-правового регулювання співробітництва на випадок стихійних лих, аварій та катастроф все частіше перебуває у фокусі юристів міжнародників всього світу. Не останню роль в активізації теоретичних наукових досліджень відіграють практики, які залучають до обговорення своїх проблем не лише тих, хто приймає рішення, а й людей, обізнаних із правилами та принципами міжнародного права.

Тематика міжнародного права катастроф (так скорочено будемо називати “міжнародно-правове регулювання відносин, пов'язаних із реагуванням на аварії, катастрофи та стихійні лиха”) не часто піднімається в Україні. В країнах колишнього СРСР вона теж поки що не знаходить відгуку. Однак в розвинутих країнах світу тематика досліджується все частіше. Зокрема, загальним дослідженням галузі, що перебуває у становленні, займаються італійські та японські вчені.

Раніше автор цієї статті зверталася до розгляду зв'язку міжнародного права катастроф та інших галузей міжнародного права, зокрема і міжнародного екологічного права. Це в першу чергу пов'язано із тим, що міжнародне право катастроф на даний момент не має власного набору принципів та норм, які б були незалежні та кодифіковані. Тож в цій статті розглянемо два основні принципи міжнародного екологічного права, які впливають на скорочення ризиків від аварій, катастроф та стихійних лих, а отже впливають на регулювання міжнародного співробітництва у вказаній сфері та формують порядок діяльності держав на міжнародній арені та у внутрішніх справах.

В проекті статей про запобігання трансграничній шкоді від небезпечних видів діяльності (2001) КМП ООН зазначала, що «попередження як стратегія – краще, ніж ліквідація наслідків» [1, 1]. Очевидно, що повністю попередити стихійні лиха, аварії та катастрофи неможливо. Ці ситуації знаходяться, як правило, поза контролем людини або відбуваються через поєднання обставин, лише одним з елементів яких буде помилка чи намір людини. Навколишнє середовище і діяльність людини як його складову варто розглядати в комплексі, в т.ч. досліджуючи, чи впливає господарсь-

УДК 341.1

КУЗЬМЕНКО Лідія Рудольфівна,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин, Київського національного університету імені Тараса Шевченка; старший спеціаліст програм Міжнародної організації з міграції.

© Л. Кузьменко, 2014

ка діяльність людини на кількість стихійних лих. Однак, на сьогодні не існує беззаперечних доказів безпосереднього зв'язку між життєдіяльністю людини та всезростаючою кількістю стихійних лих. Саме з огляду на це основний наголос в діяльності із попередження стихійних лих робиться на скорочення ризиків стихійних лих та пом'якшення їх наслідків. Саме на цьому наголошувала в своїх резолюціях періоду 1990-2000 років і ГА ООН.

Важливість попередження аварій, катастроф та стихійних лих, або іншими словами – скорочення ризиків від них – стала зрозумілою досить давно. Однак офіційного визнання тема пом'якшення ризиків набула із проголошенням у 1987 році Декади скорочення стихійних лих (1990-1999) [2]. Цьому питанню присвячена ціла низка документів, зокрема і Іокогамська стратегія 1994 року, розроблена як заключний документ всесвітньої конференції з питань скорочення стихійних лих. Під час Всесвітньої конференції зі зменшення небезпеки стихійних лих у 1994 році було прийнято Іокогамську стратегію із забезпечення безпечнішого світу, яка об'єднала деякі принципи, пов'язані із попередженням стихійних лих, скороченням ризиків та пом'якшенням їх наслідків. Зокрема, Іокогамська стратегія визнала оцінку ризиків як необхідну складову для прийняття та запровадження успішної програми зменшення небезпеки стихійних лих; ствердила, що виключно попередження та приготування здатні знизити необхідність звернення до допомоги у випадку стихійних лих (а отже – підвищити ефективність діяльності в сфері реагування на стихійні лиха); зазначила, що попередження та приготування мають здійснюватися на усіх рівнях – локальному, національному, міжнародному; підкреслила важливу роль раннього сповіщення про небезпеку стихійного лиха чи його початок, розповсюдження таких сповіщень за допомогою телекомунікацій; визнала потребу в забезпеченні загального доступу до технологій, необхідних для попередження, зменшення небезпеки та пом'якшення наслідків стихійних лих; ще раз наголосила на індивідуальній відповідальності кожної окремої держави за захист населення та територій від впливу стихійних лих [3]. І хоча Іокогамська стратегія не є юридично обов'язковим документом, вона відображає консенсус, політичну волю держав щодо раціоналізації надання допомоги, чого можна досягти шляхом скорочення ризиків. Це ставить завдання скорочення ризиків на вищій щабель порівняно із первинною ціллю допомогти постраждалим, оскільки «сталий розвиток» передбачає активне співробітництво усіх держав світу. А отже, розробка та посилення національних стратегій та законодавства в сфері попередження аварій, катастроф, стихійних лих, пом'якшення їхніх наслідків та скорочення ризиків від них має стати одним із пріоритетів держав світу.

Деякі галузі міжнародного права містять положення та принципи, які закликають до пом'якшення ризиків від стихійних лих. Так, існують два принципи міжнародного екологічного права, сформульовані з метою прийняття ефективних правових заходів для попередження можливої загрози навколишньому середовищу. Мова йде про принцип попередження та принцип перестороги [4, 32-34].

Принцип попередження в міжнародному праві не є універсальним чи міжгалузевим. В різних галузях міжнародного права він має різне значення та тягне за собою різні наслідки із різним обсягом прав та обов'язків для держави. При розгляді тематики міжнародного права катастроф спеціалісти в першу чергу говорять про принцип попередження в міжнародному екологічному праві та міжнародному праві захисту прав людини. Однак, сфера застосування та правові наслідки цього принципу у двох названих галузях та в міжнародному праві катастроф не повністю співпадають. У тому, що стосується міжнародно-правового регулювання відносин, пов'язаних із реагуванням на аварії, катастрофи та стихійні лиха, принцип попередження має багато спільного

Принцип попередження (передбачений, наприклад, Принципом 7 Стокгольмської декларації 1972 р., статтями 196 і 207-212 частини XII Конвенції ООН з морського права, закріпленій в Конвенції про захист та використання транскордонних водотоків та озер 1992, Рамковій конвенції ООН про зміну клімату 1992 тощо) вимагає вжиття заходів для відвернення наперед відомих ризиків і небезпек, які можуть бути спровоковані певним видом людської діяльності [4, 29-30]. Сьогодні принцип попередження визнається в якості міжнародно-правового [5, 73; 6, 214]. Обов'язок попереджати (запобігати) залежить від технічного прогресу та постійного розширення знань про можливі наслідки небезпечних видів діяльності і пов'язаних із ними ризиків. В контексті стихійних лих це означає залежність від технічного потенціалу та обізнаність про ризики безпосередньо стихійних лих (в першу чергу, дослідження видів стихійних лих та періодичності їх виникнення на певній території) та ризики від них (масштаби, необхідність звернення до міжнародної допомоги в минулому тощо). В такому випадку, превентивною можна вважати, наприклад, діяльність спрямовану на прийняття та забезпечення виконання відповідного законодавства, яке передбачає встановлення необхідної організаційної бази для здійснення попереджувальних заходів.

Необхідно зазначити, що принцип попередження у зв'язку зі стихійними лихами не означає усунення стихійних лих як таких, однак, в деяких випадках господарська діяльність людини може і повинна вестися із урахуванням геофізичних та метеорологічних особливостей конкретного географічного регіону. Це дозволить скоротити ризики від стихійних лих. Так, урахування сейсмологічних факторів і утримання від будівництва різноманітних споруд та промислових об'єктів у небезпечних районах, дозволить скоротити економічні втрати у разі лиха та попередить загибель багатьох людей. Те ж стосується будівництва у приливно-відливних зонах.

Принцип перестороги стосується відвернення невідомих загроз і негативних наслідків (закріплений в Конвенції про біологічне різноманіття 1992 р., Картахенському протоколі з біобезпеки 2000 р., Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 р.) [4, 30]. Так, не існує наукових відомостей про здатність підземних ядерних випробувань спричинити зсуви тектонічних плит і призвести до землетрусів чи цунамі. Однак, при їх проведенні все ж необхідно брати до уваги, що вибухи можуть спричинити значні коливання. Тож, очевидно, що краще не проводити подібні випробування в районах стиків тектонічних плит.

Оскільки усі можливі ризики від господарської діяльності людини важко передбачити, прослідкувати усі причинно-наслідкові зв'язки (людина – стихійне лихо) майже неможливо, то, вірогідно, раціональне застосування принципу перестороги повинно мати місце. В деяких випадках (наприклад, у випадку регулярних повеней, що виникають внаслідок неупорядкованої вирубки лісів, як-от в басейні ріки Амазонки, в Бангладеш та на заході України) стихійних лих або спричинених ними надмірних втрат можна уникнути саме за умови дотримання принципів попередження та перестороги. З нашої точки зору це можливо шляхом попереднього моделювання наслідків певної господарської діяльності, зокрема тієї, що в даній місцевості практикується вперше.

Заходи із попередження, пом'якшення та підготовки до стихійних лих відносяться до різних сегментів комплексу дій, що здійснюються до настання лиха. Якщо попередження пов'язане із недопущенням негативного впливу небезпечного фактору і по відношенню до стихійних лих не завжди можливе, то заходи із пом'якшення впливу таких факторів означають конкретні кроки, спрямовані на обмеження негативного впливу. У випадку із стихійними лихами це означає зведення до максимально можливого та обґрунтованого мінімуму ризику загибелі людей, руйнації житлових приміщень, об'єктів господарювання, інфраструктури. Наприклад, при оцінці ризику виникнення землетрусів, складаються спеціальні сейсмічні карти, на яких відображають зони, де проживання людей не можливе в силу частих та сильних сейсмічних явищ, та зони, де проживання людей буде достатньо безпечним за умови дотримання певних вимог: будівництва споруд чітко визначеної висоти та з особливо тривких матеріалів, не розміщення деяких об'єктів господарювання (наприклад, заводів та комбінатів хімічної промисловості тощо). Коли ж мова йде про приготування, то розуміють заходи, які здійснюються заздалегідь з метою забезпечити ефективну ліквідацію наслідків стихійного лиха, в тому числі і своєчасну та дієву організацію раннього сповіщення, тимчасову евакуацію людей тощо.

Під час Всесвітньої конференції зі зменшення небезпеки стихійних лих у 1994 році було прийнято Іокогамську стратегію із забезпечення безпечнішого світу, яка об'єднала деякі принципи, пов'язані із попередженням стихійних лих, скороченням ризиків та пом'якшенням їх наслідків. Зокрема, Іокогамська стратегія визнала оцінку ризиків необхідною складовою для прийняття та запровадження успішної програми зменшення небезпеки стихійних лих; ствердила, що виключно попередження та приготування можуть знизити необхідність звернення по допомогу у випадку стихійних лих (а отже – підвищити ефективність діяльності в сфері реагування на стихійні лиха); зазначила, що попередження та приготування мають здійснюватися на усіх рівнях – локальному, національному, міжнародному; підкреслила важливу роль раннього сповіщення про небезпеку стихійного лиха чи його початок, розповсюдження таких сповіщень за допомогою засобів телекомунікацій; визнала потребу в забезпеченні загального доступу до технологій, необхідних для попередження, зменшення небезпеки та пом'якшення наслідків стихійних лих; ще раз наголосила на індивідуальній відповідальності кожної окремої держави за захист населення та територій від впливу стихійних лих [3]. Іокогамська стратегія не зобов'язує членів міжнародної спільноти. Більше того, її важко віднести до будь-якої категорії міжнародно-правових документів, навіть до джерел м'якого права. Однак, вона відображає консенсус, політичну волю держав щодо раціоналізації надання допомоги шляхом скорочення ризиків.

Ініціативи, спрямовані на пом'якшення ризиків від небезпечних факторів, викликані усвідомленням того, що ставити на невідкладну допомогу означає забезпечувати цикл, в якому стихійні лиха та інші катастрофи повторюються, при цьому постійно зростатимуть соціальні, економічні та

екологічні втрати. Мета дій зі «скорочення ризику лих» полягає в підвищенні спротиву небезпечним факторам за рахунок постійного розвитку, при чому будь-які нові елементи не повинні підвищувати вразливість суспільства стихійним лихам [7, 33].

Тим не менш, необхідно пам'ятати, що превентивна діяльність, власне як і діяльність зі скорочення ризиків, – обов'язок кожної окремої держави. Звичайно, можливе надання допомоги в рамках двосторонніх угод (наприклад, про технічну співпрацю). Можливі і спільні дії прикордонних держав щодо об'єктів/територій, де стихійні лиха відбуваються досить часто (прикордонні ріки, гірські масиви тощо). Основний обов'язок захищати населення на тій чи іншій території покладений на ті держави, під чією юрисдикцією знаходяться такі території.

Необхідно пам'ятати, що комплекс дій, спрямованих на пом'якшення ризиків від лих, не обмежується нормативними документами та організаційно-правовими структурами: державам варто здійснювати оцінки ризиків, проводити роз'яснювальну роботу для створення і розвитку суспільної культури протистояння лихам, сприяння обміну інформацією тощо.

Однак внутрішні заходи не завжди є ефективними, а часто не здійснюються взагалі на фоні більш нагальних потреб. Практика доводить, що під тиском зобов'язань за міжнародним правом держави швидше вносять необхідні зміни до національного законодавства, або створюють необхідні організаційно-правові механізми [8, 9]. Це ще один привід для впровадження міжнародно-правового регулювання в сфері подолання наслідків стихійних лих.

Хоча у більшості випадків (цунамі, вулкани, землетруси) абсолютне попередження природних катастроф неможливе, мова може йти про попередження надмірних негативних наслідків (загиблих, постраждалих, економічних втрат тощо), або іншими словами про пом'якшення ризиків від таких подій. Це можливо за допомогою наступних методів: картографування вразливих територій; визначення районів, безпечних для заселення; прийняття та забезпечення виконання будівельних норм та правил, які складають основу проектування, з урахуванням можливих наслідків стихійних лих та оцінок безпеки ризику в цьому місці.

Очевидно, що стадії підготовки, скорочення ризиків та попередження не обмежуються виключно положеннями про принципи попередження та перестороги. Важливим елементом тривалої діяльності, яка має підтримуватися незалежно від наявності факту стихійного лиха і навіть ризику його настання, є обмін інформацією про стан навколишнього середовища, в т.ч. і про незвичну поведінку тих чи інших його компонентів. Цей принцип закріплений нормами договірних та м'якого права.

Декларація Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище та розвиток 1992 р., хоча і не є юридично обов'язковим документом, стосується спільної відповідальності держав за глобальне погіршення стану навколишнього середовища і необхідності обмежити та вилучити неприпустимі способи виробництва та споживання [9, 348]. Принцип 18 Декларації Ріо говорить: «Держави негайно повідомляють іншим державам про будь-які стихійні лиха чи інші надзвичайні ситуації, що можуть мати раптові негативні наслідки для навколишнього середовища цих держав. Міжнародне співтовариство має здійснювати усі заходи для надання допомоги постраждалим державам» [10]. Сформульований таким чином принцип інформування знайшов своє закріплення і в універсальних міжнародних договорах, наприклад, у Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р. (стаття 8) та Конвенції про оперативне сповіщення у випадку ядерної катастрофи 1986 р. (стаття 2) [11, 386]. Очевидно, що обидві конвенції містять норми з чітко визначеною диспозицією. Подібних універсальних договірних норм, які б визначали обов'язок держав інформувати про ті чи інші зміни у навколишньому середовищі, які можуть призвести до стихійного лиха, не існує.

На додаток до вже названих згадаємо принцип обміну інформацією про стан навколишнього середовища на національному та регіональному рівні, принцип доступу до інформації про стан навколишнього середовища (екологічної інформації) та принцип свободи досліджень навколишнього середовища. Вони закріплені не лише у вже названій Декларації Ріо 1992 р., але і в універсальних та регіональних документах.

Так, принцип свободи дослідження навколишнього середовища та його компонентів закріплений в кількох документах, зокрема в Договорі про Антарктику 1959 р. (стаття 2), Договорі про принципи діяльності держав щодо дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла 1967 р. (стаття 1), Конвенції ООН з морського права 1982 р. (наприклад, статті 56 для прибережних держав, стаття 87 щодо наукових досліджень у відкритому морі), Угоді про Місяць та інші небесні тіла 1979 р. (стаття 4) тощо. Він означає, що наукові дослідження стану навколишнього середовища та поведінки його компонентів, в т.ч. вивчення геофізичних та атмос-

ферних змін, не можуть заборонятися, а з точки зору необхідності попередження стихійних лих повинні всіляко заохочуватися. Звичайно, вони повинні здійснюватися правомірно [12, 9].

Принцип доступу до екологічної інформації безпосередньо пов'язаний із принципом повідомлення про зміни у стані навколишнього середовища, в т.ч. і про стихійні лиха, та знаходить своє відображення в Орхуській конвенції про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступі до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища 1998 року [13]. В статті 3 Орхуської конвенції надається визначення екологічної інформації, під якою, зокрема, розуміють «будь-яку інформацію в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи будь-якій іншій формі про [...] стан елементів навколишнього середовища таких, як повітря і атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафт та природні об'єкти, біологічне різноманіття та його складові, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими елементами» [13]. А отже, будь-яка інформація, яка стосується природних чи штучних змін в навколишньому середовищі має бути у вільному доступі для кожного. Більше того, оскільки вчасно надана така інформація може врятувати життя, своєчасне оповіщення стає прямим обов'язком держави. Вчасні сповіщення та інформування неможливі без застосування сучасних технологій, зокрема і космічних.

Сьогодні системи раннього сповіщення, і сповіщення в цілому, не можливі без використання космічних та пов'язаних з ними технологій, спрямованих на ідентифікацію загроз, спостереження за динамікою розвитку тих чи інших явищ. Космічні технології, тісно пов'язані із сучасним супутниковим зв'язком, відіграють важливу роль і в координації зусиль в сфері скорочення ризиків від стихійних лих та своєчасного надання допомоги постраждалому населенню та територіям.

Вигоди використання космічних технологій для полегшення діяльності із подолання наслідків стихійних лих очевидні. Спостереження, що проводяться з космосу, дозволяють розглядати Землю як динамічну інтегровану систему суші, води, повітря, льоду та біологічних процесів, а супутникові телекомунікації забезпечують зв'язок з будь-якою точкою світу [14, 69].

Згадаємо, що Міжнародне десятиліття скорочення наслідків стихійних лих, оголошене ООН в останню декаду ХХ століття, за одну з головних цілей мало перехід від примітивних методів попередження про можливі природні катаклізми до методів, заснованих на широкому застосуванні наукових знань, досягнень науки та техніки, новітніх технологій підвищення поінформованості населення [15].

В основному з областю, що досліджується, пов'язана так звана прикладна космічна діяльність, тобто таке використання космічної техніки, яке здійснюється не для вивчення космосу *per se*, а у зв'язку із господарською чи іншою діяльністю на Землі. Супутники прикладного призначення застосовуються для цілей космічного зв'язку, навігації, метеорології, вивчення природних ресурсів, атмосферних явищ тощо [16, 467]. Сюди відноситься дистанційне зондування Землі з космосу, яке може відігравати не останню роль у скороченні ризиків від стихійних лих, своєчасному сповіщенні населення на територіях можливого ураження, пом'якшенні та подоланні наслідків малопередбачуваних природних явищ.

Хронологічно першим документом з міжнародного космічного права, що містив безпосереднє посилання на стихійні лиха, були Принципи ООН щодо дистанційного зондування Землі з космосу (принципи ДЗЗ) 1986 р. [17] У принципі XI зазначається: «Дистанційне зондування сприяє захисту людства від стихійних лих. З цією метою держави, що беруть участь у діяльності щодо ДЗЗ, які мають у своєму розпорядженні встановлені оброблені дані та аналізовану інформацію, що може бути корисна державам, постраждалим внаслідок стихійного лиха, або тим, які можуть постраждати внаслідок лиха, що насувається, якомога швидше передають такі дані та інформацію зацікавленим державам» [17]. Відповідно до існуючих норм міжнародного космічного права така інформація має надаватися державі, над територію якої було проведено ДЗЗ, безкоштовно, окрім стягнення фактичних витрат на роздрукування чи пересилку таких даних чи інформації [18, 239]. Отже, і в міжнародному космічному праві закріплені принцип обміну інформацією, причому на безоплатних засадах.

Ефективність обміну інформацією зростає, коли здійснюється не хаотично, а в рамках програми чи системи. Довгий час обмін інформацією, отриманою з космосу, здійснювався *ad hoc*: коли виникала потреба або нагальна необхідність. У 1999 році на конференції UNISPACE III у Відні було прийнято Хартію про співпрацю з метою досягнення координованого використання космічного обладнання у випадку стихійних лих чи технологічних катастроф («Хартія про космос та масштабні катастрофи») [19, 1117]. З нашої точки зору, Хартія є вдалим прикладом поєднання зусиль, спрямованих на ефективне використання космічних технологій у рятувальних операціях у випадку лих (катастроф). За період з моменту заснування Хартії до січня 2015 року передбачені нею

механізми активізувалися та успішно використовувалися більш 400 разів: супутники членів Хартії передавали інформацію про розвиток ситуації на територіях, постраждалих внаслідок стихійних лих (інших катастроф), демонстрували зображення місцевостей та точні дані про області охоплення стихією.

Отже, попередження стихійних лих, а радше скорочення ризиків від них, є однією з найважливіших складових сучасної діяльності на випадок стихійних лих. Можливості міжнародного права на цьому етапі обмежені. Хоча існують свідчення того, що міжнародне співтовариство визнає потребу попередження стихійних лих та скорочення ризиків від них *inter alia* через можливе зростання соціально-економічних втрат, однак імперативних норм в цій сфері не існує. Позитивним є факт наявності загальної згоди щодо цього. Тим не менш, основним гравцем на цьому полі лишається держава: лише за умови побудови національної правової бази та створення необхідних організаційних структур можлива ефективна реалізація згаданих механізмів.

Питання оцінки ризиків та проведення профілактичних заходів тісно пов'язане з можливістю залучення сучасних технологій, зокрема космічних, в процес ліквідації наслідків стихійних лих. Використання сучасних технологій здатне полегшити і обмін інформацією між державами про стан навколишнього середовища, зміни у метеоумовах та можливі стихійні лиха чи інші катастрофи, що наближаються чи вже розгорнулися. Використання космічних технологій дозволяє як інформувати про небезпеку виникнення стихійного лиха (як правило, в атмосфері), так і про перебіг подій відносно будь-якої катастрофи, динаміка якої відображається на земній поверхні або в атмосфері і може бути зафіксована зі супутника (повені, цунамі, урагани, розповсюдження хімічних чи інших речовин внаслідок техногенної катастрофи, напрямку руху вогню тощо). Обмін такою інформацією є важливою складовою діяльності із попередження та подолання наслідків стихійних лих.

1. Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries. 2001. <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_7_2001.pdf>.
2. Резолюція ГА ООН № 42/169 «Міжнародне десятиліття зі скорочення небезпеки стихійних лих», 11 грудня 1987 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/518/59/IMG/NR051859.pdf?OpenElement>>
3. Yokohama Strategy and Plan of Action for a Safer World. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unisdr.org/eng/about_isdr/bd-yokohama-strat-eng.htm>.
4. М.О. Медведєва. Міжнародне право та біотехнології / Медведєва М.О. – К. : Видавничий дім «Промінь», 2006. – 256 с.
5. David Freestone. The Precautionary Principle and International Law: The Challenge of Implementation / David Freestone, Ellen Hey. – Walters Kluwer, Law International, 1995. – 274 с.
6. Simon Marr. The Precautionary Principle in the law of the sea: modern decision making in international law / Simon Marr. – Martinus Nijhoff Publishers, 2003. – 253 с.
7. Захист людей у випадку лих. Меморандум Секретаріату КМП ООН, 2006. – 190 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/656/38/PDF/N0765638.pdf>>.
8. Benedetto Conforti. International Law and the Role of Domestic Legal Systems / Benedetto Conforti, Rene Provost. – Martinus Nijhoff Publishers, 1993. – 207 с.
9. П. Маланчук. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / П. Маланчук. – Пер. з англ. – Харків: Консул, 2000. – 592 с.
10. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища і розвитку. [Електронний документ]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_455>.
11. Международное право: Учебник/Отв. ред. Е.Т. Усенко, Г.Г. Шинкареца. – М. : Юристъ, 2005. – 495 с.
12. Авраменко И.М. Международное экологическое право : Учебное пособие / Авраменко И.М. – Ростовна-Дону: Феникс, 2005.– 187 с.
13. Конвенція про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступі до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища. / Офіційний вісник ВРУ від 14.05.2010. 2010 р., № 33.
14. Claire Jolly. The Space Economy at a Glance: 2007 / Claire Jolly, Gohar Razi // Organization for Economic Cooperation and Development International Futures Programme. – OECD Publishing, 2008. –102 p.
15. Резолюція ГА ООН № 44/236 «Міжнародне десятиліття зі скорочення небезпеки стихійних лих», 22 грудня 1989 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/554/77/IMG/NR055477.pdf>>.
16. Международное право: Учебник/Под ред. А.А. Ковалева, С.В. Черниченко. – М.: Изд-во Омега-Л, 2006. – 832 с.

17. Резолюція ГА ООН № 41/65 «Принципи, пов'язані із дистанційним зондуванням Землі з космосу», 9 грудня 1986 р. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <<http://www.un.org/documents/ga/res/41/a41r065.htm>>.

18. Международное космическое право / Отв.ред. Г.П. Жуков, Ю.М. Колосов. – М. : «Международные отношения», 1999. – 296 с.

19. Space Law: Basic Legal documents / Edited by Prof. Dr. Karl-Heinz Bockstiegel. – 1990 p.

Principles of the International Environmental Law as a Legal Ground to the International Disaster Law

Summary

Prevention is widely portrayed as one of the primary areas for the application of efforts to ensure effectiveness of risk reduction strategies. International Disaster Law (IDL) researches, including the sixth report of the Special Rapporteur of the International Law Commission on the topic of the Protection of Persons in the Event of Disaster have presented prevention principles from the point of view of international environmental law and human rights law. Still, these studies fail to demonstrate an established nexus between the environmental law (where the prevention principle is well nested and recognized as a part of general international law) and disaster law (where prevention is still a concept). Therefore this paper discusses how the prevention principle in international environmental law and prevention concept in IDL overlap and where the gaps in normative regulation exist. To that end the study analyses prevention-related provisions of universal documents containing obligations in case of a concrete accident (e.g. nuclear, industrial or marine pollution). Elements and features of accidents are the same as those of disasters. That is where the legal link between the environmental law and the IDL has been established and risk reduction provisions can be transposed. At the same time there is a black hole in regulation of preventive activities in case of natural disasters. Risk reduction and preparedness tools and mechanisms in man-made and natural disasters differ due to the level of probability, predictability and identified human impact at the strike of each. Prevention in the case of natural disaster on the one hand means decreasing the negative consequences to the minimum extent possible (including early warning, education of population, capacity building and information sharing); on the other hand, due to the low level of predictability of many types of natural disasters, it is of utmost importance to carry out scientific research in order to identify if there is a connection between human activities and natural disasters. Therefore, legal definition of prevention in the case of natural disaster is a cornerstone for identification of rights and obligations of states in the said area. By analogy the prevention principle in IDL can be built on the concept of the due diligence with the shift towards preparedness and mitigation of possible negative consequences, as well as development and introduction of administrative and institutional measures needed to ensure timely and effective assistance in the aftermaths of disaster.

Інформація для авторів

ВИМОГИ

щодо оформлення наукових статей, які публікуються в журналі "УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС МІЖНАРОДНОГО ПРАВА"

Наукові статті повинні відповідати постанові президії Вищої атестаційної комісії України №7-05\1 від 15 січня 2003 року "Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України".

Загальні вимоги до структури наукових статей:

1. постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
2. аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
3. формування цілей статті (постановка завдання);
4. виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
5. висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

- обсяг статті – 6-12 сторінок (більші за обсягом статті приймаються відповідно до рішення редакційної колегії), 14 шр., 1,5 інт., текст Times New Roman. Обсяг рецензії – до 2 сторінок;
- у верхньому правому куті титульної сторінки - ім'я та прізвище автора (співавторів), науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, посада та місце роботи автора;
- нижче – УДК статті;
- нижче - назва публікації з вирівнюванням на центр сторінки та виділенням напівжирним шрифтом.
- посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках з зазначенням номеру джерела та конкретних сторінок, напр. [1, с. 25-26], а самі назви джерел наводити в кінці статті у порядку згадування у тексті (розділ – "Список використаних джерел").
- на статтю необхідно надати анотації (2 – 4 речення) та ключові слова (4-8 слів) українською, російською та англійською мовами. Анотації розміщуються після назви статті.
- Після основного тексту статті та списку використаних джерел наводиться короткий (не менше 300 і не більше 500 слів) виклад статті англійською мовою (Summary). Короткий виклад – це чітке і виважене викладення основних ідей та концепцій, які розглядає автор в статті, а також висновки, яких доходить автор. Наявність Summary є обов'язковою вимогою для публікації статті.

Вимоги щодо надання матеріалів у редакцію:

1. Статті і матеріали подаються виключно в електронному вигляді одним електронним листом на електронну пошту адресу/скриньку редакції Українського часопису міжнародного права jusintergentes2013@gmail.com;
- Стаття у форматі .doc (Word 1997-2004);
- Фото автора (авторів) у форматі JPEG - бажано – актуальне, офіційного характеру та будь-якого розміру;
- довідку про автора (співавторів) із зазначенням – ПІБ, науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, місце роботи (повна назва і адреса) й посада, контактний номер телефону (мобільний, робочий), ел. пошта та поштова адреса з індексом, на яку необхідно направити примірник часопису, число, розділ часопису, у який доцільніше розмістити статтю;
- якщо автор не має наукового ступеня, додатково подається сканований відгук наукового керівника та/або рецензія кандидата чи доктора наук відповідної спеціальності – 12.00.11 чи 12.00.03 та його (її) контактні дані.
2. Назви файлів повинні містити прізвище автора (наприклад: Ivanov statija.doc; Ivanov photo.jpeg; Ivanov dovidka.doc).
3. УВАГА! Розміщення статей в Українському часописі міжнародного права – платне.
4. Терміни подання матеріалів у поточному році: до № 1 матеріали подаються до 1 березня; до №2 - до 1 червня; до № 3 - до 1 вересня; і до № 4 - до 1 грудня поточного року.

Редакція має право рецензувати, редагувати, скорочувати та відхиляти статті. У разі недотримання зазначених вимог щодо оформлення рукописів, редакція залишає за собою право не розглядати їх.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно з додатком 8 до наказу міністра Міністерства науки, молоді та спорту України «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства науки, освіти, молоді та спорту щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 25 січня 2013 року» №4 від 25 січня 2013 року. Галузі науки - юридичні.

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС МІЖНАРОДНОГО ПРАВА Науково-практичний журнал ISSN 1814-3385 № 4/2014

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Редакція може не поділяти точку зору автора.

Відповідальність за достовірність відомостей, що містяться в опублікованих матеріалах, несуть автори. Орфографія і стилістика статей збережені.

Редакція залишає за собою право редагувати надані тексти.

Всі права захищено. При використанні матеріалів, надрукованих у журналі, посилання на «Український часопис міжнародного права» є обов'язковим.

© «Український часопис міжнародного права», 2014

© Юридична фірма «Проксен», 2014

Підписано до друку 28.12.2014

Формат 60x84/8 Папір офсетний Гарнітура Book Antiqua
Ум-друк. арк. Обл.- вид. арк. Наклад 300 Зам.